

49.530

OSZK

I.

TELEKI HÖHNEL
OTJA
A RUDOLF
ES STEFÁNIA
TAVAKHOZ

I.

49.530

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887.—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.
ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

A boríték belső oldalain levő Prospectus szíves figyelembe ajánltatik.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ
TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA
KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN
1887–88-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,
cs. és kir. sorhajó-hadnagy.

Egyetlen jogositott magyar kiadás.

2 nagy 8-adrét díszes kötet vagy körülbelül 30 füzet, mintegy 150, eredeti főlvételek után készült rajzzal és 2 nagy színnyomatú térképpel.

— A két kötet ára 9 frt. — Egy-egy füzet ára 30 kr. —

Díszes bekötési táblákról gondoskodva lesz.

Azon kiváló jelentőségű sikerrel koronázott felfedező utak között, a melyeket az utóbbi évtizedekben Afrikában megtettek, Livingstone és Stanley mellett egyik első helyet foglalja el a boldogult trónörökös barátjának, TELEKI SÁMUEL grófnak 1887, és 1888-ban végrehajtott merész útja.

Szokatlan nehézségek között nyomul be a menet a *legsötétebb Afrikába*; az utazók elszántan hatolnak keresztül sivatagokon, teljesen lakatlan pusztakon és küzdenek meg ellenséges néptörzsekkel. A felfedezések gazdag kincse volt is az expedíció fáradalmainak jutalma: ezen egyetlen szerencsés expedíció ismereteink tárházát *150.000 négyzet-kilométer teljesen és tökéletesen ismeretlen földdel és olyan új népek ismeretével gazdagította, a melyek távoli, a világtól egészen félreeső tavaknál, mindaddig minden idegen befolyástól érintetlen, senkitől sem sejtett életet éltek.*

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

GRÓF TELEKI ÉS 1888. JANUÁRIUS 16-ÁN ELEJTETT ZSÁKMÁNYA.

A RUDOLF
ÉS
STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLÍTŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS

ELSŐ KÖTET

KÖRÜLBELÜL 170 KÉPPEL ÉS KÉT SZÍNNYOMATÚ TERKÉPPEL

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÓR.

A RUDOLF

STERNZILLA-TAVAKHON

STERNZILLA-TAVAKHON

STERNZILLA-TAVAKHON

STERNZILLA-TAVAKHON

STERNZILLA-TAVAKHON

STERNZILLA-TAVAKHON

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

49530

STERNZILLA-TAVAKHON

Teleki Sámuel gróf.

Höhnel.

A TERHEK KIOSZTÁSA.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

I. FEJEZET.

Úti készülődések Zánzibárban és a Tengerparton.

(1886. okt. 5-től 1887. febr. 4-ig.)

Az expedíció előzményei. — O'Swald Vilmos és Dehnhardt Gusztáv. — Megérkezés Zánzibárba. — James Martin. — Lloyd William Matthews generális. — A Dsumbe Kimemetával tartott első sauri. — Issza ben Mádi. — A Bvana mkubva megérkezik. — Kihallgatás a szultánnál. — Dr. Gregory d'Arbela. — Napi munkánk. — Knorr admirális. — Dr. Junker Vilmos és Dr. Lenz Oszkár megérkeznek. — Dualla Idrisz. — A csereárúk megvétele és elcsomagolása. — A legénység összetoborzása. — Zánzibári és mrima emberek. — Vezetők és aszkarik. — Bucsú Zánzibártól. — A «Star» Pangani előtt megfeneklik. — Pangani jelentősége.

A sötét kontinens, azon földrész, a mely átkutatásának legtovább állott ellene, végre föltárta titkait, a melyeket oly gondosan meg tudott őrizni. Századunk dicsősége, hogy ezen sphynx le van győzve, hogy ő küldötte ki azon vándorokat, kiknek végre sikerült rejtélyeit megoldaniok.

Nehéz volt e munka; számosan estek áldozatául, de mindemellett mindig találkoztak újra emberek, a kik készek voltak e földrészre vonatkozó ismereteink kibő-

vitése végett, újra rálépni azon zord, vad útra, a mely szívébe vezet. De nem is csoda, mert milyen nagy az a varázserő, a mely az ismeretlenhez vonz és milyen csábító inger fekszik azon gondolatban, hogy az ember teltre vágyódását és kalandszeretétét, azokat szép és nemes czélokkal összekötve, a tudomány szolgálatába adhatja.

Ilyen vágyaktól eltelten tervezte széki Teleki Samu gróf, magyar mágnás is ezen, a sötét földrész belsejébe irányuló fölfedező utat. Mint vagyonos és független úr, vadászat és sport által a fáradalmak és egyéb káros behatások ellen megedzve, a gróf nagy mértékben egyesítette magában azon személyes tulajdonságokat, a melyek ilyen vállalat sikeres végrehajtását biztosíthatták. Szándékát épen megvalósítani készült, midőn a tervezett fölfedező út iránt élénken érdeklődő magas pártfogójának és barátjának, felejthetetlen trónörökösünknek, Rudolf főherczegnek meghívására, 1886 elején Lacromába érkezett.

Jó csillagzatom úgy akarta, hogy akkoriban ama vidéken, Ő Felségének a trónörökös rendelkezésére álló yachtján, a «Greif»-on legyek. Mivel engem is régóta lelkesített a legforróbb vágy, hogy szerény erőmet Afrika titkainak földterítésére szentelhessem, alkalom adtán egy perczig sem haboztam és a grófnál, a czélba vett expedicióban, kísérőül ajánlkoztam.

Hála a hatalmas támogatásnak, e lépésem nem volt hiába való; mi több, másnap legforróbb vágyam már teljesedésbe is ment.

Egy pár futólagos megbeszélés közben, természetesen csak általános, határozatlan körvonalokban, úti tervet készítettünk, a melynek alapja azon föltevés volt, hogy keleti partjairól Afrika belsejébe fogunk hatolni; a terv elkészítésénél sokkal több időbe kerültek a nélkülözhetlen előtanulmányok, továbbá azon sokféle fölszereléseknek előre való megbeszélése és végül beszerzése, a melyek a vad vidékeken végig vezető és több évig tartó fölfedező úthoz szükségesek. Teleki gróf e célból átment Francia- és Angolországba; magam pedig az alatt Ausztriában szenteltem időmet ugyanezen feladatnak. Elválásunk előtt abban egyeztünk meg, hogy október végén Zánzibárban találkozunk; előre nem látott körülmények azonban Telekit útjában föltartóztatták; egy teljes hónapig kellett tehát megérkezésére várakoznom.

1886. október 5-én az előkészületeknek rám eső részét befejezttnek tartottam és azt hittem, hogy Európát elhagyhatom. A «Titania», az osztrák-magyar Lloyd egyik legszebb hajója, elvitt Adenbe; rövid itt tartózkodás után további rendeltetési helyemre, a brit-indiai hajótársaság egyik gőzösén folytattam utamat.

Nagy szerencsémre, véletlenségből, ugyanazon gőzösön tért vissza állomására O'Swald Vilmos úr, az időben zánzibári konzulunk; az ő szeretetreméltó társaságában nem csak számos értékes tanácsra tettem szert, hanem a kiszuaheliben — a Zánzibár szigetén általánosan használt társalgási nyelvben is oktatást nyertem, a mi közben O'Swald úr fáradhatatlan buzgalmat tanusított.

Másik, nagyra becsült ismeretséget kötöttem tengeri utam végső szakaszában, Dehnhardt Gusztáv úrral — ama két testvér fiatalabbikával, a kiknek neve Vituország történetével olyan szoros kapcsolatban áll; — Dehnhardt úr Lamu nevű kikötőhelyen csatlakozott hozzánk és Zánzibárban, partra szállásunk első pillanatától kezdve, összes gazdag tapasztalataival támogatótt. Jobb úti társakat valóban nem kívánhattam volna!

A hajó még egyszer kikötött, még pedig Mombasz festői kikötőjében; másnap, október 31-én, tiszta, felhőtlen reggelen, nagy örömünkre, bár csak mint alacsony, átlátszó ködbe burkolt földszegély, végre láthatóvá vált Zánzibár szigete. Gyorsan közeledtünk feléje; csakhamar, látszólag legalább, az egyhangú szürkés szín végtelen sok pálmakoronává oszolván, életet nyert; kevéssel utóbb pedig föltárult szemeink előtt azon pompás kép, a melyet Zánzibár a tenger felől nyujt. A hajó még egy pár elragadóan szép zöld korall-szigetecske között kanyargott el és azután, szemben a vámházzal, egy sereg kis csolnak között megállott és a vasmacska zörögve szállott le a mélységbe. A kis járóművek egyike, a melyek rögtön körülfogtak, Dehnhardt urat és engemet a közeli parthoz vitt, a hol nagy csapat szolgálatra kész néger rohant elénk, hogy sok, szükségtelen kiabálás közben a szárazra vigyen; innen azután egy csomó bámészködő, barna naplopó kíséretében megindulhattunk a «Criterion szálló» felé.

— — — — —
— — — — —

Sokkal több, fölfedezésekre induló utas tette már Zánzibár szigetét többé-kevésbé lelkesült leírásának tárgyává, semhogy annak ismertetésére kedvet éreznék, vagy magamat jogosítotttnak tartanám. Előttem legalább mind a két szultáni palota, a hozzájuk csatlakozó és az összedőléshez közel álló erőd, továbbá a vele szemben épült vám-félszerek, a bennök ide-oda hullámzó idegenszerű típusok tömegével együtt, régi ismerősöknek tündek föl; ugyanezen behatást tették rám a vásártéri élénk nyüzsgés-forgás, az ott gazdagon felhalmazott tropikus gyümölcsökkel, az indusok lakta mozgalmas, keskeny utcájú városnegyed és végre a Ngambu, azaz a néger külváros is. Hiszen itt jártak-keltek előttünk és mellettünk a hosszú, hófehér ingekbe öltözködött és gyakran leírt fekete dandy-k és nem egy pajkos bibi¹ — megelevenedett álomkép — nevetett csintalanul ránk.

Hogy a kelet-afrikai fővárosnak, a melyről már annyit olvastam, szép és nem szép sajátságaiival, saját érzékeimmel megismerkedhessem, egy egész hétig összes szabad időmet fölhasználhattam. mert a szállóban, a hol lakást béreltem, ugyanannyi ideig sokkal kellemetlenebb volt a helyzet, semhogy benne az éjszakákon kívül is elidőzni kívántam volna; egyébként csakhamar más időtöltésem is akadt, mert már a legközelebbi reggelen is tapasztalnom kellett, hogy megérkezésem nem maradt olyan észrevétlen, mint kívántam volna; ellenkezőleg, a város minden részében beszéltek róla. Akkoriban ugyanis

¹ Annyit jelent mint «asszony vagy leány».

Zánzibárban még csendesebb idők jártak mint ma; a posta és a postahajók havonként csak egyszer jöttek ide; mivel pedig aránylag kevés volt az európai utazók száma, a kik Zánzibárban partra szállottak, egy ilyennek ide érkezése, nagyon természetesen, esemény számba ment. Hátha még, mint a jelen esetben, a gőzös fölfedezésekre induló utast hozott magával; a monda mint sortűz szállott szájról-szájra az egész városon keresztül egészen a néger külvárosig. Hiszen a körmönfont indiai kereskedők finom orra azonnal új üzletet érzett, Ngambu kalandra szomjazó lakóinak, azon elemnek pedig, a melyből a fölfedező expedíciók a teherhordókat szokták toborozni, nem kevésbé volt okuk, minden megérkező utazót várakozással teljes örömmel üdvözölni. Nem volt szabad tehát csodálkoznom, hogy lakásomat minden reggel lármás négercsapatok fogták körül és hogy minden nap gazdag öltözetű indiaiakat kellett fogadnom, a kik fölkerestek, hogy keresett frázisokkal árútárikaik megtekintésére meghívjanak. Telekinek előre nem látott késése miatt azonban semmi fölhatalmazásom önálló cselekvésre nem volt; ezért is egyelőre tisztán informáló, előkészítő tevékenységre kellett szoritkoznom.

Teleki gróffal folytatott tárgyalásaink közben csakis egy dolgot állapítottunk meg véglegesen, azt tudniillik, hogy a mennyire lehet, biztosítanunk kell a magunk számára egy bizonyos James Martinnak, egykori máltai matrónak szolgálatait, a ki James Thomsonnak a Maszai-földi útleírásából lett ismeretessé. Martin épen ekkor Zánzibárban tartózkodott és egy idylli fekvésű

nyaralóban, Lloyd William Matthews generálisnak, a szultáni rendes hadsereg akkori vezérének tulajdonában lakott. Ott megtaláltam ötöt és néhány hívét: Manva Szerá-t, Kacsecse-t és Bedue-t, mind meg annyi nevezetességet, kiknek neveit a különböző útleírásokból már régen ismertem és a kikkel személyes ismeretséget kötni, természetesen, nagyon vágyódtam. Szóljak-e azon behatásról, a melyet rám tettek? Nos, az afrikai olvasmányokból merített, talán nagyon romantikus színekbe burkolt emlékeim ez alkalommal erős csorbát szenvedtek, mert visszagondolván azon jelentékeny szerepre, a melylyel némelyikök az egyik vagy másik korszakalkotó afrikai útnak megtételében dicsekedhetett, mennyire másoknak képzeltem őket!

Ha Martint vállalatunk számára megnyernem nem is sikerült, mert akkor magát egy angol sporttársasággal szemben már lekötelezte: az ez irányban tett lépéseim még sem voltak teljesen sikertelenek, mivel eközben alkalmam nyílt Matthews generálissal megismerkednem és megbecsülhetetlen befolyását a magunk számára biztositanom. Szíves közbenjárásának sikerült is csakhamar azon nehézségeket eloszlatnia, a melyeket a vámtisztviselők támasztottak, úgy hogy azon 140 ládának és csomagnak, a melyek mint az expedíció fölszerelésének főrésze, velem együtt érkeztek meg, szerencsésen birtokába juthattam. Ezzel együtt a szabad időm is lejárt. Holmink elhelyezése végett először is alkalmas házról kellett gondoskodnom és azután a kicsomagoláshoz és elrendezéshez fognom; ez utóbbi ezután reggeltől estig

folytonosan foglalkoztatott, mert nem csak mindig ott kellett lennem, hanem dolgoznom is kellett; a négercsapat ugyanis, melyet segítségemül megfogadtam, mindent megbámult és megcsodált ugyan, de csak nagy nehezen volt munkára és a dolognál kitartásra bírható.

Arra is kellett most már gondolnom, hogy a kellő erőket kiküszöböljem és az expedíció számára derék vezetőkből álló törzset biztosítsak. E tekintetben nagy megelégedésemre, rövid idő alatt nagyobb eredményt értem el, mint Martinnál, a mennyiben ugyanis sikerült a Thomson útleírásából ismeretes maszaiföldi elefántcsont kereskedőben, Dsumbe Kimemetában úti terveink iránt érdeklődést keltenem. E férfiú véletlenül éppen ekkor Zánzibárban időzött, a hová őt néhány hitelezőjének nógatására a szultán elhívatta, hogy végre nyilatkozzék, miként szándékozik a nem csekély összegre rügő adóságait törleszteni. A mint jelen voltárol tudomást szereztem, azonnal hozzá siettem és fölszólítottam, bocsátkozék velem tárgyalásokba vagy miként Kelet-Afrika partjain mondják: *sauri*-ba; e meghívásomnak eleget is tett. Dsumbe Kimemeta, parti néger, úgynevezett «*mrima*», előkelő arabok öltözetében, tekintélyes kísérettel másnap már meg is jelent hotelemben. Azon terem ajtaja előtt, a melyben vendégeimet várni szoktam, ez emberek először is levetették szandaljaikat; azután Dehnhardt úrral, a ki szíves volt tolmácsolni és a négerek közül a tekintélyesebbekkel egy asztalnál helyet foglaltam; a rabszolga nép a padlóra guggolt le. Kimemeta eleinte meglehetősen bátortalannak mutatkozott, még akkor is,

midőn már a szivarkákat és a sörbetet is behozták volt, a mivel a társaságot megvendégeltem, hogy azalatt fel nem tűnő módon megfigyelhessem. Az elefántcsontkereskedő arcza a himlőhelyektől el volt egészen tor-

DSUMBE KINEMETA.

zitva; jobb szemén is meglátszott a betegség nyoma; e helyett bal szemének tekintete erős akaratot és értelmességet árult el. A társaságnak még egy másik tagja is, név szerint Issza ben Mádi, egy Komoro-szigeti néger, a ki a szultán hadseregében kapitányi rangot viselt,

kiváló intelligenciája által föltűnt; ez az ember későbbben, persze csak előkészületeink tartama alatt, igen becses szolgálatokat tett nekünk; ezért is ötlet már itt mutatott be.

A sauri alatt egymással csakhamar megegyeztünk. Dsumbe Kimemeta késznek nyilatkozott mint vezető, a Maszai-földre irányuló expedícióban részt venni; mivel pedig rám határozottan kedvező benyomást tett, nem haboztam és meglehetősen tetemes pénzüsszeggel rábírtam, hogy maradjon még Zánzibárban mindaddig, a míg Teleki gróf meg nem érkezik.

Issza ben Mádi közbenjárására még ugyanaz nap három négerfiút hoztak eléem, név szerint Dsumát, Barakát és Somárit; ezeket inasokul fogadtam fel és most be kellett őket tanitanom; hasonló t cselekedtem még több mással, a kiket lepke- és bogár-gyűjtőkül akartam foglalkoztatni. Ily módon töltöttem el időmet, nagyobbára feketék vagy barnák társaságában; az európai gyarmat csak ritkán látott, míg végre november 29-én a brit-indiai hajótársaság «Oriental» gőzösén Teleki gróf megérkezett. A gróf az egész utat Londontól kezdve tengeren tette meg; Adenben kényszerülve volt egy hétnél tovább a zánzibári postára várni. Megérkezésének hire csakhamar köztudomásúvá lett; alig volt annyi szabad időnk, hogy kölcsönös újdonságaink legfontosabbjait egymásnak elmondjuk és már egyesével vagy csoportokban megjelentek a különböző, expedíciónk iránt érdeklődő emberek, hogy a grófnak mély hajlongások és barátságos arcfintorítások közt kezét csókol-

janak. A bvana mkubva, azaz a nagy úr itt volt és ezzel együtt az én dicsőségem mint első rangú érdekes európaié — véget ért; bvana mdogo-vá, kis úrrá degredáltak, mert így kívánja a kelet-afrikai rangszeretet. Ha az expedíciónak még egy harmadik tagja lett volna, neki vagy nekem a bvana katikati vagyis középső úr rangját adták volna meg.

Most rám egyéb tekintetben is változatosabb napok virradtak; Teleki gróf ajánló leveleket hozott magával; a különböző hivatalos személyiségeknél látogatásokat kellett tennünk, a mit én mindeddig nem cselekedtem meg. Egyik napon, természetesen ő főnségénél Szajid Bargas szultánnál is tisztelegtünk, a ki is kegyes volt a legnagyobb részvétellel kívánságaink iránt érdeklődni és bennünket teljes erejéből való támogatásáról biztosítani. Ezen kihallgatás alkalmával a többi között dr. Gregory d'Arbelával, a szultáni háremorvossal is megismerkedtünk. Elképzelhető, mily értékes volt ránk nézve az ország ura ily bizalmas emberének barátsága, a kit egyébként a sok évi itt tartózkodás, bámulatos nyelvismeretén kívül, a zánzibári viszonyok legalaposabb ismerőjévé tett.

Miként már említettem, úti tervünket Európából való elutazásunk előtt csak nagyjából, általános vonásokban állapítottuk meg; felszerelésünk összeszerzésénél tehát csak arra számítottunk, hogy az valamely afrikai útra legyen alkalmas; csakis most, még pedig Teleki megérkezete után az első napokban, eszeltük ki azt a tervet, a melyet későbbben pontról-pontra szerencsésen

végre is hajtottunk. Erre azután nyugodt megfontolással haladhattunk útunkon előre; szándékainkat határozott pontokba foglaltuk és szükségleteinket Mathews generállal a lehető legalaposabban megbeszéltük. Mindenekelőtt szerződést kötöttünk Dsumbe Kimemetával, a melynél fogva a néger késznek nyilatkozott 2000 dollár fejében az expedíciónak bármily tartamú útra szolgálatába állani. A szükséges csereárúk bevásárlásánál neki kellett az intéző szerepét játszania és azoknak az itteni szokások szerinti becsomagolására ügyelnie; mindezt azonban rögtön meg nem kezdhette, mivel még előbb haza, Panganiba kellett mennie, hogy ott saját ügyeit rendezze, bizonyos számú embert az expedíció számára megfogadjon és a teherhordó állatokul szolgáló szürke szamarak bevásárlását előkészítse.

E közben feladatunk volt az expedíciónak Európából hozott fölszereléseit, 35 kilogrammos tehercsomókba osztani és elpakkolni. Ez pedig nem csekély munkába került; mert sok volt a holmink, voltak sátraink, székeink, asztalaink, ágyaink, eszközeink, fűrészzeink, baltaink, késeink, élelmi- és lövő-szereink, csolnakjaink, árboczaink, vitorláink, hajóköteleink, ponyváink és még száz más mindenféle tárgyunk, miként az több évre terjedő afrikai útnál szükséges; mivel pedig elég idő állott rendelkezésünkre, az egyes tárgyakat kellőleg összeválogatván, minden ládát külön-külön pakkoltunk be, mindegyikét megmértük, elkönyveltük, elzártuk és végre a főtartalmát mutató jellel elláttuk.

Ily módon az e célra külön kibérelt házban, a

melybe csakhamar beköltözök, sok ideig erősen el voltunk foglalva; csakis midőn a nap a szárazföldnek kékellő hegyei mögött lenyugodni készült, csakis akkor fejeztük be napi munkánkat, hogy azután pompás, fehér maszkati szamarakon¹ sétalovaglásokot tegyünk és a nagyszerű környezetben, mindig egyforma elragadtatással gyönyörködünk. Ezen kirándulásainkban gyakran vett részt Knorr, német császári ellenadmirális, egy épen akkor Zánzibárnál állomásozó hajó-osztály vezére, a ki működésünket egyébként is élénk érdeklődéssel kísérte és vállalatunkat annyiban is szives volt előmozdítani, hogy a Zánzibárban egyébként végre nem hajtható munkálatokat az alája rendelt hajók mesteremberei által megcsináltatta. Esténként gyakran voltunk valamely vendégszerető ismerősünk házába vagy a német hajók fedélzetére vidám lakomára hivatalosak; gyakran házunk lapos fedelén sétálgattunk, terveinket Issza ben Mádival, a ki részt vett társalgásunkban, újból és újból meghánytuk-vetettük mindaddig, míg ötet az esti imára hívó muezzin-szózat körünkből el nem szólitotta; ekkor Teleki gróf gyakran a sextanst vette kezébe, hogy magát a hold- és csillagmagasságok megfigyelésében begyakorolja; többnyire jóval éjfél után tértünk tehát csak nyugalomra.

Zánzibári tartózkodásunknak ezen korszakában két olyan esemény is történt, a melyek a civilizált világ

¹ Ezen állatok tulajdonképen öszvérek; Maszkatból kerülnek ki; gazdag arabok és indiánok is, csodálatosan kellemes ügetésök miatt szeretik háti lovak helyett mint fényűzési cikket tartani. Aránylag drágák; egynek-egynek az ára 50 és 250 dollár között váltakozik.

legszélesebb köreiben örvendetes echot keltettek és közel-
fekvő okokból épen ránk kettős érdekűek voltak.
Dr. Junker Vilmos, kinek annyiszor költötték halála
hírét, hosszas bolyongás után Afrika szívéből Zánzibárba

DUALLA IDRISZ.

érkezett, hogy embertársait Emin pasának, jó és bal-
sorsban társának megsegítésére rábirja. Virágzó jó színe
és joviális magatartása elárulták, hogy a tropikus Afriká-
ban, megszakítás nélküli hét éves tartózkodása, minden
veszély és nélkülözés daczára, ötöt sem egészségétől, sem

A BÉTEGEK KISELEJTEZÉSE.

jó kedvétől megfosztani nem tudta. Kevéssel utóbb dr. Lenz O. megérkezése lepett meg, a ki a Kongó torkolatától a Zámbezi deltájáig hatolván, tizennyolcz hónapi vándorlás után, szintén a legjobb egészségben érkezett meg Zánzibárba; ránk, kezdő afrikai utazókra nézve ezen körülmény reményt nyújtó vidám hír volt a sötét földrészből, a melynek küszöbét átlépni épen ekkor készültünk.

A legközelebbi posta, időközben, nekünk egy kis csapat szomálit hozott, a kiket Teleki gróf Sir Richard Burton tanácsára, az expediczió számára megfogadott.

A fentemlített ismeretes kutató Teleki grófnak nagyon szívére kötötte, hogy vigyen magával egy kis testőrcsapatot, a melynek azonban a nagy kísérettől elütő, meglehetősen idegen néptörzsből kellett szedve lennie. Adenben tehát Teleki grófnak eszébe jutott, hogy személyes gárdáját szomáliakból alkossa össze; az ottani rezidensnek, Hunter őrnagynak ajánlatára tehát egy fiatal, még csak 24 éves, a Habr-Auval törzsből való szomálit fogadott föl, a kit Dualla Idrisznak hívtak. Ezen ember már mint gyermek megismerkedett Észak-Amerikával; később, 6 éven keresztül, a Kongonál Stanleynek «truest and most fidele» kísérője volt; azonkívül, mivel urát európai útjaiban is mindig elkísérte, az ó-világról is meglehetősen tiszta fogalmat szerzett. Stanley szolgálatából elbocsáttatván, hazájában töltött rövid pihenő után ismét utazni ment. még pedig vezetőként a James testvéreket kísérte el a Szomáli-félszigeti ismeretes expedicziójukban.

Dualla épen visszatért ezen útjából Adenbe, midőn

Teleki gróf vele ott találkozott; bár Dualla Idrisz az úti szolgálataiban megtakarított jelentékeny szerzeményeiből már régen képes lett volna, bájos kis feleségecskéjének oldala mellett, nyugodt és gondtalan életet folytatni: mégis késznek mutatkozott egy újabb expedícióban való részvételre.

Duallán kívül még hat másik fiatal szomáli érkezett meg; egy hetedik későbbben csatlakozott hozzájuk.

Dualla az arab és hindusztáni nyelveken kívül tökéletesen beszélt angolul és szuaheliül, azonkívül nem először fordult meg Zánzibárban; így tehát azonnal nagy szolgálatunkra volt; kevésbé vehettük kezdetben a többi szomáli legénynek hasznát, mivel velök csak tolmács segítségével közlekedhettünk.

A nagy szolgazeméllyzettel, a melylyel most rendelkezünk, munkánkat gyorsan végezhattük; gyorsabban, mint a mennyire szükségünk lett volna, mert Dsumbe Kimemeta tovább várakoztatott magára, mint a hogy kivántuk és a hogy meg volt állapítva; a pontosság és megbízhatóság épen nem tartoznak azon erények közé, a melyekkel földünknek fekete és barna gyermekei dicsekedhetnek. Midőn azonban végre megjött, olyan serénységgel fogott a munkához, a minőt flegmatikus természetét tekintve, tőle nem vártunk volna.

Első dolgunk volt most tisztába jönni a különböző cseretárgyak neveire és mennyiségére nézve, a melyeket útunkban magunkkal akartunk vinni. Ezt megtenni még ott a helyszínén is — a tengerparton tudniillik — sokkal nehezebb mint az ember gondolná, mert a felvilá-

gosítások, a miket az ott lakó kereskedőktől kaphatni, alig megbízhatók; a tulajdonképeni szavatosak, a karavánvezetők pedig nem tudnak számolni. Ilyen körülmények között, csakis ezen embereknek alapos és gyakori kikérdezése által juthatni félig hasznavehető adatoknak és a szükséges árúk mennyiségét illetőleg, némileg helyes képzeteknek birtokába.

A cseretárgyak bevásárlását Dsumbe Kimemeta és Issza ben Mádi teljesítették; támogatásukra és ellenőrzésükre melléjük adtuk O'Swald és társa czégnak a bevásárlásokban járatos indiai segédjét.

Árújegyzékünk hosszú sorát tüntette föl a különböző czikkeknak, a melyeket nagyjából a következőkben sorolok föl:

Egyedül a fehér pamutkelméből (*merikáni*) 600, 27—36 méter hosszú darabunk (dsora), a sötétkék kalikoból (kaniki) 250, 7-2 méteres dsoránk, a szép kárminvörös kelméből pedig, a mit *bendera asszilia*-nak neveznek, 100, 29 méter hosszú darabunk volt; ezeken kívül, a melyek mindenesetre árúink főtömegét alkották, még egy sereg egyéb világos színre festett jobb-rosszabb minőségű kelmét szereztünk be, a melyek közül a jobbak arab készítmények voltak. Üveggyöngyökből, különösen az úgynevezett maszai gyöngyökből, a melyek gömbölyűek, üvegből készültek, 2—2 $\frac{1}{2}$ milliméter átmérőjűek, vörös (szameszame), kék (madszi bahari) vagy fehér (usanga meupe) színűek, roppant mennyiséggel, összesen 2800 kilogrammal rendelkeztünk; voltak továbbá úgynevezett *ukutá*-ink, azaz borsó nagyságú, kék fényű

párisi gyöngyeink, *szambaj* nevű rossz minőségű, fehér porcellángyöngyeink, *martinarok*-jaink, azaz zöldre, kékre vagy világosbarnára festett, egy centiméter átmérőjű üvegharikáink, a Dsagga-államok (kilimandsaro) számára egészen finom, apró, karminvörös és türkiszkéék üvegyöngyeink, végre a nagy, *mboro* gyűjtőnév alatt forgalomban levő gyöngyökből is tetemes készleteink. Mindezekon kívül, kísérletképen, még egy nagyobb csomó szép, fehér, chamois és kék színű, néha borsónagyságú gyöngyöt is vásároltunk, a melyeket a Filonardi cég «perles orientales» fajnéven kezdett forgalomba hozni. Vastag (5 milliméter átmérőjű) vasdrótból (szenenge), készletünk 100 tehercsomónál többet, a hasonló vastagságú vörös- és sárgarézdrótból azonban csak 15 tehercsomót tett ki; rúd formában érczetek elvinni, a keleti partokon nem szokásos. Mindezekkel azonban árújegyzékünk még korán sincs kimerítve. Csak közönséges puskaporból, 5 kilogrammot tartalmazó apró hordócskákban 400 kilogrammot, a durva elöltöltő puskáknak szánt kapszlikból pedig sok ezret vittünk magunkkal; összeszedtünk továbbá czinnt, ólmot, finom vaslánczocskákat (mikufa), kauri kagylókat, késeket, ollókat, üveg-tükröket, képes-könyveket, játék-bábokat, talmi aranykarpereczeket és gyűrűket, tisztviselői-, tengerész- és lovas katona-kardokat és még sok másféle apró hasznatalanságokat, a szerint, a mint szeszélyünk eszünkbe juttatta vagy a véletlen rávezetett, midőn ama fekete felségekre gondoltunk, a kiknek kegyét útközben megvásárolnunk kellett.

Dsumbe Kimemeta, a kinek intézkednie kellett, hogy a csereárúk az itt szokásos tehercsomókba összepakkoltassanak, mindjárt más nap hozzá fogott munkájához, nem mulasztván el ezt egybekötni az imádkozásból és tömjén-elégetéséből álló ünnepséggel, a melylyel az első kelmezsomagot összepakkolni szokták. A csereárúk becsomagolásának szokásos módja igen egyszerű; meglepő gyorsasággal megy is végbe. Két sor fehér kelme közé bizonyos számú színeset tesznek; az egészet eleinte rossz minőségű fehér merikaniba csavarják, azután pedig nehéz fűtykösökkel ütögetvén, kókuszdiófa hársából készült kötelekkel erős, kemény csomagokká kötözik. Ezeket régi szokás szerint, durva, kókuszdió-pálmafa leveleiből készült gyékénybe varrják be; ez utóbbi munkát az arab lakosság egy külön czéhe, a *sihiri*-k végzik. A gyöngyöket hasonlóképen rossz kelméből csinált zsákokba töltik, a melyek útközben nem sokára föl is szakadnak, nagy öröme a teherhordóknak, a kik az alkalmat természetesen el nem szalasztják és a kiguruló gyöngyökbe jól belemarkolnak. A drót-tekerceket kötelekkel kötik össze és miként a többi tehercsomót, gyékényekbe varrják be. Végül minden egyes csomagot jól leolvasható számmal látnak el és elkönyvelik.

A főntebb vázolt csomagolási módok sem nem tartósak eléggé, sem az árúkat kellőképen meg nem védik; különösen a gyékénytakarók alig valók egyébire, mint hogy a belső becsomagolásnak csakhamar napfényre kerülő hiányait eltakarják és így azok állapotát illetőleg, a vizsgálatot megnehezítsék. Miként sokan

mások, e «daszturi»-nak, a régi idők e szokásainak hálójában mi is megfogóztunk és csereáruinkat a leírt, szokásos módon pakkoltuk be.

Egyik napon, épen szorgosan foglalkoztunk ezen munkával, midőn nyugalmunkból fölvert a hír, hogy más helyen már elkezdtek embereket az Emin pasa fölszabadítására szolgáló Stanley-féle expedíció számára toborzani, a melyben, miként mondták, nem kevesebb mint 500 zánzibári fog részt venni; ámbár Zánzibár szigetén olyan teherhordó emberekben, a kik a fölfedező utazásban szívesen résztvesznek, rendesen nincs is hiány, mégis sietnünk kellett a toborzással, különben megtörténhetett volna, hogy a rendelkezésre álló legjobb erőket mások szedik el előlünk. Hogy evvel az utolsó pillanatig vártunk, annak alapos oka az volt, mert az embereknek még semmi foglalkozást adni nem tudtunk, pedig megfogadtatásuk napjától kezdve fizetnünk kellett volna őket. Most azonban a körülmények kényszerítettek; Teleki gróf tehát a város különböző részeiben közhírré tétette, hogy a toborzás nálunk is kezdetét veszi.

Felhívásunk csodálatos gyorsasággal terjedt el; egy órával később, Issza ben Mádinak, a ki a jelentkezők följegyzését magára vállalta, ugyancsak fáradságába került, hogy a kiabáló, tolakodó tömeget a házunk udvarán fölállított toborzó asztaltól távol tartsa.

Az ilyen beíráshoz gyakorlott fül és a helyi viszonyoknak meglehetősen pontos ismerése kell, ha valaki a bejelentett gyakran hosszú és vég nélküli nevekből a helyeset és szükségeset kieszelni vagy a hiányzót inqui-

sitori kérdésekkel megtudakolni akarja. Hogy milyen szép, hosszú neveknek örvendenek e fekete hidalgók, egy pár példával ki fogom mutatni. Így a többi közt egyet *Omári vádi Nasszib haddim Hamisz ben Rasid*-nak (Omári, Nasszib fia, Hamisz ben Rasid rabszolgája), egy másikat pedig *Almássz vádi Uledi haddim Abdallah*

A LEGÉNYSÉG HAJÓRA SZÁLLÍTÁSA.

Hamisz-nak hívtak. Soknak a neve előtt ez a praedicatuma van «*haddim Baloszi*», azaz «a konzul rabszolgája»; ebből látszik, hogy az emberek egykoron európai vagy indiai alattvalóknak rabszolgái voltak, de ezen intézmény megszüntetésekor szabadokká lettek. Ezen kényelmetlenül hosszú neveket közelebbi ismeretség után, természetesen, rövidebbekkel cserélik föl, a

melyeknek alapjául rendszeren személyes tulajdonságok vagy egyéb esetlegességek szolgálnak. Így pl. expedíciónk azon tiz vagy tizenkét embere közül, a kik e szép hangzású nevet «*Almássz*» (azaz drágakő) viselték, az egyiket csakhamar «*Almássz neusszi*» (azaz Almássz, a fekete), egy másikat pedig «*Almássz nyekundu*» (azaz Almássz, a vörös) névre kereszteltek el; oka ennek bőrük azon kiválóan fekete, illetőleg vörös színe volt, a melylyel társaiktól feltűnően különböztek. Voltak olyanok, a kiket eredetök megnevezésével jelöltek meg, így *Almássz mszangut*, *Almássz manyemát*, *Almássz unyamvezit* sat. Karavánunk egy további Almássza a *bisibu* melléknevet kapta, mert egykoron Hamington püspökkel utazott; ismét egy másikat végre általánosan *Almássz mitende*-nek (azaz datolya-Almássznak) hívtak, mivel mindjárt utazásunk elején, egy tehercsomóra való datolyával meg akart szökni.

Az az emberanyag, a mely magát ilyen módon tömegesen bocsátotta rendelkezésünkre, sok, különböző néptörzsből eredt; ezek azonban az ilyen célokra nem egyformán alkalmasak. Minden apró részletre és különbségre azonban nem terjeszkedhetem ki, csak annyit akarok tehát megemlíteni, hogy expedíciónk számára a zánzibáriakon (vátu á unguksa) kívül még meglehetősen sok, úgynevezett «*mrima*» legényre, azaz Szádáni és Vanga közt, a tengerparton lakó emberre is volt szükségünk. Ezek nem csak szívósabbak, kitartóbbak, józanabbak és kevesebbel beérik mint a zánzibáriak, hanem azonkívül a maszaik földjére irányuló utazásnál,

nyelv- és országismeretöknél fogva is nélkülözhetetlenek. Karavánunkat, természetesen, szerettük volna csupa ilyen kipróbált mrima-legényből összealkotni, de erről lebeszéltek, mondván, hogy egész szükségletünket a szárazföldön fedezni nem leszünk képesek; Teleki gróf tehát elhatározta, hogy minden eshetőségre 200 zánzibárit össze fog toborzani.

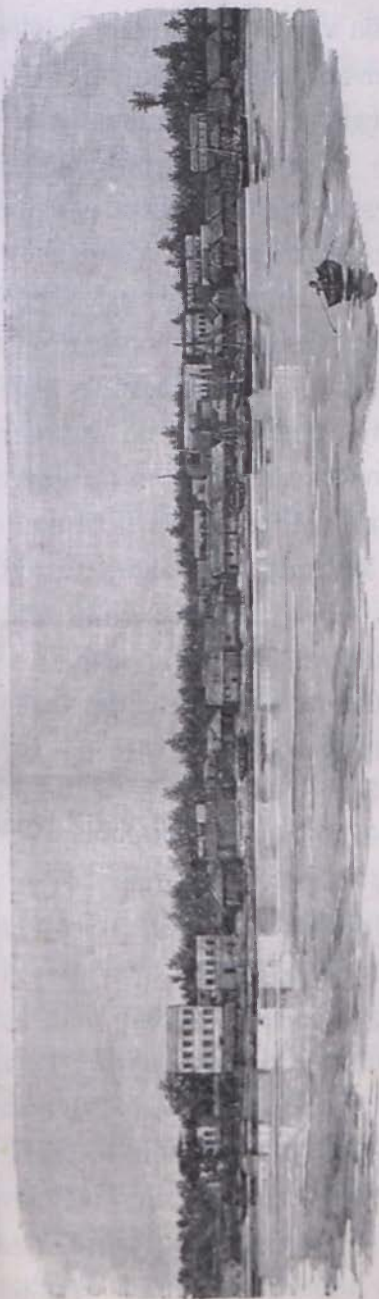
Az első toborzó-lajstromba fölveltünk mindenkit, a ki csak jelentkezett, hogy lehető nagy tömeg álljon rendelkezésünkre, a melyből a szükséges számú teherhordókat kiválaszthassuk; a lajstromba már másodnap 250ⁿ név — több mint kellett volna — be volt jegyezve: a betegek, gyöngék vagy egyébként alkalmatlanoknak látszó egyének kiselejtezéséhez tehát azonnal hozzáfoghattunk. Nem egy vidám jelenet fordult e közben elő; a visszautasítottak idézték ezeket elő, mert nem akartak sorsukban megnyugodni; ellenkezőleg, nyújtózkodtak és hadonáztak a mint csak tudtak; pergő nyelvvel és gyakran színészi páthosszal dicsérték kitartásukat, tapasztalataikat és Isten tudja, mi minden jeles tulajdonaikat: legmeggyőzőbb frázisaik is azonban a pusztában elhangzó szavak maradtak.

Valamely expedíciónak ilyen csapata, a milyenek összeállításához épen hozzáfogtunk, egyszerű teherhordókon (pagazi) kívül, még bizonyos számú úgynevezett aszkari-ból és vezetőből áll. Ezen két utóbbi kategória tagjainak főfeladata az utazót tapasztalataival támogatni. Terheket ezek nem hordanak; menetközben azonban, valamint a táborban, a rendre és vagyonbiztonságra föl

kell ügyelniök; az embereket ők terelik össze, az úton pedig biztatják és bátorítják, a csomagokat a teherhordók vállaira föladják és szükség esetén a terheket azoktól, a kik többé vinni nem tudják, át is veszik. A benszülöttekkel való közlekedésben gyakran, különösen pedig az adó vagy ajándék megszabásánál, továbbá az élelmi szerek bevásárlásánál és egyéb hasonló dolgoknál tolmácsokul és tanácsadókul szolgálnak. Ha valamely expediciónál a terhek hordására szamarakat is alkalmaznak, rendesen az aszkarik dolga ezeket megterhelni és etetni. Nehéz azonban részletesen felsorolni, hogy mi az aszkarinak és mi a vezetőnek a dolga, mivel ez teljesen egy-egy expedíció elrendezésétől függ. Egyébként a bérelt emberek e két kategóriája közt, tapasztalataikat, hasznavehetőségüket és tetteges alkalmazásukat illetőleg nagyobbára valami különös különbség nem tehető. Másképen áll a dolog a bérekekkel. Míg egy egyszerű teherhordó 5 dollár havi fizetéssel beéri, az aszkarik az útban töltött egy-egy hónapért, nagyobbára 6—9, a vezetők pedig 9—15 dollárt, sőt többet is kívánnak; ezen béreket, leszámítva bizonyos előleget, a mely az út valószínű tartamához mérten 1—3 havi bért tesz ki, csakis a hazaérkezéskor és pedig egyszerre szokták kifizetni.

Ámbár az előbb említett bérvizonyokat akkoriban mindenki ismerte, embereink mégis több ízben megkísérették, hogy maguk számára csaló módon nagyobb fizetést vagy legalább is több előleget erőszakoljanak ki; sőt mi több, egy napon még általános sztrájkot is meg kellett érnünk.

Sokkal jobban ismertük azonban már a négerek jellemét, semhogy tágitotunk volna; midőn tehát kiabálva elvonultak és nekünk gúnyolódva odakiáltozták: «Keressetek magatoknak, ha kedvetek van, más embereket», csak azt feleltük: mi velök nem törődünk, tegyenek a mit akarnak és menjenek a hová akarnak; ez megtette a kellő hatást; más nap reggel már valamennyien bűnbánólag ismét visszatértek. Ennél még nagyobb bosszúságot okozott utólagos túlkövetelésével egy pár vezető, de ezek sem jártak jobban; különösen Manva Szerá, a csapat szeniora járt pórul, a ki egy pár nappal később a kikötött 13 dollár helyett nem kevesebb mint 19 dollárt kért. Mivel az öreg legény nekünk különben sem nagyon tetszett, hamarosan felszólítottuk,

PANGANI.

adja vissza a kikapott előleget és menjen dolgára; ez persze nem volt ingyére és a többieket is alkalmasint meglepte, mert innen túl a hasonló fogások elmaradtak.

1887. januárius második felében előkészületeinkkel készen voltunk. 200 zanzibári, 9 ászkari és ugyanannyi vezető meg volt fogadva; 450 tehercsomag csereárú és egyéb holmi pedig az elszállításra készen állott; 70 csomag vasdrótot a postagőzössel Mombászba előre küldöttünk, a hol maradniok kellett mindaddig, míg Távetából értök nem megyünk. Dsumbe Kimemetával tartott hosszas tanácskozások után az expedíció kiinduló pontjává Pángánit választottuk és Dsumbét oda előre el is küldöttük. A bucsúkihallgatáson a szultán ő fensége a kontinensen levő helytartóinak szóló több ajánló-levelet adott át számunkra, azonkívül kegyes volt gőzösét, a «Star»-t is, a Pángániba való áthajózás céljából rendelkezésünkre bocsátani; a legénység és a csereárúk nagy részének elszállítása céljából egy vitorlás dháu-t (kisebb hajót) béreltünk, a melynek két nappal elindulásunk előtt, útra kellett volna kelnie.

1887. januárius 21-én a hajó csakugyan kifeszített vitorlakkal ott horgonyzott a part mellett. Embereinknek lelkére kötöttük, hogy pontosan és teljes számban jelenjenek meg és ámbár nem egyszer kiáltották tele torokkal khórusban: «*evuallah*» (azaz: igenis, úgy legyen), mégis az árnyékot nélkülöző tengerparton nem csekély feszültséggel várakoztunk megérkezésükre. Persze sokan csak későn, de kettőnek kivételével valamennyien megjöttek; az elmaradottakról egyébként később megtudtuk, hogy az adósok börtönébe kerültek; olyan fogás ez, a melylyel

az indiaiak hasonló alkalmakkor szívesen élnek, hogy az európai vállalkozót az illető emberek adósságainak kifizetésére rábíriák. Issza ben Mádi közvetítésére azonban sikerült a két foglyot is még idején hajónkra hozni; napnyugtakor tehát Teleki az indulásra a jelt megadhatta.

A könnyűvérű népség, a mint látszott, az asszonytól és kunyhótól, a szeretett ungu dsu-jától könnyen vett bucsút; az e miatt érzett fájdalmait csakhamar leküzdötte, mert a dháuból örült lárma hangzott át a partra. midőn a hatalmas, alaktalan vitorla fölszállott és a hajó, gyenge szélfuvallat mellett, célja felé megindult.

Lázás tevékenységben és a szíves vendégszeretet örömei között telt el a következő két nap; fölvirradt végre januárius 23-ika is és ütött a válás órája. A «Star», mintha türelmetlen volna, köpködte a fehér gőzfelhőket; málhacsomagjaink már régen ott voltak a födélzetén, csak mi ültünk még néhány barátunkkal, bizalmas körben O'Swald házában; a szerencsés utazás és boldog visszatérés örömeire hamarosan kiürítettünk még egy poharat és azután elhagytuk mi is Zánzibár partjait. Némán eveztünk előre csolnakunkban; a hajó fedélzetén a megindulással járó élenkség jótékony hatással volt lelkünkre; csakhamar beköszöntött az éjjel; Zánzibár háztengere szemünk elöl eltűnt; az éj sötétségén keresztül már csak a világító torony ragyogó fehér sugara czikkázott át hozzánk, míg végre ezt sem láthattuk többé; gondolatainkat már csakis a kedves barátainkra való visszaemlékezés vezérelte vissza a szigetre. — — — — —
— — — — —

Meglehetősen kellemetlen éj után, a melyet az eső daczára a hajó fedélzetén kellett eltöltenünk, felhőtelen, tiszta égboltozaton kelt föl a nap; a sík tengeren, a tengerparttól jó távol, ott himbálózott a «Star»; a part homályos, kék körvonalaiból alig lehetett még egyes részleteket megkülönböztetni. És még ezután is sokáig eltartott, míg a kapitány, a galambösz öreg arab, fekete hajós botjával járó-műve állása iránt tájékozódni tudott; a mint azonban ez megtörtént, teljes gőzerővel haladtunk a part felé. Pángániból, útunk célpontjából, persze még semmi sem volt látható; a tenger vizének elváltozott színe azonban, a mely azelőtt szép kék volt és most piszkos sárgává lett, elárulta, hogy a hasonnevű folyó-torkolat felé közeledünk; a mindig gyakrabban előforduló, erősen hullámzó helyek pedig mutatták a zátonyokat, a melyek alattuk ólálkodnak; mindezzel azonban az öreg kapitány alig látszott törődni, míg egy hirtelen, heves zökkenéssel hajónk meg nem feneklett. Most azután volt lárma és kiabálás. A homokpadról, a melynek neki mentünk, nagy nehezen ugyan elszabadultunk, de a szabad mozgás örömeit mind a mellett csak rövid ideig élvezhettük, mert a zátonyok, a melyek között megrekedtünk, előrehaladásunknak csakhamar teljesen véget vetettek; itt voltunk tehát, a parttól körülbelül négy tengeri mértföldnyire, a hullámzó, paszát szelektől korbácsolt nyílt tengeren! Két csolnakot lebocsátottak; az egyikben, legértékesebb holminkkal Teleki gróf indult meg a part felé; a másikba a kapitány szállott be, hogy a megrekedt hajó számára, a mely anynyira megdőlt, hogy szinte elmerült, segítséget hozzon.

JELENET, A ZENDÜLÉS ALKALMÁVAL.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

Magam a fedélzeten maradtam, a miközben nem kevésé bántott azon zavaró gondolat, hogy nem kell-e ezen korai balesetet útunkra nézve rossz előjelnek tekintenem. A kezdődő apály kellemetlen helyzetünknek csakhamar véget vetett, mivel ekkor már a hajó egyik oldala egészen szárazra került; mind a mellett még jó ideig tartott, míg egy dháu megszabeditásunkra megérkezett. Erre azután, a tenger hullámozása daczára, minden veszteség nélkül mindent fölraktunk és Pángániba vitorláztunk, a melyet azonban csak akkor pillantottunk meg, midőn már a folyó torkolatába bejutottunk.

Pángáni, a hasonnevű folyónak balpartján, közvetlenül a víz mellett terül el; a helység nagyobb számú barna-agyag színű kunyhóból áll, a melyek között egyes fehérre vagy sárgára meszelt kőházak büszkélkednek; északi oldalán, Pángánit terjedelmes kókuszpálma-ültetvények környékezik. A helységgel szemben, az e helyen 250 méter széles folyó jobb partján, egyszerű, hosszú kunyhó-sor, Buenni falu fekszik; az alacsony parti lapály ugyanis ott nagyon keskeny; mögötte pedig meredek, itt-ott függőleges sziklafalak emelkednek.

Bár mindkét helység meglehetősen szerény külsejű, a kereskedelemre nézve mégis meglehetősen fontos, mert eltekintve attól, hogy benne igen nagy mennyiségű nyers-terméket hoznak piacra, ezen hely szolgál már évtizedek óta kiinduló pontjául ama nagy karavánoknak, a melyek elefántcsont-szerzés végett, főképen a maszaik földjét járják be és abból évenként igen kitűnő minőségben, nagy

tömegeket hoznak a partra; az ő elefántcsontjuk ára messze túlszárnyalja mindig a többiekét.

A zabolátlan, a vadonnak mindenféle veszélyeitől és nélkülözéseitől kísért életmód, miként már említettem, a lakosokat rendkívül derék utazókká tette. Európaiakhoz azonban nem szívesen szegődnek; egyrészt nem nagyon kedvelik a szigorú fegyelmet, a mit ezek tőlük megkívánnak, másrészt pedig nagyon a lelkükön fekszik, hogy a kontinens belsejében, mellesleg meg legyen a szabadságuk, a melynél fogva saját számlájukra kisebb üzleteket köthessenek; ilyen expedícióknál pedig ezek nem igen engedhetők meg. A kereskedő kedv következtében itt egészen más bérviszonyok honosodtak meg; az itteni lakosok, ellentétben a zánzibáriakkal, a kik tudvalevőleg havi fizetést kívánnak, nagyobbára az út valószínű tartamától függő átlagösszegért szegődnek el, a melynek felét előre le kell fizetni; az így szerzett kis tőkével mellékcéljaikhoz szükséges csereárúkat vásárolják össze.

Mivel a kőházak Pángániban olyan csekély számban vannak, boldognak érezhettük magunkat, hogy sikerült egy félig kész épületet, a melyben még senki sem lakott, kibérelnünk.

Dsumbe Kimemeta, a kit Zánzibárból elküldtünk, hogy Pángániban az expedíció számára előre is megtegye a szükséges előkészületeket, üdvözlötünkre csakhamar megjelent; kísérte és követte őt, az itteni szokások szerint, nagy csomó kíváncsi, a kik épen csak látni akarták, hogy mi is történik itten; ily módon saját házukban s alig tudtunk mozdulni. Dsumbe Kimemeta vett ugyan

számunkra 25 szürke teherhordó szamarat, de embereket nem szerzett; valószínűleg sejtette, ebbeli vallomása ránk mennyire kellemetlenül fog hatni, mert szinte végtelen sorával a kész eledelnek állított be, a melyek közül a Curry-tyúk és a kókuszdió nedvével fűszerezett rizskása, valósággal, teljes elismerésre voltak méltók és ötöt komolyabb szemrehányásoktól meg is óvták.

A teherhordók összetoborzását illetőleg, sajnos, csakhamar meggyőződünk, hogy egy, e célból nem igen alkalmas időben érkeztünk Pángániba; több nagyobb kereskedő karaván épen most a kontinens belsejében járt; mások épen indulóban voltak; ezért is e helységben alkalmas embereket nem igen lehetett találni. A látogatás, a melyet e célból a szultán helytartójánál, a válinál tettünk, eredménytelen maradt, mivel ez ember gyöngé, befolyástalan egyéniségnek bizonyult. Többet remélhattünk attól, hogyha a dollárra bizzuk a munkát; közzé is tétettük tehát, hogy mindenki, a ki egy teherhordót szerez, jutalmul egy dollárt kap. Mindennek daczára és bár rabszolgákat is fölfogadtunk, a kik mindeddig a maszaiak földjén soha még egy lépést sem tettek, a toborzás csak lassan haladt előre és sokkal tovább tartott, mint vártuk és a mint inyünkre volt. Ezért kedvetlenek lettünk; ezen kedvetlenségünkhöz járult még a fokozódó nyugtalanság, a mely dháunk sorsa miatt eltöltött; a hajó ugyanis két nappal előttünk hagyta el Zánzibárt, de még mindig nem érkezett meg; végre januárius 25-én, délután, a folyó felől fölhangzó erős puskaropogás e gondunktól is megszabadított.

Szándékunk volt, hogy az embereket és árúkat, a mint megérkeznek, csolnakokra szállítjuk és a folyó mentén fölfelé, a karavánok első pihenő helyére, Máviába előre küldjük; így, azt hittük, az egész csordát együtt és erősebb ellenőrzés alatt tarthatjuk, mint a hogy számos buvóhelyel rendelkező városban tehetnők.

Mivel azonban a dháu. a kedvezőtlen szelek miatt sokkal tovább volt útközben, sem mint föltehettük volna, az emberek, a kik közül senki ilyen hosszú hajózásra elkészülve nem volt, midőn végre már céljukhoz értek, nagy mértékben éheztek és szomjaztak. Elképzelhető tehát, mennyire örvendett legénységünk, hogy végre elhagyhatta a hajó szűk helyiségeit, a melyekben öt napon át szorongott, továbbá mennyire nem okozhatott rózsás kedvet az út folytatására vonatkozó parancsunk.

Mivel a körülményeket, a melyek között embereink a szárazföldre áthajóztak, nem ismertük, az erőszakos lázadás, a mely parancsunkat követte és a nyílt ellenállás, a melyre találtunk, mindnyájunkat nem kevésbé meglepett. Hosszas fáradozás után végre sikerült az izgatott kedélyeket megnyugtatnunk; ez alatt azonban nagyon sok idő telt el; a tenger is apadni kezdett és már ebből az okból is lehetetlenné vált az embereket a folyón tovább fölfelé küldenünk. Eredeti tervünk kivihetetlen volt; az embereket tehát a hajóról kiszállítottuk, gondoskodtunk élelmi szerekről és azután őket magukra hagytuk. Házunk előtt a piac közepén nem sokára számos tűz lobogott; azután pedig föltárult előttünk az akkor még új és idegenszerű látvány, a melyet a néger-

tábor, a tűztől megvilágított vad alakok csoportjaival nyújtott, a mint azok élénk, lármás beszélgetés közben a tűzek körül guggoltak, hogy rajtok húsdarabokat süs-senek,

Másnap reggel azután, Dualla vezetése alatt, a szárazföldi úton küldöttük őket Máviába; az árúkat csolnakokon usztattuk utánuk; mi pedig még Pángániban maradtunk, hogy újabb embereket fogadjunk.

A további napok meglehetősen egyhangúan teltek el. Teherhordók csak gyéren jelentkeztek és mindig egyesével jöttek, a mi arra kényszerített, hogy egész nap otthon maradjunk; házunk ablakaiból pedig a kilátás csak igen kevés változatosságot nyújtott. A szomszédházból, a melynek lapos fedelét egy csapat rabszolgaleány akkor verte le, örökösen egyforma, egyhangú ének hangzott át hozzánk, a mely csakis addig kötötte le érdeklődésünket, míg nem sikerült a dal e refrainjét fölfognunk: «Az oroszlán ordít, de nem falja fel kölykeit!»

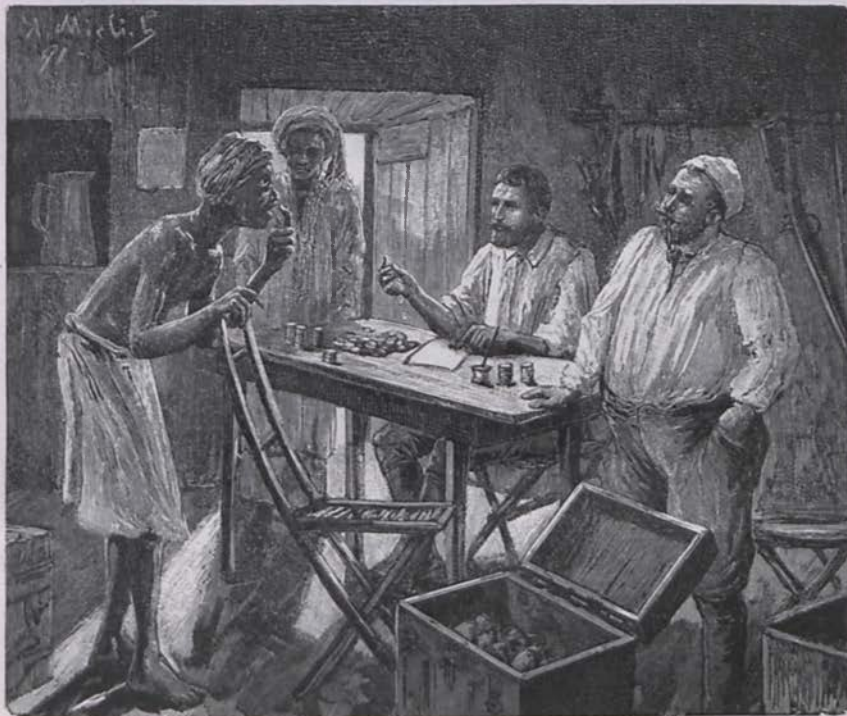
Valamivel több változatosságot és ezzel együtt vidámságot mindig csak a késő délutánok nyújtottak, a melyeket a váli az igazságszolgáltatásnak szánt; ekkor a nyílt piacon a lakosság pénzbeli pereit és hasonló érdekkérdései kerültek tárgyalás alá. A város vénei egy részének körében, a váli ilyenkor háza egyik alacsony lépcsőjén keresztbe rakott lábakkal helyet foglalt, maga mellé állítván író-eszközeit; vele szemben, szalmagyékényen, az állami hatalom orgánumai, 6—8 kalandos külsejű biroboto (a szultáni hadsereg nem rendes csapatainak tagjai) ült. Később a gyülekezet megsza-

porodott; minden oldalról érkeztek lassú léptekkel, rongyokba burkolt, de azért rendkívüli előkelő modort affektáló alakok, hogy a nyilvános törvényszéki tárgyalásban részt vegyenek; nagyszerű volt ilyenkor nézni, hogy milyen udvariasan és formyszerűen üdvözölték az ujonnan érkezőket; maga a vádlott is félbeszakította nagy pathoszszal előadott beszédét, hogy a száláamokban részt vegyen; ily módon a tárgyalás minduntalan kizökkent medréből.

Ha a társaság már 20—30 személyre fölszaporodott, rendszeren megjelent az öreg, szikár börtönőr a nagy kávékannával és az egybegyűlteknél, különbség nélkül, föltálalta a nemes mokaát; e közben az ülés tovább folyt mindaddig, míg a muezzin hangja a hívőket a közeli moseába, esti imára el nem hitta.

Hogy napjaink nagyon is nyugalmasak ne legyenek, arról eléggé gondoskodtak egyébként saját embereink is, a kik közül nem egyet a szerelem vagy a palaczk hatalma nagy erővel vonzott a városba. Különben még más módon is magukra tudták vonni a figyelmet. Első nap ennivalóul rizskását, másnap pedig durrhát (szerecsen-kölest, *Andropogon Sorghum*) küldöttünk nekik; ekkor azonban meglehetősen szemtelen levelet kaptunk tőlük, a melyben a legnagyobb megbotránkozás kifejezéseit közt jelentették be abbéli nézetöket, hogy a durrhát bizonyára csak tévedésből vagy a szamarak eledelöül küldöttük el. Teleki gróf erre elhatározta, hogy maga megy fel hozzájuk és maga fog a csordában rendet csinálni, a mi sikerült is.

Ebből az időből, sajnos, még egy veszteségünket is meg kell említenem, a mely bennünket, az afrikai sorscsapásoktól még meg nem edzett újonczokat, eléggé elszomorított; egyik pompás mászkáti szamarunk ugyanis, a legfigyelmesebb etetés és ápolás daczára, 24 óra alatt megdöglött.

A RAGYOGÓ MAMMON.

A még hiányzó és kívánt teherhordók fölfogadása e közben mindig egyforma hosszadalmas módon folyt annyira, hogy idővel már az elragadtatás bizonyos érzete fogott el, ha hosszabb, sikertelen várakozás után megint

megpillantottunk egy arra jövő embert, a kinek teherhordó-külseje volt; még nagyobb volt azután az örömnünk, ha házunkba betért és a lépcsőn fölczammogott; ekkor a nagy, vasból való pénzes ládát egészen fölnyitottuk, hogy áldozatunk a ragyogó mammon hatásának teljes mértékben ki legyen téve. Mindezek daczára, egy teljes heti fáradozás után lajstromunkba még mindig csak 72 ember volt fölvéve és ezek sem voltak még mindnyájan az indulásra készen. A tétlen élet már-már tűrhetetlenné kezdett válni; mivel pedig még attól is tartottunk, hogy idővel, a partokon mindenfelé uralkodó lázbetegségnek, a mely eddig egészen bántalanul hagyott, mi is kénytelenek leszünk adónkat leróni: Teleki eltökélte, hogy tovább indulunk.

Két kis dháu-ban, mi és az utoljára fölfogadott emberek elfértünk; velök tehát januárius 28-án délután, a kanyargós folyón Máviába megindultunk. E hajó-út az első lépés volt a vadon felé; érdeklődésünk iránta annál nagyobb lett, mert enmagában is gyönyörű képet nyújtott. Buján tenyésző, örökzöld növény-szegély — de nem azon járhatatlan sűrűség, a melylyel az északi vidékek lakóinak képzelme a trópusokat rendesen diszíteni szokta — takarja a partokat. Eleinte, a meddig ugyanis a folyó vize sós, az kizárólag mangrovékból, ama sajátságos fákból áll, a melyeknek sötét lombkoronája, magas, kopár légi gyökerein mint valami falábakon látszik inogni; csak későbbben tűnnek föl helyettök czukornád-ültetvények és ezek közt banána berkek és beteldió-pálmák, a nélkül azonban, hogy a partokat vad, ősállapotot feltüntető kül-

sejőktől megfosztanak. A sima vitzükrön néha-néha láthatókká váltak azon otromba vízi lovak orrai, a melyek a felszínre jöttek, hogy hangos horkolással és szuszogással levegőt szivjanak. Sőt egy pár rakonczátlan öreg legény egészen kimerészkedett jönni a vízből és e közben örült ugrásokat tett; ilyenkor az egyébként mindig sima vízfelület erősen el kezdett hullámszni; természetesen nem szalasztottuk el ezen alkalmakat és oda-oda süvítettünk egy-egy golyót, de mindig látható eredmény nélkül. Ilyen szórakoztató, változatos élmények közt az idő gyorsan és igen kellemesen telt el, míg az éj be nem állott és mi be nem fordultunk egy folyó mellékágába, a mivel célunkhoz értünk. Bár megérkezésünket levélben jeleztük, a közeli tanyahelyről senki sem jött le, hogy holmink partra szállításánál segítségünkre legyen; midőn tehát a tanyára megérkeztünk, a boszuság szavainak egész árja zúdult alá a bűnösök fejére; ekkor azonban egy pillanat alatt meg voltak téve a fogadásunkra szükséges előkészületek; az ennivaló is készen állott, a mire mi is csakhamar engesztelékenyebb hangulatba jutottunk.

Ez volt az első eset, midőn hosszabb időre saját tanyánkra, ide-oda hordható lakásunkba megérkeztünk; e gondolat nagy meglelédéssel töltötte el lelkünket. Könnyen érthető érdeklődéssel nézegettük tehát tanyánk mély hatást tevő képét is, a mely számos, hirtelen fölállított szalma-kunyhóival, lobogó tüzeivel és az emberek lármás ide-oda tolakodásával élénk néger faluhoz hasonlított.

Másnap reggel először néztük meg közelebből tanyánk helyét, a mely egy alacsony dombon, Mavía falu közelé-

ben állott és egy hatalmas baobabfáról, meg több legyezőpálmáról volt fölismerhető. Ezután hozzáfogtunk az expedíció áruinak revíziójához, a melyek a tanya közepén, sátraink előtt, tekintélyes rakássá felhalmazva, állottak. Sátrakból, asztalokból, székekből, ágyakból, ruhákkal megtöltött kofferekből, fizikai eszközökből 65 tehercsomónk puskaporból és egyéb lövészekből . 35 > konzervekből, szappanból, dohányból, cukorból, theából, kávéból és egyéb ilyen használati cikkekből 44 > orvosságokból, kötőszerekből és szűrőkből 3 > rakétákból és repesztő anyagokból . . 2 > borszeszből 1 > világító szerekből 3 > baltákból, ásókból, fák ledöntésére szánt fűrészekből 4 > kézi szerszámokból, tartalék alkotórészekből, vékony kötelekből 3 > a folyamokon való átkelésnél használható vastag kötelekből 2 > a fegyverek és egyéb dolgok megkenésére való zsiradékokból 1 > rizskásából 5 > konyakból, borból és ecetből 4 > áru-takarókból 2 > kelmékből 90 > üvegyöngyökből 100 >

drótokból	80	tehercsomónk
vaslánczocskákból, kauri kagylókból és effélékből	5	»
az első időben (a part közelében) hasz- nálandó rézpénzből	3	»
egy hat részből álló vascsolnak és egy két részből álló vászoncsolnak al- kotó részeiből	22	»

és sok más egyéb, összesen több mint 470 tehercsomónk.

Most végre össze kellett karavánunkat állítanunk és az indulásra készszé tennünk; olyan föladat volt ez, mely több napon át minden időnket lefoglalta.

A rendelkezésünkre álló teherhordók száma 283-at tett ki; ezenkívül volt 25 szürke szamarunk, a melyeknek etetésére és vezetésére további hét legényt fogadtunk föl.

Arra természetesen gondolnunk sem lehetett, hogy ezen erőkkal az összes tehercsomagokat egyszerre elvihessük magunkkal; Teleki gróf tehát elhatározta, hogy egy részöket mindaddig, míg ezt a szállítmányt, valamint a Mombászból előre küldött vasdrót-csomókat Tavetából elhozathatjuk, a kvá máviai falu előljárójának őrizetére bizza. Első dolog volt tehát kiválasztani a tehercsomók közül azokat, a melyeket föltétlenül el kellett magunkkal vinnünk; azután hozzáfogtunk az emberek közt való kiosztásukhoz.

Ebben a perczben, mintha az egész hadat általános gyöngeség fogta volna el, mindannyian nehezeknek találták a nekik kiosztott tehercsomagokat és mindegyik-

nek volt rajta kifogásolni valója. Igyekezett is mind-egyik olyan nyomorultnak látszani, a mint csak lehetett; igazán komikus volt annak látása, hogy némelyek milyen szomorú, kétségbeesett arcot vágtak, midőn név szerint fölhivatva elének állottak, hogy teherviselő képességüket kipróbáljuk és nekik a szerint a csomagokat kioszszuk. Sírás és könnyörgés természetesen semmit sem használt; a legmeggyőzőbb szavak árja, a melyeket hallattak, hogy a mindenkitől gyűlölt kettős terhektől vagy valami éles szögletű ládától megszabaduljanak, nagyobbára hiába-
való volt. Különösen nagy fáradságunkba került a nagy vascsolnak számára szükséges 18 teherhordónak össze-
állítására, mert ettől a dologtól egytől-egyig mind fáztak; sok ígéretbe és sok jó szóba került, míg az illetőket legalább látszólag sorsukkal kibékítenünk sikerült; később azonban az úton, az első kínálkozó alkalmat megragad-
ták és sorban megszöktek.

A mint egy embernek a tehercsomója ki volt osztva, elvitte magával, hogy ismertető jelét ráakassza és azt, a mennyire tudta, a hordásra magának alkalmasabbá tegye. Némelyek, hogy könnyebben fölvehessék és vállu-
kon vihessék, villa alakú botot erősítettek rá; mások, különösen a ványámvezi-k, a csomagot két részre sze-
retik osztani, ezeket egy rúd két végéhez kötik és vál-
lukon keresztbe fektetve viszik; a teherhordás ilyen módja azonban csak a drót- és ehhez hasonló terheknél van megengedve.

A terhek kiosztásáról pontos jegyzéket vezettünk; ez föltétlenül szükséges, részint az eleintén mindig elő-

forduló szökések miatt, részint mert azon teherhordók, a kik csomagjokkal megelégedve nincsenek, minden alkalmat fölhasználnak, hogy szándékosan zavart támaszt-hassanak.

Végére jutván a terhek kiosztásának, a karavánt el kellett látnunk fegyverekkel. E célból rendelkezésünkre állott: 200 vont csövű előltöltő puska, 80 darab hátul-töltő Werndl-karabinus és 12 darab Colt-féle ismétlő puska — ugyanannyi szurony és patrontáska — továbbá bizonyos számú revolver. Testőrségünk, a szomáliak és szolgálak, ismétlő puskákat kaptak, az előbbieket azonkívül revolvereket is; a vezetőknek, aszkariknak és erősebb teherhordóknak Werndl-karabinusok, a többieknek előltöltő fegyverek jutottak.

Az emberek egy részét, úgynevezett rözsevágó késekkel szereltük föl, a melyeknek későbbben a sűrű erdők bozótjaiban, nagy hasznát vettük.

A szomáliakat és a három szuaheli legényt már Zánzibárban igen jól használható lövökké képeztük ki; a többiekkel pedig Teleki most kezdett célzáblával lövő-gyakorlatokat tartani; embereink egyébként, a mint puskákkal és lövészekkel el voltak látva, maguk is elkezdték magukat a lövésben gyakorolni; a puskaropogtatásnak csakhamar nem volt hossza-vége.

Végül nagyjából meg kellett még állapítanunk a vezetőknek, az aszkariknak és a szomáliaknak teendőit is.

Dsumbe Kimemetának magával a karavánnal nem volt semmi dolga sem; csak mint az országok és az utazás módja ismerőjének bennünket támogatnia kellett;

sőt Teleki, a kérelmére, megengedte, hogy ő is vigyen magával egy kis karavánt, a melylyel a maga számlájára is űzhessen alkalmilag elefántcsont-kereskedést. A karaván belső dolgaiban Dualla Idriszt illette meg a vezérszerep; a többi szomáliak közül kettőt, Dsámá Jusszufot és Ali Hasszánt, Teleki gróf a személye körüli szolgálattal bízott meg; a többi ötöt pedig egyelőre, a karavánnak általában való felügyeletére rendelte ki; csakis az utazás további folyamában alakult ez a csoport — a mit már itt említek meg — a karaván legfontosabbjává, a vezetők ellenben az expedíciónak, ugyanazon mértékben, mindig alárendeltebb tagjaivá süllyedtek.

Egészben véve, a már említett Manva Szerát, mint legidősebbet is ide számítva, kilencz vezető állott szolgálatunkban; olyan fizetést, mint amaz, még Maktubu, egy nyássa-rabszolga kapott, a ki azonban a karavánban rangot nem viselt. Ez embert Thomsonnak maszai-földi útjából ismertük, a mely alkalommal igen használatónak bizonyult és elszántságával, de egyszersmind erőszakosságával is kitűnt. Bizonyára ezért jelentették ki már Zánzibárban a többi vezetők, hogy vele együtt nem akarnak utazni. Egyéb kitűnő tulajdonságai miatt azonban érdekünkben állott, hogy expedíciónknak ő is tagja maradjon; Teleki gróf tehát azt a kibuvót találta ki, hogy őt közvetlen kíséretébe osztja be és a karavánnál semmi közvetlen szolgálattal meg nem bízva, viszi majd magával; ebben a többiek is megnyugodtak.

Maktubu eleinte, tetteleg, vad, fékezhetetlen embernek mutatkozott; igazi tigris-természet volt, ha valaki

útjába állott; Telekiben azonban emberére talált. Midőn pedig végre uraivá lettünk, szerencséseknek tartottuk magunkat, hogy szolgálatainkban van, mert egymaga az összes többi vezetővel fölért. Mint rendkívüli testi erejű, végtelenül kitartó, energikus, megbízható és találékony ember, ő, az engedelmesek legengedelmesebbike, mindig készen állott sikra szállani ott, a hol kellett; ha dolgozni kellett, ő fogott hozzá először, ha pedig pihenésre került a sor, ő volt az utolsó, a ki nyugalomra tért.

A többi vezető közül még Ali Sáongvét kell megemlítenem, a ki, bár sem energia, sem kezdeményező tehetség benne nem volt, a rábizott feladatoknál tiszta becsületességű és igen megbízható szolgának bizonyult; a többi vezető — Bedue-nek, Tom Charles-nak, Ali bin Omári-nak, Nasszib vádi Ferhán-nak és Meri-nek hívták őket — az utóbbinak kivételével, egy fagarast sem ért.

Aszkárikul csak kilencz embert fogadtunk föl, mivel arra gondoltunk, hogy számukat, szükség esetén, a teherhordók soraiból megszaporiíthatjuk. A karavánt magunk nem tagoltuk kisebb csapatokká, mivel az efféle dolog mindjárt eleinte önmagától jön létre, a mennyiben az emberek maguk, a kik egy helyről valók vagy a kik barátságban vannak egymással, 3—12 főből álló csoportokká alakulnak és rendszeren az út további folyamában is összetartanak. Mindegyike ezen csapatoknak (kámbinak hívják), tagjai számának megfelelő réz-fazekat és a favágáshoz, úttöréshez és egyéb efféle dolgokhoz szükséges baltákat kap; viztartókul szolgáló lopó tökhéjjakkal mindenki maga látja el magát. Az embereknek

ilyetén beosztása csapatokba, persze új lajstromozást tesz szükségessé, különben a fazekakat, baltákat, késeket, töltő-vesszőket, szóval minden használható dolgot a bensülötteknek eladnának; másrészt azonban a karaván körében a munkakiosztást is megkönnyíti, mert mindenkor csak a csapatvezetőhöz kell fordulni és mindenért őtet felelőssé tenni. Személyes szolgálkukul megmaradt ezenkívül az a három szuáheli legény is, a kiket Zánzibárban mindjárt kezdetben fölfogadtam. Közülök Somárit Teleki gróf maga mellé vette; Dsuma és Baraka pedig nekem maradt; rabszolga-természetöknek megfelelőleg készségesek, figyelmesek és a személyes szolgálatokra alkalmasabbak voltak, mint az a két szomáli, a kiket Teleki gróf még ezenkívül személyes kíséretébe fölvelt.

Vége megemlítem még szakácsunkat, a Mhogo mesungu nevű öreg négert, a ki már Speke-vel és Cameron-nal is megtette Afrika belsejébe az utat; kulináris ügyessége nem állott az igazi művészet magaslatán; gazdag tapasztalatainál fogva azonban a vadonban tudott magán segíteni mint senki más; azonkívül konyhaszereit, valamennyi közt a legnehezebb terhet, mindig maga vitte; egészben véve tehát jó szerzemény volt.

Szamaraink részére, Európából jó teherhordó nyergeket hoztunk volt, a melyek azonban embereinknél kétkedést kifejező fejcsóválást okoztak és valóban, azon körülményességnél fogva, a melylyel a csomagok felkötése járt és azon makacs ellenállásnál fogva, a melyet maguk az állatok ezen szokatlan megterheltetés ellen kifejtettek, nem bizonyultak be praktikusoknak; nem is maradtak

alkalmazásban csak addig, míg ökörbőrökből az itt használatos nyeregtáskákat elegendő számban meg nem csináltuk.

Egyebekben fölszereléseink ellen általában kifogást tenni nem lehetett. Azok összeállításánál — ezt ki akarom még emelni — kiváló figyelmet fordítottunk arra, hogy útközben lehetőleg nagy legyen a kényelmünk. Ide vonatkozó szükségletünk beszerzésénél irányadókul szolgáltak Teleki grófnak saját, számos, kisebb vadász-expedíciójánál szerzett tapasztalatai, továbbá Sir Richard Burtonnak, eseményekben gazdag és terjedelmes utazásaiból merített tanácsai; ezek szerint azt az elvet kellett követnünk, hogy a vadonban töltendő, elcsigázó életmódnak lehető megkönnyítésére, az eszközöket már otthon kell beszerezni. Saját fegyvereinkről is pompásan gondoskodott Teleki gróf. Holland és Holland, az ismeretes angol fegyver-áruló cég, szép sorjával volt képviselve a rendkívül pontosan találó fegyvereknek és puskáknak, a melyek az egész expedíció tartama alatt soha, egyetlen egyszer sem hagytak cserben.

Volt köztük: két¹ 8. kaliberű vontcsövű dupla puska, a melyekből a kemény ólomgolyókat 10 drachma puskaporral lehetett kilőni; egy 577. kaliberű expresszpuska, expánziv és tele golyókkal, meg 6 drachma puskapor-töltéssel; egy 10. kaliberű puska; két 500 kaliberes expressz, 5 drachmás töltéssel; két söréttel és golyóval tölthető, úgynevezett paradoxpuska és több egyéb fegyver.

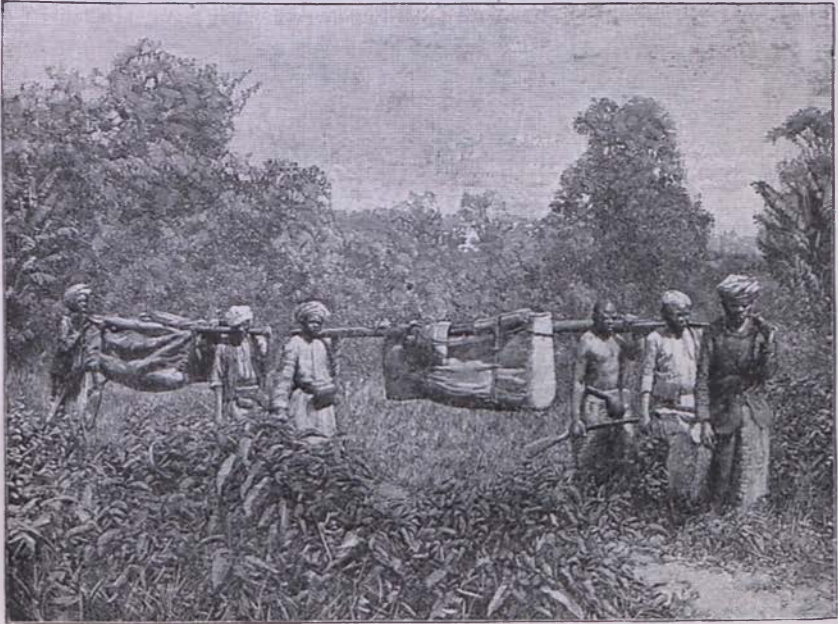
Nem kevésbé gazdagon voltunk, úgy a jóságot

mint a mennyiséget illetőleg, a tudományos megfigyelésekhez szükséges eszközökkel ellátva, mert bár az expedíciónak nem is volt tisztán tudományos jellege, mégis élt bennünk a vágy, hogy e tekintetben is, tőlünk telhetőleg, minden lehetőt meglegyünk.

Több nap lázas tevékenységben telt el, a melynek mindig csak nap lementé vetett véget; esténként azután együtt ültünk Issza ben Mádival és Dsumbe Kimemetával, hogy újból és újból megbeszéljük úti tervünk egyes részleteit; vezetőinket ilyenkor mindig figyelmen kívül hagytuk; célunk volt vele, őket mindjárt kezdetben hozzászoktatni ahhoz, hogy ilyen kérdéseknél nincs semmi beleszólásra joguk. Előttük, az út célpontjaként mindig azt emlegettük: *«Baringo ná mbele kidogo!»* (A Baringohoz és még valamivel odább!); mi ellenben célpontul a Baringótól északra fekvő, teljesen ismeretlen vidéket tekintettük, a melyet a geografusok hol egy, hol két tóval láttak el és a hová senki, még az itteni kereskedő-karavánok közül sem tudott egy sem behatolni. Útunknak oda, a Kilimandsaro és a Kenia, Afrika e két fénypontja mellett kellett elvezetnie; ezenkívül pedig még kísérletet akartunk tenni a kikujuk földjének föltárására is, a melyet mindeddig mindenki került és a melytől mindenki félt.

Februárius 3-án, este, áradozó áldás-kivánások közt véglegesen elbucszúzott tőlünk Issza ben Mádi, a ki a vállalat létrehozásánál mindenben hűségesen segítségünkre volt; szívesen eljött volna velünk, de a szultán olyan sokáig nem akarta nélkülözni. Dsumbe Kimemeta

szintén elhagyott, hogy saját ügyeinek rendezése végett Pángániba visszatérjen; megígérte azonban, hogy néhány nap alatt gyorsmenetekben utól fog érni; a legénységnek tudtára adtuk, hogy más nap reggel útnak indulunk.

VÁSZONCSOLNAKUNK MENET KÖZBEN.

II. FEJEZET.

A tengerparttól a Kilimándsárhoig.

(1887. febr. 4-től április 30-ig.)

Elindulásunk Máviából. — Méhektől megzavart menet. — Zendülésről tanuskodó események Levában. — Visszatérek Zánzibárba. — Könyv- és térkép-ládánkat ellopják. — Kimemeta az adósok hörtönében. — A menet Korogvéba. — A Kva Mgumi melletti csata. — Teleki Szembodsához megy, magam pedig a Pángáni mentét követem. — Máfi. — Szedenga szultán. — Újabb szökevények. — Egyesülésünk Mikocseniban. — Teleki úti élményei. — Ujból elválunk egymástól. — A vidék karaktere a Pángánitól délre. — Ismeretséget kötünk az afrikai tövisbokrokból álló bozótokkal. — A vápáne-k. — Nyika-karakter. — Az első leopárd. — A Pare-hegyek mentén Száméba. Találkozunk Telekivel. — Élményei a maszai-k közt. — Teleki mint kuruzsló. — Menet Tavetába. — A Dsipe-tó. — A Kilimándsárot először pillantjuk meg. — Bevonulás Tavetába.

Februáris 4-én, korán reggel keltett föl először az útra fölkészülő karavánnak lármás sürgölődése. Egy pillantás a szabadba, tudtukra adta, hogy későn ébredtünk föl, mert embereink legnagyobb része a tanyától száz lépésnyire már teljesen fölpakkolva készen állott és még csak a sátrak fölszedésére és a megindulásra várt. Nem is hagytuk sokáig várakozni; a bárghumnak, a kudu-

antilope szarvából készült karaván-trombitának kellemetlen jeladásai csakhamar megharsantak; Teleki gróf élére állott a menetnek, a mely lökdösések, taszigálások és zürzavaros kiáltozások közt csakhamar hosszúra nyúló kigyóvonallá fejlődött.

A KARAVÁN ÉLÉN.

A tanya helye, a melyen még röviddel ezelőtt a legélénkebb élet pezsgett, csendes és elhagyatott lett; egyedül egy pár szamárhajcsár és az a tuczat ember maradt hátra, a kiknek az utócsapatba kellett sorakozniok; a többiek, bár még több órai munkát kellett elvégeznünk, mind tova siettek. Az a sok tehercsomag, a melyeket kénytelenek voltunk hátrahagyni, chaotikus

rendetlenségben hevert szerteszét, teherhordó szamaraink pedig szabadon legelésztek kinn a pusztán. Első dolgom volt az utócsapat embereivel a ládákat és csomagokat egy rakásra hordatni, hogy Mavía dsumbéjának, annak rendje-módja szerint átadhassam; ezután pedig hozzáfogtunk a szamarak összefogdosásához és megterheléséhez, a mi valóságos sisyphusi munka volt! Az állatok ugyanis, mintha sejtették volna, hogy most megint azokkal a «finom» nyergekkel közeledünk feléjük, a melyeket az előbbi próba-megterhelésekből már ismertek, valahányszor közelükbe jutottunk, mindig megszöktek. A fölnyergelésnél örülten ugráltak és rugdálóztak; ha pedig már meg voltak terhelve, a legközelebbi pillanatban fölhasználták az alkalmat, hogy megszökjenek és a kellemetlen terhet valahol a szabad mezőn magukról lerázzák; láthattuk őket azután messze, nyugodtan legelészni; újból hozzáfoghattunk tehát a befogásukhoz. Ha végre meggyőződtek róla, hogy előlünk el nem menekülhetnek, a nyílt ellenállással az okos szürkék fölhagytak ugyan, e helyett azonban csendes odaadásal elterültek a földön; itt a terhek egészen félretolódtak; megint le kellett őket szednünk, az állatokat pedig botokkal fölvernünk és végre újból megterhelnünk.

Ily módon, az izzadságtól szinte elázva, fáradhatatlanul dolgoztunk egészen tíz óráig; mivel azonban a szamarak nagyobb része, a melyeket kétszer vagy háromszor megterheltünk volt, újból és újból ott hevert félretolt nyereggel, valahol a földön, beláttuk végre, hogy így a dolog nem maradhat. Eltökéltem tehát, hogy leg-

alább egyelőre a teherhordó állatok használatáról lemondok; csomagjaikat is ott hagytam és embereimet azon néhány számmal, a melyeket megterhelhünk sikerült, továbbá a meg nem terheltekkel, utána küldöttem a karavánnak; magam pedig összes hátramaradt holminkat az időközben előhítt falu előljárójának megőrzés végett átadtam. Mindezek végeztével azután útra keltem; keblemet vidám öröm töltötte el, hogy végre mehetek előre, a vadonba. A sors könyvében azonban meg volt írva, hogy meglegedettségem nesokáig tartson; néhány száz lépéssel odább már az ösvényen heverő két tehercsomagra bukkantam; a szamarak pedig, a melyeknek ezeket vinni kellett volna, a bozótban, a nyereggel hasukon, egészen nyugodtan legelésztek. Mihez fogjak velök? Dsuma és Baraka azonban, a kik még velem maradtak, mielőtt még valami kisegítő eszközt kieszelhettem volna, kisegítettek a zavarból. Hirtelen ledobták fegyvereiket és a többi fölszerelést, fölkapták a terheket és sietve megindultak velök a falu felé. Mielőtt azonban a két derék legény visszatérhetett volna, megpillantottam saját háti szamaramat, a mint valamivel odább, egy fához kötözve állott, mialatt hajcsárja mellette, a hűvös árnyékban heverészett. «Az állat elragadt és e közben a nyereg elveszett» vélekedék az ifjú, még pedig olyan arczkifejezéssel, mintha az egész dolog ötlet legkevésbé sem érdekelné. Ráhagytam, tegyen a mit akar, de óvakodjék nyereg nélkül tanyánkon megjelenni; későbbben csakugyan a nyereggel együtt érkezett közénk.

Folytattam útam a magas sárga fűben, a mely-

ben keskeny, kigyózó ösvény vezetett odább; első boszuságomat azonban még el sem felejtettem, már is volt okom újra haragudni. Az ok ez alkalommal a vascsolnak hat nagy része volt, a melyek, bár már négy óránál tovább voltak útban, még sem jutottak előbbre $1\frac{1}{2}$ kilométernyinél; a kik vitték, a tizenhatsz öles legény, egészen nyugodtan ültek mellettök, látszólag elszántan arra, hogy megpróbálják a passiv ellenállást. Kérdésekre, hogy hát mi történt, először egy árva szó feleletet sem kaptam; csak miután azt izgatottabb hangon ismétetem, mormogták mindnyájan khórusban: «hogy a csolnak nagyon nehéz, hogy ők tovább vinni nem bírják, de nem is akarják». Megkísértettem, hogy őket az ellenkezőről meggyőzzem; próbáltam rábeszélni, kértem őket kérő szavakkal, hogy induljanak tovább, de mind hiába; némán, alig méltatva engem egy pillantásukra, a fűben ülve maradtak. Ekkor azonban egészen közel állottam az egyikhez és felszólítottam, menjen a csolnak részéhez; midőn pedig még ekkor is makacskodott, villámgyorsan, avval a félreismerhetetlen szándékkal, hogy parancsomnak nagyobb nyomatékot akarok szerezni, botjához kaptam; ennek megvolt a kellő hatása, gyorsabban mint vártam volna, tehercsomagjaikkal valamennyien útra keltek.

Ezen és hasonló módon esett meg az első menet; a szives olvasó tehát könnyen el fogja nekem hinni, hogy csakhamar fölhagytam avval a gondolattal, mintha Afrikában gondtalanul, vagy vidám gondolatokba merülve, lehetne utazgatni. Ha lusta teherhordók, ha elesett vagy

megszökött szamarak nem is fojtanak el gyökerében minden jó kedvet, elfojtja a komoly gond, a melyet érezünk az útunkat jelölő vörös vonal miatt. Számталanszor kell az iránytűt és az órát nézegetnünk, vakító napfénynél úti naplónkba bejegyzéseket tennünk, a közeli és távoli magaslatok körvonalainak változásait megfigyelniünk és vázolnunk; e mellett, a csak néhány hüvelyk széles ösvény árkon-bokron vezet keresztül és végtelen kétségbeesésünkre majd délnek és keletnek, majd meg nyugat és északnak visz. Fáradtan és elcsigázva, miként életemben még soha sem voltam, érkeztem meg az első menet után, délután 2 órakor tanyánkra, a melyet a karaván Kitifu falu mellett ütött föl.

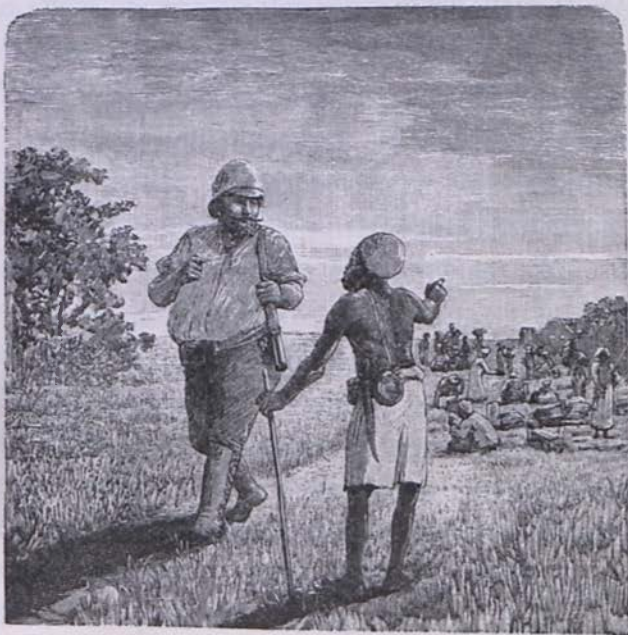
Teleki grófnak is kijutott a boszuságból a maga része. Így az emberek egy órai menet után, mintegy közös megállapodásra, terheiket lerakták és készületeket tettek, hogy tanyát üssenek. Ekkor történt meg másodszor, hogy az expedíció vezetésére befolyást akartak gyakorolni. Az emberek ez eljárása eléggé engedte sejtetni, hogy milyen szellem kezdett köztük elterjedni és hogy milyen eljárást fognának későbben követni, ha kívánságaiknak még többször is eleget tennék és nekik hallgatagon bizonyos önelhatározási jogot adnánk. Teleki gróf illetén értelemben a helyzetet fölismerte ugyan, de az óvatosság még is azt sugalta, hogy mindaddig, míg a tengerpart közelében vagyunk, kemény rendszabályokat a karaván ellen alkalmazni jó még sem volna, mert az ilyen expedíciók megindulása után kezdetben, mindig nagy az emberekben a szökésre a

hajlandóság, a mi, engedékenységünk daczára, valóban csakhamar elég nagy mértéket öltött. Teleki gróf tehát egészen úgy cselekedett, mintha az egész dologból semmit sem vett volna észre és folytatta útját. Még akkor is, midőn az egykori hittérítő szolga, Muállim Hárûn, a ki beszélt angolul, azzal az üzenettel jött utána: «*Sir, people want to camp!*» (Uram, az emberek tanyát akarnak ütni.) Teleki gróf, elfojtott haraggal ugyan, de csak annyit felelt: «*Yes, but I want to go!*» (Jól van, jól, de én menni akarok.) Ez, szerencsére, megtette a kellő hatást, mert az emberek, bár akaratlanul, fölvettek terheiket és útjokat minden további megszakítás nélkül, a tanyáig folytatták.

Megérkeztemkor ott már mintaszerű rend uralkodott; sátraink föl voltak állítva, tehercsomagjaink pedig nagy, szabályos halommá összerakva és elrendezve, körülöttük pedig az embereknek nagy számú apró sátrai állottak. Az út kezdetén ugyanis a legtöbb embernek egy jó ingén, turbánján és egyéb ruhaneműjén kívül egy kis sátra is volt, a mely néhány méter hosszúságú pamutkelemből állt; a hozzá való botokat azután mindig a hely színén, a hol fölütik, vágják maguknak; idővel azonban, midőn minden félig-meddig nélkülözhető dolgot is eladnak enni-, innivalóért a benszülötteknek, a kik közé eljutnak, midőn ruhák helyett már csak rongyok lógnak testükön: ekkor a sátrak is láthatólag kevesbednek.

Kitifu jelentéktelen vasenzi-falu, a mely a Pángáni folyótól (ezt egyszerűen rufu-nak, azaz «folyó»-nak is

hívják) egy kissé félre esik. A karavánút, a mely hozzá vezet, mindjárt Máviánál elhagyta a folyót és az Uzsambara-fensíkből kinyúló halmok felé fordult, hogy azután néhány napi járat után partjához megint visszatérjen. Feltűnt előttünk már ekkor, hogy mily gyorsan változik

«SIR, PEOPLE WANT TO CAMP!»

a vidék képe a szerint, a mint az ember a folyótól távozik. A talaj kemény és száraz, a növényzet pedig, daczára a nedves tengeri levegő még mindig érezhető befolyásának, gyér lett. A növényvilág leggyakoribb képviselői itt a klimával szemben, a legnagyobb ellenállásra képes akáczfák és köztük egy igen derék fajuk, a

melynek lombkoronája ernyő alakú és a melyet a jóságos természet látszólag azért ültetett ide, hogy a naptól összepörkölt fáradt utasnak védelmet és enyhülést nyújtson. A keleti, egyenlítő-alji tájékokra nézve jellemzők még a szürkészöld, tüskés és alakra nézve az ismeretes kaktuszokhoz nagyon is hasonló euphorbia-fák, meg a dom-pálmák (*Hyphaena crenata* Gaert.); ezek ágainak felső végében nem ritkán láthatók mélyre lenyúló virág-szárakkal, orchidea-csomók, a melyeket messziről tarka madárfészkeknek lehetne tartani.

Kitifuban egy napot töltöttünk; a faluból és lakóiból egyébként keveset láttunk, mivel akkoriban a folyó munkák még nagyon is foglalkoztattak; ezekhez tartozott, a többi között, a «*poso*»-nak, azaz a napi koszt-pénznek kifizetése. A part közelében, hol készpénz van még forgalomban, az fejenként, napjára 8 pezát¹ tesz. Későbbben, ennek helyébe gyöngyök, kelmék, sőt néha valóságos élelmi szerek lépnek; ez utóbbi esetben azután az ennivalót nagyban kell beszerezni. Útunk elején minden nap, a névlajstrom ellenőrzése mellett teljesítettük a fizetést, mert ilyenén módon lehetőségessé vált, hogy az esetleges szökéseknek azonnal nyomára jöhessünk. E mellett az emberek betegsége is nem kevés fáradtságba került; sokan ugyanis csak azért vétették föl magukat a teherhordók közé, mert biztosak voltak benne, hogy csakhamar el fogjuk bocsátani, az elvesztett előleget pedig még sem lesznek kénytelenek visszafizetni.

¹ 1 rupiában — körülbelül 1 forint, 32 peza van.

Legközelebbi útunk célja a Málágo Mbáruk melletti tanyahely volt; az ösvény oda eleinte sík, magas fűvel benőtt völgyteknőn kanyargott keresztül, azután pedig szeliden emelkedve az Uszambara felől lejtősödő halmos vidékbe vitt be. Útunknak ez utóbbi szakaszában, fűves, a bensülöttektől csak nem régiben kopárrá égetett lejtőn kellett mennünk, a melyből, a lélekzetet szinte elfojtó forróság sugárzott ki; ezen túl levén, az erdő hűs árnyékába jutottunk; itt ütöttünk tanyát. Ez bozótoktól megtisztított, aránylag kis helyet foglalt el, a melyet a férgektől nyüzsgő, bedőlt kunyhók romjai, hamuhalmok és mindenféle szemét takart; mielőtt a letelepedésre csak gondolhattunk volna, alaposan ki kellett a helyet tisztíttatnunk.

Innen, a Tongve-hegy északi oldala mentén Kvá Fungoba akartunk menni; útunkat azonban sokkal előbb egy, előre nem látott esemény megszakította.

Beteg és megszökött emberek miatt, a kiknek tehercsomóiról gondoskodnom kellett, a tanyánkat, Telekinél csak jóval későbbén hagyhattam el; ekkor azután a mennyire az utat el-elzáró és mindig bujábbban és bujábbban tenyésző növényzet engedte, siettem a karaván után. Alig voltunk azonban útban egy óránál tovább, már is rábukkantunk a karaván egyes maradványaira. A váratlanul gyors utólérés már egy kissé meghökkentett; az a különös és eleinte teljesen érthetetlen állapot azonban, a melyben a karavánt találtuk, még jobban meglepett; terhek és teherhordók elszórtan, a legnagyobb zürzavarban heverték a földön; az emberek, arcukat a fűbe

rejtve, mozdulatlanul feküdtek rajta; itt-ott észrevettünk egy szamarat is, a mint lihegve és egész testében remegve-reszketve a földön hentergett és néha-néha örült módra rugdalózott. Egyébként az erdőben siri csend uralkodott; végre Maktubu és Dsámá, méhektől körül-dongva és makacsul üldözve, sebes futással közénk rohantak. Most a rejtély meg volt fejtve; nem is kés-tünk a két embernek segítségére sietni; elkezdtek az apró kinzókat botokkal és kendőkkel kergetni; nem csekély fáradságunkba került a méheket elűznünk, a melyek bennünket teljesen bántatlanul hagyván, két áldozatukat mindig újból és újból megrohanták; végre azonban sikerült. Kevesebb szerencse kísérte abbeli fáradozásunkat, melylyel az összecsípett ficzkóknak fájdalmait szalmiákkal való bekenés által akartuk enyhíteni; a szegény ördögök, a kiknek vastagon dagadt fejeiből apró vakond-szemeik alig bírtak kikandikálni, a bekenés után, borzasztó jaj-kiáltásokból álló duettre fakadtak. Mindeddig ez a kaland határozattan csak jókedvünk fölidezésére szolgált; midőn azonban láttuk, hogy mennyire pórul is járhat mellette az ember, mi is csendesek maradtunk; elbujtunk a bozótba és addig ott maradtunk, míg a méhek el nem huzódtak. Ekkor megpróbáltam az embe-reket földobolni és arra bírni, hogy tovább induljanak; azonban süket füleknek prédikáltam; a félelem még megszállva tartotta tagjaikat és csakis az a hír, hogy Teleki gróf a hely színétől tiz percnyire, Leva falunál tanyát ütött, mozdította ki őket helyökből.

Teleki gróf későbben elmondta nekem, hogy a

méhek három ízben támadták meg a karavánt; a «nyuki» (méhek) kiáltást mindannyiszor éktelen zavar követte; legerősebb volt ez azonban a harmadik támadásnál, a melyet a méhek tetemesen fölszaporodott számban és a

BOTBÜNTETÉS PANGANIBAN.

legdühösebben hajtottak végre. A gróf maga e kaland alkalmával csak három csipést kapott, a melyek azonban elég kellemetlenséget okoztak, a mennyiben közvetlenül a szemei körül érték.

Leva, a kis vasenzi falu, 230 méternyi magasságban a tenger színe fölött, a Tongve-hegy egyik alacsony kiágazásának gerinczén fekszik. A benszülöttek kunyhóikat tövises bozótokból és kúszó növényekből

álló hatalmas sűrűségbe építették és a karavánút felől azonkívül czölöpfallal zárták el, a melyben erős kapu, az egyetlen bejárat van; ennek közvetlen közelében állott a mi tanyánk, a melyből a közeli Tongvehegyre és a messzebb fekvő sík vidékre pompás kilátást élvezhattünk.

A helységek közelében fekvő ilyen tanyahelyeket a vangvaná-k¹ — miként a karavánok tagjai magukat nevezni szeretik — nagyon kedvelik, mert itt olcsó pénzen megszerezhetik maguknak azon élvezeteket, a melyeket a «*barra*», a szárazföld nyujthat. A zánzibári ember rendkívül szereti a nagy urat játszani és ha csak lehet, inasokul használja a benszülötteket. Így történt itt is. A falu férfi lakossága gondoskodott szállásokról, az asszonyok előhozták az élelmi szereket és főztek, szóval kiszolgálták embereinket, mialatt ők pombe-(banyánabor-)ivással, tréfálkozva töltötték el idejüket. Rövid idő múlva csakugyan nagy fokú vidámság, majd később bolond jókedv hangjai hangzottak át hozzánk a falu felől; ezzel azonban keveset törődtünk volna, ha a dolog még rosszabbra nem fordul. Egy csapat különösen merész legény ugyanis, valószínűleg föltevén magában, hogy valami hunczfutságot fog elkövetni, ökrünkhöz lopózkodott, a melyet eleség-készletként vittünk magunkkal; egy ideig kergette és ránczigálta, majd földre teperte és vele mindenféle durva tréfát

¹ A «vangvana» ellentétben «vatumá»-val, azaz rabszolgával, szuahéli nyelven szabad embert jelent; a karavánok tagjai tehát, a kik nagyobbára rabszolgák, saját személyök megnevezésére hibásan használják.

üzött. Egyszerre azonban — alig hittünk szemeinknek — erős sugarakban vért láttunk torkából kiömleni; az emberek széles jó kedvökben az állatot megölték. Ekkor megérkezett az idő, hogy energikusan lépünk közbe; részeg emberekkel azonban bajos boldogulni; mivel pedig embereink nagyobb része ilyen állapotban volt, Teleki gróf csak a vezetőket hívatta maga elé, őket minden további kihágásokért felelősekké tette és azután meghagyta, hogy az ökröt ássák el. Ezen parancs, láthatólag, rossz vért szült; a felháborodás hangjai hallatszottak minden felől; az emberek azután majdnem teljes számban visszavonultak a faluba és ott még bolondabbul viselkedtek mint azelőtt. Kevés idő múlva — az ökör elásására vonatkozó parancsot még mindig nem teljesítették — egy beteges aggastyán jött ki a faluból; közvetlenül a gróf lábai mellett leguggolt a földre és az embereinktől kapott megbízás értelmében, megkezdte játszani közvetítő és kérő szerepét; sokáig süket fülekre talált; idővel azonban sikerült Teleki grófot megengesztelnie annyira, hogy ez, midőn a vezetők is könnyörgésre fogták a dolgot, végre is hajlandónak mutatkozott előbbi parancsától elállani. Az egész eset ezzel el volt intézve; el is felejtettük csakhamar annál inkább, mivel rá nem sokára W. Joost, a német-afrikai társaság tisztviselője lepott meg látogatásával, a ki Korogve állomás felé, útban volt.

Örvendve társaságának, nap lementé felé élénken beszélgetve ültünk sátram előtt, nem is gondolván arra, hogy valami különöset találjunk azon emberek nagy

számában, a kik körülfogtak — hiszen eléggé ismertük már a zánzibáriak kíváncsiságát, a melyet tanusítottak, valahányszor valami idegent vagy más egyebet láthattak. Az emberek száma azonban mindig növekedett, míg végre az egész karaván körülöttünk volt; a legtöbb fegyvereikkel jelentek meg. Ez végre is sajtószertűnek látszott; Teleki gróf tehát megkérdezte őket, hogy tulajdonképen mit akarnak.

Ekkor a sorokból egy férfi kilépett és beszédet tartott, elmondván, hogy valamennyien, úgy az eledelt mint a terhek súlyát illetőleg elégedetlenek. Az első szónok, a mint látszott, a tömeg szemében nem eléggé jól védelmezte az ügyöket, mert csakhamar előlépett egy másik; egészben véve ugyan csak azokat a panaszokat sorolta föl, a melyeket az előbbi; beszédét azonban azzal a kijelentéssel fejezte be, hogy valamennyien vissza akarnak menni Zánzibárba; ez utolsó szavainak kellő erőt kölcsönzendő, általános süketítő ordítózás hangzott föl.

Bármily fenyegetőnek látszott is ezen jelenet, egy perczig sem hittük, hogy valami erőszakosságtól kelljen tartanunk; lelkünkben azonkívül meg voltunk győződve, hogy még ezen esetben is a korbács, az emberek megfékezésére, egyedül is elég volna. Mivel azonban az emberek nagyobb része ittas volt, tanácsosabbnak látszott, egyelőre minden erőszaktól tartózkodni és a dolog elsimítását még egyszer jó szóval megpróbálni. Teleki gróf tehát csakis azt felelte nekik, hogy ha már minden áron akarják, ő maga fogja őket Zánzibárba elve-

zetni, de csak azért, hogy ott a szultánnak megbüntetés végett átadja. Az a nyugalom, a melylyel Teleki eleinte beszélt, elhitette az emberekkel, hogy ügyöknek a diadalt kivívták; annál borzasztóbbá vált azonban dühös kiáltozásuk, midőn a beszéd végét hallották és még borzasztóbbá, midőn látták, hogy a gróf egyidejűleg föláll és a főczinkost meg akarja fogni. Mint a lánczról leszabadult ördögök, kiabálva, hadonázva és lövöldözve vonultak vissza a faluba, a hol a pokoli lármát folytatták.

Mindaddig, míg vak töltésekből lövöldöztek, az egész dolgot nyugodtan nézhettük; csakhamar azonban egyes golyók süvöltését is lehetett hallani, sőt a fák koronáiról olyan lomb is esett sátrunkra, melyet a lövések szakítottak onnan le. Mivel a dolgot most már nem igen lehetett többé tréfának venni, elővigyázatból kézbe vettük fegyvereinket és nagy, messze elhallható hangon kiadtuk a szomáliaknak — kiknek természetesen a mozgalomban semmi részök sem volt — a parancsot, hogy a puskákat az emberektől szedjék el, ha pedig azokat átadni vonakodnának, lőjjenek közéjük. Bár ezt a parancsot távolról sem vettük nagyon komolyan, mégis megtette a kellő hatást. Beállott a nyugalom; a vezetők újra közbevetették magukat és kérve-kértek, hogy a dolgot ne tekintsük egyébnek mint nagy, rakoncztalan gyermekek — mert hiszen azok voltak a zánzibáriak mindig — kicsapongásainak, a kik a túlságos pombe-ivás folytán ez alkalommal nagyon is széles jó kedvökben vannak. A fegyverek elszedésére

vonatkozó parancsunk végrehajtását nem követeltük ezután, annál kevésbé, mert végre embereinknél az álom és kimerültség is megkövetelték jogaikat és felizgató kedélyeiket teljesen megnyugtatták.

Másnap reggel, mint rendesen, az útra indulással járó előkészületek zaja, a szamarakat megnyergelő aszkarik egyhangú éneke és közbe-közbe a rendet csináló vezetők kiáltozásai keltettek föl álmunkból. Semmi sem emlékeztetett az előtte való est izgató jeleneteire; azok emléke úgy tűnt föl, mint valami gonosz álom. Szokott módon adta meg Teleki az indulásra a jelt; midőn pedig minden készen volt, élére állott az embereknek, a kik ez alkalommal a rendesnél gyorsabban sorakoztak hosszú sorokba, mintha csak e készségökkel a tegnapi makacságukat akarták volna jóvá tenni; a csalódás azonban nem tarthatott sokáig. A tábor kiürült; de ötven csomag, a melyeknek hordozói, az éj sötétségét felhasználták és megszöktek, hátra maradt. A csomagok és ládák körül körben ott guggoltak a falu lakói, a reggeli hűvös idő miatt nyakig kánikijokba burkolózva és gyönyörködtek abban a zavarban, a melyben látszólag voltam. Hiába kínáltam nekik aránylag nagy összegeket azért, ha segítenek a terheket Kva Fungoig, legközelebbi célunkig elvinni; csak a gyengébb nem tagjai, velök született jószívűségöknél fogva, mutatkoztak hajlandóknak segítséget nyújtani; megpróbálták, hogy a ládák és csomagok milyen nehezek és azután elkezdtek a bérért alkudozni; végre is azonban egyik sem mert a férfiak határozott akarata ellenére valamit tenni. Végül a falu előljáróját

kértem meg, állítson elő teherhordókat, de ő gúnyosan vonogatta vállait, mondván, neki arra való emberei nincsenek, teherhordásra pedig nem kényszeríthet senkit sem. Nem tehettem tehát egyebet; meg kellett barátkoznom azzal a gondolattal, hogy a terheket egyelőre a faluban hagyom; de a falu előjárója ezt sem akarta megengedni. Ekkor azonban türelmem fonala elszakadt. Az embert karjánál megragadtam, megráztam a mint csak tudtam és minden félreértés kikerülése végett, tolmács segítségével tudtára adtam, hogy vagy azonnal el fogja az árukat egy száraz kunyhóba helyezni vagy lánczra verve velem fog jönni. Ez volt a kellő beszédmód; a kunyhót egy percz alatt megtalálták és mindenki sietett, hogy munkánknál segítségünkre legyen.

Halmos, helyenként jól megművelt vidéken, szorosán az út mellett fekvő több falu mellett haladtunk Kva Fungo felé, a hol a karaván nagy tömege már tanyáján várt. Ide érkezvén, első dolgom volt természetesen Teleki grófnak jelentést tenni azon bajról, a mi ért. Mindkettőnk véleménye az volt, hogy ha a további tömeges megszőkések ellen meg akarjuk magunkat óvni, gyorsan és energikusan kell eljárnunk; csakhamar meg egyeztünk azon rendszabályokban is, a melyekhez e célból nyulnunk kell. E tekintetben következő nézetből indultunk ki: maguknak a szőkevényeknek az áll érdekében, hogy minél előbb Zánzibárba jussanak, mert csak ott találhatják meg további boldogulások föltételeit és ott vannak az üldöztetés ellen leginkább megóva. Elhatároztuk tehát, hogy lehető gyorsan visszamegyek

Zánzibárba — természetesen útközben is keresvén a szökevényeket —, hogy visszatérésök útját oda elvágjam; egyidejűleg Pángániban, a mennyire lehetett, gondoskodnom kellett volna új teherhordókról, továbbá gyors indulásra ösztönöznöm Dsumbe Kimemetát és néhány késedelmezőt, végül a Máviában hagyott árúkból lehető sokat magammal vinnem.

Másnap, korán reggel útnak indultam; tíz emberrel, kiknek élén Maktubu állott és csak igen kevés podgyászszal gyors menetekben haladtunk vissza, a tengerpart felé; bár Levától kezdve minden útmelléki falut átkutattunk, még az este megérkeztünk Máviába. Dsumbe Kimemetának, a ki szerencsére épen ott volt a faluban, sikerült azonnal egy csolnakot szereznie; így tehát még az éjjel folytathattuk útunkat.

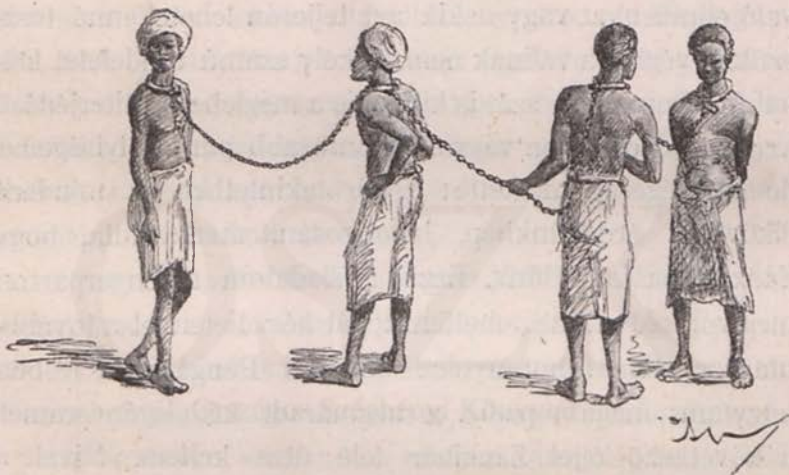
Ez nap, rendkívüli forróságban, 50 kilométernyi utat tettünk meg; el is voltam kellőképen fáradva és gyengülve; ennek daczára az éjjeli folyam-út szépségei elől el nem zárkózhattam. A folyam keskeny mellékágában, a parti bozótban elszórt, sok ezer sz. János bogár tündéri fénye, a széles mederben pedig az éjnek kísérteties csöndje, a melyet csak néha szakítottak meg titokzatos természeti hangok, volt az, a mi lankadt érzéseimet mindig újból fölizgatta és ébren tartott, míg végre napfölkelte felé Buenninél partra szállottunk.

Innen, legénységem egy részét, azon álarcz alatt, mintha ők is szökevények volnának, azonnal elküldtem Pángániba, hogy ott szökevényeinket fölkutassák; lelkiismeretöket már előbb azzal nyugtattam meg, hogy

minden befogott emberért két dollárt ígértem. Egy pár óra múlva jöttek is már jelenteni, hogy két szökevényünket a válinak elzáratás végett átadtak. Visszatérésünk célja ezzel természetesen köztudomásúvá lett; ekkor tehát ügyünk veszélyeztetése nélkül személyesen is elmehettem Pángániba, hogy a váli további támogatását kikérjem.

Embereinket illetőleg attól vártam legtöbb sikert, ha a partokat elzárjuk és így vagy megnehezítjük a Zánzibárba való eljutásukat vagy nekik azt teljesen lehetlenné tesszük. E végből a válinak nem csekély számú rendeletet kellett fogalmaznia és szét is küldenie a meglehetősen kiterjedésű kerülete dsumbéiba vagyis legfontosabb parti helyiségeibe, de készségesen megtette; egyéb tekintetben is mindent elkövetett érdekünkben, bizonyosan, mert tudta, hogy Zánzibárba készülünk. Ezzel főfeladatomban a tengerparton meg volt oldva; megtehettem tehát készüléteimet a továbbutazásra; Maktubut nyolcz emberrel Pángániban lesben hagytam; magam pedig, a megmaradt két legényemmel, a következő éjjel Zánzibár felé útra keltem. Mivel a nagy sietségben e célra jobb járó művet szerezni nem tudtunk, egy nyílt csónakkal kellett beérnünk, a mely utólag gyalázatosan rossz vitorlásnak bizonyult; harmincz hosszú órát töltöttünk el vele a nyílt tengeren; végre azonban mégis szerencsésen célát értünk. Hirtelen visszatérésem, ismerőseink körében, természetesen nagy meglepetést okozott; kedvezőtlenebb időpontban ez egyébként meg nem eshetett volna, mivel épen ekkor két nagyobb érdekű esemény az általános figyelmet magára

vonta. A Dsubba torkolatánál, Kismájuban, üzleti összeköttetések megteremtése végett, egy német ember, Jühlke doktor telepedett meg, a kit nem régiben szomáliak megöltek; a német birodalom képviselője tehát fölhívta a szultánt, hogy a gyilkosokat végeztesse ki; e követelés Szajid Bargas szultánt nagyon busította, mivel valami babonás előítélet miatt a halálbüntetésnek határozott ellensége volt és mindeddig ilyet soha még ki nem

LÁNCZRA FÜZÖTT RABOK.

szabott. Most az egyszer azonban meg kellett tennie; Matthews generális tehát «Olga»-nak, a német császári korvettnak kíséretében, 250 rendes hadseregbeli katonával épen az nap készült Kismájuba átevezeni, midőn én Zánzibárba érkeztem. Ezenkívül, Zánzibár politikai horizonja fenyegető felhőkbe borult azon ultimátum miatt, a melyet a szultánnak, országa déli részében kitört

határvillongások miatt, a portugall kormány küldött. Mindezek miatt kétség fogott el, vajjon apró kéréseimmel fogok-e meghallgatásra találni; O'Swald és Gregory doktornak sikerült azonban mindent, a mit csak kívánhattunk, gyorsabban és simábban elintézni, mint vártam volna. A leghatásosabb intézkedés, a mit a szultán a mi ügyünkben tenni kegyeskedett, egy parancs kiadása volt, a mely szerint minden Zánzibárba érkező dháut át kellett kutatni, vajjon nincs-e bennök valami szökevényünk; a parancs végrehajtása közben sikerült is a fogdmegeknek egy pár nap alatt hét emberünket galléron ragadni. Ó Fensége kezdetben ugyan oda nyilatkozott, hogy a befogott szökevények ne vegyenek többé részt expediciónkban, mert szándékában van őket végleges visszatérésünkig fogságban tartani; azonkívül, ezen időpontig minden pénteken megbotoztatni; végre azonban figyelembe vette kérésemet és megengedte, hogy őket, többi embereinknek elrettentő például magammal vihessem, a mi sorsot egyébként öten — elindulásom előtti éjjel a börtönből megszökvén, ki tudtak kerülni.

Öt napi ott tartózkodás után, másodszer is bucsút vettem Zánzibártól. A dháunak, a melyet a Pángániba való visszahajózás czéljából kibéreltem, délután két óra-kor meg kellett volna indulnia; azonban kapitánya csak naplemente felé érkezett meg; e helyett megvolt azon elégtételem, hogy a legnagyobb figyelemmel igyekezett hajóját vezetni; ennek volt azután köszönhető, hogy huszonnégy órával későbben rendeltetésünk helyén

voltam, holott ez útra, ezen évszakban, 3—6 napot számítanak.

Buenniben alig szállottam partra, máris azon örvendetes hírrel leptek meg, hogy a szökevények száma, a kik annak rendje-módja szerint a hűvösön vannak, tizenhétre emelkedett; egyelőre ott is hagytam őket, hogy egész figyelmemet új emberek toborzására fordíthassam. E tekintetben azonban a viszonyok időközben sem javultak meg; nem is sikerült, minden fáradozásom daczára sem, azon hat nap alatt, a mit Buenniben összesen eltöltöttem, körülbelül negyven teherhordónál többet összeszereznem, bár a legrongyabb embereket sem utasítottam vissza. Hasonló csekély siker koronázta abbeli fáradozásaimat is, a melyekkel a Pángániban, első itt létünk alkalmával fölfogadott embereket, a kik még most sem csatlakoztak az expedícióhoz, nagyobb sietségre akartam birni. Egy részök igazán beteg volt, más részök azonban egyáltalán meg akart csálni; most azonban nem igen tettem köztük különbségeket, sem pedig sok teketóriát, hanem azoknak kivételével, a kik a fölvelt előleget teljesen vissza tudták fizetni, valamennyit egyszerűen elküldtem Zánzibárba, hogy ott elvegyék büntetésüket.

Februárius 21-én, nagy meglepetésünkre, húsz ember kíséretében közénk érkezett Ali Sáongve nevű vezető, avval a lesujtó hírrel, hogy az egyik teherhordó legértékesebb és legkevésbé pótolható csomagunkkal, a melyben összes tudományos segédkönyveink és minden térképeink voltak, megszökött. A vezető elbeszélése szerint

Teleki gróf februárius 8-án Kvá Fungoban maradt, hogy a Levában hagyott terheket maga után hozassa. Másnap azután Monáziba, a Nyuzi-patakocska mellett fekvő vásenzi-faluba ment; ez alkalommal a benszülöttek is segítettek a terhek tovább vitelésében. Mivel itt alkalom nyilott ökörbőrök vásárlására, a karaván egy napi pihenőt tartott, hogy a teherhordó állatok számára nyereg-táskákat készítsen; ezen a napon esett meg a kérdéses szerencsétlenség. Teleki a legmegbízhatóbb emberekből alakított kis csapatokat küldött ki azonnal minden irányba, hogy a szökevényt kézre kerítse; azután pedig útját Kvafutoig, a legközelebbi faluig folytatta, a hová későbbben a kiküldött emberek is összegyűltek; bár ezen emberek, sarkalva azon tekintélyes jutalomtól, a melyet Teleki a láda feltalálójának ígért, fáradságtalanul keresték, a tolvajnak teljesen nyoma veszett. 14-én a karaván Korogvéba — a német kelet-afrikai társaság egyik állomására — ment, a hol Teleki gróf az én visszatérésemig várakozni szándékozik. A gróf időközben észrevette, hogy másik tizenhárom tehercsomag is hiányzik; erre őt, a vezetőt, megbízta, válaszszon ki magának húsz derék legényt és induljon velök azonnal a tolvaj teherhordók üldözésére. Ali Sáongve, a ki épen úgy mint kísérfő, meglehetősen kifáradtnak látszott, megbízatásának kétségtelenül a legnagyobb buzgalommal igyekezett eleget tenni; útja mentén, jobbra-balra az egész vidéket átkutatta, de hasztalanul; alig remélhattük tehát, hogy könyves ládánkat valaha is viszontláthassuk. Ennek daczára, célunk elérésére, magam is azonnal minden eszközt

megragadtam. A Magvilában székelő hittérítőknél levélben igyekeztem veszteségünk iránt érdeklődést kelteni; ezzel egyidejűleg tekintélyes jutalom ígérésével Buenni és Pángáni lakosságának csaknem felét talpra állítottam. Zánzibárba is küldtem levelet, hogy elveszett könyveinkért és térképeinkért, a legrosszabb esetben is lehető kárpótlást szerezzek; mindezen fáradozásaink és intézkedéseink azonban sikertelenek maradtak; így esett meg tehát, hogy a leggondosabb fölszerelés daczára, útunkat minden tudományos segédkönyv, és mi több, Afrikára vonatkozó minden térkép nélkül kellett megtennünk.

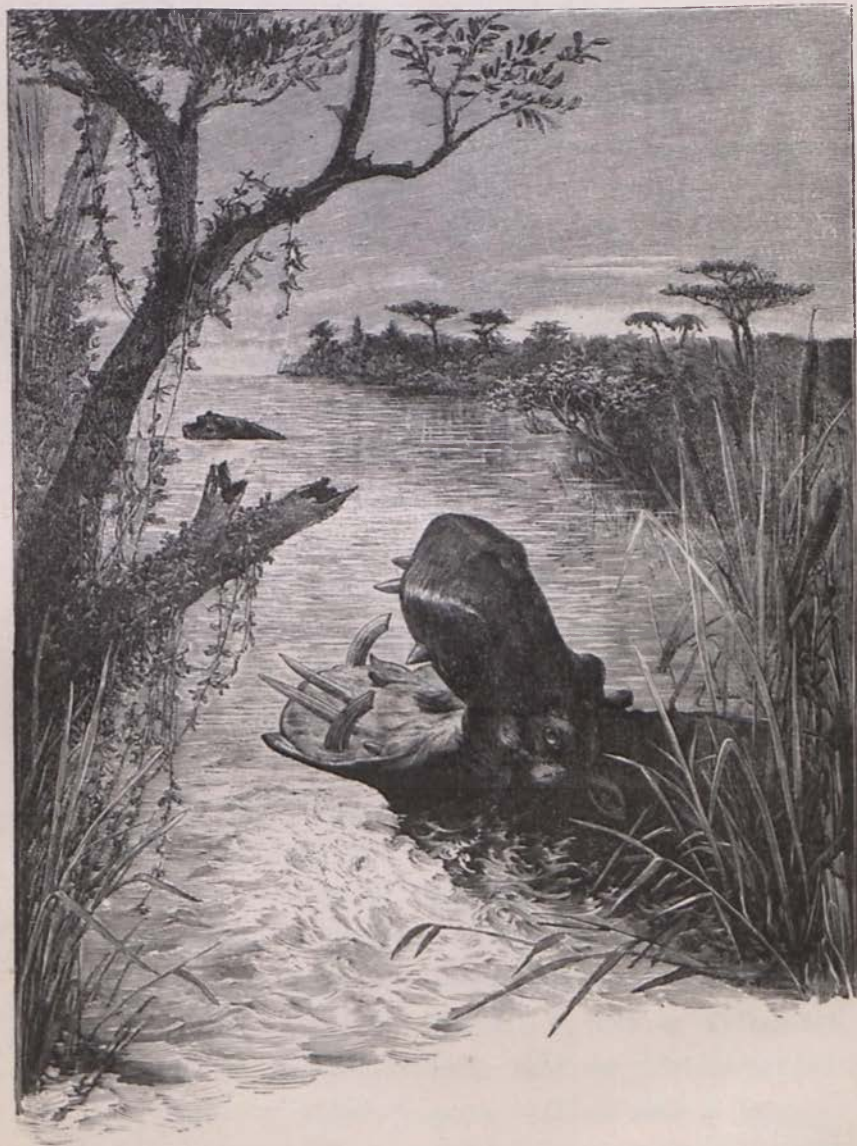
Mivel az új emberek toborzására irányuló törekvéseim célhoz vezetni sehogy sem akartak, másrészt pedig Teleki grófot sem várakoztathattam tovább, eltökéltem, hogy februárius 24-én tovább indulok. Mindenekelőtt azonban, hogy eddigi erőlködéseinknek a jövőre nézve a kellő hatása meglegyen, a huszonkét szökevényt, a kiket össze tudtunk fogni, meg kellett büntetni; megkértem tehát a válit, tegye ezt meg; a váli a nyílt piacon, a fölvont piros szultáni zászló alatt, mindegyiket jó erős botbüntetésre ítélte, a mely ítéletet a börtönőr azonnal végre is hajtott. A szökevényeket ezután, négyet-négyet összefogva, lánczra verettem és a többiekkel együtt, Sáongve vezetése alatt Máviába küldöttem. Magam még ez éjjel követni akartam őket. Nagyon a lelkemen volt ugyanis, hogy Teleki kívánságának megfelelőleg, Dsumbe Kimemetát is magammal vihessem és így kieszközöljem, hogy végre már az egész karaván együtt legyen. Az ő házában lakván, bő alkalmam nyi-

lott annak megfigyelésére, hogy úti készülődéseit még nem fejezte be; ezért is ismételt esküdözéseinek, hogy velem fog elmenni, semmi hitelt sem adhattam. Utóbbi nap azonban oly események történtek, a melyek alkalmasak lehettek arra, hogy a dolgok a mi kívánságainknak megfelelő fordulatot vegyenek; ez ember ugyanis, megint egyszer abban a veszélyben forgott, hogy az adósok börtönébe kerüljön. Nehány hitelezője, indiai kereskedők, elfogatási parancsot eszközöltek ki ellene; elindulásom napján csakugyan be is állított házába két poroszló, a kik e parancs végrehajtásával meg voltak bízva, hogy őt Pángániba, a börtönbe elhurczolják. Nehány órával későbben Dsumbe Kimemeta visszatért, de csak azért, hogy a dolgot nekem elmondja. Természetesen azonnal óvást emeltem bebörtönöztetése ellen, mondván, hogy a szultán ő fenségének semmi esetre sem lehet szándéka, ezen embert most, midőn már hasznát vehetnők és részben ki is fizettük, tőlünk elvonni; annál kevésbbé lehet ez szándéka, mivel expedíciónk szolgálatába is az ő különös beleegyezésével fogadtuk föl. A váli elég szives volt; okadatolásomat helyesnek találta és Dsumbe Kimemetát szabadon is bocsátotta. Most tehát már azt hittem, biztosra vehetem, hogy sietni fog és velünk együtt el fogja hagyni Pángáninak rá nézve gyanús környékét; de csalódtam: nélküle mentem tehát Máviába.

Máviában, a karaván beosztásának unalmas munkájával és az egyes tehercsomagok kiosztásával két napot töltöttünk; az utolsó percekben még egy pár új

embert is megfogadtam és azután útnak indultam. Rabjaink lánczainak csörgése látszólag a többiekre is siettető hatással volt; minden fennakadás nélkül haladtunk első nap Levába, azon szerencsétlen helyre, a mely okot szolgáltatott arra, hogy Zánzibárba visszatérjek. Levában, Teleki gróftól nyugtalanító hireket kaptam, a melyek további sietésre sarkaltak. Az ő emberei és Kva Mgumi falu benszülöttei közt valóságos csata folyt le, még pedig puskákkal; az ütközetben mindkét részről meglehetősen sok volt a halott és a sebesült, azóta ugyan fegyverszünetfélét tartottak, de az expedíció helyzete még mindig igen kellemetlen és legalább is nem volt veszély nélküli.

Hogy a körülbelül 60 kilométernyi útat, a mely Teleki gróftól még elválasztott, két nap alatt megtehessem: a következő napon Kva Fungon túl Mováriig nyomultam előre; másodnap délután csakugyan meg is érkeztünk Teleki gróf táborába. Az út ide, több órán át — Kva futo kis néger faluig — lankás területen, a mely miként a mi gyümölcsöseink, elszórt fákkal volt benőve, azután pedig, épen a legforróbb déli időben, elsült, kopár pusztán vezetett keresztül. Balról, az egész idő alatt, több-kevesebb távolságban, a Pángáni sötét parti szegélye, jobbról pedig az Uzsambara-hegység meredek lejtői voltak láthatók; messze előttünk, útunk irányában, a Luengere kékes zöld parti bozótja csalogatott enyhítő vizével, de nem igen akart közelebb jönni. Végre mégis elérkeztünk hűvös, csaknem jéghideg árnyékába, a mely után épen úgy epedtünk, mint azon tiszta víz után, a

VIZILÓ VADÁSZAT.

Országos Széchényi Könyvtár

mely rajta keresztül foly; ennek elhagyása után megint csak a kopár, forró pusztában kellett tovább haladnunk. Újabb félórai menet után megpillantottuk Kva Mguminak, a Pángáni egyik szigetén épült falunak szénaboglyaalakú házait; ugyanekkor nagy számú benszülött is jelent meg a látóhatáron; mivel pedig szorosán az egyik falu-hid mellett kellett elhaladnunk, a látszólag szükséges elővigyázati rendszabályokat megtettük; csakhamar meggyőződünk azonban, hogy csak olyan tömeggel van dolgunk, a melyet a kíváncsiság gyűjtött egybe. Megállapodás és a nélkül, hogy a benszülöttek csak egy megszólításra is méltattak volna, elhaladtunk a falu közvetlen közelében; ugyanabban a pillanatban, egy közeli alacsony dombról — Korogvéról, a német kelet-afrikai társaság állomásáról, üdvözetünkre, egy pár tompa ágyulövés dördült el; utána egy hirodó jelent meg azzal az üzenettel, hogy Teleki gróf épen most ez állomáson van; a karaván a folyam mellett fekvő tanyánk felé kanyarodott, magam pedig az állomásra mentem. Nagy öröömre, csakhamar viszont is láttam Teleki grófot, a legjobb egészségben, Braun, Joost és Bauer uraknak, az állomás lakóinak társaságában.

Braun úr, az állomás előljárója, Teleki grófot a legnagyobb előzékenységgel fogadta; a gróf a környékre tett társas vadászkirándulások közt, a legkellemesebb módon töltötte el idejét, míg az említett eset a benszülöttekkel közbe nem jött és gondtalan helyzetének véget nem vetett.

Az ellenségeskedésre okot az egyik fekete falubeli

Helenának elrablása szolgáltatott, a melyet karavánunk egyik Párisa vitt véghez; az e miatt felbőszült benszülöttek most oda törekedtek, hogy embereinkkel kikezdhessenek; a veszekedés és viszály minden alkalommal kitört, sőt a kérdéses napon komoly verekedésre került a dolog. A mi öreg Manva Szeránk azonban, a ki a Páris és az Achilles szerepét játszotta egy személyben, a kihívást nagyon is komolyan fogta föl. Szörnyű haragra lobbanva, elsietett a közeli táborba; Teleki gróf távollétében az embereket a «vasenzi»-k¹ ellen harczra tüzelte föl; élükön azután a falu hidjához rohant, a hol a benszülöttek már harczra készen vártak rájuk; oda érkezvén, haladéktalanul tüzelni kezdett; csakhamar mindkét oldalról több száz puskából megindult a lövöldözés. Teleki gróf, a ki épen akkor az állomásról a táborba akart menni, a puskaropogtatást hallotta ugyan, de azt tartotta, hogy valami közeledő karaván örömében lövöldöz; a mint a táborba megérkezett és a hátramaradt szomáliaktól a történeteket meghallotta, természetesen azonnal a csatározás színhelyére sietett, a hol akkor a harcz már dühösen folyt. A benszülöttek a hidat lerombolták és a faluba vonultak vissza, a honnan folytonosan tüzeltek embereinkre, a kik, bár fedezetlenül állottak a parton vagy a vízben, a lövöldözést makacsul viszonozták. Braun és Joost urakkal egyesülten, a kik szintén a hely színére siettek, sikerült végre Teleki gróf-

¹ Vasenziknek nevezik a págánii mögött fekvő vidék benszülötteit; gúnyos értelemben azonban e kifejezéssel, általában, a földrészbensejében lakó összes benszülötteket is illetik.

nak, személye nem csekély veszélyeztetésével, a lövöldözést beszüntetni; de a komoly baj akkor már megtörtént. Embereink közül kettő meghalt, kettő pedig súlyos sebet kapott; a benszülöttek közül kilencz alkalmasint szintén halálra volt megsebesítve; Manva Szera, a ki az egész idő alatt egyedül tartotta megszállva a hidfőt és onnan egyik golyót a másik után röpítette a

TEHERHORDÓ SZAMÁR.

faluba, sértetlen maradt. Embereink oly elkeseredettséggel küzdöttek, hogy a grófnak, mielőtt őket visszavonulásra bírhatta volna, lelövetésökkel kellett fenyegetőznie.

Későbbben a falu lakói embereinkkel minden közlekedést megszüntettek; ez alatt támogatásukra a kör-

nyékből naponként érkeztek fegyveres csapatok, úgy hogy rövid idő alatt több mint ezer puskás volt együtt a faluban. Az efféle intézkedések Teleki grófit természetesen arra kényszerítették, hogy folytonosan készen álljon a harcra; a következő napok még annyiban is kellemetlenebbekké váltak, mivel a táborban csakhamar nem volt semmi enni való sem. Braun úr befolyásának mindamellett sikerült a békét létrehoznia; erre azután embereink és a benszülöttek között a viszony ismét tűrhetővé lett.

Teleki gróf, a ki könnyen érthető okokból már nagyon is szerette volna útját folytatni, a minek most többé semmi sem állotta útját, eltökélte, hogy megérkezésem után mindjárt másnap tovább indul, de nem az egész karavánnal, mert az adott körülmények annak megosztását tették szükségessé. Matthews generális ugyanis, az expedíció iránt tanusított jóakaró gondosságból, önkényt, számos olyan használati cikket vásárolt, a melyekkel, az ő nézete szerint, nem voltunk eléggé ellátva; ezeket, azon hitben, hogy mi is arra fogunk menni, Mászindéba, Szembodsának, Uszambara szultánjának székhelyére küldötte; másrészt, Teleki gróf Korogvébe érkezte után mindjárt az első napokban, negyven csomagot Máfiba, a Pángáni mellett valamivel fentebb fekvő társasági állomásra előre elküldött, hogy legalább addig ne legyen baja holminknak odább szállításával. Különböző úton kellett tehát tovább haladnunk; Teleki gróf Szambodsa szultánt akarta fölkeresni; nekem pedig Máfiba, a folyam menti utat kellett követnem. Egyesü-

lésünk helyéül Mikocsenit', a Pángáni mellett fekvő ismeretes tanyahelyet tűztük ki.

E tervünkhöz mérten Teleki gróf márczius 1-én, délután nyolczvan emberrel útnak indult, hogy az Uszambará hegység alja mentén Mászindébe utazzék; én azonban magamnak és embereimnek még egy napi pihenőt juttattam, a mit egyébként a karavánnak szükségessé vált új beosztása is megkívánt; ezután az állomás vendégszerető uraitól is elbucsúztam, a kiknek egészségi állapota időközben, sajnos, rosszra fordult. Az állomás, a melyet csakhamar el is hagytak, lapos dombon épült ugyan, de mocsaras rétektől körülvéve, nyilvánvalóan, egészségtelen helyen állott. Ebben, a német kelet-afrikai társaság akkori állomásainak nagyobb részéhez hasonlított, a melyeket csodálatos egyformasággal, épen a környéken található leggonoszabb mocsaras területeken állítottak fel; alkalmasint az a buja növényzet, a mely az ilyen vidékeket nagyobbára takarja, vezetette eljárásukban ezen állomások alapítóit.

Mindeddig a vásenzik területén utaztunk; Kva Mgumi faluval kezdődik azonban Uszegua területe, a mely főképen északkeleti határán, a Pángáni-folyónál nagyon népes. A Pángáninál (egyszerűen Rufu-nak, azaz folyónak is hívják) lakó vászegua-t¹ vareguának hív-

¹ Azaz Uszegúa benszülötteit. Ezen ország egyes lakóit «M-szegúa»-nak hívják; Ki-szegúa annyit jelent, mint «m-szeguák nyelve». M- és Vá- az egyes, illetőleg a többes számot jelölő előragok, a melyek minden bántu nyelvben előfordulnak; a tő elé ragasztott Ki- ellenben az illető nyelv megnevezésére szolgál. Például U-gándá; M-gándá, Vá-gándá, Ki-gándá. Távetá; M'távetá, Vá-távetá, Ki-távetá.

ják. Falvaik nagyobbára a folyó szigetein épültek; belőlük a partokhoz pallók vezetnek, a melyeknek közepe, nagyobb biztonság kedvéért könnyen kiszedhető; ilyen falu a folyam mentén van vagy huszonöt vagy harmincz. A varuvuk a földet is művelik és állatokat is tenyésztenek.

Útunk Máfiig három napig tartott, és mindig a Pángáni mentén észak-északnyugati irányban vezetett. Első nap Máului-g jutottunk. Az Uzsambara-hegység itt egészen közel jön a Pángánihoz; valamivel odább azonban ismét a háttérbe lép és azontúl 15—18 kilométernyi távolságban a karaván-út mellett vonul tovább; mindenütt egyforma magas falnak látszik, a melyből sem magasabb kúpok, sem csúcsok nem emelkednek ki. A táj képe nek némi változatosságot nyújt még három, meglehetősen elszigetelten álló, 350—450 méter relativ magasságú hegyhát, a melyek a Pángáni folyó és az Uzsambara-hegyláncz között elterülő síkságból emelkednek ki; neveik: Ukunga, Mafi és Ngái.

Másodnap Muáleni falunál ütöttünk tanyát. Útunk hozzá a Mkomári-patakon vezetett keresztül, a melyen, a Pángániba szakadó torkolatának közelében mennek át a karavánok. Volt ugyan rajta egy ingadozó palló, a mely a vízi pálma erős közepinjából készült, de ezen, megterhelt emberek nem mehettek keresztül. Át kellett tehát a patakon gázolnunk, a mi meredek, agyagos partlejtői és szinte áthatolhatatlan parti bozótjai miatt, a melyekben azonkívül nem kevés mesterségesen elta-kart verem is volt, sok időbe és nagy fáradságba került;

csakis több órai munka után folytathattuk útunkat Muáleni felé. Itt nyílt először alkalmam, a mire már régen vártam, egyikét az afrikai állatkolosszusoknak golyóimmal eltalálnom.

Egy falusi suhancz, a ki közelünkben kecskéit legeltette, figyelmeztetett rá, hogy a Pángániban, a mely itt szigetekben és sellőkben nagyon gazdag, egy bizonyos helyen csaknem állandóán tartózkodnak vízi lovak; intelmét annál szivesebben követtem, mivel mindeddig kijózanítóan kevés alkalmam nyílt a vadászatra. A hely, a hová a suhancz elvezetett, félreismerhetetlenül elárulta, hogy ezen vastag bőrűek kedvelt kiszálló helyének itt kell lennie; bár akkor épen nem mutatkozott egy sem, a remény mégis jogosult volt, hogy türelmes várakozás célhoz fog vezetni. Valóban, rövid várakozás után, tőlem alig tiz lépésnyire, teljesen és egészen kiemelkedett a vízből egy vízi lónak óriási koponyája; épen a homloka közepére céloztam; a lövés az 500-as expresszből eldőrdült és az állat, alkalmasint halálra sebesülve, borzasztó ordítással hátrafelé, visszaesett a mélységbe. Többé azután nem is láttam.

Márczius 6-án délben, Mkárámá nevű nagy faluba, Szedengának, az egyik mruvu szultánnak székhelyére érkezünk; de nem állottunk meg benne, hanem tovább mentünk, mivel célunk, Máfi állomás, már nem lehetett messze. Midőn Szedenga ezt észrevette, sietett bennünket meghívni, hogy közelében üssünk tanyát; én azonban a roppant forróság és embereim passiv ellenállása daczára, a kik ily módon az ünnepies fogadtatástól és

a vele járó lakmározásoktól elestek volna, megmaradtam szándékom mellett. Útunk utolsó része kopár, poros pusztákon vezetett keresztül, a melyet azonban nagy számú pávadaru — az elsők, a melyeket láttunk — élénkített meg. A forrón tűző napon már egy jó órát mentünk és sóváran kerestünk valami olyan jelet, a mely a telep közellétére mutathatott volna; végre megpillantottunk egy czölöpkerítést, a mely előtt, fehér vászonruhában európai ember állott. Az európai férfiú Brasche úr, Máfi állomás előjárója volt. Meghívásának engedve, sátramát a czölöpkerítésen belül ültettem föl; ugyanott halmozták össze a tehercsomagokat is; embe-reim ellenben jobbnak tartották Kaloléban, a folyó mellett fekvő közeli mruvu faluban szállást keresni.

Az állomás 40 lépés hosszú, ugyanolyan széles és czölöpkerítéssel volt körülvéve. Ennek egyik oldala mellett állott a lakóház, a konyha és az árútár, mind megannyi nyomorult agyagkunyhó, a melyek a rendkívül csinos és tisztán tartott szabad térrel éles ellentétben állottak. A jelentéktelen konyhából azonban olyan válogatott kulináris meglepetések kerültek elő, a melyek architektonikus aggodalmaimat csakhamar el is némították.

Az állomás, a melyet szintén nem sokára üresen hagytak, az erdős Máfihegy lábánál, 550 méter tengerszín fölötti magasságban épült és Brasche úr tapasztalatai szerint, bár közelében nagy, vízi szárnyasok egész seregeitől élénk mocsár terült el, láztól egészen mentes helyen állott.

Mivel jó alkalom nyílt ökörbőrök vásárlására és így teherhordó-állataink számára, a még hiányzó nyereg-táskák elkészítésére, eltökéltem, hogy két napig itt maradok; ezenkívül az a negyven tehercsomag, a melyeket át kellett vennem, szükségessé tette, hogy összes holminkat újra kioszszam.

Az e vidéken a teherhordó szamaraknál használatos nyereg-szerszám rendkívül egyszerű és igen praktikus; e tekintetben tehát határozottan hiba volna a «daszturi»-tól eltérni. Az állat hátát nagy, fűvel megtöltött párna eléggé megvédi; erre a nyeret egyszerűen ráteszik; a nyereg félig cserzett ökörbőrökből készül és két nagy, egymással összekötött táskából áll, a melyek a szamar két oldalán lelógnak. Az állatok megterhelésénél csak arra kell ügyelni, hogy a két táska közt meglegyen az egyensúly; ha ez megvan, az ilyen módon megnyergelt állatok még hosszú menetek alatt sem adnak okot fennakadásra, mert a terhek, a nélkül hogy össze volnának kötözve, soha sem csúsznak félre. A terheket, rendesen vasdrót-tekerceket vagy gyöngy-zsákokat egyszerűen bedugják a táskákba és a lenyergelés után is bennök hagyják. A nyergek készítése gyorsan megy; egyetlenegyhez azonban két teljes ökörbőr szükséges.

Más nap reggel, nagy kísérettel, váratlanul megjelent az állomáson Szedenga szultán. Brasche úr, a ki nem várta, hogy jönni fog, mert vele rossz lábon állott, ott hagyta állani és rá sem nézett; magam a terhek szétosztásával voltam elfoglalva és azért egyelőre ugyanazt

cselekedtem. Szedenga e miatt egy cseppet sem látszott neheztelni és legkevésbé sem volt rossz kedvű, midőn végre ráértem, hogy igazi mruvu módra üdvözljem. A mruvuk köszöntése a nálunk nagyon is elterjedt nézetek megczáfolására, illetőleg bizonyítékul szolgálhat arra, hogy az udvariasságot az úgynevezett fél- vagy egészen vad népeknél is föl lehet találni. Ha *A* mruvu találkozik *B* mruvival, egymástól addig el nem válnak, míg egymásnak a következő litániát el nem mondták:

A így szól *B*-hez: *B* ezt feleli: Mire *A* a következőket mondja:

ohedi!	Hm!	Hm!
szuedi!	Hm!	Hm!
ókája!	Hm!	Hm!
ókája ohedi!	Hm!	Hm!
mzima!	Hm!	Hm!
száná?!	Hm!	Hm!
jámbo!	Hm!	Hm!

Ha *A* készen van, *B*-re kerül a sor, hogy az egész köszöntést ismétlje.

Miután Szedenga és magam is ezen szokásnak eleget tettünk, a szultán annak adott kifejezést, hogy látogatása kizárólag nekem és nem Brasche úrnak szól, mert ez neki nem barátja. Hosszúra nyujtott, de lakonikus feleletszámba menő Hm!-emet egy kis szünet követte, a melyet arra használtam föl, hogy ez embert magamnak jól megnézzem. Szedenga kicsiny, de jól táplált férfi; közönséges arab inget viselt; turbánja ha-

nyagul volt balvállára dobva. Arczát a himlőhelyek egy kissé eltorzították; arczkifejezése komoly, de semmitmondó; szemei kiállóak, ajkai teltek. Kezei és lábai feltűnően kicsinyek és szép formájúak. Rövid ideig tartó hallgatás után Szedengát sátramba hívtam, hogy ajándékot adjak neki, a melyet kérésemre időközben Brasche úr összeállított, mivel a különféle csereárúk értékét és e földrész belsejében szokásos ajándékok nagyságát illetőleg, még teljesen tájékozatlan voltam. Midőn Szedengának az összeállított dolgokat, egy pár rőf merikánit, néhány lesszot és egy fezt át akartam adni, a helyett, hogy átvette volna, úgy fölpattant, hogy nagy fáradságomba került magamat türtőztetnem. «Mit» kiáltá egy párszor, láthatólag felbőszülten, «ezt nekem, én nekem a mruvuk szultánjának!» és e közben a kelmét és a fezt fölváltva, kifeszített karral föltartotta a magasba.

Későbbben beláttam, hogy határozott hibát követtem el, midőn olyan nagy törzsfejedelmet, a minő Szedenga volt, egészen közönséges csereárúkkal kínáltam meg, a melyeknek értéke alig lehetett több két forintnál; akkor azonban, mint mondtam, alig tudtam magamat türtőztetni. További magatartásomat illetőleg csak rövid ideig haboztam; azt mondtam ugyanis magamnak, hogy ha merev fellépésemmel Szedenga haragját Brasche úr iránt még fokoznám, rossz szolgálatot tennék neki. Erről levén meggyőződve, szólani kezdettem és e beszédemmel a dolgot visszatereltem a rendes kerékvágásba. Komoly szavakban intettem meg Szedengát, hogy miért

nem barátja az állomásnak. A mszunguk (európaiak, fehérek) mindig bőkezűek, de csak barátjaikkal szemben; ámde, honnan tudhattam volna, hogy őtet — Szedengát — minek tartsam, midőn barátságos érzületét semmivel sem igazolta és üdvözlésemre sem ökröt, sem kecskét, de még egy tyúkot sem hozott, holott ez még a vadaknál is szokásban van. Ezen beszédemmel nem csekély tetszést arattam; most Szedengán volt a sor szégyenkezni, mialatt én üres tenyereimet diadalmas érzettel egymáshoz dörzsöltem, jeléül annak, hogy semmi, de semmivel sem üdvözölt. Szedenga csakhamar ki is nyilvánította, hogy majd másnap megint eljön; ezzel azután a mai napra a sauri véget ért.

Brasche úr, a ki Szedengával már hónapok óta vizzályban élt, a mit nagyon megérezett, mert ez alattvalóinak megtiltotta, hogy az állomásnak bárminemű szolgálatot is tegyenek: későbbben megkért, igyekezzem közte és Szedenga közt a barátságos viszonyt helyreállítani; e kérésének teljesítésére, természetesen, azonnal késznek nyilatkoztam. Midőn tehát Szedenga másnap reggel megjelent, még pedig ez egyszer két kövér ökör kíséretében, első dolgom volt, barátságunk első föltételül azt kitűzni, hogy Brasche úrral álljon jó lábra.

Szedenga nem Brasche úrra magára neheztelt, hanem a társaságra, a mely neki nagyobb ajándékot ígért, hanem soha meg nem adta. Brasche úr Szedenga kívánalmait alaposaknak találta és sietett is azoknak, csereárúk és készpénz átadásával eleget tenni, a mire ezen ügy kölcsönös megalégedésre elintézést nyert. A

magam, most tetemesen nagyobb ajándékával azonban Szedenga még mindig nem volt megelegedve; vonakodott is azt addig elfogadni, míg habozásának egy határozott vagy-vagyat véget nem vettem.

Az ilyen és hasonló alkudozások a néger törzsfejedelmekkel épen olyan sok időt mint türelmet kívánnak; le is foglalnák az utazókat egészen, ha mindig maguk akarnák vezetni; későbben nem is törődtünk velök; gyakran nem is tudtunk róluk semmit sem, mert Dsumbe Kimemetára bíztuk és Duallával ellenőriztettük.

Márczius 9-én igen megelegedetten indultam útnak, mert időközben csak két ember szökött meg, holott jobb alkalmat rá, keresve sem találhattak volna. Kvekongén, az utolsó mruvu-falun csakhamar túl voltunk; útunk azután a folyampart mentén részint teljesen lakatlan, részint olyan vidéken vezetett keresztül, a melyen csak időnkint lagnak kóbor mászáik; dél tájban a folyó mellett ütöttünk tanyát.

Most, hogy lakatlan vadonban utaztunk, a karaván, saját biztonsága végett, erősebb rendszabályokhoz nyult. Az emberek apró sátraikat egymáshoz közelebb ütötték föl; a teherhordó állatok számára, magasabb és sűrűbb tövis-sövényeket készítettek; az est beálltával pedig, Tom Charles-nak, a karaván-hirnöknek messze elhallható szava mindig újra és újra figyelmeztette az embereket, hogy a tüzet ne hagyják elaludni és őrködjenek gondosabban, mert benne vagyunk a vadonban. A sok lobogó tűz, a melyek köré az emberek a szokottnál sűrűbben csoportosultak, a körülöttünk levő koromsötét éjjel, az

intő szózatok, valamint a biztonságunk megóvására közbenjárásom nélkül tett szigorúbb intézkedések, tetteleg azon sejtelmet keltették föl bennem, hogy végre csakugyan megérkeztünk az igazi vadonba; e tudat kellemes érzéssel töltötte el lelkemet. És mégis, mily messze voltunk még a valódi vadontól; sőt inkább, mennyire változnak e tekintetben a nézetek!

Éjjel, nagy meglepetésemre, Dsumbe Kimemeta, a pángánii Aszkár Muini Borinak és a legutóbb megszökött két emberünknek társaságában közénk érkezett. Elbeszélése szerint, a kva mgumi-i csata hírére megindult és éjjel-nappal utazott, hogy a további bonyodalmakat megakadályozhassa és közbenjárásával békét hozhasson létre; magam ugyan inkább azt hittem, hogy szabadsága megint egyszer veszélyeztetve volt és ezért Pángániból egyszerűen megszökött; ennek daczára nem kevésbé örvendtem, hogy végre hát mégis közénk érkezett.

Másnap reggel elindulásunkat azon körülmény, hogy három emberünk újra megszökött, egy kissé késleltette; a szökevények miatt, hogy üldöztetésökre legalább valamit tegyek, irtam is Brasche úrnak levelet. Oly úton haladtunk ezután előre, a mely a folyótól csakhamar eltávozott, láthatólag rosszabbá lett és végre. bozótokból álló áthatolhatatlan sűrűségben végződött. Bedue, a ki mint a karaván első vezetője előre ment és a helyes utat nyilvánvalóan eltévesztette, ott megállott és egyszerűen kijelentette, hogy tovább nem tud menni. Ekkor az egyik teherhordó, név szerint Muhíma Kidiva, a

TYÚKVADÁSZATON.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

kivel izmos és arányos termete miatt már előbb is nagyon rokonszenveztem, előre tolakodott; «utánam!» kiáltással a karaván élére állott és nem törődve a tövissekkel, a melyek ingét szertesztét tépték, magának a folyóhoz utat tört; egy órával későbben újra a Pángáninál tanyáztunk. Ide érkezvén, egy másik Herkules termetű ember, szintén egyszerű teherhordó, Bákári vádi Szeiff, avval vonta magára figyelmemet, hogy minden felszólítás nélkül, hozzáfogott a tehercsomagok összehordásához és összerendezéséhez, a melyek, miként az a megérkezéskor mindig lenni szokott, vad rendetlenségben voltak az egész nagy tanyahelyen elszórva; e munkát tulajdonképen az aszkariknak és vezetőknek kellett volna naponként elvégezni. Teljes másfél óráig kínlódott az ember egészen egyedül, közbe-közbe halk átkot szórván a többi lusta gaznépre, míg végre munkájával elkészült. Az ilyen megfigyelések az utazót, legalább eleinte, addig, míg embereinek megbízhatatlansága naponként csaknem kétségbe ejti, nagyon megnyugtató; az illető egyének pedig azt az anyagot szolgáltatják, a melyből későbben, ha a szükség úgy hozza magával, aszkarikat csinálhat magának.

Másnap éjjel, 11 órakor, avval a jelentéssel keltettek föl, hogy három lánczra fűzött rabunk megszökött; a negyedik, a ki ugyanazon lánczhoz volt kötözve, föl sem ébredt és nem is tudott a dologról semmit sem. A szökést, megtörténte után, mindenesetre csakhamar észrevették; nem akartam tehát egy perczet sem hiába elvesztegetni és az üldözésekre azonnal kiküldtem egy

csapatot; ez csak másnap délben érkezett vissza a nélkül, hogy — miként másképen nem is volt várható — csak egyetlen egy szökevényt is hozott volna magával, mert tudvalevőleg egyik varjú nem ássa ki a másiknak szemét. Mivel ily módon elkésve indultunk meg, az nap, folytonosan keskeny, mocsaras vidék szélén haladván, csakis Buikoig, igen csunya tanyahelyig jutotunk. Telekinek e környéken bolyongó embereitől még az nap este megtudtam, hogy Mikocseni, az előre megállapított találkozó hely, valamivel van csak odább egy órajárásnyinál, továbbá, hogy Teleki gróf már négy nap óta várakozik ránk; márczius 12-én, korán reggel viszont is láttuk egymást. — — — — —

Teleki gróf márczius 1-én, az nap, a melyen Korogvét elhagyta, Kva Szigiig azon helyig jutott, a hol az út a Pángáni-folyótól eltér, hogy odább az Uzsambara-hegység alja mentét kövesse. Az éjjel, a melyet a fentnevezett helyen töltött, a karavánt vándor-hangyák óriási raja lepte és szalasztotta meg. Csodálatra méltó dolog, hogy milyen zavart képesek ezek az apró jószágok okozni, ha tömegesen jelennek meg; midőn a «sziafu» (azaz hangyák) kiáltás elhangzott, mindenki rémülten menekült a tanyáról; sok időbe került, míg a higgadtabbaknak a forró hamu és az izzó parázs eszökbe jutott; ezeknek bő használata után az emberek ismét visszatérhettek megszakított éjjeli nyugalmukra.

Másnap Teleki gróf Mákujumiig, szép, termékeny vidékig haladt, a hová is délutáni négy órakor érkezett

meg. A patakok egyike, a melyen oda menet át kellett kelnie, a pióczáktól a szó szoros értelmében hemzsegett; a mint az emberek beléptek a vízbe, tuczat számra tapadtak e vérszopók meztelen lábszáraikra. Makujumitól kezdve mocsaras vidéken haladt keresztül a karaván Momboig, a hol azután buja, főképen fanemű euphorbiákból és legyező pálmákból álló növényzetnek árnyékában, megtartotta déli pihenőjét. Férfiak és nők csakhamar nagy számmal jelentek meg, hozván eladásra élelmi szereket. Ökröket és juhokat is kínáltak; Teleki gróf készpénzen vett is néhány szarvasmarhát; egy tehén ára 13 és 18 dollár, egy kecskéé pedig 4 és 6 rupia közt ingadozott.

Délután kiszáradt mocsáros vidéken keresztül, merdek falú hegylejtők mellett folytatta útját a karaván, míg végre 5 óra felé, egy kis patak mellett, festői fekvésű éjjeli tanyahelyre érkezett. E menet közben Teleki gróf számos gyöngytyúkon kívül egy nagy, (a *Didus ineptus*-hoz némileg hasonló) sajátságos alakú madarat is lőtt.

E madár körülbelül akkora mint a pelikán; csőre fekete, fűrészelt szélű; begye piros; lábai feketék és rövidek. Néhány fehér, fekete szegélyű szárnytollán kívül tollazata egészen fekete; mivel húsevő fajhoz tartozik, az emberek nem akarták megenni. A hely nyilvánvalóan nagyon egészségtelen volt, mivel hat szuáheli és három szomáli megkapta rajta a hideglelést.

Márczius 4-én végre megérkezett a karaván Mászindébe. Uzsambara ezen fővárosa nagyobb számú kunyhóból áll és egészen be van kerítve; földött, erős kapu-

bejáratok vezetnek belé! A szultán székhelye több kunyhóból áll, a melyek a többiektől el vannak különítve és külön kerítéssel ellátva; egyébként azonban a helység kunyhóitól semmiben sem különböznek.

Szembodsa szultán üzenetet küldött, hogy türelmetlenül várja az európai ember látogatását; Teleki gróf tehát még az nap délután tisztelgett nála. Elöl a rendbe sorakozott vezetőkkel és aszkarikkal, háta mögött a szomáliakkal vonult Teleki ünnepies menetben a rezidenczia felé, a hol ötöt egy kunyhóhoz vezették, a mely fészterhez hasonlított és baraszá-ul, azaz tanácsteremül szolgált.

További tapasztalatait és élményeit Szembodsával, Teleki gróf a következőkben mondotta el:

«A fészter, a melyben Szembodsa rám már vára-
kozott, tele volt tömve négerekkel; bódító bűz ütötte
meg tehát szagló érzékemet, midőn oda meghajolva
beléptem. Szembodsa a hosszúkás épület egyik rövidebb
oldalán, kitandán, az itt használatos ágyon ült; én vele
szemben, szintén ilyen ágyon foglaltam helyet. Egyéb
butorzat a baraszában nem volt; e helyett belsejét külön-
böző európai gyártmány diszította. Az egyik falon meg-
lehetősen nagy aranykeretű tükör és egyéb haszontalan-
ság lógott, a mikkel a szultánt előbbi utazók boldogították;
egy másik falon egy tova robogó vasúti vonat képe
pompázott. Szembodsa arab öltözetet viselt és annyival
inkább hasonlított valami arabhoz, mivel, miként minden
vambugu, nagyon világos bőrű. Beszédjében először a
németek politikájával foglalkozott, a kik, miként mondá,

minden áron meg akarnak nála települni. E tekintetben az volt a véleménye, hogy felöle megtehetik, ha a zánzibári szultán ő fensége ugyanazt kívánja és e közben arra a vörös zászlóra mutatott, a mely a házon lobogott. Ezután szerencsét kívánt a kva mgumi-i csatához és ajánlatot tett, hogy ha haragom e dolog miatt még nem csillapult volna le, ő is kész újabban boszút állani ellenfeleimen. Ily módon folyt a beszélgetés tovább, míg én föl nem állottam; ezzel az audiencia véget ért».

«Másnap délután átüzent hozzám Szembodsa, hogy látogassam meg. Mivel mindeddig még meg nem ajánlékoztam, a neki szánt ajándékokat összepakkoltattam és velök együtt elmentem a tanács-fészerhez, a hol már várakozott rám; ott saját szeme láttára a csomagot felbontották és drága tartalmát: négy dsora merikánit, két dsora kanikit, több lesszot, két durva, barna színű káfé, két láda dsint, 15 font finom puskaport, egy zsebórát, egy palaczk Enoh-féle gyümölcsös söt, néhány képes könyvet és egy bádog serleget kiraktak. Szembodsa, a ki e dolgokat, a mint egyik darabot a másik után eléje tették, gondos figyelemmel nézegette, sehogy sem látszott velök megelégedve; nyugtalanul csúszkált egy ideig kitandáján ide-oda; azután pedig hirtelen fölugrott és Duallával, a kit magához hitt, a kunyhót elhagyta. Kint, meglehetősen szemtelen hangon így szólott hozzája: «Mondd meg uradnak, hogy én nagy szultán vagyok, hogy nekem pénz, sok pénz, azonkívül vadászfegyverek és orvosságok kellenek, nem pedig az a szemét!» Dualla, a ki minden néger iránt, lett legyen

magas vagy alacsony állású, egyforma megvetéssel viselkedett, ez esetben sem restelt az uszambara-fejedelem beszédjére röviden és szárazon csak annyit felelni, hogy ura sokkal nagyobb szultán mint ő és hogy a soknál is többet kapott. Erre azután Szembodsa megcsappant önérzettel lábaimhoz ült, eleinte fecsegett a mászáikról és azon félelemről, a melyet benne keltettek és azután elkezdett koldulni. Én azonban minden kívánságát kereken megtagadtam; azt a két szürke szamarat, a melyekkel minden áron meg akart ajándékozni, mert alkalmasint nagy árt kellett volna értök adnom, szintén visszautasítottam».

«Szembodsa kijelentette, hogy a részemre ide küldött árúkat nem szállíthatja Távetába, a miért is még az este Duallával őket elhozattam; kiderült ekkor, hogy különben is csekély bor- és konyakkészletemet tetemesen meglopták; ezen tapasztalatoknál fogva természetesen nem akartam sokat ezen emberrel foglalkozni. Másnap korán reggel azonban — épen mikor föl akartam kelni — Szembodsa magától jött el tanyánkra; ez alkalommal fején turbánt, csipői körül színes kendőt, meg egy kék, a legkülönösebb gombokkal ellátott kabátot viselt. Nyakáról lánczon lógott le az az óra, a mit neki ajándékoztam; az egyik gomblyukba, mint valami rózsa-bimbó, egy leveses merő-kanál volt betűzve; kabátja zsebeiből pedig néhány üres palaczknak nyaka kandikált ki; egyik kísérője ezeken kívül még egy egész kosúrra valót czipelt magával».

Miután Szembodsa, látszólag nagy érdeklődéssel

nézte, miként öltözködöm, elkezdte elmondani, hogy mi valamennyien — azon álma szerint, a melyet a lefolyt éjjelen álmódott — himlőben el fogunk pusztulni; ez ellen azonban van neki egy szere; csakis azért, hogy ezt velem közölhesse, jött el olyan korán. «Először egy fehér tyúkot három, utána egy feketét hét embereddel kell megetetned; azután löj egy gyöngytyúkot és ezt oszd ki valamennyi embered közt, hogy megegyék». Ezt az együgyű beszédet Szembodsa a legnagyobb komolysággal mondta el; azután megint koldult, pálinkát és orvosságokat kérvén; csakhogy tőle megszabaduljak, megparancsoltam, töltsék meg palaczkjait vízzel; ezután leültem a reggelihez, fölszedtem a sátorfákat és elutaztam».

Az Uszambarahegység mocsaras alja mentén haladván tovább, Teleki gróf még ugyanaz nap elment Kumbaja és Kimungu mellett és eljutott Kumbáláig, Szembodsa egyik fiának, Kiumeri-nek székhelyéig. Számos benszülött és maga Kiumeri is meglátogatta tanyáját; ezek bő alkalmat nyújtottak annak megfigyelésére, hogy Uszambarában milyen különböző színű az emberek bőre; a világos sárgától a legsötétebb barnás feketéig minden árnyalat képviselve volt. A látogatók közt volt egy mászái harcos is, a ki meglehetősen szemtelenül, dárdájával folytonosan hadonázott és mutogatta a módját, miként szokta ő a vangvanákat leöldösni; kislelkűséggel eltelve nézték az emberek ördögi kiáltozással kísért ugrásait. Hogy ez embernek a «mi dárdáink» hatását is bemutassa és a felfuvalkodottságát is egy kissé lehütse,

Teleki gróf a szeme láttára egy pár golyót röpitett az oldalt álló fába, de a kivánt sikert nem érte el vele; «eh!», mondá erre az önérzetes harczos, felfogom én őket mind a magam paizsával. Az ilyen merész állítás mégis csak megérdemelt egy kis helyreigazítást; Teleki gróf felszólította tehát a mászáit, hogy támaszsa oda a paizsát a fához; azután pedig a szomáliakkal ismétlő puskáikból addig lövetett, míg a bivalybőrön annyi volt a lyuk mint valami szitán. Midőn a mászái használhatatlanná tett paizsát megint megnézte, szóltanul és kis-lelkűen sompolygott ki a táborból.

Kumbalánál az út elhagyta az Uzsambara-hegység lábát és száraz, a naptól kiégetett pusztán vezetett odább; 7-én a karaván a Mkomári-folyóhoz és másnap, a találkozó helyre, Mikocsenibe érkezett. Már odamenet voltak láthatók strucczok, zsiraffok, zebrák és egy magános bivaly; Teleki gróf a több napig tartó várakozás daczára sem unatkozott; hiszen a tanya lakatlan környékén volt elég vad, hogy egy pár cserkzés meg-hozza a maga örömeit; nem kevesebb mint öt orr-szarvút és egy leopárdot látott e közben; azonban csak két mpala-antilopét, egy pekárit, egy vízi bakot és egy feltűnően keskeny testű, magas lábú, kis antilopét sikerült elejtenie. — — — — —
— — — — —

A mikocsenii tanya, a melyen most voltunk, közvetlenül a Pángáni-folyó partján, szép, magas fák alatt, 550 méternyi magasságban feküdt a tenger színe fölött; nevét: «Mikocseni», azaz «a dompálmáknál» attól a sok

pálmától kapta, a melyek köztük voltak.¹ Ha az ember a part melletti sűrűségből kilép, szemébe ötlük a meredek Páre-hegységnek közel fekvő déli vége, — a mely 800—900 méter magasra emelkedik ki a síkságból — tovább keletre, tőle elkülönítve, a Dáza-hegy, ennek hátterében pedig a még mindig látható fal-alakú lejtője az Uszambara-hegységnek.

Mikocsenit gyakran látogatják meg karavánok; a hely tele is volt mindenféle hulladékokkal és maradványokkal, a melyek természetesen fészkei mindenféle férgeknek és bogaraknak; skorpióktól a szó szoros értelmében csak úgy hemzsegett Mikocseni és olyan tömérdek volt benne a légy, hogy egy pillanatig sem lehetett nyugalmunk.

Itt egy tervünk érlelődött meg, a melynek következtében újból elváltunk egymástól. A Rufu vagyis Pángáni közepső folyásától számítva, 70 kilométernyi hosszú terület, Mikocseni és Upuni között, akkor még ismeretlen volt, azaz rajta még európai ember nem ment végig. Teleki gróf nagyon érdeklődött ezen vidék iránt; de az adott körülmények között, az egész, nehezen megterhelt kara-

¹ Ily módon keresztelik el a kereskedő karavánok tanyáik legtöbbszörét. Így pl. Mikvájuni annyit jelent, mint a «tamarindus fáknál», Mibujuni a «baobab fáknál», Mivironi a «naspolyáknál». A látogatott tanyák egyéb elnevezései: Mtoni, azaz «a pataknál»; Másszimáni, azaz «a víztócsánál». Néhány hely a környékén gyakran található vadállatoktól kapta nevét, pl. «Malago Kingi» a gyöngytyűkbely, «Malago tembo» az elefánt tanya és «Malago faru» az orrszarvú tanya; e nevek azután megmaradnak még akkor is, ha az illető helyen már régen nincs sem elefánt, sem orrszarvú. Az út mellett a tanyát «indsiáni»-nek, az erdőben «nszitoni»-nak, a bozót-pusztában «nyikáni»-nak vagy «porini»-nek hívják stb.

vánnal nem igen lehetett rajta keresztül utazni. Nekem tehát a karaván nagyobb részével és a szamarakkal, a Pare-hegység mentén, a szokott úton kellett előre haladnom; a Száma nevű tanyahelyen azután ismét találkoztunk volna. Teleki gróf megtartotta előbbi, körülbelül nyolczvan emberből álló karavánját és vele márczius 13-án útnak indult, hogy a folyó mentét kövesse; nekem még egy napig ott helyben kellett maradnom, hogy az embereknek élelem-szerzésre alkalmat adjak.

Ezen kényszerűségből tartott pihenőt arra használtam föl, hogy a Pare-hegység egyik kinyuló dombjára fölmászszak és végre a Pángánitól délre terjedő vidékre egy tekintetet vethessek, a mi a part melletti sűrűség miatt mindeddig soha sem volt lehetséges. Innen felülről azután az alacsony dombokkal takart vidékre, — a mely a maga egyformaságában, a hullámzó megdermedt oczeán fenséges képére emlékeztetett, a miből szigetekhez hasonlóan egyes kékellő hegyek emelkednek ki, — annál pompásabb, dél felé csaknem határtalan kilátás nyílt; nyugaton a Lassziti hegyek nyultak ég felé és csak odább zárták be a képet magának a Pare-hegységnek nyúlványai.

A folyam mentét követve, rövid menet után márczius 14-én, annak egyik gyönyörű görbületénél tanyát ütöttünk. Azon füstfelhők, a melyeket nem nagy távolságban a folyó melléki bozótból fölszállani láttunk, jelezni látszottak ugyan Teleki gróf táborát, mindamellett nagy mértékben voltunk meglepetve, midőn másnap, alig másfél órai menet után ötet és legénységét még mindig ott

találtuk; néhány embere, a kiket előtte való nap élelmi szerek vásárlása végett a Pare-hegységbe küldött, még nem tért ez útjából vissza és ezért a gróf sem indulhatott tovább; a délelőtt folyamán azonban visszaérkeztek és így a csapat ismét folytathatta útját.

Ama helyet Madirioninak hívták; gyakori neve ez a tanyahelyeknek; annyit jelent mint «határhely»; ez is megérdemelte annyiban e nevet, a mennyiben azt jelezte, hogy a közönséges karavánút itt a folyótól eltér és a Pare-hegység felé fordul. Ebben az irányban haladtunk mi is másnap reggel tovább, még pedig Páre Máboga (vagy más néven Másszángu) felé. Minél messzebb jutottunk a folyótól, annál terméketlenebb és kopárabb lett a talaj, míg végre megérkeztünk a hegy lábához, a hol már zöld tövisbozótok, meg mocsaras rétek is voltak. Egy páviánnyáj, a mely fölriadva, komikus taglejtések közt menekült, midőn a fentnevezett helyre megérkeztünk, mindig beljebb és beljebb csalt a sűrűségbe, míg végre teljesen összekarcolva és félig-meddig megnyúzva egészen benne rekedtem és nem tudtam tovább mozdulni.¹

¹ Kelet-Afrikában mindenütt gyakori, botnemű sanseviera-faj, a mely a tövises bozót körül és között sűrűn nő, azt gyakran átjárhatatlanná teszi. A növény szárának kerek, 3—5 centiméter átmérőjű átmetszete és 0.5—1.5 méter magassága van; a szárok merevek, hengeresek, kívülről szürkészöldek, hosszukban kissé barázdásak, felső végükön pedig borzasztó tövissel vannak ellátva, a mely mély sebet tud ütni. Azon területen, a hol mi utaztunk, majdnem mindenütt két sanseviera faj volt gyakori; de mindkettőn csak nagyon ritkán láttunk virágokat vagy gyümölcsöket. Mindkét fajnak hosszúkás rostjai vannak, a melyeket fadorongokkal való verés és utána a növény megszáritása által könnyű kiszedni. A karaván emberei használják is gyakran kötelek, horgoszínórok stb. készítésére.

A kardalakú fűveknél, illetőleg liliomféléknél talán még kellemetlenebbek a gyakran vékony szálakhoz hasonló kúszónövények, nagyobbára smilaceák, a melyek a sűrűséget behálózzák; nőnek ugyanis ezeken is tövisek, a melyeknek gyakran megfordított kampóik vannak. Ha az ember azon hitben, hogy saját súlyával áttörheti, megpróbálja ebbe a tövises zürzavarba behatolni, egy percz alatt, mint valami pókhálóban megfogózik és sem előre, sem hátra nem mozdulhat. Minden mozdulatra, a mit tesz, hogy megszabaduljon, újabb tövisek furódnak ruhájába; csakúgy juthat ki azután, ha egy második személy a töviseket egyenként elszedi.

Azon vidéken legalább, a melyen mi utaztunk keresztül, majdnem mindenben van tövis és túske; még a számos nagy fa héja is ilyenné fajul. Könnyű ruhákban tehát, a melyek egyébként a tropusok közt a legalkalmasabbaknak látszanának, ezen vidékeken nem szabad utazni, mert különben az ember testét csakhamar csak rongyok és számtalan seb takarná. Sűrű, erős vászonból készült öltözetek alkalmasabbak, mint azok, a melyek gyapjú-kelmékből vannak. A vászon simább is, csak az az egy rossz tulajdonsága van, hogy hamarabb lesz porhanyó és a hajlásoknál megtörik.

A páviánok szemeim elől már régen eltűntek és az időközben támadt vágyam, hogy föltebb a hegyen lakó benszülötteket meglátogassam, szintén elnémult már, midőn végre beláttam, hogy a megkezdett irányban útam nem folytathatom. Csaknem kétségbeesve megállottam és fontolgatni kezdtem, mit kelljen tennem, hogy

a borzasztó tövisbozót ölelésétől megszabaduljak; ugyanazon az úton visszamenni, a merre jöttem és a megszenvedett kínoknak magamat újra alávetnem, arra gondolni sem akartam. Egy patak csörgedezése, a mely tőlem balra, valahol a síkságra magának útát tört, a dilemmának csakhamar véget vetett; gázolva folytattam útam a medrében. Baloldalt, kevés idő múlva, a bozót ritkulni kezdett; abban a boldog érzetben, hogy végre megszabadultam, sietve kiléptem a szabadba, hol nagy öröömre, de egyszersmind boszuságomra, pompás, kényelmes ösvényt találtam, a mely hegynek fölfelé vezetett. Falunak nyoma sem volt; egy pár emberem, a kikkel véletlenül találkoztam, úgy vélekedett, hogy most már nem lehetünk messze egy ilyentől; valóban nem is tartott sokáig és egy csomó, különböző korú és nemű benszülöttől voltunk körülvéve. Bár időközben az eső elkezdett esni, jobb dolgok hiányában, élénk kukoricza-üzlet fejlődött ki; egy pár zöld cső szemeivel csakhamar lecsillapítottam nagy éhségemet és csak ekkor kezdtem más valami iránt is érdeklődni.

A benszülöttek — vápáre — mind rossz színben vannak és szegényes külsejűek. Ruházatuk cserzett kecskebőrökből állott, a melyeket derekuk köré kötve kötényekül használtak; nyakuk körül fehér vagy kék gyöngyökből nehéz fűzért viseltek. Fülön függők, kar- és lábpereczek egészítették ki cziczomájukat. Az aszszonyokon gyakran lehetett látni azt a csigamódra tekert, tányéralakú nyakgyűrűt is, a milyent a mászái nők hordanak; valamennyinek azonban, kivétel nél-

kül, fogai a vadállatokéhoz hasonlóan, hegyesre voltak részelve. Fegyverekül csak a nyilat és az íjjat használták.

Egy ideig még nézegettem az adás-vevésnél kifejlődött élénk mozgalmat, gyönyörködtem a szép kilátásban is, a mely a magasból nyílt és azután szakadó esőben megindultam haza felé. A tanyára érkezvén, első dolgom volt azt a négy lánczra fűzött rabot elővennem, a kik tehercsomagjaikat — a mi rizskészletünket — meglop-ták; azután az embereknek ki kellett adnom a *poso*-t, a mely itt négy napra, fejenként, egy *suka* (vagy más néven upande = 1·8 méter) merikániból állott. Ez alkalommal kiderült, hogy egyik emberünk, a ki reggel erős lázban indult útnak, hiányzik. A kiket érte azonnal kiküldtem, egy mocsárnál botját ugyan megtalálták, de egyéb nyomát nem látták; valószínű tehát, hogy lázas kábultságában más irányba tévedt; másnap reggel, elindulásunk előtt szintén hiába keresttem.

A vidéket, a melyre az nap jutottunk, a szuáhelik általában «nyiká»-nak, azaz lakatlan, terméketlen, víztelen bozót-pusztának hívják. A vörös laterittalajból, a mely erősen porzott és minden irányban meg volt repezve, nagy forróság sugárzott ki. A tövises akáczfák fonnyadtak és csaknem egészen levéltelenek voltak; a durva, száraz fű egyes csomókban itt-ott takarta csak a földet; minden eltikkadtnak, kiszáradtnak látszott és a «nyiká»-nak komor, visszataszító külsőt kölcsönzött; csak a különféle euphorbiák voltak nedvvel tele és rugalmasak, mintha igazi elemökben lennének. 3—4 mé-

A KARAVÁN UTÓCSAPATÁNÁL.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ter mély, gyakran hosszú sorokban ásott vermeket nagy számban találtunk; ezek nagy elővigyázatra készítettek, mivel nagyon ügyesen voltak betakarva. Nagyobb vadat, a gyakori nyomok daczára, sehol sem láttunk; a helyett a bozótokban a különböző, sebesen tovasiető tyúkfélék nagy lármát csaptak; föl is cseréltem ezért csakhamar a golyós puskámat egy söréttessel. Ezen kicsinyes, de jó hasznot hajtó vadászatnál olyan eset történt, a mely elég világosan figyelmeztetett, hogy afrikai vadonban vagyok. Épen abban jártam, hogy egy gyöngytyúkot keressek meg, a mely egy bozótba esett belé, midőn abból nem csekély meglepetésemre egy pompás leopárd osont ki és nagy ugrásokat tevén, tovaszökött; sajnálatomra puskámat nem kaphattam elég hamar kézhez és ezért, bár kétszer lőttem utána, nem találhattam el.

Hosszú, fáradságos menet után érkeztünk meg az nap a Makujuni-patakhöz, a melynek árnyékos sűrűjében az éjjelt tölteni akartuk. Bár csak fonál vékonyságú volt a patakocska, a talajba 10—15 méter mélységbe beásott medrén az átkelés, meredek, agyagos falai miatt, mégis nagy fáradságunkba került. Ezután egy ideig még a patak mentén mentünk fölfelé; végül pedig azon völgynek nyílásánál ütöttünk tanyát, a melyen át a Pare-hegység a síkságra kijut. Bár falu nem volt látható, mégis azonnal köztünk voltak a benszülöttek, hozván magukkal kukoriczát és batátákat eladásra; megjelent nemsokára a tanyán Mpeza, a völgy törzsfejedelme is, húzván maga után két makranczos kecskét. Nehány teherhordó állatunk későn este, mások pedig csak más-

nap reggel érkeztek meg tanyánkra; kénytelen voltam tehát egy napig ott a hely színén maradni. Ezt a pihenőt arra használtam föl, hogy fölmászszak a Bibirrire, közvetlenül a tanyánk mellett, meredeken kiemelkedő hegyre. Fölmenni rá csak a tulsó oldalon lehetett és ott is, a sűrű növényzet miatt, csak nagy nehezen. Tövises kúszó növények, tüskés euphorbiákból álló sűrűségek nem egyszer állották útunkat; csakis miután a baltát és kést gyakran használtuk és ebbe bele is fáradtunk, sikerült a kissé szabadabb csúcsra följutnunk; itt azonban nehéz munkánkért pompás kilátás kárpótolt. Mélyen lábaink alatt terült el a Makujuni sűrűsége, a melyben a főlshálló füstfelhők, valamint a néha egészen hozzánk föl-fölhangzó szamár-kiáltozások eléggé világosan elárulták tanyánk helyét. Közelünkben állott a Kva-Ndudsucsoport, a Pare-hegység előtt nyugatra elnyúló halomláncz; valamivel távolabb, keskeny, hosszúkás nyikás terület által elkülönítve, emelkedtek a Lassiti- és Szambo-hegyek, a melyek mögött végtelen, alacsony halmokkal takart, bozótos föld terült el. Az ingatag, dudvás dracaenák, a melyek sűrű berkeket alkotva, környékeztek, épen virágzottak és a levegőt a legkellemesebb illatokkal töltötték be; a hegycsúcs tehát pompás egy hely lett volna, ha végtelen mennyiségben ott nem él egy apró, méh-alakú légyfaj; ezek az állatok annyira terhünkre estek, hogy legalább nekem határozottan vissza kellett volna térnem, ha nem vagyok képes nyakamat és arczomat véletlenül nálam levő selyemfátyollal megvédeni.

Délután szakadt az eső; a benszülötteket azonban ez nem akadályozta meg abban, hogy látogatásukkal ne alkalmatlankodjanak; a falu véne, Mpeza (egyébként még fiatal ember), a ki öreg arab kaftánt viselt, egész délután sátramban ült; onnan ki nem mozdult. A többi között mérget is kért tőlem, hogy a mászáikat, e hivatalan vendégeket, a kik gyakran eljöttek hozzá, ilyenén módon könnyű szerrel elküldhesse a más világra. Erről a tárgyról azonban csakhamar eltereltem a gondolatait, fölkérvén őtet, mutassa meg nekem, hogy két fa összedörzsölésével hogyan lehet tüzet gyujtani. A sebesség, a melylyel ezt, az esőtől nedves levegő daczára, meg tudta csinálni, igazán meglepő volt. Az e célra használatos szerszám — egész útunkban mindenütt egyformákat láttunk — két fadarabból állott. Ezek egyike lapos, 15 centiméter hosszú és 2 centiméter széles; rajta egy sor bevágás volt, a melyek egyik oldalukon nyitva, illetőleg ki voltak törve; a másik fadarab körülbelül 30 centiméter hosszú; alakja és vastagsága olyan mint a plajbászé. Ezt az utóbbit Mpeza merőlegesen az egyik mélyedésbe illesztette, két tenyerébe fogva jól leszorította és gyors, sodró mozgásba hozta. Alig egy pár másodperc mulva, a dörzsölés által keletkezett fapor, a mely a mélyedés oldalnyílásánál lehullott, füstölögni kezdett; ezt azután vigyázva fújták, míg tüzes lett; akkor finom, száraz fűvel vagy vászonrongyokkal hozták érintkezésbe és lángra gerjesztették. Ez az egész eljárás olyan gyors, hogy embereink egy része, a tősgyökeresebb moszunguk, útközben, még rövid megállóknál is, mindig

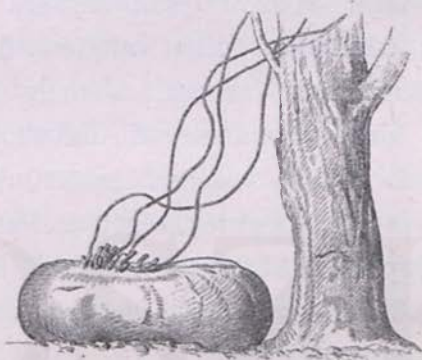
ehhez nyúltak, midőn pipára akartak gyujtani. Ezen vidékek kereskedő karavánjai, elég sajátságosan, gyufát soha sem visznek magukkal, hanem vaktöltés elsütésével tesznek tűzre szert.

Márczius 19-én tovább indultunk; útunk nem vezetett többé a hegy lábánál odább, hanem abban a széles völgyben, a melyet a Pare-hegység és a Kvá-Ndudsudombok alkotnak. Egy órával később Mpezának kicsiny, piszkos falvánál haladtunk el; azután átkeltünk néhány mélyen bevágódott patak-medren; délelőtt 11 órakor pedig megérkeztünk egy pár tócsához; itt megállapodtunk, hogy magunknak ebédet főzzünk.¹ Délután azonban ismét tovább vándoroltunk; röviddel naplemente előtt, fában szegény, tisztás pusztán ütöttük föl éjjeli tanyánkat; mivel sem víz, sem pedig főzni valónk nem volt, a tüzeknél csakhamar mély csend honolt.

Ezen menetünk közben ismételten akadtunk egy egészen sajátságos, különösen nagy alakú növényképződményre, egy *Aristolochia*-specziesre, a mely már Máfiánál szemünkbe ötlött. Gumó-alakú törzsből, a mely kerek, gyakran lapos, rendszeren szabálytalan alakú, $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ méter átmérőjű és 30—50 centiméter magas lepényhez hasonlít, néhány vékony, hosszú, levelekben

¹ Az ilyen meneteket, a melyeket a főzés céljából tartott déli pihenők szakítanak meg, «Tekeza-menet»-eknek hívják; ezeket rendszeren akkor alkalmazzák, midőn valami nagyobb, víz nélkül szükölködő területen kell átjutni. Délután ugyanis az éhség és szomjuság csillapítása után a karaván tovább indul; este víz nélkül tanyát üt és csak másnap jut el olyan helyre, a hol ismét vízre talál.

meglehetősen szegény kacs sarjadzik ki, a melyek nagyobbára valami bokor vagy fa köré tekergőznek. A gumó-alakú tövis vagyis gyökér szabadon fekszik a földön; olyan kemény és olyan egyforma a rétegeinek összalakotása is mint valami fás-répánál; kívülről egészen vékony, szürkésbarna, ezüstszerűen fénylő bőr takarja. E sajátságos növényt csak a Kilimándsárhoig láttuk, beljebb nem.

ARISTOLOCHIA.

Midőn másnap reggel az útra fölkészülödtünk, az ég szürke és borult volt és a közeli meredek hegyeket sűrű felhők takarták. Útunk rónaságon, később pedig, csaknem száraz patak-meder mentén vezetett el Muanamata vagy más néven Muemba falu közeléig. A benszülöttek közül csak kevesen jöttek tanyánkra és a falu előljárója is azt üzente, hogy csak másnap látogathat el hozzánk. Midőn azután korán reggel két ökörrel és egy kecskével — az ajándékaival — és meglehetősen nagy mennyiségű pombéval felénk közeledett: a

tanyánk már ugyancsak tarka képet nyújtott, mert épen meg akartunk indulni; ezért is csak áruccsomaggal kínálhattam meg mint ülőhelytel. Muanamata, a kitől nevét a falu ts kapta, öreg, meglehetősen korlátolt ember volt, a kitől még Dsumbe Kimemeta segítségével sem tudtam kicsikarni azt, hogy a mparé-knak vannak-e valami vallásos fogalmaik; ezt a dolgot egyáltalában nem tudta fölfogni; a többi kérdéseimet is közönyösséggel hallgatta; a mint látszott, csak terhére estek; ezért is a saurinak csakhamar véget vetettem. Miután öt órán át bozótos pusztában jártunk, a mely utolsó részében teljesen kiszült gyepférséggé alakult, az nap egy patak elmocsárosodott végéhez érteztünk, a mely a Pare Számét (a Pare-hegység végét) a Pare Kisingótól elválasztó völgyben ered; ezen hely volt találkozóul kitűzve; mivel Teleki gróf még nem érkezett meg, itt kellett rá várakoznom.

Sátrainkat közvetlenül a keskeny, náddal benőtt mocsárnak szélén, néhány szép és magas fának árnyékában ütöttük föl; napközben ezért kellemes hűvös levegőt élveztünk; éjjel azonban bódító béka-koncerteket kellett meghallgatnunk. Legközelebbi környékünk tele volt mély lyukakkal, régi elefánt-nyomokkal; a távolabbi pedig, a mit csak nem régen égettek le, fekete hamú és elszenesedett bozótok takarták. Itt-ott egyes fűszálak elkezdtek ugyan már újra sarjadzani, egészben azonban a vidék még mindig szomorú képet nyújtott.

Napjainkat, topografiai munkák teljesítése céljából több rendbeli kirándulásokkal és néhány általában ered-

ménytelen cserkészettel töltöttük el, addig míg márczius 23-án, késő délután Teleki gróf megérkezése meg nem lepett. Emberei kora reggel óta egy csepp vízhez sem juthattak; sokan közülök még az út mentén, messze a tanyától, egészen eltikkadtan heverték. Ezeknek italt kellett vinni és terheiket elszedni, a mely szívességet a vangvanák mindig elismerésre méltó készséggel szoktak teljesíteni.

Miként említettem, Teleki gróf, embereinek késő visszaérkezése miatt, csak délben indulhatott el Mabirioniból; az nap tehát csak rövid utat tehetett meg. Másnap délelőtt, a Pángánitól hol eltávozván, hol pedig hozzá közelebb jutván, észak-nyugati irányban haladt tovább. Ezen menete közben először bukkant mászáikra, a vidék félelmetes lakóira; négy harczossal találkozott, a kik a karavánnak eléje siettek, hogy králjaik közelébe, a Rufu mellett fekvő tanyahelyre vezessék. Az első «fehér» megérkezésének híre a mászáikat természetesen csaknem mind odacsalta; nem sokára tehát férfiakból, asszonyokból és gyermekekből álló, egészen ártatlan tömeg tolongott ide s tova a tanyán. Adóról itt szó sem volt; ellenkezőleg, Alokomái, a környék legtekintélyesebb embere, két ökröt hozott ajándékba. Teleki gróf, a ki szenengával, a mászáiktól legtöbbre becsült csere-árúval ellátva nem volt, az adományt visszautasította; minden vonakodása daczára azonban két kecskét mégis kénytelen volt elfogadni. Másnap, Teleki gróf útját néhány mászái-harczos kalauzolása mellett folytatta. Két napig teljesen sík, csak néhány akáczfával benőtt vidéken

vezetett útja keresztül; e közben északi irányt követett, a folyótól mindig 4—6 kilométer távolságban maradt és a Lassziti-hegyek mellett el-, a Számbo felé haladt. Másodnap ökörscordák és kecskenyájak tették a rónát élénkebbé; menet közben mászái férfiak és nők gyűltek köréje, a kik barátságosan és békésen viselkedtek és a karavánt egy víztócsa közelében fekvő pihenő helyre kísérték. Egy újabb menet, észak felé, a mocsaras parti vidék végéig vezetett és onnan nyugatnak, a folyó felé kanyarodott, a melynek szélén Teleki gróf tanyát is ütött; ezen menetet valami igen gyakran előforduló kúszó fű tette fáradságossá, a melybe az emberek minduntalan belekeveredtek. Az út ez alkalommal a Számbo-hegy közelében vezetett el, a melynek meredek lejtői rendkívüli szárazságra mutattak; a benszülöttek, saját bevalásuk szerint, marháikkal csak az esős évszakban szokták őket fölkeresni. Az országot, a melyben ekkor Teleki gróf járt, Angeta Lekulengának¹ hívják. A folyónak szélessége, a tanya helyén, 40—50 méter; sebessége pedig óránként körülbelül 3 kilométer. Vizében számos krokodilus él; Teleki gróf megérkezte után az első perczekben hármat lőtt le; ezenkívül 3¹/₂ méter hosszú óriási kigyó (python) is zsákmányává lett. Teleki gróf itt egy napi pihenőt tartott; közléről és távolról annyi nép özönlött hozzá, hogy a karaván a nagy tömeg benszülött közt szinte elveszett. E miatt első sorban Teleki grófnak kellett szenvednie, mert nemcsak, hogy mint

¹ Angeta, a mászáiak nyelvén legelőt vagy rétvidéket jelent.

valami csoda-állatot mindenki megbámulta és megtapogatta (a lányoknak legjobban czipói imponáltak, mert patáknak nézték), hanem azonkívül mint csodaorvosnak, reggeltől estig lázban beteg benszülötteket és lépfenében szenvedő sok száz marhát is ki kellett volna gyógyítania. Ez utóbbi célra timsót használt, a mit nagyobb mennyiségben vittünk magunkkal. Azt is kívánták tőle, hogy a fű növényét mozdítsa elő; e célra Teleki másik varázseszközt eszelt ki, a melynél papiros szeletkék és az est beállta után elsütött rakéta voltak a főingredienziák.

A következő, csak két óráig tartó menet után a karaván Upuniba, a kereskedő karavánok ismert tanya-helyére érkezett, a melyen már 1883-ban dr. Fischer G. is megfordult. Ennek környékén nagy tömegekben volt a nagyobb vad; Teleki gróf lőtt is egy kvaggát (*Equus Burchellii*), egy vizibakot és három mpala-antilopét.

Ezen ponton a Pángáni ismeretlen folyásának kutatása véget ért; Teleki gróf tehát, több mászái harczos kíséretében, találkozásunk helyére, Száme felé megindult. Puszta, víz nélkül szűkölködő vidéken kellett egy nap alatt keresztül jutnia; olyan menet volt ez, a melyet még nem eléggé gyakorlott embereink alig bírtak meg. Az út három könnyen megkülönböztethető lépcsőn föl, sík vidéken vezetett keresztül, a mely helyenként, aránylag, jól be van növe; nagyobbára azonban teljesen csupasz homokkő-felületből áll. A vízmosásokat, a melyeken át kellett kelni, a buzgó keresés daczára, teljesen kiszáradtaknak találták; egy csepp víz nélkül kellett

tehát a szokatlanul hosszú menetet a forró napon megtennie; sokan, az út végső szakaszában eltikkadva, fekvé maradtak.

A környék hegyei lakatlanok; embereink tehát az élelmi szereket illetőleg Muanamatára voltak utalva; e miatt pihenőnket újabban két nappal kellett megtoldanunk. Ezt az időt arra használtuk fel, hogy kimentünk egy párszor cserkészetre, de csak kevés sikert arattunk, mert csak egyszer sikerült, még pedig poffo-antilopékra (*A. oreas*), jó lövéshez jutnom; egy öreg him a hely színén összerogyott, egy másik megsebesült, de ennek daczára a nyájjal együtt elmenekült. Jó ideig üldöztem az állatokat, de föl kellett vele hagynom, mert nagyon is messze vitt el tanyánktól. Visszafelé menet, épen egy sűrű bozót széle mentén, teljesen lesült pusztán keresztül ballagtam és azon hitben, hogy a megsebesült állatot talán mégis meglátom elesni, nagyon gyakran hátra-hátranéztem, midőn egyszerre, közvetlenül mellettem, tőlem balra, mérges szuszogás valami veszélyre figyelmeztetett; abban a perczben láttam is, a mint közvetlen közelemben hatalmas, barnás-fekete orrszarvú, szörnyen szaladva elrohan. A dolgok ilyen fordulatra egyáltalán nem levén elkészülve, meglepetésem olyan nagy volt, hogy egyhamar eszembe sem jutott a puskám, a melyet kezemben vittem; csakhamar azonban előkaptam és az állatra kétszer rálöttem, de minden látszat szerint, eredménytelenül. Ezzel azonban meg volt törve azon varázserő, a mely fogva tartott és hozzá fogtam az üldözéshez a nyom mentén, a mely a laza

talajba mélyen behatolván, könnyen föl volt ismerhető. A nyom afféle sűrű bozótba vezetett be, a melyből az állatot elriasztottam; a mint ezt észrevettem, vadászbuzgalmam észrevehetőleg lehült. A tapasztalat, a mit néhány percz előtt szereztem, még nagyon is élénk emlékemben volt és azért hirtelen eszembe jutott, hogy én ezen szörnyetegeknek természetét még egyáltalán nem ismerem — hiszen ez volt az első, a melylyel találkoztam; — rövid keresgélés után a bozótban tehát, másodizben is legokosabbnak találtam, haza felé menni; sőt, ha jól emlékezem és nyílt őszinteséggel akarok beszélni, bensőmben tulajdonképen örültem, hogy e fenevaddal újra nem találkoztam.

Márczius 26-án végre útnak indulhattunk. Átjutván egy hágón, a mely a fő Pare-lánczot a Pare-Kiszingo-heggyekkel összeköti, eleinte keletnek, későbbben annak alja mentén északnak haladtunk; a Kiszingo-hegység egyik keleti mellékvölgyében azután megháltunk. Menet közben, az utolsó órában folyton szakadt az eső; ezért is a legrövidebb idő alatt bőrig áztunk és a rónaság is, a melyen épen akkor voltunk, hüvelyk-mélységű tóvá alakult.

Másnap reggel, mielőtt útnak indultunk, embereinknek időt kellett engednünk, hogy főzhessenek, mert vezetőink állítása szerint, előbb semhogy a Dsipe-tóhoz érnének, vizet nem kaphatunk; odáig pedig még az nap el nem juthatunk. A karaván elindulása tehát délelőtt 9¹/₂ óráig huzódott el. Ezen menethez kiváló jó kedvvel fogtunk, mivel tartama alatt először fogott alkalmunk

nyilni a Kilimándsáro hótakarta csúcsaiban gyönyörködünk; csak azon néhány domb, a melyek a Kiszingo- és Kvá-Mdimu-hegyek közti völgynek déli részét betöltik, zárta el ezt a kilátást. Midőn azonban ezeken már túl voltunk, kereső tekintetünknek volt még tere bőven. A völgy egész hosszában nyíltan állott előttünk; nyugaton, a meredek hegylejtők mindig magasabbakká lettek; a Kiszingo-hegyekhez ugyanis folytatásképen a Ngveno-hegyek csatlakoznak. Ez utóbbiaknak egészen a lábánál, a rónavidéken, a mely kelet felé még tovább is elnyulik, keskeny és ragyogó fényű szalagként láthatóvá vált a Dsipe-tó. Messze fölötte pedig a levegőben, sötét árnyék látszott lebegni, a mely szürkés-fehér felhőktől környékezve, merev és változatlan maradt. A Kimáventinek, a két Kilimándsáro-csúcs kisebbikének meredek hegyei és ormói látszottak ott; a Kibo, a mely jéggel koronázott fejével még magasabbra nyulik, el volt takarva.

A Kvá-Mdimu-hegyek alja mentén, a völgyben folytattuk útunkat, míg végre, körülbelül délután 4 órakor, meglehetősen nagy eső-tócsához érteztünk és tanyát ütöttünk.

Teleki gróf az nap korábban indult meg mint a karaván, hogy útközben melleleg még vadászhaszon is. Azonkívül, hogy szép alkalma nyílott mpala-antilopékra eredményesen ráduplázni: még egy leopárddal is érdekes élménye volt. Ez ugyanis a magas fűben láthatóvá vált, de gyorsabban eltűnt, semhogy rá lehetett volna lőni. Ugyanekkor Teleki gróf azt hitte, hogy valami rikkanást hallott; mivel pedig ezután a fűben valami állatot látott

maga felé közeledni, azon hitben, hogy egy borz vagy efféle van előtte, golyós puskáját serétessel cserélte föl; midőn pedig a fűszálak között sárga folt vált láthatóvá, oda lőtt. A grófnak sejtelve sem volt arról, hogy tulajdonképen mire lőtt, nem kevésbé volt tehát meglepetve, midőn többszöri csapkodás után a fűben egy pár hatalmas macskaláb tűnt elő. Csakhamar a kéznél volt megint a golyós puska és nagy vigyázva ment a vadász előre; de nem volt már semmi veszély sem, mert az állat — egy fiatal leopárd — már döglött volt.

Későn délután a Kibo is föltűnt a látóhatáron; a Kilimándsáro mindkét csúcsa, valamint az őket összekötő, szép hajlású nyereg-gerincz, tisztán voltak láthatók. A lenyugvó nap mindkét csúcsot izzóvá tette; utána azonban a meredek Kimavenszi sűrű felhőköpenyegébe burkolózott; csakis a hóval takart Kibo ragyogott egyszerű, nemes pompájában tovább is az éj sötétében; ekkor, mindenütt látható és mindenütt jelenlevő alakként látszott a földi lények fölött lebegni.

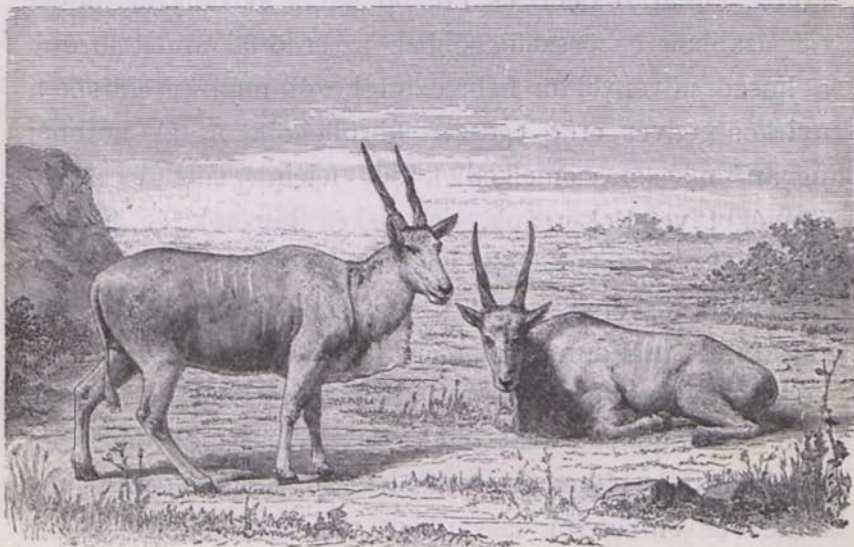
A Dsipe-tó, a mint feléje közeledtünk, szemeink elől mindig jobban eltűnt; midőn pedig másnap keleti partja mentén tovább haladtunk, a nagy terjedelmű nádas mögött, hollétét sejhettük ugyan, de őtet magát nem láthattuk. A tikkasztó hőség, a mely a kopár vidéken uralkodott, a hol mi jártunk, sovár vágyat keltett lelünkben egy szép zöld színű akácza-berek után, a mely ott állott a tó partján; ámde, még egy pár órát kellett mennünk, míg végre annak árnyékában tanyát üthettünk és a Dsipe-tóval is megint megbékélhettünk; ez

utóbbival azonban a béke csak addig tartott, míg vizét meg nem kóstoltuk; vize ugyanis, bár csolnakunk segítségével nádtól mentes közepéről merítettük, zavaros, mocsárizű volt és sem megfőzve és filtrálva, sem pedig theára felöntve, sehogy sem akart ízleni. Három órai menet a partján, másnap a tó északi végéhez juttatott. A magas nád miatt, tiszta felületét ekkor sem láthatuk; e helyett azonban annál meglepőbb volt az a tájkép, a mely a közeli halomról szemünk előtt föltárult; onnan beláthattuk egész terjedelmében a sima, csendes tófelületet és áttekinthettük azt a zűrzavaros erdei vadont, a melyből, jeléül annak, hogy emberek laknak benne, számos füstoszlopocska szállott föl.

A milyen gyönyörű volt a kilátás a tóra, a partjain álló, friss zöld akácz-berkekre és a háttérben, a Ngvenno-hegység magas, festői szakadozott lejtőire, olyan visszaszító volt a kelet felé, egészen a tengerpartig elnyuló borzasztóan egyhangú, bozótos mezőnek képe, a mely nagy kiterjedésű, víz nélkül szűkölködő és épen ezért lakatlan vadon. A mi oroszlán és leopárd, zsiraff és struccz, hiéna és egyéb vad itt van, az éjjelenként a Dsipe-tóhoz vándorol vizet inni; ennek környéke tehát a vadászra nézve valóságos paradicsom; a tóban magában nagy számmal vannak harcsák és sügerek, valamint krokodilusok és vízi lovak.

Csak néhány óra választott el még első célunktól, az erdőben rejtőző Távetától. E névnek gyakran egyszerű kiejtése is varázserőként hatott embereinkre és őket, midőn kimerültek és kifáradtak, új erőre keltette; nem

csoda tehát, hogy ha egyszerűen csak rá gondoltunk, e gondolat képes volt embereinket és nem kevésbé bennünket is kábultakká tenni. De mi mindent is kellett volna e csöndes, sokat ígérő erdőnek adnia, a melynek mélyébe, a halomról, tekintetünkkel hiába igyekeztünk behatolni! Az erdő hűvös árnyékában, csevegő patakok

ELEN-ANTILOPÉK. (ANTILOPE OREAS.)

szélén nyugalmat és pihenést! Nehéz, a naptól elsütött pusztákon, nagy forróságban megtett menetek után igazi afrikai paradicsomba kellett eljutnunk! Késő éjjelig gyönyörködtek embereink abban a gondolatban, hogy minő élvezetek várnak rájuk; midőn tehát másnap szürkülni kezdett, tanyánk olyan féktelen vidámság képét nyújtotta, mint soha azelőtt. Sokan közülök felöltötték ünnepi

ruháikat, mások éltek az alkalommal és már előtte való nap kimosták ingeiket. A puskákat megtöltötték puska-
porral a megrepedésig, csak hogy a bevonulás ünnepét
a szokott és kellő módon megülhessék; mindenki sietett
és sürgölődött, hogy lehetőleg gyorsan készen legyen;
örömtől sugárzó arczokkal és ujjongó kiáltások közt
indult útnak a karaván. Minél közelebb jutottunk Táve-
tához, annál zöldebb és bujább lett a növényzet, annál
magasabbak és összefüggőbbek az erdő fái, annál sűrűbb
a kúszó növényektől behálózott bozót, míg végre a sötét,
nyirkos-nedves erdő egészen körülfogott. A fák koronái
ugyan magasra emelkedtek föl fejünk fölé és sűrű
árnyékot vetettek reánk, de tüskés bozótok és tövises
felszökők is tekeröztek közbe. Az ezerszer ide-oda
kanyargó ösvényt gyakran keresztbe fekvő fatörzsek
zárták el; minduntalan meg kellett hajolni; a földön
kellett csúszni, fordulni és kanyarodni, hogy a számos
fordított kampókat kikerüljük; így tehát csak lépésben
haladhattunk előre. Kínosan hosszú fennakadások tör-
téntek és embereink lassanként már fáradtakká és rossz
kedvűekké kezdtek válni; ámde annál jobban ujjongtak
azután, mikor végre a puskaropogtatás megkezdődött;
ezzel ugyanis meg volt adva a jel, hogy a karaván
eleje megérkezett Táveta bejáratához, a nyers fatörzsek-
ből készített erős kapuhoz, a mely az ültetvények szé-
lén az ösvényt elzárja. A már reggel keményen meg-
töltött puskák tehát, majd a messze távolban, majd
veszedelmes közelségben, mennydörgéshez hasonlóan ro-
pogtak a visszhangzó erdőben. E közben a számos

madár, a melyek fölriasztva repültek tova, szörnyű rikácsolást vitt véghez; a majom-csapatok pedig, a melyek eleinte vakmerő közelségből hámultak reánk, most nyakrafőre siettek, merész ugrásokkal a fák legmagasabb tetőire följutni. Egy másik karavánnak emberei, a kik épen akkor az erdőben tanyáztak, a puskalövésektől, édes semmittevésökből fölriasztva, most ugyanannyi, esztelenül sok puskaport kezdtek elpazarolni; itt is ott is ropogtak tehát a puskák és a békés bevonulás igazi csatának nyújtotta képét. Miután a keskeny kapun négy kéz-láb átmásztunk, nyiltabb vidékre érkeztünk; az ösvény szabadabbá lett; mi tehát gyorsabban haladhattunk a hűvös banyána berkeken keresztül és sebesebben kelhettünk át a számtalan kis vízeren. Tétlen benszülöttek állottak itt-ott az út mellett; örömet eláruló tekintettel nézegettek, a mint mellettök elhaladtunk; maguk, az apró erdőkkel környékezett mezőkön dolgozó asszonyok is félbehagyták munkájukat; az idegen mngvanák pedig még füstölgő puskáikkal elősiettek, hogy kezeinket megcsókolják és mint régi, várva-várt barátokat üdvözöljenek. Rövid, futólagos *Jámbo, jámbo száná, szabálkheir, uháli gháni, hábári gháni*¹ és egyebek elmondása után, mindenki a fátalan, magas gyommal benőtt tisztásra sietett, mert ide jutván, a paradicsomi Táveta szívében voltunk.

¹ Jó napot, Isten hozott, hogy vagy, mi ujság.

III. FEJEZET.

Tartózkodásunk Távétában; utazásunk a Kilimándsáron és a Meruhegyhez.

(1887. április 30-tól július 15-ig.)

Távétá igazi eldorádo. — Találkozás az angol vadász-társasággal. — Tanya-építés, tanyai élet. — Hámisz, a majmunk. — A mtávéták. — Dualla Idrisz — Az állati élet az erdőben. — Két karaván visszatér a tengerpartra. — Indulás a Meru-útra. — Orrszarvú vadászat. — Három nap a Kilimándsáron. — A Kilimándsáro alja mentén a Meruhegyhez. — További vadász-élmények. — Találkozás mászáikkal. — Az Engilátánál. — Az időjárás és az utak állapota az esős évszakban. — Bivaly-vadászat. — Első ismeretségünk a vámerukkal. — Békekötés. — A vámeruknál. — A Bálbál-tó. — Mátunda szultán. — A Dárdsámán. — A Rongán keresztül Kis-Árusába. — Káhe. — Újra Távétában vagyunk. — Készleteink kiegészítése. — Vadász-kirándulás. — Megindulunk a Kilimándsárora. — Tartózkodásunk Miriálinál. — Fölmenet a Kilimándsáro-nyeregre. — Egy éjjel. — 11° C-nál. — Kísérletet teszünk a Kibora fölmenni. — Visszatérés Távétába. — Megindulunk a mászáik földjére.

Nem régen történt, hogy a mai távétáiak ősei, előbbi lakóhelyeikről elúzva, a Lumi melléki árnyékos, erdős vidékre siettek, hogy ott menedéket keressenek. Az erdő mélyében föltalálható zavartalan béke, a tiszta vízű patak, a gazdag föld, a mely a ráfordított munkáért százszoros jutalmat ígért — mindez csalogatta

őket, hogy ezen erdőben keressenek maguknak új lakóhelyeket; serényen neki estek a buján tenyésző növényzetnek, baltával és tűzzel tisztásokat teremtettek és elkezdték a földet művelni.

Az egész világtól elkülönítve, szerényen éldegélt az erdei gyarmat, míg egy szép napon a kereskedők föl nem fedezték; onnan túl folytonosan föl-fölkeresték. A békés lakosság hire csakhamar messze elterjedt; hűvös, árnyékos banyána berkeiben gondtalanul, pompásan lehetett élni; a karavánok tehát mindig gyakrabban és gyakrabban választották pihenőhelyökké. A benszülöttek szívesen látták maguk körében a parti lakókat, mert ott létük alatt magukat biztonságban érezték; a mi fölöslegük volt, készségesen el is adták nekik és így lassanként újra jómódúakká lettek. A kereskedőknek szintén érdekekben állott, hogy a benszülötteket barátaikká tegyék, mert csak így válhatott az erdő biztos nyugvóhelyökké. Kelméken és gyöngyökön, puskaporon és puskákon kívül, különböző földtermékeket is hoztak magukkal, a melyeknek termesztése mindkettejüknek érdekében állott és így vált Távetá azzá, a mi ma — boldog és megelégedett arkádiaiak gazdag és szép telepévé, csaknem második hazájává azon nyugtalan elemeknek, a melyek északkeleti Afrikában az utazást hivatásukká tették, mert rendesen csak Távetával ér be az ember a földrész belsejébe; midőn pedig azt elhagyja, ismét kint van belőle.

Az erdőt, a mely veszély idején menedéket nyújt, a távetáiak még mindig kimélik, bár puskáik bőven

vannak és a parti lakók állandó ott léte miatt, más törzsek részéről támadásoktól nem is igen kell többé tartaniok. Tisztáikat az erdő kellő közepén csinálták meg; azokat tehát minden oldalról sűrű, csaknem áthatolhatatlan növény-öv környékezi; csak három keskeny, kanyargós gyalog-ösvény vezet rajta keresztül; ezeket a leggondosabban őrzik; naponként megvizsgálják, nem látni-e rajtok emberi nyomokat; éjjel pedig őket elzárják. Távétában úgy élnek tehát az emberek, mint valami hamisítatlan őserdei vadonban. A benszülöttek kunyhói, miként a madarak fészkei, elszórtan, árnyékos fasorok alatt állanak; ha az ember meg akarja találni, keresnie kell; a kukoricza-, jámsz- és czukornádföldek szintén elvannak rejtve. Csakis a banyána, e fő kenyértermékek, foglal el nagyobb területeket és alkot sűrű, árnyékos berkeket, mivel óriási levelei a többi fák védelme alatt épen maradhatnak. Egész hálója a mesterséges csatornáknak öntözi ezen ültetvényeket.

A tisztás, melyet a benszülöttek tanyánk helyéül kijelöltek, alig egy pár száz lépésnyire volt a Lumi balpartjától; három oldalról erdő környékezte, a negyedik oldalon banyána-ültetvény határolta. Egy pár, széles koronájú ősrégi fa, a melyeket a tisztáson meghagytak, elég árnyékot nyújtott; egyikök ennek következtében gyülekező helylyé is vált; a napi vásár leginkább az ő védelme alatt folyt le.

Megérkezésünk után tehát, számos benszülött társaságában, itt sürgölődtek embereink, a kik örömben szinte megbolondultak; a kézszorításoknak és lövöldözé-

seknek nem volt hossza-vége; rendet csinálni sem volt könnyű dolog — ezen a napon tehát szabadjokra hagytuk az embereket, Duallára biztuk az uralmat, magunk pedig elmentünk és meglátogattuk Harvey, Willoughby, és Hunter urakat, az I. fejezetben említett angol vadásztársaságnak tagjait; az ő telepök közvetlenül a Lumi mellett volt, néhány percnyire a mienktől. Az urak, a kikkel már Zánzibárban megismerkedtünk, igen barátságosan fogadtak; alig hogy egymásnak a legfontosabb újságokat elmondtuk, máris mint vendégekre pompás ebéd várákozott, a melynél bőviben volt a lumii hal, a bivaly-nyelv, gazella-sült és gyöngytyúk-ragout, sőt az igazi plumpudding sem hiányzott. Lakoma közben azonban legkellemesebbek voltak a különböző vadászélmények eleven rajzai, a melyeket hallottunk és a melyekre annál nagyobb figyelmet fordítottunk, mivel Afrika nagy és veszedelmes vadjaival való küzdelemről, a champagneres palaczkok ártatlan durrogása közben, a legszebb tapasztalatokat szereztük; jóval éjfélt után térünk vissza tanyánkra, hogy lefeküdjünk aludni.

Távetában előreláthatólag hosszabb ideig kellett maradnunk; ezért is első dolgunk volt a tanyahelyen rendet csinálni. Volt is tisztásunkon a következő napokon olyan sürgés-forgás, mint valami európai nagyobb építkezésnél. Az emberek egy része a magas burjással sűrűn benőtt talaj megtisztításával foglalkozott, a másik része pedig hordta össze a fatörzseket és pálmalevélszárazakat, a házak építéséhez szükséges anyagot; Manva Szerá és Maktubu — a műépítőink — ki-

jelölték a kunyhók helyeit, e közben szörnyen fontoskodván. A munka kora reggeltől naplementéig folyt; csak délben volt rövid időre megszakítva; néhány nap alatt a nélkül, hogy vele sokat kellett volna törődnünk, egész falu keletkezett. Hatalmas fák árnyékában fölütött sátraink előtt, az emberek szalmakunyhóitól lehetőleg távol, Dualla sátra állott; ebben volt elhelyezve összes lövőkészletünk. Hasonló szabad helyen építették az árúink eltartására szánt nagy házat is; ez fából készült, náddal volt takarva és kerítéssel ellátva, hogy ha a tanyán netalán tűz ütne ki, a pusztulás veszélyét legalább némileg csökkentsük. A házzal szemben állottak a mászkáti szamarak és kecskék számára az istállók, egy nagy fészter, a hol dolgoztak és a konyha; embereinknek számos, nagy körben fölállított kunyhói fogtak körül a tanya piaczat, a melyen folytonosan tolongott a bensülöttek tarka tömege; közülök az elsők rendesen már kora reggel megjelentek, hozván magukkal eladásra halakat, szép sügéreket, a melyeket éjjel, a Lumiba kitett halászkosarakban fogtak össze. A mint a nap főlebb szállott, nagyobbodott a tömeg és a tanyán csakhamar nem volt egy árnyékos helyecske sem, a hol nem árultak és nem tréfálkoztak volna; mert gabonájuk eladásával, a falu szépei legalább, nem igen siettek; hiszen naplemente előtt a hazamenetelre nem is igen gondoltak. Asszonyok és leányok legsűrűbben mindig azt a szabad tért lepték el, a mely sátraink és árúházunk között volt; egy másik csoport, gyülekező helyül szolgáló nagy fánknak árnyékában, tartózkodott. Itt bocsátották naponként

árúba a banyánákkal megrakott nehéz fürtöket, még pedig a legkülönbözőbb fajtából valókat: a csábító külsejű aransárgákat, valamint az éretleneket; ez utóbbiakat meghámozzák, szeletekre vágják és megfőzve megeszik. *Pombé*-t (banyánasör) is árultak, nem nagyon izléses külsejű cserépfazekakban; zánzibári legényeink azonban olyan élvezettel szürcsölgették, miként tapasztalt inyen-czek szokták, majd az egyik fazekból, majd a másikkból, többnyire olyan sokáig, hogy az eladó nők végre türelmetlenek lettek és pokoli lármát csaptak. Lapos szalmatálakban hoztak finom, fehér kukoriczalisztet vagy kissé vöröses színűt, a melyeket banyánákból, szerecsenkölesből vagy eleusine-ből készítettek. Kis rakásokba fölhalmozva láthatók voltak hámozott és szárított maniok, jámszgyökér, batáták, tomaták, dohány és kolokasszia; hengeralakú, bőrfedőkkel ellátott faedényekben pedig különböző mag-növények, mint kukoricza, szerecsenköles és eleusine, szemekben; közbe-közbe hosszú czukornáddarabok voltak a fáknak neki döntve. Mézet is árultak csaknem minden nap; néha-néha azután fel-feltűnt egy-egy kis kölyök is, hozván magával hóna alatt egy vagy két tyúkot.

Emberek minden hat napra 1-8 méter kelmét vagy 30 lüzér gyöngyöt kaptak; élelmökről maguk gondoskodhattak és boldogoknak is érezték magukat, hogy a különböző termékek között ők maguk válogathattak. A vásár egész nap tartott; nagyobbára csendesen is folyt, míg nem délután egy csoport őseredeti vákuári-asszony, hozván magával a Dsipe-tóból sügéretet és

harcsákat, embereinket bizonyos izgalomba hozta, mivel mindenki sietett magának a maga «kitoveo»-ját¹ biztosítani.

Ha végre a nap leszállóban volt, a férfiak meghívására, a fiatal hölgyek rendesen újra összejöttek, hogy egy kis tánczot járjanak; e czélból, legények és kisasszonyok egymással szemben két sorban fölállottak, elkezdtek dúdolni egy szöveg nélküli mászái-dalt és a táncz, a mely egy helyben való egyforma ugrások megtételéből állott, kezdetét vette.

Megérkezésünk után néhány nappal a szomszédos vadásztársaság tagjai különféle irányban útnak indultak, hogy sportjuknak továbbra is hódolhassanak. Mivel nem akartak hosszú ideig távol maradni, a viszontlátás reményében nem sokára, csak futólagosan vettünk tőlük bucsút; sajnálatunkra azonban, útaink többé nem kereszteződtek. Eltávozásuk közvetlen következménye az volt, hogy a távetáiak kíváncsiságuk és egyéb vágyaik kielégítése tekintetében, innen túl egyedül reánk és a mi tanyánkra voltak utalva. A benszülöttek jóval nagyobb száma azonban nem volt mindig inyünkre, mivel rájok sátraink gyakorolták a legnagyobb vonzó erőt; egész nap tehát bennünket állottak körül és bennünket zaklattak. A kedves benszülöttek kíváncsiságukat kielégíteni és magukat mulattatni akarnák; nagyon is nagy udvariatlanságnak tekintenék tehát, ha az ember nem akarna velök foglalkozni. Teleki gróf, a kinek, miként említettem, már

¹ A rizshez, kásához egy kis pikáns harapni valót — húst vagy halat.

a Pángáni menti útjában is volt alkalma a leibonnak vagyis varázslónak és kuruzslónak szerepében magát bemutatnia, itt is szívesen gyakorolta ezt a mesterséget, mivel a közönség igen hálásnak és figyelmesnek mutatkozott. Ha azután végre is belefáradtunk minden kérdésökre felelni és továbbra is velök foglalkozni: Hámiszhoz, kedves kis majmunkhoz fordultak, a ki rendesen sátrunk ajtaján hunczfutkodott. Egészen elfelejtettem róla említést tenni, bár ekkor már nagyon is megszerettük. Teleki gróf Zánzibárban egy fiatal majmot, zöld cerco-pithecust vett és az útra magával elvitte. Hámisz — e névre kereszteltük — minden útunkban elkisért és még Bécsbe is eljött velünk. A kis majom végtelenül szemtelen volt és a fekete fajjal szemben megvetésének egészen nyíltan adott kifejezést; a társadalmi téren a különböző fokozatokat annyira ismerte, hogy ha ötlet Teleki, a kit egyedül ismert el urául és gazdájául, valami okból megverte: más áldozat hiányában, rám is vicsorította fogait és vetett mérges pillantásokat. Ha azonban ezt nyugodtan tűrni nem akartam, mindíg a legközelebbi színes bőrű emberen állt boszút, a mennyiben jó erősen megcsípte és a hajánál megtépázta. Hámisz elég gyakran bosszantott bennünket; ennek daczára, ha valami nagyobb kárt is csinált, nem sokáig haragudhattunk rája, mivel furcsa, bohókás magaviseletével mindig ki tudott békíteni.

Kedveltünk soha oly szép napokat nem élt mint Távetában; az asszonyok és leányok — ezeket soha meg nem harapta — banyánákkal és czukornáddal

csaknem agyonetették; a fiatal fiúk pedig sáskákat és bogarakat hoztak neki; mindezen ajándékokat Hámisz olyan komikusan méltóságos pofával fogadta el, hogy az emberek nem fáradtak bele, ötöt mindig újra és újra valamivel megkinálni.

Mivel a távetáikkal folytonosan érintkezésben voltunk, csakhamar alaposan megismerkedtünk velök. Az új jövevényre az őseredetiség hatását teszik, a mi, mivel a parti lakosokkal folytonosan érintkeznek, csodálatra méltó dolog. Pontosabb megfigyelésnél azonban azt látja az ember, hogy ők is, miként a mászáik közelében lakó legtöbb néptörzs, abban lelik örömüket, ha amazokat magukviseletében és egyéb külsőségekben utánozhatják.

A távetáiknál ez egyébként annál kevésbé lehet meglepő, mivel körülbelül ötven év előtt a vákueri-k, a nagy mászái nép egyik ága, nagy számban költöztek közjök. A vákuerik, ezt csak röviden akarom itt megemlíteni, hosszú, makacs testvérháborúban vereséget szenvedtek és a szélrózsa minden irányában szétűzettek; e közben majdnem minden marhájukat elvesztették s a pásztorérettel föl kellett hagyniok; ma, a Mászái-föld környékén, köröskörül földmivelőkként élnek, így Távetában is, a melyben főképen a déli, a Dsipe-tó közelében fekvő erdőségekben telepedtek le.

Távetában egyébként, a mászáik ruházatát és szokásait egyedül a mindkét nembeli, reménnyel teljes ifjúság utánozza. A fiatal emberek egyedüli ruhája a szőrös kecskebőről vagy barna-vörösre festett pamutkelméből készült köpenyegcske, a mely baloldalukat

takarja és a jobb vállon van csomóra kötve; ehhez járul meg gyakran, szívalakra kivágott bőrdarab, a mely hátul lelóg és a melyen ülnek. Hajukat nagyobbára számos, vékony, zsinórszerű vacskorkákba tekerik, a melyek elöl a homlokukba gyakran a szemökig lelógnak; hátul, beléjük font hárssal meg vannak hosszabítva és rövid, disznófark-alakú vacskorban végződnek. Fülczimpáik nagyon ki vannak tágítva és vas- meg sárgarézdrótból, gyöngyökből vagy vaslánczocskából készített, különböző alakú nehéz függőkkel ékesítve. Nehány, a lágyéket takaró gyöngyfűzér, kar- és lábperczek — nagyobbára gyöngyökkel televarrott bőrszalagok vagy drótfűzerek — egészítik ki az öltözetet. Jobb oldalukon viselik a szimét, hosszú, egyenes kardot, a melynek pengéje, vége felé erősen ki van szélesítve, továbbá a csinos fabuzogányt. Ha e rajzzal a mászái harczosnak alantabb közölt leírását összehasonlítjuk, azt fogjuk találni, hogy a fiatal távetái, különösen ha tánczra van felcziczomázva és vörösre festett zsirtól csepeg, továbbá ha nem puskát, hanem paizsot és dárdát hord, külső megjelenésében, ahhoz a csalódásig hasonlít.

A leányok lágyékuk körül cserzett kecskebőr-kötényt hordanak, a mely az alsó testet fõdi és gyakran bokáig ér. A felsõ és gyakran többi szegélye is, gyöngyökkel gondosan és szépen van ékesítve. Különösen sok gondot fordítanak a nyaknak fölciczomázására, a melyet fiatal leányoknál gyakran száz és több gyöngyfűzér takar. Fülöknek szintén, de rendszeren nem annyira kitágított czimpájában, cziczomául nagyobbára orsó módjára össze-

göngyölgetett friss banyánalevelet vagy kerek fakorongot viselnek; a különböző vas- és vörösréz kar- és láb-pereczek természetesen szintén nem hiányzanak. Fejüket és csupasz felső testöket, a leányok épen úgy mint a férfiak, vörös földből és zsírból álló keverékkel kenik be; ily módon szörnyű rút külsőre tesznek szert; de ők ezt a milliméter vastagságú zsírhéjat rendkívül előkelő valaminek tartják.

Az öregebb asszonyok a lágyék-kötényen kívül, igen okosan, még egy másik bőrdarabot is viselnek, a mely a felső testet is, legalább részben eltakarja; néhány öregebb asszony fölvette már a zánzibári bibik divatját és pamutkelmét visel, a melyet közvetlenül melle fölött kötöz meg. Egy másik ékszerök, a melyet csak házasfelek, még pedig mindkét nembeliek viselnek, a 10 centiméter átmérőjű, csigamódra tekert, vastag sárgarézdrótból készült korong; ez két oldalt a fülczimpákról lógg le; mivel azonban ezeket könnyen elszakítaná, egy szalag tartja egyensúlyban, a mely a fejük búbján van megerősítve.

Távetá lakóinak számát, mivel az erdőben nagyon elszórtan, szanaszét laknak, nehéz megközelítőleg is megmondani; 1500-nál többen azonban nem lehetnek.

Alig hogy Távetában voltunk, a hongo-nak, a kényyszerajándéknak kiosztásánál, a mit a legtöbb afrikai népnek mindjárt megérkezéskor adni szoktak, azonnal észrevettük, hogy itt a lakosok patriárchalis módon szervezett községet alkotnak, a melyben minden tárgyalásnál és határozathozatalnál a legöregebb és leg-

tekintélyesebb emberek kezében van a döntés hatalma letéve.

Meglehetősen jelentékeny hongonkat — körülbelül két tehercsoomagra való pamutkelméből és gyöngyből állott — nagyobbára az öregek tanácsának tagjai közt osztották ki; azonban a fiatal emberek is kaptak belőle egy részt, a kik az ünnepen mintegy százan lehettek jelen.

Nyelvök szempontjából, a mely a vápáre és vágvenno nyelvtől csak kevésé különbözik, a távetáiak a bántu-fajhoz tartoznak. Daczára a folytonos érintkezésnek, a melyben a vákuári-kkal állanak, ez utóbbiak nyelvét, e mászái nyelvjárást, sokkal kevesebben ismerik, mint a kisuáhelit.

A távetáiak közt a körülmetelés mászái-módra általánosan elterjedt; ezt ugyanazon módon, ugyanazon korban és ugyanazon mellékkörülmények közt hajlják végre, mint a mászáik.¹ A fiúk a mütét végrehajtása után, bizonyos időre, erdei magányba vonulnak vissza; a leányoknak pedig három hónapig nem szabad kunyhóikat elhagyniok; azonkívül minden idegen közeledtére arcukat el kell takarniok. Az ilyen leányok anyját arról lehet fölismerni, hogy az itteni szokás szerint, ezen idő alatt, arányosan félig fehérre, félig vörösre festett arczczal járkál.

A mi a távetái gyöngébb nem erényességét illeti, személyes tapasztalatból, természetesen, sem jót, sem

¹ J. Thomson : Through Masailand.

rosszat róla nem mondhatok; az igazság érdekében azonban nem hallgathatok el egy eseményt, a mely itt-létünknek mindjárt első hetében esett meg.

Egy szép napon ugyanis a benszülöttek azzal lep-tek meg, hogy tanyánktól magukat egészen távol tartot-ták; sem asszonyt, sem leányt nem lehetett látni, még a kis fiúk is elmaradtak; csakis azon különböző bejára-toknál, a melyek tanyánkhoz vezettek, állottak egyes fiatal emberek, a kik ránk ügyeltek, senkit hozzánk be nem eresztettek és különösen azt akadályozták meg, hogy élelmi szereket kapjunk; mi volt ennek oka? Távetá fiatal férjei megharagudtak embereinkre, mivel azok asz-szonyaikkal szemben maguknak kelleténél több szabad-ságot engedtek meg; most tehát formyszerű boycottozást vittek rajtunk véghez; ki akartak éheztetni; ezzel a visszatórlással szoktak az összes néger-törzsek élni, ha valami nincs ínyökre. Igaz, hogy az nap teljes nyugal-mat élveztünk és a benszülöttek intézkedéseinek egyéb következményeit is tapasztaltuk, mert embereink, a kik a kényelmes és jó élet következtében már alig férték meg újra a bőrükben, az nap koplalni voltak kénytele-nek: az ügynek elintézését mindamellet még az nap kézbe vettük. A tiz legöregebb távetáit magunkhoz hivat-tuk, egy-egy csekélységgel mindegyiköket megajándékoz-tuk és őket biztosítottuk, hogy ha csak ők vigyáznának egy kissé jobban asszonyaikra és leányaikra, mi majd gondoskodni fognánk, hogy hasonló dolog többé ne tör-ténjék; ezzel a béke helyreállott. Másnap reggel annyian voltak a tanyánkon, mint soha ezelőtt.

Ámde folytassuk megint a folyó események elbeszélését.

Csakhamar megérkezésünk után teherhordóinktól a fegyvereket és lövszereket elszedték; nem igen kellett többé a szökésektől sem tartanunk; elhatároztuk tehát,

KAPUBEJÁRAT.

hogy egy szép napon rabjainkról is levezszük lánczainkat. Midőn szabadulásuk pillanata megérkezett, összegyűltek Teleki sátra előtt; a többiek előszedték a vésőket és ráspolyokat, fogókat és kalapácsokat, hogy a lánczokat leszedhessék. Sibü vádi Kombo, a karaván egyik általánosan kedvelt népszónoka, nem várta ezt be,

hanem így szólt: «De mire való mindez, bvána; ezek a lánczok, ha még egyszer meg akartam volna szökni, meg nem akadályoztak volna»; erre fogaival egy korhadt hársfaszálat ketté harapott és végtelenül boldogan, hogy végre teljesen szabad, ugrálva tovább szaladt; a láncz már régen ketté volt vágva.

A tanyai munkálatok végökhöz közeledtek; legalább nem adtak dolgot minden emberünknek; ezért is egy részöket egyéb módon foglalkoztathattuk; hogy micsoda munkát adjunk nekik, ezért nem jöttünk zavarba. Az expedíció szükségleteit itt gondosan kiválogatni és mostani, mindenestre bővebb tapasztalataink szerint, ki akartuk egészíteni és újra pakkolni. A gyöngyöket, a melyeket Zánzibárban össze-vissza hányva, vagy legfőlebb rongyos, rossz fonalakra fűzve zsákokba raktunk bele, itt egyforma nagyságú, körülbelül 60 centiméter hosszú gyöngyfűzérékké kellett tennünk; annál a nagy készletnél fogva, a melylyel rendelkezünk, ez a munka, bár több száz kéz dolgozott is rajta, hetekig eltartott. Ezenkívül a mászáik számára *naibere*-ket és *suká*-kat, azaz köpenyegeket kellett varrnunk. A mászáikat ugyanis a kereskedők hozzászoktatták, hogy a kelméket és pedig fehér pamutkelméket csak bizonyos megszabott alakban fogadják el; ezért részesültünk abban a szerencsében, hogy kelméink egy részét az ő ízlésök szerint kellett átalakítanunk. A *naibere*-k, a mászái katonák harci köpenyegei körülbelül 2 méter hosszú *uláiti mfupi* nevű (a merikáninál rosszabb fajtájú és keskenyebb) kelméből állanak, a melynek közepén, egész hosszában, 15—20

centiméter széles, tarka, rendesen pedig vörös kalikó van fölvarrva; széleiken, 10—12 centiméternyire rojtozottaknak és egészen keskeny, bíborvörös sávval ellátottaknak kell lenniök azon ajándékoknak, a melyeket a mászái harcosoknak elfogadni méltóztatik. Az öregebb, házas mászái férfiak számára valamivel szélesebb uláitiból, szintén 2 méter hosszú kelméket kell kiszabni és oly módon elkészíteni, mint amazokat; csak a középén hiányzik róluk a széles szegély; ezeket a köpenyegeket suká-knak hívják. Ilyen naiberékből és sukákból, Dsumbe Kimemeta kijelentése szerint, 1200 darabot kellett készítenünk. E célból nagy fészert állítottunk föl, a melyben naponként 80—100 ember szorgalmasan dolgozott. Hogy a lopás iránti hajlandóságnak lehetőleg útját vágjuk, a gyöngyöket a felfűzés előtt és után mindig megmértük; mindamellet mindjárt első nap mutatkozott egy kis hiány. Ez első alkalommal a bűnösöket csak a hiány kárpótlására kényszerítettük, lehúván azt napi bérökből; azonkívül azonban arra is figyelmeztettük, hogy ismétlés esetén a botnak is lesz még hozzászólása; erre azonban nem került a dolog. Eltekintve a sok bosszúságtól, az ilyen munkák nagy pénz- és időveszteséggel is járnak; azért legjobb őket még Zánzibárban, útnak indulás előtt megcsinálni.

Dualla Idrisz, a mi páratlan szomáli törzsfőnk, most már teljesen beleélte magát abba, hogy ő a karaván alvezére és az expedíció fölszereléseinek kezelője; karavánunk belső ügyeivel tehát keveset kellett ezután törődnünk. Ez embert napról napra jobban kellett becsül-

nünk, meg is bízunk benne csakhamar, akármit tett. Dualla nagyon rokonszenves jelenség volt; magas, karcsú termete daczára nem látszott nagyon erősnek, de azért inas, szívós és rendkívül kitartó volt. Sötét arczbőre inkább a feketébe mint a barnába játszott át. Képéből egy pár okos, szénfekete szem kukucskált ki, a melyek villámot szórni, de megnyerő módon mosolyogni is tudtak; orra éles formákat mutatott, szájából pedig, a melyet szívesen tartott nyitva, két sor elefántcsont fehérségű fog látszott ki.

Dualla nagyon feltűnően intelligens volt és miként ez az irni nem tudó embereknél gyakran megtörténik, kitűnő emlékező tehetséggel rendelkezett; nagy orvoságos ládánkban, a sok palaczkocska és skatulyácska között, néhány nap alatt teljesen tájékozódott; könyv nélkül ismerte azonkívül minden tehercsomagunk tartalmát. Rendkívül hiú levén, mindig nagyon csinosan öltözködött. Dualla az egész karavánban a legbuzgóbb mohammedánus volt; az előirt naponkénti mosakodások és imák elvégzésében őtet semmi sem akadályozhatta meg. Embereinkre, valamint a benszülöttekre csodálatos, csaknem bűvös hatást tudott gyakorolni; ezen tehetsége még Dsumbe Kimemetával szemben is bevált. Bátorságához és megbízhatóságához nem fért a legkisebb kétség sem.

Többi szomáli legényünkben, Dualla számos jó tulajdonságai közöl, nagyobbára csak az egyiket vagy a másikat lehetett teljes mértékben föltalálni; mindenek fölött nálánál fiatalabbak voltak és nem tapasztaltak

még annyit, mint ő. Valamennyiökben azonban kivétel nélkül egyforma, rendkívüli elszántság honolt. Teljesen megegyeztek egymással abban is, hogy a karaván többi tagjaival szemben mindnyájan büszke, önérzetes magaviseletet tanusítottak; ebből az okból és azért is, mert

KATAWETA.

ők voltak a teljesen nélkülözhetetlen botbüntetések végrehajtói: az emberek nem sokára, legalább is épen annyira féltek tőlük és szerették őket — a mi a négereknél egy jelentésű — mint a hogy féltek tőlünk, illetőleg szerettek bennünket.

Habár Dualla a folyó munkálatok nagy részét vállainkról le is vette, maradt még nekünk is elég teendők. Először is, elveszvéen az eredeti dátumok, a chronometerek állását és járását kellett újra megállapítanunk. E közben kiderült, hogy Táveta földje rendkívül könnyen jön ingásba és mozgásba; ezért még a tanyánktól több száz lépésnyire is teljesen lehetetlen volt a kén-esős lejtőmérővel megfigyeléseket tennünk. Hogy ezeket mégis megtehessük, félreeső tisztásra kellett mennünk és öröket kiállítanunk, a kik az arra járásban még egyes benszülötteket is megakadályozzanak.

Napjában több óra telt el a gyűjtemények összeállításával. Mivel az esős évszak közeledett, bogarak és pillangók különösen nagy számmal voltak találhatóak, hasonlóképen a gyíkok és pedig a nagyobb fajok, meg a különböző khameleonok. Kigyót is lehetett látni sokat, de csak a kisebb fajtából. Egy fényes fekete fajt, a melynek nagysága az esőgilisztáé és a törékeny kigyóé (*Anguis fragilis*) közt váltakozott, tanyánkon csaknem minden nap fogtunk; az erdőben nem ritkán láttuk a hosszú, világoszöld színű ostoros kigyót (*Dryophis Ahaetulla*); ez azonban mindig nyílsebességgel menekült el előlünk.

Az ornithologusra nézve a távetái erdő valóságos kincses bánya; csakhogy rendkívül nehéz a madarakhoz hozzáférni; ezek ugyanis a repülésöket akadályozó sűrű ágakat kerülnek és leginkább a legmagasabb fák koronáin tartózkodnak; ott azonban sörétlövéllyel el nem érhetők; ha pedig végre mégis szerencse kíséri az embert és

egyét eltalál, a legtöbb esetben biztos lehet benne, hogy valamelyik ágban fennakad vagy valahová a bozótba esik és többé föl nem található.

Fotografálnunk is kellett; természetesen akadályok nélkül ezt sem tehattük meg, mert a mint készülékünket bármily messziről is észrevette, a legsűrűbb benzszülött tömeg is azonnal szétfutott. Végre tehát nem tehattünk egyebet, mint hogy készülékünket valamely látogatott ponton föllállítottuk, mindent rendbe hoztunk és azután türelmesen vártunk. Az ilyen helyet a benzszülöttek hosszabb ideig kerülték ugyan, de idővel megfeledkeztek a dologról és ilyenkor pillanatnyi fölvételekkel meglephették őket. Időközben azonban a készülék gyakran eltolódott vagy a fölvételi lapok sokáig levén a nap-sugaraknak kitéve, megromlottak és azért későbben hasznavehetetleneknek bizonyultak.

Életünk egyhangúságát megzavarták továbbá: Miriálinak, az egyik kilimándsároi fejedelemnek küldöttsége, a mely egy ökröt és egy kecskét hozott ajándékba; egyik délutáni kirándulásunk, a melyet főképen azért tettünk, hogy a Dsipe-tó környékét pontosabban vázolhassuk; harmincz kis-arusai vangvura látogatása, a kik Dsumbe Kimemetához jöttek ugyan, de azért nekünk jutott a szerencse őket megvendégnünk; végül egy hatalmas tábortűz, a melyet azonban hála az uralkodó kedvező széliránynak, el tudtunk oltani, még mielőtt nagyobb pusztításokat vihetett volna véghez.

A különböző karavánok összeállítása is foglalkoztatott. Embereink közül száznak Pángániba, másik

száznak pedig árúink elhozatala végett Mombászba kellett mennie. A teherhordók szívesen tértek vissza a tengerparthoz; jelentkeztek is tömegesen e célra. Nehányan Pángániban ügyeiket rendezni és bevásárlásokat is akartak tenni. Mások ugyanazt óhajtották Mombászban elvégezni. Kivánságaikat látszólag figyelembe vettük és mind följegyeztük; de azután a Pángániba vágycozókat Mombászba, a Mombászba kívánczozókat pedig Pángániba küldöttük. Nagy volt tehát a meglepetésök, midőn az indulás napjai, április 10. és 11-ike beköszöntöttek és ők észrevették, hogy kijátszottuk; ennek daczára és bár a szökés gyanújában álló embereket mind visszatartottuk, semmi esetre sem volt szabad biznunk abban, hogy mindnyáját viszontlátni fogjuk.

A megmaradt egészséges emberekkel végül négy heti kirándulást akartunk tenni, hogy meglátogassuk Miriálit, a Kilimándsáro melléki vidék egyik fejedelmét és a Meruhegyet. A kutatáson kívül, ezzel egyéb céljaink is voltak. Első sorban Miriálival kellett összeköttetésbe lépniünk, mert az ő országából kellett későbbben a Kibo megmászására irányuló kísérletet megtenniünk; neki akartuk azonkívül összes szarvasmarháinkat és kecskéinket is megőrzés végett átadni, mivel az állatokra nézve a távetái erdő nagyon káros behatásúnak bizonyult. A Meruhegy meglátogatására azon remény csalogatott, hogy Nagy-Arusában, a lábánál fekvő vákuáritelepen, teherhordó állatokat fogunk vásárolhatni.

A karaván, a melylyel április 12-én Távetát elhagytuk, hatvanhat teherhordóból és szolgából állott; a tanya

és ottani árúink őrizetére egy tuczat beteg emberrel csak Dualla maradt vissza. Dsumbe Kimemeta, a ki bár súlyosan beteg volt, a visszamaradásról tudni semmit sem akart, hordó ágyon kellett magunkkal vinnünk.

A legnagyobb sietséggel megejtett fölszerelésünkön

TÁBOR-ÉGÉS.

sok volt még az igazítani való; elindulásunkat ez annyira késleltette, hogy utolsó embereink a tanyát csak dél-előtti 11 óra után hagyhatták el és indulhattak meg az erdő szélén levő gyülekező hely felé. Embereink egyenként, a mint épen dolgukkal elkészültek, indultak meg oda; mivel azonban az erdőben egyik sem igen tudott

tájékozódni, csakhamar mindnyájan eltévedtek. Egyenes vonalban, ezer méternyire volt az erdő széle tanyánktól; mégis 2 óra 20 percz lett, mikorra mindnyájan teljes számmal együtt voltunk. Boszankodva a hosszas várakozás miatt, végre megindultunk és északnyugati irányban, alig észrevehetőleg emelkedő síkságon, a Kilimándsárohoz vezető úton, egy magasabb domb északi vége felé irányítottuk lépteinket. Szép zöld akáczfák állottak a környéken egyesével vagy csoportokban; ezek a pusztá sárga felületéből erősen kiváltak és a vidéknek feltűnő módon park-karaktert kölcsönöztek; itt-ott egy-két bütykös, fakó és szürke ébenfa is volt látható, de pálmafa nem. Az ember alig képzelhet magának szebb vidéket, mint a milyen ez a természetes park, különösen ha — miként itt — számos vad élénkíti.

Közeledtünkre ijedős strucczok, szárnyaikat magasra tartva, hogy amúgy is sebes lépteiket még gyorsabbakká tegyék, iramodtak végig a síkságon; gazellák és nagyobb antilopék pedig egész bizalmasan szaladgáltak közelünkben úgy, hogy az ember őket szinte az útról lőhetette volna le. Az ilyen csábításnak nehéz ellenállani. Elhagytam tehát menni a karavánt és bármennyire nehéz is az útfölvétellel kapcsolatos munkálatokat a vadászattal összeegyeztetni, a nagy számú vadnak utána mentem. De sajátságos! A mint az ösvényről letértem, az állatok bizalmosságának vége volt. Alkalmasint már sokszor megjárták és így daczára a legnagyobb elővigyázatnak, a melylyel éltem, mindig hátrább vonultak és soha oly közel nem jöttek, hogy rájuk lőhettem volna. A meglevő,

alkalmas fedezetet nyújtó tárgyak daczára sem voltam képes az egész nyáját észrevétlenül megközelíteni, mert az egyik vagy másik állat a többit mindig fellármázta; így folyt ez tovább, míg végre a vad mind elmenekült. Az antilopék helyett azután pompás kvaggák jelentek meg, a melyek legelészve lassan haladtak tova. A cserkészzet tehát újból megkezdődött; de ugyanazzal a csatlódással végződött mint előbb: porfelhőbe burkoltan rohant el a nyáj. Egy különösen kíváncsi Bubalis Caama azonban, a mely egyesegyedül volt az idegen állatok közt, megállott; fenmaradt tehát a remény, hogy lesz egy kis vadpecsenye; azzal az óvatossággal, a mit csak a fölkellett vadász-szenvedély ismer, közeledtem feléje; négykézláb a fűben csúszva haladtam szép ernyőalakú akáczfa, azon fedezet felé, a melynek elérésére még törekednem kellett. A Bubalis Caama nyugodtan állott helyén; de midőn czélotmtól már csak egy pár lépés választott el, midőn zsákmányomat már biztosra fogtam, rikácsolva fölrepülő kis madár csapat elárult. Természetesen azonnal fölugrottam, hogy a futamodásnak iramadó áldozat felé még egy golyót röpíthessek. Ekkor, oly fölfedezés, a melyre egyáltalán nem voltam elkészülve, hirtelen megbénított. Csak most vettem ugyanis észre, hogy semmi rosszat sem sejtve, egyenes útban voltam neki rohanni egy óriási orrszarvúnak, a ki az akáczfa árnyékában, alig négy lépésnyire tőlem, a magas pusztai fűben aludt. A fekete kísérmnek — Muállim Harûnnak — hirtelen oda sűgött «fáru!» (orrszarvú) megismertette vele helyzetünket; Harûn példáját követve,

kigyóként tüntem el a fűben; ugyanazon óvatossággal, a melylyel közeledtünk, most egy másik fának irányában elsiettünk. Célunkhoz érkeztünk, biztonságban éreztük ugyan magunkat; a nagy fű miatt azonban az orrszarvúnak csak fülét és egyik szarva végét láthattuk. Hogy az állatot talpra állítsuk, egy párszor egyesült erővel kiáltottuk a hálló-t; hatástalanul hangzott el azonban a pusztában. Az orrszarvúnak többre volt szüksége, hogy álmából fölriadjon; már söréttel rá akartam löni, midőn megpillantottam, hogy egy tuczat kvagga közelekedik, szép lassan, egymásután haladva, mi felénk. Puskám csövét tehát, természetesen, ezekre irányoztam — hiszen azon remény kecsegtetett, hogy egy szerencsés lövéssel kétféle célzt érhetek el! Úgy is történt. A lövés erdőrdült; ismét fölszállott egy porfelhő; de ez alkalommal a gyönyörű állatok egyike ott hentergett a földön; ugyanazon időben pedig az orrszarvú is fölugrott és egész hatalmas nagyságában ott állott előttünk. Mintha haragudnék, hogy fölzavartuk, fejét lökésszerűen mozgatta föl és le; erősen szimatolt és nézett felénk; helyéből azonban el nem mozdult és így megint nem löhettem rá. A jelenet új és rám nézve elég érdekfeszítő volt, hogy egy ideig mellette elidőzzem; azonban, tudja Isten, mennyi ideig tarthatott volna, ha jó sűrű eső segítségünkre nem jő. Az orrszarvú elvesztette szimatunkat; később másfelé nézegetett; ekkor egész szélteben, oldalával fordult felénk. Az orrszarvú-vadászathoz akkoriban ugyan még nem sokat értettem; föltettem azonban, hogy egy jó lövés a lapoczkába ennél a vad-

nál sem árthat; elővettem az 500-as expresszt és gondos czélozás után elsütöttem. Az orrszarvú megrázkódott, de azért állva maradt, mintha gyökeret vert volna; egy második lövés azonban leterítette; ugyanazon helyen, a hol aludt, térdre esve, dőglötten találtuk meg. A karaván időközben régen eltűnt szemeink elől; sietnünk kellett; zsákmányunkat egyszerűen ott hagytuk heverni a földön és utnak indultunk.

Már egészen beesteledett, midőn kíséremmel a tanyára érkeztem, a melyet Teleki a dombnak északi oldalán, korábban mint tervezve volt, felütött. Másnap, Dsumbe Kimemeta a karavánt a csak két óra járásnyira fekvő Szágáná-patakhoz vezette; mi magunk visszamaradtunk, hogy a környéken vadászgassunk; a szerencse azonban nem kedvezett; rendkívül elcsigázva és kiéhezve, de üres kézzel érkezünk meg késő délután a tanyára.

A Szágánától kezdve az út egyenesebben vezetett hegynek föl. A kemény, sárga pusztai fűvek és tövises akáczfák helyébe most változatosabb flóra lépett, a mely, a mint fölebb jutottunk, mindig jobban emlékeztetett a hazai növényzetre. Alig hogy átléptünk a Huna-patakon, mély mederben tovarohanó vízen, rábukkantunk az első benszülöttekre; ezek kíséretében folytattuk most útunkat, banyána-ültetvényeket befogó, buján tenyésző sövények árnyékában, síkos ösvényeken, míg végre Miriáli lakóhelyére érkezünk. A sok benszülött, a kik közeledésünket nézték, szétoszlott, hogy helyet csináljon; azután pedig, élénk vörös, bő togába burkolózva megjelent Márángu országocska fejedelme, Miriáli szultán és

«Jámbo bváná»-val üdvözölvén, felénk nyujtotta jobbját. Szuáheli nyelven folyékonyan beszélvén, nem minden elfogultság nélkül kérdezte ezután, megmutathatja-e tanyánk számára a helyet; követve az egész tömegtől, meg is indult oda azonnal. Egy kis réten megállapodtunk, a melyet minden oldalról banyána-ültetvények környékeztek; a friss, zöld gyeppel takart földön lábnyi széles, tiszta, hidegvizű patakocska csörgedezett végig; itt pompásan lehetett tanyázni. Miriáli látta, mily gyönyörűséggel töltött el ezen kedves hely; udvariasan, mint valami spanyol, sietett is azt Teleki grófnak ajándékol fölajánlani. Ő maga, a ki a nézőre az ideges kapkodással eltelt fiatal ember hatását tette, bennünket ezután elhagyott; nem cselekedték meg ezt az alattvalói, a kik csak most kezdték meg tanyánkat igazában ellepni. Nem kellett sokáig várakoznunk és a fejedelem mezitlábás anyja is megtisztelt látogatásával; a biboron kívül, gyöngyökből és rézlánczocskákból álló gazdagabb ékszerei által is különbözött a többi öreg asszonytól. Ez volt hát az a tekintélyes matrona, a ki annak idején, átható tekintetével, Johnstont csaknem pislogásra bírta! Ámbár, ezen emlékezetes jelenetre való tekintetből, igazi örömmel fogadtuk: udvariasságunk az öreg, folytonosan *ki-lengelé-ért* (gyöngyökért) kolduló asszonynyal szemben nem maradt tartós; sőt midőn a reggelizés ideje beköszöntött, szomáli legényeink épen olyan rövid «tongá mbujá»-val (hordd el magad innen, barátném!) szorították ki a sátorból, mint a többi halandókat.

Miriáli délután megint eljött; kávéval és cigarettá-

val kináltuk meg, a mi ízlett is neki; elfogulatlanabb is lett ezután csakhamar. Nagy számú udvari kísérete, a mely lépten-nyomon követte, szorosán körülöttünk guggolt és élénk részt vett társalgásunkban.

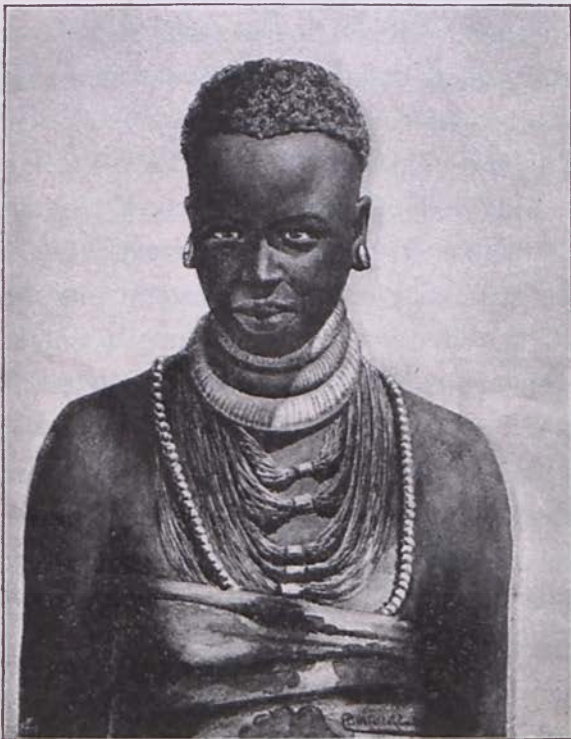
Miriáli, a ki akkoriban 24—25 éves lehetett (nekünk azt mondta, hogy 100 éves!) éber, intelligens, igen rokon-szenves ember volt, a kinek arcvonásai a négerekéhez nem igen hasonlítottak. Cziczomául, az ottani szokások szerint, füleinek felső, átfurt széleiben körülbelül 12 centiméter hosszú, plajbászvastagságú kerek fapálczikát, a feltűnően kiszélesített halfüle czimpájában pedig 10 centiméter átmérőjű megfaragott fakarikát, nyaka körül végre kék gyöngyökből fűzért viselt. Általában egyszerűbbnek látszott mint alattvalói. Miriáli, miként már említettem, szuahéli nyelven tökéletesen beszélt; vele tehát tolmács nélkül társaloghattunk; meg is tettük ezt szívesen és gyakran, mivel csakhamar igen bizalmas lett. Ha neki valamit elmondtunk vagy valamit megmagyaráztunk, kíséretének rendszeren lefordította dsagga nyelvre. Miriáli szeretett fecsegni és élczelődni, nagy élénkséggel tartott előadásai legalább igen gyakran általános derűtséget okoztak.

A mennyire mi észrevettük, Márángu benszülöttei, fiatal manzsijokhoz (fejedelmükhöz) nagyon ragaszkodtak; valódi hatalmának azonban szoros összefüggésben kellett lennie a lakosság harczra képes részének akaratával és ezért annak megszilárdulása vagy gyengülése bőkezűségétől függhetett.

Délután fölszólított Miriáli, nézzük meg kunyhóit és

udvarait; maga vezetett el oda; még pedig ezen alkalommal más úton, mint a melyen jöttünk. Keskeny, alacsony deszka-ajtón keresztül először egy banyána erdőcskébe, azután egy másik kapun keresztül magas dracaenáktól képezett fasorba jutottunk. Ez néhány kunyhóhoz vezetett, a melyeket szépen megfaragott deszkákból alkotott kerítés környékezett. Ekkor háreme: három asszony és három leány, a legnagyobb bizalmassággal közeledett felénk. Az első egyikét, Mándarának, hirhedt szomszédjának leányát, miként Miriáli azonnal megmondotta, politikából, 300 tehénért vette meg. Jobb ízlést tanúsított a fejedelem a leányok megválasztásánál, a kik még európai nézetek szerint is egészen csinos teremtéseknek voltak nevezhetők. Ezek igazán elbájoló bizalmasságot tanúsítottak; hozzánk simultak mint valami macskák; fölgyűrték ingújjainkat, megcsodálták bőrünk fehérségét és nekünk nagyon kedveskedtek. Egyikök meglehetősen nagy tükröt minduntalan arczunk elé igyekezett tartani. Mindnyájoknak szerelmes fecsegése azonban mindig ezen állandó refrain-nel végződött: «kilengele», azaz adjatok gyöngyöket! Az asszonyok hosszú bíborszínű köpönyegekbe voltak burkolózva; a leányok a hajadonoknak a Kilimándsáronál mindenfelé divatos és miként a mellékelt képből látható, meglehetősen szellős öltözékét viseltek. Igen szívesen bámultattuk volna magunkat még hosszabb ideig is; Miriáli azonban türelmetlen volt és a tovább indulásra nógatott, hogy megmutathassa palotáját, a melyre elég büszkének látszott lenni. A palota a zánzibári négerkunyhókhoz hasonlított; parti emberek is

építették, a kik a Kilimándsáro melléki fejedelmek leg-
többjének udvarában, tányérnyalókként mindig föl-
találhatók. Az építőmesterek, miként egykoron egy város derék
polgárai városházuk építésénél, az ablakokról egészen

KILIMÁNDSÁROI SZÉPSÉG.

megfeledeztek; a házban tehát egészen sötét volt; Miriáli
azonban hozott magával egy pár jó, igazi Apollo-gyertyát;
megtettük tehát a kedvét és minden szobán keresztül
bujtunk. Legszebb a házon a fekvése volt, mert ajtajá-

ból a Kilimándsárotól délnek fekvő vidékre pompás kilátás nyílt. Ott le is telepedtünk és a környező természet szemléletébe elmerülve, egy pár idillikus órát töltöttünk.

Lábainknál guggoltak Miriáli asszonyai és leányai; néha-néha közelebb is huzódtak hozzánk, halk hangon a «*kilengele*» szót súgván füleinkbe. A fejedelem maga pombét, eleusine-ból és banyánából készült savanykás italt ivott, a mi azonban nekünk nem igen ízlett; Miriáli lassanként beszédesebb lett; kérdéseinktől még inkább biztatva, föltárta földrajzi ismereteit: a kékes-szürke erdő, a mely fölött füstfelhőcskék lebegtek, a távetái erdő; a ragyogó felület a Dsipe-tó; az a magas hegy, baloldalunkon, a Teita-hegység. Így nevezgette meg sorjában a nagyszerű tájkép egyes részleteit, míg a hótakarta Kibo izzó fényének elhalaványulása figyelmeztetett, hogy haza kell térnünk.

Ugyanazon este, valamivel később, Miriáli ellátogatott tanyánkra, hozván magával egy ökröt, egy pompás dárdát, egy kardot és három Colobus-prémet. Teleki gróf ezen ajándékot azonnal szép és jó revolverrel viszonzta; a tulajdonképeni viszonzásul szolgáló ajándékot, nagy csomó kelmét, gyöngyöt, drótot, puskaport és más egyébeket az itteni szokás szerint, későn este, egész csendben adattuk át neki.

Éjjel szakadt az eső. Másnap, szürke, borús reggelen alkalmunk nyílt megfigyelni, miként alakulnak a repülő természetek kúszókká. A Kilimándsárhoz vezető útunkban gyakran haladtunk el természetdombok mellett, de lakóikat egyszer sem láthattuk meg. Azon regge-

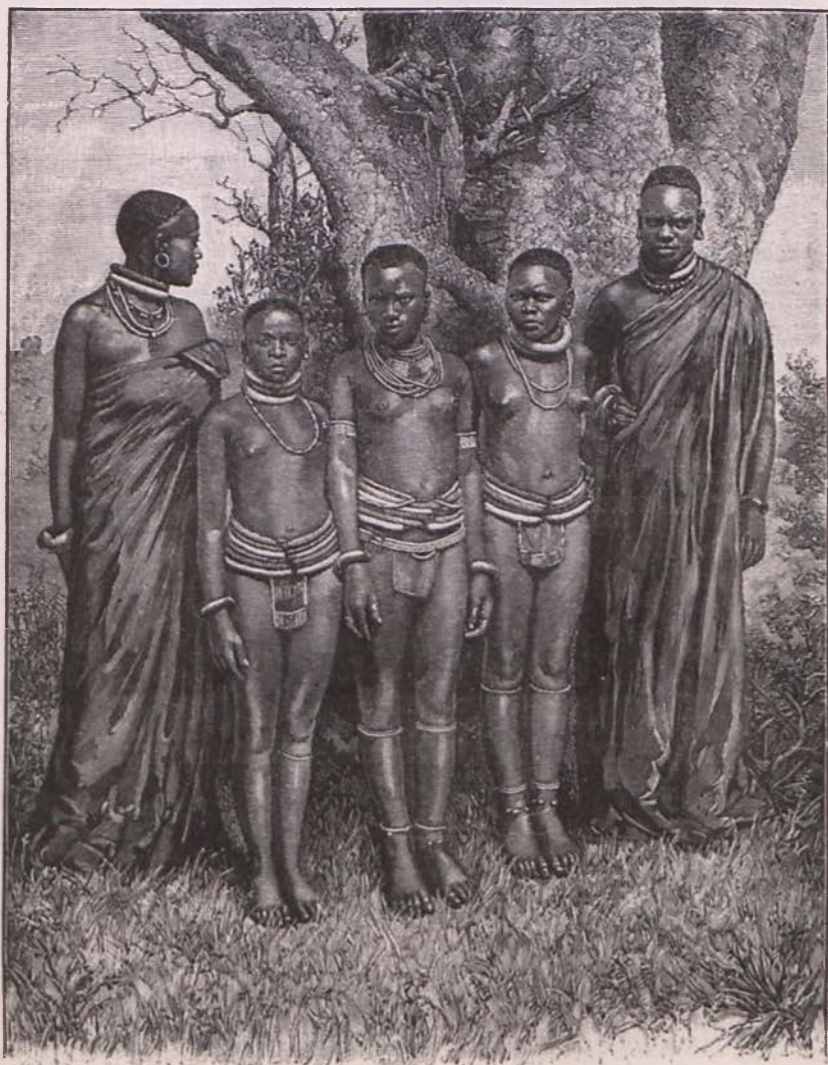
len azonban, ezer számra repdestek a szárnyas termeszek a ködös levegőben, a mely ezért hópelyhekkel látzott megtöltve. Daczára aránytalanul nagy szárnyaiknak és kétségbeesett erőlködéseiknek, csak nagyon lassan tudtak előbbre jutni. Kis idő múlva a földre ereszkedtek le; a füre, levelekre és sátrakra szállván, szárnyaikat tovább is úgy mozgatták mint azelőtt; nyilvánvalóan ezen terhes függelékeiktől igyekeztek megszabadulni. A szárnyak mozgékonyága idővel csökkenni látszott; ennek beálltával a rovarok hátsólábaikkal és fölfelé görbített altestökkel először hátsó-, azután pedig felső-szárnyaikat horzsolták le, gyakran szárnyaikat egymásnak kölcsönösen leharapták. Az egész jelenet körülbelül egy óráig tartott; végül csakis a rengeteg sok szárny, a melyek mindenütt heverték, emlékeztett arra, mert a csúszómászó természetű alakult rovar csakhamar eltűnt.

Még ugyanaz nap délelőtt az idő kiderült; a nap kisütött és vele együtt kibujtak Miriáli és birodalmának nagyjai és kicsinyei. A fejedelem anyja és egyik nőtestvére (a rossz világ az utóbbiról azt mondja, hogy nagyon kaczer) szintén megjelent és a többiekkel együtt ostromolta sátrainkat; mindez itt tartózkodásunkat nem csak hogy nem tette semmivel sem kellemesebbé, hanem inkább oka volt, hogy azon óhaj támadt lelkünkben: vajha mielőbb tovább indulhatnánk, mert nap közben nem volt már egy szabad pillanatunk sem.

16-án reggel útra akartunk kelni; az eső azonban olyan erősen esett, hogy elindulásunkat több órával el kellett halasztanunk. Miriáli, a ki egészen boldogtalan-

nak látszott, mert az időjárást kívánságainknak megfelelővé nem alakíthatta át; e miatt egészen komolyan mentegetőzött, mondván, hogy előtte való este, mgángájának (kuruzslójának) meghagyta, szüntesse meg az esőt; ezután tőlünk elbucszott és valószínűleg, hogy az e miatt táplált haragját elfojtsa, haza ment, mert két órával későbbben, midőn udvara előtt elhaladtunk, a pombés-korsóval, egy csomó száraz banyánalevelen ülve láttuk.

Az egészen rossz ösvényt kikerülendők, ugyanazon úton, a melyen jöttünk, kellett a Szágána-patak melletti tanyánk közeléig mennünk; csak ott fordulhattunk azután nyugat felé. A Huna-folyó erős kanyarulatánál, szép, magas fák alatt ütöttünk tanyát. Egy pár jó állapotban levő szalmakunyhó, néhány palaczkdugó, szerteszt heverő állati csontok és egyéb jelek, a melyeket ott találunk, tudunkra adták, hogy a tanyahelyet nem régen hagyhatta el az angol vadásztársaság. A maradékok számos pompás, zöld és vörös színekben játszó lepkéket csalogattak magukhoz; gyűjteményeink tehát szép tárgyakkal gazdagodtak. Későn este, mikor már egészen sötét volt, néhány ember jött tanyánkra, a kiket Mándará, Mocsi törzsfejedelme küldött Dsumbe Kimemeta számára egy ökörrel. Az ajándéknak karavánunk első vezérének arra kellett volna bírnia, hogy bennünket Mocsi meglátogatására hajlandóvá tegyen. Dsumbe Kimemeta azonban nagyon is jól tudta, hogy Teleki gróf Mándarával összeköttetésbe lépni nem akar; ezért is, bár tartania kellett, hogy Mándára önérzetét és büszkeségét vele egy kissé megsérti, az ajándékot visszautasította.

MIRIÁLI FELESÉGEI ÉS LEÁNYAI.

OSZK

Országos Széchényi könyvtár

A következő napokon a Kilimándsáro alja mentén, erdős síkságon haladtunk nyugat felé. 17-én átkeltünk több vízeren és azután a Kirna-patak mellett tanyát ütöttünk; innen túl a járt ösvényt jobbra elhagytuk és mivel karavánunkban az útat senki sem ismerte, általában nyugati irányt tartva, vadcsapásokon bolyongtunk odább. Az eső minden nap esett; szerencsénkre, főképen éjjel; ennek daczára az ösvények sikosak, a rétek eliszaposodtak voltak, a patakok folyókká áradtak, a fű és bozótok pedig annyira megnedvesedtek, hogy ruháink soha meg nem száradhattak. A növényzet főalkotó részei a baobabfák voltak, a mi a tájéknak kalandos külsőt kölcsönözött. Sok fán az itten elterjedt, egyetlen kivájt fatörzs-darabból álló méhkasok lógtak. Tapasztalatainkon okulva, mindig rendkívül óvatosan bujtunk el az ilyenek alatt; ennek daczára egy alkalommal az utócsapat mégis közelebbi érintkezésbe jött a méhekkal, a minek következtében szét is szaladt a szélrózsa minden irányában; csak több óra lefolyása után kerültünk megint valamennyien együvé a Kirerema partjain. Ez a folyó meglehetősen gyors folyású, 6·70 méter széles és bár vize 50—70 centiméternél nem mélyebb, medre mégis mélyen bevésődött a talajba. A késő esteli óra miatt partján tanyát ütöttünk, bár rajta egy száraz foltocskát is alig találtunk; örültünk is másnap reggel, hogy e tócsát elhagyhattuk. Miután sűrű bozót-erdőben 3¹/₂ órát mentünk, az nap, körülbelül 20 méter széles, nem ugyan mély, de rendkívül sebes folyású vízhez érkeztünk, a melyen át nem kelhattunk volna, ha rajta keresztül

kötelet nem kötünk. Útunk mindeddig nagyon is közel vezetett el a hegynék sűrűn benőtt lába mellett; hogy tehát szabadabb területre jussunk, másnap reggel először délnek fordultunk. Egymás után két kis patakon keltünk át és azután 15 méter széles hegyi-folyóhoz érkeztünk, a mely tovább haladásunknak az napra véget vetett. Hatalmas sziklatuskók állottak ki a mederből, melyeken a hullámok megtörtek és habot vertek; miattuk vászoncsolnakunk használatba vételére nem is gondolhattunk. Erős kötelet feszítettünk ki újra magasan a partok fölött és ezen csúsztattuk át csúszó-hurokkal ellátott tehersomagjainkat; a dolog, mindnyájunk öröme, baj nélkül és igen gyorsan ment végbe, mivel a folyó balpartja sokkal magasabb volt mint jobb partja. A függő-ágyában fekvő Dsumbe Kimemetát hasonló módon szállítottuk a tulsó partra. Ez azonban olyan sűrűn volt benőve, hogy sátraink számára előbb helyet kellett csinálnunk; annál több védelmet nyújtott az azután embereinknek, a kik, mivel rendesen egész éjjel és nagyobbára délelőtt is esett az eső, meglehetősen rossz bőrben voltak. Teleki gróf itten egy ugyancsak veszedelmes ellenséget, 6 centiméter hosszú méregfogakkal ellátott vipera-kigyót ölt meg.

Április 20-án eljutottunk a Veruveruhoz, a Pángáni-nak a Kilimándsároról jövő mellékfolyóinak legnagyobbikához; e folyó körülbelül 20 méter széles, meglehetősen mély és jelentékeny sebességgel foly dél felé. Vászoncsolnakunkon keltünk át rajta, a melyet repülő komyánant használtunk. E célból néhány emberünknek

úszva kellett a kötelet átvinniök, a mi nem volt nagyon kellemes dolog, mert mindezen folyókban nagy számmal vannak a krokodilusok. Mély vizekben nem nagyon nagy a veszély, mert ezen állatoknak, hogy nagyobb erőt fejthessenek ki, farkukkal a fenékre kell támaszkodniok. Veszély főképen akkor fenyeget, midőn valaki a sekély partmelléki vízhez ér és abba belép; ezért is, mielőtt embereinket a vízbe küldöttük, rendesen néhány-szor puskáinkkal beléltünk.

E kirándulásunkra csolnakunknak csak egyik felét vittük magunkkal; ennek segítségével egyszerre négy embert vagy hat csomagot szállíthattunk át. $2\frac{1}{2}$ óráig tartott tehát, míg a karaván az összes fölszereléssel együtt a Veruverun átkelt. A marhákat — 7 darab ökör és tehén volt velünk — és szamarakat a vízen egyszerűen áthajtottuk. Az elsők mindig bátran mentek be a hullámokba és biztosan úsztak át a legnagyobb folyású vizeken is; a szamarak sokkal gyávábbaknak mutatkoztak, bár ők is egészen jól úsznak; a vízbe jutván, gyakran egészen megzavarodtak, sodortatták magukat a víztől lefelé és így könnyen belejutottak abba a veszedelembe, hogy elvesznek. Juhokat és kecskéket még az egészen sekély patakokon is át kellett vinnünk.

Átkelvén a Veruverun, nyugati irányban megkezdett útunkat folytattuk; délután 1 órakor pedig Kikáfo nevű patakocskánál tanyát ütöttünk. A tájék szabadabb és nyiltabb lett; csaknem kizárólag baobabfákkal volt benőve; közbe-közbe alacsony bozótok és sanseveriából álló sűrűségek tenyésztek.

A sűrűségekkel takart területeken, a melyeken az elmúlt napokban átkeltünk, csak keveset és mindig eredménytelenül vadásztunk, mivel csaknem minden afrikai vad előszeretettel a szabadabb pusztákon tartózkodik. Csakis elefántnyomokra akadtunk gyakrabban; ezen állatok néha fejnagyságú ganájának az esős időszakban nagy hasznát vettük, mivel belsejében teljesen száraz marad és tüzelésre egyedül alkalmas anyag, a mit találhatni. Bár a vadonban megöszült szakácsunk a tűzrakásban igazi művész volt, türelmünket ezen időben mégis gyakran tette próbára, mivel a tűz meggyújtása céljából rendszeren külön védő fedelet kellett készítenie.

Az élelmiszer-készletek, a miket karavánunk számára magunkkal hoztunk, már csaknem elfogytak; ha tehát szarvasmarháinkat még ezentúl is kimélni akartuk, legénységünk számára húsról, vadászattal kellett gondoskodnunk. Ebéd után tehát Teleki gróf délkeleti, magam pedig nyugati irányban átkeltünk a patakon, hogy a rajta túl fekvő területeket bekalandozzuk; a legénység többi része a patakban való halászással próbált szerencsét.

A Kikáfótól nyugatra meglehetősen szabad pusztára bukkantam, a melyen csak valamivel messzebb volt sűrűbb növényzet. Az első pillantás, a melyet rá vetettem, keveset ígért, mivel vad egyáltalában nem mutatkozott, csakis hosszabb, gondosabb, messzelátóval megajtett átkutatása után a vidéknek, fedeztem föl egy kis zsiraffcsordát, a mely messze, abban az irányban lelegészett, a honnan a szél fúj. A zsiraffokat rendkívül nehéz

megközelíteni, mivel hosszú nyakuk segítségével elláthatnak a bozótok fölött; szoktak is mindig vizsga módra kémlelődni. A kétesnél is kevesebb volt a kilátásom eredményre, a mi nem nagy gyönyörűséggel töltött el; ennek daczára a félénk állatok üldözéséhez hozzáfogtam. A gyöngye szél miatt nagy körívben kellett őket megkerülnöm; alig hagytam el a pusztát és alig érkeztem meg a ritkás bozótba, a mely azt határolta, váratlanul egy orrszarvúra bukkantam. A 8. kaliberű puskámból egy golyótól találva, az állat egy párszor körben megfordult, azután fújva és lihegve oly gyorsasággal nyargalt tovább, a milyent ezen otromba állatról senki sem tételezett volna föl; körülbelül 200 lépésnyire megállott, egy párszor ide s tova támolygott, erős vérsugár lövelt ki a szájából, azután pedig dögölten összerogyott.

Néhány perczczel későbbben egy orrszarvú párta találtam, a mely gondtalanul álldogált egy bozótos erdő szélén; az állatok egyike a rajta száradó iszaptól vörös-ses-barna, a másik pedig fekete volt. 70 lépésnyi távolságból, az 500-as expreszszel a nagyobbik orrszarvú lapoczkájára lőttem. Az állat, a melyet eltaláltam, visitva rohant odább, a másik egy perczig habozva állva maradt, azután követte társát; nem messze a bozótban ráakadtam mindkettőre, az egyik meg volt dögölve, a másik sértetlenül állott mellette. Harmadszor is eldördült a puska és ismét halva rogyott össze egy orrszarvú. Mindegyik golyóm a lapoczka mögött fúródott az állat testébe és átfúrta a tüdő mindkét szárnyát. Alig egy órai vadászat után három orrszarvúnak elejtése teljesen ki-

elégített; fegyverhordóimat tehát a zsákmánynál hagytam és visszatértem a tanyára, hogy az embereket a hústömegek elhozatala végett elküldjem.

Teleki grófnak az nap kevésbé kedvezett a szerencse, mert vadász-zsákmánya csak két hatalmas vízbakból állott; más vadat a gróf nem is látott. A vízbak kétségtelenül az antilope-fajnak legszebb képviselői közé számítható. Eltekintve szarvaitól, alakjára, színére és magatartására nézve egészen a közönséges gímhez hasonlít. Tudvalevőleg ez az antilope-faj nevét attól a szokástól kapta, hogy folyóvizek közvetlen közelében szokott tartózkodni.

Miután embereinket hússal bőven elláttuk, Teleki gróf elhatározta, hogy egy napi pihenőt tart és azt a vadászat élvezeteinek szenteli. Esős éjszakára gyönyörű tiszta reggel következett; magasra csigázott vára-kozással indultunk ez alkalommal együtt útnak; de erősen csalódtunk, mert a délelőtt eltelt a nélkül, hogy csak egyetlen egy nagyobb vadat is láttunk volna.

Ha egyrészt a mostoha sors üldözött is, legalább részben kárpótolt érte az épen új életre ébredt, legfrissebb zöld színbe öltözött természetben, az élvezettel teljes vándorlás. A fűvek és apró növények mind zöldeltek, a bozótok virágoztak és maguk a baobabok is, a melyek épen most még koparak és szürkék voltak, nedvben dús hajtásokat hajtottak. Pompás, csaknem részegítő illatot lehelt a puszta; vidám madáracsicsérgés töltötte be a levegőt; csakhamar a mi lelkünket is igazi öröm fogta el mindattól, a mit láttunk.

Egészen sajátságos a kortól elaggott (ha szabad e kifejezést használnom) baobabfának külseje. A fa szinte összerogy; ezüstszürke héja, fehér korhadt fája le-töredezik és töredékhalommá lesz, a mely az esőtől és naptól megfehérvítve, messziről valami düledező kunyhóhoz annyira hasonlít, hogy mi eleinte csakugyan annak tartottuk, míg egyikét közelebről meg nem néztük és így csalódásunkról tudomást nem szereztünk. A virágzó növények közül különösen egy, rendkívül sajátságos élősdű tűnt föl; ez egyes, lábnyi hosszú, vörös színű virágokból áll, a melyeknek csöve a földben van. Csakis a Kikáfo partjai mentén láttuk őket, egyebütt nem. Szomáli legényeink, a kik őket hazájukból ismer-tek, *«lökké»*-nek nevezték és amúgy nyersen megették. Izök egy kissé kesernyés és vizenyős; a virágok, különösen ha hervadtak, egészen csunya hullaszagot terjesztenek.¹

A forró déli órákat a Kiboval szemben, a mely hosszú idő után ismét egyszer láthatóvá vált, a zöld gyepen elnyujtózva, álmodozva töltöttük el, azután pedig újra tovább sétáltunk. Dögevő-keselyűk és marabu-gólyák, a melyek egy bizonyos hely körül nagy számmal keringtek, először tegnapi zsákmányom maradványaihoz vezet-tek; onnan délnyugati irányban ballagtunk tovább. Egy

¹ A növényt a rafflesiaceae-k családjába sorolják; botanikus neve *Hydnora africana*: azt azonban nem akarom állítani, hogy a fentnevezett faj csakugyan az *africana* és nem valami új faj. A 30—40 centiméter hosszú, húsos virágoknak négy ajakos szegélyű, egyszerű virágburkja volt; nagyon sajátságosak a porhónai, a melyek négy ajakú körré voltak összenöve.

vízibak, a mely pihenőjéből fölzavarva előttünk hirtelen fölugrott, volt az egyedüli vad, a mely puskánk elé került. Látszólag mindketten elhibáztuk az állatot; ennek daczára követtem nyomát, Teleki gróf pedig megtartotta az eredeti útirányt; így a nélkül, hogy akartuk volna, egymástól elváltunk. Két fegyverhordozóval, a kik követtek, egyedül folytattam cserkésző útamat. Csakhamar egészen elhagyatott, vad külsejű vidékre jutottunk; a baobabfák és bokrok itt sűrűbben sorakoztak egymás mellé; a talajt, magas fűtől félig eltakart nagy, vulkánikus sziklatuskók takarták. Vadászni való sem volt itt; ezért is gondtalanul, vállra vetett puskával haza felé ballagván, elkezdtem botanizálni, míg számos friss bivaly-nyom ismét nagyobb óvatosságra nem figyelmeztetett. Ezek az állatok nyilvánvalóan röviddel ezelőtt lehettek itt, mivel még az a jellemző mósuszszag is érezhető volt, a melyet maguk után szoktak hagyni. Bár nyomukat figyelmesen követtük, meglátni őket nem tudtuk; egy orrszarvú támadását kellett azonban megélnünk, a mely ránk nézve csaknem végzetessé válhatott volna. Közvetlenül mellettünk jobbra, sűrű bozót huzódott el; alig figyelmeztetett a belőle kihallatszó sajátságos rőfögés a közeledő veszélyre, az ágak már is recsegték és egy feketés-barna kolosszus borzasztó hevesen rohant ki belőle; épen csak annyi időm maradt, hogy az összeütközés elől menekülendő, hirtelen egy ugrást tehettem hátrafelé a bozótba; közvetlenül orrom előtt száguldott el az állat, a melyben csakis ekkor ismertem föl az orrszarvút. Egy perczig láttam, a mint fegyverhordozóim

egyike a szörnyeteg lefelé szegzett szarva előtt élete megmentése céljából szalad; a szuszogás és lihegés odább haladt, azután csend állott be. Aggódva kiáltottam most embereim után; örvendetes meglepetésemre mindketten feleltek. Szimba, nagy lélekjelenlétet tanúsítván, kétségbeesett oldalugrást tett a bozótba; össze volt ugyan karczolva és vagdalva, de megmenekült. A másik ember nem is forgott veszélyben; futás közben, ennek daczára, a 8. kaliberű puskát magától eldobta; a fegyvert későbben megtaláltuk; mindkét csöve földdel volt bedugulva. A hirtelen meglepetés nem kevésbé fölizgattott; nagyobb óvatossággal mint azelőtt, minden bokor mögött valami szörnyeteget gyanítván, folytattuk útunkat a sűrűségben a tanya felé, míg a szabadabb pusztára ki nem értünk. Időközben már szürkülni kezdett; ennek daczára aránylag nagyobb biztonságban éreztük magunkat; nyugodtabbak és bátrabbak is voltunk, a miről egy második orrszarvúnak, midőn épen az utolsó perczekben útunkat állotta, meg kellett győződnie. A golyó jól talált; halálos megsebesülés jelei közt menekült az állat a sűrűségbe, a hová azonban az esti homály miatt nem követhettük.

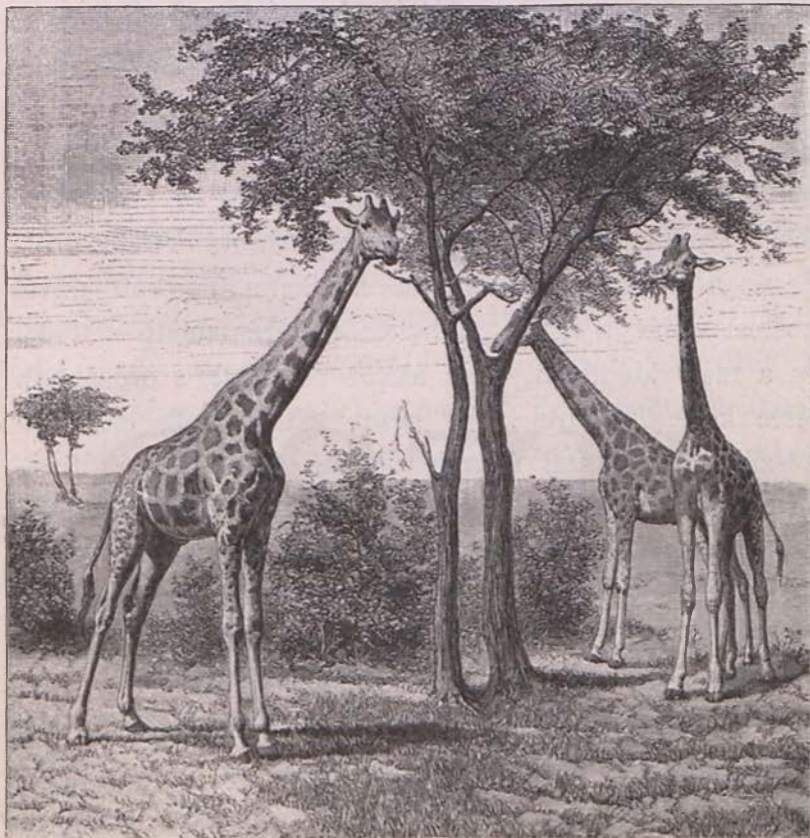
Napközben az idő derült volt; éjfélről kezdve azonban másnap délig az egyenletesen ólomszürké égboltonatról folytonosan esett az eső. Embereinknek, mivel a tüzet semmiképen sem tudták égve tartani, miatta sokat kellett szenvedniök. Átvirrasztott éjszaka után, másnap reggel siralmas pofát is vágtak és olyan búsan néztek a világba, miként a környező tájék; a tekintetek, a

miket ránk vetettek, elég nyíltan mondták: nekünk, tisztára bolondoknak kell lennünk, hogy épen az esős évszakot választjuk az utazásra. Bennünket mindezen bajok legkevésbé sem boszantottak; a bokrok barátságos és friss zöld színének csak örvideni tudtunk, habár e közben bokáig kellett is a vízben gázolnunk és ruháink testünkről szinte lerothadtak.

Az nap azonban három órai czéltalan vándorlással mi is beértük és tanyát ütöttünk ott, a hol épen megállottunk. A hőmérő + 20 C. fokot mutatott; ennek daczára dideregvé állottunk szakácsunk körül, kinek fáradozásai, hogy tüzet gyujthasson, ez alkalommal teljes másfél óráig tartottak. Útunk a Kikáfo balpartja mentén azon két kis, tejszinű patakon vezetett keresztül, a melyeket útleírásában már van der Decken báró is megemlített. Mielőtt még hozzájuk megérkeztünk, újra elhaladtunk az angol vadásztársaság egyik tanyahelye mellett. A társaság néhány hét előtt indult útnak, hogy a Meru-hegytől délnek fekvő, vadászat tekintetében még szűz vidéket fölkeresse. A Kikáfohoz érkezvén, miként Sir John C. Willoughby útleírásában¹ egészen nyíltan elmondja, arra a hírre, hogy a környéken nagy számú

¹ «East-Afrika and its big game» by Capt. Sir John C. Willoughby. Bart. A főntebbihez még a következőket akarom csatolni: az utazó gyakran annyi nyugtalanító hírnek jut tudomására, hogy ezek, ha a legkisebb hitelt adna is nekik, képesek volnának a legbátrabbat is befolyásolni. Ezen a vidéken főképen a mászáikról szólnak a hírek: eredetüket nagyobbára a karaván embereinek fölizgatott képzelmének köszönhetik; gyakran azonban ezek egészen hideg vérrrel eszelik ki, hogy az utazónak vállalkozó kedvét fékezzék.

mászái tartózkodik, úti marsalljok a további előnyomulásnak oly határozottan ellene mondott, hogy visszatérésre szánták el magukat.

ZSIRAFF-CSOPORT

A magas füvel benőtt, víztől csepegő és félig el-
mocsárosodott bozót-erdőben, a vadászat sok bajjal és
kellemetlenséggel egybekötött élvezet volt; ennek daczára
Teleki gróf délután újból megindult cserkészni; utjából,

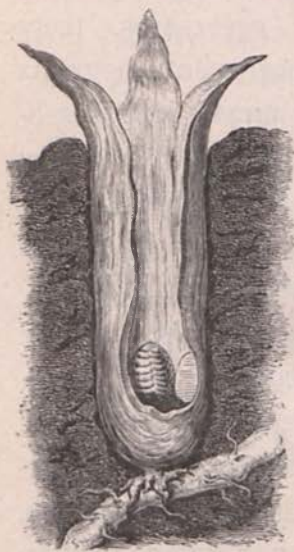
az esti szürkületben, bár zsákmány nélkül, de egészen meglepétedten tért vissza, mivel e közben nem remélt nagy számban hajtott föl nagy vadakat. Elbeszélése szerint, nem is volt még sokáig útközben, már is ritka látvány terült el előtte; négy orrszarvút pillantott meg, a melyek a széliránynyal szemben szorosán állottak egymás mellett. Nagy kerülővel közeledett feléjük; azonban még nem érkezett hozzájuk puskagolyó-távolságba, midőn a nagy fűben egy ötödik orrszarvú tünt föl és egyenesen feléje szaladt. Épen ezt kereste és kívánta Teleki gróf; de épen ez a pillanat rettentően alkalmatlan volt, mivel hosszú sálját, a melyet a hűvös időjárás miatt vett föl és a mely kiódózott, épen akkor tekergette szorosabban teste köré. Nehány kínos percz telt el, míg ezzel elkészült; az orrszarvú már nagyon is aggasztó közelségbe jutott, midőn végre kísérőinek és alkalmasint enmagának is nagy megkönnyebbülésére, puskáját kézbe foghatta. A lövésre az állat egy párszor körben fordult, azután a sűrűségbe menekült és eltűnt. Sokáig követte a gróf a nyomait; későbbben azonban fölhagyott vele, mert időközben, 22 darabból álló zsiraffnyáj jelent meg a látóhatáron. A tájék azonban, a hol az mozgott, nagyon is nyílt volt; ilyen félnék állatokkal szemben eredményre gondolni sem lehetett; Teleki gróf tehát rövid, sikertelen kísérletek után az elhagyott orrszarvúnyomhoz tért vissza, hogy ezt tovább kövesse. Egy vízibak, a mely véletlenül került lövés alá, de súlyos sebe daczára elmenekült, Teleki gróftól szándékától még egyszer elterelte. Mivel erősen vérzett, az állatot követte;

e közben mindig mélyebben jutott be a sűrű bozót-erdőbe; a vízibakot ugyan nem találhatta föl, helyette azonban három orrszarvúval találkozott, a melyek fújvalihegve törtek keresztül a bozótokon és csak elhamarkodott lövés megtételére adtak alkalmat. Időközben azonban besötétedett; Teleki gróf kénytelen volt a vadászattal fölhagyni.

Emberek elbeszélése szerint, egészséges, mély alvásunk miatt már gyakrabban megtörtént, hogy az orosz-lán-koncertet nem élvezhettük; annál figyelmesebben hallgattuk azt ma este, még pedig először. Az orosz-lánok egyike meglehetősen közel jött tanyánkhoz, de sötét éjjel környékezett; e miatt nem láthattuk és csak a változó irányból, a melyből mély, vontatott basszhangja hozzánk elhallatszott, következtethettük, hogy az állat tanyánkat járja körül. Bár tövissövényt nem készítettünk, az állatok királyának mégis el kellett tűrnie, hogy embereink gúnyos kiáltásokkal csúfolták, sőt felhívták, ám próbálja csak meg és jöjjön valamivel közelebb.

Másnap, április 24-én átkeltünk a Kikáfon; azután pedig nyugat felé vándorolván, azon sík vidékre értünk ki, a mely a Kilimándsáro és a Meru-hegy közt terül el. Ezen rónát foglalja el Szigirári, a legnépesebb mászáikerület; láttuk is csakhamar a benszülötteknek gyakran több ezer darabból álló marhanyájait. Ezekon kívül, a mindenfelé zöld színű pusztát, a melyen a sötét parti fákkal szegélyezett, kevésbé kanyargós Engilata foly keresztül, oly nagy számban élénkítik meg a vadak, a mint őket együtt csak ritkán találhatni. Strucczok, zebrák,

antilopék, gazellák és zsiraffok nagy csordákban és a mászáik szelid marháihoz olyan közel nyargalásztak ezen síkságon, hogy az ember azt hihette volna, hogy együvé tartoznak. Orrszarvúak is voltak láthatok; egyiköket, a mely az ösvénytől alig 300 lépésnyire állott, Teleki gróf egy szerencsés lövéssel le is terítette. Embereink, a kik az érdekes jelenetet egészen közlelről nézték, vad ordítózá-

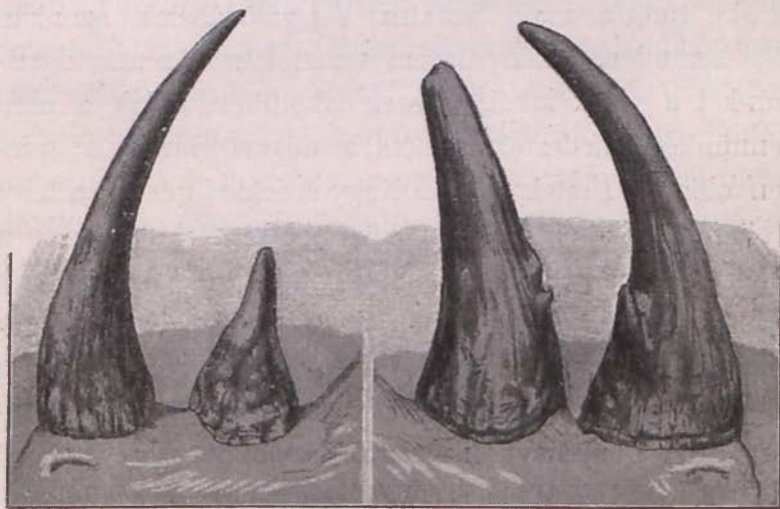
HYDRONA-SPECIES.

sal rohantak azonnal a zsákmányra és késeikkel vagdalták szét; hangos, visszataszító veszekedés közben igyekezett mindenki magának az állat hájából és gyomrából — kedvelt falatjaikból — minél nagyobb darabot elhódítani.

Néhány percczel később megfigyelhettük, miként jelennek meg a dögevő keselyűk. Olyan magasan lebegnek ez állatok fent a levegőben, hogy még szemüveggel sem vehetők észre; éles látásuknál fogva nagy területet láthatnak be és azon

a legcsekélyebb dolgokat is észrevehetik. Mindig számszában jelentek meg; a felhős égboltozaton eleinte csak fekete pontoknak látszottak; későbbben ezek nagyobbakká váltak és körben keringvén lassan leszállottak a földre; csakhamar egész sereg telepedett le körénk és várt türelmesen, míg a maradékokat nekik átengedjük. Oly közel merészkedtek hozzánk, hogy kövekkel kergethettük volna el; félelmet legkevésbé sem tanúsítottak, mert senki őket

nem üldözi. Csak a dögevő keselyűk után jönnek a marabu-gólyák. Amint ama helynek hátat fordítottunk, az utálatos fajzat azonnal rárohant a hulladékokra; az irigy veszekedés, a mely most főképen a belek miatt keletkezik, újból megkezdődik. Büszkén és rendkívüli méltósággal sétálgatnak köztük a marabu-gólyák és lesik az alkalmat, hogy a

RHINOCZEROSZ-(ORRSZARVÚ) SZARVAK.

keselyűktől valami fáradsággal megszerzett húsdarabot ellophassanak, mivel ők hosszú csőreikkel a húst a csontokról leszedni nem képesek. Soha azt nem láttuk, hogy a keselyűk ezen lopás ellen védekeztek volna, bár a marabu-gólyák mögött sem nagyságra, sem erőre nézve el nem maradnak.

Az nap még nagy útat kellett megtennünk; ott hagytuk tehát a keselyűket lakomájuknál és a Kikáfótól nyugatra fekvő, a bozóttól teljesen mentes pusztán tovább haladtunk. A Kikáfo és Engilata-folyó közt fekvő részét számtalan, 5—10 méter magasságú apró dombocskák, óriási, zöld vakondtúrásokként fedik. Ezen egészen sajtószerű formáció már messziről föltűnt; azt reméltük, ha közelebről megnézhetjük, keletkezése módját ki tudjuk majd kutatni. Vizsgálódásaink azonban még semmi eredményre sem vezettek, midőn már figyelmünket a vidék lakói teljesen lekötötték, a kik, a mint bennünket fölfedeztek, miként a dögevő keselyűk, minden oldalról siettek felénk. Nagy érdeklődéssel néztük, a mint e karcsú alakok mindig közelebb-közelebb jöttek; a vidék szokásaihoz mérten megállottunk és várakoztunk rájuk, hogy mindkét résznek az új hírek elmondására alkalmat adjunk. Az önérzetesség és elfogulatlanság, a melylyel bennünket üdvözöltek és mindnyájunknak sorban kezet nyujtottak, éles ellentétben állott azzal a féltékenységgel, a melyet egyéb vad négerfőzseknél láttunk; fecsegték és nevetgéltek ezek az emberek, hogy öröm volt nézni. A rövid megállapodás tartama alatt a benszülöttek száma 50—60-ra szaporodott; mivel pedig mi «fehérek» gyakoroltuk természetesen a vonzó erőt, a tömeg közvetlenül körénk csoportosult. Nagyon érdekes volt megfigyelni, hogy milyen hatást tettünk ez emberekre, mert sokan e puszta-fiak közül halvány színű arcot még soha sem láttak. Nagyobbára, egy ideig komolyságra, bizalmatlanságra és zavarra valló, meglepett

arczczal néztek reánk, míg végre frissen neki bátorodva «Leibón szobáj»-jal¹ üdvözöltek, a mire mi természetesen, a mint illik, «ébáj morán!»-nal² feleltünk; ez a bűvös erőt megtörte; láthatólag megkönnyebbülve, legtöbbszörre vidám és jókedvű nevetésben törtek ki az ilyen újonczok; ebben azután a többiek is mindig követték példájukat. Különösen nagy mulatságot okozott az egyik morán, a ki nyilvánvalóan nem is sejtván, hogy miről van szó, miután az embertömeg, a melynek közepén mi állottunk, áttört, rettentően megijedt és egész elrémülten perdült vissza, midőn hirtelen szemünkbe pillantott. Miután a kölcsönös kíváncsiság ki volt elégitve, újból útnak indultunk; az egész, nagy benszülött tömegtől kísérve, elhaladtunk két krájlók mellett és az Engilatafolyó egyik gázlójához érkeztünk, a melynek tulsó oldalán tanyát ütöttünk.

Gyenge karavánunkkal tehát most a legsűrűbb lakosságú mászái-kerület kellő közepén voltunk; de azért legkevésbé sem panaszkodhattunk a benszülöttek magaviselete miatt. Ellenkezőleg, mindaddig, míg táborunk rendben nem volt, néhány idősebb, látszólag befolyásosabb férfinak kivételével, mindannyian félre állottak és bennünket egészen békében hagytak. Csak miután sátraink állottak és árúink föl voltak halmozva, emlékeztettek a «hongo»-ra. A morúo, a házas emberek e célból egyszerűen a táboron kívül gyülekeztek össze, a morán,

¹ Körülbelül annyit jelent mint «Üdvözöllek Leibón!» (kuruzsló).

² Szintén «Üdvözöllek Morán!» (harczos).

azaz a harczosok pedig előbb a hongo-tánczot járták el. Králjaik szerint két csoportra oszolva, kimért lépésekben járták körül táborunkat és énekelték hozzá azon dalokat, a melyekkel az érkező karavánokat üdvözölni szokták; azután pedig nagy, ovális paizsaik mögé a fűbe leguggoltak, fénylő dárdáikat maguk mellé leszúrták a földbe és miként az öregek, türelmesen vártak az ajándéokra. Dsumbe Kimemeta, bár még nagyon beteg volt, néhány aszkari kíséretében oda ment hozzájuk és megpróbálta velök a hongo nagyságára nézve tisztába jönni.

Thomson József útleírásában ¹ igen találóan festi le a mászái néptörzset. Ugyanazon megbízható férfiak avatják be őtet és minket is ezen érdekes népnek történetébe, életébe és különböző viszonyainak ismeretébe; ezért is azon olvasók, a kik Thomson munkáját ismerik, a mászáikról ezen könyvben nem sok újat fognak találni.

Azon jelenetek tehát, a melyek most először játszódtak le, előttünk már teljesen ismeretesek voltak; úgy is tünnek föl, mintha valami színdarab eljátszásának volnánk tanúi, a melynek szövegét csak nem régen olvastuk; az a sok formaiság, a melylyel a mászáik az efféle és más hasonló tárgyalásokat végezni szokták, ezt a hatást még fokozta.

Méltóságosan és kimért lépésekkel haladtak követtünk és kísérői a harczos-csoporthoz, a hol komoly

¹ Through Masailand by Joseph Thomson. F. R. G. S.

hallgatással fogadták; azután megkezdődtek a tárgyalások, a melyet az ő részükről Leigvoánán, a harcosok szónoka, a mi részünkről pedig Dsumbe Kimemeta folytatott.

Beszédeket meghallgatni és beszédeket tartani, a mint látszik, a marharabláson kívül, a mászáik legnagyobb gyönyörűsége, a mit csak ismernek; ebben azonban született mesterek. Saját ügyeiket a legtökéletesebb dialektikával tudják védelmezni, habár logikájuk egészen sajátos, nagyobbára egyoldalú föltevéseken alapszik is. Előadásaikban rendkívül áradozók; ezért is minden mászái Demosthenestől első sorban bőbeszédűséget kívánnak. A parlamentaris szertartás a harcosoktól megköveteli, hogy ilyen alkalmakkor lehetőleg durczásan nézzenek a világba; egy pillantással sem szabad kíváncsiságukat vagy a lelkükben rejtőző érzelmeket elárúlniok, legyen a szó valami gyilkosság megengeszteléséről vagy akár csak egy pár gyöngyfüzérről. A beszédeket állva kell elmondaniok és azokat senkinek sem szabad sem közbekiáltásokkal, sem más módon megzavarnia; jobb-jában a szónok mindig egy kis fabunkót tart, hogy szavainak vele nagyobb súlyt kölcsönözzön.

Hongonk 30 kilogramm vasdrótból, 10 naiberéből és bizonyos mennyiségű gyöngyből állott; ezeket a dolgokat a morúoknak adtuk át, a kik egy részöket maguknak tartották, más részöket pedig a moránoknak adták.

Thomson szerint ezen utóbbiak közt e miatt véres verekedésnek kellett volna támadnia; vártunk is rá nagy

érdeklődéssel; a komédia azonban abban maradt, mintha csak sejtették volna, hogy a mi lelkünkben a félelem-támasztó nimbusuk soha meg nem volt.¹

Midőn az adófizetés ügye rendben volt, a ben-

¹ Minden további megokolás nélkül ezen kijelentés könnyen félre volna érthető; ezért is kénytelen vagyok közelebbről meghatározni, mely körülmények bírtak bennünket ezen, hír szerint rendkívül bátor és e mellett rablásra és gyilkolásra nagy hajlandóságot mutató népnek, a mászáiknak illetően megítélésére, még mielőtt ismertük volna. E célból nem kellett a régibb, ezen népre vonatkozó híryanaghoz nyúlni, elégséges volt megolvasnunk Dr. Fischer G.-nek és Thomson J.-nek, az első két európai embernek tudósításait, a kik a *mászái*-kat saját tapasztalataik alapján írbtatták le. Kettejük előtt, hogy elefántcsontját megszerezzék, már számos benszülött kereskedő utazta be a mászáik földjét. Jelentéseik tele voltak ugyan azon veszélyek leírásával, a melyekkel a mászáik közt való tartózkodás állítólag össze van kötve; a zánzibári emberek oly alapos ismerőjének azonban, a minő Dr. Fischer G. volt, önkénytelenül is rá kellett volna jönnie azon gondolatra, hogy az olyan utak, a melyeket ezen nem épen hősie természetű emberek csaknem minden évben megtenni merészkedtek, európai embernek szintén sikerülhetnek. Ő volt hát csakugyan az első, a ki e félelmetes Mászái-föld küszöbét átlépte. Leírása kevésbé kimerítő, de arra mégis elégséges, hogy a véres színek, melyekkel mindeddig a mászáikat festették, ennek következtében egy kissé elhalványuljanak. Leírásának egy helye különösen alkalmas a dologra nézve felvilágosítást adni; e szerint a mászáik véres verekedés után és bár túlnyomó hatalommal rendelkeztek, Fischer karavánjával mégis barátságos lábon maradtak és egyik törzstagjuk agyonveretéseért, beérték drótokból, kelméből és gyöngyökből álló engesztelő áldozattal.

Thomson ugyan a mászáikat az elefántcsontkereskedők módjára írja le; erre azonban olyan események, a melyeket maga élt meg, föl nem jogosították; tőle csakis másoktól eredő rémhíreket vagy pedig olyan aggodalmakat tudunk meg, a melyek egyedül a nagyon is folizgatott képzelemnek lehetnek szüleményei. Egyéb, benszülött mászái-utazókkal alkalmilag folytatott beszélgetéseink csakhamar kétségtelessé tették abbéli nézetünket, hogy az út a mászáik földjén keresztül egyáltalán nem lehet nagyobb veszélyekkel összekötve és ebben a tudatban sem azon menetet, a melyet Teleki gróf vezető és tolmács nélkül a Pángánitól megindulva azon keresztül megtett, sem pedig kirándulásunkat a Meru-hegyhez, merényletnek nem tartottuk.

szülöttek betódultak tanyánkra és ott olyan jó kedvvel jártak-keltek, a mely világosan bizonyította, mennyire örülnek, hogy abból a kényszerű helyzetből kimenekültek, a melyet az országos szokás rájuk mért. Az asszonyok és gyermekek hoztak tüzelő-fát, a férfiak leültek a tüzekhez és a mi embereinkkel beszélgettek, bennünket pedig a merészebb fiatalság, a moránok és szeretőik, a dojé-k vagyis ditto-k fogtak körül. Mindenki kezet akart velünk szorítani; mindent megbámultak, megfogdostak és megcsodáltak, míg végre a lenyugvó nap ennek a handabandának véget vetett.

Dsumbe Kimemeta megtudta, hogy másnap alkalmasint 400—500 morán fog meglátogatni; tekintettel csekély árúkészletünkre tehát azt tanácsolta, hogy induljunk korán reggel útnak és kerüljük ki ily módon a várható nagy hongo-fizetést; a morán urak ugyanis sokáig szoktak aludni és a reggeli hűvös levegő miatt is kunyhóikat napfölkelte előtt csak ritkán hagyják el.

Másnap reggel azonban esett az eső; már ezért sem kellett az indulással sietnünk. Útunk az Engilatafolyótól kezdve délnyugati irányban, gyér fűvel benőtt, sőt egyes helyeken teljesen kopár síkságon vezetett keresztül. Benschülöttekkel sokáig nem találkoztunk; szarvasmarha csordák is csak messze délnek, a Darjame-folyó közelében voltak láthatók, a melynek sűrű parti bozótjában világos-tarka foltoknak és sávoknak tüntek fel; e helyett annál nagyobb vad-csoportok, főképen gnu-antilopék és kvaggák élénkítették meg a pusztát. Az előbbieket magas, szürkés-fekete színű állatok, a melyek alakra

nézve inkább a szarvasmarhákhoz, mint antilopékhoz hasonlítanak; ezért is, különösen ha nyugodtan legelnek vagy csöndesen állanak, az ember őket könnyen bivalyoknak tarthatja; szarvaik is legalább némileg az utóbbi állatok szarvaihoz hasonlítanak; a csalódás azonban rögtön kiderül, mihelyt csikókhoz méltó élénk ugrások közt tova sietnek. Épen olyan kedvesek a kvaggák is, különösen ha veszélytől tartanak; nyugtalanul, nem tudván, hogy mit tegyenek, ide-oda szaladgálnak, tombolnak és mint a kis kutyák, boszúsan csaholnak. Strucczokat és gazellákat is nagy számmal láttunk; a többi közt ekkor pillantottuk meg először a kedves Gazella Thomsoni-t. A kopár síkságon rendszeres vadászatra gondolni sem lehetett, mivel minden fedezet hiányzott; ennek daczára Teleki grófnak, 300—400 lépésnyi távolságból, messze irányzott lövésekkel sikerült három gnu-antilopét, egy zebrát és egy Gazella Thomsoni-t elejtenie; a strucczok csodálatos módon ki tudták számítani, hogy soha puska-lövésnyi közelbe ne jussanak.

11 óra felé nyolcz idősebb mászái-morúo ért utól; ezek azt a becsületes tanácsot adták, hogy útunk irányát változtassuk meg, különben épen annyi moránnal fogunk találkozni, mint a mennyit korai elindulásunkkal ki akarunk kerülni. Erre, vezérletök mellett, útunkról északnyugati irányban letértünk. Kopár síkságon keltünk át, a melynek felszíne kemény lávából állott és a melyen az eső tiszta vizű, sekély tócsákba gyűlt össze; ezek egyikénél, délben, midőn az eső újra zuhogni kezdett, tanyát ütöttünk.

Megérkeztünk tehát a Meru-hegy lábához, a melynek magasságát dr. Kersten O., trigonometriai számítás útján 4462 méterben állapította meg; körvonalaiból azonban semmit sem láthattunk; köd, felhő és eső szürke köpenyeggel takarták be. Míg Teleki gróf és magam folytonosan a legjobb egészségnek örvendtünk, az esős évszaknak és talán a kizárólagos hús-evésnek következményei embereinknél észrevehetőkké váltak; csaknem valamennyien bélbetegséget kaptak; legrosszabbul volt a kisérletünkben levő öt szomáli; ezek csaknem mind folytonosan lázban szenvedtek, mi közben erősen hánytak és rajtuk a diszenteria jelei is mutatkoztak; ez által, csekélyek levén orvosi ismereteink, meglehetősen zavarba jutottunk és már aggódni is kezdtünk. Mászái barátaink megmutatták ugyan az irányt, a melyet követnünk kell, hogy a meruiakhoz, a Meru-hegy környékeinek benszülőtteihez eljussunk: embereink közül azonban senkinek még sejtelve sem volt, melyik utat kell e célból követnünk; a jó szerencsére bíztuk hát magunkat és mentünk azon ösvényeken, a melyeket épen találtunk. Mindaddig, míg az aránylag nyílt pusztán jártunk, még a dolog megjárta; a mint azonban a hegyaljának halmos vidékére értünk, a különböző vad-csapásokat követvén, nagyon is határozatlan irányban bolyongtunk ide s tova. Sűrű ködtömegek mindent átláthatatlan egyforma szürke színbe burkoltak és minden tájékozódást lehetlenné tettek; az eső is folytonosan esett és helyzetünket meglehetősen kellemetlenné tette. Az nap 200 méterrel jutottunk magasabbra; kevéssel ebéd után

pedig meglehetősen sebes folyású pataknak partján ütötünk tanyát. Délután az idő kiderült; mivel pedig déli irányban a Szogonoj-láncz és mögötte több magasabb hegy láthatóvá lett, térképanyagunk kiegészítése végett magam a közeli alacsony dombra mentem föl, Teleki gróf pedig vállára vette puskáját, hogy vadászattal próbáljon szerencsét, mert egyik ökrünk már megint abban a veszélyben forgott, hogy le kell öletnie. Alig állítottam föl műszereimet és alig ültem le a munkához, midőn nagy bivaly-nyáját vettem észre, mely a közeli sűrűségből tört elő; a barna állat-hátak hullámzó tömege csak egy perczig volt látható. Ezzel azonban figyelmem fel volt költve; környezetemet fehéat alaposabb vizsgálatnak vettem alája; föl is fedeztem csakhamar három bivalyt, a melyek legelészve, lassan közeledtek felém. Azon halom alján, a melyen én voltam, megállottak, ott óvatosan szimatoltak, végre azonban mégis egy pár bokor árnyékában lepihentek; csak néha-néha állott föl egyik vagy másik, tartotta föl fejét, szaglászott egy ideig és azután megint lefeküdt. Az irány azonban, a melyben tanyánk volt, mindig jobban fölkellette gyanujokot, bár az uralkodó széliránynál fogva egyáltalán nem érezhettem belőle semmit sem. Sokáig nem tudtam magamnak nyugtalanságuk okát megmagyarázni, míg végre megpillantottam Teleki grófot, a ki semmit sem sejtve közeledett feléjük. Jelekkel a grófnak csakhamar a dolgok állását tudtára adtam, mire ő más irányba csapván, óvatosan közeledett az állatok felé. Ezután még hosszabb ideig gyönyörködtünk az állatok megfigyelésében,

míg végre Teleki gróf a varázsnak véget vetett. Helyzetben ekkor a bivaly-vadászat érdekfeszítő lefolyásának közvetlen közelből és mégis teljes biztonságban tanuja lehettem. Csodálatos dolgokat hallottunk már azelőtt a bivalyok életének szívósságáról; Teleki gróf tehát egészen közel lopózkodott hozzájuk, sokáig és óvatosan is célzott, míg lövése az esőtől nedves levegőben eldördült. Súlyosan megsebesülve rogyott össze az egyik állat, míg a többiek óriási ugrásokban rohantak tova. Siettünk most zsákmányunkhoz; azonban még el sem értük, mikor már olyan zaj, mint a gyorsan közeledő zivataré, ütötte meg füleinket. Meglepetve még kétségben voltunk az iránt, hogy a lárma mit jelentsen, midőn hirtelen több száz, hatalmas szarvakkal ellátott főből álló, sűrűn egymás mellé sorakozott bivalycsordát, aggasztó közelségben láttunk forgó szélként tovairamodni; mint valami kísértet, a másik perczen a tömeg már eltűnt, csak a talaj rezgett még nehéz lépteitől. Gyorsan, a mint csak lehetett, röpítettünk egyik golyót a másik után a tovarohanó sötélbarna testek tömegébe; a golyók egyike sem hibázhatott, de azért a bivalyok egyike sem esett el.

Éjjel most már folytonosan szakadt az eső, csak reggel felé hagyott alább; ekkor finom, sűrű csapadékként hullott alá, a mi mindent ködbe burkolt; száz lépésnyire sem lehetett látni. Reggeli 9 és 10 óra közt az idő rendesen jobbra fordult, az eső megszűnt, az égboltozat azonban egyformán szürke maradt. Ilyen körülmények között a legszebb tájék is szomorú képet nyújt és szomorú lett idővel a mi hangulatunk is, de még

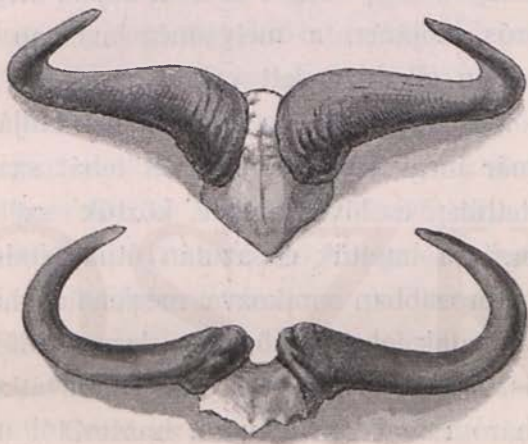
inkább embereinké. Április 27-én északnyugati irányban folytattuk útunkat; utat és ösvényt nem találván, magas, nedves fűben vagy mocsáros mélyedésekben, néha pedig apró patakok medrében lassan haladtunk hegynek fölfelé; a patakok medrét még mindig a legkellemesebb útnak találtuk. Délben, vízben gazdag ér mellett ütöttünk tanyát. Közelünkben benszülötteknek vagy lakásaiknak nyoma sem volt látható; ennek daczára délután embe-reinknek béröket gyöngyökben és kelmékben fizettük ki és utasítottuk, keressék föl a meruiakat és vásároljanak ennivalót. Egyszerűbbnek találtuk kitudakolni ily módon, hogy a hegyi lakók hol tartózkodnak, mint hogy a leirt körülmények között az egész karavánnal ide-oda bolyongjunk. A türelmetlenséget, a melylyel embereinknek (körül-belül a fele indult el hegynek fölfelé) visszatérésére várakoztunk, cserkészettel akartuk elfojtani; a rossz idő azonban ezen multságunknak véget vetett; az eső, az nap, csak úgy szakadt. Egyik óra a másik után telt el és mivel embereink közül még egy sem tért vissza, hosszú távollétök lassanként lelkünkben aggodalmakat kezdett fölkelteni; hiszen csak kevéssel ezelőtt intett óva bennünket egy erős karaván, hogy a meruiakra vigyázzunk, mert a rabló hegyi lakók elől minden holmija cserbenhagyásával, az éj sötétében kellett elmenekülnie! Besötétedett, az éj is beköszöntött és már azt hittük, hogy küldötteink végzetes sorsában többé nem lehet kételkednünk, midőn végre néhány tompa puskalövés hangja megütötte füleinket. Egyesével és párosával csontig áztatva, éhségtől, hidegtől és fáradságtól elgyötör-

DÖGEVŐ-KESELYŰK.

ten érkeztek meg éjjel tanyánkra embereink. Élelmi szert nem, de baljóslatú híreket igenis hoztak magukkal. Több órán át tartó vándorlás után megérkeztek az ültetvényekhez és ott benszülötteket is találtak. Kezdetben ezek barátságosaknak mutatkoztak és csere-kereskedésre készek voltak. De midőn már sokan gyűltek egybe, megrohanták embereinket, mindenöket elszedték és őket kifosztva, megverve elűzték; e közben két Werndl-karabinusunk is el-

BIVALYSZARVAK.

tűnt. Embereink az ellenállást meg sem kísértették, és bár fegyvereiket magukkal vitték, egyetlen lövést sem tettek. Ez volt lényeges tartalma azon különböző jelentéseknek, a melyeket embereink, a mint éjjel tanyánkra bevonultak, tettek. Ez, természetesen, nem kevésbé ejtett gondolkozóba. Az ilyen bánásmódot mindjárt útunk elején békében elviselni, annyit jelentett volna, mint az expedíció sorsát eldönteni; mert miként remélhet-

tük, hogy messze kiható terveinket megvalósíthatjuk, ha még a Kilimándsáro tövénél, a tengerpartnak egész közelében, máris ilyen vereséget eltűrünk! Az emberekbe önmaguk és vezéreik iránt bizalmat kellett öntenünk. Azután már ekkor tisztában voltunk vele, hogy Afrikában, ha az ember nagy és nehéz dologra vállalkozik, jó hírre kell szert tennie; ezért is minden további gondolkodás nélkül elhatároztuk, hogy a benszülötteket, ha jó szerével a lopott fegyvereket ki nem adják, megfenyítjük.

A borús időjárás, a mely még másnap reggel is tartott, egészen alkalmas lett volna arra, hogy fölizgatott lelkünket megnyugtassa; a bosszúálló hadjárat terve azonban már megvolt; az embereket tehát szándékunkról értesítettük; a lövészeket köztük szétosztottuk, végül bátorságra intettük és azután útnak indultunk. A rendesnél szorosabban sorakozva, meglehetősen hallgatagon mentünk, a patak folyását követvén, lassan fölfelé. Sekély helyen először ezen, azután egy másikon átkeltünk és összesen három órai menet után, bozótoktól meglehetősen ment, sűrű erdőtől csaknem egészen körülfogott tisztásra érkeztünk. Itt ugyan ültetvények és benszülöttek közellétére semmi jel sem mutatott; embereink azonban kijelentették, hogy tőlük már legfőlebb csak egy órányira lehetünk; Teleki gróf tehát elhatározta, hogy e helyen, bár azt 10—15 centiméternyi magasságban víz takarta, meg fog állapodni. Terve volt: az árúcsomagokat 20 ember őrizete alatt ott hagyni, hogy a hegyi lakosság ellen a valószínűleg nehéz támadást ne kelljen összeszók-mókunkkal együtt végrehajtania; a támadó csapa-

tot maga Teleki gróf akarta vezérelni, holmink őrizetét pedig rám bízta.

Első dolgunk volt tanyánkat körülsánczolni. Szándékunk komoly volta mindenkin meglátszott; fölösleges hangot nem, csakis a fejsze-csapásokat lehetett hallani. Buzgón fogott minden kéz a munkához; 10 ismétlőfegyver őrizte, lövésre készen, az erdőszegélyt — haladt is a dolog gyorsan. Ugyancsak sok volt még a végezni valónk, midőn már egyes barna alakok láthatókká váltak, a kik nagy óvatossággal igyekeztek az erdő sötétében tanyánkat megkerülni. Velök cseppet sem törődtünk, de a mennyire lehetett, még buzgóbban dolgoztunk, mint azelőtt, hogy tanyánk körülsánczolásával mielőbb elkészüljünk. A nyugodt elszántság, a mely minden tettünkéből kiritt, az élesen vizsgálódó benszülötteknek figyelmét nyilvánvalóan nem kerülte ki; alighanem sejtették, hogy mi a tervünk, mert rövid idő múlva eldördült egy lövés és kiáltozás hallatszott az erdőből. A benszülöttek békét akartak és arra kértek, beszéljük meg velök a dolgot. Dsumbe Kimemeta, bár rendkívül élénk fájdalmak gyötörték, két aszkari kíséretében kilépett a tiszásra és megindult az erdő-szegély felé; minden további őrizetét visszautasított, nehogy vele a benszülötteket gyanakodókká tegye. Nem sokára váltott is velök egy pár szót, de a benszülöttek még mindig nem mertek az erdőből kijönni; csakis miután Dsumbe Kimemeta kijelentette, hogy egyedül formális sáuri-ba fog belebocsátkozni, láthattuk őket, a mint az erdőben az egyik fától a másikhöz szöktek, azon helyhez, a hol Dsumbe

állott, óvatosan közeledtek és végre vonakodva, közben levélcsomókat tartva, a tisztásra kiléptek.

1¹/₂ órai tárgyalás után Dsumbe Kimemeta visszatért a tanyánkra. Kíséretében volt két, állítólag tekintélyes férfiú, a kik azért jöttek, hogy községök nevében az embereinken elkövetett sérelem miatt sajnálatukat kifejezzék. Nem meruiak voltak, mondták, a kik legényeinkkel olyan galádul bántak, hanem nagy-arusai (a Meru-hegy déli lábánál fekvő vakuazi-telepről való) harcosok: ezek követték el részeg állapotukban e gonosz tettet. Csak most tudták meg, — folytatták beszédöket — hogy embereink ez alkalommal fegyvereiket is elvesztették: azután pedig biztosítottak, hogy ezek előteremtésére minden lehető el fognak követni. Kijelentésöket Teleki gróf kielégítőknak találta; annál inkább fölhagyott tehát támadó szándékával, mivel annak lehetősége elől egyáltalán nem zárkózhattunk el, hogy e támadás esetleg rosszul is végződhetik; a Meru-hegy további átkutatása pedig ekkor mindenesetre lehetlenné vált volna.

A két követet megajándékoztuk és azzal a megbizással bocsátottuk el, hozzák vissza mielőbb a fegyvereket és gondoskodjanak, hogy élelmi szereket vehessünk. Láthatólag megkönnyebbülve indultak ezután útnak: példájokat követte egy csapat harcos. — 50-en vagy 60-an lehettek — a mely az egész idő alatt tanyánk közelében maradt, alkalmasint, hogy szükség esetén rendelkezésre álljon. A viszály tehát, mindkét fél megelégedésére, békés úton nyert elintézést.

Délután hirtelen egy csapat benszülött jelent meg tanyánkon. Miként csakhamar kiderült, nagy-arusai harcosok voltak, a kik falujokból állítólag csak azért jöttek ide, hogy bennünket üdvözöljenek. Ajándékként egy kis kukoriczával, pombéval és egy pár banyánával kínáltak meg; biztosítottak bennünket mindenféle jó dolgokról, de részegek voltak és meglehetősen szemtelenül viselték magukat, úgy hogy örültünk, midőn végre elkotródtak, természetesen magukkal vivén a gyöngyökből álló viszontajándékot. Éjjel és másnap reggel az eső csaknem szakadatlanul esett; tanyánk helye tehát valóságos tócsává lett. Benszülöttek és pedig meruiak csak délután jöttek közénk, hozván magukkal eladásra kukoriczát, kétféle babot, érett és éretlen, friss és szárított banyánákat, eleusine-lisztet, dohányt és mézt. Az elsők óvatosan és félve közeledtek tanyánkhöz, több ízben hátra is néztek, hogy vajjon az erdőben elrejtőzött társaik nem-e hagyták cserben. Csakhamar azonban annál bátrabban viselték magukat, minél inkább szaporodott számuk; rövid idő múlva tanyánkat már egészen ellepték. Mivel csak férfiak jöttek, mivel a tanya mellett 40—50 harcosból álló csoport támadásra készen állott és mivel a fegyverügy elintézve még mindig nem volt: tanácsosnak láttuk nagyobb óvatosságot tanusítani és fegyverhez nyultunk. A parancsot e célból ugyan egészen csendben adtuk ki és embereink egészen titokban hajtották is végre: a benszülöttek mégis észrevették, hogy egyszerre mindenki fegyverével vállán vagy kezében, alkudozik; ezért is hasonló észrevétlen módon eloldalogtak. A har-

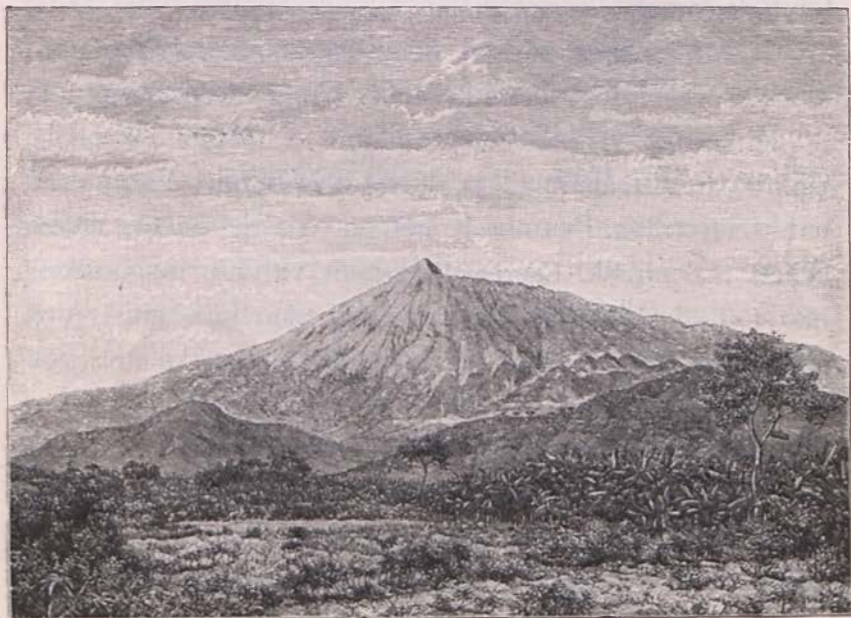
ezos csapat, a mely mindeddig nyugodtan viselte magát, ekkor Dsumbe Kimemetát hivatta. Az elrablott fegyvereket elhozták magukkal; mégis 1¹/₂ óráig tartott, míg azokat tetteleg átadták; ez idő alatt a beszédeknek nem volt hossza-vége; majd az egyik, majd a másik fél szónokolt, míg végre a kérdéses eset minden részletében meg volt világítva. A meruiak természetesen megkísérették, hogy magukat tisztára mossák és a hibát egészen nagy-arusai vendégeik vállaira tolják. Ezután tanyánkra jöttek, hogy a nekik járó ajándékot átvegyék; összesen 7 doti¹ merikánit, 4 füzér murtinarok-gyöngyöt, 20 gyűrű sárgarézdrótot, 20 gyűrű lánczocskát (mikafut), 20 darab mboro-gyöngyöt és egy pár lövésre való puskaport kaptak.

Az ajándék nem volt kicsiny. Mivel azelőtt velök szembeszálltunk, most be akartuk bizonyítani, hogy nagy-lelkűek is tudunk lenni; általában jó hangulatba akartuk őket hozni, hogy országukban kutató-terveinket annál jobban végrehajthassuk. Az ajándék fölötti öröm mindenestre nagy volt; később, midőn különböző mester-lövéseket tettünk, dárdáik nyelein és paizsaikon gyufákat gyujtogattunk és más hasonló tréfákat üztünk, ez még inkább fokozódott.

Másnap, miként rendesen, az időjárás megint esős volt. Ennek daczára már korán reggel beállított néhány benszülött, későbbben pedig nagy kísérettel maga a törzs-fejedelem, Matunda is. Külsejében Matunda a többi

¹ 1 doti — 2 sukával: 1 suka — 4 mikonovel (az alsó kar hosszával a könyöktől az újak hegyéig).

meruiaktól semmiben sem különbözött; komoly, hallgatólag magaviselete azonban föltűnt. A törzsfejedelem több óra hosszat beszélgetett velünk; beszélgetésünk tárgya azonban mindig az volt, milyen nagy legyen az az ajándék, a melyet kapnia kell. Ő maga nem látszott kapzsi-

A MERU-HEGY.

nak; beérte volna bizonyára a felével is; itt is azonban, miként Szedenga szultánnál, a kíséret volt az, a mely mindig új gondolatokat ébresztett lelkében. Végre minden vágya ki volt elégítve; nem is takarékoskodott többé a barátságos érzelmeit bizonyító szavakkal. A hegyen tehetünk, a mit akarunk; elejthetünk annyi elefántot, a

mennyi tetszik; ha az a szándékunk, még a hegy csúcsát is átkutathatjuk, csak tanyánkkal kell hozzá közelebb vonulnunk, hogy kívánságainkat annál jobban teljesítthesse. Teleki gróf megígérte, hogy még az nap délután meghívásának eleget fog tenni; Matunda tehát, midőn hazaindult, két emberét tanyánkon hagyta, hogy vezetőink legyenek.

Csak egészen könnyű podgyászszal akartunk utazni; a szükséges intézkedésekkel tehát hamar készen voltunk. 30 embernek velünk kellett menni; a többieknek pedig köztük a szomáliaknak is, mivel még mindig diszenteriában szenvedtek, Dsumbe Kimemeta vezérlete alatt, vissza kellett maradniok. Csereárúkat nem vittünk magunkkal; hiszen csak két vagy három napig akartunk elmaradni, embereink pedig ennyi időre élelmi szerekkel el voltak látva.

Délután fél kettőkor útnak indultunk. Átkeltünk a tanyánk közelében folyó patakon és eljutottunk az őserdő szegélyéhez, a melyet a meruiak, miként a távetáiak, védelmi célból érintetlenül hagytak. Buján tenyésző növényzet közt — nagy volt különösen a pompás páfrányok száma — mentünk lassan fölfelé; alig egy órai hegymászás után azonban 15—20 főből álló harczos-csoport útunkat állotta. Hogy ez tulajdonképen tőlünk mit akart, pontosan meg nem tudhattuk, mivel Moke, a tolmácsunk, a dsagga¹ nyelvet csak tökéletlenül tudta; a benszülöttek lármáztak, élénken hadonáztak, és bennünket min-

¹ A Kilimándsáron és a Meruhegyen ezen a nyelven beszélnek.

den áron föl akartak tartóztatni. Teleki gróf végre türelmét vesztette, a harcosok legmerészebbikét egy erős lökéssel félretolta, és mi tovább mentünk. Csakhamar azonban másodszer is útunkat állották; ekkor azután tisztába jöttünk vele, hogy ezen támadások mit jelentettek: ültetvények közelébe jutottunk; a helység leibonjának tehát kelmedarabot kellett áldozatul adnunk, különben megérkezésünk bajt hoz az országra. Mivel azonban csereárunk nem volt, egyik emberünknek kellett e célra turbánját, a mely egy suka merikániból állott, ide adnia. A benszülöttek ugyan evvel sem érték be, mivel a kelmének két szélén kirojtozottnak kellett volna lennie és vörössel beszegettnek. észrevették azonban, hogy türelmünk már-már véget ér és azért nem is állottak tovább útunkat. Az ösvényen keresztben fekvő fa, a melynek ágai közt kigyókként kellett átkúsznunk és egy erős kapu, a mely a távetáihoz hasonlított, voltak az ültetvény bejáratai. Csakhamar ott álltunk előttük. A kelme-darabon keresztül, a mely az ösvényen kiterítve feküdt, egyenként kellett meghajolva bemásznunk; mikor a bejáratokon túl voltunk, a leibon fogadott és homlokunkon meg nyakunkon mézzel bekent; ekkor végre bántatlanul tovább mehettünk.

Először egy tisztásra értünk ki, a melyről meglehetősen tág kilátásunk nyilott a pompás, megművelt földekre. Ültetvények, főképen pedig banyána-ültetvények takarták mindenfelé a hegylejtőket; a szem, bármerre

¹ Naiberét akartak kapni.

nézett, a legfrissebb zöld színnek legkülönbözőbb árnyalataiban gyönyörködhetett. Örvendezve siettünk a mosolygó réteken tovább; időnként banyánaberkekbe jutotunk, a melyekben sötét volt, mint valami erdőben; lágy gyepen és buja lóhergyékényen menve, kukoriczaföldek mellett haladtunk el és patakokon gázoltunk keresztül, a melyeknek medrében jéghideg, kristálytisza víz csörgedezett.

Benszülöttek mindig voltak kíséretünkben; hová vezetnek, nem tudtuk, de nem is kérdeztük. 5 órakor, meglehetősen meredek lejtőjű réten, hullámozó patak medre mellett fölütöttük éjjeli tanyánkat. Alig jutottunk fedél alá, az eső újra szakadni kezdett; ebben csak az az egy jó volt, hogy a tolakodó benszülöttektől megszabadított.

1480 méternyi, tengerszín fölötti magasságra értünk föl ekkor. a hol a folytonos esőzések miatt a hideg ugyancsak csípős volt.

Midőn reggel fölébredtünk, az eső még mindig úgy zuhogott, miként este megkezdte; sűrű, ködös légkör borította a vidéket. Csak 9 óra felé derült ki, a mikor megint útnak indulhattunk. Először a zúgó patak medrén keltünk át, a melynek partján az éjjelt töltöttük; később az út nyugati irányban, minden emelkedés nélkül banyánaberkeken és réteken vezetett keresztül. Ezután egy második, rendkívül rohamos folyású patakhoz értünk, a melyhez meredek, síkos ösvény vezetett le. Ennél a benszülöttek újból és pedig meglehetősen határozott módon próbálták meg útunkat állani. A patak túlsó oldalán az

út sziklák közt vezetett tovább; ezek közt gyülekezett össze 40—50 főnyi harcos csoport, a mely parancsoló hangon kiáltotta a «megállj!»-t. Be kellett vallanunk, hogy a bensülöttek alkalmasabb pontot e célra nem választhattak. Vezérok középen állva és élénken hadonázva, beszédet tartott, a mely kétségtelenül ránk vonatkozott, mivel csinos fabuzogányával gyakran és fenyegetőzve mutatott felénk; vészes komolysággal hallgatott a csapat vezére szavára. csak néha-néha vetvén ránk daczos pillantásokat.

Az első szónokot föl váltotta egy második és egy harmadik. Ezután pedig mindhárman zergék módjára, nagy gyorsasággal, szikláról sziklára ugorván, hozzánk közeledtek, előszólitották tolmácsunkat és kimért komolysággal adták tudtára a gyülekezet határozatát: 5 doti merikánit és 5 füzér ukutagyöngyöt kell kapniok! Tolmácsunk Moke. a kit egyszerű teherhordóként fogadtunk föl, csakhamar azonban aszkarivá léptettünk elő, mind-
eddig bátor legénynek látszott; most azonban bátorsága cserben hagyta. *Matta kibu! Matta kibu!* (nincs semmink!) kiáltá nem egyszer a benső meggyőződés hangján, állításának bizonyosságául mindannyiszor egy-egy fűcsomót harapván ketté. Akkor hát vissza! hangzott föl a vezér kérlelhetetlen felelete. Moke végre egyik teherhordónknál egy suka fehér kelmét fedezett föl, ezt a harcosoknak följánlotta, de ezek gúnyosan utasították vissza. Most az ügy elintézésére magunk vállalkoztunk, a mi nagyon gyorsan ment is végbe. A bensülötteket még egyszer megkérdeztük, megelégszenek-e a följánlott

kelme-darabbal vagy nem; és hogy még világosabban szóljunk, Teleki gróf kezével a lövésre készen tartott puskáját veregette meg. Most azután a kelmével beérték és az útról elvonultak.

Innen még $\frac{3}{4}$ óra hosszáig mentünk egy rétig, a melyet tanyánk helyéül kijelöltek. A rét közvetlenül egy erdővel benőtt, 30—40 méter mély hegyszakadék szélén terült el, a melynek mélyéből hegyi pataknak — Mágszurunak hívták — zügása hangzott föl. A meddig a környéken elláthattunk, mindenfelé kizárólag banyána-ültetvények takarták. Köztük 20—30 kunyhó volt látható; ezek egészen elszigetelten, a körülöttünk emelkedő magaslatok lejtőin és oldalain, festői helyzetben épültek. A hely fekvése igazán gyönyörű volt, de egyelőre még nem igen élvezhettük, mert bizonyos, közvetlen közelünkben végbemenő jelenségek figyelmünket csakhamar egészen lekötötték.

Mindjárt megérkezésünkkor föltűnt, hogy a harcosok csoportjai távol maradtak tőlünk és hogy asszonyok meg gyermekek egyáltalán nem mutatkoztak. Most azonban a fegyveresek már tanyánk közelében gyülekeztek és élénk saurikat folytattak. Mit terveztek ezek megint? Mindenesetre helyén volt az óvatosság; tanyánkat tehát csak lassan rendeztük be. Sátrunkat a látszat kedvéért fölütöttük, a többi tehercsomagokat azonban nem bontottuk ki és suttogó hangon adtuk ki mindenkinek a parancsot, hogy fegyvereiket félre ne tegyék; annyiramennyire harczra készen, lekötött figyelemmel kísértük a további eseményeket. Minden oldalról gyülekeztek egye-

sek; a harcosok száma gyorsan növekedett; végre 250 paizszsal, dárdával és karddal fölfegyverzett férfiú — puskája csak keveseknek volt — állott közelünkben. Minél tovább néztük az izgatott tárgyalások menetét, a melyeknek tartama alatt több ízben maga a meru-törzsfjedelem is meg-megragadta a szónoki fütyköst: annál erősebb lett a meggyőződésünk, hogy kelepcebe kerültünk. Helyzetünk elég kényes volt. Az egyik oldalon a meredek, mély hegyszakadék tátongott, a másik nyílt oldalon pedig 250 harczra kész fegyveres állott, a kiknek dárdái és mászái módon fehér-vörös-feketére festett paizsai a felhők mögül előtörő napnak sugaraitól fénylettek. Néha-néha egy-egy fegyverök mintegy véletlenül el is sült. Már nem kételkedtünk, hogy hirtelen valamennyien fölgranak és ránk rohannak; a revolverrel ölünkben és töltött puskával kezünkben aggódva vártuk a rohamot. Hosszabb idő mulva előlépett Matunda, több idősebb férfiú kíséretében kimért léptekkel felénk közeledett és tudunkra adta, hogy a harcosoknak 15 doti merikánit és 15 mikufu csomót kell hongoként fizetnünk. Teleki gróf nyíltan megmondta a fejedelemnek, hogy csereárukat nem hoztunk magunkkal, mivel adófizető kötelességünknek eleget tettünk és hogy ez az első eset, midőn a benszülöttek tőle kétszer kérnek hongot; azon is nagyon csodálkozik, így folytatá beszédét, hogy a nagyon is barátságos meghívásuk után ilyen kevéssé szíves fogadásra talál. Miként azonban Matunda maga is láthatja, mi minden eshetőségre készen vagyunk, a mit megmondhat harcosainak is. Matunda bevallotta,

hogy fegyvereseire semmi hatást sem gyakorolhat; meg is látszott rajta, mennyire bántja ötét ez az egész esel. Arról is biztosított bennünket, hogy a harcosok követelésöktől nem fognak elállani, de — mondá — mégis megkísérti, hogy őket más nézetre bírja.

A tárgyalásoknak további hosszadalmas részleteit elhallgatom; elmondásuk az olvasót untatná; csak annyit említek még meg, hogy délelőtti $\frac{1}{2}$ 11-től kezdve dél-utáni 1 óráig kellett alkudoznunk és hogy ezen idő alatt idegeink meglehetősen erős próbát állottak ki. mivel a tárgyalások több ízben veszedelmes alakot öltöttek. A harcosok második követelése az elsővel megegyezett; a következő már 5 doti kelmével és 5 mikufuval is beérte. Mi persze ezzel sem rendelkezünk; utolsó, békére vágyó feleletünkben azonban megígértük, hogy a kívánt tárgyakat alant fekvő tanyánkról el fogjuk hozni és nekik átadjuk. Ebben azután megnyugodtak és a gyülekezet föloszlott. Matunda a béke megkötése után azonnal egy kecskét adott ajándékba; a meruiak is láthatólag barátságosabbakká lettek, különösen midőn azon lövőgyakorlatokat nekik is bemutattuk, a melyekben a benszülöttek mindig nagy tetszéssel gyönyörködtek. Mivel az első kölcsön, a melyet Afrikában kötöttünk, olyan fényesen sikerült, még ugyanaz nap egy másikkal is tettünk próbát; lehetővé is vált csakugyan embereink számára kölcsön kapni egy ökröt. A kölcsönkötés maga azonban olyan hosszadalmas volt, hogy többre már nem vállalkoztunk. Bár az ökör csak egy emberé volt, az ügybe mégis a lakosságnak csaknem fele avatkozott bele;

MÁSZÁI-HARCZOSOK.

Országos Széchényi Könyvtár

tanúkbán tehát nem volt hiány. Érdekes volt az a mód, a melylyel maguknak a benszülöttek mindazokat a csereárúkat följegyezték, a melyekből a vételár állott. E czélra lemorzsolt kukoricza-csutkákat használtak, a melyeket különbözőképen kötöztek össze. Az egyik fajtájú csomó a kelmét és pedig 1 doti merikánit, a másik a drótot stb. képviselte. Végre megkezdődött az alkudozás, a miközben a különféle kukoricza-csutka csomók a kelmedotik, a szenengék, a mikufuk és a gyöngyfüzerek számát jelezték. A benszülöttek köre legalább százszor állapította meg az árt úgy, hogy végre felöle többé kétség igazán nem lehetett; csak mikor ez megtörtént, pakkolta össze a szerencsés eladó a különféle csutakcsomókat és vitte el őket magával. Ennek daczára másodnap, midőn fizetésre került a sor, jelentékeny véleménykülönbségek merültek föl; az eladó a kikötött árnak legalább is kétszeresét követelte, a mibe azonban mi bele nem egyeztünk.

Tekintettel a folytonos rossz időjárásra, abbeli szándékunkról, hogy a Meru-csúcsra föl próbáljunk menni, lemondottunk; a sok kellemetlenséggel megvásárolt engedélyt a hegynek átkutatására azonban annyira, a menynyire lehetett, mégis ki akartuk zsákmányolni. E célból csereárúkra volt szükségünk; ezeket pedig alsó tanyánkról kellett elhozatnunk. Főczélunk, a melyet a meruhegyi útunkkal el akartunk érní, miként említettem, az volt, hogy Nagy-Arusában teherhordó-állatokat vegyünk. Jelenlegi tanyánktól a hegy déli lábánál épült vákuázitelep állítólag csak egy napi járásnyira volt; legokosabb-

nak látszott tehát, karavánunkat ott gyűjteni össze. E tervünk végrehajtása ellen azonban bizonyos aggodalmak merültek fel. Dsumbe Kimemeta ugyanis Távetában valahogyan elszámította magát és árükészletünket kezdettől fogva nagyon is kicsinyre szabta ki. Ha tehát ezen kapzsi hegyi lakók közt tovább találunk elmaradni, árúink annyira megcsappanhatnak, hogy tulajdonképeni főcélunk elérése kérdésessé válhatik. Este, midőn a bensülöttek elvonultak, ez a kérdés foglalkoztatott: végül abban a tervben állapotunk meg, hogy másnap reggel visszatérek másik meruhegyi tanyánkra; ezen terv végrehajtását azonban Dsumbe Kimemeta határozatától akartuk függővé tenni. Ha árükészletünk mellett a nélkül, hogy egyéb szándékaink végrehajtása kárt szenvedne, a hegyen hosszabb ideig elmaradhatnánk, egész karavánunkat kellett volna magammal hoznom, ellenkező esetben csakis az adósságaink kifizetésére szükséges holmikát.

Másnap, délelőtti 10 órakor 14 ember kíséretében útnak indultam; nagyon is erős eső, a mely sehogy sem akart véget érni, megakadályozott abban, hogy még korábban keljek útra. Gyors léptekkel, hogy kísérőimet csakhamar eltévesztettem szem elől, siettem a hegylejtőn lefelé; alig harmadfél órai menés után érkeztem alsó tanyánkra, a hol kíséret nélküli megjelenésem és mivel egészen tele voltam sárral. nyilvánvalóan gonosz aggodalmakat támaszthatott, mert észrevettem, embereim mennyire megkönnyebbülten érezték magukat, midőn jó kedvű «jámbó» köszöntésemet meghallották.

Azon jelentések után, a melyeket Dsumbe Kimemeta árúkészletünket illetőleg tett, semmi kétség sem volt többé aziránt, mit kelljen tennünk. Csakhamar kiderült ugyanis, hogy árúkészletünk már nagyon is megcsapant; ezért a Nagy-Arusába való menetelre többé gondolnunk sem lehetett, mivel ott mindig kemény hongot kell fizetni. Rögtön meghagytam tehát embereimnek, keljenek útra; minden sürgetésem daczára azonban félhárom előtt el nem indulhattam.

Mivel a meruiak szertartásaival már bizalmas lábon állottunk, bár a benszülötteknek a magunkkal vitt szarvasmarhák részére külön bejáratot kellett nyitniok, a bebocsáttatásunk többé nehézségekbe nem ütközött. A kapunál Mokéval találkoztam, a ki Telekitől levelet adott át; ebben a gróf fölkért, hogy ne felejtsek el rakétákat magammal hozni; ő ugyanis nem tudhatta, vajjon az egész karavánnal indultam-e útnak vagy pedig csak a kivánt csereárúkat hozom-e magammal. Ezen levélbeli közleményhez, a mely egy kissé meghökkentett, járult még azon szóbeli értesítés, hogy lehetőleg siessek, mert e késedelmezés veszélyt hozhat. Elképzelhető, hogy lép-teimet ugyancsak siettettem. Négy órakor azonban az eső megint szakadni kezdett; ez az agyagos ösvényeket még síkosabbakká tette, a nehéz csomagokat czipelő teherhordókat óvatos járásra kényszerítette és bennünket előhaladásunkban nagyon föltartóztatott. Sötét is lett csakhamar annyira, hogy a sorban előttünk járókat is alig láhattuk. Csak esti 8 órakor értem be a tanyára, a

hol azonban nagy öröömre és megkönnyebbülésemre mindent rendben találtam.

A benszülöttek csakugyan megpróbálták a kedvező alkalmat fölhasználni, hogy Teleki gróftól nagy adót csikarjanak ki; azon szóbeli értesítés azonban, hogy lehetőleg sietnem kell, egyedül Moke félenkségének volt szüleménye. Elutazásom után kevéssel, meglátogatta Telekit Matunda és felesége. Az asszony nagyon csinos teremtés volt; arczvonásai szabályosak, szemei villogók és ő maga nem kevéssé kaczer — oly tulajdonság, a mi a benszülött asszonyoknál aránylag ritka. Teleki gróf vendégeit, a hogy tudta, mindenféle tréfákkal mulattatta: ezekkel teljesen megelégedve, végre még csak azt kérték, mutassa meg nekik a hatalmas «dáná»-t (varázsszert), a melynek híret embereinktől hallották. Teleki gróf megígérte, hogy a dáná-t — e szón a raketákat értette — elhozatja; meg is bízta, miként tudjuk. Mokét az elhozatalával. A szakadó eső miatt mindeddig a benszülöttek tömege a tanyától távol maradt; a délután folyamán azonban a harczosok száma aggasztó módon szaporodott. Körülbelül 200 főből álló harczos-csapat a tanya közvetlen közelében telepedett le; egy másik körülbelül félakkora, ettől valamivel távolabb, egy közeli banyána-erdőcske mellett tartózkodott. Magukviseletéből nem volt nehéz kitalálni, hogy megint valami rosszban törik fejöket; Teleki gróf ezért maroknyi csapatának — összesen 14 embere maradt — meghagyta, hogy észrevétlenül vegyék kézbe fegyvereiket. Hosszas, izgatott tanácskozás után a nagyobb csapat vezetői előléptek, el-

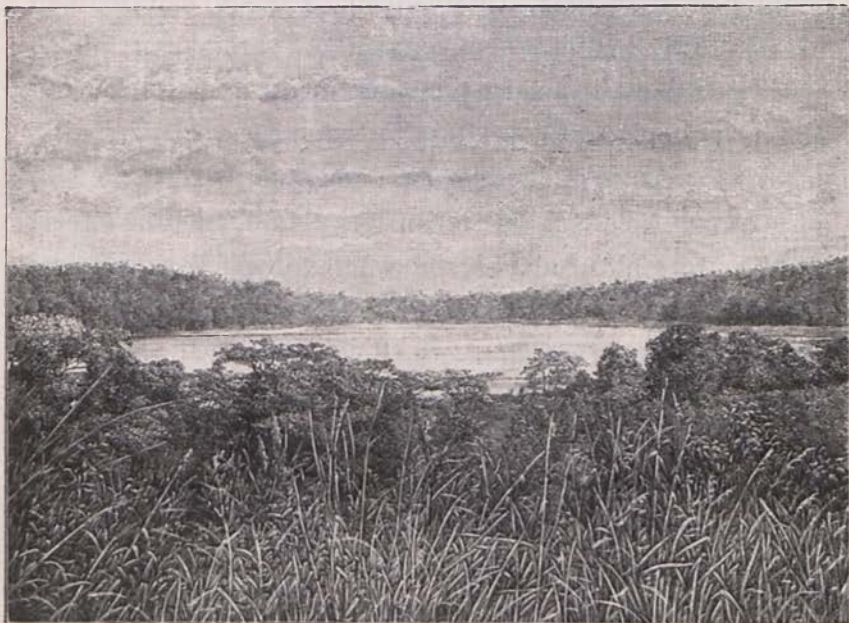
mentek Telekihez. hogy a gyülekezet határozata értelmében tőle nem csekély hongot követeljenek. Mivel Teleki gróf valóban semmiféle árúval sem rendelkezett, a két főczinkosnak csak tagadó választ adhatott. Ezek erre a gyülekezethez visszatértek. Rövid, viharos tanácskozás után a következő ultimatumot terjesztették Teleki elé: «Ők már megunták. hogy mindig csak ígéretekkel biztatják; vagy adja meg Teleki a harcosoknak a szokásos adót, vagy pedig távozzék». Az elszánt hang és egész magukviselete ez egyszer komoly elhatározásra mutatott. Időnyerés végett Teleki azt felelte nekik, hogy a dologról először a törzs-fejedelemmel kell beszélnie. Ekkor kiderült, hogy a fenyegetőző harcos-csapat nem meruhegyi, hanem nagy-arusai benszülöttekből állott. «Matunda szultánnak nincs mit parancsolgatnia; itt ők az urak», mondák végül.

Most tehát az embereket tovább sem biztatni nem lehetett, sem pedig kielégíteni. Teleki grófnak számot kellett azzal is vetnie, hogy e benszülöttek őt bántatlanul el nem fogják engedni; a hely színén a küzdelem sikeres kivívására pedig több volt a kilátása, mint a szakadékokban gazdag talajon, a melyen visszavonulnia kellett volna. Ennek megfontolása után tehát a követeknek ezen feleletet adta: «Tudassátok a gyülekezettel, hogy mivel ajándékaim nincsenek és követeléseiteket ilyen módon ki nem elégíthetem, egyebet nem tehetek, mint hogy innen elmenjek; mondjátok meg azonban embereiteknek azt is, hogy előbb még lövetni fogok rájuk». Ezután pedig messze elhallható hangon megparancsolta

embereinek, hogy a sátrakat szedjék föl és ragadjanak fegyvert. Ez a vezetők várakozásának sehogy sem felelt meg; azért is látván, hogy elleneik milyen komolyan készülődnek a harcra, követeléseikkel fölhagytak és Telekit most ők kérték, maradjon csak helyén. mert ha elvonulna, ezért Nagy-Arusában a felelősséget magukra nem vállalhatnák. Teleki gróf ekkor jó szántából megígérte nekik, hogy a mint árúi megérkeznek, meg fogja őket ajándékozni; ily módon ez a nap is békésen végződött.

Miként említettem, árükészletünk csekély volta miatt azon szándékunkról, hogy Nagy-Arusába is ellátogassunk, le kellett mondanunk. Különben nem is nagyon bántuk, mert teherhordó szamarak a Meruhegyen is voltak kaphatók; egy párral a meruiak is rendelkeztek, többeket pedig eladásra az arusai benszülöttek hoztak. Ez okból tovább maradtunk a Meruhegyen; itteni elidőzésünk néhány nap helyett május első hetének végéig nyult. Ámbár most mindnyájan együtt és azért kétszer oly erősek voltunk, a benszülöttektől tehát semmit sem kellett tartanunk, tanyánkat hosszabb időre mégis csak vonakodva hagytuk el, mivel a benszülöttek kihívó magaviselete miatt könnyen kerülhetett a dolog összeütközésre. Meg is történt még többször, hogy ez emberek fenyegetőzni kezdtek, de most már be voltunk rá tanulva, azonnal mi is rájuk vicsorítottuk fogainkat és ily módon kapzsi vágyaikat rendesen lehűtöttük. Mindig az arusai benszülöttek voltak azok, a kik a meruhegyi harcosokat ellenséges magaviseletre ösztönözték

és a zsarolásra kísérleteket tettek. A tengerparti lakók gyakran mondták, hogy az egyenlítőalji Afrika keleti részeiben csak két gonosz néptörzs van: a vákikuju és az arusa a dsui (nagy-arusai) vákuázi; eddigi tapasztalataink szerint is elég okunk volt már, az utóbbiakra

A BÁLBÁL-TÓ.

vonatkozó véleményökben osztozkodnunk. A meruiak karaktere egyébként szintén nem valami szelid; ez emberek dsaggaiak és miként ezek, meg a legtöbb hegyi lakó általában, élénk, önérzetes és aránylag bátor nép. Mind-
eddig csak szolgálalkú elefántcsont- és rabszolgakereskedőkkel volt dolguk; azt hitték tehát, hogy szokásos módon,

fenyegetéseikkel bennünket is megfélemlíthetnek. Valóban, tökéletesen olyan viszonyokkal ismerkedtünk itt meg, mint a minöket van der Decken báró épen 25 évvel ezelőtt a Kilimándsáron talált. A Meruhegy lakói, kiknek száma körülbelül 1000 lehet, önálló országot alkotnak ugyan, de Nagy-Arusától, a vákuázi-teleptől bizonyos tekintetben függenek. Ültetvényeik a hegy déli lejtőjén 1400—1700 méternyi magasságban vannak. A Meruhegy patakjai nagyjában mélyebb medrűek mint a kili-mándsároiak; ezért is rajta a mesterséges öntözés dolgában a viszonyok kedvezőtlenebbek; e helyett azonban a talajnak kell sokkal termékenyebbnek lennie, mert ezekhez hasonló buja banyána-ültetvényt sehol sem találtunk. A banyána a kiváló és fő kenyértermék; mellette azonban természetnek babot, kukoriczát, eleuzinét és csekély mennyiségben batátákat, meg rózsaszín virágú dohányt is. Azonkívül a lakosság szarvasmarhákat, kecskéket és juhokat is tenyészt; sőt méhészettel is foglalkozik; az itteninél édesebb mézt sehol Kelet-Afrikában nem találtunk.

A meruiak elszórt kunyhókban laknak. A kunyhók nagyobbára szénakazal-alakúak; vannak azonban olyanok is, a melyek alakjukra nézve egészen a maszai-kunyhókhoz hasonlítanak, csak hogy nagyobbak és nincsenek földdel meg ganéjjal földve, hanem a banyánaszár fehéres, fényes leveleivel. Mivel a mászáikkal folytonos érintkezésben vannak, mind szokásaikban és erkölceikben, mind az uralkodó divatban köztük, meg a nagy-arusai vákuázi nép közt sok a hasonlatosság; a kidsag-

gán kívül náluk a mászái nyelv is nagyon meghonosodott.

A meruiak fejedelme, a már említett Matunda, csak csekély személyes hatalomnak örvend. Mindenféle belső ügyben a szoldateszka vágyaihoz, a külső ügyekben pedig a nagy-arusaik kívánalmaihoz kell alkalmazkodnia. Egészben csak ritkán, ha pedig ellenségeskedések voltak kitörőfélben, soha sem láttuk. E miatt többször kérdőre is vontuk; mindannyiszor azonban részegségével mentegetőzött, a mit egészen nyiltan bevallott.

Asszonyokban, férfiakban és gyermekekben ellenben tanyánk helyén soha sem volt hiány, bár ittlétünk alatt csaknem minden nap és pedig bőven esett. Kora reggeltől naplemente utánig tolongott tanyánkon a sok benszülött, a kik közt magunk csaknem elvesztünk. Embereinknek élelmi szereket kellett becserélniök, nekünk szamarakra vott szükségünk, vettünk azonkívül mindenféle ethnographiai tárgyakat is; szóval, az élénkség olyan volt, mint valami országos vásáron. Mi európaiak Afrikában igazán semmit sem találtunk, a mi annyira bosszantott volna, mint a benszülöttekkel való cserekereskedés; ez pedig sehol gonoszabb nem volt, mint itt. A cserekereskedés mindig körülményes és sok boszúsággal egybekötött foglalkozás, mert nem szabad azt hinni, hogy az embernek együgyű vadakkal van dolga; ellenkezőleg, igazán meglepő, milyen ravasz kufárszellemet képesek a még egészen éretlen gyermekek is tanúsítani. Ennek illusztrálására egy pár megjegyzés is elég lesz. Itteni tartózkodásunk első napján Dsumbe Kimemeta,

régi, tapasztalt kereskedő, bár egyebet sem csinált, nem volt képes egyetlen egy száárnál többet venni. Négy-szer kellett annak árát megállapítani, mert a száár tulajdonosa utólag ugyanannyiszor bontotta föl az adás-vevési szerződést. Biztosra vehető, hogy az illető eladó vagy eladónő tíz esetben ötször fogja a gyöngyöket vagy más egyéb vételért visszahozni és a hosszas alkudozás újból kezdhető. Az ilyen vételnél mindig egy csomó ember vesz részt és pedig vagy tiszta kíváncsiságból, vagy hogy ravasz elméjűségét kimutassa; ez teszi azután az alkudozásokat olyan végtelen hosszúakká, mert ha az eladó maga ki is van már elégitve, barátai még mindig nincsenek. Az egyiknek nem tetszik a kelme színe, a másik pedig általában keveselli, a mit az illető érte kapott.

A benszülöttek között vannak egyesek, a kik az eladást szinte üzletszerűen szokták megakadályozni; ezek a kereskedőt titokban adott kis ajándékkal a maguk részére igyekeznek megnyerni; ennek azonban gyakran csak az a következménye, hogy számos üzletet látszólag ugyan megkötnék, de amint a közvetítő a baksisát megkapta, azonnal ismét fölbontják s a kereskedő ezzel egyszerűen rá van szedve, mert jó barátja egyhamar nem mutatja magát. Mi magunk e tanyánkon kelméket, puskaport, drótot és más egyebeket végtelen türelemmel méregettünk; órákat töltöttünk el e munkával; de ez azután a benszülöttekkel való cserekereskedést olyan utálatossá tette, hogy későbben vele már csak nagyon is kivételesen foglalkoztunk. A rossz időjárás miatt kirándulásaink-

ban csak a közvetlen közeli környékre szorítkoztunk; azon a héten, a mit a meruiak közt töltöttünk, csakis az utolsó nap vonultak el a felhők, a melyek az egész hegyi vidéket mindaddig eltakarták; csakis ekkor nyílt alkalmunk a Merunak magasabb részeit és csúcsát legalább a messzelátóval közelebből megvizsgálnunk. Piramiszerű alakja félreismerhetetlenül bizonyítja, hogy kialudt vulkán, melynek nyugat-északnyugati és kelet-délkeleti oldalai valamely hatalmas kitörés alkalmával össze-vissza repedeztek; e közben a kráternek gyűrűalakja is szétrombolódott; a kráter délnyugati széle most 4462 méter¹ magas; ez a főcsúcs; északi szélén megmaradt egy mellécsúcs, a mely 3700 méter magas. Miként a Kili mándsáron, a Meruhegyen is csak a déli lejtőn folynak patakok; az északi lejtőn nincs egyetlen egy sem; ezért ez, mint mondják, egészen lakatlan.

A Meruhegyen állítólag mindig vannak elefántok; mivel pedig ezek az ültetvényekben nagy károkat tesznek, a benszülöttek, a mint egyet észrevettek, nekünk mindig megjelentették. Ennek daczára csak egyetlen egy ilyen állatot láthattunk; ez is nagyon alkalmatlan, embernyinél magasabb, nádas fűvel takart földön tartózkodott, a hol rá vadászni teljesen lehetetlen volt. Többször hallottuk ez elefántot, a mint közelünkben, a fűben zörgött, de hogy meglássuk, mindig valami fára kellett felmászunk; hosszas, hiábavaló fáradozás után végre a vadászattal fölhagyunk. A benszülöttek, a kik e köz-

¹ Dr. O. Kersten trogonometriai fölvételei szerint.

ben kísérték, végtelenül éles szimatoló tehetséget tanúsítottak; de féltékenységükkel, a melynél fogva a legkisebb veszély esetén is fákra menekültek föl, mindenféle vadászatot elrontottak. Ezen cserkészésünk közben, a hegy déli lábánál, gyönyörű kis kráter-tavat fedeztünk fel, a melyet a benszülöttek Bálbálnak hívtak; a tónak alakja olyan, mint valami erősen kikerekített, egyenszárú háromszögé; két oldalának hosszúsága körülbelül 8—800 méter, a harmadiké 500 méter. Ez utóbbi oldalon partjai laposak, homokosak és könnyen hozzáférhetők; többi részeiben 10—30 méter magasak és meredeken ereszkednek le a vízfelületre. A sziklás falakat buja, pompásan zöldelő növényzet takarja. A tónak látható helyen sem hozzá-, sem lefolyása nincsen; vize tiszta, átlátszó; színe sötétkék; mélysége, a lapos part közelében is nagy. Felszínét számos lotosz-virág takarta és különböző vizimadarak, főképen kacsafajok élénkítették. A Bálbált eltakaró, lapos kúpalakú dombnak lejtői rövid pusztai fűvel vannak benőve és főképen dél felé nagyon szelidek.

Mialatt a hegyen tartózkodtunk, Nagy-Arusa benszülöttei gyakran tiszteltek meg látogatásukkal; állítólag még leibonjuk is megfordult köztük; ez utóbbi igen jól emlékezett még dr. Fischer Gusztáv német utazóra; sokat beszélt nekünk róla és bizonyította, hogy legjobb barátja volt. Ámbár legalább is egy tucatszor ismételte, hogy ő szultán, még pedig hatalmas szultán, akasztófára való pofájában még sem bízunk és vele barátságosabban sem bántunk, mint a többiekkel. A szarvasmarha,

a mivel megajándékozott. vándorló csontvázhoz hasonlított; még az a leopárd is, a ki bennünket a rákövetkező éjjel meglátogatott, nyilvánvalóan szintén soványnak találta, mert csak a farkát harapta le.

Május 7-én, reggel elhagytuk a Meruhegyet, szándékunk levén Kis-Arusán és Káhén keresztül Távetába visszatérni. Karavánunk tíz szürke szamárral szaporodott meg; többet nem kaphattunk. Helyettök azonban «Mzungu», két maszkati, ezüstszőrű szamarunk egyike hagyta ott fogát. Földagadt száj, láthatóan nehéz lélegzetvétel és erős belső fájdalmak voltak betegségének tünete; 20 óra lefolyása alatt valami mérges légy csipése következtében kiadta páráját. Mindeddig nyerges szamarainkat nem használtuk ugyan, e veszteséget mégis fájaltuk, mert nem tudhattuk, vajjon a derék állatnak hiányát későbbben nem-e fogjuk nagyon is érezni.

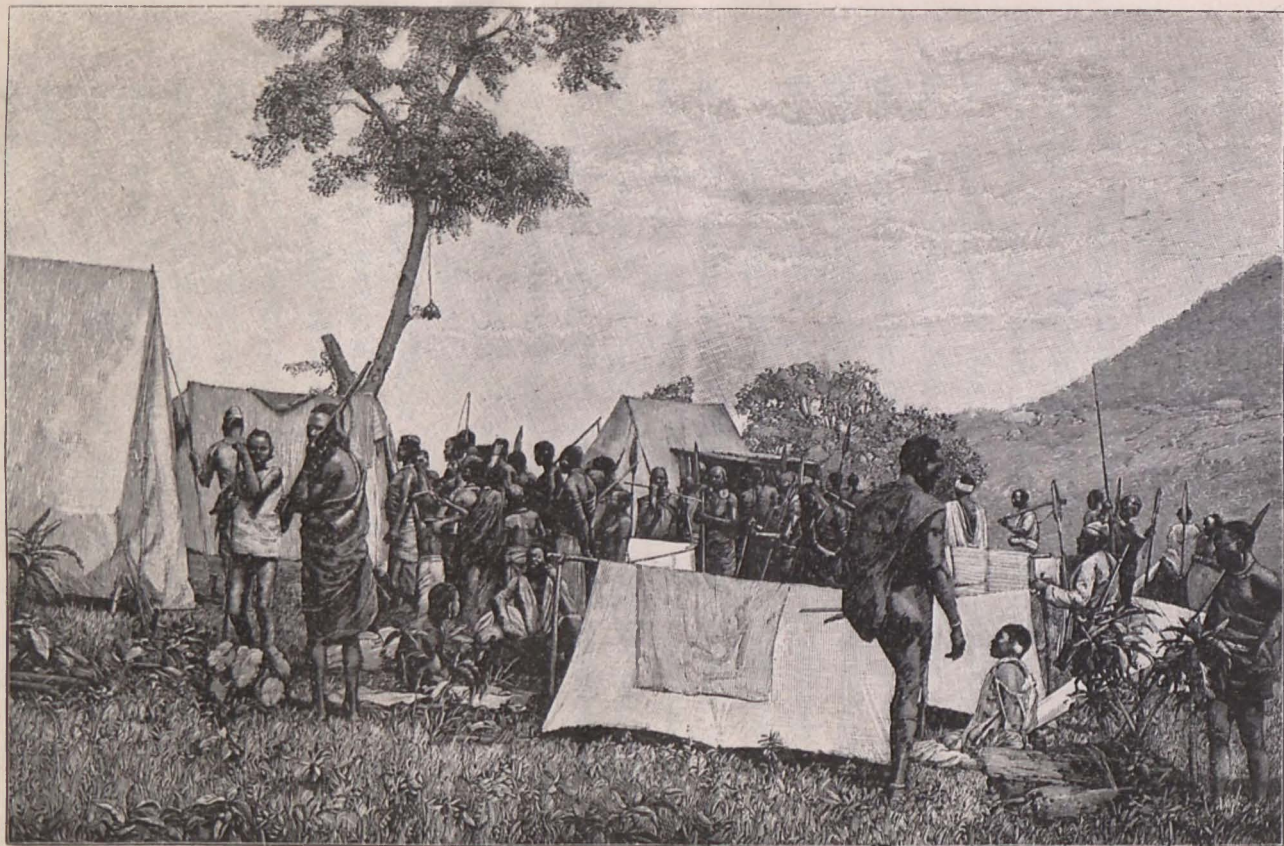
Kora reggel akartunk útnak eredni, hogy a bensülöttek alkalmatlankodását lehetőleg kikerüljük; e szándékunk azonban megghiúsult és csak jó későn indulhattunk el, mert egyik emberünket, a ki a lázbetegségek miatt nagyon elgyöngült, ott kellett hagynunk. Átadtuk őt az egyik tekintélyes és bizalmat keltő külsejű meruinak; gondoskodtunk természetesen ellátásáról és jövőjéről is.

Útunk egy darabig a Mágszuru-folyó mentén vezetett; azután átkeltünk rajta és a Bálbál-tó keleti oldalán, közvetlenül mellette, haladtunk tovább. Derült ég nézett le a környékre: midőn a hűvös hegyi vidékről a száraz, fátlan pusztára megint leértünk, szinte elviselhetetlenek

látszott a nap heve. Délben az Ákáti-folyónál tanyáztunk: ez a Meruhegyen ered; a Mágszuru útján megkapja a hegy déli oldalának minden vizét és azután a Darjamába szakad. Késő délután pompás látványt élveztünk. Balról, közvetlen közelünkben a sárga pusztából a Merunak sötét, csaknem fekete piramisa, valamivel odább pedig világos-kék színek közt, a Kilimándsáro-hegy meredt égnek; ez utóbbinak hóval takart csúcsait, a leáldozó nap sugarai aranyozták meg — a legfenségesebb látványok egyike! Friss hó, a mi a Kilimándsáron esett, takarta az egész nyeret és a mint látszott, csaknem az őserdő felső széléig nyult le. Az nap láttuk az északnyugati lejtőn ülő, harmadik Kilimándsáro-csúcsot is; mivel ez sokkal alacsonyabb és nem nyúlik föléje azon felhőpadnak, a mely a Kilimándsáro középső részeit oly gyakran eltakarja, csak ritkán van, hogy láthassa, az embernek alkalma.

8-án az Ákáti mentén folytattuk útunkat egészen azon hely közeléig, a hol a Mágszuruba szakad; ennek balpartján, néhány ősrégi szikomoruszfa alatt töltöttük az éjjelt.

E két menetünk közben csak egyes, magános mászái emberekkel találkoztunk, a kik kémekként épen ezt a határvidéket járták be, a mely a mászáik földjét Nagy-Arusa területétől elválasztja; csak a Darjama-folyó mellett kellett volna nagyobb csapattal találkozunk, a mire azonban tekintettel árúkészletünk megcsappant voltára, nem nagyon vágyakoztunk. Ezt a találkozást kikerülendők, eltökéltük, hogy másnap kettős menetet

A VAVIRÁKNÁL.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

teszünk meg, mivel így egy nap alatt juthattunk ki a mászáik területéről. Korábban indultunk el és a szokott-nál gyorsabban is haladtunk a Darjamának a messze-ségben felbukkanó zöld növényeszegélye felé. A Darjama valószínűleg a Meruhegy délnyugati oldalán ered és ott Samburáj nevet visel. Keleti irányú, középső folyásában Darjamának, alsó folyásában pedig Rongá-nak hívják. Samburáj-Ronga a Meruhegy déli lejtőjének összes patak-jait egyesíti magában és velök együtt a Rufuba vagyis Pángániba szakad; ez utóbbi tehát a Kilimándsáro- és Meruterületnek összes vizeit fölszedi medrében.

Négy órai menet után a Darjamánál állottunk. A folyó 18 méter széles, a közönséges ember magasságá-nál mélyebb és vízben elég bő; vize piszkos és zava-ros. A medrén keresztben fekvő faóriás lehetővé tette, hogy rajta gyorsan, de nem csekély fáradsággal átkel-jünk; a túlsó parton, a bozótban, a melyet karvastag-ságú felfutók tettek sűrűvé, letelepedtünk és hosszabb déli pihenőt tartottunk.

Délután félkettőkor tovább indultunk; csak midőn a nap már lemenőben volt, ütöttünk tanyát a Darjama-folyónál, a kereskedőtől Mikinduninak nevezett helyen; útunk ez alkalommal a lapos hátú Csacsame-hegy lába mentén, a folyamparti bozótól 500—1000 méternyi távolságban vezetett odább. Ezen vidék sajátságos el-hagyatott; ránk idegenszerű hatást tett; a hegyeknek más volt az alakjuk, a flóra sokkal változatosabb és feltűnően sok, előttünk új fajból állott. Egy perczre e látvány meglepett, de csakhamar észrevettük, hogy e

feltűnő különbség a talaj kőzeteinek változásával áll összefüggésben. A vulkanikus területet elhagytuk és dél óta metamorfikus kőzeten jártunk. Fehér mészkövet törmelék alakban, valamint nagy sziklatuskók alakjában gyakran láttunk; itt-ott azonban még lávarétegek is kerültek felszínre. Menet közben, messzebb a hegyekben, sziklatöréseket láttunk, a melyek hófehér márványként ragyogtak.

Vad, különösen antilopék nagy számmal voltak; hosszabb útat kellett azonban még megtennünk és ezért vadászatra való vágyódásunkat fékeztük. Nem is lőtt Teleki gróf egy gnuantilopénél egyebet. Az a sajátyszerű szarúmadár (Buceros), a melyet Teleki gróf már mászindei útjában is látott, gyakran volt található; a fűben kis, 3—5 darabból álló csoportokban tartózkodott; nehezen és nem szívesen repült. Egy példányt lelőttem, hogy közelebről megnézhessem; tollazata ritka volt; sok helyen belőle csupasz bőre kilátszott.

A Mikinduni nevű tanyahely a folyónak kanyarulatánál fekszik, a hol ez hirtelen északnak fordul; erre a Mikinduni-hegyek, kevésbbé jelentős halmok kényszerítik, a melyek a Szogonoj-hegyláncz északi oldala előtt terülnek el. Másnap ezen halmok és a Szogonoj-láncz közt folytattuk utunkat; nem is láttuk egyszer sem a folyót. Kezdetben az ösvény erősen emelkedett (170 méternyire), később azonban ismét lefelé szállott. Bár a talajt kövek vagy homok takarta, elég sűrű növényzetben nem volt hiány, sőt időnként pompás vegetáció körébe jutottunk, a mely épen ekkor a legszebb virágdíszben

ékeskedett; az erdők baobabfákból és akáczfákból állottak. Egész útunkban csak egyetlen egy víztócsára akadtunk; ennek vize is azonban zavaros szürke és sótartalma miatt ihatatlan. Pedig a forróság valóban pokoli volt, mert a vakító fehérségű talaj a kegyetlenül tűző nap-sugarakat teljes mértékben sugározta vissza. Ilyen körülmények közt nem volt csoda, ha Kidsuma vagy Muynura, egyik unyámvezii teherhordónk végre mindezt megunta és lázongó agyában a gondolat megérlelődött, hogy ravasz fogással legalább alávaló terhétől fog megszabadulni. Épen a legforróbb dél volt, midőn az ösvény közepén egy emberre találtam, a ki a földön hentergett és kezeivel meg lábaival úgy hadonázott, mintha már haldokolnék, e közben pedig rettenetesen fájdalmasan jajgatott. «Kidsuma, az Istenért, mi a bajod?» kérdém tőle meglepetésemben és «Uram — meghalok — mindjárt» volt nehezen hallható, töredezett szavakban kiejtett válasza. Folytatta azután hadonázásait; időnként meg-megnyugodott és ilyenkor nyögésével is alább hagyott; perczekre teljesen élettelennek látszott. Mások, teherhordók és aszkarik is oda gyülekeztek és részvéttel teljes hangulatban állották körül. Több ízben valamennyien azt hittük már, hogy elnyugodott; halk nyögések azonban még ki-kitörték kebléből; segíteni nem tudtam; egyebet tehát nem tehettem, minthogy résztvevően figyeltem minden mozdulatára. Idővel azonban bizonyos kétségek merültek föl lelkemben, eleinte ritkán, későbben mindig erősebben. Minél tovább nézegettem a földön heverőt, annál erősebb lett a meggyőződése, hogy itt egyedül az az eszköz

segíthet, a melyet a mesékben és regékben a gonosz lélek kiüzésére szoktak használni. És csakugyan! Alig parancsoltam meg Kharso-nak, hogy fogja a korbácsot és szabadítsa meg ezt az embert az ördögtől, a szegény legény máris föl tudott emelkedni és bennünket megnyugtanni, hogy jobban érzi magát.

Málágo tembo nevű tanyahely, a melyen már van der Decken báró és dr. Fischer G. is megfordult, volt az napra végcélul kitűzve; de messze túl voltunk már rajta, midőn Dsumbe Kimemeta, a kinek, bár vitték, a menet mégis nagyon hosszúnak látszott, bennünket erre figyelmeztetett. Málágo tembo a Ronga-folyó parti bozótjaiban egészen közömbös hely; se nem rosszabb és se nem jobb mint ugyanott a többi. Ezért is derékszögben ösvényünkről egyszerűen letértünk és a legrövidebb úton, árkon-bokron keresztül a Ronga-folyó felé vitorláztunk, a melynek berkeit csakhamar meg is pillantottuk. Egy öreg, magános bivalybika, a ki déli pihenőjéül ugyanazt az árnyékos helyet választotta, a mely felé karavánunk közeledett, szerencsére még idejében fölébredt. Hatalmas ugrással kinntermett a sűrűből és megjelent a tisztáson; daczosan fölemelt fővel ott állott a sűrűn sorakozó karaván előtt. Teleki gróf alig 30 lépésnyire állott az állattól, készen is volt a lövésre; azonban puskáját elsütnie csak akkor szabadott, ha a bivaly támadni akar, különben igen sok ember életét veszélyeztette volna. Az öreg remete azonban csak rövid ideig nézett a mozdulatlan karavánra, boszusan mormogott egyet és azután tovább ballagott.

Másnap reggel, 500—800 méternyi távolságban a délnek levő folyótól, számos vadtól élénk vidéken haladtunk keresztül. Különböző jelekből láttuk, hogy ezen a környéken gyakrabban fordulnak meg emberek; nem is lepett meg tehát, midőn egyes magános mászáikkal találkoztunk; harmadfél óra alatt ezek elvezettek a Ronga-folyó átkelőjéhez.

A térképre vetett pillantás azt a kérdést keltheti föl, miért is mentünk hát mi olyan nagy kerülővel Kis-Arusába. Csolnakkal is föl voltunk szerelve; tetszésünk szerint tehát bárhol átkelhettünk volna a Ronga-folyón. Erre persze vezetőink nem gondoltak, midőn a folyó azon helyéhez vezettek, a hol ők átkelni szoktak. Mivel pedig nekünk módunkban semmiképen sem állott, hogy a kérdéses helyek fekvése felől tájékozódjunk, terveiket nem is befolyásolhattuk.

A gázlónál a Ronga-folyó 30 méter széles, közepén 2—2¹/₂ méter mély és meglehetősen sebes folyású volt; csolnakon kellett tehát átkelnünk. A repülő komp csakhamar készen állott; a terheket és embereket annál gyorsabban átszállítottuk, mivel erős, tartós országos eső gyors tevékenységre nógatott. Utolsó szállítmány marháink és szamaraink voltak. Az előbbieket egy öreg tehén vezetése mellett, a ki, mivel már Maszinde óta hoztuk magunkkal, a vándorélet változatosságait eléggé ismerte, bátran neki mentek a víznek, bátran és okosan megküzdöttek az árral és könnyű szerrel át is értek a tulsó partra. Nem úgy a szürkéket. Ezeket természetesen már korábban lenyergelték, volt tehát alkalmuk a kövér fűből

is lakmározniok; midőn végre a sor rájuk került, eleinte lassan a parthoz kellett őket csalni, azután embereink körülfogták és borzasztó kiabálásokkal és suhogó botütések közt a vízbe kergették. Eleinte, magasan feltartott fővel, elég bátran usztak előre, de csak a folyó közepéig. Oda érvén, meghökkentek, erőlködéseikkel hirtelen fölhagytak és mint zsákmányai a folyóvíznek, az ártól minden ellenállás nélkül sodortatták magukat lefelé. Átkelésüket mindnyájan mindeddig megfeszített figyelemmel kísértük; ekkor azonban mindenféle irányban tovarohantunk, hogy a szürkékből megmenthessük azokat, a kik még megmenthetők. Csak ekkor vettük észre, hogy szigetre kerültünk. Minden oldalról a folyam ágai környékeztek és megakadályoztak abban, hogy az állatokhoz juthassunk, a melyek valamivel alább, összevissza kúszalódott csatornában, sekély helyeken, egészen kimerülten megfeneklettek. A függőleges, csúszós partok, különösen pedig a víz fölé nyuló bozótok miatt, sehol sem lehetett hozzájuk férni. Soká eltartott, míg csak tájékozódni tudtunk; ekkor azonban a legkülönbözőbb módokon hozzáfogtunk a mentő munkához. Vízhöz vezető lejáratozat készítettünk, a partokat, hol nagyon meredek voltak, leástuk és végül az állatokat kötelekkel a szárazra kivonszoltuk. Hat órai nehéz munka után megvolt az elégtételünk, hogy az egész számarcsordánk együvé és szárazra került.

A folyó főágán túl voltunk; még két mellékág állott előttünk. Az egyik csak 4 méter széles, de mély és sebes volt; azonkívül meredek és csúszós partok közt is folyt.

A folyó fölött keresztbe fektetett fatörzs szolgált hidul; embereink fürgén átkeltek rajta; annál nagyobb nehézséggel járt az állatok átszállítása. A fatörzs félig a vízbe volt merülve; a víz nagy erővel ütközött belé mint valami fölfogott, malmot hajtó patak. Két ökrünk itt, felügyelet nélkül maradván, beugrott a vízbe, de nem volt képes a partra fölkapaszkodni, mert az ár a már-már

MAKACS SZAMÁR.

fulladozó állatokat olyan erősen odaszorította a fatörzshöz, hogy sietnünk kellett a segítséssel nagyon; mivel pedig a dolog másképen nem ment, lábainkkal leszorítottuk a vízbe annyira, hogy az ár a fatörzs alatt elsodorhatta. Valamivel lejjebb azután ismét a felszínre kerültek és végső erejüket összeszedvén, újból elkezdtek az ár ellen küzdeni; egyiköknek sikerült is valahol a partra kijutni, a másikat azonban láttuk, a mint vala-

mivel lejjebb egy krokodilusnak esett áldozatul. Az alig megmentett szamarainkat, hogy újabb veszedelmek elé ne állítsuk, kötelekkel húztuk keresztül. E közben mindig mélyebbre merültek le a víz alá és így félig megfuladva jutottak ki a partra; más mód nem lévén, nem segíthettünk rajtuk. Hasonló eljárást követtünk a második mellékágnál is.

E nehéz munkát kis csapat embernek kellett végrehajtania, a mely hátramaradt, míg a karaván többi része Kis-Arusának vette útját. Daczára a folytonosan szakadó esőnek és gyomrunk üres voltának, esti félkilenczig, míg az utolsó szamar is túl nem volt a vízen, fáradhatatlanul dolgoztunk. Manva Szera, az öreg vezetőnk e közben ügyességével és tevékenységével mindennek közül kivált és így egyszerre jóvá tette összes bűneit, a melyeket mindeddig ellenünk elkövetett. Szegény szürkéinket a hármas átszállítás nagyon megviselte; mintha már-már ki akarnák adni párájukat, állottak a folyam partján és nem mozdultak helyökből; csak miután egy darabra a szó szoros értelmében eltoltuk és elhúztuk, indultak maguk is újra útnak. Későn este, a 10—20 centiméter magas vízzel takart pusztán keresztül még egy óráig kellett Kis-Arusa felé mennünk; nehéz napi munkánk csak ekkor ért véget.

Sátrainkat, 170 emberből álló kereskedelmi karaván tanyájának közepén ütöttük fel, mivel itt volt az egyedüli száraz hely, a melyet találhattunk. Ez a karaván Leikipiában is megfordult és itt már két hónap óta várt egy másikra, a mely Ngabótoba, a Baringo-tótól észak-

nak fekvő országba ment. Ez idegenek tanyahelyükön nagy csomó elefántcsontot gyűjtöttek össze és miként mondták, «biásere kú»-t, jó üzletet csináltak. Kincsököt, a tűzveszélytől megóvándók, a földben elásva tartották. A karaván vezetői, Mpujuival, a mászáik nyelvének legjobb ismerőjével és Dsumbe Kimemeta barátjával élükön, Teleki grófot megérkezésekor nagyon szívesen fogadták és szép fehér kukoriczalisztból álló ajándékukkal nála csakhamar meg is jelentek.

Kis-Arusa vagyis Alsó-Arusa (Arusa á csini), miként a környéken nevezik, vakuázik telepe és fizikai tekintetben Távetához hasonlít. Mivel a helységet minden oldalról folyók környékezik, a lakosok az erdő védelmét inkább nélkülözhatték; kevesebb is mellette az erdő. E helységet a kereskedő karavánok valamely út megkezdése előtt vagy utána ép olyan gyakran használják fel gyülekező helyül, mint Távetát; hogy Távetá vagy Kis-Arusa legyen-e kiindulásuk pontja, az utazás céljától függ. Négy út vezet a tengerpartról a mászáik földjére. A legkeletibb Ukambanin megy keresztül Ngongo Bagász felé. A második szorosan a Kilimándsáro keleti fele körül visz észak felé; a harmadik a Kilimándsáro és Meru-hegy közt megy el. A legnyugatibb végül Nagy-Arusát érinti és a Meru-hegytől nyugatra északnak fordul. A nagy hongo miatt, a melyet Nagy-Arusa rabló benszülöttei követelni szoktak, a legnyugatibb utat a kereskedők nagyobbára csak akkor követik, midőn már a mászáik földjéről visszafelé jönnek; a hazafelé menő karavánoktól ugyanis Mászáiország benszülöttei csak

mérsékelt adót szoktak kivánni, abból az egészen helyes szempontból indulván ki, hogy összes árúikat elefántcsonttal cserélték be. A követeléseknek, a melyeket Nagy-Arusa ennek daczára támaszt, a visszatérő karavánok a fölősegesekké vált puskáikkal szoktak eleget tenni, a miért is itt már számos ilyen fegyvert találhatni. E vidékek kereskedő karavánjaiban mindig vannak nagyobb számban úgynevezett «tádsiri»-k, azaz gazdagok; ezek legtöbbje, illetőleg valamennyi azonban egészen szegény ördög, mert az elefántcsonttal való kereskedés nekik gyakran semmit vagy csak igen keveset jövedelmez. A kik ezen üzleteknél egyes egyedül nyernek, a hitelezőik, a tengerparton nyugodtan élő indiaiak. Hogy a szárazföld belsejében a különben elkerülhetetlen versengést megszüntessék, «sirka» nevű rendszert honosítottak meg; e szerint valamely karavánnak kereskedői a nyereségen vagy veszteségen, árúik arányában osztoznak; más szóval tehát társüzleteket csinálnak. Hogy a végleges nyereség- vagy veszteség-felosztást megejthessék, a karavánok, mielőtt a parthoz érnének, Távetában vagy Kis-Arusában összegyülekeznek; ezért találni olyan gyakran ezen helyeken karaván-csapatokat, a melyek másokra, még távollevőkre várakoznak. Az útvonal nyereségét az elefántcsontnak készpénzért való becserélése után maguk közt egyszerűbben és igazságosabban oszthatnák föl, de nem teszik, mert hitelezőik mind az elefántcsonttal való fizetéshez ragaszkodnak. A hazaérkezésre a mászáiföldet fölkereső kereskedő-karavánok mindig különös előkészületeket tesznek. Útközben még mindenféle, bo-

londul kieszelt álöltözeteket készítenek, hogy ezeket magukra öltve, hazájokban a különböző tánczokat és énekeket bemutathassák, a melyeket a benszülöttektől

DSAGGA HARCZOS.

ellestek. Tiszteletünkre, ilyen látványosságot mutattak be másnap nekünk is; gyönyörködtünk tehát a négerek egy farsangi tréfájának sajátságos látványában. Figyelmessé-

gökért természetesen megfelelő baksist kaptak, a mit mutatványaikkal tulajdonképen el akartak érní.

E játékok bemutatása után a kereskedők egyik emberöket hozták elé, a kit, midön egyszer a Rongon átkeltek, egy krokodilus megragadott. Karja borzasztón össze volt marczangolva, azonkivül sebe már több hetes és igen elhanyagolt is volt; Teleki gróf mégis hozzálátott a gyógyításához; késsel és ollóval a lelőggó hús- és bőrdarabokat lemetszette és egy óránál tovább doktoroskodott rajta; ennek daczára nem igen biztatta öket, hogy a beteg karját valaha is használni foghatná. Miként késöbben megtudtuk, az illető mégis teljesen meggyógyult.

Május 13-án újra útban voltunk; alig mentünk egy óránál tovább, már megérkeztünk a Mailedsához, a Ronga egyik mellékágához; ez van der Deckennek Málágo-tembo nevű tanyahelyétől ágazik el és Kis-Arusa északi határául szolgál. Útunk időnként a benzülöttek ültetvényei közt vezetett el, a melyek főképen bab és kukoricaföldekből, a folyó közelében pedig kizárólag banyánákból állottak. A folyón olyan helyen keltünk át, a hol tömegesen lerakott fadarabok a két partot egymással részben összekötötték; néhány mélyebb helyet magunk töltöttünk ki és így a folyón csaknem száraz lábbal kelhattunk át. Az átkelő helyen a víz körülbelül 20 méter széles, sekély, de meglehetősen sebes folyású volt. Félkettőkor az átkeléssel készen voltunk, a mire a sűrű parti bozótban tanyát ütöttünk. Itt, néhány óra lefolyása alatt, mérges légycsipések folytán elvesz-

tettük «Szim»-et (villámot), harmadik és utolsó nyerges szamarunkat.

Másnap, hat órai, számot tevő menet után a kahei erdő szélére érkeztünk. Útunk ez nap az első két órában bozótos erdő szélén vezetett el, a mely az esős évszakban mocsáros szokott lenni; azután pedig kopár, homokos pusztára érkeztünk, a mely a kahei erdő szélének közeléig nyulik el. A kahei erdő nem olyan sűrű mint a távetái; nem is jár az utazás benne annyi nehézséggel mint ebben; ezen fölfedezés, különösen azon nehéz menet után, a melyen aznap túlestünk, kettősen kellemes volt. Magasan fent, a legárnyékosabb fák lombjai közt, számos tagját láttuk a különösen szép déli Colobus Guereza-fajnak; el is kezdtünk rájuk azonnal vadászni. E colobus-válfaj az abissziniaitól a farknak hosszú, fehér és mint a selyem olyan lágy szőrében különbözik; hét darab esett golyóinknak áldozatául.

Az erdő szegélyén ájtutván, a Kíreremának 10 méter széles és 2 méter mély alsó folyásához érkeztünk. Egy síkos fatörzs, a melyet embereink némi óvatossággal használhattak, vezetett rajta keresztül; állataink átszállítása azonban a csúszós partok miatt nagy nehézségekkel járt. Belsőültek jöttek itt elénk, a kik panaszkodtak, hogy az erdei majmokkal olyan kiméletlenül bántunk; fölhagytak azonban e tárgy feszegetésével, midőn látták, hogy mi semmit sem törődünk azzal, mit tesznek vagy mit mondanak; ezért is velünk csakhamar barátságot kötöttek. Ezen majomfajnak prémje, a mely csak a kahei erdőben fordul elő sűrűbben, másutt

pedig ritka, úgy a mászáíknál, mint a Kilimándsáro környékének egyéb benszülötteinél is nagy becsben áll, mivel hadi diszítményül használják. E benszülöttek ezután megajándékoztak olyan szép banyánákkal, a melyeknél különbeket még nem láttunk, és elkisértek az erdőben egy réthez, olyan gyönyörű egy helyhez, a milyen egész Távetában nincs; rajta tanyát is ütöttünk. Itt az erdő, a mely tanyánk helyét csak az egyik oldalról szegélyezte, nem hatott az emberre nyomasztóan, sőt ha az égboltozat kiderült, a Kilimándsáro látásában is gyönyörködhettünk. Ez a hely tetszett; meg is maradtunk rajta még egy második napon át. A benszülöttek nem voltak tolakodók és nem koldultak. Hoztak eladásra banyánákat, babot, kukoriczát, batátákat, csorokot és tiszta mézet, a melynél különbet kívánni sem lehetett; kecskék sem hiányoztak, csakhogy ezeket drágára tartották. Csereárúink közül legtöbbre becsülték a merikánit, de szívesen beérték puskaporral, vastag vörösréz-dróttal, szambájjal és a kis dsagga-gyöngyökkel is; a szép mboro- és ukuta-gyöngyökben azonban nem volt kereslet. A benszülöttek a távetáiak törzsrokonai; ugyanazon viszonyok közt is élnek; külsejökre nézve hozzájuk nagyon hasonlítanak és ugyanazt a bantu-nyelvjárást is beszélik.

Délután Teleki gróf majom-vadászatra ment és öt prémmel tért vissza; volt belőlük tehát egy tuczatunk, a melyeket most a legnagyobb gonddal eltarthatókká kellett tennünk.

Kahétól csak nehezen váltunk volna meg, ha az

időjárás megengedi, hogy a tájkép szépségeiben is gyönyörködjünk; ámde ez nem történt meg; az eső gyakran esett és pedig nem egyformán és tartósan, mint azelőtt, hanem zivatarok alakjában, biztos jeléül annak, hogy az esős évszak vége felé közelgetett.

TANYÁNK A KILIMÁNDSÁRON.

Tanyánk környékén voltak ugyan banyánaültetvények, de kunyhók nem. Kahe lakott részei mellett csak másnap haladtunk el. A káheiek főképen a Mualeni-folyó jobb partján telepedtek le; a terület, a mit megszállottak, hosszúkas és keskeny. Keletnek vezető útunkban őket csakhamar el is hagytuk volna, ha a Mualeni

partjai és vízének áradata nem tesz megint szükségessé, hogy állatainkat kötelek segítségével szállítsuk át a tulsó partra, a mi természetesen nagy és fárasztó munka volt; ez alkalommal még az ügyes szarvasmarháinkat is ilyen módon kellett a vízen átjuttatnunk. E folyónál, a Kilimándsáro környékén elterjedt lombos erdők hirtelen véget értek; túl rajta a messze vidékeken található dompálma lett megint uralkodóvá; csak a Himo-folyónál található újra lombos fákat, különösen akácokat és baobabfákat. Átkelésünk helyén, a Himo 15 méter széles és 1 méter mély volt; szerencsére, egészen egyenes és áthatlan, hatalmas fatörzs vezetett rajta keresztül; csakhamar föl is ütöttük tanyánkat a tulsó partján.

Másnap, május 17-én a Kilimándsárhoz és a Meruhoz vezető körutazásunknak véget kellett érnie. Nemcsak kíséretünket, de bennünket is örömmel töltött el ez a gondolat, mert utazó kedvünk a folytonos esők miatt nagyon is megcsappant. A következő reggel ugyan tiszta és derült volt és az égboltozat a maga mocsoktalan kék ruhájában olyan ártatlannak látszott, mintha soha esni nem is tudott volna; nedves ruháink azonban nagyon is élénken figyelmeztettek az elmúlt napokra.

Két út között választhattunk. Mivel a déli irányú, értesülésünk szerint, folytonosan sűrű erdőn vezetett keresztül, a másikat választottuk és erre léptünk; ez egyenesen a déli végéhez vezetett azon dombsornak, a melynek északi végében, 36 nappal ezelőtt, Távetából való megindulásunk után az első éjjelt töltöttük. A tájék eleinte sík volt; csakis közvetlenül a halmok közelé-

ben vált szaggatottabbá és az ösvény rosszabbá. A halmos, köves felületen Telekinek, a ki, mint mindig, a karaván élén haladt, sikerült egy kis struccz-csoportot meglepnie, a mint épen az édes henyéléshez fogott. Az első lövésre a gróf egy nőtényt terített le, a másodikra egy hímet sebesített meg, a mely azonban, sajnos, elmenekült. A nőtény struccz rendkívül kövér volt; embereink, midőn a vastag, szép, sárga zsírréteget megpillantották, örömben hangosan újjongtak. A madár azonban épen ekkor tollát hányta, bőrének tehát nem vehettük hasznát.

A KIKUJÁK ÚTI SZEREI.

Az alacsony dombsorról pompás tájékra nyílt kilátásunk. A csöndes távetái erdő, a nap fényétől elborítva, mint a nyugalom és béke képe terült el lábaink előtt. Világos kék színű füstfelhők szállottak föl belőle ég felé; hogy mit jelentettek, mindenki érthette; csalogatóbbak is voltak, semhogy négereink szívét meg nem hatották volna. Örömtől ragyogó szemekkel nézték embereink szeretett erdejüket és újjongásokban törtek ki, mintha csak a mennyek országát pillantották volna meg. Távetá! Távetá! Legmeghatottabbnak látszott Gerilah, szénfekete félvér arab ember, a ki ég felé emelt kezekkel és belső

izgalomtól reszkető hangon kezdte istenét magasztalni: «Alláh akbâr! Lâ illâh îla el Allâh va muhammed raszul Allâh!»

Mint rendesen, most is lövöldözés közben vonultunk be 2 óra felé Távetába; csakhogy embereink ez alkalommal vaktöltések hiányában éles töltésekkel csapták a lármát. A fogadás, a melyben ott hagyott embereink részesítettek, megható volt. Egyik a másik után jött elénk, hogy kezet csókoljon; tőlünk azonnal társaikhoz siettek, levették vállaikról a terheket és ujjongva maguk vitték a tanyára. Tanyánk helye igen tiszta és meg volt nagyobbítva; Dualla derék embernek bizonyult; mindenben körültekintést és tapasztaltságot tanusított. Az emberek kunyhóit, a melyek előbb az árútárhoz veszedelmesen közel voltak, odább vitette; kecskéink és tyúkaink számára ólakat állíttatott; a tanya közepén pedig a fölbontott kelmecsomagok száradtak, mivel Távetában is erősen esett. Maktubu egy nappal előttünk érkezett meg, Sáongve azonban még hiányzott. Az első több napot töltött Mombászbán, hogy a nyert megbízásoknak eleget tehessen. Itt ugyan semmiről sem feledkezett meg, de tizennyolcz emberünket el hagyta szökni, közülök tizenegyet puskástul. Útközben a tengerpart felé, karavánját egy csapat támadta meg, a melyet egy bizonyos Mbaruk küldött ellene. E férfiú, a Mszara uralkodó család tagja, a bátor Mbaruk bin Achmed utódja, miként ősei, kiket uralmuktól Szaid szultán fosztott meg, minden rendelkezésére álló eszközzel, sok ideig küzdött Zánzibár szultánja ellen, de mindig vereséget szenvedett; azóta

mint hontalan, kis csapat hívével, egykori birodalmának legjárhatatlanabb részeiben, a Mombász mögötti hegyes vidéken, nagy szorultságban élt. Csaknem minden segélyeszköztől megfosztva, utóbbi időkben, a szultáni uralommal való dacolását csakis esetleges váratlan támadásokkal tüntethette ki, a melyeket gyöngébb, araboktól vezetett karavánok ellen intézett. Abban a hitben, hogy a mi karavánunk is amazok közül való, megtámadta, de ezt később, midőn csalódásáról meggyőződött, megbánta és kárpótlásul ajánlatot tett, hogy Dsohárt, embe-reink egyikét, a ki e közben súlyosan megsérült, addig fogja magánál tartani, míg teljesen föl nem gyógyult.

Rendkívüli meglepetésekben részesítettek a hazánkból eredő levélcsomagok, a melyek hozzánk konzulunknak, O'Swaldnak közvetítése folytán jutottak el. Mindent félretéve, természetesen, először is ezeknek olvasásához fogtunk; ezért is csak türelmetlenül és szórakozottan feleltünk a számos jámbo- és szabalcheir-köszöntésre, a melyekkel a mindenfelől hozzánk özönlő benszülöttek és parti lakók üdvözöltek.

A nagy esős-évszak (a masszika) véget ért; április 13-án kezdődött és május 16-ig tartott; mindamellett bő és tartós esők csak 21 napon át estek. A száraz időjárás ezen időnek elejére és végére esett; ezen időt záporszerű esők jelezték. Máskor a víz az egyenletesen szürke égről mint aránylag gyöngé, országos eső perme-tezett alá folytonosan, bár ekkor is voltak meglehetősen rendes szünetek, és pedig reggeli 6 vagy 7 órától kezdve délelőtti 9 vagy 10 óráig.

A Kilimándsáron azonban, miként Miriálitól hallottuk, naponként esett; hogy pedig a magasabb légrétegekben egészen vígan havazott is, a hóhatár alsó széléből időnként következtethettük, a mi gyakran változott és épen most körülbelül 3100 méternyi magasságra nyult le. A Kilimándsárora vonatkozó terveink végrehajtásával tehát legalább egy pár hétig még várakoznunk kellett; ezt az időt a tovább utazásra szükséges előkészületekkel akartuk eltölteni. Megérkezésünk után embereinktől a puskákat azonnal elszedtük, hogy megszökésüket megnehezítsük; erre két szabad napot kaptak; ez idő alatt fölépítették kunyhóikat; a két nap elteltével azonban újra be kellett a munkába állaniok, mert ebben nem volt hiány. Miként Zánzibárban meglevő fölszerelésink elsorolása alkalmával már megemlítettem, Teleki grófnak a beszerzendő csereárúk mennyiségét illetőleg az volt a terve, hogy az expedíció Távetából kiegészített, teljes számú árúkészlettel induljon tovább; azért is halmoztatott föl belőlük Mombászban és Máviában oly nagy csomót. Időközben azonban olyan körülmények jöttek közbe, a melyek folytán az eljárásunk alapjául szolgáló tényezők teljesen nem váltak be. A teherhordók száma a gyakori szökések miatt megapadt, árúink nem fogytak úgy, miként gondoltuk; sokból fölöslegünk volt, másban pedig hiányt szenvedtünk. Hogy tehát fölszerelésünknek tetteleg meglevő készletéről magunknak világos képet szerezzünk, bár sok munkával járt, minden ládánkat és csomagunkat fölbontottuk, tartalmukat pedig szépen rendezve, árútárunkban rendben fölhalmoztuk; annál inkább meg-

tettük ezt, mivel meggyőződünk, hogy a csomagoknak jóval nehezebbeknek, bepakkolásuknak pedig az afrikai utazás körülményeihez alkalmasabbaknak kell lenniök. Ezen munkával egyidejűleg, a melyet Dualla felügyelete alatt a vezetők és aszkarik végeztek, újra hozzáfogtunk a gyöngyök fölfűzéséhez és a mászái ruhák varrásához. Maktubu e célra több ezer finom varrótűt hozott magával; a *Hyphaena thebaica* rendkívül erős levélrostjából, a melyekre a gyöngyöket szokták fölfűzni (pombó), szintén volt nagy készletünk; a munkához tehát nagy arányokban foghattunk hozzá; ezt nagy födél árnyékában végeztük, a melyet külön e célra készítettünk.

Szamarainkat és szarvasmarháinkat, a melyeket különböző, iszonyú nagy mennyiségű légy kínozott, nyolcz ember őrizete alatt Miriálihoz küldöttük; ugyanakkor bizonyos mennyiségű vastag vörös rézdrótot is kézbesítettünk neki avval a kérelemmel, hogy belőle a Mászái-földön annyira keresett rézlánczocskákat készíttessen. Embereink egy másik csoportját, a melyet szintén mindjárt megérkezésünk után indítottunk útnak, azzal bíztuk meg, hogy a Darjama mentén nomadizáló mászáiknál 70 darab csupasz, félig cserzett ökörbőrt cseréljen be, a melyekre számárnyergek készítése céljából volt szükségünk. Végül még egy pár legényünket valami Dsuma Mussza haddim Balози vezetése alatt Uszeriba küldöttük, hogy kecskéket vegyenek. Ezt a vezetőt csak nem régen vettük át Távetában, havi 13 dollár fizetés mellett, James Martintól. Dsuma Mussza Tangában született és épen ekkor teljes férfi-

korában állott; mostanáig a Mászái-földön már sokszor megfordult; bő tapasztalatainak és gazdag nyelvismereteinek kellett tehát lennie. Nézete szerint Uszeri, Dsagga-állam, volt a kecskék és juhok igazi piacza; alkalmat adtunk tehát neki, hogy ezen állítását bizonyítsa be; azonban onnan is csak kevés kecskét és juhot tudott hozni, mert belőlük a Kilimándsáro környékén általában kevés van.

Május 21-én berukkolt a maga karavánjával Sáongve is. Embereivel Taravandá-ig, Maszinde és Maului közt fele úton, az Uszambare-hegység lábánál fekvő helységig ment, a hol az expedíció 100 csomagját megtalálta; Máviától idáig, Dsumbe Kimemeta közvetítésére szállították el. Már mikor Mavía felé mentek, Saongvének két ászkáríja megszökött, magával vivén azon csereárúkat, a melyeket a karaván élelmezésére kaptak. Taravendába érkezvén, 20 teherhordó és egy másik vezető, Nasszib vadi Ferhán nyíltan kijelentették, hogy Pángániba akarnak menni; e szándékuktól el sem voltak terelhetők. Saongve csaknem minden csomagot fölnyitva és sokat többé-kevésbé meglopva talált; megtudta továbbá, hogy e lopásban Szembodsa szultánnak volt legnagyobb része. Miután Saongve embereire, a kik Pángániba mentek, hosszabb ideig hiába várt, útnak indult; 23 csomagot azonban teherhordók hiányában hátra kellett hagynia. Saongve tehát még most sem pihenhetett meg; két nappal későbbben már megint útban volt Taravenda felé.

Azon időben Mocsiból, a Church-Missionary Societynek a Kilimándsáronál épült állomásáról, havonként

egyszer a posta rendszeren járt Mombászba. A posta-küldötteknek kisebb, úgy hiszem, 10—12 kilogrammos csomagokat lehetett csak elszállítás végett átadni; e helyett azonban az egész utat hihetetlenül rövid idő, öt nap alatt tették meg. Mivel Távetát is rendszeren útba ejtették, fölhasználhattuk ezt az alkalmat és utólag még különböző, szükséges árúkat rendelhettünk meg.

A karavánok útnak indítása és a munka szétosztása az első hetünket egészen lefoglalta, de midőn az utóbbi már folyt, jutott időnk egyéb foglalkozásra is. Teleki gróf ezt fölhasználta és öt napra vadászat végett elment a Dsipe-tó környékére; kirándulásának lefolyásáról, naplója a következő részleteket tartalmazza:

«Május 27-én, 30 emberrel abban az irányban indultam meg, a hol annak idején utolsó tó-melléki tanyánk állott. Alig hagytuk el a távetái erdőt, alkalmam nyílt nagy távolságból két jó lövést tennem és velök két mpala-antilopét elejtenem. Délutáni 4 órakor a tó-melléki tanyánkra érkeztem.

Május 28-án. Csaknem a tó déli végéig haladtunk; ott letelepedtünk. Útközben egy csak nem régiben elejtett óriási elefánt maradványaira bukkantunk, a melynek agyarait a vadászok, ndorobboák vagy kambák, ekkor már elszedték. Magam ez nap hat gyöngytyúkot és egy afrikai foglyot ejtettem el. A sok eső után most az időjárás pompás, az égboltozat felhőtelen, a levegő tiszta volt; a nap ugyan melegen tűzött, de az éjjelek hűvösök maradtak.

Május 29-én. Maktubunak, Beduenak, Ali Mohammed-

nek és Charsonak, e két szomálinak társaságában, a kik állandó vadász-kiséretemül szolgáltak, bejártam a tótól keletre fekvő pusztá, bozótos területet. A vad szörnyű ijedős volt, csakis több rendbeli eredménytelen fáradozás után sikerült elejtenem egy mpala-antilopét. Később a sas-szemű Bedue egy orrszarvút fedezett föl, a ki tőlünk 800 lépésnyire, egészen magános bozót árnyékában állott. Óvatosan közeledtünk feléje, míg végre tőle már csak körülbelül 40 lépésnyire voltunk. Itt ugyan jó fedezetre találtam, de az orrszarvút csak félig láthattam, rálőnöm pedig egyáltalán nem lehetett; e célból a fedett helyet el kellett hagynom és a tisztásra kilépnem. Az orrszarvú, a ki a veszedelmet valószínűleg már régebben kiszimatolta, alig hogy megpillantott, már is teljes erejével rohant felém. 577-es expressemmel egyenesen lapoczkájára céloztam; a lövés eldőrdült, de hatása nem volt semmi és a bőszült állat változatlan heveséssel rohant előre. Most egy perczre üldözötté lettem; az orrszarvú borzasztó ügyességgel követett kanyargós futásomban, végül azonban közvetlenül mellettem elszaladt és tovább sietett. Egy második lövés, a melynek megtételére alkalmam nyílt, nagyon lent találta; ennek daczára az állat vele csak valami 200 lépésnyire szaladt és azután megállott. Bedue, a ki már második lövésemnél is útamban állott, most az örömtől fölizgatva, az állatnak utána futott; hogy evvel tulajdonképen mit akart, nem tudom, de az orrszarvút elűzte és az el is veszett. Egy ideig ugyanis követtük véres nyomait, midőn azonban egészen friss elefántcsapásra értünk, elhagytuk;

végre pedig hazamentünk a nélkül, hogy elefántot láttunk vagy az orrszarvút megtaláltuk volna. Éjjeli álmunkat a vizilovak, a melyek a közvetlenül mellettünk levő tóban tartózkodtak, prűszkölésükkel és rőfögésükkel folytonosan meg-megzavarták.

Május 30. Két vizibakra pompás duplalövést ejtettem meg; ott el is esett mind a kettő a hely színén. Őrizetökre mellettök hagyván két emberemet, tovább vonultam. Rövid idő múlva a két ór lélekszakadva szaladt utánunk és jelentette, hogy három oroszánt vettek észre. Ezek nyomait a homokban csakugyan tisztán láthattuk, de tövises bozótba vezettek, a hová lehetetlen volt őket követnünk. Hazamenet egy vaddisznót és hat gyöngytyúkot lőttem.

Május 31. A sátrakat fölszedtem és karavánommal, vadászgatva, a tó felső végén fekvő tanyához vonultam. Az ezen napokban megejtett vadászssákmány csak kevés volt, nem is felelt meg a ráfordított fáradásnak. Zsiraffok ezen menetközben sokáig foglalkoztattak, de egyre sem lőhettem rá. Mai vadászatom összes sikere egy nyulnál nem nagyobb törpe gazellából állott.

Június 1-én Teleki gróf, valamint a Tom Charles vezette karaván, megérkeztek Távetába. Tom Charles, a maga szerencséjére, küldetésének jól megfelelt. Ez ember kegyelmünkből egy eset következtében kiesett, a melyet valószínűleg helytelenül íteltünk meg. Tom Charles nem volt ugyan valami nagyon nagy ember, de erős mint egy Herkules; ez okból egyszer botbüntetés végrehajtá-

sára rendeltük ki. Ez óriás, kinek arcját számtalan sebhely takarta, a melyeket részeg állapotában, különböző verekedéseknél szerzett, vonakodott akkor a botot kezelni, mert, mondá, az ő lelke nem bírja el, hogy egy embert megverjen. Állítása képtelenségnek látszott; karavánunkban azonban a fegyelem nem volt még olyan erős, hogy egy vezető ellen bottal föl szabadott volna lépnünk. Egyébként is igazságtalanságot követtünk volna el a legény ellen, mert, miként későbbben bővebben nyilott alkalmunk róla meggyőződünk, egyik sajátsága bizonyos jószívűség volt, a mely ezen alkalommal ilyen módon nyilvánult.

Másodszor is hozzáfogtunk most a csillagászati megfigyelésekhez, mert kronométereink állásának és járásának megállapítása céljából rájuk szükségünk volt; a megfigyelések megejtése után komoly előkészületeket tettünk, hogy a Kilimándsárora följuthassunk. Egyike volt ezen előkészületeinknek, hogy két nappal megindulásunk előtt Dsuma Musszát egy másik társa kiseretében Miriálihoz küldtük azzal az üzenettel, hogy nem sokára nála leszünk. Mindketten korán reggel indultak útnak, nagy meglepetésünkre azonban egy pár órával később már újra tanyánkon voltak; Mussza a lehető legélénkebb tanga-szuáheli szavakban mondotta el, hogy 30—40 főből álló mászái harcos-csapat elől csak nagy nehezen tudtak elmenekülni. Okunk rá, hogy ezen elbeszélés valóságában kételkedjünk, nem volt, mert mászái katonák Távetá környékén gyakran kóborolhattak; ezért az egész beszédet egyszerűen tudomásul vettük.

Egy órával későbbben azonban három muikai ben-szülött, két férfi és egy nő, érkezett tanyánkra; természetesen megkérdeztük őket, nem-e találkoztak ők is ama harcosokkal. «Mászái-katonákkal nem — mon-dák — de igenis láttunk két vangvanát; ezek, a mint tőlük egy pár száz lépésnyire voltunk, egy perczre meg-állottak, azután hirtelen egyet fordultak és futottak, hogy lábuk a földet is alig érte.» Nem lehetett kétség benne, hogy a kérdéses két legény a mi emberünk volt és hogy a mászái harcosokról szóló mese egyedül a három muikán alapult. Hőseinket természetesen magunk elé hivattuk. Dsuma Mussza egészen elámult, mert nem tudta megérteni, miként derülhetett ki oly gyorsan az igazság; előbbi elbeszéléséből azonban egy szót sem vont vissza. Ulaja, a kísérője, eleven, kis unyamvezi legény azonban magát egy cseppet sem szégyelte és egészen nyíltan és őszintén elmondta, hogy csak a három muikát látták. «Igen — így szólott — én mondtam neki, Dsuma Mussza, menjünk csak, hiszen ezek nem mászáik.»

Előkészületeinkkel a hegy megmászására június 8-án készen voltunk; a mit célunk elérésére szüksé-gesnek tartottunk, arról gondoskodtunk és ezért a követ-kező napot elindulásunk napjául kitűztük. Előtte való este azonban, midőn épen az estebédnél ültünk, nagyobb tanyatűz riasztott föl. Ez, szerencsénkre, egy távoli szögletben ütött ki; csaknem teljes volt a szélcsend is; ennek daczára egy tuczat kunyhó egy pillanat alatt lángba borult. A száraz nád, a mi őket takarta, patto-

gott, a szikrák repültek, a lángok föl-fölcsaptak és a tűz aggasztó gyorsasággal terjedt. A nagy forróság, a fullasztó füst és a patronok, a melyeket sietségünkben a kunyhókban felejtettünk és a melyek most egymásután sülték el, az oltás munkáját rendkívül megnehezítették; itt-ott valamelyik megtüzesedett puskából egy-egy éles töltés is elsült vagy valamely puskaportartó is explodált, a mit azután mindig szikraeső kísért. A mi lángba borult és azonkívül is még egy jó részt égni hagyunk és kezdettől fogva azon fáradoztunk, hogy a tűz terjedését a közel-álló épületek lerombolásával és eltakarításával korlátozzuk; csak midőn ez megvolt, kezdtük el az izzó maradványokat vízzel eloltogatni.

62 teherhordóval június 9-ének reggelén útra kelünk. Felhőtelen ég derengett fölöttünk; a szemeink előtt lebegő célunkat, a Kibot pedig, egész első nap tisztán láthattuk — e látvány még a prózai lelkű karavánnépséget is csendes, csodálkozó elmélkedésre bírta. Éjjelre a Szangana-pataknál állapotunk meg, másnap délelőtt pedig bevonulásunkat Maranguba puskaropogtatással ültük meg, a melyben mindkét fél lelkes részt vett; közbe-közbe taraczkok durrogtak. Miriáli, miként azelőtt, vörös lobogó togában fogadott. Éles szemei a tizenyolcz lövetű ismétlő-fegyvert, a mit neki Teleki gróf megigért, azonnal észrevették; ragyogtak is boldogságtól, midőn a régi rétre elvezetett; itt akkor már két kövér tehén — az üdvözlő ajándék — megkötözve várt ránk. Miriáli azonnal elkérte a puskát; a többi szép

dolog, a melyeket, miként tudta, számára magunkkal hoztunk, várhatott.

Másnap sötét felhők tornyosultak az égen. Minden perczen megeredhetett az eső; a lakosságot azonban ez nem gátolta meg, hogy köztünk kényelmesen meg ne telepedjék; hiszen itt mindig volt valami új látnivaló; közönséges élelmiszer szükségletünkön kívül pedig

ANTILOPE-SZARVAK.

friss vajból és vaslánczocskákból (mikufu) magunk is nagy készletet vásároltunk össze. Délelőtt a forrás-pontot határoztuk meg, a mi közben Miriáli nagy figyelmesen állott mellettünk. Teleki gróf megmagyarázta neki a titokzatos eljárást; ő pedig, a mit belőle megértett, azonnal közölte számos tagú kíséretével. Midőn ezzel elkészültünk, kovács-műhelyéhez vezetett, a hol éppen

ekkor kardpengéket készítettek; maga a kettős fujtatóhoz ült és végtelenül örvendett, midőn a tűz szikrákat kezdett hányni. Ezután megtekintettük még a dróthúzást és a réz- és vaslánczocskák készítését is. Délután Miriáli és feleségei a nekik szánt ajándékok egy részét megkapták; volt ezek közt egy szépen megaranyozott dragonyos-sisak és egy hasonlóan csábító külsejű kard. Azt hittük, hogy Miriálit ezen két dologgal különösen boldoggá fogjuk tenni, de csalatkoztunk. A képes könyveket, a melyeket feleségeinek és leányainak hoztunk, ezek sokáig nem tudták megérteni; még leghamarabb fölfogták az állatképeket.

Vágyunkat, hogy tovább jussunk, túrtóztetnünk kellett. Miriáli elhatározta, hogy tiszteletünkre hadi tánczokat és játékokat fog rendezni; ez okból országa összes fegyverfogható férfait és ifjait össze is gyűjtötte; míg a tánczok tartottak, kivánságunk meghallgatásra nem talált. Délután már valami 300 ember tanyázott Miriáli háza közelében. Sokan vállaikon tollgallért, sokan fejökön mászái hadi álarczot vagy majom-prémet viseltek. Mindnyájan olyan csodálatos módon cziczomázták föl magukat, a mint csak tudták; az embereknek körülbelül fele puskákkal, a többiek pedig dárdákkal, paizsokkal és kardokkal voltak fölfegyverkezve. A hadi köpenyegek alakra nézve a mászái náiberékhez hasonlítottak, de vörös, vagy más színre festett kelmékből készültek. Nemsokára megkezdődött a táncz. E czélból a tarkabarka tömeg nagy körbe állott, meglehetősen dallamos karéneket kezdett énekelni, mi közben a taktusban

buzogányaikkal puskáikat vagy dárdáikat verték. A karéneket halk, a mellkas mélyéből jövő reszkető hangon

UDSAGGAI HARCZOS.

mondották. A tánczosok köre lassú lépésekben forgott körül; egyesek, nagyobbára hatan voltak, a középben, fegyvereiket vagy dárdáikat lóbálván, taktusban ugráltak.

Miután e multságban egy óra hosszat gyönyörködtünk, Miriáli félrehítt, hogy a mi jelenlétünkben öltse föl ünnepi ruháját. E viselete nem is volt olyan nagyon egyszerű. Először egy hosszú, skarlátvörös, aranypettyekkel telesden tele varrott arab inget vett magára; azután hasonlóan vörös, gazdagon megaranyozott generális kabátba bújt bele, a mely valami módon Amerikából jutott el Maranguba. Mindkét térde alatt a colobus-prémből készült mászái térddíszet kötötte meg; vállát keselyűtollakból készült széles és szép gallér, fejét pedig rikitó vörös benderával bevont, széles karimájú szalmakalap takarta, a melyet két fehér, lobogó struccztoll ékesített; derekán övül 10 méter hosszú bendera szolgált, a melyet körülbelül egy tucatszor csavartak köréje. Miként a világ nagyjai, Miriáli körül is voltak hízelgők; az öltözködés szertartása tehát úgy ment végbe, hogy az udvaroncok csodálkozásuknak és elragadtatásuknak a soha sem látott pompa miatt folytonosan hangos szavakban adtak kifejezést. Legmultságosabb magaviseletet egy öreg ember tanusított, a ki a hely színén csak akkor jelent meg, midőn Miriáli már egészen készen volt és szimével, paizszsal és dárdával fölfegyverkezve, büszkén és önérzetesen állott emberei közt. «Hah!» kiáltá nem egyszer az öreg «ime egy oroszán, ime egy oroszán!» Azután «de még sem, hiszen ez a mi mángink (fejedelmünk)! Oh, mangi, olyan vagy, mint valami oroszán!», e közben pedig mángija körül körben ugrált. Végül «az oroszán jön, az oroszán jön!» kiáltozás közben futott Miriáli előtt azon tisztás felé, a hol időközben Marangu-

nak alkalmasint összes lakossága egybegyülekezett. A főntebb leírt tánczot ekkor ismételték avval a különbséggel, hogy közbe-közbe a puskaporral repedésig megtöltött fegyvereket el-elsütötték; lövés közben az emberek puskájukat, a föld felé tartván a cső nyílását, messze kinyújtották, a levegőben nagyot ugrottak és úgy tüzeltek. Erre az illetők újra beléptek a körbe és a puska-lövés hangjához mérten, többé-kevésbbé hősies arczot vágtak. Ezek után bemutatták nekünk, minő magatartást szoktak az ellenséges utakon követni és miként harcolnak ellenségeikkel. E közben csatalánczra oszlottak föl, miként azt az európai hadi taktika is tudja; csakhogy itt a csatározók egyike vagy másika a sorból ki-kiugrott és borzasztó kiabálás közben az ellenségnek neki-neki szaladt, hogy ezt ingerelje, vagy megijeszze, puskáját elsütötte és azután gyorsan, a mint csak tudott, megint visszavonult. A játékok addig tartottak, míg az utolsó lövésre való puskaport is el nem puffogtatták.

Miriáli kérésére ötet és a körülötte csoportban álló birodalmi nagyjait lefényképeztük, azután pedig a fejedelmet a házába kísértük, a hol új, rikító vörös kelmékbe burkolt három felesége és leányai, sorban állva, az ebéddel ránk már várakoztak; ez lágyra főtt marhahúsból állott, a melyet nagy darabokban, fapálczákra szúrva, hoztak elő.

Miriáli meghagyta némbereinek, hogy egyenek; ő pedig visszavonult, hogy diszruháját levesse. Az asszonyok és leányok leguggoltak; egyikök a házi asszony szerepét játszotta, húsdarabokat vágott le és jobbra-

balra osztogatta társnőinek. Miután Miriáli mint egyszerű «fekete ember» újra megjelent, az egyes darabokat, kisebb hulladékoktól eltekintve, kizárólag neki nyújtották; az ökörnek porczogós bárzsingja, mint kiválóan jó falat, egyedül neki jutott. Teleki gróf és én ebből az ebédből eleinte semmit sem kaptunk; Miriálinak ez csak utóljára tünt föl, a mikoron is az egyes darabokat, miután már több kézben megfordultak, maga dugta szánkba.

Miként Miriálitól megtudtuk, Mandara, Mócsi törzsfejedelme, mivel őtet a legkisebb figyelemre sem méltattuk, rendkívül rossz kedvűvé lett. Hozzá levén szokva ahhoz, hogy minden európai, a ki a Kilimándsáro területére lép, őtet először keresse föl és vele a legnagyobb udvariassággal bánják: ezt a megalázást részünkről elfelejteni sehogy sem tudta. Meg is fenyegette már e miatt Miriálit több ízben; az utóbbi, a mint látszott, a saját és a magunk jövője miatt aggódni kezdett és tartott tőle, hogy az idő alatt, a mit fent a hegyen akarunk eltölteni, baj fog érni. Teleki gróf a fiatal fejedelmet, a mint tudta, vigasztalta, mosolygott aggodalmain és föl-jogosította, üzenje meg Mandarának, hogy mi szövetségesei vagyunk; jöjjön csak, ha kedve van.

Teleki gróf szabályul állította ugyan föl, hogy a benszülöttek ügyeibe soha avatkozni nem fog; ez alkalmommal azonban azt hitte, kivételt tehet. Erősen föltett szándékunk volt ugyanis, hogy mihelyt Mandara a legcsekélyebb kihívással is arra okot szolgáltat, a fennálló ferde helyzetnek véget vetünk, mert ez a

Kilimándsáro egész környékére nézve igazi áldást hozott volna.¹

Másnap, az egész délelőtt, a hegyi vezetők dolgában, alkudozásokkal telt el. Ezen emberekkel, bár Miriáli is jelen volt, sokáig nem tudtunk megegyezni. Lassanként azonban nemcsak nekünk, hanem Miriálinak is elfogyott a türelme, a mi ötlet arra bírta, hogy az összes jelenlevőket haragos szavakban megintse és lelkökre kösse. legyenek irántunk, barátjai iránt engedékenyebbek, mert Európában minden, a mi a Kilimándsáron történik, köztudomásúvá lesz; Miriálinak ugyanis könyvekről is volt már sejtelme. Beszédjének befejezése után a fejedelem a $2\frac{1}{2}$ doti merikánit és az $1\frac{1}{4}$ doti benderét, a vezetők megállapított bérét, kézbe fogta és fejközhöz vágta, a mivel az alkudozásoknak véget vetett. Négy vezetőnk ugyanaz a négy ember volt, a kik H. H. Johnston angol utazót 1884-ben a hegyre föl kísérték.

Délután a harci játékokat újból ismételték. Miriáli kérelmére a mi legénységünk is részt vett bennök; a két szövetséges had nagy bátorsággal küzdött a föltételezett ellenség ellen. Este még a más napra tervezett indulásunkról beszélgettünk. Tíz emberünknek Miriálinál kellett maradnia; ugyanannyinak Dsumbe Kimemetát

¹ Európába való visszaérkezésünk után csakhamar megtudtuk, hogy Mandara Miriálin boszút állott, őt házából elűzte és országát elpusztította. Csodálkozunk rajta, hogy ezen állapotoknak, a melyek a Kilimándsáron minden haladást lehetlenné tesznek, már eddig is véget nem vetettek, hanem ellenkezőleg, ezen országrablónak még több eszközt és nagyobb hatalmat adtak.

Távétába vinnie; a maradéknak pedig bennünket kellett a hegyre fölvisérnie.

Június 14-én, bár csipős hideg volt, már korán fölkeltünk; apró munkáink miatt azonban már 8-ra járt az idő, midőn végre útnak indulhattunk. Miriáli egy darabig el akart kísérni; az ő vezetése alatt haladtunk tehát lassan a már melegen tűző napon, az ültetvényeket szegélyező sövények között, dombnak le és dombnak föl; e közben számos vízeren és két, zúgó vízeséseket alkotó patakon is átkeltünk. Körülbelül egy óra eltelte után Miriáli a karavánt néhány kunyhó mellett megállította. A benszülöttek nehéz, pombével telt favedreket hurczoltak elő, odaállították Miriáli elé és megkezdődött az ivás. Kezdetben komoly és kimért magatartás közben üritették ki a savanykás itallal telt serlegeket, a mi közben a kíséret figyelmesen hallgatta mangija beszédeit. Miriáli megnyerő vidámságot tanúsított; vígan és élénken beszélgetett; magyarázatait mindig gyakrabban követte hangos nevetés. A sok pombe csakhamar eltűnt. Ezután tovább indultunk, de csak félóraig mentünk szép, tiszta hegyi rétig. A karaván tovább haladt a közeli tanyahelyig, mi azonban visszamaradtunk, mert a díszebédre, a melyet Miriáli tiszteletünkre adott, megkezdődtek az előkészületek; nem akarja, mondá a fejedelem, hogy tőle éhesen váljunk el. A kecskék, a melyekre Miriálinak e célból szüksége volt, sokáig várakoztattak magukra, mert a benszülöttek még mangijok kedvéért sem igen akarták őket fölálldozni. De midőn végre megjelentek, az ebéd elkészültéig csak néhány

percz telt el. Az állatokat szíven szúrva ölték meg, mi közben gondosan ügyeltek, hogy egy csöpp vér se vesszen el. Az első lábak egyikénél azután egy vágást tettek és az állat szívét, máját és a testben meggyűlt vért kivették; ez utóbbit megitták; egyes beleket és a gyomrokat is nyersen, a mint előkerültek, falták föl. A megnyúzott testet földarabolták, fapálczákra szúrták és a nyílt tűzön megsütötték, helyesebben szólva, megfüstölték. A legjobb darabokat Miriálinak adták oda. Ez kövér darabokat vágott le belőlük és őket, az őszinte jóakarattól sugalt érzékeny pillantásokat vetvén ránk, a szánkba dúgta. Körülöttünk a benszülöttek tömege, mint kutya-falka ült, a mely merev tekintetét a Miriáli kezében levő reggeliről le nem vette, mert ezt, mihelyt a legjobb darabok le voltak vágva, nekik dobták oda, a mit rendszeren veszekedés követett. A pecsenyéhez, a mely bár só-talan és még véres, puha és jó ízű volt, hozzá is láttunk erősen, míg a sor a szépen megpirított belekre nem került; ezeket azonban megköszöntük, biztosítván Miriálit róla, hogy már nagyon is jól vagyunk lakva.

Gyakran volt alkalmunk megfigyelni, hogy benszülötteknél, a kik főképen növényi eledelhez vannak szokva, a sok húsevés, bár nem nagy mértékben, de mégis fölismerhető módon, olyanféle hatást tesz, mint a szeszes italok élvezete. Ezt a falusi lakomát is csakhamar széles jókedv követte.

Ebéd után még egy ideig a lábaink előtt elterülő pompás tájék szemléletében gyönyörködtünk; helyünkről összesen hét királyságot — Mambát, Szamangát, Marangut,

Kilemát, Kirnát, Mócsit és Telát — láthattunk be; ezután elbúcsúztunk Miriálitól és tanyánkra mentünk. Tanyánk 1670 méter magasságban, fűvel benőtt hegylejtőn, mély mederben folyó és zúgó patak szélén állott. A vízen túl banyánaültvényeket és egy pár kunyhót láttunk; benszülöttek tehát be is állítottak hozzánk csakhamar és a későbbben megeredő eső daczára, késő estig köztünk maradtak. Különböző jelekből, főképen pedig a benszülöttek öltözetéből következtethettük, hogy a járt karavánútról már letértünk; kelméket csak gyéren lehetett látni; és még a felnőtt leányok is az ártatlanság mezében jelentek meg, csakis lágyékuk körül viseltek keskeny gyöngyroit. Hogy ekkor már a kis ország határán és az igazság székhelyétől távol voltunk, erre egyébként egy olyan esemény is emlékeztetett, a mely még ugyanaz nap történt. A fejedelem maga kísért el ide, de ezen körülmény a falu lakóit nem gátolta meg abban, hogy egyik hátultöltő puskánkat el ne lopják; a lopás sikerült, azonban csakhamar fölfedeztük. A dolog nem is bántott nagyon; egyszerűen csak megüzentük az embereknek, hogy ha a puska csakhamar elő nem kerül, a dolgot még ugyanaz éjjel Miriálinak tudomására fogjuk juttatni. Esti 9 órakor a puska, egy kövér kecskebak kíséretében már tanyánkon is volt; e bakot engesztelő áldozatul a tolvajnak kellett ide adnia; a falu véne ezt önkénynt küldötte el nekünk.

A benszülöttek boszúságára, a kik már korán tanyánkon voltak, másnap reggel tovább indultak. A falu lakói nagy mennyiségű banyánát, babot és kuko-

riczát hoztak magukkal abban a reményben, hogy eladhatják. Kora reggel a hőmérő + 12° C.-t mutatott, e közben az eső is esett, a mi nem volt nagyon kellemes. A leányok, a kik ugyanabban a szellős öltözetben

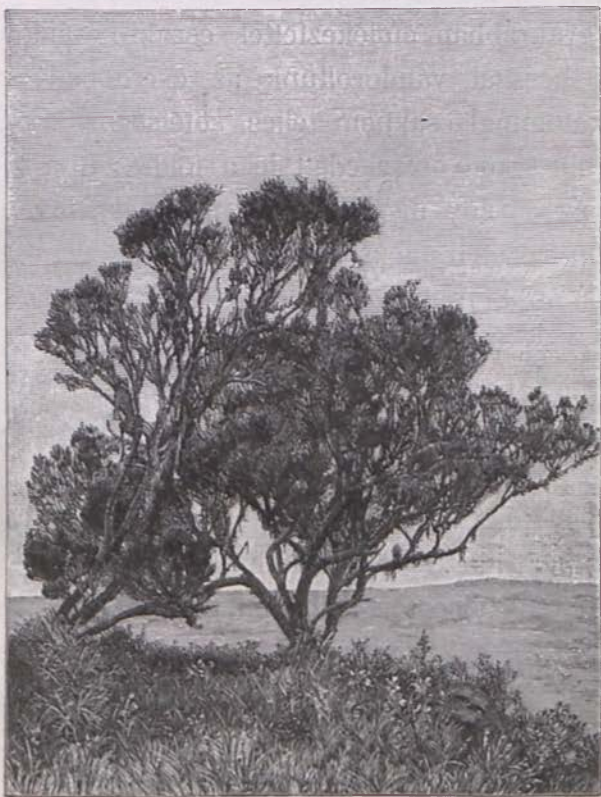

ŐSERDŐ A KILIMÁNDSÁRON.

jelentek meg, mint előtte való napon, dideregtek is egész testökben és szorosán átölelték egymást, hogy ily módon melegedjenek meg. Mi először a patakon keltünk át, azután elhaladtunk egy banyánaberek mellett és egy erősen épült kapuhoz érkeztünk, a melyen keresztül kellett

bujnunk. Evvel együtt eljutottunk az ország felső határához, mely 1670 méternél aligha lehet magasabb, mivel tanyánk helyéről idáig csak 10 perczig kellett mennünk. Az ültetvények itt véget értek; ennek daczára meglehetősen járt, jó út vezetett tovább. A növényzet itt főképen különböző, 3 méter magas cserjékké nőtt zsályafajokból, diónagyságú vörös gyümölcsöket termő szederféle bozótokból, páfrányokból és ericaceákból állott, mely utóbbiak fentebb túlsúlyba kerültek. Ezen, főképen fűnemű és cserjés flóra 1926 méter magasságba nyult föl, a hol azután hirtelen, minden átmenet nélkül az őserdőnek adott helyet. Ez őserdő már meglehetősen elkorhadt és a folytonos küzdelemben, a melyet a mesésen buján tenyésző élősdű növényzettel folytat, pusztulófélben van. Bütykös, aránylag alacsony és elnyomott öreg fák, erős ágait messze kiterpesztve állanak itt sűrűn egymás mellett. Hatalmas kúszónövények ölelik át a törzseket, szövik be az ágakat és ily módon lelánczolják az óriásokat, a melyeken azután a mohok, zuzmók és páfrányok kis világa terpeszkedik el; ez itt az uralkodó, a mely elfojt és elnyom mindent, a mi életet árul el. Törzsek, ágak és kúszó növények egyaránt viselik nehéz moh- és páfrányterhőket, a zuzmók pedig 1—2 méter hosszú láncokban és girlandokban lógnak le róluk vagy pedig sűrű fátylokként függenek mindenfelé. Kétségbeejtően buja, fűnemű flóra, közbe-közbe ragyogó színű virágok, orchideák és afrikai ibolyák, főképen pedig lycopodiaceák és kardalakú páfrányok takarják mindenfelé a talajt, a hol a szertesztét heverő pudvás fa-

romok helyet hagytak. Ezen tisztos őserdőben még a legragyogóbb déli időben is komor, zöldes félhomály van; a síri csendet pedig semmiféle állati hang, semmi madárdal vagy bogárzúgás sem zavarja meg. Az

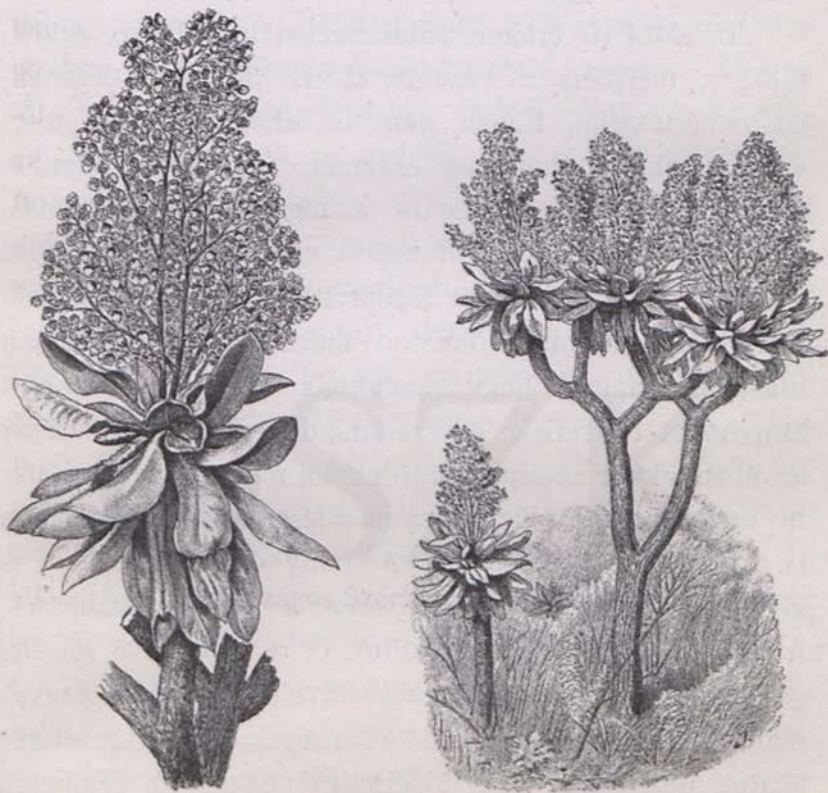

ERICA-FÁK.

ilyen erdőben ember magának útat törni nem tud; mi magunk oly ösvényeken kúsztunk fölfelé, a melyeket elefántok törtek és tapostak ki. Körülbelül egy óra hosszat nyomultunk ily módon előre, míg egy gyepes

tisztásra ki nem értünk, a hol számtalan pompás növény, tűzszínű nőszirom- és nárczisfélék, sárga és vörös szalmavirágok díszlettek, azután pedig ismét behatoltunk a magányos erdőbe. Minden lépésnél, a mit fölfelé tetünk, ibolyák, harangvirágok és szirontákfélék gyakrabban és gyakrabban emlékeztettek északi flóránkra. Ismét egy óra hosszat vándoroltunk az őserdőben és pedig ezen alkalommal csaknem teljes sötétségben, mert időközben sűrű köd ereszkedett le a földre; újra kiérve az erdőből az ösvény meglehetősen meredek, fűvel benőtt hegylejtőn vezetett föl a tanyánk helyére. Vándorlásaink csak délután 3 órakor értek véget. Tanyánk 2700 méter magasságban, az erdő szélén elrejtve, mocsáros forrásnál állott. A nedves, ködös, hideg időjárás embereinket ezen napon nagyon levertékké tette; a hatalmas, pattogó tüzek azonban, a melyek köré gyülekeztek, sorsukkal csakhamar kibékítették. Másnap reggel a hőmérő éjjeli minimumként + 1° C.-t mutatott. Sűrű köd lepte el a vidéket, ennek daczára még mindig derült napra volt kilátásunk. Útunk mindeddig hegynek föl, csaknem egyenesen a Kimavenszi felé vezetett; most azonban északnyugati irányban nyomultunk be amaz erdőrészbe, a melynek szélén az éjjelt töltöttük. Az erdő itt főképen fanemű ericaceákból és különböző toboztermőkből állott; az utóbbiak közül néhányan a mi cziprusainkhoz hasonlítottak, másoknak pedig olyanféle lombjuk volt, mint a mi fűzfáinknak; a fák nem állottak nagyon sűrűen egymás mellett, annál erősebbek és magasabbak voltak azután a közöttük burjánzó füvek. Körülbelül félóra mulva az

erdő szélén folydogáló patakhoz érkeztünk. Időközben a köd eloszlott; szemeink előtt pedig meglepően szép táj terült el. Az összefüggő erdő véget ért. Csakis a szakadékokban és mélyebb teknőkben vonult még tovább

SENECIO JOHNSTONI ÉS VIRÁGA.

hegynek fölfelé; itt csaknem feketében játszó zöld színe élesen kivált sárga, pusztai környezetétől. Magasan fölötté, de nem mint közvetlen folytatása a hegylejtőknek, föltűnt a Kibo és a Kimavenszi. A naptól meg-

aranyozott két Kilimándsáro-csúcs szemléletébe sokáig el voltunk merülve; később azután nyugat-északnyugati irányban több, fűvel benőtt hegylejtőn és mély szakadékokon haladtunk keresztül, a melyekben apró vízerek folytak lefelé.

Délelőtti 10 óraker, patak szélén levő helyre értünk, a melyben a vezetők H. H. Johnston főtanyáját ismerték föl. Ebben nem is lehetett kétség, mert embereinek kunyhói még csaknem érintetlenül állottak, szintűgy a belső kerítés is, a melynek támadás esetén utolsó menedékhelyül kellett volna szolgálnia; végül a túlságos elővigyázatból fölállított külső sövény is megmaradt úgy, a mint Johnston maga leírja.¹ Embereink utasítást kaptak, hogy maguknak gondosan betakart kunyhókat építsenek; egyszersmind figyelmeztettük, hogy az épen akkor melegen sütő naptól magukat megcsaladni ne engedjék, mert bizonyára még lesznek hidegebb napok is, de különösen éjjelek. A kunyhókat tágasakká is kellett tenniök, hogy belsejökben a tüzet éleszthessék. A helyet először megtisztítottuk és a különböző fölösleges sövényeket és kerítéseket eltávolítottuk. Ezen fagyos magasságban sem leskelődő ellenségek, sem veszedelmes állatok nincsenek; csak kisérteties köd-alakok szállanak fel és ereszkednek le.

Tanyánk 2870 méter magasságban, pusztai fűvel benőtt hegylejtőn épült; hatalmas, 20 méter magas

¹ A Kilimándsáro. Fölfedező út az Egyenlítő-alji Afrika keleti részében. Irta H. H. Johnston. 1886.

erica-fák árnyékolták be. Szalmavirágokon, meg a különböző nőszirm- és nárczisféléken kívül nagy számban voltak itt az 1—3 méter magas lobeliacea-k;¹ mi e növényt gyakran láttuk, de mindig csak elszáradt és elvirágozott állapotában vagy egészen fiatalon, mint szár nélküli, lapos és a földön heverő levél-rozettát. A tanya melletti patakmederben buján tenyésző, alacsony bokrok között nem ritkán láthatók voltak fanemű *Senecio Johnstoni*-példányok, a melyek épen ekkor virágoztak. A legnagyobbik közülök körülbelül 5 méter magasra nőtt; a pompás, narancssárga virágernyők 1—1¼ méternyiiek voltak. A meglehetősen egyenletes, 12—15 centiméter vastag kerek törzset durva, szakadozott kéreg, a lehullott levelek maradványa takarja; belül a törzs üres és látszólag gyöngye, de azért egyet hiába próbáltam meg ledönteni. A nagy *Senecio*-példányok három ágúak, közbe-közbe találkoztak egyszerű, egyenes törzsűek is, a melyek ugyancsak ekkor virágoztak. Az állatvilág nagyon gyöngén volt képviselve, bár a levegő hőmérséklete déltájban, a sűrű köd daczára is. + 10·5° C. volt. A levegő szárnyas lakói közül összesen két, nyakukon fehér foltos hollót, a melyek gyors repüléssel vonultak tova és egy jelentéktelen, magános éneklő madarat láttunk; a mit egyébként gyűjthettünk, szintén nem volt sok; egyebet összefogni nem tudtunk, mint egy szürke egeret, egy kis khameleont, három kis gyíkot, két rövid szárnyú, élénk színű szöcskét, egy 4 centiméter

¹ *Lobelia Deckeni*.

hosszú, szürkés-sárga Bacteriát, több kisebb boglárkát és egy szép nagy Smerinthus-t.

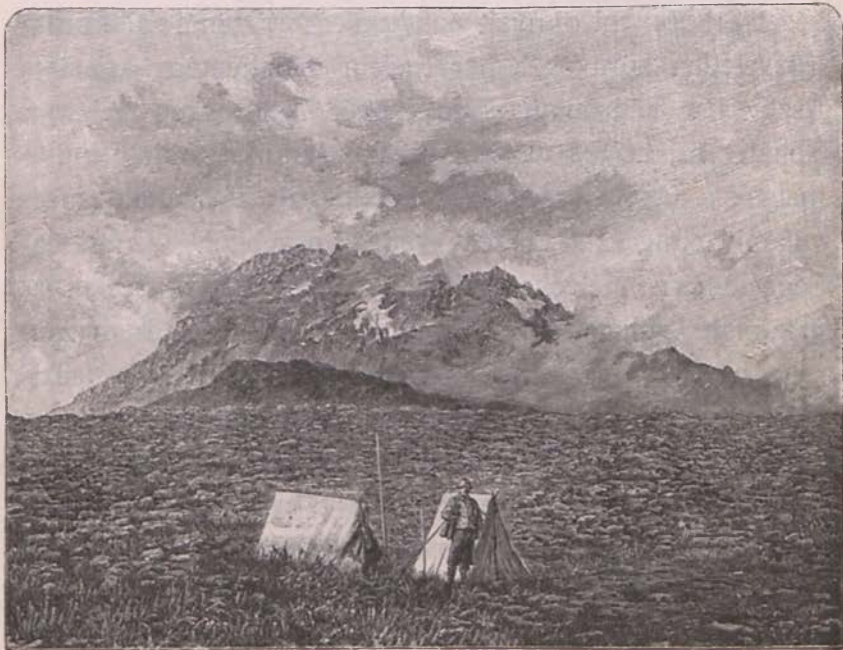
Délután Teleki gróf útnak indult, hogy tájékozódjék a tovább fölfelé vezető út dolgában; a mindig jobban sűrűsödő köd azonban csakhamar visszatérésre kényszerítette. Éjjel a hőmérsékleti minimum $+ 4.7^{\circ}$ C. volt, utána borús napra ébredtünk, a melyet reggeltől estig pattogó tűz mellett töltöttünk el, mert a sűrű köd és a finom, mindent átható szemetelő-eső megakadályozott benne, hogy valamit tegyünk. A hét kecske, a melyeket magunkkal ide hoztunk, itt fent keservesen fázott; oda is tolakodtak oly közel a tűzhöz, hogy egy pár a patáját pörkölte meg. Gyöngye, érzékeny állatok voltak a mi kecskéink, a kik megszokták a benszülöttek kunyhóiban gazdájukkal egy földel alatt lenni; itt is tehát előszeretettel keresték föl társaságunkat, éjjel pedig sátrainkat.

Hasonló módon telt el június 18-ika is. A fölmene-
telre minden készen állott, nem tehattünk tehát egyebet, mint hogy keresztbe font kezekkel várjuk be a legközelebbi tiszta reggelt.

A hideg, a mit a következő éjjel, elzárt sátorajtóink mögött is éreztünk, sejtetnünk engedte, hogy derült napra fogunk ébredni; pitymallatkor le is dobtuk magunkról takaróinkat és kisiettünk sátrainkból, hogy embereinket is fölrázzuk; a Kibot igazán szépen és tisztán láthattuk.

A Kilimándsáro csúcsaira természetesen az őket összekötő nyereg fensikjáról szoktak fölmászni. A hegyhátat, a melyen tanyánk állott, mindkét oldalról patakok

határolták, a melyek mély, helyenként szurdokokhoz hasonlító medrekben folytak. A meddig ezen hegyháton végig láthattunk, úgy tetszett, hogy közvetlenül és nehézség nélkül lehet rajta a nyereg közepéig eljutni; az útát tehát oda el nem téveszthetjük, ha mindjárt

A KIMAVENSZI.

megint ködös időjárás köszöntene is be. 15 szuáhelivel, a kik fizikai eszközeinket, két kis hegyi sátrat, a takarókat és élelmi szereket vitték, útnak indultunk. Köd több ízben kezdett fölszállani, de a nap mindannyiszor legyőzte és eloszlatta. 9 órakor — 3328 méternyi magasságra jutottunk föl ekkor — teherhordóinkon, bár

a csomagok egyike sem nyomott 20 kilogramnál többet, a kimerülés jelei kezdtek mutatkozni; ezért is rövid pihenőt tartottunk. A hegyhát odább is mindig egyenletesen emelkedett, de gyorsan vált keskenyebbé; 3500 méter magasságban szélessége már csak 100 méter volt; 3850 méter magasságban pedig a jobboldali völgyteknő véget ért és mi tanyai patakunk forrásánál állottunk. Közvetlen környékét, bár szélein már kemény, kristálytiszta jég képződött, sűrű, kövér, zöld gyep takarta. Nehány sajtáságos alakú Senecio-példány is állott ott, a melyek a távolból teljesen olyanoknak látszottak, mint valami virágasztal; ezek voltak egyébként az utolsó Senecio-k, a melyeket láttunk. Háromnegyed 12-kor a pataknak legmagasabb, tőlünk balra, 4040 méter magasságban fekvő forrásához érkeztünk. A víz több decziméter vastag, rugalmas gyepréteg alól csörgedezett ki, a mely oly tömör és kemény volt, hogy az embert elbirta. A sűrű gypszövetben patkányok tanyáztak; hosszúkás üregekben láttuk őket vígan szaladgálni, de megfogni egyet sem tudtunk. Ennél a forrásnál is, bár a víz hőmérséklete $+ 7^{\circ}$ C. volt, sok kemény jeget találtam. A hegyhátnak kissé meredekebb görbületén át, néhány alacsonyabb sziklafal mellett vezetett útunk gyorsan föl a nyeregre; ide fölérkezvén, nyugatibb irányt követtünk, hogy a Kibohoz közelebb jussunk. Bár ekkor teljesen egyenes fölületen jártunk, fekete kísérőink miatt, a kiken már nagy kimerültség jelei mutatkoztak, délután 2 órakor meg kellett állapodnunk. Még csak két kis hegyi sátrunkat állítottunk föl és egy kis rőzsét szedettünk,

azután leküldtük embereinket alsó tanyánkra, meghagyván nekik, hogy másnap ugyanazon órában megint itt legyenek.

Ezen legfelső kilimándsároi tanyánk körülbelül ugyanazon távolságban volt a Kibotól és a Kimavenszitől, de nem állott a nyereg-fensiknak legmagasabb részén, hanem annak déli lejtőjén, valamivel lejjebb. A nyereg-fensik tökéletes rónának látszott; észak felé, valamint a két Kilimándsáro-csúcs felé, alig észrevehetően, nagyon szelid lejtővel emelkedett. Horizonunk északi szélét három, körülbelül 150 relativ magasságú vörös hamudomb határolta, a melyek a Kibo északkeleti oldalától a Kimavenszi délnyugati oldala felé húzódnak. Kisebb-nagyobb, éles szegélyű tuskók elég sűrűen takarták a fensik talaját. Ezen görgetegek között egy sárgás-barna, elszáradt növény sűrűn volt található; szükség esetén tüzelő anyagul lehetett használni, bár úgy égett mint a szalma. Nagyon elvélve, sárga és vörös szalmavirágokat és egy bogáncsfélést is láttunk, a melynek tövises és nagyon szőrös levelei körülbelül közepén összegöngyölödtek úgy, hogy az egész növény golyóalakúnak látszott; ericaceák itt már nem voltak találhatóak.

Miután a konzervált sódarból, a hajós-kétszersültből egy harapást ettünk, meg egy kis kakaot és egy korty bort is ittunk és ebből új erőt meritettünk, a forráspont meghatározása végett tettünk megfigyeléseket. A víz már + 86·71° C.-nál forrni kezdett, a mi, tekintve hogy a levegő hőmérséklete + 3·6° C. volt, 4220 méter tengerszin fölötti magasságnak felelt meg. Ezután Teleki gróf, hegyi botjával fölfegyverkezvén, a Kibo irányában útnak

indult, hogy a hegy megmászására, az alkalmas útirányt kikutassa; magam ezalatt fényképezni kezdtem. Ennek azonban nem kedveztek a körülmények; nem is sikerült, csak a Kimavensziről egy képet kapnom. Ködfelhők, amelyek mindig a mélységből jöttek, mindig gyakrabban szálltak föl és mintha szélvész hajtaná, keringtek a két csúcs körül; ennek daczára csaknem kísérteties volt a környéken a csend, a melyet csakis saját lépteink nyikor-gása szakított meg. Midőn a környéket jobban átkutat-tam, nincs-e itt még rajtam kívül más élő lény is, egyetlen egy fekete pókot¹ tudtam találni. Nagyobb antilopék és kvaggák nyomai a homokban sűrűn voltak található; bivaly- és elefántnyomokat azonban, miként más utazók. itt fent nem láttunk. Fél hatkor Teleki gróf rekognoszkálásával készen volt. Nézete szerint a Kibora, a felső kráter szélét kelet felől környékező, függőleges jégfalakig minden nehézség nélkül föl lehetne jutni; most azonban odáig is képtelenség volna fölmennünk, mivel tanyánk a Kibo lábától nagyon távol fekszik. Bár ez olyan közellevőnek látszott, hogy hitünk szerint szinte elérhettük, mégis odáig egy pár órányi volt az út. Ezt azon-ban már nem változtathattuk meg és azért megtettük eszközeinket éjjelre. Kis hegyi sátrainkat, a melyeknek oldalfalai és feneke egy darab vászonból készültek, a mennyire csak tudtuk, a hideg ellen biztosítottuk, a mennyiben homokot halmoztunk köréjük, azután szalma-tüzet gyújtottunk, a melynél fölmelegedtünk és kakaonkat

¹ *Tylophora bicolor* sp. nov. Eng. Sim.

megfőztük. A hideg gyorsan növekedett; hat órakor a hőmérő még -0.5° C. fokot, háromnegyed nyolczkor pedig már csak -7.6° C. fokot mutatott. Minden elvégzendő munkánál éreztem a levegő ritka voltát, mert sűrűbben kellett lélekenem mint máskor. Az éj beálltával a ködfelhők eltűntek; pompás, csillagos és holdvilágos égboltozat mellett a levegő végtelen tiszta volt és mi a Kibo jegét oly tisztán láthattuk, akár világos nappal. A rőzsekészlet, a mit gyűjtöttünk, már csaknem egészen elégett és a hideg visszaűzött sátrainkba. Voltak ugyan gyapjuból készült vastag alsó ruháink; ezekre fölhúztuk nehéz posztókabátjainkat, azonkívül meleg takarókkal is rendelkezünk; ennek daczára alvásra gondolnunk sem lehetett. Végtelenül hideg éjszaka után, a melyet dideregve virrasztottunk át, csak nagyon kis mértékben üdülvén föl, már kora reggel elhagytuk sátrainkat. Az eszközöket, a melyeket a szabadban hagytunk, vastag jégréteg borította. A hőmérő tudunkra adta, hogy éjjel -11 C. fok hideg volt, a mit igen könnyen elhittünk. Alig voltunk kinn sátrainkból, szalmatüzet gyűjtöttünk, hogy megdermedt tagjainkat új életre ébreszthessük. A könnyű, vékony hamurétegben, a mely estéről megmaradt, most, kilencz óra múlva is még, találtunk parázsmaradékokat. Csak friss rőzséket kellett rájok raknunk, hogy újra lángra lobbanjanak; a levegő ritkasága miatt ment végbe az elégés folyamata oly lassan. Palaczkjainkban a víz kőkeményre fagyott; először föl kellett azt olvasztanunk, hogy egy csésze kakaóhoz jussunk. Ezután vállainkra vettük az általvevőt, a melybe be voltak pakkolva a

különböző aneroidok, a hypsometer, egy glecserkötél, a hó ellen védő pápeszemek, egy palaczk cognac és egyéb apróságok; fölszedtük a mászóvasakat, a jégcsáklyákat és hegymászó botokat és megindultunk. Időközben 8 óra lett; vidáman, a mint az ember átvirrasztott éjszaka után csak lehet, mentünk a Kibo felé, a mely tiszta, éles körvonalakban állott előttünk. A délkeleti oldalon a hómezők, a melyek a Kibo legfelső részeit takarják, jóval messzebb nyulnak le mint keleten; a jégsapka egy része ezen az oldalon lecsúszott, csaknem egyenes törésvonalat hagyván hátra; itt tehát a legfelső kráter szélét csak egészen keskeny, ragyogó jégzegély takarja. Közben fekete repedés volt látható, a melyen úgy hittük, a felső kráterszélhez lehet jutnunk a nélkül, hogy csak egy lépést kelljen is a havon vagy jegen mennünk; ez a repedés volt az a cél, a mely felé az nap reggel Teleki gróf és én törtünk. Az első két órában az emelkedés alig volt észrevehető; léptünk is nagyokat, már csak azért is, hogy fölmelegedjünk, mert elindulásunk alkalmával a levegő hőmérséklete — 4·6 C. fok volt. Egyik helyen a felületen lávarétegeket láttunk, a melyek minden irányban meg voltak repedezve, miként az folyó üveges anyagok hirtelen lehülésénél történni szokott. Kétségtelenül az a formáció volt ez, a melyet H. H. Johnston óriási teknősbéka-héjakkal hasonlított össze. Csak miután a fensíkon túl, a Kibo aljának közelébe jutottunk, lett a talaj kissé egyenlőtlenebb felületűvé. Előttünk völgybarázda vége terült el, a mely csak lassan emelkedett. Ezt oldalt hagytuk és útunkat

sziklaháton folytattuk, a mely a völgynek jobboldali falát alkotta; e sziklahát láva volt, a mely a megkeményedés közben számtalan nagy tuskóvá repedezett; a tuskók, szabálytalan alakjuk daczára, a törésben bizonyos törvényszerűséget árultak el. Ezen hegyhát is csak szeliden emelkedett; a menés rajta még sem volt könnyű, mivel a hegymászó bot segítségével folyton le- és föl, néhanéha pedig egyik tuskóról a másikra kellett ugrálnunk. A hegymászás ezen módja nagy mértékben elcsigázott; a levegő hőmérsékletét, + 10·5 C. fokot is csakhamar tikkasztó melegnek találtam. Az apróságokat, a miket vinnem kellett, mázsás súlyoknak éreztem; a vastag ruhák terhesekké lettek; ehhez járult még a folytonosan fokozódó és végül már elviselhetetlen szomjúságom. Mindig gyakrabban kellett meg-megállanom, hogy kipihenjek, főképen pedig, hogy tüdőmet a ritka levegővel teleszívjam; Teleki gróf azonban még egészen fürgén ugrott szikláról-sziklára. Későbbben teljes közönyösség érzete fogott el és ha végül igyekeztem is tovább jutni, célom nem volt már a Kibo-csúcs, hanem egy hódarab, a mely a távolból feltűnt és a melynél égető szomjúságomat enyhíteni akartam. Fél tizenegykor meg is érkeztem ennek közelébe. Időközben beláttam, hogy a legjobb esetben is csak egy pár száz méternyivel juthatok fölebb; erőlködéseim tehát céltalanok; ezenkívül fáradsággal Teleki grófnak is csak útjában állottam. Kijelentettem tehát neki, hogy ezen helyen meg fogok maradni és bevárom, míg vissza nem tér. Mialatt Teleki gróf útját egyedül folytatta, magam mohón faltam a kőhöz hasonló kemény-

ségű darabos jeget, azután az aneroidbarometerről leolvastam, hogy 4900 méter magasságban vagyok és végül teljesen meg levén elégedve az elért eredménnyel, édes álomba merültem, a mi ellenállhatatlan erővel fogott el.

Rövid, üdítő álmomból éles szél és a déli nap vakító sugarai ébresztettek föl. Az ég még egészen derült volt, az alantabb fekvő vidéket azonban már felhők takarták és a Kibo körül is fel-feltünedeztek a ködoszlopok. Teleki gróf még nem tért vissza; szabad szemmel nem is láthattam; közvetlen közelemben kerestem tehát szórakozást. A növényzet itt rendkívül gyér volt; meglepett tehát, midőn egy helyen egy magános fészkes növényt¹ pillantottam meg, a melyet épen akkor sárga virága diszített; a már említett fekete pók szintén feltűnt, mint az állatvilág egyedüli látható képviselője. Végül Teleki gróf hegymászó botjának zörgése, mielőtt ötöt magát a sziklák közt jó szemeimmel fölfedezhettem volna, hírül adta közeledését; 12 óra 50 perczkor meg is érkezett a hely színére.

Teleki gróf a nélkül, hogy magát legkevésbé is fáradtnak érezte volna, még egy óráig, nagy lépésekben ment fölfelé; csakis ekkor érezte füle dobját feszülni, a mi bizonyos fülzúgással volt egybekötve; ennek daczára útját folytatta. Mialatt balfelé egy hamu alkotta völgyön keresztül ment, hogy a hóhoz jusson, a mely ott a Kibo lejtőjét már megszakítatlan felületként takarta, észrevette, hogy ajkai erősen el kezdettek vérzeni. Valószínű-

¹ Erigeron Telekii Schfth. n. sp.

leg a csípős szél repesztette föl; a gróf tehát leült, hogy a vérzést elállítsa és kipihenjen. Időközben azonban az álmoság őtet is elfogta és mivel magát már bóbiskoláson is rajtakapta, hogy ébren maradjon, tovább sietett egészen a hótakaróig. Odaérkezvén, vette észre, hogy az álmoságának alig fog ellene állhatni; mivel pedig veszedelmessé válhatott volna, ha ebbeli vágyát kielégíti, eltökélte, hogy visszafordul. Aneroidja 4113 millimétert mutatott; 5310 méternyi magasságra jutott tehát föl.

Rövid pihenő után rohamlépésekben siettünk sátrinkhoz vissza. A füst, a melyet már messziről a helyükről fölszállani láttunk, lehetővé tette, hogy a legegyenesebb irányban jussunk el hozzájuk; egy óra és negyven perc alatt csakugyan el is értük. Embereink már ekkor ott voltak. A hamuban még találtak parazsat és hogy fölmelegedjenek, nagy rőzsetüzet gyújtottak. Azon néhány perc alatt, a melyekben a sátrakat fölszedték, ettünk egy kis kétszersültet és ittunk egy kis bort, azután pedig továsiettünk, mert sehogy sem volt kedvünk még egy második éjszakát is ide fönn tölteni. Az alsó tanyánkhoz vezető utat már ismertük; a hegylejtőn tehát, a felszálló köd daczára, teljes biztonsággal siettünk lefelé. Délutáni 5 óra 40 perczkor éhesen, szomjasan és legalább részemről erősen elfáradva, tanyánkra érkeztünk.

Megcsappant élelmiszer készletünk kényszerített, hogy sietve menjünk vissza Maranguba; második kísérletet tehát a Kibo megmászására nem tettünk. Eltökéltük azonban, hogy további úti tervünk végrehajtása után a

Kilimándsárot másodszer is meg fogjuk látogatni és a Kibo megmászására nagyobb óvatossággal, még egy kísérletet teszünk. Teljes sikerre az ember csak úgy számíthat, ha legalább 5000 méter magasságban és tüzelő-anyaggal bőven ellátva éjjelezik. Másnap, június 21-én reggel tovább indultunk visszafelé; kora délután ugyanazon az úton, a melyen jöttünk, Miriáli falva mellett álló tanyánkra érkeztünk.

Vezetőinknek itt fejenként a kikötött béren kívül 10—10 mikono gamti-t adtunk; így tehát ezek rövid idő alatt maguknak egy kis vagyont szereztek. Egyébként a 2870 méter magasságban töltött idő náluk kevésbé rózsás emlékeket hagyhatott hátra. Valami okból ugyanis a sok rőf kelmét, a melyeket elindulásunk előtt vezető-béreként, főképen a várható nagy hideg miatt kivántak és meg is kaptak, nem hozták föl magukkal; paradicsomi ruhájukban tehát rettenetesen fáztak. Ezzel sem érvén be, még saját élelmezésökről sem gondoskodtak. Egyedül egy palaczk aludt tejjel indultak útnak, éheztek is már, midőn a fentebb említett magasságba jutottak. Büntetésül két napig hagytuk jajgatni, azután pedig egy-egy maroknyi babot adtunk mindegyiköknek; többel enmagunk sem rendelkezünk. Öt teljes napig ennyi volt az enni valójuk!

A következő napokon a dárdahegyek és kardok kovácsolását, meg a dróthúzást nézegettük, vaj- és mikufu-készletünket kiegészítettük, beszélgettünk a benszülöttekkel és így az időt lényegében semmittevással töltöttük. Másodnap Mocsiból két levéllel követek érkeztek

hozzánk. Az egyiket Mandara diktálta; ez arab nyelven s ugyanolyan irással volt írva; benne a fejedelem üdvözlötetett, barátságáról biztosított és sürgősen kért, hogy látogassuk meg mégis országát; a másik, a melyet Mandara kivánságára a nála állomásozó hittérítő, tisz. Fitch irt, szintén meghítt Mocsiba, azonkívül pedig különböző helyi híreket is tartalmazott. A többi közt elmondta tisz. Fitch, hogy Mocsi benszülöttei épen most lázas izgatottsággal készülődnek egy rabszolga- és marharazziára; a rablóhadjáratot Muanamata és Mpeza, azon két Pare-melléki törzsfejedelem ellen fogják intézni, a kikkel annak idején mi is megismerkedtünk.

Több nap előtt, mondá Miriáli, Mandarától ő is kapott felszólítást, hogy vegyen a rablásban részt; ő azonban tagadó választ adott, mert ilyen esetekben Mandarával a zsákmány felosztásáról nem igen lehet beszélni. Mandara a rablóhadjáratait gyakran a nagy-arusaiak társaságában hajtja végre; ezeknek rovandók fel alkalmasint azon gonosz tettek is, a melyekről a tengerparti vidékeken az hírlik, hogy a mászáik követték el. A kilimándsároi fejedelmek, köztük első sorban Mandara, rablóvágyaikat elég gyakran magán a hegyen, főképen pedig Rombo és Uszeri nevű dsagga-államokban elégitik ki, mivel ezeknek még nincsenek puskáik. Az ilyen rablóhadjáratok célja: szarvasmarhák és rabszolgák összefogdosásában áll. Ez utóbbiakra a fejedelmeknek saját maguk kiszolgálására és azért van szükségök, hogy velök kereskedhessenek. A számos apró, mombaszi karaván, a melyek a dsagga-államokat csaknem havon-

ként fölkeresik, az elefántcsont-vételt csak mellékczeólnak tekinti. Rablóhadjárataik közben a benszülöttek csak gyermekeket fogdosnak össze; a felnötteket agyonütik.

Mandara, a kit kémei pontosan értesítettek arról, hogy Miriáli tölünk minden alkalommal minö ajándékokat kapott, rendkívül haragudott és már több ízben háborúval fenyegetözött. Miriálinak meg is üzente, hogy az ismétlő fegyver, a revolver meg a sisak olyan ajándékok, a melyeket Szajid Bargas szultán neki — azaz Mandarának — szánt. Miriálinak azonban sikerült ezeket tölünk, a kik csak átadásukkal voltunk megbízva, kicsalni, a mi nagyon könnyü, mert az európaiak a kövér ökrök után úgy kapnak, akár a hiénák — (vászungu káná vánaóná ngombe á máfuta, száná száná kámá máfisszi). — Boszúságának Mandara még másképen is adott kifejezést. Így a többi közt Miriálit, mivel teherhordó-állatainkra vigyázott, az európaiak számárhajcsárának nevezte el (mcsunga á punda á vászungu); Miriáli maga is nevelt, midön ezt nekünk elbeszélte, bár apósának számos fenyegetése miatt nem kevésbé félt.

Ez időre esett a ramadhánnak, a mohammedánus böjthónapnak vége, a melynek kezdetét embereink Távetában nagy lármával és lövöldözéssel ülték meg. Teherhordóink csak időnként, mikor épen inyökre volt, követték a mohammedánus vallást; egyébként pedig, miként a tözsgyökeres vadak, csak a *has* istent tisztelték. Ámbár az egész ramadhán alatt egyszer sem jutott eszökbe a koránra gondolni, annak végét mégis nagy ünnepek, *sziku kú*-nak nyilvánították és ezért egy ökröt kértek.

Ezt meg is kapták, de midőn szemtelenségök még ezzel sem érte be és midőn kijelentették, hogy egy ökor 60 gyomornak még sem elégséges, jónak láttuk vallásos érzelmeik fokozódását bizonyos számú botütéssel korlátozni. Távétában, miután a pénteket mint mohammedánus szentelt napot, ünnepül megkapták, még a vasárnapot is azzá szerették volna tenni.

Egyik délután elvezetett bennünket Miriáli a Monyapatak szép vízeséséhez, a melynek zúgását tanyánkról időnként hallottuk. A vízben gazdag tiszta patak körülbelül 12 méter magasságról zuhan a mélységbe. Állítólag ez a legfelsője azon három vízesésnek, a melyek a Monya folyását megszakítják; alantabb az Uoná-val egyesülvén, egy negyediket, még pedig valamennyinél jóval magasabbat alkot.

Elindulásunk előtti este Miriáli irást kért tőlünk, a melyben megelégedésünknek adunk kifejezést. Kivánságát jó lelkiismerettel és készségesen teljesíthettük. Miriáli sohasem koldult és azon sok ajándékot, a melyekkel Teleki gróf önkényt megajándékozta, számos ökor, kecske, kard stb. adományyal viszonzta. Június 26-án későn indultunk útnak, mert az eső reggelig esett. Marangut a szokásos üdvözlések közt hagytuk el; Miriáli elkisért és csak $\frac{5}{4}$ órával későbbén vált el tőlünk. Útközben Miriáli embereinek 50—60 főből álló csapatjával találkozunk, a mely a vagveno-k területén végrehajtott rabló-hadjáratból tért vissza. Zsákmányuk két tehénből és két kecskéből állott; ezenkívül kvarczdarabokat is hoztak magukkal, a melyekre, nem levén reszelők, kovácsolt eszközeik

elkészítése céljából volt szükségök. Másnap délben Távetába érkeztünk. Velünk egyidejűleg vonult az erdön keresztül egy másik, Mombaszából jövő karaván; volt is nemsokára szerencsénk, hogy két európaít üdvözölhattünk. A karaván dr. Hans Meyer lipcsei német emberé volt, a ki nagy útjának befejezéseül, a melyben csaknem egész Afrikát körülhajózta és Dél-Afrikát bejárta, a német kelet-afrikai szerzemények értékét saját tapasztalatai alapján akarta megismerni. Társát v. Eberstein bárót, első rangú hadnagyot s a német kelet-afrikai társaság tisztviselőjét kiküldték, hogy útban levő egyéb társaival együtt Kis-Arusában állomást alapítson. A közbeneső időt v. Eberstein báró arra használta föl, hogy dr. H. Meyernek a Kibo megmászására irányuló vállalatában részt vegyen. A két úrnak szintén volt elég oka embereik hűtlenségéről panaszkodni; dr. Meyernek például csaknem összes ruháit, készpénzét és térképeit Mombasztól néhány napi járatra ellopták.

Időközben Saongve és Nasszib vádi Ferhán is megérkeztek. Az első elhozta Taravandából maradék árúinkat és előbbi szökevényeink egyikét; e helyett azonban saját emberei közül ketten szöktek meg. Nasszib vádi Ferhán, a ki egészen Zánzibárig nyomult előre, visszaterelt ugyan tizenegy legényt azok közül, a kikkel annak idején Saongvé mellől megszökött: e helyett azonban más bűnökkel terhelte lelkiismeretét. Taravandában árútarunkat meglopta, azonkívül három szökevényünket, a kiket lánczra verve O'Swald konzul Zánzibárban gondjaira bízott, el hagyta menekülni. A Kilimándsáróról

visszatérvén, tanyákon, valamint a távetái erdő egyéb helyein magas zászlórudakat találtunk, a melyeknek tetején a vörös szultán-zászlók vígan lebegtek a szélben. Mathews generális ugyanis, miként később megtudtuk, Mombaszba jött és Martint, a ki éppen akkor a Kilimándsáron működött, meg egy csapat távetáit maga elé hívott. Ezeknek puskákat és egyéb dolgokat ajándékozott és azután őket elbocsátotta. Eljárásának következménye volt, hogy Martinnal együtt Távetába visszatértek és itt a vörös zászlókat fölállították: a benszülöttek a zánzibári szultán oltalma alá helyezkedtek. Megérkezésünk után mindjárt első este Násszib vádi Ferhánt, miután ügyében törvényt ültünk, a tanyákon levő zászlórúdhhoz kötöztük. Az ítélet, a melyet hoztunk, oda szólott, hogy Ferhán egyszerű teherhordóvá lecsapassék, hogy 30 botütést kapjon és végül hogy lánczra verve visszaszállíttassék Zánzibárba; ez embert ugyanis nem akartuk többé magunk mellett túrni. Egy másik hír, a melyet e napokban vettünk, nagyon megörvendeztetett. Embereink, hetekkel ezelőtt, tudtunk és beleegyezésünk nélkül azzal a kérdéssel fordultak a zánzibári szultánhoz, vajjon hagyják-e cserben az európaiakat, miként az utóbbi években szokásban volt, vagy kövessék-e őket útjokban továbbra is. Szajid Bargas szultán e kérdésre fenyegetéssel válaszolt, tudtára adván a kérdezőknek, hogy minden szökevény, az expedíció végleges visszatéréséig, minden pénteken 25 botütést fog kapni. A szultánhoz intézett levél szerzői Manva Szerá és Maktubu voltak; az egész eset megvilágítása czéljából azonban néhány héttel előbb

történt dolgokat kell elmondanom. Midőn a Meruhegyről visszatértünk, Duallával szemben Maktubu feltünően szemtelen magaviseletet tanusított. Ezzel naponként kikötött, míg Dualla a dolgot végre meguntá és Telekinél miatta panaszt emelt. Maktubu Duallát folytonosan szidva, lépten-nyomon követte és még Teleki előtt is, daczára a többszörös figyelmeztetéseknek, lármázott és kiabált. Maktubu, midőn összeszorított öklökkel ott állott, valami vad bikához hasonlított, messze kiálló szemeiből mérges tekinteteket lövelt ellenfelére és tajtékozva sorolt föl Dualla ellen ránk nézve egészen érthetetlen számban panaszokat. Teleki gróf több ízben meghagyta neki, hogy e szemtelen föllépésével hagyjon föl. Maktubu, magát legkevésbé sem mérsékelvén, folytatta beszédét. A következő perczben azonban már ott hevert a földön. Teleki gróf elvesztette türelmét, megkapta bodri haját és a földhöz vágta. Maktubu, ezen merész föllépésével mintegy eldöntetni akarta, ki legyen a karavánnak a jövőben ura; e koczkáztatás váratlan végétől azonban nagyon meg volt lepve; a dühtől bódultan ugrott térdre, de csak azért, hogy kemény koponyája újra a földet érje. Haragjában és szégyenérzetében — mert összes kísérőink tanúi voltak e jelenetnek — Maktubu most tovarohant; erre ő és Manva Szera, hivatásszerű vezetőink két legöregebbike, több héten át láthatatlan maradt; boszúságukban éjjel-nappal kunyhóikban maradtak, semmit sem dolgoztak és még ennivalójukért sem jöttek elő. Ez időben küldetett el a kérdéses levél a

KARAVÁN-SZEMLÉ.

zánzibári szultánnak; midőn pedig az a duzzogókat észre térítette, kunyhóikat végre elhagyták.

A két német utazó távetái megszokott életünket egy kissé változatosabbá tette és nem egy esténket fölvidította; nagyon is éreztük tehát hiányukat, midőn július másodikának reggelén az erdőt elhagyták. Dr. H. Meyert rábeszéltek, hogy eredeti terve ellenére Maranguba és ne Mandarához menjen, a mit később, azt hiszem, nem is bánt meg.

Július elején, a rég várt elefántcsonttal kereskedő karaván Ngabóto-ból végre megérkezett Távetába. hozván magával 300 frasszilah¹ elefántcsontot, a melynek nagyobb része nagy agyarakból állott. Jelenléte azonkívül, hogy kisebb alkalmatlanságokkal terhünkre esett, a mindig jobban gyérülő élelmi szereket is megdrágította; ennek daczára megérkezésének örvendtünk, mert általa lehetővé vált teherhordó állataink számát szaporítanunk. 240 dolláron nyolcz darab jó és erős szamarat vetünk tőle; ezen összegről utalványt adtunk, a melylyel a pénzt Zánzibárban Wm. O'Swald-és társa czégnél kellett fölvennie. Későbbben még több kisebb csapat is érkezett Távetába, a melyek részint Dsumbe Kimemeta embereiből, részint egyéb, kiséretünkbe szegődő kereskedőkből állottak; ily módon Távetában ekkoriban valami 600 idegen gyűlt össze. Július 5-én megérkeztek azon árúk, a melyeket a Kilimándsárora való elindulásunk előtt, Mombaszban, Ademjii nevű hindunál rendeltünk

¹ 1 frasszilah = 35 angol font.

meg; ezen árúk kauri kagylókból, fizető eszközként használatos baltákból, kelméink elcsomagolására szükséges jó és erős rizses zsákokból és egyéb apróságokból állottak. Birtokunkban volt tehát most összes árúkészletünk; több napot ezután lázas tevékenységben töltöttünk el és törtük a fejünket, hogy miképen is fogjuk hát ezt az óriási mennyiséget tovább szállítani. Hosszas fontolgatás után Teleki gróf eltökélte, hogy nagy vascsolnakunkat, a melyet a Baringo-tótól északnak vezető útunkban nélkülözhetők tartottunk, Távetában fogja hagyni. Ezzel huszonnégy teherhordót nyertünk; azonkívül a csomagokat nehezebbekké tettük, minden nélkülözhetők tartott dolgot hátrahagytunk és így egy csomó csereárút megint el tudtunk pakkolni.

Számításainkat illetőleg, hogy mennyi árút leszünk képesek tovább szállítani, épen az utolsó napokban nem egy csalódás ért. Egyik emberünk elhalt diszenteriában, egy másik hideglelésben. Nyolcz legényünk annyira elgyengült, hogy kénytelenek voltunk őket elbocsátani. Dr. Meyer számára egy levelet hagytunk hátra, fölkérvén ötet, vigye betegeinket a partra. Négy aszkarink és pedig épen azok, a kiket nagyra becsültünk és három teherhordónk, magukkal vivén puskáikat, az utolsó perczben megszöktek. Erre azonban Távetá külső kijáratait éjjel-nappal őrizet alatt tartottuk, a mire hű szomáli legényeinket használtuk föl. Figyelmeztetést, fenyegetést nem tettünk közzé; embereink azonban a megtett intézkedéseket sejtették, mert innen túl szökésre való kísérlet nem történt. Mialatt a karaván fele a kelméket és

gyöngyöket rizses zsákokba, a drót-tekerceket pedig bőrökbe varrta be, Teleki gróf a többivel, éles töltésekkel lövő-gyakorlatokat tartatott, hogy túlságosan nagy municzió-készletünket hasznos módon értékesítse. A napok tehát buzgó tevékenységben teltek el és távetái tartózkodásunk, a mi megelégedésünkre, kevésbbé azonban

KIDSUMA.

embereink örömeire, vége felé közeledett. Feketéink mind-
 eddig semmivel sem igen törődve, vígan éltek a világba;
 midőn azonban a tovább indulás ideje közeledett, önkény-
 telenül is fölmerült előttük a kérdés, hová fog hát útjok
 vezetni. Sok volt tehát a *vászumgumszu* (szóbeszéd)
 a czélba vett útirányról, a mászáikról, főképen a kikujuiak-

ról, a kiknek országán át kellett volna mennünk. Esténként ezért tanyánkon nagyon is nagy csend uralkodott; a hangos kiáltozást, az énekeket és tánczot, a mikkel az időt azelőtt töltötték, jobban szerettük volna látni és hallani, mint a mostani komoly beszélgetést, a mit a tüzeknél folytattak.

Július 13-án Dualla a Kilimándsároról meghozta marháinkat és szamarainkat. Ezen utóbbiak száma 35 helyett, mint mi föltételeztük, csak 23-at tett ki; a többiek időközben az éghajlat áldozataivá lettek. Az életben maradtak terheit tehát még az utolsó pillanatban meg kellett nagyobbítanunk; 50 kilogrammosakká tettük; minden szürkének tehát 100-nál több kilogrammot kellett czipelnie, mivel minden nyeregtáskában még egy nagy baltát is el szoktunk rejteni.

Július 14-én, elindulásunk előtt való napon, a bargum, miután már olyan sokáig hallgatott, újból szemlére hívta össze embereinket. A számos kelmecsomag, a gyöngyzsákok, a dróttekercecsek és ládák ekkor a tanyánk közepén már szép sorjában állottak; mindegyikök 38—45 kilogrammot nyomott és árúfajok szerint, erős zsákvássonba vagy bőrökbe volt bevarrva. Az eredeti névsor szerint embereinket egyenként előhívtuk és puskával, lövészerrel meg tehercsomaggal elláttuk.

Vad kiáltások, a tengerészek «hip, hip, hip, hurrah»-ja és a gyakran ismételt s a neki tulajdonított jelentés szerint előttünk teljesen érthetetlen csatakiáltás — Száfári a pálepále — fejezték be a szemlét; ennek végeztével embereink három készen álló kövér ökörre rohantak

és őket a szadaka — a minden utazást megelőző bucsú-
ünnep — számára leölték.

Estére megint mindenki a kellő hangulatban volt, mert mindannyian tánczoltak, élükön Dsumbe Kimemetával, a ki időközben teljesen visszanyerte egészségét. A különböző néptörzsek, a melyek karavánunkban képviselve voltak, járták nemzeti tánczaikat és tanyánkon csakhamar megvolt a kellő, bár rendkívül vad külsejű élet. E célból már előbb, titokban nagy készületek történtek és meglepetésünkre gitárok, klarinétok, dobok, sípok és mindenféle csodálatos alakú öltözetek kerültek elő. Ehhez járult még, hogy embereink keményen megtöltött puskáikat szívők kivánsága szerint puffogtathatták, sőt mi több, az ünnepség emeléséhez nehéz vadászfegyvereink mennydörgésszerű hangjával mi is hozzájárultunk; panem et circenses!

A Mászái földre irányuló útnál az elindulás Távétából veszedelmes egy pillanat, az erdő kijáratait tehát annál gondosabban őriztettük.

Öt csomag csereárút Mkamba nevű tekintélyes távetái benszülöttnek adtunk át, hogy visszaérkezésünkig megőrizze. Kilencz csomagot pedig azért kellett hátrahagynunk, mert nem volt kivel vitetnünk. Ezeket utólag helységről-helysére Kimangeliáig akartuk szállíttatni, a hol is reméltük, hogy mászáikkal érintkezésbe léphetünk és tőlük szamarakat vásárolhatunk. Egészen titokban még egy óvó-rendszabályhoz is nyúltunk; Saongve vezérlete alatt ugyanis tiz megbízható emberből álló kis csapatot Távétában hagytunk. Ennek

Kimangeliáig a főkaraván mögött kellett mindig egy napi járatra maradnia; feladata volt azokat, a kik esetleg megszőknének, midőn semmit sem sejtve visszafelé haladnak, elfogni.

Ily módon mindent rendbe hoztunk; abban a kellemes tudatban tehát, hogy harcra képes és gondosan felszerelt karavánnal végre útra készen állunk, utoljára tértünk Távétában éjjeli nyugalomra.

IV. FEJEZET.

Mászái földön keresztül a kikujui határhoz.

(1887. július 15-től augusztus 27-ig.)

Elindulás. — A Kilimándsáro keleti oldala mentén. — A Csala krater-tó. — Meghúsult menekülésre való kísérlet. — Vadászkaland. — Kimangelia. — Teleki előre megy. — Élményei. — Málágo Kanga. — Mászái lakói közt. — A Ndsiri-tó partján. — Bivaly vadászon. — A mászáiföldi szarvasmarhavész. — A Kilimándsárotól északra elterülő puszta. — A mászái nép. — A Dönye Erók la Matumbato alján. — Vadászatok. — A Ngare Kidongói-nál. — Vandorobbo. — Elefántcsontkereskedés. — A szeki-i vízmedenczék. — A mászáik hunczfutságai. — Újabb orrszarvú vadászatok. — A Bezilpatak partján. — Turukéba. — Kaland elefántokkal. — Oroszlán vadászat. — Sovány idők. — A Dönye Erók la Kapotéi-n keresztül. — A morio-méregfa. —
Ngongo Bagász.

Midőn valami nagy karaván hosszabb pihenő után megint útnak indul, mindig sok kellemetlenség fordul elő. A nyugtalankodás és gond szellemei, a melyek buvóhelyeiken mindeddig duzzogva szundikáltak, újra kezökbe veszik az uralmat. Ezen megindulástól pedig különösen is tartottunk, mert az emberek és állatok egyaránt, a szokottnál sokkal jobban meg voltak terhelve;

embereink látszólagos jó hangulatában nem igen biztunk. Sőt inkább, abban a hitben élünk, hogy a «fekete leves» még hátra van.

A barghumnak alkalmasint már elfelejtett hangjai az alvókat napfölkelte előtt zavarták föl álmukból: a tanya azonban ezen napon csak lassan üresedett meg. Százféle dolgot kellett még az utolsó perczben rendbe hoznunk, panaszokat és nehezteléseket kellett meghallgatnunk és kiegyenlitenünk; embereink is csak egyesével vagy párosával indultak útnak. Volt is már körülbelül fél tiz, midőn az utolsó ember a tanyát elhagyta.

Útunk kifelé, a távetái erdő más részén vezetett keresztül. A fák itten nem állottak olyan sűrűen egymás mellett; egyenes, karcsú törzseiknek magasabb részeiből nyúltak ki az ágak és csak nagyobb magasságban egyesültek árnyékot adó lombkoronává. Odább, ösvényünk a Kilimándsáronak csekély magasságú, lapos dombokkal takart keleti alját követte, a hol a talajt törmelék, vörös vagy szürke, vulkánikus homok, helyenként pedig a felszínre kerülő lávarétegek takarták. Fákból csak egyes akácokat és baobabokat lehetett látni; ezen utóbbiak lombtalanok, a ritkás fűszálak pedig sárgák és szárazok voltak. Sűrű növény-szegély, a mely az egész idő alatt tőlünk jobbra, 200—400 méternyi távolságban maradt, a Lumi folyását jelezte.

Hosszú pihenő után rendszeren csak rövid menet szokott következni, mert csak ennek tartama alatt mutatkoznak a karavánban a különböző hiányok, a melyeken segíteni kell, mielőtt az ember az utat komolyan foly-

tatná; ez alkalommal azonban minden simábban folyt le, sem mint vártuk. Csak egy szamar bizonyult menetközben teljesen hasznavehetetlennek; egy másik elesett és ezért a terhet róla le kellett vennünk.

A Luminál töltöttük az éjjelt. E patak itt keskeny, körülbelül 7 méter széles mederben folyik, a melyet

ORRSZARVŰ-VADÁSZAT.

magának a szürke tuffában vajt ki. Tanyánktól fölebb, néhány száz lépésnyire, egészen rövid, hegyszakadékhoz hasonló patakmederre bukkantunk, a mely épen ekkor egészen száraz volt; körülbelül 12 méter magas, meredek sziklafal hirtelen véget vet neki. Ezen kiszáradt patakmeder nyilván a Lumiba torkol. mivel pedig a sürtü

növényzet miatt a környéket belátni nem lehet, kimagyarázható, miért állíthatta különböző utazó azt, hogy a Lumi ezen sziklafal alatt ered. Ez azonban, miként a térképre vetett tekintet arról mindenkit meggyőzhet, nem igaz, mert a Lumi a Rombo-patak déli lefolyása.

Közelünkben, a Lumival egyközűen, alacsony völgyektől átszeldelt dombsor húzódott. Sejtettem, hogy mögötte lesz az ismeretes krátertó, a Csala; másnap reggel tehát korábban indultam útnak, mint maga a karaván. Negyed órai menet után fönt voltam a gerinczen; a kis fáradságért bő jutalomban részesültem, mert lábaimnál terült el a krátertó sötétkék felülete. Az 5—6 kilométer kerületű tavat, a melynek szögleteiben kikerekített, egyenszerű háromszög-alakja van, minden oldalról meredek, de ennek daczára sűrűn benőtt sziklafalak környékezik; a víz felszíne, a mint látszik, a környező síkságnál mélyebben fekszik.

A tónak sötét felületében a Kilimándsáró tükröződött, a mely ekkor a háttérben tisztán volt látható: a kép, a mely előttem elterült, hosszabb szemlélésre lett volna érdemes; ámde a karaván már régen megindult észak felé; sietnem kellett, hogy a hátsó csapatban helyemet elfoglaljam.

Rövid idő múlva egy csapat vezetönkre és szomáliinkra akadtam, a kik valami, a fűben fekvő tárgy körül állottak. Egy kelmeccsomag volt az, a mi gazdátlanul hevert a földön és elég érthetően hirdette, hogy egyik teherhordónk megszökött. Mivel az illetőt menekülni senki sem látta, nevét a karaván jegyzékéből kellett

kitudakolnunk, a mely e czélből mindig kéznél volt. A szökevény Kidsuma Muinura, ugyanaz az ember volt, a ki, miként t. olvasóm talán még emlékezni fog, már a Ronga-folyóhoz vezető útunkban is a csalás eszközeihez folyamodott. Előtte való nap találkoztam vele, midőn épen az út mentén pihent és mellette elmenvén hallottam is, mint fenyegetőzött, hogy ha könnyebb terhet nem kap, meg fog szökni; azt azonban nem hittem, hogy e fenyegetőzését meg is fogja valósítani. Most már emlékeztem tegnapi szemtelen magaviseletére is, a melyet nyugodtan elviseltem, mivel a körülmények a teherhordókkal való kiméletes bánásmódot tettek még mindig szükségessé; mivel pedig attól is kellett tartanom, hogy ezen szökésre való kísérlet, sikerülése esetén, másokat is hasonló tette csábíthatna: eltökéltem, hogy ezen ember kézrekerítése végett minden követ meg fogok mozdítani. Nyomát csak egy pár száz lépésnyire lehetett követni; innen túl a köves talaj miatt egészen eltűnt. Minden irányban szétoszlottunk tehát és rendszeres hajtóvadászatot indítottunk meg. Másfél órával későbben jeladó-lövés gyűjtött ismét egybe. Charso a legényt kézrekerítette és miként több jelből látható volt, kellőképen meg is verte.

Megelégedvén ezen eredménnyel, folytattuk útunkat, a mely csak csekély mértékben emelkedő, fátlan, száraz pusztán vezetett odább. Három órával későbben, magas parti fák árnyéka alá érkeztünk, a hol is fölütöttük tanyánkat. Kidsuma vádi Muinura csak most kapott ki igazán a korbáccsal; ezután pedig még lánczra is verettük.

Tanyánk, a melyet a szomszédos Dsagga-orzágról, Uzeri-nek hívtak, a Rombonak, a Kilimándsáron eredő, 6—7 méter magas, meredek, csúszós partok közt folyó pataknak balpartján, 943 méternyi magasban feküdt. Valamivel följebb a meder két ágra oszlott: ez időben mind a kettő ki volt száradva és a víz a tanyánk közepében a homokból bugyogott elő. Rövid, délkeleti folyás után a Rombo mocsárrá szélesedik ki, a mely azután egy részt észak felé, Rombo néven a Csávoba, másrészt dél felé Lumi néven folyik le.

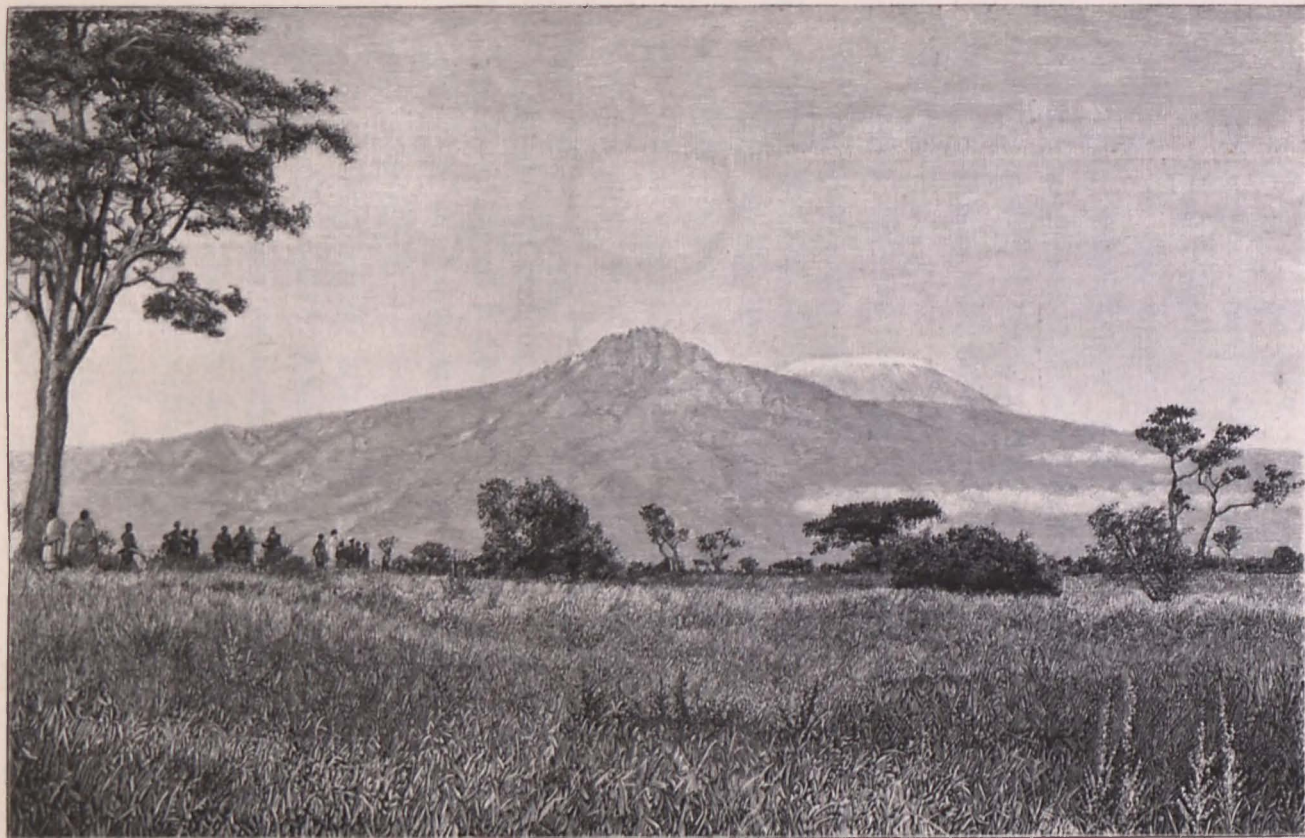
E helyen két napig kellett maradnunk, mert élelmi szerekre volt szükségünk, a hegyi lakók pedig csak másodnap hoztak nagyobb készleteket. A rossz időjárás miatt, e két napon nemcsak embereink, de magunk is kényelmetlenül éreztük magunkat. Igazi söröccs idő járt. Délnyugat felől, 6—7 sebességű, meg nem szünő erős széltől hajtva, sűrű nehéz felhők vonultak el fölöttünk; ehhez járult még, hogy az eső is gyakran esett; + 21 C. foknál tehát vastag ruháink daczára ugyancsak fáztunk.

Itteni tartózkodásunkat fölhasználtuk, hogy áruinknak Tövetában hagyott maradványait elhozassuk; időnket vadászattal igyekeztünk eltölteni; a szerencse ugyan e tekintetben nem nagyon kedvezett, de legalább jobban megismerkedtünk a keletnek fekvő halmos vidékkel. Ezen vidéket délről és délnyugatról jövő völgyteknők szelik át, a melyekben víz van, de a melyeket oly sűrűn takarnak el a nádasok, hogy beléjük eljutni sehogy sem tudtunk és arról sem győződhattünk meg, vajjon folyó vagy álló-e a vizök.

Időközben a fáradalmaknak másik két szamarunk is áldozatul esett; egy csomó vasdróttekeresztet tehát fedezet alatt hátrahagytunk és ily módon megkönnyebbülve, 19-én tovább indultunk. Miután a száraz, lassan emelkedő füves pusztán több órán át mentünk, sötét, minden egyebeknél magasabb facsoportot mutattak, a hol tanyát fogunk ütni. A fák az Uzeri-patak egyik hirtelen kanyarulatánál állottak és gyönyörű, a tanyázásra nagyon is rátermett helyet fogtak körül, mert míg embereink az árnyékban telepedtek le, a karavánnak nagy számú állata a közepén levő szabad, füves téren őrízetlenül szaladgálhatott; a buja parti növényzet a tanyahelyet minden oldalról körülzárta. A sűrű vegetáció védelme alatt a még mindig szakadatlanul fuvó friss délnyugati szélből nem éreztünk semmit sem.

Öt vagy hat évvel ezelőtt ezen helyen egy kereskedő-karaván valami kis sértést, a mivel a benszülöttek illeték, valóságos vérfürdővel boszult meg; csodálkoztunk tehát, hogy asszonyok és férfiak, hozván magukkal enni valót, mégis csakhamar megjelentek köztünk. Maguk-viselete azonban mégis elárult egy kis bizalmatlanságot. A tanya felső részébe soha sem jöttek be, nem is koldultak és sátraink közelébe sem mertek elmenni. Bennünket európaiakat látszólag kevés figyelemre méltattak; de ha észrevétlenül is feléjük akartunk közeledni, azonnal félve húzódtak vissza. Ha egyszer vagy máskor egy lövés eldőrdült, a mi ily nagy számú vándoremberről elég gyakran megtörténik, mindannyiszor szétfutottak és csak lassanként, vonakodva tértek ismét vissza. Arány-

lagos szegénységök daczára, Kilimándsáro ezen vidékének lakói testileg sokkal jobban ki voltak fejlődve, mint azok, a kikkel a hegység déli oldalán találkoztunk; ennek oka nagyobb tevékenységök lehet, a mire őket a Kilimándsáro keleti lejtőjének csekélyebb termékenysége kényszeríti. Ha ennek daczára háborúikban rendszeren vereséget szenvednek, ezt fegyvereiknek és a puskák teljes hiányának tulajdoníthatni. Dárdáik kicsinyek és rosszak, mert a karavánokkal sokkal ritkábban jönnek össze és ezért kevesebb vasdróttal is rendelkeznek. Paizsaik hosszúkásak és oválisak, 30—40 centiméter szélesek és 60—80 centiméter hosszúak. Ékszereket is, náluk sokkal kevesebbet láthatni; fegyverzetök, valamint viseletök tekintetében olyan egyformaságot és őseredetiséget tanúsítanak, a milyent a kulturával érintkező déli államokban már nem találhatni. A férfiak egyedüli ruhája a kicserzetlen ökörbőrből készült 4—6 centiméter széles öv; az asszonyok gyakran alig egy láb széles, szép puhára cserzett, barna kecskebőrt csavarnak lágyékaik köré. Főképen idősebb asszonyoknál gyakran látható ékszerek a karokon és lábszárakon viselt, vas- vagy sárgarézdrót-pergék; ugyanők durva kék gyöngyökből egészen rövid füzért is hordanak, a mely, mint valami vacskorka, a hajtól eláll. A leányok bokáikon kaurikagylókkal ékesített, bőrsávokból álló fonadékot viselnek. Kellemesen hatott ránk, hogy füleiket nem csonkítják meg, mert a fülczippáknak a mindkét nemnél szokásos ékszere legfőlebb három kis czinnkarikából áll. Vaslánczocskákat és kis dsagga-

A KILIMÁNDSÁRO.

gyöngyöket sehol sem láttunk, annál gyakoriabbak voltak a rossz, fehér, «számbáj» nevű porcellángyöngyök és a zöld vagy kék üvegkarikák (murtinarok). Legjobban tetszettek a gombostűfej nagyságú, vörös «szameszame»-nek nevezett mászái gyöngyök, kevésbé a fehér usangá-k. Abban, hogy a sötétkék gyöngyöket nem szeretik, megegyeztek a többi dsagga-államok lakóival.

Ezen időben többször volt alkalmunk láthatni a Kilimándsárot. Egy egyszerű tekintet, a mit az ember rávetett, elárulta, hogy keleti lejtőjének terméketlenebbnek kell lennie, mint a kiváltságolt déli oldalnak. Az őserdő-öv megvan ugyan itt is, csakhogy füves tisztások gyakrabban szaggatják meg. Lejtőjén csak két mély völgyszakadék vonul végig; közöttük széles, kopár vagy fűvel takart hegyhátak terülnek el. Ezen oldalát, a mint látszik, vastag hamuréteg takarja; ez fölfogja az összes csapadékokat és a hóvizet, a melyek azután alatta a mélységbe leszivárognak és csakis a síkságon kerülnek ismét napfényre.

A Kilimándsáro keleti oldalán lakó dsaggák banyánákat, hétféle babot, eleusinét, batátákat és dohányt termesztenek, de sem kukoriczát, sem pedig czukornádat nem. A hegyi rétek marháik eltartására nem elégségesek; e tekintetben, legalább részben, a környéken levő síkságok fűvére szorulnak. Csaknem minden nap látni őket, a mint hosszú vonalakban, három óra járásnyira szállanak le a síkságra és azután fejükön nagy fűcsomókkal térnek ismét haza.

Két teljes napon át maradtunk meg ezen helyen; volt tehát időnk vadászatra. Rendes szokás szerint, Teleki gróf és magam különböző irányban indultunk el e nemes szórakozásra, hogy annál nagyobb területet járhassunk be. E közben azonban aránylag kevés és ugyancsak félénk vadat, főképen vízi bakkokat, Bubalis caama-kat és kvaggákat láthattunk. Ezenkívül a térhely a vadászatra nagyon alkalmatlan is volt, mert mindenféle födözet hiányzott. Teleki gróf első nap egy Bubalis caaman kívül egyebet nem is hozott; ezt a zsákmányt is 300 lépésnyi távolságból megejtett szerencsés lövésének köszönhette. Magam kvaggákat üldöztem, a mivel kapcsolatban orrszarvúakkal is volt egy kis találkozásom. A kvaggák rendkívül kíváncsiak és még egészen nyílt térségen is gyakran 200—300 lépésnyi távolságra várják be a vadászt. Ez esetben is szép, kövér zebrakancza lakolt életével kíváncsiságáért. Épen hozzá akartunk fogni az állat szétdarabolásához, midőn a messzeségben két orrszarvú tünt föl. Nyilvánvalóan a lövés zavarta ki nyugalmukból; ezért haragjukban, nagy kört írva le, nyargaltak keresztül a sikságon. Bár valami 400 lépésnyire voltak, a mint bennünket kiszimatoltak, hirtelen egyet fordultak és a versenylő sebességével rohantak felénk. Ez időben az ilyen látvány még néger kiséretemre nézve, a leggyorsabb menekülésre volt a jeladás; ez megtörtént most is egy magános, meglehetősen távoli fácaska felé. Midőn meggyőződünk, hogy a két orrszarvú csakugyan minket vett célba, az első pillanatban magam is oda vonzódtam; de a mint beláttam.

hogy a védő fát még idejében elérnem, teljes lehetetlenség, e gondolatot már keletkezésekor elejtettem; egyébként azonban a közelben sehol egy fűcsomó sem volt, a mely legalább morális szalmaszálul szolgálhatott volna. Még azon védelmet is, a melyet az elejtett zebra nyújthatott volna, három kísérom a maga számára már lefoglalta, a kalandot tehát szemtől-szembe nézve, kellett megállanom. Hogy jobban céllozhassak, az elefántra való puskát kézben tartva, letérdepeltem és vártam a felém rohanó szörnnyetegeket; erősen el voltam tökéelve, hogy csak akkor lövök, ha biztos leszek benne, hogy golyóm halált okoz. Erre azonban sokáig nem nyílt alkalmam. Az állatok óriási koponyája az otromba, de gyors futás közben folytonosan ide-oda ingott és eltakarta a vállakat, az egyedüli pontot, a hová célloznom szabadott. Mindig közelebb és közelebb jött a pár, folytonosan növekedett a veszély és én még mindig csak a nagy koponyát láttam puskám csöve előtt. Így történt meg, hogy csak akkor sütöttem el fegyveremet, midőn a két orrszarvú közül az első alig volt 8—10 lépésnyire. A nehéz, 10 drachma puskaportól röpített golyó ereje azonban még az ilyen kolosszus rohamát is megtudta törni.

Láttam, a mint az állat az első perczen összerogyott; de a másik perczen már ismét talpon volt. Lövésem nem terítette ugyan le, de haragját lehűtötte, mert most társától kísérve, félrefordult. Még két ízben tett úgy, mintha el akarna esni és én azt hittem, hogy több lövésre már nincs szükség, de csalódtam; az orr-

szarvú változatlan gyorsasággal szaladt és bár sokáig üldöztük, mégis elmenekült.

Másodnap csak csekély zsákmányra sikerült szert tennünk; a többi közt lőttünk egy kis nőstény gazellát. Az állat szarvtalan, szőre pedig meglehetősen egyenletesen izabella színű volt; feltűnő ismertető jeleket rajta nem találtunk; ezért nem is határozhattuk meg, melyik fajhoz tartozott. Egyedül abban egyeztünk meg, hogy nagyon kitűnő pecsenye vált belőle. Ezt a fajt egyébként sehol többé nem láttuk.

Másnap délelőtt embereink azon árúkkal érkeztek meg, a melyeket romboi tanyánkon hagytunk. Kiséretökben volt hat benszülött is, a kiket Miriáli egy csomó rézmikufuval küldött utánunk. Mellesleg dr. H. Meyertől és v. Eberstein bárótól is hoztak levelet, a melyben e két utazó arról értesített, hogy a Kibo megmászása meglehetősen sikerült.

Útunk lassúsága miatt, a melyet az okozott, hogy összes terheinket egyszerre tovább szállítani nem birtuk, az a gondolatunk támadt, jó volna szarvasmarháinkat is teherhordókul fölhasználnunk. Volt a többi közt néhány fiatal, erős bikánk; ezeket akartuk e célra első sorban betanítani; minden fáradozásunk azonban sikertelen maradt, mivel az állatok, a melyekre eleinte csak üres nyergeket raktunk, e szokatlan könnyű terhet is addig igyekeztek magukról lerázni, míg teljesen ki nem merültek.

Uzeri nyujtotta embereinknek a szökésre az utolsó kedvező alkalmat, mert Kimangeliából, a Mászáífeld küszöbén levő, legközelebbi tanyahelyünkről, rendesen

nem mernek már elmenekülni. E körülménnyel számot vetettünk és titokban éjjelenként, messze a tanyán kívül egy pár megbízható embert örül mindig fölállítottunk. Ezen óvórendszabály azonban, a melyet Dsumbe Kimemeta hozott ajánlatba, fölöslegesnek bizonyult, mert miként másnap reggel meggyőződünk, senki szökésre kísérletet nem tett.

Örvendve, hogy egy gondtól megszabadultunk, a mely mindeddig nyugtalanított, 22-én tovább indultunk. Útunk északnyugati irányban, kevésbé egyhangú vidéken vezetett keresztül. Bozótok és fák itt sűrűbben nőttek; közbe-közbe azonban kiaszott, füves térségekre is jutottunk, a melyek csak nem régiben gyűjtatván föl, az előttünk már eléggé ismeretes, kiállhatatlan, forróságot sugározták ki. Ettől a kintől csak akkor szabadultunk meg, midőn zárt erdőhöz értünk, a melyben óriási magas fák csoportja alatt csakhamar tanyát is ütöttünk; e fák lombkoronája szigetként vált ki a többiek közül. Az erdő, a melyben tanyáztunk, a maga nemében pompás volt; fái, mint fenyők, oly sudar növésűek; hatalmas lombkoronáikat csak 30—40 méternyi magasságban terjesztik ki; róluk Thomson is megemlékezik. A fák között a talajt buja gaz takarja; baltával és késsel kellett tanyánk számára a szükséges helyet megszerezni. A sűrű lombzatú ágak oly szorosán fűződtek egymáshoz, hogy nappal is félhomályban jártunk; a hőmérséklet pedig állandóan enyhe tavaszi volt, mivel a még mindig régi erejével garázdálkodó délnyugati szél, miként a napsugarak, ide behatolni nem tudott.

Itt már a tenger színe fölött 1410 méter magasságban, Kimangeliától, a legutolsó dsagga-államtól $2\frac{1}{2}$ óra járatra, két kis, elmocsárosodott vízfolyás szétágazásánál tanyáztunk. A karavánok érdekében feküdnék, főképen élelmezésök miatt, hogy a benszülöttek telepei mellett maradjanak, a vízhiány miatt azonban a hegyhez közelebb eső ösvényt követniök nem lehet; útunk már eddig is forrástól forráshoz vezetett.

Kimangelia határhelység. A tőle északra fekvő területek, a melyeken vándor mászáik laknak, a karavánokat nem képesek eléggé élelmezni, mivel a benszülöttek a marhavésztől megtizedelt állataik közül mostanság alig adhatnak el egy darabot is. Szokás tehát, hogy az utasok már a Kilimándsáro keleti oldalának megkerülése alkalmával is, főképen Kimangeliában vásárolják össze az élelmi szereket, a melyek Kikuju határáig, 20—25 napig tartó útra szükségesek. Ezt a célát tartottuk itt mi is szem előtt.

Az utasok összes száma, a kik ekkor e helyen összegyülekeztek, 450-nél többet tett ki, mert expedíciónkhoz időközben hozzácsatlakozott egy kereskedő-karaván is. Teleki gróf a kereskedőknek a hozzánk csatlakozást csak vak engedelmesség ígéretének föltétele alatt engedte meg. A többi közt az is ki volt kötve, hogy senkinek vadásznia nem szabad, — mert a sok lövés csak az állatokat vadította volna el — és hogy senkinek sincs joga teherhordó-állatokat vagy marhákat vennie, mielőtt mi ebbeli szükségletünket nem fedeztük. Ennek fejében a kereskedők nagyobb biztonságot élveztek és a drága

adóktól is föl voltak mentve, a melyeket a Mászáiföldön fizetni kell.

Élelmi szerekből nagy mennyiségre volt szükségünk. Hogy ezt minél hamarább beszerezhessük, Dsuma Musszát négy emberrel és ajándékokkal Malamiához, Uzeri törzsfejedelméhez küldöttük, kéretvén őtet, hogy tartasson tanyánkon a következő napokon néhány nagyobb vásárt és küldjön oda enni valókat.

Benszülöttektől, a kik megérkezésünk után köztünk csakhamar megjelentek, megtudtuk, hogy három napi járatra sehol mászái králok nincsenek; nem vásárolhatunk tehát már itten, miként reméltük. szamarakat. Hosszas fontolgatás után, mit kelljen most tennünk. Teleki gróf eltökélte, hogy azonnal megindul Mászáiföldre; nekem ezalatt a tanyánkon kellett maradnom és az élelmi szerek bevásárlásáról gondoskodnom. Útja céljához érkezvén Teleki gróf, a szükséges teherhordókat vissza akarta küldeni, hogy a többi tehersomagot és az időközben összevásárolt ennivalókat utána hozzák. Így tehát fölösleges idővesztegetés nélkül, mindkét helyen egyszerre tehattünk bevásárlásokat.

Július 24-én Teleki gróf Dsumbe Kimemetával és 215 emberrel útnak indult. Az az 50 ember, a kik nálam maradtak és a kiket a karaván összes kambii közül választottunk ki, gyöngyökben és kelmékben, osztálya összes tagjai számára, két hétre való fizetést kapott; saját számlájára kellett ezután mindegyiknek a bevásárlásról gondoskodnia. A benszülöttek, férfiak és asszonyok már reggel hét órakor beállítottak, hozván

eladásra banyánákat, batátákat, babot, banyána- és eleusine-lisztet; nagy kiterjedésű tanyánknak minden pontján megkezdődött ilyenkor a vásár. A kialakult holmit embereink sajátos zsákokba rakták el, a melyeket hirtelen turbánjaikból, ingeikből stb. készítettek. A rend kedvéért és lopások megakadályozása végett, a zsákokat megmértük és czédulával láttuk el, a melyre súlya és a kambi száma föl volt írva.

A faóriásokon kívül, a melyek alatt tanyánk állott, e hely semmi különöset nem nyújtott. Mihelyt az ember a fáknak és a különböző vásári jeleneteknek szemléletével betellett: igyekezett a nyomasztó, börtönhöz hasonló tanyahelyről a szabadba kijutni. Ott sem várt ugyan a szemre egyéb, mint a fekete, kopárrá égetett, bozotos pusztá, a melyet azért a gyöngytyúkokon kívül minden vad került; e helyett időnként föl-föltűnt a felhőtelen Kilimándsáro, olyan kép, a melynek szemléletébe soha sem fáradtam bele. Innen, különösen a meredek Kimavenszinek gyakran oszlopalakú csúcsait és hegyeit jól lehetett látni. Az északnyugatról délkeletnek huzódó, hegyhátalakú csúcsból ítélve, alig lehet kétség, hogy az most már kialudt vulkán kráterjének fennmaradt darabja, a melynek északkeleti oldalát hatalmas kitörés felényi magasságra lerepesztette. A kráterfal nagyobb része ennek következtében összeomlott és így a kráter belsejének hatalmas szakadécai és sziklaomladékai a síkságról is láthatókká váltak. A Kimavenszi-hátnak kelet felőli oldala, a mely több ezer méternyire függőlegesen

éreszkedik le, nyilvánvalóan az eredeti krátertölcsérnek belső fala.

A környéken megejtett vadászkisérletek általában gyöngén sikerültek. A nehéz puskának egyetlen egyszer akadt dolga, a mikor is egy orrszarvú esett zsákmányul. Az állatnak 20 milliméter vastag bőre alatt letört nyílhegyet találtunk; az tehát valami ndorobbonak már céltáblájául szolgált.

Ilyen körülmények közt vágyakodtam egy kis változatosságra; valóságos megváltásnak is tartottam, midőn 27-én délután, Maktubu 90 ember kíséretében tanyánkra megérkezett. Levelet is hozott magával, a melyben Teleki gróf nem kímélvén fáradságot, mindenről értesített, a mi időközben történt; a levél tartalmát főbb vonásaiban, a következőkben közlöm:

«Első nap csak körülbelül két óra hosszat mentünk és azután tiszta vizű patak mellett tanyát ütöttünk. Keletnek, a síkság felé a föld két terraszban ereszkedik le. Sötét lombosok arra mutatnak, hogy ott valami víznek kell folynia; a környék azonban teljesen lakatlannak látszik.

Útközben különböző vadakat láttunk; ezért is délután kimentem vadászni. Épen midőn egy sűrűbb erdőszegélybe akartunk belépni, orrszarvú üdvözölt, dühösen felénk rohanván. Az állat elég lovagias volt és támadását rövid szuszogással és lúvással előre jelezte úgy, hogy maradt még időm a lövésre elkészülni; ennek daczára a rohamot a fejre irányzott 577. expresszgolyóval csak-hogy épen elhárítani tudtam. Az orrszarvú összerogyott,

de azonnal ismét talpra állott, ekkor még egy golyót röpítettem testébe, a mire tovább szaladt. Az erdő szegélyén, a mint állott, még egyszer megláttam; most vállába lőttem, a mire a bozótokban keresett menedéket. A sűrűségben, a hová követtem, még egyszer rohant váratlanul felém; e rohamánál azonban sikerült őt a nyakába irányzott lövéssel leterítenem. Golyóim közül kettő a testen egészen áthatott.

Későbbben délután bivalyokra akadtunk, a melyek a síkság közvetlen közelében, völgyteknőben voltak elrejtőzve. Semmit sem sejtve közeledtünk a sűrűség felé és csak midőn már 20 lépésnyire voltunk tőle, figyelmeztetett valami határozatlan zaj a veszedelemre. A másik perczen már valami mozgás támadt a bozótban és a lombsűrűből bivalybika hatalmas szarvú koponyája tört elő. Sietségemben az 500. expresszből, a mely épen kéznél volt, csak hirtelenében lőhettem rá, a mire a csorda, a mely husz vagy harmincz darabból állhatott, fölriadt és ellenkező irányban elmenekült. Véres nyomok tisztán voltak láthatók; a gyorsan közeledő esti szürkület miatt azonban a további üldözéssel felhagytam.

Másnap ugyancsak rövid menet után Ngare Rongáiba érkeztünk. Az egyébként kietlen vidéket, a melyen keresztül útunk vezetett, számos vad élénkítette. Minden perczen föl-fölriadt előttünk egy zebra- vagy gnu-antilope-csapat és gyönyörű ugrásokkal sietve tovább menekült; az ösvényről egy lépéssel sem tértem le és mégis elejtettem egy Bubalis caamat, egy gnut és két

kvaggát. Az ösvényen helyenként nagy számmal voltak a mászáik nyomai: lábnyomok és kis lyukak, a mely utóbbiak a dárdák alsó hegyeitől eredtek. Mászáik és pedig csakis öregebb férfiak, nemsokára meg is jelentek tanyánkon, de moránok nem. Tőlük tudtuk meg, hogy mászáik nagyobb számban csakis a Ndsiri-tónál vannak.

Ngare Rongáitól Málágo Kangáig a távolság jó ötöd-fél óra járat. Másnap délelőtt meg is jártuk. Az egyébként nem igen vonzó vidék valóságos vadászparadicsom. Négy kvaggából álló csordából három darabot menetközben lőttem ki. Az első állat mint valami villámcsapástól találva, orra bukott; a második hátra bukfenczezett és azután összerogyott; a harmadik egy nagyot ugrott előre és azután dögglöten fekvé maradt. Későbbén kölykével egy orrszarvú tehén került elénk, a melyre idővesztegetés kikerülése végett, az 577. expresszből 180 lépésnyi távolságból lőttem. Az orrszarvú inogva, még valami ötven lépésnyire ment előre, azután pedig dögglöten rogyott össze. A még egészen kis kölyök, midőn anyjához közeledtem, dühösen rohant felém úgy, hogy a legjobb akarattal sem kimélhettem meg. Ennek az orrszarvúnak sokkal hosszabb volt a szarva, mint bármely más állatnak, a mit azelőtt láttunk.

Málágo Kangától, azaz a gyöngytyúknak nevezett helyről Dsumbe Kimemeta egyedül fog 20 emberrel a Ndsiri-tónál lakó mászáikhoz elmenni; magam itt maradok, míg a karaván hátramaradt része Kimangeliából ide nem érkezik.»

Ámde térjünk vissza kimangeliái tanyánkra. A kilencz-

ven ember, a kik Maktubu vezetése mellett megérkeztek. Teleki tanyájától hozzám az egész utat egy nap alatt tette meg. Bár erősen el voltak fáradva, tanyánkon mégis akkora lármát csaptak, mintha kilenczszázan lettek volna. A zánzibáriak ugyanis nem kevéssé büszkélkedtek vele, hogy a Mászáiföldről jöttek és egész este, nagy hangon társaiknak mindig azon veszélyekről beszéltek, a melyeknek hidegvérrel szemébe néztek. Húsból lakmározniok bőven volt alkalmuk; a hátramaradottakat tehát mint szánandó ördögöket lenézték és itt-ott egyes húsdarabokat, melyeket magukkal hoztak, dobtak oda nekik nagyúri leereszkedéssel. A zánzibáriak gyermekes és naiv, hiú és dicsekvő természete ilyen alkalmakkor kiméretlenül nyilatkozik.

Legényeink egy napig pihenvén, útnak indultunk. Egyedül 265 emberünk számára, 1800 kilogramm élelmi szert czipeltünk magunkkal. Az enni való főképen száritott banyánákból, banyána- vagy eleusine-lisztből és babból állott. Első nap, Teleki tanyája mellett elhaladván, Ngare Rongáig, tiszta vizű kis patakig jutottunk el, a mely csaknem meder nélkül folyik a füves pusztán és alig 1000 lépésnyire tovább keletnek véget ér. Alig készültünk el tanyánkkal, beállított tiz vagy tizenkét benszülött; ezek nem voltak harcosok, hanem tisztos morúok, a kik azért jöttek, hogy adójukat megkapják, mert bár csak része voltunk egy nagyobb karavánnak, az itteni szokás szerint, nekünk is zsebünkbe kellett nyulnunk. Kérdésünkre, hol vannak a harcosok, azt felelték, hogy zsákmányra mentek ki. Annak idején Thomson

hasonló értesítést kapott és kap most is minden karaván. A valóságban, Leitokitókban, a rettenetes mászáí-kerületben moránok nincsenek vagy ha vannak, számuk olyan kevés, hogy a Ndsiri-tó mellett lakó törzsrókonaikhoz kell csatlakozniok. A moránokról szóló mesét azonban terjesztik, hogy az átutazó karavánokat üdvösséges félelemben tartásák.

Tanyánk 1748 méternyi tengerszín fölötti magasságban egészen védtelenül állott. Az égboltozatot egész nap felhők borították; és mivel ugyanazon időben friss déli szél szakadatlanul fújt, a forróságról egyáltalán nem panaszkodhattunk.

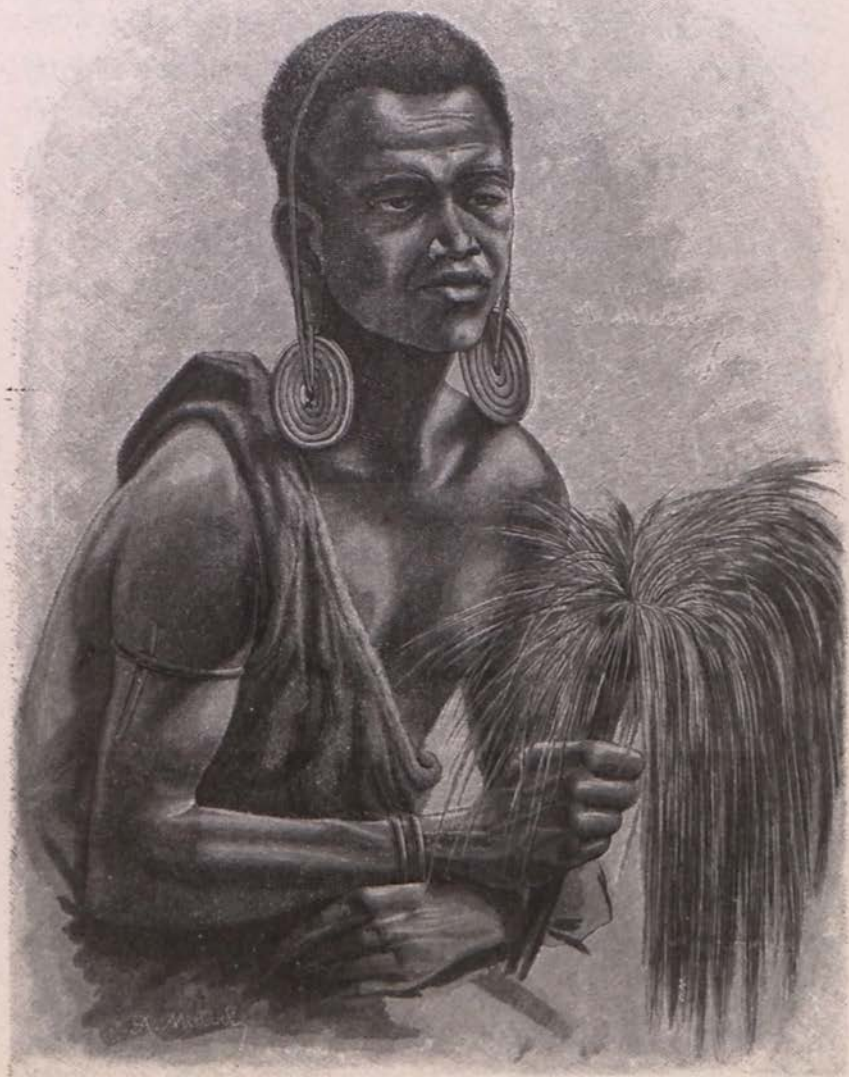
Másnap Málágo Kangába jutottunk. Az első órában útunk két száraz, keletnek tartó patakmedren keresztül még tovább vitt hegynék fölfelé. Ezzel széles, lapos hegyhát gerinczére értünk, a mely északnyugatnak lejtősödik; e hegyhát, lassan emelkedve, a tulajdonképeni Kilimándsároba olvad bele. Szép, magas, fehér törzsekből álló erdő takarja a hegylejtőt. Alsó határa ezen erdőségnek a tengerszín 2000—2100 méternyi magasságában lehet és olyan egyenes vonalban huzódik el, hogy messziről erdővel takart függőleges sziklafalnak látszik.

Útunk második részében, csaknem egyenes vagy csak alacsony halmokkal takart vidéken, lassan haladtunk lefelé. Akáczlákat, bár a vidék mindig terméketlenebbé lett, mindig sűrűbben lehetett látni: a fű ritkult, a talajt pedig mindig nagyobb mennyiségben fedte vulkánikus törmelék és ugyanolyan sziklatuskó.

Tanyánk, 200—300 lépés hosszú keskeny nád-

szerű fűvel benőtt völgyteknő mellett, lapos, köves dombon állott. A teknő magasabb végében néhány akáczfa adott árnyékot, a melyeket ellentétben a többi satnya külsejű növénynyel, sűrű lomb takart. Tanyánk környékén, különösen nyugat felől néhány apró, fekete, vulkánikus sziklával takart domb állott; kelet felé a föld egyetlen terraszban ereszkedett le a síkságra, a mely messze a Dsulu-láncz aljáig nyult el. A fű róla csaknem teljesen hiányzott és ha látszott is itt-ott egy-egy csomó, az elszáradt és fonnyadt volt; magában a mocsárban is, az egyes szálak elasztak vagy a vadtól el voltak taposva és össze voltak zúzva. Lejebb a síkságon láttunk ugyan zöldelő pusztai növényeket: euforbiákat, aloékat és két sanseveria-speciest, a talaj azonban kopár és poros maradt. Ezen sivár pusztaság számra és fajra nézve egyaránt gazdag állatvilágnak szolgált lakóhelyül. Különböző kedves galambfajok, ragyogó tollú, aczélzöld seregélyek, pompás színű, türkiszkék nucifragak, különféle tyúkfélék, sólymok és keselyűk, marabugólyák és tűzokok tartózkodtak itten. A messzebb eső vidékeken pedig gazellák, antilopék, orrszarvúak, kvaggák, gnu-antilopék, zsiraffok, strucczok és phacochoerusok tanyáztak. Egyik éjjel a mocsár felől elefántok hangját is hallottuk.

Teleki gróf az elmúlt napokban ezt a vadászok paradicsomát, természetesen, alaposan bejárta és mindenféle vadat, tetemes számban, a többi közt egy szürke vadmacskát is, elejtett. A gróf mászáikkal is találkozott. Kevéssel azután, hogy Dsumbe Kimemeta a Ndsiri-tóhoz megindult, ez emberek fölkeresték, jövetelét örömtánczok-

MÁSZÁI HARCZOS LEGYEZŐJÉVEL.

kal és énekekkel akarván megünnepelni. Két ízben harcosok is éjjeleztek a tanyán.

A Ndsiri-tó mellett lakó mászáik Dsumbe Kimemetát jól fogadták. Tiszteletére egy ökröt azonnal megölték; készeknek is nyilatkoztak rá, hogy szamarakat és marhákat eladjanak, ha a karaván közelükben fogna tanyát ütni.

A hely, a hol ekkor voltunk, hetekkel vagy hónapokkal ezelőtt már más karavánnak is szolgált tanyahelyül, a minek meglehetősen jó állapotban levő tövis-sövény szolgált bizonyítékául. Hogy az ily tanyahelyek egyébként, ha elfoglalásuk előtt alaposan meg nem tisztítják, milyen veszedelmes lakótársakat szolgáltathatnak, tapasztalnia kellett egyik emberünknek, a ki az éjjelt a sövény alatt töltötte. Midőn reggel az ökörbőrt, a melyen aludt, fölemelte, rémülettel egy colubert — Afrika legveszedelmesebb mérges kigyóinak egyikét — pillantott meg alatta.

Teleki gróf eltökélte, hogy még egy utat fog a megszlott karavánnal a Ndsiri-tóhoz tenni; elindulása idejéül augusztus 1-jét tűzte ki. Most tehát igazán be kellett hatolni a hirhedt mászáik közé; a kufárok és legényeink tehát saját költségükre szadakát rendeztek, a mely egészen komoly, ünnepies alakot öltött. E célból a tanyán kívül fekvő helyre mentek el, a hol a négy legnagyobb fazék, a melyeket csak előteremthettek, tele habbal a tűzön már erősen főtt. Mellettök fekete, lábánál rövidre kötözött bika hentergett, várván mészárosára. Ezen oltárnál északkeletnek, a próféta sirja felé

fordított arczczal, térdepeltek le a hívők és kérték Istenőket, adjon nekik szerencsét. Megható kép volt látni e csoportját az elvadult embereknek, a mint komolyan és áhítatosan térdepeltek; fokozták a hatást még a tömjénfüst-felhők, a melyeket Muinyi Hamisz bocsátott pazarul égnek; Dsumbe Kimemeta, a koránnal kezében, hangosan imádkozott; imádságát a többiek utána mondták.

Még el sem végezték imájukat, midőn 50 vagy 60 mászái jött hozzájuk. Mivel az ájtatoskodókat ez meg nem zavarta, a jövevények, a kik bizonyára nem is sejtették, hogy itt mi történik, a komoly csoportot lassú léptekkel megkerülték és végül oldalt, morúok és moránok szerint két csapatra oszolva, leguggoltak. Bár a mászáik két ökröt és egy kecskét hoztak magukkal és ezzel barátságos érzelmeikről bizonyítványt adtak. Dsumbe Kimemeta mégis mogorván támadt rájuk, mondván: «miért nem hoztatok szamarakat, miért jöttök mindig üres kézzel és pusztá igéretekkel?» A morúok egészen meghökentek. Midőn a közelben összegyűlt harcosok észrevették, hogy Dsumbe Kimemeta a tanácskozásban ingerült hangon beszél, valószínűleg azt gondolták, hogy jó volna ötlet énekkal és tánczczal megengesztelni. mert azonnal tánczsorba állottak. Énekkal kísért tánczaikat járták el; mereven tartván lábaikat, elkezdtek ugrálni, e közben fejüket lökésszerűen hányták előre, hogy zsinórrá tekert hajfürtjeik körben forogtak; azután hosszú kigyóvonallá alakultak és hirtelen kanyarulatokat téve, mozogtak odább — szóval járták az afrikai négyest.

Az adó fölosztásával, a melyet későbbben kaptak,

több óráig voltak elfoglalva; ezért is csak későn este ért a szerencse, hogy velök újra kellett foglalkoznunk. Az esti hűvösség azonban csakhamar embereink mellé, a tűzhöz kergette őket, a hol a legjobb helyeket foglalták el, a melyeket a zánzibáriak, bár keserves pofákat vágva, de mégis készségesen átengedtek. Nekünk azonban sehogy sem tetszett, hogy ötven marhatolvajnak adjunk tanyánkon éjjeli szállást; ezért is fölszólítottuk, helyezkedjenek el a tanya kerítésén kívül. Mivel tűz nélkül el nem lehettek, egészen szemtelen módon elszedték embereinktől a fát, azután dárdáikat minden fölszólítás nélkül Teleki gróf sátra elé tűzték és kimentek. Az éjjelt az első kakas kukorikolásig beszélgetéssel töltötték, azután napfölkeltéig énekelgettek; a szemét egyikök sem hunyta be.

Augusztus 1-én Teleki gróf előbbi legénységével útnak indult; magam pedig, mint azelőtt Kimangeliában, a karaván többi részével visszamaradtam. A gróft követték az összes benszülöttek és kis idő múlva az egyik, ajándékba kapott félvad bika is. Ez állat azelőtt örült módon száguldott a tanyán ide s tova; mindenkit, a ki kellő időben el nem menekült, megfenyegetett és azután egy csodálatos ugrással a sövényen túl, egy csoport ember között termelt és végül a karavánnak utána vágatott.

Teleki gróf az utóbbi napokban sok vadat ejtett el; idejövet magam is szép zsákmányra tettem szert, ennek daczára, alig ment el a gróf, vadászszerencsém-mel újra próbát tettem, egyrészt mert élelmi szer kész-

letünket lehetőleg kimélnünk kellett, másrészt mert a környéket jobban ki akartam ismerni, főképen pedig annak tájképi szempontból szép részét, a melyre Teleki gróf figyelmeztetett, meg akartam nézni.

E szép hely forrásvidék volt, a Kilimándsáro alján, a hol az a tiszta rónába olvad. A keskeny vízsugár, a mely a forrásokból ered, a hegy alját követi és a Ndsiri-tóval, mely hasonló fekvésű és melynek nincs hozzáfolyása, csakis a hely színén fakadó források táplálják, valószínűleg összefügg. A források közvetlen közelében álló, sűrű lombosató akáczfáknak és a gyepek friss zöld színe a szoroson mellette elterülő sűrű, fakó pusztasággal éles ellentétben állott. E gyönyörű helyet, elég sajátságosan, a vad kerüli; zsenge, kövér fűve is érintetlen maradt.

Vadászatom meglehetősen sikeres volt; bár több, súlyosan megsebesült darab elmenekült, hoztam haza mégis két Antilope-oreas-t, két kvaggát és egy Gazella Thomsoni-t. A kvaggákat, hazajövet, a tanya mellett lőttem. Körülbelül 200 ilyen állatból álló csorda, valamitől megriadva, egy halom mögül, a nélkül, hogy bennünket észrevett vagy megérezett volna, vad futásban rohant felénk. Pataik dübörgését már előbb hallottuk, jövetelökre tehát készen voltunk. A közvetlen közelből eredő váratlan lövésre a csordát iszonyú ijedelem fogta el. Az első sorban szaladó állatok rémülten perdültek vissza, a hátsóbb sorok pedig nyomultak előre; sűrű gombolyaggá tömörülván össze, a nyáj egyet fordult és ellenkező irányban tova iramodott. Az egyik

kvagga halálra sebesült, a másik szétzúzatván hátgerincze, a földön hentergett, a harmadik pedig törött hátsó-lábbal menekült a bozótba. A törött hátgerinczű állat rugdalt és harapdált; ezért gondolni sem lehetett rá, hogy késsel megöljük; agyon kellett lőnöm. E célra, miután biztosítottak, hogy éles a töltése, a teherhordók egyikének puskáját kaptam elő. A mit mondtak, igaznak bizonyult; a puska nemcsak hogy élesen, de úgy volt megtöltve, mint valami ágyú. Olyan lökést kaptam tőle, hogy szinte elkábultam és kulcscsontomért aggódva, azonnal vállamhoz kaptam. Most már értettem, miért nem szoktak a négerék lövésnél célózni; föl is tettem magamban, hogy soha ilyen puskát el nem sütök.

Kora reggel visszaérkeztek az emberek, a kiket Teleki gróf a Ndsiri-tótól visszaküldött. Mivel hozzá a távolság csak négy óra járat volt, fölszedtem sátorfánkat.

A talaj maradt a régi: homokos vagy hamuval takart felület, vulkánikus törmelékből vagy hólyagos lávából álló takaróval; közbe-közbe pedig gyér bozót-erdő. A meg nem szünő délkeleti szél téglavörös porfelhőket kavart föl, a melyek rendkívüli kellemetlenséget okoztak. Csakis a tónak közvetlen közelében, a melyet zöld akáczfaberkek, nádasok és papirusz-bozótok környékeztek, változott meg a táj képe.

Mindjárt a tó vize mellett állottak sátraink. Embereink közt a tanyán több száz, mindenféle korú és nemű benszülött járt-kelt. Nyilvánvalóan a legjobb egyetértésben éltek; minket is a legszívesebben fogadtak. Férfiak

és asszonyok, sőt fiatal lányok és gyermekek is sűrű csoportokban jöttek felénk, barátságosan mosolyogva «leibon szobaj»-jal vagy «leibon tagvenjá»-val köszöntöttek és e perczben nagyon is kapós jobbjomat megfogni és megszorítani igyekeztek. Teleki gróf, midőn megérkeztem, nem volt a tanyán. Működésének hirádoi — botokon czipelt nehéz bivalyczombok — azonban nem sokára föltűntek a látóhatáron; követte őket csakhamar ő maga is. Kiséretében volt egy csoport mászái harczos, a kik a vadászatban szintén résztvettek.

Teleki gróf előtte való napon egy gnu- és egy mpala-antilopét lőtt. A gnu-antilope a korábban elejtettektől tiszta fehér sörényével különbözött, holott az rendesen fehér és fekete szőrösomókból szokott állani. Mai zsákmánya a grófnak két bivaly volt. Vadászat közben nagy veszély fenyegette. Mielőtt azonban ezt leírnám, engedje meg szives olvasóm, hogy azt a helyet mutassam be, a hol ez megesett.

A Ndsiri-tó mellett homokos, teljesen sík felületű róna terül el. A sótartalmú talajban az embernél magasabb, húsos bozótokon kívül, a melyeket kövér túlomb takar, egyéb növény nem tenyészik; fűből nincs egy szál sem és akáczfák is csak néhol, egyesével nőnek.

A húsos bozótok sűrű berkeket alkotnak, a melyekben a bivalycsordák különös előszeretettel huzódnak meg.

Egészen elrejtve, látatlanul mozoghatnak bennök; mozdulataikat a homok miatt hallani sem lehet; a vadász ellenben, a ki ott jár, látszólag fedezve van ugyan, de

BIVALY-VADÁSZAT.

a valóságban védtelen. Ilyen helyeken a bivaly vadászat nagyon veszedelmes.

A Ndsiri-tó környékét, a mint látszik, a bivalyok nagyon szeretik. Friss nyomaikat a földön lehetett is látni mindenfelé; Teleki gróf föl is fedezett egy állatot, a mely 50—60 lépésnyi távolságban magánosan legelészett. Öreg, erős bika volt, a mely a nyájtól különváltan, remetévé lett; az ilyenek a vadászt, mihelyt észreveszik, daczára hogy meg sincsenek sebesülve, meg szokták támadni.

«Midőn — így beszélte el a történeteket Teleki gróf — tartalékpuskáim miatt körülnéztem, vettem észre, hogy kísérom, Kharso kivételével, kit a beteg Mohammed helyetteseként vittem magammal, mind eltűntek. Már akkor, midőn a bivalyokat a nyomok mentén kerestük, habozva el-elmaradoztak; most pedig, midőn az állatot megpillantották, egészen elillantak. Helyettök Kharso lelkesült a vadászatért. Szemei fénylettek, arczán nem volt egy vonás sem, a mely félelmet árult volna el; ilyen kísézővel, a ki nyugodt számítással a kellő időben nyújtja át a vadásznak a frissen töltött puskát, meglehet egy kis kalandot kockáztatni. A bivaly a veszedelmet már megérezte, de engem még nem látott. Ezért is vártam egy perczig, míg kedvezőbb állásba nem helyezkedik; midőn ez megtörtént, az 577. expresszből a vállra célzott lövés eldőrdült. A füst eloszolván, a bivaly eltűnt; a világos-zöld színű bozótokon azonban bőven látszottak a tüdőből kifolyó vérnek nyomai; ezeket könnyen követhettük. Több száz főből álló csordához vezettek, a melyek mellettünk a sűrűségben el voltak rejtözve;

most pedig a lövéstől megriadva, ide-oda tolongtak. Az egyik bivalynak, a ki oldalával fordult felém, egy pár bordáját zúztam össze, egy másiknak a hátsó lábát, egy tehén pedig vállán találva, bögve rogyott össze, de ismét fölugrott. Ezután az egész csorda, nagyon is veszedelmes közelben rohanván el mellettem, a bozótokba menekült; magam pedig abban a veszélyben forogtam, hogy összetaposnak, mivel a csekély lövészerkészlet, a melyet magammal szoktam hordani, el volt használva.

Hol volt azonban Kharso? A tüzes ifjú a vadász szenvedélyétől elkapatva, elragadtatta magát és a helyett, hogy engem követett volna, szintén ráesett a bivalyokra és most valahol a bozótban rejtőzött és talán nagyobb veszélyben forgott, mint én.

A veszély azonban szerencsésen elhárult. Nemsokára összejöttek kísérőim — a többi közt Kharso is — és hozzáfoghattunk a megsebesült állatok üldözéséhez. Először egy erősen vérző bikára bukkantunk; az állat tőlünk 100 lépésnyi távolságban állott. A mint előttünk szökni kezdett, négyszer tüzeltem rá; csakis az utolsó lövés után, a mely hátgerinczét találta, ült le a földre. Ekkor is élt még, de már nem tudott mozdulni; fölhasználtam tehát a kedvező alkalmat és próbálövéseket tettem. Az 500. expresszből, közvetlen közelből kétszer épen a két szarv között a homlokába céloztam; egyik lövésnek sem volt semmi hatása sem. Alig volt több hatása a 8. kaliberű puskának; a bivaly ugyan lehajtotta fejét egy perczre, de rögtön ismét fölemelte. Végül a vállába irányzott golyó megölte.

A sok lövés időközben mászái harcosokat is gyűjtött körénk. Ezeknek megígértem, hogy minden ezután még elejtendő bivalynak bőrét nekik fogom adni; ezzel egy csomó lelkes üldözőt szereztem; segítségökkel csakhamar meg is találtunk egy beteg tehenet.

A vad sűrű bozótban rejtőzött; de midőn feléje közeledtünk, elhagyta. Két lövéssel, a mi közben alig céloltam, megállítottam; több ízben hátsó lábai megcsuklottak, mindannyiszor azonban megint talpra állott, de csak lassan tudott odébb jutni. Midőn a moránok ezt látták, utána rohantak, hogy dárdaikkal megöljék. Bár a tehen alig bírt helyéből mozdulni, támadói ellen borzasztó dühvel védekezett. A dárdák a kemény, szivós bőrről le-lepattogtak; az egyik eltört, a másik meggörbült, de a testbe egyik sem hatolt be; mivel tehát az állat ily módon, nyilvánvalóan komolyan meg nem volt sebezhető, a nyakába irányzott lövéssel leterítettem.»

Egész valójukat és magukviseletét tekintve, az itteni mászáik is, a kik tanyánkon naponként száz számra fordultak meg, teljesen megfeleltek a várakozásnak és azon véleménynek, a melynek már az előbbi fejezetben is kifejezést adtam. A járás-kelés a tanyán olyan békés képet nyújtott, hogy az ember akár Távétában képzelhette volna magát. A házas emberek szarvasmarhák és szamarak eladásával foglalkoztak; le is foglalta őket ez az üzlet egészen. Az asszonyok eladásra félig cserzett ökörbőröket és szijakat, olyan dolgokat hoztak, a melyeket a karavánok mindig szívesen vesznek; hoztak tűzi fát is, mert a zánzibáriak, miként már említettem, sze-

retnek nagy urat játszani és magukat kiszolgáltatni. Még a gyermekek is tettek szolgálatokat, hozván vizet és más efféléket; csakis a kiváltságos osztály, a moránok, az ő kedveseikkel, a ditto-kkal maradtak létlének és lettek gyakran alkalmatlankodókká, mivel mindent meg kellett fogniok, a mi kíváncsiságukat fölkelte. Hátha még az asztalhoz ültünk, akkor biztosak lehetünk benne, hogy háromszoros sorban fognak a benszülöttek körülállani, mert ez volt, miként állatseregleteinkben, a napnak point d'attraction-ja. Minden ételt és minden mozdulatot, a mit a késsel, villával vagy kanállal tettünk, megbeszéltek. Minden folyadék az ő szemökben vagy «ngare», azaz víz, vagy «naiso», azaz méz volt; még egy harmadik valami szóba sem került. Ezen téves hitőkben egyébként még mi is megerősítettük őket, a mennyiben minden kérdésekre hanyagul odavetett és elnyujtott «eh»-vel feleltünk, a mi az egész területen, a melyet beutaztunk, körülbelül mindenütt «igent» jelentett. Nem egy morán kíváncsiságában arra is rávetemedett, hogy piszkos újjaival még poharainkat és tányérainkat is meg-megfogta; ekkor azonban majmunkkal, Hamiszszal gyűlt meg a baja, a kit a sokfejű tömeg sokkal jobban boszantott, mint bennünket. Néhanéha persze a dolgot mi is meguntuk; ilyenkor azután jobbnak láttuk ebédünkkel a sátor zárt ajtaja mögé vonulni.

Mindezen boszantásoknál azonban nagyobb kellemtelenséget okoztak a Mászáiföldön a legyek, a melyek a mi közönséges házi legyeinkhez hasonlítanak és itt

hihetetlen nagy számmal vannak. A benszülötteket mind, különösen pedig az asszonyokat a szó szoros értelmében ellepték; zsírtól csepegő hajukon, hátukon, szemekben, orrlyukaikban és ajkaikon ezer számra ültek. A férfiak ezért is valamennyien hordanak magukkal a gnu-antilope farkából készített legyezőt; ilyenek hiányában pedig egy levélcsomót. Ha ez a légyfaj is oly nagyon alkalmatlankodó volna, mint az európai: a Mászáiföld igazi pokol lenne; így azonban rendesen megelégszenek vele, hogy nyugodtan ülve maradnak.

A következő nap délelőttjét Teleki gróf újra a bivaly vadászatnak szentelte, a mi azonban ez alkalommal csaknem rossz véget ért. A gróf rendes kíséretével és néhány moránnal indult el, hogy a mult napon megsebesített többi bivalynak nyomát kövesse.

A megsebesített bivalynak üldözése rendkívül veszedelmes vállalat, mert az ilyen állat még sokáig dühös marad és nagyobbára mindenkit megtámad, a kít csak megpillant.¹

A vadászok a mult napi vadcsapások zürzavarát csakhamar megtalálták és az egyik bivalynak nyomát követték, a melynek nyilvánvalóan az egyik hátsó lába szét volt löve; vontatott járását a homokban tisztán lehetett látni. Miként az előtte való napon, az emberek egyenként elmaradoztak, Maktubut is beleszámítva, a kiről Teleki gróf azt hitte, hogy különösen a bivaly vadászatnál nem fogja cserben hagyni; végre csakis

¹ Másfél évvel később Hon. Guy Dawnyt, a sportsmanek egyik legkiválóbbikát valószínűleg ugyanezen helyen ölte meg egy bivaly.

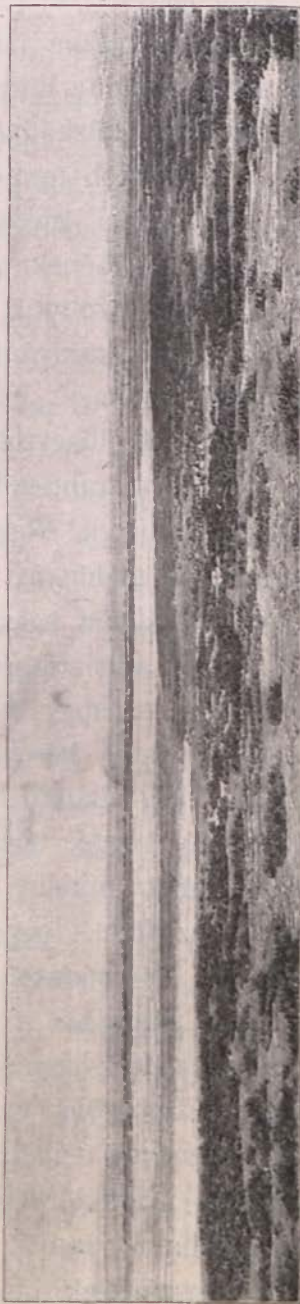
Kharso és az egyik morán maradt nála. A vitéz morán magasra fölemelt és dobásra kész dárdával ment elől. Az ő feladata volt a közelebbi környéket szemmel tartani; Teleki gróf és Kharso ellenben mindig a nyomra ügyeltek, mert ez a többi között helyenként egészen elveszett. A nyom sűrű bozót között hol jobbra, hol balra, néha pedig még visszafelé is vezetett; ezért azután a javíthatatlan Kharso is eloldalgott és — megfedkezvén kötelességéről és a szükséges elővigyázatról — megint saját szakállára vadászott. Elég azon, hogy Teleki gróf épen egyedül volt a moránnal, midőn ez óvó kiáltást hallatván, el kezdett szaladni. Föltekintvén a gróf, 100 lépéssel maga előtt egy bivalyt pillantott meg, a mint fölemelt fővel feléje rohant. Ha Teleki gróf a sűrűben marad, el van veszve, mert abban a bivaly észrevétlenül hozzáférhetett volna. Elöl azonban, persze a bivaly irányában, célzásra és lövésre volt szabad tér. Ez volt a grófnak mindjárt első pillanatban a gondolata és ez mentette meg életét is. Óriási léptekkel, miként csak a kétségbeesett ember teheti, ugrott a gróf a bozóton keresztül a tisztásra, a bivaly elé. De csaknem elkésett, mert ez már döfni készült, midőn Telekinek még az utolsó pillanatban sikerült félre ugrania és az állat nyakára czélozván, egyet lőnie; a bivaly hörögve rogyott lábai elé.

Teleki gróf ezután hosszabb ideig várt kísérőire, de hiába; csak miután hitta, kerültek ismét elő. Nagyon jól tudták ők, hogy minő nagy a veszély, melynek a gróf szemébe nézett; hallottak is egy lövést, de mivel

utána csend állott be, azt hit-ték, hogy a vadászat ez alkalommal rossz véget ért. Az öröm, a mit az emberek ekkor tanusítottak, igazán megható volt.

A moránok elől, utánuk a többiek tolongtak valameny-nyen Teleki körül, szorongatták kezeit és meg-megtapo-gatták karjait és lábait, hogy meggyőződjenek, vajjon egész-ben maradtak-e; későbbben még örömükben körül is tán-czolták, mint valami bolondok. Végül pedig vadul neki rohan-tak a bivalynak, egy hatalmas tehénnek és késekkel meg dárdáikkal szétmarczangolták.

Időközben a karaván ügyeit csendesen lebonyolítottuk. E napokban összevásároltunk tiz szürke szamarat, kilencz ökröt és több kecskét, egészben véve többet, mint a mennyire számí-tottunk. Teherhordó állatok-ban ugyanis a Mászáiföldön mindig hiány van; egy idő óta

NDSIRI ÉS MASSZIMANI KÖZT.

pedig a marhavész a meglevő marha-állományt is annyira megapasztotta, hogy a benszülöttek némely helyen már éhínséggel küzködnek és egészen komolyan hozzáfogtak a szívósabb természetű juhoknak tenyésztéséhez, a mit azelőtt csak mellesleg gyakoroltak.

Augusztus 4-ének reggelén tovább indultunk. Most végül képesek voltunk, összes terheinket magunkkal vivén, az egész karavánnal tovább haladni; a csapatokban való unalmas utazás tehát véget ért. Midőn tanyánk helyét elhagytuk, vettük csak észre, hűskészleteünk mennyi marabu-gólyát és keselyűt csalt össze. Míg e helyen emberek éltek, a környék fáinak ágai közt maradtak, de midőn az megürült, közelebb merészkedtek és még mielőtt egészen elhagytuk, száz számra lepték el, hogy a maradékokat elkapkodják. Megfigyeltük továbbá azt is, hogy a karavánnak utána mentek és mostantól kezdve keselyűk, milvusok és marabu-gólyák hosszabb ideig állandó követőink maradtak.

Az nap reggel alig mentünk két óránál valamivel többet; útunk mindig a Ndsiri-tó mentét követte, a melynek vízfelületét egyébként, a szélein növe papyrus-sűrűségénél és nádasoknál fogva csak ritkán láttuk. Ösvényünk nagyobbára homokos vagy hamuval takart talajon vezetett keresztül, a melyet nagyobbára a már említett világoszöld színű, húsos bozótok takartak; félóráig azonban utálatos, hólyagos és hegyes élű szikladarabokkal fedett térhelyen kellett mennünk. Túl levén ezen, csakhamar tanyát ütöttünk.

A benszülöttek itt kevesebben jelentkeztek, alkal-

masint azért, mert králjaik (bumbá-ik), melyek közül mostanáig még egyet sem láttunk, jó messze lehettek. Egy öregebb férfi, a ki két napi járó földről jött, hogy bennünket meglátogasson, volt a mászáik közt az első, a ki nemcsak hogy nem tanusított nagy szeretetreméltóságot, hanem még veszekedni is kezdett. Az ajándékot, a mivel megkináltuk, durván visszautasította; egyszersmind kijelentette, hogy útunk az ő területén fog keresztülvezetni, de ezt ő majd el fogja zárni, mert beteg marháink vannak. Mivel ez mindenesetre ok lehetett arra, hogy nekünk kellemetlenséget okozzon. Teleki meghagyta, öljenek le öt ökröt. Ekkor csakugyan kiderült, hogy ez állatok mindegyikének tüdeje tele volt genyvel, részben pedig már el is pusztult; megnyugtattuk tehát az elégtelen mászáit, hogy a többi beteg ökröt másnap szintén le fogjuk ölni.

A marhavészt, a mely csak tiz vagy tizenkét év óta van meg az országban, a mászáik állítása szerint, Számburuföldről rabolt marhával czipelték be. Ezen betegség, a mely mindig jobban elharapózik és egyes kerületekben szörnyen is pusztít, a lakosok jólétét végső veszéllyel fenyegeti. Az egyedüli intézkedés, a melyet ellene tettek, miként már említettem, az, hogy nagyobb számban kezdik a juhokat tenyészteni.

Augusztus 5-én elhagytuk a Ndsiri-tót, a melynek széle tanyánk közelében északnak kanyarodott; a mi útunk pedig nyugat felé vezetett odább. Róna-vidékre érkeztünk. Több alacsonyabb domb, a Kilimándsáro végső kiágazásai, jobbra maradt tőlünk; egyiknek alján, nádas

mocsár közelében álló akáczfák alatt, negyedfél, órai menet után megállapodtunk.

E tanyahelyet Masszimáni-nak, a víztócsáról nevezték, el. A víz körülbelül 500 lépés hosszú és 5—50 lépés széles sekély medenczét töltött meg; íze friss és jó volt. A közeli alacsony dombról messze elterjedő, teljesen sík pusztát lehetett belátni, a mely a Kilimándsárotól északra terült el. Ez a hegyóriás erről az oldalról, bár az ember nincs sokkal magasabban (a tanyánk magassága 1134 méter), nem látszik olyan hatalmasnak, mint dél felől. Lejtői alatt nagyon szelidek; csak nagy magasságban válnak meredékekké. Az aljánál, különösen északnyugaton, számtalan kúpalakú domb van, a melyeknek csúcsain a kráteralak gyakran fölismerhető. A jéggel koronázott Kibo, a melyet innen közelebből láthatni, elég hatalmasnak látszik ugyan, de óriási magasságát a valóságnál bizonyára mindenki kevesebbre becsülné; a Kimavenszit jelentéktelen hegycsúcsnak tartanád. Erdőöv a Kilimándsáro északi lejtőjén is van; az alatta elterülő hegylejtő azonban terméketlennek és csak sárga, kiaszott pusztai fűvel látszik benőttnek.

Messzebb, nyugat felé kékellő piramisként a Meruhegyet is lehetett innen látni. A Meruhoz alacsony hegyes vidék csatlakozik, a mely mellé ismét a 2000 méter magas Ngaptuk szikláshegy és sötét sánczként a hasonló magasságú Dönye Erok la Matumbata sorakoznak. Északkelet és kelet felől az Ulu nevű alacsony hegyes vidék és a Dsululáncz zárják el a látóhatárt.

E hegyek között kopár, csaknem sík, poros róna

terül el, a melyet a nap égető sugarai hevítnek. E rónának nagy területeit, színre nézve a hóhoz hasonló nátriumsó takarja; hogy az ember magát tavakkal és tócsákkal fedett vidéken képzelje, nincs is szükége az itt oly gyakori délibábra. E terület régen, kétségkívül tó feneke volt, a melyen a Ndsiri-tó és a többi vitzócsa, bár most fölületök nem változik, csak azon sokkal nagyobb tónak maradványai, a melyet a lassú kiszáradás végzete ért utól.

Délután Teleki gróf a Kilimándsáro alja felé indult vadászni, a hol a húsos bozótokból alakult sűrűségek, ezekben pedig bivalyok nagy számmal voltak. Megemlékezvén a veszélyről, a melyből csak nem régen, épen hogy megmenekült, Teleki gróf ez alkalommal a bivalyokat a sűrűből szomáliakkal és a kíséretébe szegődött mászái harczosokkal hajtatta ki maga felé. Két bikát ez alkalommal sikerült oly erősen megsebesítenie, hogy mindjárt első perczben összerogytak; ennek daczára a bozótba visszamenekültek; hosszú keresés után sem találták meg őket.

A következő másfél óráig tartó menet után, a kiaszott pusztá közepén fekvő vízmedenczéhez érkeztünk. A vize, a mely kemény, vulkánikus kőzetben, természetes cziszternaszerű kútaknában állott, tiszta, de nagyon rossz szagú volt, úgy hogy épen csak meg lehetett inni; a főzés után kellemetlen szaga csökkent ugyan, de sótartalmát és a rothadó növényektől eredő mellékízét annál jobban éreztük.

Az út hozzá sós pusztán vezetett keresztül. Húsos

bozótok és kétféle fű takarta a talajt. Az egyik faj erős sáshoz hasonlított, a másik finom külsejű, friss zöld színű gyepet alkotott; szálai azonban hegyesek voltak mint a tű és embereink lábait nagyon bántották. A földet még ezeken a helyeken is sóréteg takarta, a mely lépteink alatt mint keményre fagyott hó csikorgott. Az egyedüli fák az akácok voltak, a melyek egyenes vonalban, ültetett fasorhoz hasonlóan állottak és a földalatti víz folyását feltűnő módon jelezték. A tájéket különböző fajú vad élénkítette; Teleki gróf tehát, míg a karaván az egyenes utat követte, mászái barátjaival vadászatva, kerülő úton ment a tanyára; néhány órával későbben három gnu-antilopéból és egy kvaggából álló zsákmánnyal oda meg is érkezett.

Az egyik, lapos, alacsony dombról, a tanyától körülbelül 2000 méternyi távolságban, másik két nagyobb vízmedence volt látható, az egyik északi, a másik nyugati irányban. A füstfelhők, a melyek az utóbbinak környékéről fől szállottak, benszülöttek jelenlétéről adtak hírt; értesültünk is róla, hogy ott két mászái král (bumba) áll; odább e helytől erdőt láttunk, a mely a nyugaton levő alacsony hegyes vidék aljáig nyult.

Ideje azonban most már, hogy a földnek uraival, a mászái nevű rablólovagokkal és intézményeikkel behatóbban foglalkozzunk.

A mászáik — ők magukat Almászái-eknek hívják — azon vidéken, a melyet mi bejártunk, a legérdekesebb, egyszersmind a leghatalmasabb néptörzs. Még a laikusnak is föl kell tűnniök azon szembeötlő különbségek-

nek, a melyek ezen nép és a tovább délnek lakó néger törzsek közt vannak. Csakugyan külön négerfaj is ez a mászáí. Míg a déli törzsek a bantu-családhoz¹ tartoznak, a mászáik a tovább északnak elnyúló nilusi népcsoportnak legdélibb tagja, a mely ekként beszögelek a bantutörzsek közé. A tovább északnak lakó kamasszia-k, szuk-ok, turkáná-k, karamojó-k és lango-k kapcsolják őt össze a sillukokkal és barikkal. Azon terület, a melyen mászáik laknak, délnek a déli szélesség 6°-ig nyúlik le. Keleti határa a Pángáni felső folyását, odább pedig a Lederiek (Kibongoto)-folyót követi, azután megkerüli a Kilimándsáro északi alját és Kimangeliáig ér. Innen egyenes vonalban húzódik el a Ngongo Bagászsig és a Kikujuföld nyugati határa mentén a Kenia nyugati aljáig. Az északi határt körülbelül azon vonal jelöli meg, a mely a Guasszo Naroknak torkolatától, hol vize a Guasszo Nyiroba szakad, délnyugati irányban húzódik. A nyugati határt pontosan nem ismerjük; nagyjából azonban a Greenwich-től számított 35°—40°-nyi délkörrel eshetik össze.

Országukat a mászáik vidékekre, ezeket ismét járásokra osztják be. A legdélibb vidéknek Kibaja a neve. A Meru és a Kilimándsáro környéke a Szigirari-vidék; ennek járásai: Leitokitók és Ndsiri. Szigirarihoz észak

¹ A «bantu» nevet gyűjtőnévként Bleck hozta először javaslatba ama néger nyelvnek megjelölésére, a kik a név- és igeragozást az előjáró ragokkal teljesítik. Ezen nyelvbéli sajátságokkal bizonyos fajbéli sajátságok is járnak együtt; ezért ama név az említett egész népcsalád megjelölésére általános használatnak örvend.

felől Matumbato, odább Kapotéi, nyugat felől pedig Doglán-vidék csatlakozik. A Naivasa-tótól északnak fekvő vidéket Kinangópna, a Keniától nyugatnak elterülő fel-földet pedig Leikiipiá-nak hívják.

A mászáik kiválóan pásztorkodással foglalkoznak; ide-oda. keresztül-kasul csakis a saját járásaik határain belül vándorolgatnak és pedig akkor, midőn azt a legelők pillanatnyi állapotai kívánják.

A mászáik sajátos erkölcsökhez és szokásaikhoz szigorúan ragaszkodnak; más népekkel való keveredéstől óvakodván, őseredetiségüket meg tudták tartani. Külső megjelenésök a négertípust nem igen árulja el; karcsú természetűek és általában a közepes magasságnál nagyobbak. Izmaik nem igen vannak kifejlődve, bőrük színe áttetsző csokoládé színű; álluk hegyes és előre álló; orruk nem olyan széles mint a négereké; ajkuk keskeny; szemeik feltűnően hosszúkásak és vízszintesen állanak. Hajuk gyapjas ugyan, de sokkal finomabb, mint a bantunégereké; nincs is olyan tömött. Tagjaik pompásan kifejtettek és arányosak; kéz- és lábcsuklóik feltűnően keskenyek. A fiatal emberek arcvonásai a mi fogalmaink szerint gyakran asszonyiasak; megnyerő arcvonásokat a férfiaknál sokkal gyakrabban láthatni, mint a nőknél, a kiknek arczéle általában négeresebb: hajuk is gyapjasabb, bőrük színe pedig átlag egy árnyalattal sötétebb. A fiatal hajadon leányok azonban egészen csinos, megnyerő jelenségek, de mint asszonyok, csakhamar rút, fonnyadt vázakká asznak össze; ellenben

a kiváltságos férfi osztály szép, arányos alakját érett korában is megtartja.

Csecsemőkorukban mindkét nembeli mászáit «nge-rai»-nak hívják; a még gyermekes fiuk neve: «lajón», a kamaszkorúaké pedig «barnóti.» A barnotiból lesz a morán és ebből a morúo. A fiatal hajadon leányokat «doje»-knak (többes számban «ditto»-nak), a házias

VIZMEDENCZE MASSIMANINÁL.

nőket pedig «szjángiki»-knak hívják. Az öreg asszonyt «gogo»-nak, a nagyon öreget pedig «gogo oláj»-nak szólítják.

A 12—14 éves barnóti köteles magát a körülmetélés műtétjének alávetni; ennek megtörténte után a hasonló sorsúakkal a bozótos sűrűségbe vonul, hogy két vagy három héten át nyíllal apró madarakra lövöl-

dözzön. Hasonló megcsonkítást azonban a doje sem kerülhet el. Ezután azonban kilép a világba, azaz elhagyja az apai krált és a harcosok falujába megy, a hol addig, a míg férjhez nem megy, azaz meg nem veszik, néhány ideális esztendőt tölt. Az országos szokás ugyanis azt követeli, hogy a házas és a nőtlen emberek külön-külön králokban lakjanak. Ha például a masszi-mani-tanyánk közelében levő két bumbát látogatjuk meg, ott csak öregebb házas férfiakat, asszonyokat és kis gyermekeket találtunk volna. A fiatalok külön, gyakran a szülők kunyhóitól több napi járatra, saját králjaikban élnek; ezek a *bumba a morán*-ok, a harcosok falvai.

Ha a barnóti 15—16. életévét elérte, moránná, azaz harcosná lesz és szülei králját szintén elhagyja. Mindaddig szüleinél és fiatalabb testvérei közt élt, húst és növényi eledelt és hozzá tejet vagy más egyebet evett, a mi épen volt. Ez most véget ér. A moránnak kizárólag húsból vagy tejből kell élnie; de ezt fölváltva is teheti. Hogy akkor, midőn a hússal való táplálkozást a tejjel való táplálkozással cseréli föl vagy megfordítva, mindig előbb hánytatót vesz be, miként más utazók beszélnek: igaz lehet ugyan, de erről valami pontosabb értesítést szerezni nem tudtunk. Vadhúshoz, legyen az bárminő, a mászái nem nyul. Növényi ételt ennie vagy méhsört innia a moránnak szintén nem szabad; inkább tehénbőrből készült szándáljain fog tehát rágódni, semhogy a táplálkozását illető ősi szokását megsértse. Hosszabb vándorlásoknál csakis annyiban tesznek kivételt, hogy az országukban mindenütt bőven található

akácza-mézgát (a gummit) rágcsálják. Eledelök főtt vagy egy kissé megpörkölt húsból, vagy édes és aludt tehen-tejből áll. A tejet megfőzni, még ha idegen teszi is, nézetök szerint a legnagyobb bűn; ez okból tejet nem is igen szeretnek eladni. A főtt húshoz valami kérget adnak, a mi a levest, melyet megiszznak, vörösre festi. Enni mindig félreeső helyen, ha csak lehet, láttatlanul szeretnek; e közben azután szinte hihetetlen mennyiséget fogyasztanak el.

Az életmódján kívül, a moránná nőtt ifjúnak külsejében is változás történik. Atyja neki valóságos, csaknem egy méter hosszú, éllel ellátott dárdát, bivalybőrből készült nagy, ovális paizsot, a melynek külső oldalán a vidéknek fehér, vörös és fekete színekkel festett címere látható, továbbá hosszú egyenes kardot és nehéz, vaskeménységű fából vagy az orrszarvúnak szarvából csinált csinos buzogányt ad.

Puskák a Mászáiöldre mindeddig még nem jutottak el; a dárdák helyett is aránylag csak ritkán láthatni íjjakat és nyilakat.

Hogy az apa a morán-fölszerelést fia számára honnan kapja, későbbben látni fogjuk; ők maguk a dolgokat nem csinálják.

Fegyvereivel a fiatal morán járása moránkráljába vonul ki, a hol a többi katonával és a már eladó, de még hajadon leányokkal szabad szerelmi, katona-életet él.

Ámbár ez országos szokás, a fiatal embernek mind-

amellett alapos oka van a netaláni következményeitől tartania.¹

Mint morán, a mászáí szemtelen, fölfuvalkodott, ingerlékeny és tolvajtermészetű. Legforróbb vágya, hogy fegyvereit vérbe mártassa, ha másképp nem lehet, legalább valami eltévedt, félig agyonéhezett teherhordó véérébe. Tulajdonképeni kötelessége: ügyelni a kerület biztonságára; ezen okból a moránok králjai mindig a legveszélyeztetettebb határhelyeken vannak.

A králok alacsony, lapos, $1\frac{1}{2}$ —2 méter magas és 3 — $3\frac{1}{2}$ méter átmérőjű kunyhókból állanak, a melyeknek külseje olyan, mintha sötét színű táblapapirosból készültek volna; a kunyhók körben állanak és a méhsejtek mintájára egymáshoz vannak ragasztva. A kör közepén egyes kisebb épületek is állanak, a melyek a fiatal borjaknak és kecskéknek éjjeli tanyájokul szolgálnak. A králok lakosainak száma nagyon különböző; kivételesen kitesz ezer és több lelket is. Ha a legelők változtatása a vándorlást és így a bumba elhagyását is szükségessé teszi, a kunyhók botvázát a mászáíak gyakran magukkal viszik; ezt, továbbá a tejes edényekből, szalma-

¹ A mi értesüléseink szerint a moránok az esetben, ha a morán-králban valamelyik leány áldott állapotba jut, nem olyan kegyetlenek, mint Thomson írja. A bűnösnek ilyenkor az illető leány atyját csak egy ökörből, egy kecskéből, egy juhból, nyolcz fazék mézből és ugyanannyi mézsörből álló ajándékkal kell kártalanítania. Hiszen nem is valószínű, hogy egy afrikai benszülött ezért megölje leányát, a ki a kezében többé-kevésbé csak spekuláció tárgya. Másrészt azonban igaza van Thomsonnak abban, a mit ez alkalommal megemlít, hogy a mászáíak a teherbe ejtés ellen óvó-rendszabályokhoz nyúlnak.

gyékényekből, fazekakból és szőrös ökörbőrökből álló holmijukat a szamarakra és teherhordó ökrökre rakják és az asszonyokra pakkolják és azután tovább vándorolnak.

MÁSZÁI BARNOTI.

Az új legelők helyére érkezvén, az asszonyok dolga a bumbát újra fölépíteni.

A moránok králjai a házas emberek králjaitól anynyiban különböznek, hogy nincs tövissövényük, a mi

az utóbbiaknál mindig megvan. A moránok életök föladataul a marharablást tekintik, a miért is gyakran messze fekvő országokba vezető, hosszantartó útakra vállalkoznak. Közönségesebb szórakozásuk a karavánok ijesztgetésében áll oly célból, hogy őket bőkezűekké és engedékenyebbekké tegyék.

A králban a rendet egy öregebb, választott morán tartja fenn. Ő a leigvoánan, a ki a harcban vezér, a tanácskozásokban és az adótárgyalásoknál pedig szónok. Ha valamely vidék összes moránjai rablóhadjárat céljából egyesülnek, vezetőül maguknak szintén választanak vidék-leigvoánant. Épen így van az egész Mászáiföld részére egy legfőbb leigvoánan; ezt a méltóságot alkalmasint Szigirari-vidék leigvoánanja tölti be. Ezenkívül vannak járási leibónjaik (kuruzslóik) és egy «Mbatian» nevű főleibónjuk. Ez a főleibón nagy tiszteletben áll, tőle varázsereje miatt félnek is nagyon; mestersége a mászáik közt a legvagyonosabb emberré tette; állítólag a Ngare na Erobin, a Kilimándsáro északnyugati lejtőjén él. Wm. Astor Chanler elbeszélése szerint ez a főleibón igen öreg, félig vak aggastyán, a kitől minden európaiat gondosan távol tartanak; mindeddig nem is látta még egy sem.

A rablóhadjáratokban morúok (azaz házas emberek) általában nem szoktak részt venni. Előkészületeik erre abban állanak, hogy hosszabb ideig tartó, húsból és vérből álló nagy lakomákat csapnak és a Mbatianhoz követséget küldenek, tőle tanácsot és hadi varázsszeretket kérvén. E hizlaló életmód tartama, a melyet «*ndo*»

rosszi-nak hívnak, a hadjárat jelentőségétől függ és néha hónapokon át tart; czélja, hogy erőt és bátorságot kölcsönözzön. Az előkészület összes idejét a harcosok az erdők sűrűségeiben töltik el, mert ezalatt a községek többi tagjaival érintkezniök nem szabad.

A morának önérzetes föllépése alatt rendszeren több szemtelenség és pökhendiség rejlik, mint igazi bátorság; ha a győzelmet tisztán fegyvereikkel kellene kivívniok, néha-néha ugyancsak pórul járnának. Sikereik nagyobb részét kétségkívül meglehetősen hatásos hadi viseletöknek köszönhetik. A barna, szőrös kecskebőrből készült kis köpenyeg, a melyet rendszeren panyókára vetve jobb vállán hord, a morán ilyenkor összegöngyölgeti és övül viseli. A fölösleges ékszert otthon hagyja; helyébe térdeihez vascsörgőt köt. Fejét és vállait vörösre festett zsírral erősen bekeni; ennek az a következménye, hogy vértől csepegőnek látszik; a dárdáját ugyanígy festi be. Mindkét térde alá a colobus-majom prémjéből köt egy-egy sávot, úgy hogy annak szép fehér szőrcsutakja előre áll. Hátán, köpenyegként a naiberét, ezen, miként már említettem, lobogó fehér kelmedarabot viseli, a mely közepén tarkaszínű szegélyvel van ellátva; a naibere fölé fölveszi a fekete kányatollakból készült nagy és széles tollgallért, arczára pedig a hadi álarczot, bőrszjakba foglalt fekete strucczottoll-koszorút. Így felöltözködve, pajsát haljában, magasra emelt, dobásra kész dárdáját pedig jobbában tartva, lobogó köpönyeggel és ördögi kiáltozással szokott a mászái ellenségére rohanni. Ilyen látványnyal szemben a megtámadott benszülötteket na-

gyobbára bénító rémület fogja el és azért a harczot be sem várva, lelkendezve menekülnek mindannyian. A ki azonban a dárdaforgató, fantasztikus öltözetű vad ember látásától meg nem ijed, annak a mászáitól sincs mit félnie.

Ha a morán azt hiszi, hogy már eleget élvezett, vagy ha az atyja meghalt és át kell örökségét vennie, a moránok králját elhagyja, megnősül és *«moruo»*-vá lesz. Ekkor vesz magának annyi asszonyt, a mennyire nyájainak rendbentartása céljából szüksége van, mert nem szerelemből nősül, hanem hogy munkaerőre tegyen szert. Előbbi morán-szokásaival fölhangy és nyugodt, nagyobbára egészen kellemes emberré válik. Társadalmi átalakulásának látható jeléül minden fülében vastag, csigamódra összecsavart, sárgarézdrót-korongokat visel. Hosszú, jó dárdáját és paizsát talán öccsének adja vagy marhával cseréli be, mert mindegyike ezen fegyvereknek testvérek közt is megér egy tehenet. Ő maga akkor már beéri egy rossz dárdával vagy ijjal s nyíllal is. Most már ételeit is változtathatja; szabad babot, kukoriczát, kikujui vagy kilimándsároi banyánakat is ennie, mézsört innia és tubákot szívnia vagy natriumsóval (makate-val) kevert dohányt bagóznia; e helyett azonban kevesebb az asztalán a hús, legalább is a marhahús.

A mászáik fülczimpáikat átfúrják és erősen kitágítják; gyakran, de nem mindig, egy-két metszőfogukat is kitörrik. Leányoknál a hasnak és mellnek tatuálása, fényes sebhelyek teremtésével, gyakori. A testökről minden

szőrt gondosan eltávolítanak; csakis hajukat hagyják meg. A fiatal mászáik és főképen a gyöngébb nembeliek

MORÁN HARCZOS.

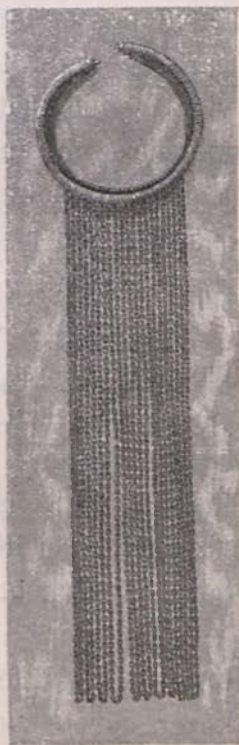
a kecskebőrökből készült régi fajtájú ruházatukhoz erősen ragaszkodnak. Csak öregebb emberek öltenek föl

néha-néha pamutkelméket. Ékszereiket főképen vastag vasdrótból és vékony vasláncocskákból készítik. A leányok és asszonyok felső- és alsó karjaikat, valamint lábikráikat vastag vasdrótokkal csavarják körül úgy, hogy ezen testrészeik egészen páncélezottaknak látszanak; a déli járásokban nyakuk körül még tányérialakú gallért is hordanak, a mely szintén csigamódra csavart vasdrótból áll. Ezt a drótékszert kényök-kedvök szerint nem tehetik le; egészen sajtáságos külsőt is kölcsönöznek nekik és őket nehézkes járásra kényszeríti. A leányok meztelenségöket bőrköténnyel takarják el, a mely a deréktől bokáig ér; mellök annyiban meztelen marad, a mennyiben a számos, gyöngyfüzérekből és láncocskákból álló ékszereik el nem takarják.

Köszöntésül a mászái férfiak jobb kezét nyujtanak és a közben «*sóre*»-t vagy «*sórelaj*»-t («barát»-ot, illetőleg «barátom»-at) «szóbaj»-t («üdvözlég»-et) mondanak, a mit «ébaj»-jal szoktak viszonzni. Leányok és asszonyok soha sem köszöntenek először. Ezeket «*doje*»-val vagy «szjangiki»-val («leány», illetőleg «asszony» szóval) előbb meg kell szólítani és «tagvenya»-val üdvözölni; ezek azonban kezét nem nyujtanak, hanem nagyobbára «iko», ritkábban pedig «tagvenya» szóval válaszolnak. Ha kezét akar velök valaki szorítani, erre a «hólele»-vel kell fölszólítania. Az arcznak és kezeknek gyöngye megköpdösése a mászáiknál, valamint az egész területen, a melyet bejártunk, a barátság és jóindulat jele. A vásárt a cseretárgyak leköpésével szokták megpecsételni; az ajándékokat átnyújtásuknál hasonló módon kell kezelni.

Ezen nép érdekes szokásainak és erkölcsének leírása mindezekkel még nincs kimerítve; elbeszélésünk folyamát azonban több elmondani valóval nem akarjuk még továbbra is megszakítani; további sajátságait és jellemző vonásait inkább alkalmilag fogjuk megemlíteni.

Vizet legközelebb csak a Dönye Erok la Matumbato tövén, tehát csak meglehetősen távolságban találhattunk. A kereskedő karavánok ez utat kétszerre szokták megtenni. Így cselekedtünk mi is, midőn augusztus 7-én újra megindultunk. Embereink egyike már több nap óta lázas beteg volt. Élt ugyan még, de folytonosan eszméletlenül feküdt; mivel azonban így magunkkal nem vihettük, a szokásos módon a mászáik gondjaira bíztuk. Kosztpénzül egy ökör árát fizettük le; ezért azután megígérték a mászáik, hogy meggyógyulása esetén addig fogják gondozni, míg alkalma nem nyílik valami arra elvonuló karavánhoz csatlakoznia.

NYAK- ÉS FÜLÉKSZER.

Dél előtt 10 órakor útnak indultunk. Az első órában sík, poros pusztán haladtunk végig, a mely helyenként sőt izzadott. E közben egy másik, sokkal nagyobb vízmedence mellett haladtunk el; ennek vizét, azon bűdös folyadék után, a melyet a lefolyt 24 órában innunk kellett, egészen kitűnőnek találtuk. Nem tudtuk fölfogni,

hogy Dsumbe Kimemeta miért nem üttette föl ezen helyen a tanyánkat; ebbeli kérdésünkre a szokásos kifogással: «dasztúri bvana» «mindenki így tesz» felelt. Az embereknek vízkészletök kicserélésére időt hagyván, a forró déli napban tovább indultunk. A levegő a fehér fényű puszta fölött rezgett és több órán át a legszebb partvidékekkel tartott bolonddá, a melyek folytonosan visszavonulni látszottak. Két órai vándorlás után két kis, meredek, metamorfikus szikla-dombhoz érkeztünk, a melyek homoktengerben álló szigeteknek látszottak. Kevéssel utóbb a föld halmosabb lett és lassanként emelkedni kezdett.

Menetünk ezen részében a vulkánikus talajról a metamorfikusra jutottunk.

Kevéssel naplemente előtt megállottunk és éjjelre tanyát ütöttünk. Szürkéink számára alig volt egy pár fűszál; fáradt és szomjas legényeink pedig egy csepp vizet sem találtak; csakhamar tehát mély csend állott be a környéken.

Más nap, a mint szürkülni kezdett, újra útban voltunk. Alig másfél órával később, sekély medenczében, kövér füvel takart földdarabra, a Ngare na lallanak vagyis Ngare Manganak (mindkettő «széles víz»-et jelent), lassú és rövid folyású pataknak mocsáros végére bukkantunk, a mely a Dönye Erokon ered. Miután embe-reink az iszapos tócsának vizéből szomjuságukat oltották, tovább indultunk, a pataknak sással benőtt egyik mellék-ágán átgázoltunk, majd egy ideig ennek mentét követtük és azután tanyát ütöttünk. Ekkor az előbb említett

meredek lejtőjű hegynek lábánál, a tenger színe fölött 1258 méternyi magasságban, a Matumbató nevű mászáí vidék sűrűn lakott részében voltunk; itt alkalmunk nyílt nagyobb számú szarvasmarhát vennünk, a miért is e helyen két teljes napig maradtunk. Maradásunk másik okául teherhordó állataink szolgáltak, a melyek, mivel nagyon is meg voltak terhelve, nagyon elcsigázódtak és ezért az üdülésre nagyon is rászorultak.

Benszülöttek meglehetősen nagy számban jöttek össze. Várakozásainknak csak részben feleltek meg, a mennyiben szarvasmarhákat hoztak ugyan eladásra, de szamarakat nem. A vásárlás dolgát Dsumbe Kimemetára és Duallára bíztuk; maradt tehát időnk, hogy dolgainkat elvégezzük és vadászgathassunk. A moránok és a tanyai látogatásoknál elválhatatlan kísérik, a dittok, tisztos távolságban állották körül sátrainkat; csak ritkán koldultak és legkevésbé sem alkalmatlankodtak. Egy ideig megfeszített figyelemmel nézegették munkálatainkat: a csillagászati megfigyeléseket, a naplóírást és más egyebet; ha végre a nézegetést megunták, a tanyán kívül elkezdtek énekelni és tánczolni.

A mászáíak sokféle éneket tudnak és pedig különböző alkalmakra; ezek a többi négerénekhez legkevésbé sem hasonlítanak, de azért náluk nem is melodikusabbak. Nehány tánczot kizárólag harcosok, másokat pedig leányok társaságában lejtének. Itt egészen nyugodtan lefotografáltatták magukat és azzal, a mit e közben cselekedtem, semmit sem törődtek.

A Dönye Erók környéke valóságos állatkert. A

hegynek meredek lejtője és különösen alja erősen be van nőve különböző lombhullató fákkal, főképen akáczokkal. A sötét erdőtől kapta a hegy a «fekete» (erók) nevet; a fák egyébként tisztán állanak egymás mellett, nincs buja növényzet törzseik közt, a mit a tropikus Afrikában csak ritkán találni. Az erdőben nagy számmal voltak mpala-antilopék és egy másik fajja a kérődzőknek; egyébként azonban kellemes, áhítatos csend uralkodott benne, a melyet csak néha-néha szakított meg egy közép-nagyságú, vörös és törekeny csőrű és sötétzöld színnel tarkázott tollazatú bucerosnak rikácsolása. Föl is kerestük szivesen ezt az erdőt és ott gyakran csak az állatvilág megfigyelésével értük be.

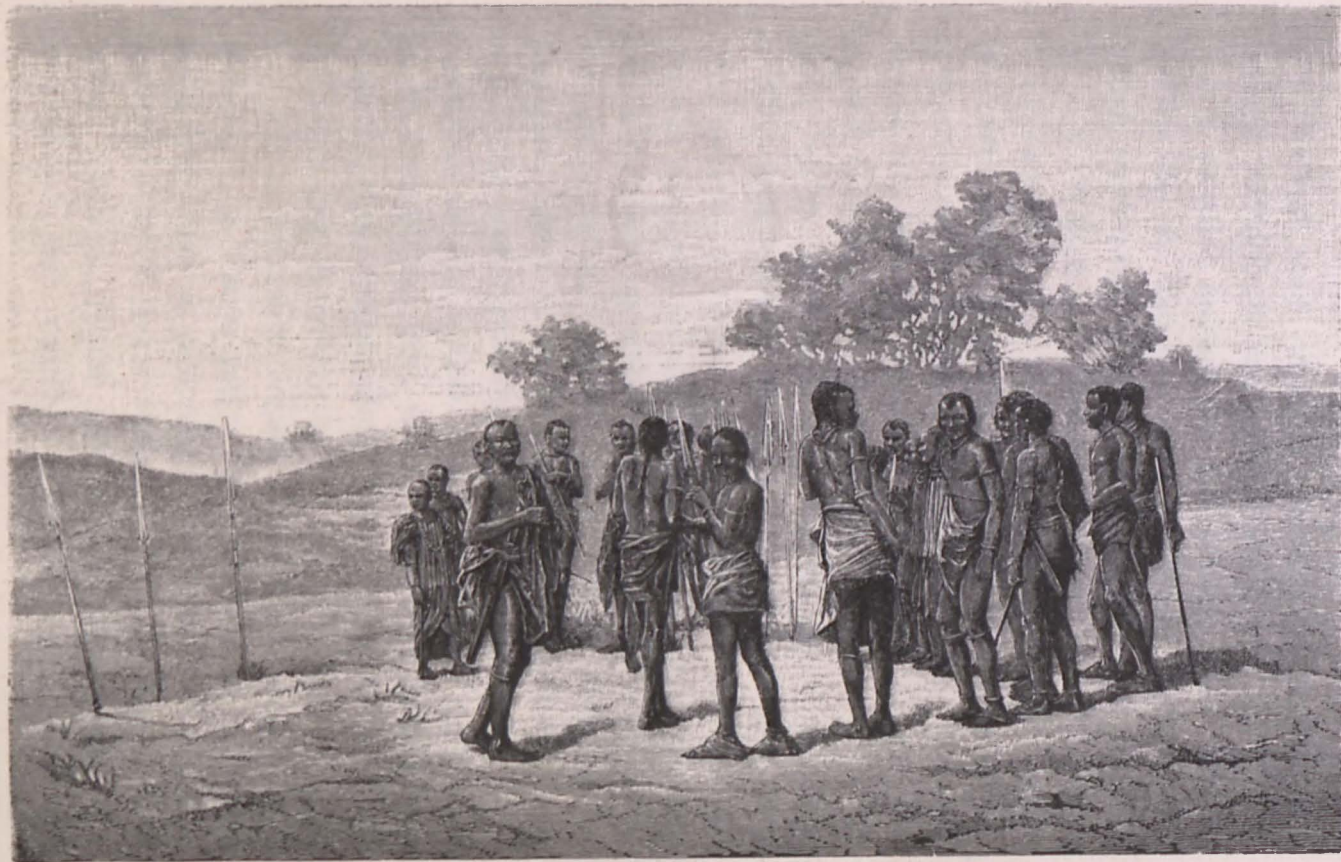
Az erdőhöz csatlakozó, bozóttól benőtt sikságot ellenben orrszarvúak, zsiraffok, kvaggák, phacochoerusok, gnu-antilopék, gazellák, strucczok, tűzokok, gyöngytyúk és foglyok népesítették be. Teleki gróf félórai sétája közben négy kvaggát sebesített meg, de elvesztette őket, mert egészen egyedül volt és nem akart a tanyától messzire elmenni. Már egészen a tanya közelébe ért, midőn alkalmá nyilott még egy antilopét lőnie, a mely nagyságára, alakjára és szarvaira nézve is egészen a Gazella Spekei-re hasonlított, csakhogy vörösesbarna volt, mint a szarvas, hasát pedig fehér szőr takarta. Más nap Teleki egy orrszarvút és egy phacochoerust lőtt; összesen három orrszarvút látott. Harmadnap a gróf a hegy alja mentén, keleti irányban ment vadászni. A laterittalajban mélyen bevágódott, nagyobbára függőleges falú vízmosások itt gyakran áthághatatlan akadályokat

alkottak. Teleki gróf e területen öt mpala-antilopét és egy gazella Thomsonit ejtett el. Ez állatok egyikének földarabolása közben Teleki két emberének megparancsolta, kövessék a vizmosások egyikét és keressenek rajta valami átkelőt. Ez emberek azonban néhány percz mulva avval a jelentéssel tértek vissza, hogy oroszlánra bukkantak, a ki épen egy kvaggát akar fölfalatozni. A gróf azonnal a hely színére sietett, de már csak a fej nélküli dögöt találta, az oroszlán eltűnt; nyomát azonban még tisztán lehetett látni. A szakadékszerű földrepedés mentét követte azon helyig, a hol az oroszlán azon átugrott. A repedés ezen ponton 10 méter széles, 20 méter mély és teljesen függőleges volt; a kvagga feje, a melyet az oroszlán ugrás közben elveszített, a fenekén hevert.

Magam csak másod nap, délután indultam vadászatra; útamat az erdő felé vettem, mivel biztos voltam, hogy ott reám minden körülmény között, ha vadászatom nem is sikerül, élvezetes órák várnak. Ott a gazdag állatvilág megfigyelésével mulathattam; meg is lestem nem egyszer közvetlen közelből egy antilope anyát a kölykével vagy egy antilope-párt és eszembe sem jutott, hogy az idyllnek egy lövéssel hirtelen véget vessek. Sokáig komolyan a vadászatra nem is gondoltam, míg végre egy nagy sárgásbarna állati testet pillantottam meg, a mely tőlem balra, körülbelül 80 lépésnyi távolságban, a tövisek közt hirtelen föltűnt.

Az állat zsiraff volt; de annyira meglepett, hogy a puszta ezen félénk állatát az erdőben és pedig oly

közelségben látom, hogy egy pár perczig nem hittem szemeimnek. Rendkívül óvatosan még közelebb lopózkodtam hozzá, hogy testét egészen láthassam és rajta a kellő helyet kikémlelhessem, a hová céloznom kell. Helyéről el nem mozdulva és a veszedelmet legkevésbé sem sejtve, a hatalmas nagy, sötétszínű him-zsiraff magasra fölnyújtott nyakkal szedegette le egy akáczfának zsenge friss hajtásait. Mindeddig soha sem volt alkalmam ilyen pompás állatra még csak messziről is lövést tennem; dobogott is a szívem, mint valami kezdő vadásznak és a vadászláz, e vadban gazdag vidéken csakhamar elvesző érzélem, elfogott. E nagy zsiraff mellett csakhamar megpillantottam egy másik, valamivel kisebb és világosabb színűt is; a két állat, nyilvánvalóan egy pár, az erdő mélyébe húzódott vissza. Hosszas gondolkodás után, vajjon hol lehet a szokatlan alkotású testben a szív, puskámat elsütöttem. A himet halálra találtam. Lassan, erejének végső megfeszítésével odátámolygott a nőstényhez, a mely mereven, mint valami szobor, állva maradt és fejét meg fekete gazella-szemeit mintegy kérdőleg társa felé fordította. A vadászat szenvedélyétől elragadva, a kimélet iránt nem volt érzésem; a második lövést tehát a nőstényre sütöttem el. Messze szétterpesztett első lábakkal, valószínűleg halálra találva állott előttem a két állat; szenvedéseiknek további lövéseimmel csakhamar véget vettem. Először a nőstény rogyott össze; a földre fejjel előre esett; kimulása közben hosszú nyakát balra, egészen hátra fordította úgy, hogy feje a farka végéhez ért. Miként múlt ki a bak,

TÁNCZOLÓ MORÁNOK ÉS DITTÓK.

nem láttam, mert társának haláltusája figyelmemet egészen lekötötte; a him oldalt feküdt.

A zsiraffot nagyon jól kell találni, hogy elessék. Mindkettőre az 500-as expresszrel lőttem. Ezek voltak kedves fegyvereink, a melyeket mindig magunk vittünk, bár a többi puskát vadászataink közben rendesen fegyverhordóinktól vettük át. Az expresszek könnyűek, rendkívül jól kezelhetők voltak; a keményített, tele golyókat 6 drachma puskaporral is rendkívül pontosan röpitették céljuk felé. Bár az állatokat 50 lépésnyi távolságból, gondos czélozás után találtam el, csak egy vagy két percz mulva rogytak össze. Nagyon sajnálom, hogy ekkor a him testének különböző részeit pontosan meg nem mértem. A teljesen kifejlett zsiraff testének méretei ugyanis meglepők és messze túlhaladják azon fogalmakat, a melyeket az ember magának róla az állatkertekben szerez; reám legalább távolról sem tették azt az impozáns hatást az elefántok, még a legnagyobbak sem, a melyeket ezen útunkban láttunk, mint a zsiraffok. Ezeknek húsa állítólag kitünő pecsenye; sajnos, erről csak későn értesültünk, ezért nem is próbáltuk meg. Bőrük csaknem olyan vastag, mint a bivalyoké; azonkívül rendkívül kemény és szívós.

Két kísérőmet a tanyára küldöttem, hogy hozzanak embereket, a kik a nagy mennyiségű húst elvigyék; többi kísérőmet a zsákmánynál hagytam és miután a zsiraffok bozótos farkát diadalmi jelekül levágtam, folytattam sétámat. Rövid idő mulva újra találkoztam az erdőben egy magános zsiraffal, a mely szintén

kevésbé volt óvatos és félénk, mint azt ezen állatoknál megszoktuk; mivel azonban magamat érte nem nagyon törtem, elmenekült. Útam végre levezetett a bozótos pusztára. Itt voltak ugyan strucczok, de ezeket még az annyira messze hordó puskákkal sem lehetett lelőni, mint a milyeneket mi vittünk magunkkal. E vadászgatásom alkalmával harmadszor is eljutottam zsiraffok, még pedig egy párnak közelébe. Kiváncsian néztek rám, fejüket el sem fordították és ezért minden különös elővigyázat nélkül olyan közel jutottam hozzájuk, hogy rájuk lőhettem. Ámbár kényyszerítő szükség nem volt, hogy egy harmadik állatot is hozzak haza, még sem tűrtőtethettem magamat és a himre rálőttem. Halálra sebesülve, mintha a bukástól magát megóvni akarná, első lábait szétterpesztette; e közben hosszú nyaka, mint a vihartól űzött hajó árbocza ide-oda ingott, míg végre egy második lövés egészen leterítette. A nőstény zsiraff a lövés eldördülése után nem egészen 200 lépésnyi távolságra futott, de azután megállott és ijedt tekintettel szakadatlanul társára nézett; helyéből el nem mozdult még akkor sem, midőn az elesett állathoz mentünk és ott egyet-mást végeztünk. A zsákmányul ejtett zsiraffot, hogy hiénák és egyéb dögevő állatok ellen megóvjuk, tövises ágakkal betakartuk és azután meglehetősen sötétben haza indultunk. Ezek voltak az első és utolsó zsiraffok, a melyeket zsákmányul ejtenem sikerült.

Másnap útunk jó és homokos ösvényeken eleinte a hegy déli lába mentén, azután pedig tőle keletnek,

észak felé vezetett. Első felében, a már említett földrepedések néhányán kellett átkelnünk; ezeket ama rohanó vizek mosták ki, a melyek az esős évszakban a hegylejtőkről zuhognak alá.

Közvetlenül ösvényünk mellett két mászái král állott. Ezeknek alacsony kunyhói vékony, hajlékony fapálczákból készülnek, a melyeket körben a földbe szúrnak, közepök felé pedig összehajtják. A körökbe gallyakat fonnak be és az egész épületet földből és tehénganéjból csinált keverékkel sima felületűre kenik be. Mindegyik kunyhónak kicsiny és keskeny bejárata van, de egyéb nyílása nincs. Éjjel a mászáik marhája a králban és a král körül marad. Ennek belsejét és legközelebbi környékét mindig vastag ganajrétegek takarják.

Közel három órai menet után a kis Kidongói Guasszo¹ mellett ütöttünk tanyát. E patak a Dönye Erók keleti oldalán ered és csakis 3—4 kilométer hosszú, keletnek irányuló folyás után egy kis mocsárban véget ér. Kidongói tegezt jelent. A patak e nevét azért kapta, mert forrásának vidéke főképen gyertyatartó alakú euphorbiákkal van benőve; a benszülöttek pedig nagyobbára ezeknek törzséből készítik tegzeiket.

A mászáik, a kik tanyánkra azonnal beállítottak, kezdetben meglehetősen durczás magaviseletet tanusítottak és pedig megint néhány beteg szarvasmarha miatt, a melyek állítólag a mieink közt voltak. Megnyugtatásukra a beteg

¹ Guasszo, vasszo, ngare általában «vizet, patakot, folyót» jelent.

állatokat velök kikerestettük és leöltük; összesen négy ilyen darab volt.

Benzülöttet e vidéken sokat láttunk, a kik nagyobbára a hegytől keletre fekvő dombos síkságon laktak. Mivel a mászáik vadászattal egyáltalán nem foglalkoznak, a legtöbb vidékükön megszámlálhatatlan mennyiségű vadat találni.

Sőt a kvaggák, antilopék és gazellák a szarvasmarhák közelében szeretnek legelgetni, a hol, a mint látszik, magukat nagyobb biztonságban érzik.

Teleki grófnak szándéka volt, hogy más nap tovább indul; a kereskedők kedvéért azonban, a kiknek alkalmuk nyílt elefántcsontot vásárolniok, még két napig maradtunk itt.

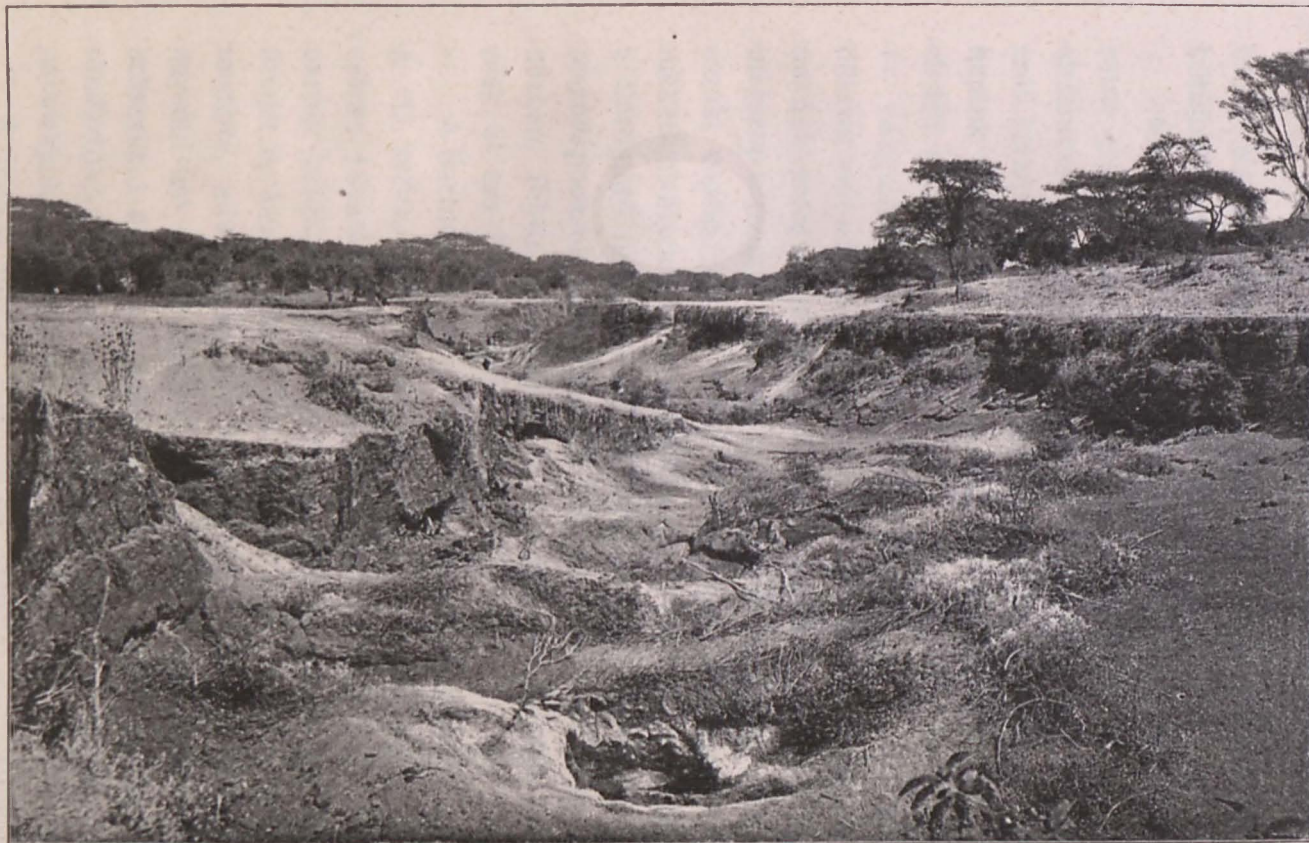
Valahol az ottani hegyszakadékok közt ugyanis a ndorobboknak, azon sajtászerű vadász-népnek voltak telepeik, a melynek egyes képviselőivel útunkban először a Pángáni-folyó mentén találkoztunk. E néptörzs a Mászáiföldnek csaknem minden vidékén, szétforgácsolt apró csapatokban él, a melyek között kevés az összetartozóság érzete. «Ndorobbo» mászái szó és «szegény ördög»-öt, azaz marhával nem rendelkező, vagyontalan embereket jelent; ebből a szóból a kereskedők bantutobbest, vandorobbo-t csináltak és most vele mint törzsnévvel illetik e népet. Külsejőkre nézve a ndorobbok a mászáikhoz rendkívül hasonlítanak. Ha a ndorobbonak nincs kezében a neki sajtáságos vadászdárda, még tapasztalt elefántcsontkereskedők sem tudják, hogy kivel van dolguk és erre nézve az illetőt magát kell meg-

kérdezniök. Minden egyéb szembetünő tulajdonságuk szintén a mászáikéhoz hasonlít. Épen így mászái nyelven is beszélnek mindnyájan; ez utóbbi azonban nem anyanyelvök; ők maguk egymás közt külön nyelvjárást beszélnek, a mely a kamassziával van közel rokonságban. A ndorobboknak nincsenek marháik és a földet sem művelik; egyedül vadászatból és méhészetből élnek. Mivel az elefántvadászat által maguknak nemcsak nagy mennyiségű húst, de a keresett elefántcsontot is megszerezhetik, figyelmöket főképen ezen állatok vadászására fordítják. A ndorobbok tehát azok, a kik az úgynevezett mászái elefántcsontot szolgáltatják és nem a mászáik, a kik, miként már említettem, vadászattal egyáltalán nem foglalkoznak. A ndorobbok nem valami nagyon jó vadászok; ezért is még a vadban leggazdagabb vidékeken is, bár a félig rothadt húst sem vetik meg, a vadászatból, méhészetből és az eladott elefántcsont árából alig tudnak megélni. Ezért mindig olyan vidékeken élnek, a hol mászáik tartózkodnak, hogy sovány időben ezektől marhákat vásárolhassanak. Mivel ezek árát gyakran azonnal ki nem tudják fizetni, adósságokba keverednek és ezáltal a mászáiktól függő helyzetbe jutnak. Mint hitelezőknek, ez utóbbiaknak kiváló érdekekben áll, hogy az előbbieket lakóhelyeiket mindig ismerjék; tudják továbbá nagybárra azt is, hogy a ndorobbok hány és mekkora elefántokat ejtettek el. A ndorobbok rendkívül kellemetlenül érzik magukat, ha a karavánok tanyáin mászáik is vannak jelen. Az elefántcsont-üzletet ez okból mindig titokban és nagybárra éjjel kötik

meg; így történt ez itt is és ez volt az oka, hogy a félénk legényeket alig bírtuk meglátni.

A hegy alján, a mélyedésekben űzött vadászat épen olyan érdekes, mint eredményes volt. Teleki gróf mindjárt első délután egy zsiraffot, egy orrszarvút és egy tarka hiénát lőtt; két súlyosan megsebesült zsiraff elveszett. A tarka hiéna Afrika ezen részében meglehetősen ritka jelenség; ennek daczára a gróf e lövést megkiméli, ha tudta volna, hogy hiénának szól, mert ezeket az állatokat soha sem bántottuk; így azonban a sárgásbarna állatot, a melyet a pusztai fűben csak futólag pillanthatott meg, leopárdnak tartotta.

Fegyveresen végzett sétaútam célja a Kidongói-patak folyásának kikutatása volt; időkimélés céljából ellene is állottam mindenféle kisértésnek, míg feladatomat meg nem oldottam, azaz, míg a patak mocsaras végéhez el nem érkeztem. Ama ritkás akácza-erdő szélén azonban, a mely a mocsarat kelet felől körülfogta, egy kvagganyáj oly kihívó közelségben legelészett, hogy végre is rátüzeltem az egyik állatra, a mely oldalával egészen félénk fordult. A kvagga a földre esett és mozdulatlanul fekvé maradt. Ugyanakkor azonban előttünk egészen ismeretlen állati hangot hallottunk, a mely valami fiatal kutyanak, kit vernek, nyivására emlékeztetett. Midőn a hely színére siettünk, a zebrakancza mellett ott találtuk kölykét is; a kis állat anyja mellett, attól eltakarva állott és a golyó, a mely az előbbit leterítette, a nyakán furódott keresztül. A zebra csikó

VIZMEDENCZE.

OSZK
NEMZETI MŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR

husát elkészítettük és azt találtuk, hogy kitünő ízű. körülbelül olyan, mint a sült harcsaé.

Másod nap, kora reggel az összes kereskedők Teleki sátra elé gyűltek és újra halasztást kértek, mivel az elefántcsontvétellel éjjel nem tudtak elkészülni. Teleki gróf kivánságukat teljesítette; az indulás helyett vállra kaptuk puskáinkat, hogy vadászatunkkal legalább a napi eledelt szerezzük meg.

Augusztus 14-én újra útnak indultunk. A kereskedőknek volt alkalmuk tizenöt szép elefántagyarat venniök. nekünk pedig teherhordó állataink számát négy darabbal megszorítanunk. Útunk a Dönye Erók alján, annak északi végéig, onnan pedig északnyugati irányban természetlen, alacsony halmokkal takart vidéken keresztül a Bartimaro nevű vízmedenczéig vezetett. Többszörös megállapodások miatt, erősen fárasztó menet után, a mi közben Teleki gróf három orrszarvút terített le, oda csak öt óra felé érkeztünk meg.

A Bartimaro-vízmedenczék környékén mászáik laktak. A víz széles, mély mederben folyt; ez azonban ekkor száraz, homokkal és törmelékkal volt tele; csak a jobbparton találtunk kemény kőzetben mély cziszternaszerű üreget és benne friss vizet. Nehány benszülött őrt állott mellette, mivel több óra járásnyi távolságban itt volt egyedül ivó víz; a benszülöttek szomjas embereinket is erőszakkal űzték el; csak miután az adófizetés ügyét rendeztük, engedték meg, hogy köteleken lebocsátott palaczkjaikat megtölthessék.

A tájékat tövises bozótok és akáczfák meglehetősen

sűrűn takarták; a föld azonban csak gyér fűvel volt benőve; vadat igen keveset lehetett látni és pedig főképen zsiraffokat és antilopékat (*Bubalis caama*-kat).

A következő menet után Szeki vízmedenczéhez érkeztünk, a melyet ugyanazon vad, törmelékkal telt folyam-medernek folytatásában ástak ki. A 15—20 medencze 4—6 méter, fenekükön pedig a víz körülbelül 30 centiméter mély. Az egyes medenczékre különböző benszülöttek formáltak jogot; embereinket tehát itt is elkergették a víztől és csak akkor meríthettek belőle, mikor erre az engedélyt ajándékokkal megvásároltuk. Dsumbe Kime-meta és a többi kereskedő azonban még ekkor is ropantul vigyáztak, ne hogy a benszülöttek jókedvét valami megzavarja; személyesen ügyeltek a vizet merítő teherhordókra; a megjegyzéseket, a miket a benszülöttek tettek, ha mindjárt csak valami pajkos fiútól eredtek is, nagyon is lelkőkre vették; a teherhordókra ellenben minduntalan ráriváltak, őket szidták és fenyegették; szóval a benszülöttekkel szemben a legalázatosabb módon viselkedtek.

Thomson útleírásából azt lehetne következtetni, hogy e medenczéket embereivel ő ásatta. Mi azonban a mászáiktól azt hallottuk, hogy azok már régibb idők óta fennállanak, hogy a vakuazik ásták, midőn a területnek, mint hatalmas állattenyésztő néptörzs, urai voltak. E medenczék minden esős évszakban homokkal és törmelékkal telnek meg; a vizek lefolyása után mindannyiszor ki kell őket tisztítani; ezt lassanként végzik a szerint, a mint a víz mindig lejjebb száll.

Számos mászáí a maga csordáival ezen víztölcsérekre van utalva. A marha itatása czéljából kövekből és iszapból primitív vályukat készítettek; az itatás ennek daczára gyorsabban ment végbe, mint hittük volna. Mind-egyik medenczénél két asszony bőrtáskákban merítette a vizet a vályukba és így néhány óra lefolyása alatt körülbelül 2000 marhát itattak meg.

Emberek alázatos magaviselete miatt nem volt csoda, hogy a benszülöttek, kiknél a jóság és méltányosság csak gyengeség és félelem számba megy, a szokottnál szemtelenebbekké lettek és tolvaj hajlamaiknak is szabadabb folyást engedtek. Délután történt is két kísérlet lopásra, a melyeket csupán pajzánságból vittek véghez. Az egyik morán valamelyik teherhordónktól egy darab húst lopott és vele elszaladt. Mivel a tolvaj többszöri megszólításra sem állott meg, emberünk rálőtt; e lövés ugyan nem talált, de a morán a húsdarabot elejtette. Egy másik, szakácsunktól egy fakanalat csent el és vele megszökött. Gyorslábú szomáli embereink egyike, a ki a lopást észrevette, azonnal utána iramodott, a moránt csakhamar utólérte és a kanállal magával jól elverte. Mindkét eset egész csendben történt és egyéb következményeket nem vont maga után. Kellemtlenebb volt egy másik eset, persze csak a kíséretünkben levő kereskedőkre nézve. Miként már említettem, ez emberek szeretik, ha őket a benszülöttek kiszolgálják; Kinyandsa, Dsumbe Kimemeta karavánjának vezetője és gondozója e napon is egy öregebb morán által hozatott magának vizet és más efféléket. A különböző

edényekért, a melyeket a harczosnak magával kellett vinnie, zálogul a katona készségesen beállította dárdáját Kinyandsa sátorába és azt az est beálltáig ott is hagyta. A morán szolgálataiért megkapta bérét, haza akart tehát menni és kérte fegyverét. Ez azonban időközben eltűnt és bár az egész tanyahelyet gondosan átkutatták, sehol sem volt található. A kereskedők ekkor a moránt kárpótlásul egy másik, az övénél sokkal jobb dárdával kínálták meg, de a harczos makacsul ragaszkodott a magáéhoz; ez kellett neki csak és semmi más. Az egész dolog a mászáiktól előre kieszelt hunczfutság volt. A morán egy pár pajtásával azt előre megbeszélte; ezek egyike a dárdát az ő beleegyezésével ellopta, és most biztos lehetett benne, hogy a félénk kereskedők ellen a legszemtelenebb követelésekkel is fölléphet. Későbben követelését meg is változtatta és kijelentette, hogy 10 tehén értékű csereárúval beéri. A kereskedők, a kik a Mászáiföldre vezető útjokban egyesült erővel szoktak mindent megtenni, tömjén-áldozatok bemutatása és imák között, hogy a tolvajt érje utól a halál, az árúkat összerakosgatták, míg a kívánt kárpótlás együtt nem volt. 200 vasdrót-gyűrűt, 100 sárgaréz-gyűrűt, 100 gyöngyfűzért és 10 naiberét a moránok azután örvendezve elhurczoltak.

A kereskedők, mert restelték, hogy így rászédték, az egész dolgot előttünk el akarták titkolni; a tömjénfüst azonban elárulta őket. Hasonló esetben Teleki gróf bizonyára kész lett volna a jogos és méltányos kívánásoknak eleget tenni, de szemtelen követeléseknek soha;

így azonban az egész esethez többé közünk sem volt; összesen egy rakétánkba került, a melyet este, a kereskedők kérésére fölrepítettünk. Az emberek, kivétel nélkül kiáltozták, hogy menjen nyomorultul tönkre a tolvaj és összes marhái, a rakéta pedig sziszegve szállott föl a magasba és pompás fénysugarakat szórván szét a mászái králok irányában szétpattant; ezzel vége volt mindennek, mert ez magán, a dolog lényegén semmit sem változtatott.

Az elefántcsontkereskedők eljárásukban alapelvökké tették, hogy ha miatta vállalatuk tönkre is megy, a mászáikkal a barátságot minden körülmény közt fentartják. Egyrészt a félelem az, a mi őket erre készteti, másrészt ezen eljárás üzleti érdek is, mert a mászáik közreműködése nélkül soha sem volnának képesek a ndorobbok lakóhelyét és ezzel együtt az elefántcsont hollétét kikutatni.

Másnapi menetünk első óráiban a környék tájképi szempontból ugyanaz maradt: alacsony halmokkal takart síkság, a mely nyugat felé lejtősödik és ellapul, és a melyet nagyon sűrűn takarnak az akáczfák, de csak gyéren a fű. Keleten a 2100 méter magas, vad Mavarasahegyek zárták körül a látóhatárt; északon szénfekete falként föltűnt a Turuka-fensík. Minél tovább jutottunk, a vidék halmai annál alacsonyabbakká, a fák pedig annál gyérebbekké lettek; végül egészen eltűntek és helyökbe kövér fű lépett. Menetünk utolsó órájában meglehetősen elszigetelt, 350 méter relativ magasságú hegyet, a Dönye Lemeibotit megkerültük és végül, össze-

sen négy órai menet után, az aránylag alacsony Dönye Mellevonak déli aljában, a kis Bezil-patakocskánál tanyát ütöttünk.

Midőn a karaván eleje a Dönye Lemeibotit épen megkerülőben volt, három orrszarvút pillantott meg, a melyek a hegy lábánál a homokos földön egymás mellett heverték. Teleki gróf. azonnal fölkerekedett, hogy rájuk vadászszon, a karavánt pedig magára hagyta, hogy útját nélküle folytassa a tanya helyéig. Mivel fedezet sehol sem volt, a grófnak messziről kellett az állatokra lőnie. Ezek e közben minduntalan tovább szöktek, a vadász azonban mindannyiszor megint utólérte és végre le is terítette. Ezután egyedül ment tovább, a karaván pedig folytatta útját.

Egy pár perczczel a leirt eset után vettem észre, hogy a karaván eleje megállott. Az útfölvétel végett, rendes szokásom szerint egészen hátul az utolsó emberek közt voltam és épen azon tünődtem, mi bírhatta a karavánt ilyen korai megállapodásra, midőn egyszerre néhány ember lélekszakadva felém rohan és jelenti, hogy két orrszarvú elállotta az utat; a komet, a karaván zászlaját is hiába bontották ki, az állatok nem mozdultak el helyökről. Csakhamar élére jutottam a karavánnak és gyönyörű látványnak lettem tanújává. Az ösvényen, az egészen róna, gyepes talajon, mozdulatlanul, mint valami szobrok, állott a két otromba állat, mereven rámeresztette apró buta szemeit a karavánra és két cerberusként útját állotta. Velük szemben, körülbelül háromszáz lépésnyi távolságban, embereink sűrű cso-

portja volt és egyikök a kibontott komét örülként lebegtette. Az ilyen helyzetek előttünk már nem voltak újak; féltem is, hogy az állatok egyikének eszébe juthat a karavánnal harczra kelni; haladék nélkül tehát az egyik állat oldala mellé lopózkodtam és kétszáz lépésről lapocz-kájára lőttem. Az állat csak egyet visitott és össze-

ANTILOPE-SZARVAK.

rogyott. A másik, mintha a lövést észre sem vette volna, nyugodtan állva maradt. Nem sokáig haboztam, hanem a másik csőből rálőttem. Meglepetésemre ennek is rögtön vége volt; olyan eredményt értem tehát el, a melyet könnyű kis puskámtól — az 500. expresszel lőttem — nem vártam volna. A tömeg, a melynek szeme előtt ment végbe az egész jelenet, természetesen

zajos örömrivalgásban tört ki. Legjobban az az egy pár mászái csodálkozott, a kik a karavánban voltak. Több ízben meg-megfogták a kezemet, megszorították és bőségesen leköpködték, közbe pedig folytonosan mormogták a maguk «ngai»-ját (Istenem), a mit egyébként mindannyiszor megtesznek. valahányszor valamit megfejtethetlennék vagy természet fölöttinek tartanak. Ez eset után csakhamar tanyát ütöttünk.

A megérkezés napján ritkán lehet valamit venni; a benszülöttek a hongoval nagyon is el vannak foglalva; a kíváncsiság is nagyon leköti őket a tanyához és azért nem engedik magukat rábeszéltetni, hogy a gyakran messze legelésző csordáikból egyes marhákat elhozzanak. E miatt, meg teherhordó állataink kedvéért, a melyeknek a jó legelőn (már pedig ebben az elmúlt napokban nagy hiányt szenvedtek) egy napi pihenőre nagyon is nagy volt a szükségük, még egy napig itt maradtunk.

Tanyánk, miként említettem, a Bezilpatak partján állott. Ez alig egy pár száz lépéssel fölebb, a Mellevo-hegy lábánál fakadt; egyébként csak csekély távolságra folyt délnyugat felé és azután elapadt. Az esős évszakban azonban, állítólag, a Gurugeis-hegyekről jövő másik két patakkal egyesül és tovább foly, de hová, nem tudni. Közelünkben a patak náddal, papiruszszal és ricinuszbokrokkal szépen be volt nőve; partjain azonkívül egyes, friss zöld lombokkal takart kis akáczacsoportok is állottak.

Éjjel nyugalmunkat számtalan hiéna vonítása zavarta meg; a rávirradó reggel pompás volt. Sátrunkból a

környéken négy orrszarvút lehetett látni; Teleki gróf meg is indult csakhamar a fölkeresésökre. Közülök csak egyet lőtt le, de ezt az egész tanyai népség szeme látára. Ha az ember valamely vadászepizódnál nézőként lehet jelen, mindig érdekesítő látványt élvez, mert ha maga vadászik, figyelme nagyon is le van kötve és annak egyes fázisait nem kísérelheti a kellő lelki nyugalommal. Azután a vadászat lefolyása a nézőt jobban is izgatja, mint azt, a ki közvetlenül érdekelt fél. Teleki gróf megsebesítette az orrszarvút, a mely hozzá legközelebb volt. Az állat futni kezdett, még pedig abban az irányban, a honnan egy mászái morúo jött. A felbőszült állat alig pillantotta meg a gyanútlanul közeledő embert, már is iszonyú dühvel — ámbár halálra meg volt sebesítve — neki rohant; néhány száz lépésnyi távolságban azonban összerogyott. A morúo természetesen azonnal futni kezdett és hátra sem nézvén, szaladt, a mint lábai csak bírták, még akkor is, midőn az orrszarvú egy ideig már a földön hevert; a kiabálás, ordítózás, hogy nincs már semmi veszély sem, nem használt, a futót meg nem állította. Ennek látása zánzibári legényeinknek nagy gyönyörűségére szolgált, a kik egyébként bizonyára hasonlóképen cselekedtek volna.

Az e napi vadászat további lefolyásának leírása nagyon is hosszúra nyúlna. A vad ugyanis e vidéken rendkívül nagy számban volt. Négy kvagga, öt gnu-antilope és egy Bubalis caama esett zsákmányul; egy súlyosan megsebesített struccz, vérrel egészen előtött tollazattal, elmenekült. Érdekes volt, miként Teleki gróf

mondá, miként viselkedett egy csomó kíséretében levő morán, midőn a vadászat szenvedélye idővel az ő lelökben is lángra lobbant. Egyszer egy megsántított gnuantilopét vettek üldözőbe, utólérvén azt, szarvainál és farkánál megragadták és Teleki gróf elé hurczolták, hogy lőjje agyon. Jutalmul ezért későbben engedélyt kértek, hogy egy Bubalis caamát üldözhessenek, a mely állat csak könnyű sebet kapott. Nehány percz alatt a ficzkók ezt is utólérték és dárdáikkal megölték.

A benszülöttek ezen a napon nagy számmal jelentek meg. A paizsaikra rajzolt, vidéköket megjelölő czimerekből ítélve a Matumbato, Doglán és Kapotéi nevű vidékeknek voltak lakói; ez utóbb említett nevet «Kabudi»-nak ejtik ki. Ez emberek egy perczig sem alkalmatlankodtak, sőt különböző vadászkalandjaink következtében, a melyeknek hírét hallották, a legnagyobb tisztelettel tekintettek ránk; e közben majd «ngai»-knak, majd meg «morán»-oknak neveztek, a mely utóbbi czim alkalmasint kiváló kitüntetés számba mehetett.

A délután folyamán, néhány morán kíséretében megindultam a Lemeiboti-hegyre, mivel reméltem, hogy csúcsáról messzire elláthatok. A hegy aljában számos kvagga-csordával találkoztam. Nem bántottam ez állatokat, a melyek irántunk hihetetlen bizalmat tanúsítottak, a meny nyiben száz lépésnyi távolságban haladtunk el mellettök és egy sem menekült. Majdnem két órába telt, míg a csúcsra fölértünk, mert lejtői rendkívül meredekek voltak.

Föltűnt útközben a sok szép, fehér, gyakran átlátszó

kvarcz, a mely nagy darabokban és tuskókban hevert a földön. A hegyen nagy számban voltak az Antilope oreas-ok, a melyek kitünő hegymászók és egy másik őznagyságú, szürkésbarna színű (szarvatlan?) antilope-faj. A csúcsról a kilátás nagyszerű volt és kiterjedt a Kilimándsárora, valamint a Meruhegyre; a jéghideg szél azonban, mely itt fent erősen fűjt, csakhamar lekergetett.

Kevéssel naplemente előtt egy csapat, Kapotéből való elbizakodott morán, boszankodásra szolgáltatott okot. Ez emberek az egész tanya láttára legényeinkkel, a kik a patakából lopótök palaczkjaikba vizet merítettek, ingerkedtek és fenyegetőztek. A moránok egyike végül úgy neki bátorodott, hogy dárdáját embereink egyike felé, a patakon átdobta; a dárdát lefoglaltuk; végre azonban a moránnak megengedtük, hogy egy ökörért visszaválthassa; a mászái legények dölyfössége ezután egy kissé megcsappant.

Ilyen és hasonló parancsok végrehajtására szomáli embereink csodálatosan alkalmasak voltak. Olyan arczczal, a melyből ugyancsak nem lehetett semmi tréfát sem kiolvasni és minden szószaporítás nélkül szoktak az ilyen megbizásoknak eleget tenni, a melyeknek végrehajtására a zánzibáriak teljesen alkalmatlanok lettek volna.

Marha-állományunkat tizenegy ökörral és három számmal megszorítván, augusztus 18-ának reggelén tovább indultunk. Útunk a Dönye Mellevo alján északi irányban vezetett odább; kezdetben alacsony halmokkal

takart pusztán haladtunk keresztül, a mely mindig dombosabb és erdősebb lett, a mint a Turuka-fensíkhöz közeledtünk. Miként annak idején Thomsonra, a Turuka-fensík meredek oldala reánk is a várfal meglepő hatását tette, a melyből még a bástyákhoz és egyéb erődítésekhez hasonló kiugró és kimagasló építkezések sem hiányoztak; a kis Kimbajhegy, kiágazó fensík, a melyet balra elhagytunk, mint a várnak valami külső erődje, szintén teljesen beleillett a képbe. Csak jelentékeny, fásasztó menet után érkeztünk a fensík lábánál elterülő kiszáradt patakmederhez. Gnájsz-tuskók töltötték ezt meg és csak kedvező fekvésű helyeken találhattunk zöld, zavaros vízmedenczéket; egyeseknél észre lehetett venni, hogy emberi kéz fogta töltéssel körül.

Menet közben alkalmunk volt megfigyelni azon pusztításokat, a melyeket az elefántok képesek végrehajtani, midőn eledelőket keresik. Erős fák gyökerestül ki voltak tépve; másoknak kérge hiányzott föl a koronájukig; a földet pedig számtalan ág takarta.

Teleki gróf, midőn tanyánk helyére érkezett, négy darabból álló elefántcsordát látott meg; délután fölkerelkedett, hogy őket fölkeresse; magam a folyó kartografiai fölvétele céljából a tanyán maradtam.

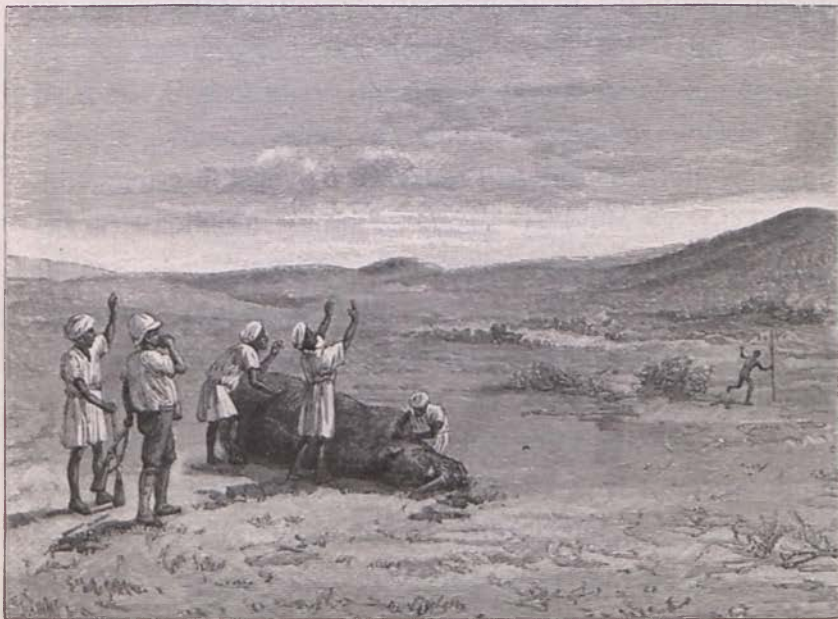
Késő délután azt a hirt kaptam, hogy a tanyáról négy elefánt látható. Az állatok körülbelül 20 percznyi távolságban, lapos dombon, sűrű bozótban állottak, helyükből el nem mozdultak és a mint látszott, pihenőt tartottak. A kérdéses elefántok nyilvánvalóan ugyanazok az állatok voltak, a kiket Teleki az idejövétel alkalmával

látott; a gróf azonban más irányban indult el; nem kellett tehát tartanom, ha vadászatukra meg is indulok, hogy őt zavarni fogom. Kisérőmül Dsumbe Kime-meta egyik emberét választottam, a kit már előbbi vadászatokból is ismertem. Bár csak félszemű volt, megbízhatónak és nagyon hasznavehetőnek tartottam. A nap már a látóhatár széle felé közeledett; időt vesztegetnem tehát nem szabadott; csak az irány felől tájékozódunk, a melyben az állatok állottak. Hasszán fölfogta a 8. kaliberű puskát és azután útnak indultunk. Sűrű bozótba jutottunk, kétségtelenül az elefántok közelébe; keresztül-kasul be is jártuk, de sem az állatokat, sem nyomaikat nem találhattuk meg. Keresgélve így az alacsony dombot már egészen megkerültük, minden irányban kémlelődtünk, de a szürke legények egyikét sem bírtuk fölfedezni: a csalódás érzetével lelkünkben, haza indultunk. Végül mégis eszembe jutott, jó volna fölmenni egy 10 méter magas sziklára, hogy annak csúcsáról alaposan körülnézzek; többre nem gondolhattam, mivel a nap már-már a látóhatár alá merült. A szikla csúcsára alig értem föl, már is megpillantottam a négy állatot. Most is ott állottak, a hol azelőtt; nyilvánvalóan aludtak, különben bennünket megszimatoztak volna, mert mi bizonyára többször voltunk közelükben és mindenesetre szűk körben őket körüljártuk. Most azonban már egy perczig sem lehetett többé várakoznom, ha a rövid szürkületben, a mely a téritők között a nap lementét követi, még lövéshez akartam jutni. Az agyarak fehérsége a szürke és zöld színű környezetből élesen kivált, nem

volt tehát nehéz a csoportból a legnagyobb elefántot kiismernem. Nagy hamarosan még a szél irányát állapítottam meg; kedvező volt; azután pedig egyenes irányban, gyors léptekkel siettem a csorda felé. Nemsokára közelében voltunk, de bármennyire keresgeltük is szeminkkel a bozótok közt, egy négyzet hüvelyknyit sem tudtunk a szürke hústömegekből megpillantani. E közben erősen megszőgelt czipőim alatt a gnájszlapok és a törmelék nagyon is erősen csikorogtak, bár lehetőleg halkkal akartam lépegetni. Már-már le akartam czipőimet vetni és harisnyában folytatni a vadászatot; a sűrű tömegekben szerte heverő tövisek miatt azonban még sem tartottam ezt tanácsosnak. Óvatosan, mintha életünk függne tőle, csúsztunk tovább egy magános akáczbozóthoz; oda érkeztünk, előttünk voltak az elefántok. Helyünkről azonban csak a hosszú agyarájú himet láthattam, a melynek fölkeresését célunkul kitűztük. A bozótól félig eltakarva, tőlem, miként később megállapítottam, 23 lépésnyi távolságban állott, semmivel sem törődve; csak néha-néha nyúlt orrmányával egyik vagy másik ág után. Mivel alkalmas célponthoz jutni nem voltam képes, aggodalmas türelmetlenséggel nézegettem lassú mozdulatait. Az elefántvadászatban ugyanis akkor még semmi tapasztalatom sem volt és testének csak arra a részére lestem, a hol az állat szívének kellett lennie. Jó ideig tartott azonban, míg ez a hely szabaddá lett, a mit azonban nem tartottam nagyon nagy bajnak, mert sem előbb, sem később még csak hozzáfoghatólag sem voltam annyira fölizgatva, mint ebben a perczben.

A fedezetemül szolgáló akácbozótnak messze kinyúló tövises ágazatai a lövésben szintén akadályoztak; egészen hasra kellett feküdnöm és az alacsony ágak alatt czéložnom.

A hatalmas állat végre egy fél lépést tett előre,

TAVALA MORÚO! (ÁLLJ MEG MORÚO.)

hogy orrmányával egy különösen sűrű lombozatú ágat megfogjon; oldala ezáltal nem vált ugyan egészen szabaddá, de a félhomály tette kényszerített. Fekve, a mint voltam, a nehéz puskát vállamhoz szoritottam, — épen az alaktalan fülnek szélére, az állat lapoczkájára pontosan ráczéloztam — és puskámat elsütöttem.

Abban a perczen arczomon kemény csapást éreztem, egyszersmind láttam, hogy a még füstölgő puskára a vér csak úgy ömlik. Nem tudtam hamarjában fölfogni, hogy tulajdonképen mi történt, de nem is volt időm a gondolkozásra, mert minden figyelmem arra volt fordítva, a mi előttem végbement. A megsebesült elefánt felém fordult és nyilvánvalóan készen a támadásra, egy lépést tett felém. Testét összehúzta, hogy magasabbnak, karcsúnak és keskenynek látszott, hatalmas füleit szétterjesztette, orrmányát pedig, a mely kigyóvonalakban meggömbülve folytonosan mozgott, fenyegetőleg feltartotta a magasba. Mindkét oldalán, vállal vállához támaszkodva, szintén magasra emelt ormánnyal és szétterjesztett fülekkel másik két elefántkoponya tünt föl, mögötte pedig a csorda negyedik tagja vált láthatóvá. Mozdulatlanul állott a csoport és erősen szimatolt meg nézett akáczfaberkünk felé; e közben kínos csend uralkodott, a melyet csak vérem szakadatlan csepegése zavart meg. Az arczomba kapott csapástól egy kissé el voltam kábulva. A vadász vad szenvedélye is elmúlt tőle; képtelennek éreztem tehát magamat, ha szükséges lett volna, még védelmemre vagy megmentésemre is, egy lövést tenni.

Az az egy pár másodperc, a melynek tartama alatt az elefántok szimatoló állásukban megmaradtak, végtelennek látszott, mint az örökkévalóság. Végre mind a négyen egyet fordultak és ellenkező irányban áttörttek a bozótokon. Nemsokára az ágak recsegése is elnémult.

Az arczomhoz nyulván, megtudtam, hogy orrom ketté van repesztve; jobb oldala egészen félreállott. Az elefántfegyverek lökését a puskaagy végébe erősített kaucsukpárna annyira enyhíti, hogy alig érezhető; e helyett azonban a cső szokott lövés közben fölfelé ugrani. Ezt a tapasztalatot ugyan már több ízben tettem; a kérdéses pillanatban azonban nem ügyeltem rá; azonkívül fekvé lőttem, a mit ilyen nehéz puskákkal nem szabad megtenni. A baloldali kakasnak meglehetősen éles szegélyű szárnya a visszaverődésnél az orrom egyik oldalát egészen, a középsőt pedig félig átszakította. Mennyire örültem most, hogy az elefántfegyverekkel való lövésnél mindig szem előtt tartottuk e szabályt: mind a két kakast soha sem szabad fölhúzni!

A mint tudtam, orromat bekötöttem; még megnéztem, vajjon az elefánt nem hagyott-e vérnyomokat, azután pedig már teljesen sötétben hazaindultam. Teleki gróf, a ki midőn tanyánkra érkeztem, sátrában épen fürdött, a lövést hallotta; meg is kérdezett, a mint meglátott, hogy miként sikerült a vadászat. Sebem, elég sajtászerűen egy cseppet sem fájt; mivel pedig a kaland nagyon könnyen sokkal rosszabb véget érhetett volna, maradt még annyi jó kedvem, hogy nevetve ezeket felelhessem: «az elefánt, meg én is véres nyomokat hagytunk hátra».

Vérrel elborított állapotomban azonban legkevésbé tetszhettem nevetőnek; Teleki gróf sietve ki is hozakodott mindenféle khirurgus-eszközökkel, különböző karbol- és szublimátoldatokkal és valóságos hegyet alkotó

kötőszerekkel; azután pedig egy lámpa fényénél összes orvosi tudományát kifejtette, hogy a testi sérülésemet ismét jóvá tegye. Álarcczal, a mely kemény és feszes volt, mint valami gipszkötés, végül magától elbocsátott.

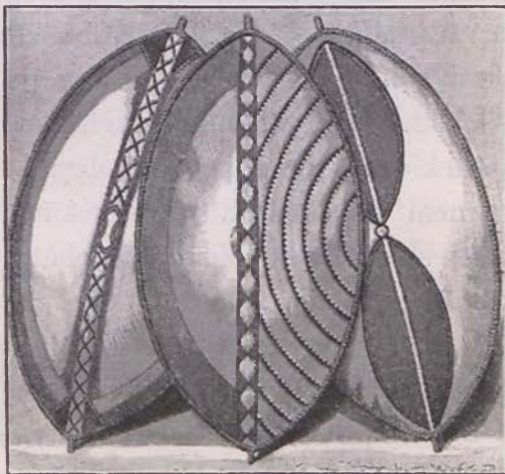
A gyógyulás fájdalom nélkül ment végbe, de hosszú hat hónapra volt szükség, míg teljessé lett. Csak keskeny sebhely és orrom végének tartós érzéketlensége emlékeztetett még későbbben is első elefántvadászatomra.

Teleki gróf a köves felület miatt az elefántcsordát nem tudta megtalálni; keresés közben egyébiránt útjáról egy oroszlánnal való találkozása is leterelte. Követvén azon patak mentét, a melynél mi tanyáztunk, a bozótból oroszlán ordítását hallotta és csakhamar rá, 150 lépésről az állatot magát is megpillantotta. Az oroszlán, a mely, a mint látszott, a vadászt csak ekkor vette észre, meghökkenve megállott és így jó lövés megtételére a lapoczkájába, alkalmat adott. Teleki gróf az 500. expresszel lőtt; az oroszlán tántorogni kezdett, hirtelen azonban a bozótban ismét eltűnt. Véres nyomait jól láthatták; azonkívül ordításával is gyakrabban elárulta magát, fölthalálható még sem volt; a mint Teleki 80—100 lépésnyire megközelítette, ordítva föl- és tovább állott. Idővel mindig bajosabb lett nyomának követése; végül pedig a lenyugvó nap a vadászatnak véget vetett.

A rákövetkező éjjel, több oroszlán volt a tanya közelében hallható, sőt reggel felé három is egyszerre.

Dél előtt Teleki gróf a megsebesült elefánt üldözésére indult. Az irányt, a melyben az állat haladt, ezer lépés-

nyi távolságra könnyű volt követni, mert a vérnyomok, helyenként pedig véres ganéja elárulta. Teleki gróf képes volt azt is megállapítani, hogy az elefánt a csordától csakhamar elvált és a maga útján ment tovább; meg azonban nem találhatta, mert a sziklás talajon nyoma veszett. Ezután Teleki a megsebesült oroszlán nyomait

MÁSZÁI PAIZSOK.

követte; a keresés azonban itt sem vezetett eredményre.

Turukától a Kikuju határon fekvő Ngongo Bagászhoz, a Mászáiföldön a keleti útat követő összes kereskedő karavánok célpontjához, két út vezet. Az egyik a Turukapatak mentén nyugatnak, azután pedig a Dönye Erök la Kapotéi-hegy alján északnak visz; ezt az útat szokták a karavánok mindig követni és ez volt mi

előttünk Thomson útja is. A másik a Turuka-fensíkon keresztül, a Dönye Erók la Kapotéitól valamivel keletre, északnak visz. Ez utóbbi, a mint mondák, a nehezebb; első két nap lakatlan vidéken megy keresztül, mi mégis ezt választottuk, mivel így lehetővé vált, hogy Thomson útvjáról egyszer letérjünk.

Élelmi szereink azonban csak egy napra futották; meg kellett tehát még elindulásunk előtt próbálni, hátha vehetnénk a mászáíktól. Közelebbi környékünkön csak egy katonakrál volt, a melyben hét morán és ugyanannyi ditto lakott. Ezek, valamint egyéb moránok, a kik Doglánból jöttek, meg-meglátogatták ugyan tanyánkat, de már arra nem vállalkoztak, hogy nekünk marhákat hozzanak vagy szerezzenek. Maktubut tehát 30 emberrel Doglánba küldöttük, a miért azután több napig le voltunk kötve.

Maktubu már harmad nap üres kézzel visszajött a tanyára. Dsumbe Kimemeta feledékenysége folytán csereárúk nélkül ment el és így marhát nem vehetett; másrészt pedig a mászáíkat sem tudta rávenni, hogy eladásra marhákat hozzanak. Készletünk elfogyott; a vadászat az nap egy mpala-antilopén kívül semmit sem hozott; ezért ez egyszer hoppon voltunk; sehol semmink sem volt az üres gyomrú emberek számára, a kik hosszú arczczal bolyongtak ide s tova. A nap a hegyek mögött már letünt és vele együtt a remény, hogy bármely oldalról még valami segítség jöhetne, midőn egyszerre, mindenkinek örömére, hat állatból álló zebra-csordát jelentettek be. Teleki gróf azonnal a hely

szinére sietett; csakhamar el is dördültek a lövései, kíséretökben azután a tanyán valóságos diadalmi ordítás hangzott föl. A tüzek pedig, a melyeket az emberek napközben hiába tartottak készen, végre pedig, midőn már minden reményök letűnt, elhagyták aludni, ismét föllobogtak, mielőtt még a vadászat eredményét ismerték volna. Mert, hogy egy darab vadra számíthatnak, abban nem kételkedtek; azonban kettő is kijutott. Ezzel a szükség véget ért és a közhangulat csakhamar ünnepvivé vált.

Turukában a kereskedők tőlünk elváltak, hogy Ngongo Bagászt a nyugati, Doglánon át vezető úton érjék el; Dsumbe Kimemetának emberei — szám szerint körülbelül ötvenen — bennünket még tovább kísérték.

A kereskedőknek mindeddig nem igen volt alkalmuk, hogy teherhordó-állatokat szerezzenek, mert ezekre első sorban mi tartottunk számot. Kapotéiban, a hová mi mentünk, állítólag azok nem voltak kaphatók, ellenben Doglánban igen. Talán azt is remélték, hogy itt elefántcsont üzleteket csinálhatnak vagy pedig megelégtették azt a szigorú fegyelmet, a melynek magukat a mi karavánunkban alá kellett vetniök; szóval, innen kezdve a maguk útján mentek, mi pedig legkevésbé sem sajnáltuk.

Augusztus 22-én útra keltünk. A Turuka-fensík felső széle meredeken, mint valami fal ereszkedett lefelé. Az ösvény szakadékban kigyózott fölfelé és bár csak 100 méternél kevéssel nagyobb magasságot kellett meg-

másznunk, fölmenetünk mégis hosszabb ideig tartott. A tetőre fölérkezvén, mivel a kilátást sem fák, sem bozótok meg nem zavarták, az egész nagy Turuka-fensíket beláthattuk.

A teljesen sík felület kopár; rövid pusztai fű továbbá obszidiánnal és vörös meg sárgaszínű jáspisdarabokkal keverten vulkánikus törmelék, homok és hamű takarja a földet. Egyedül a nyugati széle meredek, kelet felé szelíden lejtősödik és fokonyként beleolvad a síkságba; északon a 2000 méter magas táblahegyig, a Dönye Erök la Kapotéig nyúlik. A Turuka-fensík, meg az előtte emelkedő szintén táblaalakú Kimbájhegy, valószínűleg úgy keletkezett, hogy a metamorfikus alapot láva öntötte el; útunk közben erre nézve számos bizonyítékot találtunk. A tűzforrások, a melyek ezen, mindent nivelláló láva- és hamúrétegeket kihányták, odébb valahol észak felé lehettek, mert a közelben a leggonosabb körütekintés daczára sem tudtunk ilyeneket találni.

Jó sokáig tartott, mig a fensíkre az összes teherhordók és összes állataink följutottak; ékkor is Dsumbe Kimemetára kellett még várakoznunk, mert az utolsó pillanatban is akadt mindenféle lebonyolítani való üzlete a hátramaradt kereskedőkkel. Csak 10 óra felé indulhattunk el igazában, a mi tekintettel arra, hogy jelentékeny utat kellett megtennünk, elég későn volt.

Teleki gróf időközben elejtett egy Gazella Spekei-t, a mely föltünően vörös színű és pendantja volt annak, a melyet a Ngare na lallá-nál lött. Délben strucz-

czok és nagy számmal orrszarvúak tüntek föl. A napi élelmet biztosítandó, Teleki gróf a karavánt megállította és vadászatra indult. Ez azonban nem volt olyan egyszerű dolog. Az orrszarvúak egészen szabad, fedezet nélküli mezőkön állottak vagy heverték; úgy férhetett

tehát a vadász csak hozzájuk, ha figyelmeket magáról másokra fordított. Az első lövések után az állatok menekültek, ezért

üldözni kellett őket. Mivel azon irányok,

a melyeket a megsebesült

orrszarvúak követtek, egymást

gyakran keresztelték, majd

az egyik, majd a másik

állatra folyt a vadász

szat. Miután ily

módon kettőt

leterített, Teleki

gróf egy harmadiknak

fölkeresésére in-

dult, a mely

valahol leheve-

redett.

Csakhamar

meg is találta;

azon hitben,

hogy súlyosan

megsebesült ál-

lattal áll szem-

GEZILÁ HALÁLA.

ben, egészen nyugodtan közeledett feléje. A gróf azonban csalódott.

Az orr-szarvú, a kinek semmi baja sem volt, 40 lépésnyire engedte magához közeledni. ekkor azonban egészen váratlan dühvel rohant rája. Teleki támadását a vállába irányzott lövéssel még idején visszaverte, midőn pedig erre az állat megfordult, egy második lövéssel a hátulsó lábát összezúzta és azután megölte.

Egy negyedik orrszarvú, a melyet semmiféle fogással sem lehetett rábírní, hogy oldalát mutassa, válláiba és fejébe hét expressz-lövést kapott; ennek daczára, mivel üldözése nagyon is nagy idővesztéssel járt volna, elmenekült.

Ezeken kívül még másik öt orrszarvút lehetett látni; kettejök apró kölykeivel járt.

Bármily érdekes volt is a vadászat, a mely az egész karavánnak jelenlétében folyt le, mégis örvendtünk, midőn délutáni 2 óra 10 perczkor tovább indulhattunk, mert a kopár, árnyéktalan síkságon nagy mértékben tűrhetetlen hőséget kellett szenvednünk.

Északnak, a Dönye Erók alja felé irányítottuk lépteinket; a talaj idővel halmosabb, a hegy közelében pedig dombosabb is lett, sőt növényzetet is láthattunk megint.

Délután öt óra körül Migungani nevű tanyahelyre, száraz patakmederhez érkeztünk, a melynek partjain akáczfák nőttek. A földolog, a víz, azonban hiányzott.

Kegyetlenül csalódván, az emberek mindenfelé keresésre indultak. Szomáli legényeink, a kik ezt a szük-

séget már hazulról megszokták és igen kitünő nyomozó tehetséggel voltak megáldva, a hegyszakadékokban, mielőtt még egészen besötétedett volna, találtak egy kis vizet.

Másnap útunk, a lapos hegy keleti oldalát megkerülve, északnak vezetett. A tájék, a melyen át kellett mennünk, bármi egyéb, csak szép nem volt. A hegy lejtői kopárak, a síkságot is csak gyér és csak helyenként takarta fű; nagyobb területeket láva, homok vagy vulkánikus törmelék fődött. Az útunkba eső összes vízmosások kiszáradtak; tikkasztó hőségben, a mely még soha annyira nem bántott, mentünk ezen egyenetlen felületű földön, dombnak föl, dombnak le. Kapotéi lakott része felé közeledtünk végre, csakhamar morúok is jöttek velünk szembe, azonkívül marhacsordákat is láttunk.

A benszülöttektől megtudtuk, hogy a tanyahely, a melyet menetünk céljául kitűztünk, nagyon is messze van, de, mondák, ismernek ők egy közelebb fekvő, vizet tartalmazó helyet; oda el fognak vezetni. Nehány, elég sűrű népességű mászái král mellett haladtunk el egy hegyszakadékhhoz hasonló patakmederhez, a melynek sziklás oldalán valamivel dél előtt tanyát ütöttünk. A patakmeder csaknem teljesen ki volt száradva; vizet csak egyes, kedvezőbb fekvésű lyukakban találhattunk. Fa és bozót teljesen hiányzott. A főzéshez való vizet és a tűzrakáshoz szükséges rőzsét embereinknek a mászái asszonyoktól és fiuktól, a kik azt messziről hozták, venniök kellett.

Ez volt a legkietlenebb vidék, a melyet a forró égövi Afrikában mindedig láttunk. Ennek daczára, a mint látszott, sűrű népesség lakott rajta; mászáí férfiak, asszonyok és harczosok sűrű csapatokban fordultak meg a tanyán, de békésen viselkedtek; ezért nem is tartottunk semmitől sem, midőn boma nélkül töltöttük köztük az éjjelt.

A katonák dárdái föltünően hosszúak és jó erősek voltak. A sok nép között, a mely közöttünk sürgött-forgott, találkozott egy pár ifjú is, a kik csak nem régen estek túl azon már említett operáczión, a mely után az apai krált a morán krállal kell nemsokára fölvaltaniok. Ezek az ifjak cserzett kecskebőrből kötényt viseltek, a mely válluktól kezdve bokáig takarta testöket; fejöket két hosszú struccztoll és kis madárbőrökből készült koszorú ékesítette. Fegyverekül kis ijjakat és nyilakat hordtak, melyeknek hegyén agyag- vagy sárgolyók voltak.

A benszülöttek, várakozásunk ellenére, eladásra meglehetősen sok ökröt hoztak; tanyánkon ennek következtében a lehető legzajosabb volt az élet.

Rám nézve ez az élénkség csakhamar nagyon kellemetlenné vált, mivel komolyan beteg lettem. Már Turukában éreztem első jeleit annak, hogy beleimben valami bajom van; ezen a napon azonban, rögtön a tanyára érkezésem után, betegségem éles fájdalmak közt hevesen kitört; ezért is, bár a sátramban levő hőség elviselhetetlennek látszott, kénytelen voltam az ágyban maradni.

A dolog diszenteriának, tehát hosszú, kétségbeesett betegeskedésnek volt kezdete, mivel a baj igazi karakterét csak sokkal későbbben ismertük föl.

Augusztus 24-én tovább indultunk. Karavánunk kíséretében néhány mászái asszony is volt, a kiket embereink terheik hordására fogadtak föl. Ezek a sovány apró teremtések rendkívül inasoknak és kitartóknak bizonyultak és a 35 kilogrammos terheket egész könnyedén vitték a hátukon; a homlokuk köré kötött bőrszijról lógtak le tehercsomóik.

A Kapotéi-fensík továbbra is majdnem teljesen kopár maradt; kelet felé meredekebb, mint észak felé. Menetünknek mindjárt kezdetén nagy mászái král mellett haladtunk el.

Épen ekkor nagyszámú marhát hajtottak ki a legeelőre; az emberek is tömegesen tódultak ki, hogy nevetés és kiabálás közt nézzék, a mint elvonulunk; követni azonban senki sem követett. Útunk azután különböző sziklás hegyhátakon át, néhány elhagyatott král mellett vezetett el. A száraz, sziklás patakmedrekben, a melyeken átkeltünk, csak ritkán láthattunk egyes, zavaros zöld víztócsákat.

Az egész vidék rendkívül kiaszott, szomorú képet nyújtott. E menetünk közben föltűnt a Dönye Lamujo (relativ magassága körülbelül: 500 méter), a melynek északi lábánál a Ngongo Bagász nevű tanyahely fekszik.

Déltájban egy tócsához érkeztünk. Teleki gróf ott egy Bubalis Caamat lőtt, a mire azután telelepedtünk.

Másnap, négy órai menet után egy nagyobb, náddal benőtt tócsához érkeztünk. Én ez utat, mivel már négy nap óta semmit sem ettem, számárháton tettem meg, a mi nem volt valami nagy gyönyörűség, mivel az ottani afrikai szürkék megszokták csapatokban járni és egészen szerencsétleneknek érzik magukat, hogy ha őket különválasztják; engednem kellett tehát és elviselnem mindazon ütéseket és lökéseket, a melyeknek az ember köztük járván, ki van téve.

A karaván egyik tagja, Gezilá aszkár, a ki néhány hét előtt az erőnek és duzzadó egészségnek igazi mintaképe volt, miként én, diszenteriában szenvedett; csak-hogy ő magát sokkal rosszabbul érezte. Gondos ápolás daczára — az utóbbi nyolcz nap alatt kizárólag a mi csekély rizskészletünkből élt — gyorsan csontvázzá soványodott. Midőn reggel meg akartunk indulni, már alig lélezett, vitetnünk kellett. Dualla és egy másik vezető vitte, mivel a többiek már mind előre siettek. Mialatt a két utóbbi a közeli berekben, a hordozó ágynak való botokat vágta, a haldoklót őriznem kellett, mivel a dögevő-keselyűk egészen tolakodó módon röpdöstek körül; ez rám nézve annál utálatosabb és hatásosabb látvány volt, mert a hasonló halállal biztató betegség az én beleimben is dúlt. Gezilá még ugyanaz nap, menetközben meghalt.

A mint a Dönye Lamujohoz közeledtünk, a vidék mindig szebb lett.

Ezen, délről észak felé huzódó hegynek keleti oldalán több jelentéktelen forrás, meg egy «Morio»

nevű patak fakad. Mindezek a vizek keletnek folynak, a Kikujuból jövők egy részével egyesülnek és a Kaját, a Malindinál az Indiai oczeánba torkoló Szabakinak felső folyását alkotják.

A hegy alját meglehetősen sűrű növényzet takarja. Délen csak egyetlen egy fanemű növény, a «morio» méregfa (*Acocanthera Schimperii* Hochst. Bth. et Hook) fordul elő. Hildebrandt ezt Távetában és a szomáliak félszigetének északi részében, az Ahlhegységben már előbb is látta. Megsűrített nedvét, miként ott, úgy ezen vidékeken is nyilméreg gyanánt használják. A morioval borított vidéknek nagyon sajátságos a külseje, mert az otromba alakú fák rendkívül merevek, olyanok, mintha ki volnának faragva; annál föltünőbb ez a dolog, mivel, a mint látszik, sem maguk között, sem pedig közelükben más növényt nem tűrnek és így a csak $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ méter magas, zömök törzseiken a tömör, golyó-alakú lombkoronák a sárga pusztából tisztán és élesen válnak ki. Ezen vidéknek moriofái gyér berkeket alkotnak, mindnyájan egyforma nagyok; törzsük látszólag vastag ugyan, de a valóságban számos vékony, hajlított törzsecskékből vannak összetéve, a melyek szőlőtőkékhez hasonlítanak. A levelek kicsinyek, meglehetősen merevek; a virágok szintén kicsinyek, az orgonafa virágaihoz hasonlók, rózsa- vagy fehéres színűek és rendkívül aromatikusság, kellemes illatúak. A kikujuiak és ndorobbok nyilaikat a gyökerek megsűrített nedvével mérgezik meg. A bensülöttek és a kereskedők a fát rendkívül mérgesnek tartják és még az édes illatú

virágokat sem merik megszagolni. A mi véleményünk szerint azonban a moriofa nem olyan szörnyű mérgeges; a virágok illata pedig, az bizonyos, teljesen ártalmatlan.

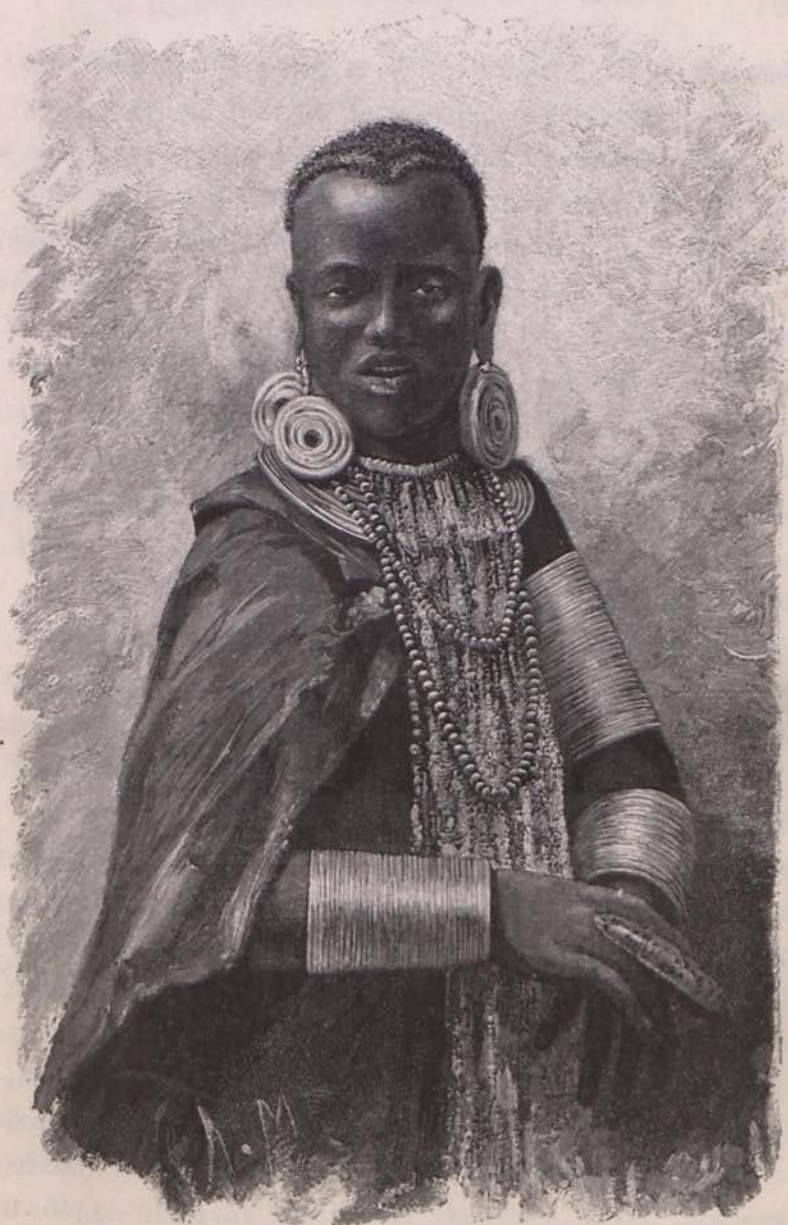
Tanyánkat csak kevés morúo és két mászái kuruzsló kereste föl, a kik aránylag fiatal emberek voltak és területükön bizonyára nem játszották a korifeusok szerepét.

Ők voltak az első leibonok, a kiket Mászáiföldön láttunk. Ruházatul, a szokásos kecskebőr helyett, kanikit (blue baft) hordtak. Egyikök a nyaka körül egy csomó nagy, sajátságos alakú gyöngyöt, fején pedig pléhből theás kannát viselt.

Itt számomra egy fazék jó, friss tejet vehettünk; az igaz, ára akkora volt, mint egy ököré. A mászáiknál ugyanis a tej nagy tiszteletnek örvend. A fölforralását, miként már említettem, megszenteltségtelenítésnek tekintik; azt is hiszik továbbá, hogy bárminek belekeverése a tehéntejbe, az illető állatot tejétől megfosztja. Beh kár, hogy ez a hit a mi tejes gazdáinknál még mindeddig meg nem gyökerezett.

Migungani óta mindennap híre járt, hogy estére a Moriopatakhöz érkezünk; tetteleg azonban csak augusztus 26-án, kora délelőtt jutottunk el hozzája. A tájék mindeddig alacsony dombokkal volt takarva és morio-fákkal elég sűrűen benőve; tovább észak felé azonban ez a fa egészen eltűnt; helyét különböző más lombhullató fák foglalták el.

A benszülöttek nagy számban jelentek meg és csakhamar élénk marhakereskedés keletkezett, a melyen

MÁSZÁI SZJANGIKI.

OSZK

Magyar Tudományos Akadémia

azonban csakis beteg marhák kerültek eladásra; néhányát ezen állatoknak nem is lehetett megenni és pedig nemcsak mi európaik nem tudtuk húsukat élvezni, de sokkal kevésbé elkényeztetett embereink sem. Tanyánkon a benszülöttek, miként mindig, jámborul viselkedtek.

Augusztus 27-én érkeztünk meg végre Ngongo Bagászhoz, a «Bagászi-forráshoz», a Mászái- és Kikujuföld határán fekvő fontos tanyahelyhez. Mivel a Dönye Lemujo, a melynek mi a keleti oldalán maradtunk, közelünkben állott, a vidék dombosabb volt, mint azelőtt. Útunk, a mely gyönyörű erdőségek között, későbbben szép legelőkön, azután ismét több kisebb, kövér fúvel szegélyezett vízeren vezetett keresztül, elragadó volt; nekünk, a sivatag, víztelen Kapotéi-fensíkon keresztül-vezető több napi menet után, ez a vidék kettősen szépnek látszott.

Ekkor csak kevés mászáival találkoztunk; egyedül egyszer, midőn az erdő szélén fekvő két král mellett haladtunk el, bukkantunk egy nagyobb csapatra. Asszonyok, gyermekek, fiuk és leányok, moránok és morúok nagy tömegekben siettek felénk, kacagtak és nevettek, csupa pajzanságból és jó kedvből kiabáltak és megbámulták az elmenő karavánt. Nehány asszony kis csomókban eleuzine-lisztet, dohányt, czukornádat és más efféle ennivalót, a mit a kikujuiaktól szoktak becserélni, eladásra magával hozott; mi azonban, mivel mindegyikünk azt hitte, hogy a legközelebbi magaslat mögött már a tanyahelyet találja meg, megállapodás nélkül

gyorsan haladtunk tovább. De csak dél felé állapotunk meg egy meglehetősen kopár, lapos dombon, a sekély völgyteknőben eredő, nádas bagászi forrás mellett.

Ezzel útunknak egy másik, a Mászáiföldön keresztülvezető szakaszát fejeztük be; itt állottunk most a Kikujuföld küszöbén, kalandokban gazdag, nehéz időszak kezdetén.

V. FEJEZET.

A K e n i á h o z.

(1887. augusztus 27-től október 8-ig.)

A kikujuiak hírneve. — Czölöpkerítéses tábor. — A mászáik hunczfutságai. — Érintkezésbe lépünk a kikujuiakkal. — Barátságkötések. — Esőt árasztó bűvészmesterségünk. — A mászáik szerelmi élete. — Átkelünk Kikuju határán. — Üdvözlő sauri. — Kutire Kimandaja. — Első fogadtatásunk az országban. — Kellemetlen tanyai élet. — A mód, a hogyan utaztunk. — Esőt árasztó sauri. — *Orioi muma*. — A rossz utak Kikujuországban. — Az első harcz. — Békét kötünk. — Egy napi pihenő. — Az ellenségeskedések megújulása. — Küzdelem a kikujuiak közt. — Hamis hírek. — Veszedelmes átkelés egy patakon. — A második harcz. — Kikujuország keleti határa mentén. — Gazdag vidék. — Dr. Fischer G. útja Kikujuországon keresztül. — A Kenia első megpillantása. — A kikujuiak egyenetlensége. — A harmadik harcz. — Abadi halála. — Az északi határon. — A kikujui út vége. — Útunk Ndoroba. — A kikujuiak és országuk.

A ngongo-bagászi tanyahelynek igen csinos környéke volt. Dél felé terjedelmes legelők terültek el, a melyeket a mászáik nagy marhanyájai élénkítettek meg. Tanyánk a rét északi szélén, sűrű, lombos erdő mellett állott, a melyen túl Kikuju hirhedt népe tanyázik.

Eltekintve a számos kereskedő karavántól, a melyek

itt elvonultak, előttünk már az angol J. Thomson és a szerencsétlen Hannington püspök is tanyázott e helyen, a mely utóbbi azután Uszogában életét veszté hiteért.

Ngongo Bagász a karavánokra nézve igazi oázis a pusztában. Élelmi szereik, a melyeket északnak vezető útjokban a Kilimándsáronál vásároltak, idáig érve már régen elfogytak; további előnyomulások az elefántcsontban gazdag Leikipia vagy a Baringi-tó vidéke felé pedig legyőzhetetlen akadályokba ütköznék, ha Kikujországa maga gazdag termékeivel nem feküdnék útjokban. Az élelmi szereket vagy Ngongo Bagászban vagy Mianszini-ban — tovább északnak, Kikujországa nyugati határán fekvő helyen — vásárolják be. Az utóbb nevezett ponton ndorobboiak közbenjárásával, Ngongo Bagászban pedig közvetlenül történik a kikujuiaktól a bevásárlás.

Míg ide meg nem érkeztünk, ez országról és lakóiról csak kevés biztos hírt hallottunk; most azonban nem volt hossza-vége a nagy számukról, a ravaszságukról és ellenséges indulataikról szóló rémes történeteknek. Egy mombaszi karaván állítólag kevés évvel ezelőtt megkísértette kelet felől benyomulni Kikujországa; e vállalatánál azonban tönkre ment. Ezen idő óta nem akadt többé kereskedő, a ki, a monda szerint, sűrű erdeiben, mérgezett nyilaival leselkedő benszülötteket, saját országukban fölkeresni merészkedett volna. E mellett azonban két emberünktől azt is megtudtuk, hogy a vállalkozó Dr. Fischernek, midőn Kavivondoból a tengerpartra visszatért, természetesen csak fegyvereinek bőséges használata mellett, sikerült a kikujuiak országán

valamivel tovább északnak, valahol keresztül hatolnia; ha szükséges lett volna, egy okkal több volt ez arra nézve, hogy megalkotott tervünk végrehajtásához ragaszkodjunk és a Keniát, bár midőn hírét vették, maguk a mászáik is gyanúsán rázták fejüket. Kikujországon keresztül igyekezzünk elérni.

Ngongo Bagászban a tanyát tövissövény helyett, 3—4 méter magas czölöpfallal szokták biztosítani, nem azért, mintha a karavánokat különös veszély fenyegetné, hanem egyszerűen azért, mert e vidéken a tövises bozót kivételesen hiányzik; a közönséges tövises boma egyébként sokkal hatásosabb védelmet is nyújt. A czölöperítés fölépítése nem csekély munkába kerül; sok jó baltára és egy pár száz erős karra van szükség, hogy rövid idő alatt készen legyen; nem is készültünk el vele csak másodnap, ámbár egy előtalált régi bomából sok anyagot használhattunk föl. E két nap alatt ezen, a világnak egyébként oly csöndes zugában nagy is volt az élénkség. Embereink egy része a közeli erdőben a fák kivágásával foglalkozott, mások énekszóval hurczolták elő a fatörzseket; ismét másoknak ezalatt kétszáz lépésnyi átmérő területben, keskeny, köralakú árkot kellett ásniok, a melybe azután a czölöpöket szorosan egymás mellé, a földbe bevették.

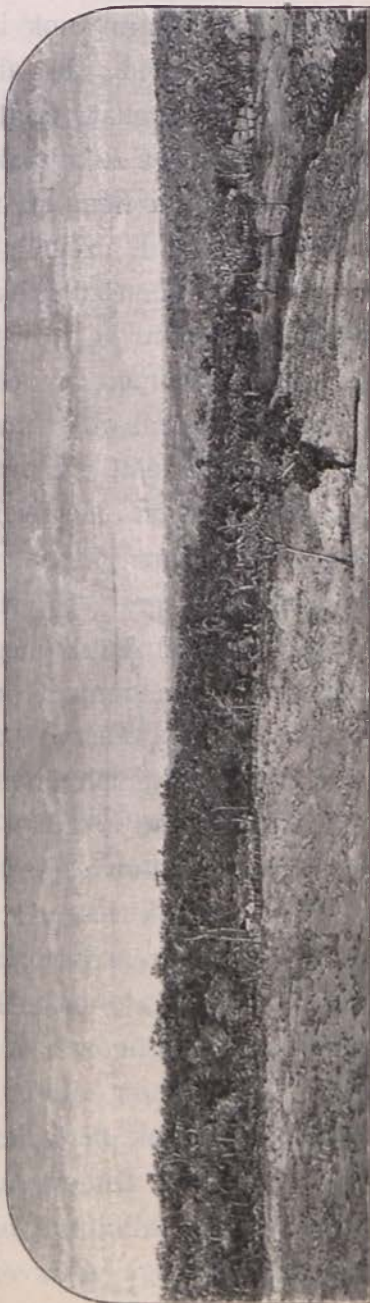
Ily módon munkálkodó embereink közt, kezdetben néhány száz tétlen mászái forgolódott; békés viszonyunkat hozzájuk azonban csakhamar egy közbejött esemény zavarta meg, a mely megérkezésünket követő napnak délelőttjén történt. Magam a sátorban betegen feküdtem,

körülöttem egy csoport békés benszülött forgolódott: hirtelen azonban hihetetlen ijedség fogta el és sivító kiáltások közt lélekszakadva elfutott. 10 másodperc múlva tanyánkon egyetlen egy benszülött sem maradt. Az asszonyok és gyermekek ordítva hazaszaladtak, a férfiak pedig 500—600 lépésnyi távolságban összegyülekeztek, folytonosan hallatván harczyi lármájukat. Az egész mozgalom oka a következő volt. Embereink egyikét, a ki fegyver nélkül ment vízért, több morán dárdájával megfenyegette; talán csak ijeszteni akarták; Maktubu azonban, a ki a közelben fát vágott, a dolgot észrevette és társaival, azokat fegyverre szólítván, a helyszínére sietett. Erre a moránok megszöktek ugyan, de harczra hívták övéiket; bár verekedésre a dolog nem került és egyetlen egy lövés sem dördült el, e harczra való fölhívásnak mégis a benszülöttek általános menekülése volt a következménye.

Teleki gróf most elküldötte Dsumbe Kimemetát a benszülöttekhez, hogy őket béke-sauriba meghívja. A mászáik kijelentették, hogy bennünket megtámadni nem akarnak és elmenetelünkben sem fognak megzavarni. Mi voltunk azonban azok, a kik vizzályt támasztottunk, ezért is velünk többé közlekedni nem fognak és marhákat sem hoznak, ha csak barátságos érzelmeink bizonyítéka gyanánt újabb hongonak fizetésére készek nem leszünk. Teleki gróf, miként üzenete szólt, kárpótlásul a megszenvedett ijedségért — kívánságukat teljesítette, mert a békét kívánatosnak tartottuk és ökreikre is szükségünk volt.

Ugyanaz nap délután két kis lopási kísérlet és egy csalás fordult elő. Kinyandsa, Tangából való parti néger és Dsumbe Kimemeta karavánjának vezetője, a tanyán kívül egy darab szarvasmarháért alkudozott. Midőn az eladó a kialakított vételárt megkapta, az ökör kötelékeit megoldotta, mire az állat természetesen rohanva hazaszaladt; a morúo szakállába nevelt. Kinyandsa pedig rászédődött. Későbbben a benszülöttek tanyánkat általában kerülték; gyakrabban csakis öregebb asszonyok látogattak meg; férfiak csak néha-néha állítottak be, leányok és gyermekek azonban sohasem. Marhákból is csak nagyon keveset hoztak.

Ennivalóért egyébként nem kellett aggódnunk. Rendes időben, a mienk-

NGONGO-BAGÁSZI TANYÁNK.

nél még nagyobb karavánok is több hónapra való élelmi szert képesek rövid idő alatt a kikujuiaktól becserélni. Olyan vásárokat, mint Afrika egyéb részeiben, itt nem tartanak; a kikujuiak ugyanis a mászáik miatt az erdőből kijönni nem mernek; a karavánoknak kell őket fölkeresniök. E célból egy jól fölfegyverzett csapat az erdőbe, a benszülöttek közelébe megy és puska-lövésekkel őket előhívja. Rövid várakoztatás után amazok rendesen megjelennek; mivel pedig fölöslegüket szivesen eladják, a vásárok megtartására időt és helyet tűznek ki. A kitűzött napon a kereskedők emberei a megállapított helyen megjelennek; néhány órával későbben száz számra jönnek ugyanoda a gabonával és gyümölcsökkel megrakott férfiak és asszonyok. A legnagyobb sietséggel kötik meg az üzleteket, mert mindkét fél egyformán remeg; néhány percz alatt halomszámra vannak az élelmi szerek gyöngyfüzérékért becserélve. Valami kis félreértés, jelentéktelen és rendesen ok nélküli jajkiáltás azonban elég arra, hogy az egész társaság eszeveszetten szétszaladjon. Ilyenformán szoktak, miként nekünk mondák, lefolyni ezek a vásárok, és bár a mindkét részről magasra csigázott félelem miatt gyakran fordulnak elő megsebesülések és halálos megsebesülések is, különösen a benszülöttek soraiban, a vásárok mégis mindig újból és könnyen létre jönnek.

Miután tanyánk berendezésével elkészültünk, Tom Charles és Dsumbe Kimemeta néhány aszkarijának vezetése alatt mi is kiküldtünk egy 50 főből álló csapatot a kikujuiakhoz, hogy velök érintkezésbe lépjünk. E csa-

pat jó későn tért vissza. Az emberek behatoltak az erdőbe, egy patakhoz értek és ott egy öreg emberre találtak, a kit valami csekélységgel megajándékoztak és neki kívánságait elmondták. Ez öreg azt válaszolta, várjanak egy kissé, ő majd fog küldeni élelmi szereket. Több órai sikertelen várakozás után az emberek egy része elvesztette türelmét és mélyebben ment be az erdőbe; Tom Charles nem tudván kellő módon rájuk hatni, velök ment. Egy óra múlva egy kis tisztásra jutottak, ott benszülötteket és élelmi szereket is találtak és ez utóbbiakból csakhamar jó csomót be is vásároltak. A benszülöttek száma azonban lassanként nagyon fölszaporodott; embereink megijedtek és eltökélték, hogy menekülni fognak; ezt meg is tették; a benszülöttek megijesztése és visszavonulásuk biztosítása végett egy párszor lőttek is a levegőbe. Embereink többi részének, a kik a pataknál maradtak, későbbben szintén nyilott alkalmá élelmi szerek bevásárlására, a melyekkel egész békességben haza is érkezett.

Czélunknak, hogy a benszülöttekkel békés közlekedésbe lépünk és rendes vásárokról gondoskodjunk, Tom Charles nem igen felelt meg; másnap tehát másik csapatot kellett az erdőbe küldenünk. Véletlenségből, midőn menekülő csapatunk a tanyára érkezett, volt köztünk egy öreg mászái asszony, a ki azzal dicsekedett, hogy a kikujuiaknál nagy tekintélynek örvend; az öreg asszony maga ajánlkozott, hogy a békét közvetíteni fogja. Rendes körülmények között ugyanis, bár a két nép közt a viszálykodás csaknem állandó, a mászái

asszonyoknak a kikujuiaktól nincs mit tartaniok. Nakairot, ez volt az asszony neve, ajándékokkal és ígéretekkel a magunk részére megnyertük és ő e percztől kezdve agent diplomatique-ként szolgálatunkban állott. Másnap embereinket ő vezette. A vásár a már említett pataknál ment végbe, a hol sok asszony, de csak négy öreg ember volt egybegyülekezve; a többi férfit készenlétben az erdő belsejében lehetett látni. Délután Teleki gróf is elment a hely színére, hogy a vásárt magának megnézzze. Megjelenése kezdetben a benszülötteket nagyon megijesztette, de későbben megnyugodtak és a fehér «szamaki»-t, így nevezik törzsfjedelmeiket, szívesen fogadták. Dsuma Musszának, a ki a kikujuiak nyelvén meglehetősen jól beszélt, erre, a jelenlevő férfiak egyikével barátságot kellett kötnie. Ez úgy történt meg, hogy mindkét fél lombcsomókkal a patakból egy kis vizet merített és kölcsönösen egymás fejére öntötte; a lefolyó, az arczon végig csörgedező vizet jobbjukkal fölfogták és megitták. Ennek megtörténte után Teleki grófnak néhány fűcsomót kellett kitépnie és a kikujui férfi fejére tennie, a mit ez hasonló módon viszonzott. A vásár ezután egészen nyugodtan folyt le; embereink pedig édes batátáktól nehéz zsákokkal megterhelve érkeztek vissza.

Már előbb vettük hírt, hogy a kikujuiak országa esőhiányban szenved; ezen a napon pedig Nakairo küldetésének első eredménye gyanánt azt jelentette, hogy az út Kikujuországon keresztül előttünk nyitva áll, ha készek lennénk az országnak esőt adni. Ez a körülmény nagyon kapóra jött; siettünk is természetesen javunkra

fölhasználni és közvetítőnőnket megbíztuk, jelentse ki a bensülötteknek, hogy mi kívánságukat hajlandók volnánk ugyan teljesíteni, de ezt csak megfelelő helyen, országuk szívében tehetnők meg.

Másnap reggel Nakairo, Dualla társaságában, megindult a kikujuiakhoz. Ez alkalommal már nem akart a pataknál megállapodni, hanem az volt szándéka, hogy az összes szamakikat egybehívja és tervünknek megnyerje. Nakairo egészen okos asszony volt. Szolgálatának őszinteségében is teljesen megbizhattunk, mert fiainak egyikét, egy leendő moránt, a kinek lábán gonosz seb támadt, tanyánkra hozta ápolás végett és itt látta, hogy Teleki gróf mily figyelemmel kezelte a sebet és a legfinomabb vászonnal kötözte be.

A bensülöttekkel való találkozás simán folyt le. Dualla biztos föllépésével nagyon jól tudott bizalmat kelteni; mindjárt első ízben sikerült is több kikujuival vérbarátságot kötnie. E célból juhokat hoztak elő; ezeknek azonban csak a máját sütötték meg, a melyet azután, egymást barátságukról kölcsönösen biztosítván, elköltöttek. E közben egy Quid pro quo is történt. Az egyik barátságra szomjuhozó kikuju ugyanis, Duallával szintén barátságra akart lépni; a lakománál azonban kutyamáját tálalt föl; képzelhető az a fölindulás, a melylyel Dualla, az igaz hitű móhammedánus ezt az ajánlatot visszautasította.

Szerencsecsillagunk úgy akarta, hogy mindjárt szeptember 1-jének reggelén egy kis eső esett; esőt árasztó művészetünknek ezt a próbáját a kikujuiak, miként

Nakairotól megtudtuk, már is nekünk tulajdonították. Küldjünk csak — így szólott továbbá a biztató üzenet — követeket hozzájuk, hogy velünk békére léphessenek. Egyéb sem kellett nekünk; Duallát és Kinyandsát kis csapatral azonnal a találkozás helyére küldöttük, a hol egy pár öreg ember már várt reájuk, hogy a békeszövetséget megkössék. Miután ez megtörtént és a benszülöttek az ilyen alkalmakkor szokásos, végtelenül hosszú beszédek elmondatták, a mieinket fölszólították, hogy mint barátjai a kikujuiaknak, jöjjenek most közelebb a telepeikhez, mert a patak melletti hely a vásár megtartására nem igen alkalmas és a mászáikhoz is nagyon közel fekszik. A benszülöttek vezetése mellett embereink azon tisztásra jutottak, a meddig mindjárt első nap Tom Charles is előhatolt. Itt olyan ijesztő nagy számú, igaz, nagyobbára élelmi szerekkel megterhelt embert pillantottak meg, hogy a mieink az erdőt el sem merték hagyni és Kinyandsa néhány társával még meg is szökött. Dualla nem vesztette el bátorságát és nyugodtan a tömeg közé ment, a melynek tagjai rendkívül izgatott magaviseletet tanusítottak. Csakhamar azonban túlnyomó nagy számú lármás benszülött közé került és ekkor már ő is bajtól kezdett tartani. A fiatal emberek, a harczosok, kardot rántván és a tömeget kiméletlenül elpáholván, csakhamar rendet csináltak. A csapásokat nagyobbára kardlappal mérték, de azért vér is folyt. Dualla kíséroi nek egy része idővel visszanyerte bátorságát és megint hozzája csatlakozott; a cserekereskedés, a melyet a benszülöttek ideges sietséggel folytattak,

a legrövidebb idő alatt ezután véget is ért. Dualla saját vallomása szerint, ezek rendkívül izgatott percek voltak, mert az iszonyú zürzavarban, a bódító lármában és a számtalan kard között, a melyek hüvelyeikből minduntalan ki-kirepültek, az ember sohasem tudta, hogy a béke milyen lábon áll. Az egyik benszülött e közben Duallának kezéből egy csomó gyöngyfüzért ragadott ki; egy másik Maktubu fejről a turbánt lopta le; a harcosok maguk azonban mindkét tolvajt egészen komolyan elverték és a lopott dolgokat visszahozták. Embereink három napi ennivalóval, a mi ekkor főképen babból, kukoriczából és kölesből állott, este tanyánkra visszatérték.

Dualla ez alkalommal két karavánbeli emberrel is találkozott, a kik évekkal ezelőtt betegségek miatt a kikujuiaknál visszamaradtak, és azóta köztük rabszolgaként éltek. Ezeknek állítása szerint, Kikujuországon keresztül békében átvonulnunk sohasem fog sikerülni, mert ha a határon lakók irántunk barátságos érzelmekkel is viselkednének, a tovább északnak lakó benszülöttek sohasem fogják megengedni, hogy országukba behatoljunk. Ezek beleegyezete nélkül pedig az átvonulás nem is képzelhető. Ez volt az örökös refrainja azon éneknek, a melyet Pángáni óta mindig egy hangban mindenkitől hallottunk.

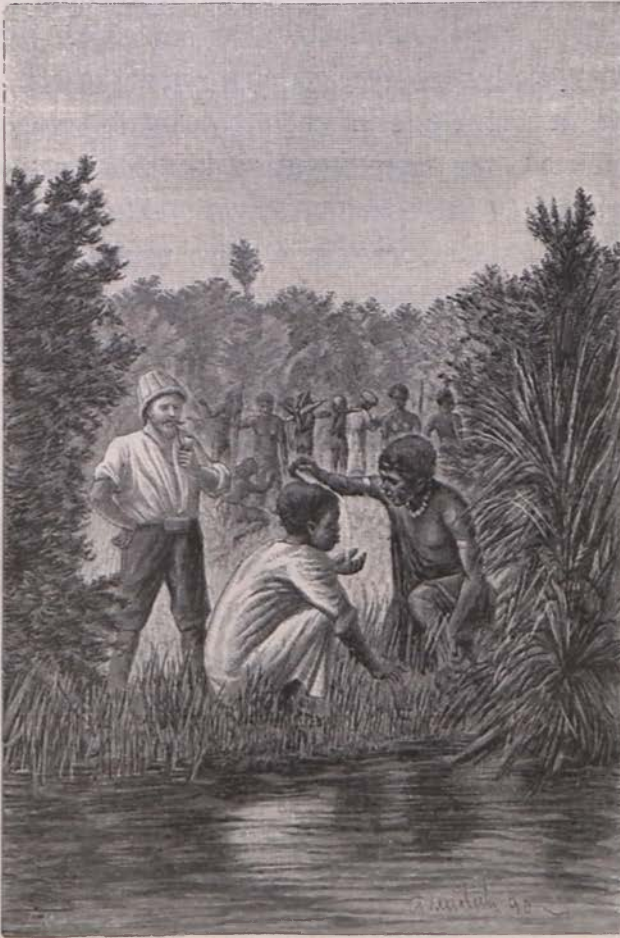
Helyzetünk a kikujuiakkal szemben ezalatt naponként javult, mivel Pluvius isten hajlandó maradt hozzánk és több ízben gyenge esőt bocsátott a földre. Embereink egy csapatját élelmi szerek vásárlása végett

naponként elküldöttük a határpatakhoz; gyakran ez útvonalban Teleki gróf is elkísérte őket.

A magam állapotja időközben megjavult és szeptember 3-án az ágyat első ízben elhagyhattam. Ez ideig a Kikujországon keresztül vezető útunkat illetőleg, a tárgyalások annyira jutottak, hogy a tovább utazásra az előkészületeket megkezdhattuk. El voltunk ugyan telve a reménnyel, hogy a tervezett menet vérontás nélkül fog sikerülni; a benszülöttekben azonban vakon bízni és ezért országukba készületlenül behatolni még sem akartunk. Baltáinkat tehát — volt belőlük akkor még körülbelül 40 darabunk — megélesítettük és a menyinyiben rá szükség volt, új nyelekkel elláttuk; összes fegyvereinket megvizsgáltuk és rendbe hoztuk, végül a szükséges lövészerkészletet szétszertottuk. Mindezen rendszabályok bizonyos komolyságot árultak ugyan el, de csak az óvatosság követelte és ilyen értelemben szólunk róluk embereinknek is. Egyetlen egy gond gyötört csak. Embereink magaviseletéből sehogy sem tudtuk kiolvasni, hogy jövődő útunk elé milyen érzelmekkel tekintenek. Röviddel ezelőtt, ezt tudtuk, azt még örült, végre nem hajtható vállalatnak tekintették; egy idő óta azonban egészen elcsöndesedtek és ezért attól tartottunk, hogy miként más utazókkal már elég gyakran megesett, az utolsó perczen cserben fognak hagyni.

Tanyánkon egyébként egész csendben folytak a dolgok, mivel a mászáik csaknem egészen kimaradtak; egyedül néhány öreg asszony jelent meg mindennap, hogy tűzifa- vagy vízfordással néhány gyöngyfüzért sze-

rezzen. Ilyen öreg szjangukik néha éjjel is tanyánkon maradtak; fiatal mászái leányok azonban soha, egész

BARÁTSÁGKÖTÉS.

útunkban ezt meg nem tették; ha tehát Thomson a maga útleírásában azt mondja, hogy mászái asszonyok gyakran töltötték az éjjelt tanyáján, bátran föltehetjük

hogy éjjeli vendégeinek minden veszedelmet kizáró korát és külsejét fölemlíteni, elfelejtette. Thomsonnak még azon nézetét sem tudom egyébként magamévá tenni, a melyet ő a morán králokban az országos szokástól szentesített korlátlan szerelmi életre vonatkozólag táplál. A morán a még le nem kötött leányok csoportjából magának csak egy szeretőt választ ki; ehhez nagyobbára hű is marad és azt őszintén szereti; a tanyán is gyakran láthatni a fiatal párokat, a mint egymást igazi szeretők módjára átkarolva, együtt sétálgatnak. Mialatt Ngongo Bagászban voltunk, oly eseménynek lettünk tanúi, a mely e tekintetben igazán jellemző. Egy morán itt egyenesen Teleki sátrának tartott; a gróf elé érkezvén, egyenes, szép kardját lecsatolta, az asztalra tette és érte 40 füzért kért; a legény, a mint látszott, sietett az eladással. A kívánt ár nevetségesen csekély volt; Teleki gróf megkérdezte tehát a moránt, mi jut eszébe, hogy szép sziméjét ily olcsón adja. «Ah mit!» válaszolá amaz «dojém haragszik, mert nem hozok neki gyöngyöket; másképen számára szerezni nem tudok; elhoztam tehát szimémet. Más egyebem nincs».

E közben közeledett szeptember 7-ike, azon nap, a melyen megegyezésünk szerint útunkat Kikuju határán túl meg kellett kezdenünk. Egy Kassza nevű öregebb kikujui ember, meg egy csomó harczos, kikkel Dualla és Kinyandsa barátságra léptek, a karavánnak eléje menni és a tanyahelyig el akartak kísérni. Kikujuországon keresztül vezető útunk tartamára menetünk rendjét a következőképen állapítottuk meg: a karaván élén

haladt Teleki gróf, Dsumbe Kimemeta, Kinyandsa, Maktubu, a szomáliak és körülbelül 40 ember, a kik sátrainkat, meg egyéb, személyes használatra való tárgyakat, meg a fejszéket vitték. Ezeknek meg volt hagyva, hogy a mint valamely tanyahelyre megérkeznek, azonnal fogjanak hozzá a táborkerítéshez szükséges fáknak és bozótoknak levágásához. Ezen előcsapatot, az összes vezetők és aszkarik különös őrizete alatt, vágómarhák, néhány ökör, kecske és juh követték. Ezek után haladtak a teherhordók, a kiknek sorát a hátvédő csapat, a mely Duallából, Dsuma Musszából, három inasomból és enmagamból állott, rekesztette be.

A tervezett napon tehát a legteljesebb nyugalomban és rendben megindultunk; nagy csodálkozásunkra azonkívül embereink egyike sem adott legkisebb aggodalmának sem kifejezést. Dsumbe Kimemeta ugyan nem tágitott, mondván, hogy tervünk nem fog sikerülni, de azt is hozzácsatolta, hogy próbát mégis tehetünk vele. Északkeleti irányban, halmos vidéken, nagyobbára fűvel takart sűrű bozotos erdőtől szegélyezett tisztásokon haladtunk keresztül. Fele útunkon Kassza és három harczos jött velünk szembe. Jobb markukba erősen beleköptek, azt Telekinek oda nyujtották és őtet a legszivesebben üdvözölték; azután pedig tovább siettek, hogy Duallával, a kit nyilvánvalóan nagyon is megszerettek, kezét szoríthassanak. A veszedelmes találkozás útközben egy orrszarvúval, a melyet Teleki gróf szerencsésen elejtett, tekintélyünket a benszülöttek előtt nem kevésbé emelte; nem is késtek ezek moratta, kutire

kimandaja »-juk¹ hangoztatásával — azon szavak kiejtésével, a melyeket innen túl még sok ideig naponként hallhattunk. Elérkeztünk a sűrűn benőtt patakhöz, a melynél az első napokon a vásárokat tartották, azután fölmásztunk a tulsó, nem magas, de meredek hegyhátra és annak tetején az erdő közepén tanyát ütöttünk. A baltákkal ellátott embereink azonnal munkához fogtak, a többiek is serényen segítettek; midőn én az utócsapatmal a hely színére érkeztem, a czölöpfungal egy része már készen állott.

A benszülöttek, a kik idáig elkisértek, a tanya helyére való megérkezésünk után eltűntek; csakhamar azonban ismét megjelentek, hogy üdvözlő sauri-ra meghívjanak. Kinyandsának és a fedezetünkül szolgáló három szomálinak kíséretében követtük a gyorsan előresiető vezetőinket az erdőben, tanyánktól körülbelül 400 lépésnyire fekvő, valamivel szabadabb helyre, a hol hat benszülött reánk már várakozott; oldalt észrevettünk egy csapat katonát is, a kik közeledtünk alkalmával sietve elfutottak, későbbben azonban megint visszatértek, hogy messziről nézzék, mi történik. Fiatal, erős harczos, név szerint Terrere, Duallának véres szertartás közt szerzett barátja, a kinek jó indulatáról amattól már sokat hallottunk, először egy pár czukornád-darabot dobott felénk, azután pedig fölállott, hogy bennünket üdvözöljön. Jobbjában, mászái szokás szerint, jó vastag botot tartott, a melylyel, szavainak nagyobb súlyt kölcsönzendő, a földet

¹ «Barátom, mi békét akarunk!»

oly annyira verte, hogy nemsokára csak darabjai maradtak meg kezében. Abból, a mit erős hangon és szenvedélyes módon elmondott, az igaz, csak keveset értettünk meg, de annyit mégis kiérezünk, hogy barátságos indulatnak volt kifolyása.

A bevezetés, valószínűleg hűség-esküdzésekből és a jóindulat kifejezéseiből álló valami létánia-féle lehetett, a melyet nekünk szóról-szóra ismételnünk kellett.

Ezután Terrere azon való örömeinek adott kifejezést, hogy mi országába jöttünk, biztosított, hogy abban bárhová elmehetünk és végül megígérte, hogy mindenüvé, a hová csak el akarunk jutni, el fog vezetni. Mindegyikünket, míg Kikujuországban utazni fogunk, néhány katona fog kísérni, a kiknek ügyelniök kell, hogy bajunk ne essék. Hasonló szeretetreméltó módon még jó ideig beszélt a fiatal harcos; ámbár csak tolmács segítségével tudtuk őtet megérteni, folytonosan czukornádat rágcsálván, mégis szívesen elhallgattuk. Kinyandsa által megadattuk a megfelelő választ és azután tanyánkra visszatértünk. A fogadtatás legjobb várakozásainkat is fölülmulta; nem késlekedtünk tehát barátságos érzelmeinknek számos ajándék által újabban kifejezést adni.

Tanyánkra nemsokára nagy számban állítottak be férfiak, asszonyok és fiúgyermekek, a kik élelmi szereket: czukornádat, kukoriczát, babot, kölest, batátákat, kasszavét, eleuzine-lisztet és dohányt hoztak eladásra és hallhatóvá vált mindenütt és folytonosan a *«moratta»*,

moratta» meg a *«kutire kimandaja»*.¹ Az áruk, a miket kértek, igen alacsonyak voltak; 350 ember számára az nap az enni való csak 210 gyöngyfüzérbe került. Épen ily készségesen cserélték be ékszereiket és fegyvereiket is. Mindamellett és daczára annak, hogy sokkal többen voltak mint mi, rendkívüli izgatottságot árultak el, féltek és a mint áruikat eladták, siettek hazafelé. Délutáni 3 órakor már egy sem volt a tanyán.

Bománk még ugyanaz nap elkészült, bár oly nagyra és erősre csináltuk, mint a ngongo bagászit, mert szándékunk volt, hogy innen, mielőtt tovább indulnánk, az ország törzsfejedelmeivel újabb és közvetlen alkudozásokba bocsátkozunk, a mi könnyen hosszabb időre ide köthetett volna.

E határtáborunk az erdő közepén, 1902 méternyi magasságban állott; mivel pedig az égboltozatot sűrű felhők takarták, barátságtalan behatást tett. Ámbár éjjel és kora reggel az idő meglehetősen hűvös (+ 11° C.) volt, a benszülöttek másnap már napfölkelte előtt megjöttek, hozván magukkal mindenféle dolgokat eladásra; űk keltettek föl *«moratta»*-ikkal, a melyeket, mivel a cserekereskedés csakhamar általánossá vált, nemsokára a *«kutire kimandaja»* is követett. Ez emberek általában nagyon békességes magaviseletet tanusítottak és mi azt hittük, hogy azt a rossz hírt, a melyben a Kikuju határán élő népek állanak, nagyrészt maguk a kereskedők

¹ Szó szerint *«nem akarok veszekedni»*; ezzel a frázissal szokták azonban az olyan ajánlatot is visszautasítani, a melyet keveselnek.

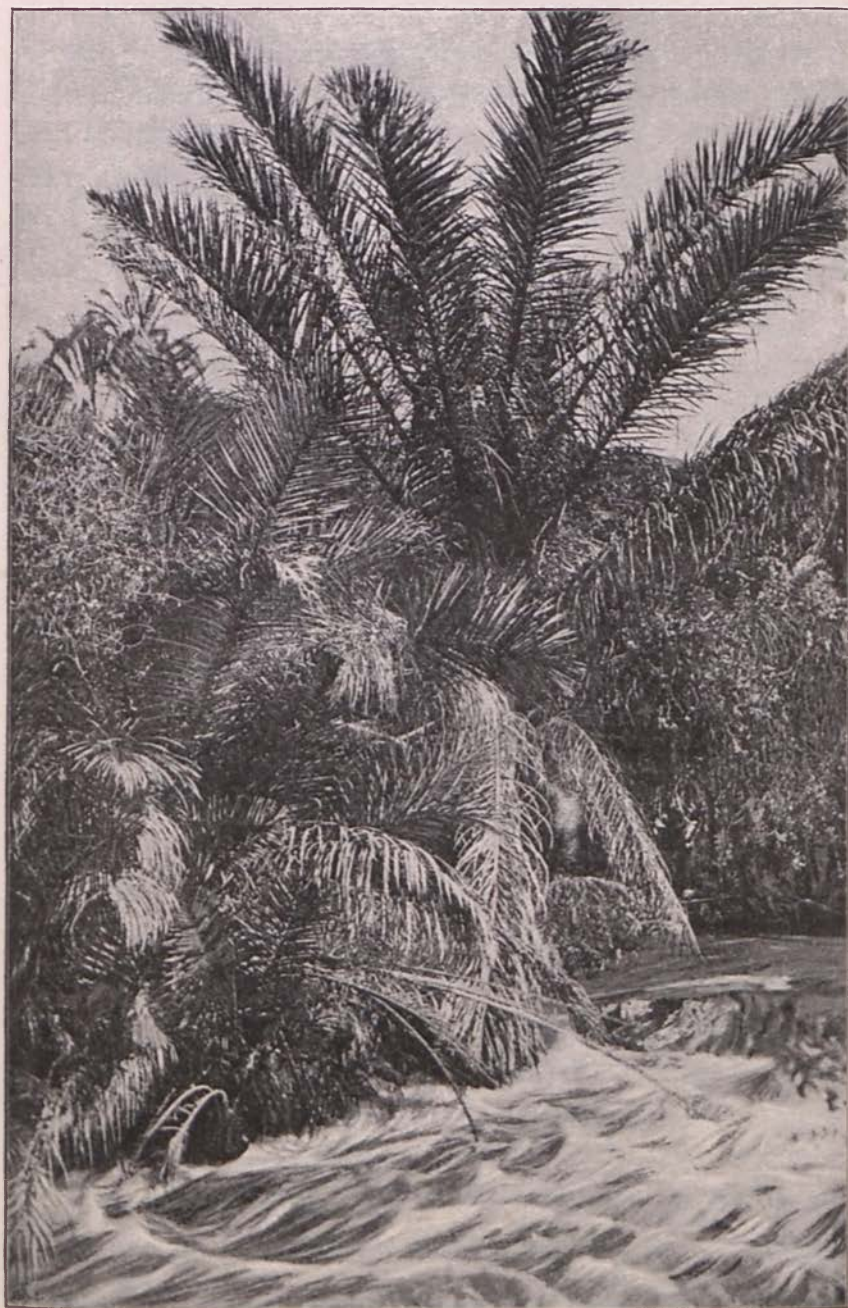
okozhatták, mivel a vásároknál, mielőtt visszavonulnának, félelemből mindig lőnek és így az egész közlekedésnek ellenséges színt kölcsönöznek. Bizonyos azonban az is, hogy a kikujuiak rendkívül élénk és nyugtalan természetűek és hogy nagyon szeretnek lerészegedni. Ebben az állapotban azután könnyen kirepül a szíve a hüvelyéből és hogy ezt gyakran és komolyan használják, még egymással szemben is, eléggé igazolta a számos friss vagy már behegedt seb, a melyeket a felnőtteknél láthattunk.

Délután Teleki gróf Kasszával, Terrerével és még egy pár benszülöttel útnak indult, hogy a tovább vezető utakról tájékozódják. A már többször említett kis tisztánál egy csapat benszülöttel találkoztak, a kik őket tanácskozássra hívták föl. Vezetőjük a többiek közül előlépett és hosszabb beszédet tartott. Először is azt hangsúlyozta, hogy ő a vidék szamakija és nem Kassza, sem más valaki. Rólunk — így folytató beszédét — és szándékunkról már hallott és ezért épen most készült tanyánkat fölkeresni. Ezután Kasszának és Teleki többi benszülött kísérideinek komoly szemrehányásokat tett, mert bennünket magukhoz meghívtak és rámutatott azon veszélyre, a melynek az országon való átvonulásunk alkalmával, szemben a nagy tömeg tapasztalatlan emberrel és a számtalan részeggel, ki lennének téve. Kassza meghökkenve hallgatott. Utaháj Uajaki, ez volt a szamaki neve, erre egy ideig semmit sem szólt, a mi alatt a grófot figyelmesen nézegette. Hozzája fordulván újra megszólalt: ő még ilyen embert sohasem látott; rólunk

csak jót és azt hallotta, hogy országába esőt akarunk hozni; ezért is kész magára vállalni a súlyos felelősséget és megkísérti, hogy bennünket az országon minden baj nélkül átvezessen. Időközben a közelben meglehetősen nagy számú benszültött gyűlt össze. Utaháj aggódni kezdett és sürgette a grófot, hogy menjen vissza a tanyára, a mit vele együtt az egész társaság meg is tett.

A szamaki nagyon értelmes és meggondolt embernek látszott. Szívesen elhitte azon állításunkat, hogy a békét komolyan szeretjük és fölismerte azon hasznot is, mely a kikujuiakra háromolnék, ha bennünket útunk közben békében hagynának. Hosszú beszédben tártuk föl előtte azon czélokot, a melyeket követtünk; tudtára adtuk továbbá, hogy mily hosszú utakat tettünk már meg eddig is egész békességben. Fegyvereink első sorban a gyöngyök és kelmék; azok számára azonban, a kik megtámadnak, vannak tűzdárdáink; óva intse ezektől honfitársait. Utahajt és kísérait ezután megajándékoztuk. Kinyandsa végül avval a komolyan vett kéréssel fordult Telekihez, juttasson még ma új barátaink számára valamit az ígért esőből; ez barátságunkat a kikujuiakkal nem kevésbé szilárdítaná meg; azután nemsokára valóban esett is az eső.

Szeptember 9-én, a jövő iránt nagy kíváncsisággal eltelten, útnak indultunk. Sűrű erdőn keresztül már egy félóra mulva egy hegyszakadékhöz érkeztünk, a melyben keskeny patak folyt délkelet felé; sikamlós ösvény vezetett meredeken lefelé, úgy hogy teherhordó állataink számára előbb kigyózó vonalban utat kellett vágnunk.

VIZIPÁLMA.

OSZK

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

Ennek következtében Kikujunak ezen belső, tulajdonképeni határpatakán átkelésünk egy óránál tovább tartott. Rendkívül változatos, vad és buján tenyésző növénytakaró ékesítette a patakot. Ez fő részében lombhullató fákból állott; volt azonban köztük sok vízi pálma és egy gyönyörű, igen szép dracaena (?) is, a melynek 10—12 méter magas, egyenes, néha villaként szétágazó törzsén sűrű, csomóformájú levélkorona nőtt.

Tíz perczig tartó menet után tisztásra érkeztünk. Az egyik oldalon az emberek az őserdőt épen ekkor tűzzel-vassal irtogatták; a hamuval takart, még füstölgő talajon össze-vissza, óriási rendetlenségben heverték a máris elszenesedett fatörzsek. Utaháj Uajaki és nagyobb számú benszülött itt vártak ránk, hogy tovább vezessenek. Útunk még egy ideig hasonló, félig kiirtott, dombos erdőnek helyén vezetett keresztül; azután pedig a kikujuiak földjét minden oldalról környékező keskeny határerdőnek belső szélénél állottunk meg; előttünk szép, gazdag és jól megművelt föld terült el, a mely nagy mértékben meglepett. Az erdőre, a mely azelőtt alkalmasint az egész vidéket takarta, csakis egyes facsoportok és számtalan fatuskó emlékeztetett, a melyek körülbelül egy méternyi magasra nyúltak ki a földből. A gyönyörű berkekben elrejtve állhattak a benszülöttek kunyhói, a felszálló füstoszlopok legalább ezt jelezték; a talaj többi része, legalább a meddig a halmos vidéket beláthattuk, jól megművelt szántóföldekből állott. Csak most értettük meg, hogy miként képesek a kikujuiak eleget tenni azon magasra csigázott kívánságoknak, a

melyeket az élelmi szerek dolgában az elvonuló karavánok és a környéken lakó népek, irányukban támasztani szoktak.

Mezők közt haladtunk tovább. Csakhamar benszülöttek: barátok, ismerősök és ismeretlenek is siettek elénk, a kik mindannyian egyforma zajos módon üdvözöltek; mindegyikök kezébe köpött, mielőtt üdvözlétül felénk nyújtotta. A Dualla és Kinyandsa nevek az országban mindenesetre nagy elterjedtségnek örvendtek, mert mindazok, a kik a karaván mellé kerültek, őket szelítették és elénk örömet tanúsítottak, midőn végre a nevek viselőire bukkantak. Harcosok csoportjai örömtől sugárzó arcczal jöttek elénk; bevonulásunk, valóban, országos ünnep hatását tette.

Útunk ezután lassan hegynek lefelé, völgyteknőbe, egy erdőcske széléhez vezetett, a melyben nagyobb számú kunyhó épült; egészen keskeny, sekély patakocska folyt ott keresztül. Mellette sűrű tömegben nagy számú ember állott, a kik nyilvánvalóan ránk várahoztak. Lehettek e benszülöttek három vagy négyezeren; a megelőző barátságos fogadtatás után azonban a tömeg aggodalmat bennünk nem kelthetett. Csakhamar azonban más gondolatokat kellett táplálnunk. Midőn magam is a hely színére érkeztem, a karavánt megállva találtam; Teleki gróf pedig elmondta, hogy százával állták el útját a benszülöttek és nem engedték meg, hogy tovább menjem. A tömeg, a mely a mi elenyésző kis csapatunkat körülfogta, ekkor is csak nehezen volt bizonyos rendcsinálók által visszatartható. Mindez rám nézve épen

oly váratlan ujság, mint meglepő megfigyelés volt. A tolongással szemben nyugodtak maradtunk, de azért éber figyelemmel kísértük a dolgok folyását. Észre is vettük csakhamar, hogy az idősebb férfiak nagyobb része ittas volt és hogy épen ezek a részekek lármáztak legjobban és állották leginkább útunkat. Bőven nyílt most alkalmunk hidegvérünket megóvnunk. Az egyik ember kifeszített íjját több ízben Teleki felé fordította, egy másik pedig, a ki nyilvánvalóan holt részeg volt, kivont karddal rohant ismételten Teleki felé. Az illetőket Utaháj és még mások vissza-visszaterelték ugyan, de a gróf végre is úgy belejutott a tolongásba, hogy puskája kakasát fölhúzta. Kaffa, a ki mint látszott megértette, hogy az mit jelent, megpróbálta a részeg embert lefegyverezni; ez azonban még sokáig hadonázott a kardjával és csak akkor volt legyűrhető, midőn Terrere előretartott pajzsával rárohant és a földre teperte. Ilyen aggasztó helyzetben csaknem egy teljes óráig voltunk; ekkor azután az emberek látszólag megnyugodtak. Utaháj ekkor megkért, fizessünk nekik egy kis adót; elég vigyázatlan volt azonban és a neki kiszolgáltattott gyöngyöket és kelméket lábaink előtt dobta le; a mi által, az ebből támadt veszekedés közben, komoly bajba jutottunk és valószínűleg egyik vagy másik dárda testünkbe is furódott volna, ha a közelünkben álló harcosok, barátaink, magukat paizsaikkal bátran közbe nem vetik.

Mindenesetre olyan tapasztalatok voltak ezek, a melyek gondolkozóvá tehetek; a koczka azonban el

volt vetve és mi tovább vonultunk egy lapos kis dombig, a melynek kopár, egyetlen fával koronázott tetején Utaháj fölhívása folytán tanyát ütöttünk. A domb völgyben állott; északról és délről kisebb vízerek határolták. A patakok egyike mellett körülbelül egy tuczat egészen sajátságos külsejű fa¹ állott; egyebütt a völgyben a fák ki voltak vágva és a föld meg volt művelve. Tanyakerítésre természetesen itt gondolni sem lehetett; még tűzifában is hiányt szenvedtünk és csak az asszonyok hoztak eladásra. Árúinkat a fa alatt rakásba raktuk; körülöttük pedig embereinket telepítettük le. Mindaddig, a míg így elrendezkedtünk, a benszülöttek, a kiknek egy része bennünket elkisért és a kiket Utaháj és társai csak a botnak bőséges használatával tarthattak vissza, a körülfekvő magaslatokat szállották meg. Helyzetünk legkevésbé sem volt kellemes, mivel a tanyáról senki sem merhetett kimenni és fegyverét sem tehetle le. Még vizet is, embereink csak barátaink kísérete mellett hozhattak.

Miután félig-meddig elrendezkedtünk, a benszülötteket tanyánkra beeresztettük. Részint kíváncsiságból, részint élelmi szerek eladása végett nagy számban is jelentek meg; ekkor ránk nézve rendkívül kellemetlen órák következtek. Férfiak és asszonyok, fiuk és leányok, kiknek arczában minden vonás aggodalmat és izgatottságot árult el, száz számra tolongtak közöttünk.

¹ L. a mellékelt ábrát és a 435. lapon a képet. P. Ascherson tanár nézete szerint a *Dracaena*-fa egy fajtája lehet. Sehol egyebütt nem találtuk.

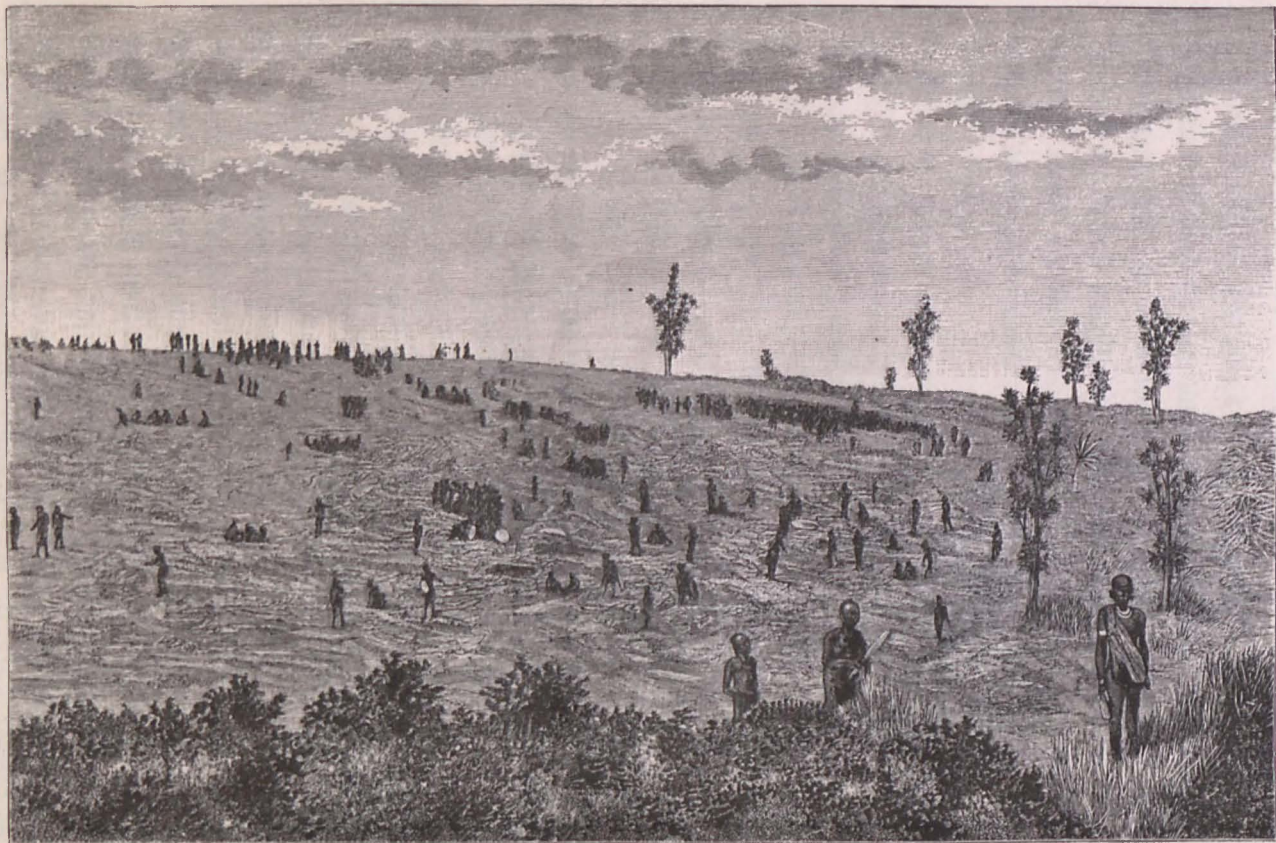
A közeli magaslatokról e közben folytonosan figyelmeztető kiáltások hallatszottak, a melyeknek az volt a következménye, hogy mindenki mindig ijedten nézett hátra. A mint azonban a tanya valamelyik részéről valami hangosabb kiáltás, vagy valamelyik harcosnak pajzánságból kiejtett figyelmeztető szava fölhangzott, süketítő vad lárma közt, szél módjára szaladt mindenki és vak sietséggel rohant tova az emberek sátrain és a tűzeken keresztül. Egyidejűleg a környékről föl-fölhangzott a harczra hívó kiáltás, az ismételten kiejtett és hosszúra nyújtott «uuui». Gyakran nyilak is röpültek felénk, de ezek mindig a tanyánk előtt estek a földre.

Ilyen esetekben barátaink mindig azonnal kisettek, hogy társaikat lecsillapítsák, a mi csakhamar sikerült is; mi magunk pedig hangos «*kutire kimandajá*»-val igyekeztünk az embereket megnyugtatni. Óatosan közeledtek azután a megijesztett benszülöttek ismét tanyánk felé, hogy hosszabb vagy rövidebb idő múlva megrémülten ismét tova rohanjanak. Ilyen meneküléseket egy délután hetet éltünk meg. Az egyiknek okozója Hamisz, a majmunk volt, a ki szintén roppant izgatottá vált és a benszülöttek egyikét megharapta. Mi magunk folytonosan talpon voltunk, az izgatottakat csillapítottuk, embereinkre és az egész mozgalomra vigyáztunk, hogy részünkről az összetűzésre senki okot ne szolgáltatson. Midőn egy alkalommal a gyenge nyilak nagy számban repültek felénk és a nézők az északi hegyháton mindig szemtelenebb magaviseletet kezdtek tanúsítani: bátorságukat fegyvereink bemutatásával akartuk megcsappantani. Ne-

hány barátunkkal megüzentük nekik, hogy a nyilakkal bemutatott művészetökért hálából «tűznyilaink» hatásával szeretnők őket megismertetni. Utaháj egy csomó bivalybőrből készült paizsot szerzett; ezeket bizonyos távolságban fölállították, a benszülötteket megfelelő távolságba terelték, amire azután ismétlő-puskáinkkal vigan elkezdtünk lövöldözni. A szitává lődözött paizsokat a hőrébe nem férő tömegnek azután megmutattuk avval a figyelmeztetéssel, hogy támadás esetén puskacsöveinket feljök fogjuk fordítani. Ezerszeres *kutire kimandaja* volt rá a válasz.

Igy telt el gond és aggodalom közt e nap, míg végre besötétedett és a tömeg széteszlott. Este azután Dsumbe Kimemetával, Utaháj Uajakival és Terrerével Teleki sátrába gyülekeztünk és saurit tartottunk. Utaháj nagyon komoly hangulatban volt. Attól tartott, hogy a vérontás nem lesz elkerülhető; bánta is már, hogy az országon való keresztülvonulást nekünk megengedte. E mellett csak a mi sorsunkért aggódott és arra akart bírni bennünket, hogy másnap, elállván szándékunktól, ne maradjunk a hely színén, hanem menjünk a falujáig, a hol biztonságunkért kezességet vállalhat és a hol a tanyakerítéshez szükséges bozót is megtalálható.

Az éj beálltával, az északi és a déli oldalon is egy-egy rakétát röpítettünk föl, hogy a benszülötteket e szokatlan jelenség által megfélemlítsük. A néger országokban ez meglehetősen hathatós ijesztő eszköz; vele biztosítottuk is mindenütt éjjeli nyugalmunkat. Ezenkívül e naptól fogva mindig negyven emberünk állott őrt.

A fölváltás éjjeli 12 és 3 órakor történt; este az összes örök neveit fölolvastuk és őket készenlétük tekintetében megvizsgáltuk. A fárasztó napi munka után kitűnően és zavartalanul aludtunk reggelig. Éjjel meglehetősen erősen esett az eső; ebből látható, hogy ígéretünket csakugyan beváltottuk.

Másnap reggel több patakon és meglehetősen meredek hegyhátakon mentünk át. Útunk hegynek föl és hegynek le vezetett; mivel pedig az ösvények a csapadékok miatt rendkívül sikkosakká váltak, sok bajunk volt teherhordó állatainkkal; azokat egy izben le is kellett terhelnünk. Átkelésünk az egyik patakon e miatt, egy teljes óráig tartott. Az egész idő alatt csak lépésben haladtunk előre, nem ritkán önkénytelen pihenő is következett. E közben terhét senkinek sem volt szabad letennie vagy egyébként kényelmesen elhelyezkednie, mert a legelől menő embereken kívül a karavánból senki sem tudta, hogy miről van szó és hogy a megállapodás meddig fog tartani. E mellett a karavánnak főképen két végét sűrű tömegekben állották körül a

DRACAENA SPECIES.

benszülöttek. Kínos volt ez a menetünk, mert bár ember ember mögött ment, mégis olyan hosszú sort alkottunk, a melyen végig látni nem lehetett. Soha sem tudtam, hogy elől mi történik, vagy a megállapodást mi okozta, másrészt meg Teleki is folytonosan aggódott, hogy a hátulsó csapattal mi történik. Kettőnk mellett az egész idő alatt mindig két vagy több harczos ment, a kik rólunk a leghathatósabb módon gondoskodtak, a tolakodó benszülötteket visszaűzték és bennünket a lehetőség szerint védelmeztek. Legnagyobb védelmünk egyébként fehér bőrünk volt. Ezt csakhamar kitaláltuk és ha a karaván ezen napok alatt elég gyakran ugyancsak szorult helyzetbe jutott, mi magunkat mégis mindig meglehetősen biztonságban éreztük és tudtuk, hogy a benszülöttek egyike sem igen fogja személyünket megtámadni merészolni. Magam arról is erősen meg vagyok győződve, hogy Kikujuországon átjutnunk soha sem sikerült volna, ha a karaván élén és végén nem európai ember halad. Fehér álarczom, a melyet még mindig hordanom kellett, szintén nem csekély hatást tett.

A benszülöttek többsége egyébként ezen napon, a mint látszott, irántunk barátságos érzelemmel viselkedett; fegyver és lővésre kész nyíl alig volt látható. Ez utóbbiaknak hegye ugyanis fekete, puha anyaggal, a morio-méreggel van bekenve és rendesen keskeny bőrszalaggal becsavarva. A bőrszalagokat kevéssel azelőtt veszik le, midőn a nyilakat használni akarják; ebből tehát mindig láthattuk, fenyeget-e veszély vagy nem.

Az nap, miként mondtam, több patakon kellett

átkelnünk; minden ilyen átkelés egy kis adónkba került. Ezen kis völgyek mindegyikének ugyanis megvan a maga saját törzsfejedelme (szamakija) és épen ez volt a Kikujországon keresztülvezető útunkban az, a mi legnagyobb nehézséget okozott.

Még délelőtt Utaháj falujának közelében, a mely, miként a legtöbb kikujui falu, erdőben volt eldugva, egy hegyháton tanyát ütöttünk. Tanyánk helyéről körülbelül 35 méternyi mélyre, meredek ösvény vezetett lefelé egy patakhoz, a melyen túl a föld megint hasonló módon emelkedett. Bozót volt ugyan elég, de céljainknak nem igen felelt meg; a sövény, a melylyel tanyánk helyét körülfogtuk, inkább csak a látszatnak készült, mivel alig védett a nyilak ellen; rohammal támadó ellenségnek pedig semmi különös akadályul sem szolgálhatott. Munka közben körülöttünk ezernél több benszülött sürgött-for-gott, a kiket Utaháj és kísérete csak nagy nehezen bírt a hely színétől távol tartani.

Főgondunk mindig az volt, hogy több napra való enni valónk legyen együtt és így az esetre, ha ellenségeskedések törnének ki, legalább kezdetben szabadon mozoghassunk. Utaháj erről gondoskodott; ezért is bevásárlásokra e helyen bőven nyílt alkalmunk. Itt is azonban, miként előtte való napon, bár barátaink a rend és nyugalom föntartására mindent megtettek, a menekülések szintén előfordultak. Két ízben kisebb lopások okozták. A tolvajok menekülése rendesen maga után vonta a tanyán levő többi benszülöttnek is rémülettel telt azonnal való tovarohanását; ennek alkalmasint azon

hitők volt oka, hogy mi most rögtön hozzáfogunk a lövöldözéshez. Mindkét izben csak egy pár gyöngyfüzér-ről volt szó; a tolvajokat pedig barátaink mindannyiszor utólérték, kegyetlenül elpáholták és azután elkergették. Gyakran a veszekedéseket részegek okozták; aggódtunk is mindig, valahányszor tanyánkra nagyobb számmal jöttek. A részegek mindig öregebb emberek voltak, a kik leggyakrabban egészen nyíltan kimutatták ellenséges maguktartását.

Délután, a tanya közelében 500—600 öreg férfiú gyűlt össze tanácskozásra. Miután egymással hosszabb ideig izgatott beszédeket folytattak, Dsumbe Kimemeta és Utaháj Uajaki eljöttek hozzám és fölszólítottak, hogy a tanácskozásban vegyek én is részt, mivel Teleki gróf egyebütt volt elfoglalva. Ámbár még jól egyáltalán nem éreztem magamat — állapotom rövid ideig tartó javulás után ismét rosszabbra fordult — kettejökkel kimentem és az összegyűlt tömeggel szemben, a fűben leguggoltam; a szintén guggoló benszülöttek körülöttem és a kikuju nyelvet meglehetősen jól értő tolmácsom, Kinyandsa körül szoros kört alkottak.

Eleinte hosszabb ideig több kikujui ember beszélt, a többi közt néhány holtrészeg is. Föllépésök arra emlékeztetett, a mit a mászáik szoktak hasonló alkalmakkor tanusítani; szónoklatuk azonban inkább ordításhoz, mint beszédhez hasonlított; azon helyeket pedig, a melyekre különös súlyt fektettek, kemény ütésekkel kísérték, míg botjuk darabokra nem tört. A szónokok egész magatartása szenvedélyes és kapkodó volt.

Beszédjük bevezetéseül mindig «*Aterere Vakekojo!*»¹ és az ezt követő letániaszerű formula szolgált.

Nekem a szenvedélyektől fölizgatott vadaknak ezen gyülekezete sehogy sem tetszett. Az ördögtől megszállott emberek módjára hadonázó szónokok suhintásai sokszor közvetlenül mellettem csaptak le; azonkívül, a mit itt tárgyaltak, abból egy betűt sem érttem; csak egy mindig ismétlődő mondat tette rám folytonosan azt a hatást, mintha a szónok ezt a kivánságot ejtette volna ki: «Üssétek agyon ezeket a lasombá-kat» (karavánban utazókat). A kimerültség miatt, a melylyel beteges állapotom járt, bennem a tárgyalás csak kevés érdeket keltett; csakis záradékul tudtam meg, hogy ügyeink sokkal jobban állanak, mint hittem és hogy az a frázis, a mely reám az agyonüttetés veszélyének már említett hatását tette, csak «esőt» jelentett, a mit kívántak és a mit minden áron meg akartak kapni; ez pedig nem is volt az én dolgom, hanem Telekié, a főleiboné.

Kinyandsa válasza egyébként ezt a kérdést nem is érintette, a mennyiben tolmácsunk csak azt felelte, hogy a tanácskozás ilyen sok emberrel, a kiknek fele azonkívül részeg is, soha véget érni nem fog. Ezt beismerték. Szűkebb és józanabb bizottságot választottak tehát, a mely csak négy tagból állott; mi tehát elmehettünk. Utaháj ezután egy fekete ökröt és egy juhot hozott, hogy vérbarátságot kössön. A megsütött májakat megéttük, azután pedig megígértük, hogy csinálunk nekik

¹ «És én azt mondom nektek kikujuiak!»

esőt; ez ígéretünket becsülettel be is váltottuk, mert még ez este esett. Idővel esőcsináló tehetségünkben csaknem magunk is elkezdtünk hinni; annyit azonban legalább megtanultunk, hogy miként kell a benszülötteknek folytonosan ismétlődő ebbeli kérelmeit a fontosságuknak megfelelő, magától érthető komolysággal tárgyalni. E miatt bennünket talán ócsárlás érhetne; tény marad azonban mindenestre, hogy csakis esőcsináló művészeink segítségével voltunk képesek a tizszeres túlhatalmat féken tartani és a hiábavaló vérontást kikerülni.

Miután már este lett és besötétedett és a benszülöttek már régen falvaikban voltak, egyszerre két nyíl repült be tanyánkra; az egyik egy emberünknek karjába furódott, a másik nem bántván senkit, a földre esett. Teleki gróf erre megparancsolta, hogy mindenki tartsa készen puskáját és minden idegent, a ki tanyánk közelébe jönne, le kell löni; ezenkívül embereinknek kötelességévé tette, hogy a tüzeztől vonuljanak vissza és védjék magukat az ökörbőrökkel, a mikkel magukat a legtöbbben még Ngongo Bagászban ellátták. Terrere, a ki a tanyán volt, a közeli faluba, Utahájhoz sietett, Teleki gróf pedig a sebesültet vette ápolás alá, a ki magát természetesen már félholtak tartotta, mivel a nyilak, mint mondák, meg voltak mérgezve. A sebet szublimatummal kimosták, azután antidotumot csepegtettek belé, a mit Teleki gróf ilyen czélokra mindig magánál hordott, végül bekötözték. Utaháj csakhamar megjött. Utaháj ezen eset miatt egészen szerencsétlennek látszott; minden lehető módon biztosított, hogy senki

az ő falujából el nem követhette; végül arra is kért, hogy mindenkire löjünk, a ki tanyánkhoz közelednék. Szerencsére azonban ez nem vált szükségessé, alkalmasint, mert újabb két rakétát sütöttünk el. Utaháj erre ismét hazament, de csakhamar újra visszajött, hozván magával a sebesült számára engesztelésül egy juhot;

UTAHÁJ UAJAKI FALUJA.

reggelig azután köztünk maradt. Ő, valamint Terrere azonnal megmutattatta magának a nyilat, gondosan megnézte és végül fejcsóválva abbeli véleményének adott kifejezést, hogy az, sajnos, meg volt mérgezve.

Tanyánk 1885 méternyi magasságban állott; az időjárás borus volt, az égboltozatot felhők takarták;

éjjel és a reggeli órákban tehát meglehetősen hideg idő járt és a vidéket reggelenként köd borította. Másodnap is megmaradtunk e helyen, mert a benszülötteket meg akartuk barátkoztatni azzal a ténnyel, hogy országukban egy karaván tartózkodik. Célunk volt továbbá, hogy ittlétünknek híre menjen és békés magaviseletünk az embereket megnyugtassa. Az előttünk fekvő völgyek szamakiinak végül módot akartunk nyújtani, hogy velünk barátságot kössenek.

A barátságtalan időjárás daczára, másnap az első benszülöttek már jóval napfölkelte előtt beállítottak, a hidegtől dideregve azonban nyugodtan és békében vártak a tanyán kívül mindaddig, míg be nem eresztettük. Magunk mindenek előtt a tanyakerítést tettük magasabbá, hogy legalább a nyillövések ellen legyünk biztosítva. Ezután a legközelebbi völgynek benszülöttei adtak dolgot.

Annak szamakija ugyanis minden várakozás ellenére vonakodott velünk a barátságot megkötni, bár előtte való nap arra késznek nyilatkozott és e célból már egy juhot is hozott magával; ez utóbbit akkor visszatudasítottuk, mert az e tekintelben rendesen fölállított követelésünknek nem felelt meg, azaz sem tiszta fehér, sem tiszta fekete nem volt. Az ilyen állatok nagyobbára nehezen voltak találhatók; előteremtésökből legalább némi részben meggyőződhattünk, vajjon az illető törzsfejedelem komolyan kívánja-e a békét. A szóban forgó szamaki éjjel meggondolta a dolgot és sem barátságunkról, sem pedig tovább menetelünkről semmit sem akart tudni. A helyett, hogy megállapodásunk szerint reggel

beállított volna, megüzente, hogy ha megkísértenők a patakon átkelni, ennek erőszakkal útját fogja állani. Ezen fenyegetőzését komolyan is vette; erről meggyőzött bennünket azon nagy számú fegyveres ember, a kik a völgy másik oldalán 500—600 lépésnyi távolságban össze voltak gyülekezve. Utaháj és társai e miatt rendkívül felbőszültek és sorba átmentek a tulsó oldalra, hogy a fegyvereseket kibékítsék. A szenvedélyes Terrere, a ki ezen dolog miatt nagyon is fölhevült, dörgedelmes beszédet intézett hozzájok, a mely egy teljes óráig tartott; végre is azonban utolsó válaszként azt hozta meg: «Vissza!» Teleki gróf tisztába akarta hozni a dolgot, tudni kívánta, min ütköznek meg tulajdonképen a benszülöttek; eltökélte tehát, hogy maga fog az emberekkel beszélni. Magától érthető, hogy vitt magával kellő fedezetet; esetleges ellenségeskedésekre mi is fölkészültünk, a mi annál könnyebb volt, mert tanyánk a völgynek ellenkező oldalán uralkodott. Telekinek, a nagy leibonnak megjelenését, a ki a régen várt esőt már egy párszor elővarázsolta, rögtön siker koronázta.

A kikujuországi állapotoknak megítélése szempontjából érdekes volt az a magaviselet, a melyet tanyai látogatóink kritikus időben tanúsítottak. Ugyanis, mielőtt fegyvereinkhez nyultunk, e szándékunkat nekik megmagyaráztuk és őket fölszólítottuk, hogy tanyánkat hagyják el. Ezt a legnagyobb nyugalommal meg is tették; azonban a nyilvánvaló komolyság daczára, a melylyel előkészületeinket megtettük, az egész idő alatt közelünkben maradtak. Sem menekülésre, sem arra nem

gondoltak, hogy honfitársaiknak segítséget nyújtsanak, hanem egy pár lépésnyire a harczra kész csapat mögött megállottak és egészen egykedvűen várták, mi fog történni. Fegyvereink letétele után, a tanyán nemsokára megint az az élénkség uralkodott, mint azelőtt és a konok szamaki is csakhamar beállított a fekete juhval, hogy velünk a baráti szerződést megkösse.

Ez a szerződés ezután csaknem naponként, gyakran több ízben is ismétlődött, mivel állhatatosan megmaradtunk a mellett, hogy minden szamakival barátságot kötünk, a kinek országán keresztül kellett mennünk. Az eljárás e mellett a következő volt: néhányan embereink közül és egy pár kikujui legény kört alkotva, egymással szemközt leguggolt; ezek voltak a szövetségkötés tanúi. Középen ült az illető szamaki és Dualla, a mi képviselőnk. A juhot, a mely ez alkalommal leölendő volt, a kikujuiaknak kellett előteremteniök; őket érte természetesen mindig kárpótoltuk. Az állatot mindig előbb ölték le, hogy mája és váll-lapoczkája a szertartás tartama alatt megsüthető legyen. Miután ezen előkészületek megtörténtek, a beszédben járatos Kinyandsa megkezdte tevékenységét. A jövendőbeli két vérbarát feje fölé keresztbe tettek egy szimét és egy puskát, azután Kinyandsa kivette a kését és ezt, mialatt mindenféle, gyakran meglehetősen értelmetlen dolgokat fecsegett, a puskán megfente. A kés élesítése egyébként teljesen fölösleges volt; a furfangos legény ezt csak azért eszelte ki, hogy a későbbben bekövetkező húsfelosztásnál élesebb legyen a kése. Ezt követték a szónoklatok. Bevezetésül

háromszor elmondták e szavakat: «*Orioi muma*», a melyekből a másodikat (a mi «vérbarátot» jelent) az összegyűltek mindig ismételték. A beszédek tartalma körülbelül a következő volt: «És én azt mondom nektek,¹ ti kikujuiak, hogy mi békességes szándékkal jöttünk ide. Hoztunk nektek gyöngyöket, kelméket, drótot és más szép dolgokat; esővel is megáldunk benneteket. Ezért is engedjete bennünket békességesen országokon keresztülvonulni. Mi megígérjük nektek, hogy a békét megtartjuk, ha ti is megtartjátok. Óvakodjatok egyébként a háborútól, mert a háború, a mit velünk viseltek, gonosz dolog. Nekünk olyan nyilaink vannak, a melyek tüzet szórnak, és falvaitokat fölgyújtják. Azonkívül az ilyen háborúban ökreiteket és juhaitokat is elveszthetitek, mert ha mi tüzes nyilainkkal kilépünk a síkra, egyikőtök sem fog ellenállhatni. Ezért kössetek velünk barátságot és legyetek testvéreink». Ezen megszólítást, a mely eleitől végig Kinyandsa találmanya volt, a benszülöttek ígéretei követték, hogy a barátságot megsérteni sohasem fogják, végül pedig az égtől kérték, hogy romlással és halállal büntesse a szószegőt. Erre a két vérbarátnak karját megmetszették; ezek a kibuggyanó vércseppel egymás ajkait kölcsönösen megnedvesítették, a mivel a vérbarátság meg volt kötve.

A szertartás végeztével a jelenetben résztvevők a megsütött húsdarabokat megették, a mi közben egymást

¹ Ezen szavakkal kezdenek meg minden beszédet, még a legközönségesebb alkalmakkor is; ezért is ezt a szót — «aterere»-nek hangzik — minduntalan hallhatni.

kölcsönösen «ndugu»-nak (testvér) és «muma»-nak neveztek.

A benszülöttek élelmi szereket, fegyvereket és ékszereket bőven hoztak eladásra. Rabszolgákkal is megkínáltak; ezek nagyobbára Ukambaniból, ritkábban pedig a Mászáiföldről való leányok voltak. Csereárúkül mindent, legszivesebben azonban mászái gyöngyöket és vastag rézdrótot fogadtak el. Embereink egyike, a ki Táveta elhagyása óta folytonosan betegeskedett, valószínűleg az ország gazdagságától elcsábítva, bennünket itt elhagyott és éjjel megszökött. Az ilyen szökevényre rabszolgaság vár, mivel az első benszülött, a kivel csak találkozik, a maga tulajdonának tekinti. Ilyen önkénytes rabszolgákká valamely karaván emberei nem ritkán válnak, mert azt remélik, hogy uruktól alkalmilag ismét megszökhetnek.

Szeptember 12-én még mindig Utaháj Uajaki kíséretében haladtunk tovább; útunk ekkor is több hegyháton és ugyanannyi patakon vezetett keresztül; itt is tehát, mint mindenütt, az országot aránylag alacsony, de meglehetősen meredek hegynyergek takarják, a melyek általában északnyugatról délkelet felé vonulnak és ezen irányban lejtősödnek is. A kis, szűk völgyekben nagyobbára jelentéktelen patakok folynak. Az egész vidéken az erdő csaknem mindenütt ki van irtva, de a földet azért igen jól művelik meg. A nedvesebb völgyfenékekben nagyobbára czukornádat láthatni, ritkábban banyánákat és kolokassziát. A lejtőket batáta-, bab-, jamsz-, köles-, dohány- és efféle ültetvények takarják; csakis a hegyhátak felső, sík részei maradnak, elég sajátságos módon,

rendesen ugarok. Az ösvények majdnem mindig egyenes vonalban vezetnek a hegyhátakon keresztül és nem tesznek kanyargásokat, hogy a fölmászást megkönnyítsék; útunk tehát főképen a teherhordó állatok miatt igen nagy nehézségekkel járt. Ezen nehézségek, különösen pedig a patakokon való átkelések miatt, kényszerültünk gyakran órák hosszat várakozni. Hogy milyen lassan jutottunk előre és hogy milyen kínok közt tettük meg ezen utakat, arról nehezen alkothat magának valaki helyes fogalmat. Tíz lépést tettünk előre, azután két perczre megállapodtunk; utána megint tettünk valami öt lépést előre, hogy ismét tíz perczig mozdulatlanul maradjunk. Ember ember háta mögött haladva, nagybára 5—7 órahosszat voltunk útközben; ez idő alatt azonban csak egy pár kilométerrel jutottunk odább. E közben a benszülöttek százai folytonosan körülöttünk tolongtak. A legtöbb kellemetlenséggel természetesen Teleki grófnak kellett megküzdenie, mert neki, mint a karaván vezetőjének jutott feladatául a benszülöttek sűrű tömegei közt, a kik a patakoknál mindig ellenünk szegültek, utat törnie. Neki kellett a körülményekhez képest vagy végtelen türelem kifejtése mellett az embereket megnyugtatnia és ajándékokkal kibékítenie vagy pedig az eléje tartott dárdákat rettenthetetlenül félrelöknie és a sorokat áttörnie. Gyakran azonban a helyzet olyan kényelmetlenné vált, hogy a harcz kikerülhetetlennek látszott.

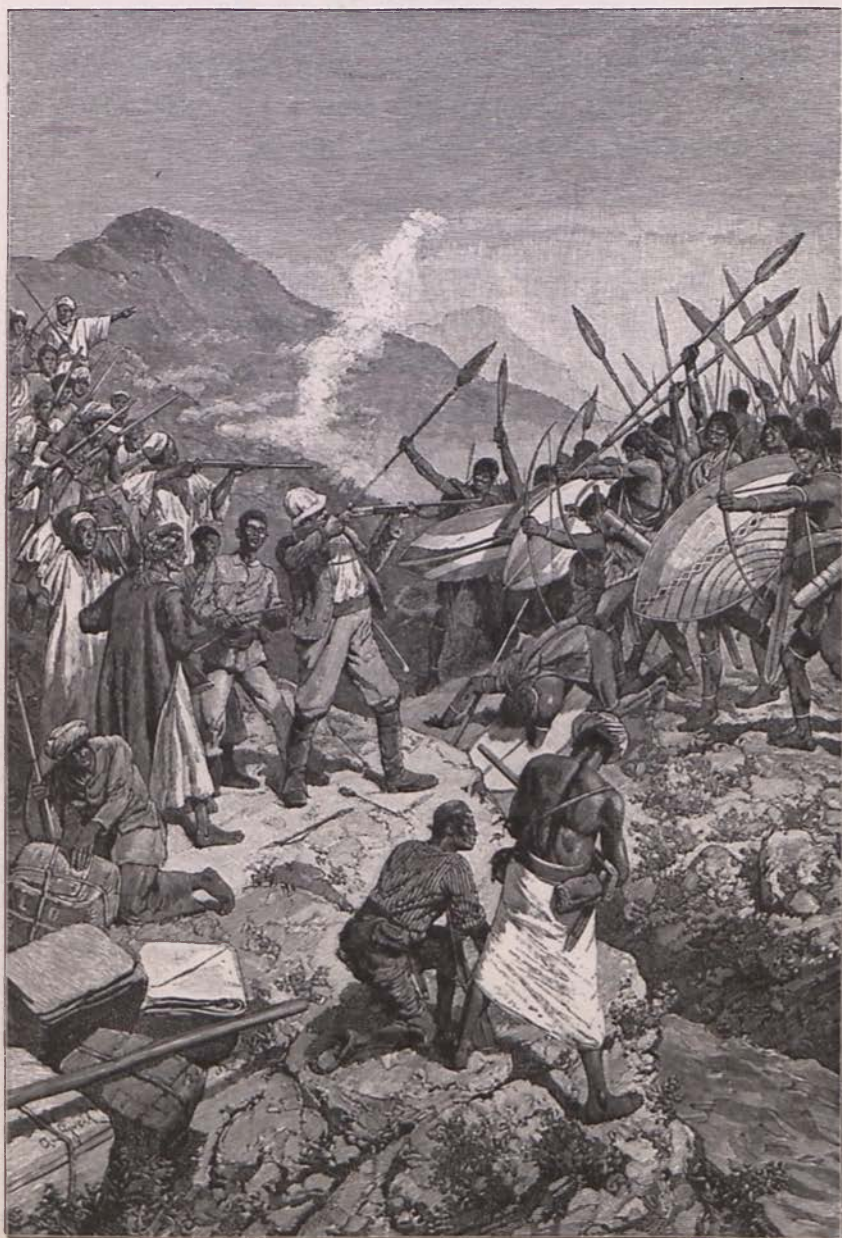
Ezen a napon tanyánk helyére baj nélkül érkezünk ugyan meg, de hitünk, hogy ez út simán fog lefolyni,

lassan tünekezni kezdett. Tanyánkon foglyoknak éreztük magunkat, mivel a lakosság ellenséges érzületének különböző bizonyítékait látván, oltalmát egy perczig sem hagyhattuk el; azonkívül közöttünk és közelünkben a bensülöttek szinte nyomasztó számban sűrögtek-forogtak. Már-már azon ponton állottunk, hogy elhatároztunkat megbánjuk, de most már egyéb választásunk nem volt, mert ha visszafordulunk, az előreláthatólag általános támadásra szolgált volna jeladásul. Csakis ha büszkén, ha semmi félelmet sem árulva el haladunk előre, remélhettük, hogy a Keniáig elvergődhetünk. Eredetileg az hírlett, hogy nyolcz nap alatt Kikujuországon túl leszünk. Szeptember 12-én azonban, midőn már három napi menetet megtettünk, vezetőink értesítése szerint tiz nap lett belőlük. Mindezen bajokhoz járult még, hogy állapotom is napról-napra rosszabb lett; félig begyógyult arczsebemhez orbánczot kaptam, a mi nemcsak fájdalmakkal, hanem erős seblázzal is össze volt kötve. Mindketten ez időben végtelenül sokat szenvedtünk.

12-én tanyánk 1977 méternyi magasságban volt. Odamenet az ég rövid időre kiderült és alkalmat nyújtott, hogy az Aberdare-láncznak egyik, körülbelül 4000 méter magas, rendkívül meredek csúcsát, a Kinangóp-hegyet megláthassuk. Éjjel, a mi csöndben telt el, erős eső esett; ezért is síkos utakra lehettünk elkészülve.

Másnap, útunk Kikujuországnak déli részének legmagasabb nyergén vezetett keresztül; tanyánk 2077 méter magasságban állott; ennél nagyobb magasságban még nem voltunk. A hegyhátak teteje 2—2¹/₂ méter magas

AZ ELLENSÉGESKEDÉSEK KITÖRÉSE A PATAKNÁL.

OSZK

Magyar Széchenyi Könyvtár

harasztfélékkel volt benőve, a melyek egész sűrűségeket alkottak.

Utaháj és Kassza előtte való napon tőlünk elbucszúztak; előbb azonban helyettesről gondoskodtak; a következő napokon, öreg, őszbe borult ember, az előttünk fekvő völgyek egyikének törzsfejedelme vezetett. A benszülöttek magaviselete időközben mindig kihívóbbá lett és mi éreztük, hogy minden békeszeretetünk és bőkezűségünk daczára, a mit tanusítottunk, legközelebb összeütközésre fog a dolog kerülni. Mindeddig mindig csak öregebb, részeg emberek veszélyeztették a békét; mostani tanyánk helyén már egyes harcosok is részt vettek a kihívásokban. Embereinket, a kiknek csak nagyobb csapatokban volt szabad vízért menniök, itt kövekkel dobálták és dárdákkal fenyegették. Midőn azonban a panaszok szaporodtak, hogy a benszülöttek a lopótökből készült palaczkokat kődobásokkal összezúzták, Teleki gróf 50 emberével és néhány szomálival fölkerekedett, hogy a gonosztevőket megfélekezze és ha lehet, egyiköket elfogja; legénységünk többi része e közben fegyverben állott; tanyánk tehát, miként ezen időben gyakrabban, egészen háborús képet nyújtott. Ennek daczára a benszülöttek tömege, bár várakozással teljes hallgatásba burkolózva, az egész idő alatt közelünkben maradt. Embereinknek sikerült a két leghenczegőbb legényt elfogniök és tanyánkra hozniök, a hol őket megkötözték. A foglyok, fiatal erős emberek voltak és valószínűleg azt hitték, hogy most már végök van, mert tőlük telhető módon védekeztek. Ez az egész dolog számos benszü-

lött jelenlétében történt és ezért természetesen nagy föltűnést keltett. Mivel azonban mindenki tudta, hogy a suhanczokat miért kötözzük meg és hogy három juhból álló váltságdíjért, a mit a széttört palaczkokért kárpótlásul követeltünk, szabadon fogjuk bocsátani: a tömeg nyugodt maradt. Tíz perczczel később a váltságdíj kezeink közt volt és tanyánk ismét számtalan benszülöttől hemzsegett.

Szeptember 14-én folytattuk útunkat. A vidék nagyjában megtartotta azt a karaktert, mit eddig láttunk; bár több volt rajta a fű, a bozót és a haraszt, mint az ültetvény, mégis sűrűn lakták. Több kisebb, 3—20 kunyhóból álló falú mellett mi is elmentünk, a melyek vagy valami kis erdőben voltak elrejtözve, vagy banyánaültetvények között állottak. A kikujuiak kunyhói nagyon csinosak, kerek és lapos, kúpalakú szalma- vagy nád-födéllel vannak ellátva, a melyből a középső pillér kiáll. A fedél a függőleges falak fölött kinyúlik; külső szélén támasztó oszlopok tartják. A falak kosárszerű vesszőfonalakból állanak és kívülről vagy szépen megfaragott gerendákkal vannak eltakarva, vagy agyaggal bekenve. Minden kunyhó mellett két hasonló kis épület áll, a melyek a learatott gabona megőrzésére szolgálnak.

A bennünket ezen menet közben folytonosan kísérő férfiak és asszonyok száma a szokottnál nagyobb volt és több ezerre rúgott. A legnagyobb óvatosságot tette szükségessé azon körülmény, hogy egyes csoportok, különösen asszonyok hirtelenül, ijedten megugrottak, miközben a harcosok és öreg emberek csapatai annál

szemtelenebb magaviseletet tanúsítottak. Különösen, midőn egy patakon kétszer kellett átkelnünk és így karavánunkat rövid időre ketté osztanunk, igen elnyomott helyzetben voltunk, a megtámadtatás ekkor veszedelmessé válhatott volna. A benszülöttek oly nagy számban és oly sűrűen álltak körülöttünk, hogy egyedül botjaikkal egytől-egyig agyonüthettek volna. Egy kinosan hosszú óra mulva azonban bántatlanul tovább jutottunk. A következő hegyhátnak tetejére érkezvén, vezetőnk, az öreg szamaki a helyes ösvényt hirtelen elhagyta és a karavánt egy patakhoz vezette félre, a melynek tulsó oldalán, mivel időközben 1 óra lett, tanyát kellett volna ütnünk. Miként rendesen, az alkudozások most sem akartak véget érni; a karaván emberei sűrűn egymás mellett állva, a patakhoz vezető meredek ösvényen már hosszabb ideig türelmetlenül vártak a vezető csapat továbbindulására, midőn a pataknál, a melyet mi, az utócsapat tagjai nem láthattunk, egyszerre egy és utána mindjárt egy második lövés eldördült, a melyeket néhány másodperczcel későbbben a karaván élén állóknak sortüze követett. Hirtelen tekintet a legközelebbi környékre meggyőzött arról, hogy hátul magasabb helyek vannak ugyan, de azokon aránylag kevés a benszülött. Az ellenség tehát elől, a pataknál állott. Csakis az első lövések után láttuk, a mint a lejtőn fölfelé visszavonul és csakis ekkor bocsátkozhattunk mi is harczba. Az előcsapattól és Teleki gróftól szorongatva és üldözve, a benszülöttek a szélrózsa minden irányában csakhamar szétfutottak és eltűntek. Teleki gróf ezután meghagyta, hogy a tanyát

ugyanazon a helyen üssék föl; maga pedig bizonyos számú emberrel újra fölkerekedett, hogy a meglehetősen sűrűn benőtt környéket az elbújva leelkedő benszülöttektől megtisztítsa és hogy egy körülbelül ezer főből álló csapatot szemmel tartson, a mely $1\frac{1}{2}$ kilométer távolságban újra egybegyűlt.

Megtörtént tehát az első összeütközés. Az ellenségeskedéseket természetesen a benszülöttek kezdték meg; a dolog a következőképen történt: A pataknál a karavánnak, miként mindig, a fizetendő adó miatt nagyszámú benszülött állotta útját. Kisebb-nagyobb nehézségek közt mindeddig mindig lehetséges volt megállapodásra jutni; ez alkalommal azonban a följánlott árúkat mindig visszautasították, ezt pedig a harcosok tették, a kik a frissen magukra kent zsírréteg és más egyéb jelek által is elárulták, hogy vizályt keresnek és erre el is vannak készülve. A harcosok egyike, nem férvén bőrébe, végre arra vetődött, hogy nyíllal átlőtt, a mely Dsumának, Dsumbe Kimemeta egyik emberének lábába fúródott. Dsuma elkiáltotta magát: «a kikujuiak lőnek», czélt és puskáját elsütötte, de senkit sem talált. Ez volt az első lövés, a mit hallottunk. Az első nyilat csakhamar követte a második, a mely ugyan senkit sem talált, de azért embereink egyike, bizonyára ijedtében, feleletül rá szintén elsütötte puskáját, de ez sem talált. Teleki gróf most a további lövöldözést betiltotta, de tilalma alig hangzott el, már is egy tuczat nyil repült feléje, a melyek közül egy ötet is eltalálta; szerencsére azonban, kabátjának egyik ránczában megakadt. A nyilak, a me-

lyeket a benszülöttek utolsó soraiból röpitettek el, különös kárt ugyan már nem tehettek, de jeladásul szolgáltak mégis általános tüzelésre.

Kiséretünkben abban a pillanatban hét kikujui volt, a többi közt a már említett öreg szamaki, a ki vezetett. A régi barátok, a kik megesküdtek, hogy az egész Kikujuországon végig kísérnek, mind eltűntek. Az első, a ki búcsút vett, Kassza volt; a többiek az utolsó napokban sorban elmaradtak. Ezzel egyébként nem sokat törődtünk, mert láttuk, hogy befolyásuk egyedül birtokuk területére szorítkozott és hogy ők csakis ott voltak hasznunkra. Azonkívül nem is szenvedtünk Kikujuországban hiányt sem vezetőkből, sem egyéb emberekben, a kik becsülettel állottak pártunkra, a fenyegető veszély elől óvtak és azon terveket elárulták, a melyeket honfirtásaik ellenünk kovácsoltak. Ezen esetben is tudta az öreg szamaki, hogy meg akarnak támadni; ezért tért le az útról. A támadást ugyanis, a mely elől meg akart menteni, más, a patak mentén fölebb eső helyen tervezték és az öregnek sakkhúzása csak azon késedelem miatt hiúsult meg, a melyet az adófizetés rendezésének hosszadalmassága okozott. Midőn pedig a tüzelés megkezdése után a sor a hátráló benszülöttek üldözésére került, az öreg, de azért még mindig erős ember haragjában mindenkit megelőzött és Teleki grófot meg kíséretét is folyton tüzelte, hogy csak ne kiméjék a menekülőket.

Dsuma, a kinek nem is volt valami nagy sebe, félelemtől majd meghalt, bár az először megsebesített

emberünk szerencsés lefolyású gyógyulásából azt a megnyugvást meríthette volna, hogy a nyilak megmérgezettsége még sem lehet nagyon veszedelmes.

Hogy az ellenségeskedések megkezdődtek, ránk nézve nagyon kellemetlen volt, mivel minden valószínűség szerint az ország északi határáig még több napi útát kellett megtennünk. Semmit jobban nem kívántunk, mint hogy a benszülöttekkel megint békét köthessünk; lehetőleg kellemes meglepetés volt tehát, midőn azt vettük észre, hogy ezek óhajtásunkat maguk is teljesíteni akarják, mert alig némultak el puskáink, egy öreg ember ismételten hallatván a «kutire kimandajá»-t, zöld ággal a kezében, egészen egyedül, tanyánk felé közeledett. Mi természetesen nem bántottuk és midőn hozzánk érkezett, vezetőinkhez utasítottuk, a kik már meg voltak bízva, hogy kitelhető módon készítsék elő a békekötést. Fél órával később két kis csoportban benszülöttek közeledtek felénk, a kik szintén zöld ágakat tartottak kezökben és biztosítottak békeszeretetről. Ezeket is biztattuk, jöjjenek csak bátran; így a békesauri csakhamar megindult. Nemsokára ezután, még mielőtt a nap áldozatait eltakarították volna, újra megjelentek tanyánkon benszülöttek élelmi szerekkel és a ki azt a csata után két órával látta, mindent inkább lehetőnek tartott volna, mint azt, hogy ezen emberek, a kik itt békében éltek egymás mellett, még röviddel ezelőtt halálos ellenségekként állottak egymással szemben.

Teleki gróf már azelőtt szigorúan meghagyta, hogy az ellenségeskedések kitörése után sem szabad senkinek

semmi körülmények közt sem rabolnia. Ennek daczára embereink közül hatan, a kik a benszülöttek üldözése közben egy egészen közelfekvő és csak néhány kunyhóból álló tanyára bukkantak, ezt fölgyújtották. A füstöt láttuk fölszállani; a tűz keletkezését azonban magunk-

VÉRBARÁTSÁG-KÖTÉS.

nak megmagyarázni addig nem tudtuk, míg embereinket, karjukban néhány báránynyal, közeledni nem láttuk. Büntetésül ez embereket a benszülöttek jelenlétében megkorbácsoltuk és a zsákmányt gazdáiknak visszaadtuk. Dsumbe Kimémeta azonban ezen eljárásunkkal se-

hogy sem volt meglegedve, és mindig csak azt emlegette, hogy a benszülöttek csak úgy tarthatók féken, ha van okuk vagyonukat félteniök.

A harcz tartama alatt néhány teherhordó állatunk megszökött; ez idő óta Dsumbe Kimemetának egyik számára az értékes elefántagyarból és a nagy árusátorból álló terhével együtt hiányzott. Az eddig kikötött békeföltételekhez tehát, a melyek szerint a környék négy törzsfejedelmének másnap reggel juhokkal a barátság megkötése végett tanyánkra kellett jönnie, még egy pótlék járult, az, hogy a lopott szamarat terhével együtt vissza kell adniok. Erre a benszülöttek hazatértek.

Mivel a barátság az nap már nem volt megköthető, másnap sem mozdultunk el helyünkből. Éjjel ébren őrködtünk; kora reggel pedig elővigyázat kedvéért a kerítést magasabbá tettük, mivel nem volt kizárva annak lehetősége, hogy a benszülöttek időközben nézetöket megváltoztatják. És valóban, másnap tanyánkon egyetlenegy benszülött sem mutatkozott; ellenben az északnak fekvő magaslatokon számosan gyűltek egybe és ott nyilvánvalóan tanácskozást tartottak. Kevés idő múlva egy csapatjuk tanyánkra jött, hozván magával két juhot; szónokuk bennünket fölszólított, fogadjuk el ez állatokat ajándékul, de azután térjünk vissza. Erre persze rá nem állhattunk; újabb, sok óráig tartó saurira volt megint szükség, míg végre a tőlünk kívánt vérbaráti szövetség létrejött. A törzsfejedelmeket ezután gazdagon megajándékoztuk, a leégetett kunyhóknak és a tanyánk helyéül szolgáló mezőknek tulajdonosait pedig kártalanítottuk.

Mindezek daczára azonban nem igen akartak bennünk bízni, mert csak férfiak jöttek közénk, asszonyok pedig nem. Ennek egyik oka talán az is volt, hogy Dsumbe Kimemeta csak szamarát kaphatta vissza. A nagy elefánt-agyar és a sátor állítólag nem volt föltalálható; ezekért kárpótlásul a benszülöttek két juhot hoztak, a melyek természetesen az elveszett értéknek századrészét sem tették ki. Mi ennek daczára, a béke kedvéért beértük velök.

Későn délután és este esett az eső; nem nagy örömünk tellett benne, mivel az utak száraz állapotukban is elég nehézséget okoztak. Teherhordó állataink ennek következtében nagyon elcsigázottaknak is látszottak; hogy kellő erőben tarthassuk, etettük is őket naponként meglehetősen mennyiségű tápláló czukornáddal, a melyet mohón faltak. Ezek a sűrke szamarak pusztai állatok. Minél szárazabb és melegebb valamely vidék, annál jobban érzik magukat; hűvös és hideg időjárás őket csakhamar megöli.

Másnap, menet közben nem voltak körülöttünk lármás benszülöttek, csak egyes néma csoportok, a melyek az úttól félreeső helyeken guggolva maradtak; néhányan zöld ágakat tartottak kezökben. Rövid vándorlás után egy kissé szélesebb völgyhöz érkeztünk, a melyben egy patakocska folyt. Még nem keltünk át rajta, midőn erősen elkezdett esni és esett is több óra hosszat. A tulsó, meredek lejtő ennek következtében olyan síkossá lett, hogy alig tudtunk rá fölkapaszkodni. Embereink minden pár lépés után le-lesiklottak; teher-

hordó állatainkat pedig, bár terheinket leszedtük, alig bírtuk fölhajtani. A fölmászás az alig 100 méter magas hegyhátra négy órai nehéz munkánkba került.

Előrehaladásunk lassúsága és rendkívüli fáradságos volta ránk nagyon nyomasztólag hatott. Egy vagy több szamarunk naponként elhullott, ha tehát útunk az eddigi módon halad tovább, nyolcz nap alatt valamennyit el kellett volna veszítenünk. A vezetőket tehát megkérdeztük, nincsen-e még más út is. A hegyhátak, ez nyilvánvaló volt, kelet felé nemcsak alacsonyabbakká, de laposabbakká is váltak; mivel pedig ösvények ott is vezettek észak felé, ezen a napon útunk eddigi irányát elhagytuk és a hegyhát mentén kelet felé vonultunk. Délután 3 órakor nem jelentékeny patak mellett tanyát ütöttünk.

A benszülöttek, kikkel menet közben találkoztunk, valamint azok, a kik a pataknál állottak, levert, aggodó hangulatot tanúsítottak. Kivánságainkat készségesen teljesítették és a kapott ajándékokkal is beérték. Mivel élelmi szereket meglehetősen mennyiségben lehetett kapni, Teleki gróf eltökélte, hogy a következő napot a pihenésnek szenteli. Tanyánk közvetlenül a víz mellett, keskeny mellékvölgyben állott, a melyet három oldalról meglehetősen meredek lejtők zártak körül. Ellenségeskedések kitörése esetére helyzetünk ugyan meglehetősen kedvezőtlen volt, de útközben szerzett tapasztalataink alapján azt hittük, hogy ezektől nincs mit tartanunk.

Másnap reggel tanyánkon belül, valamint annak környékén, élénk cserekereskedés keletkezett. A köze-

lünkben levő magaslatokat megszállva tartó benszülöttek száma azonban idővel megnagyobbodott; azt is észrevehettük nem sokára, hogy mindenfelé tanácskozásokat tartottak és előkészületeket tettek, a melyeknek célja nyilvánvalóan a harcz volt. Vezetőink ezután tudomásunkra adták, hogy az utolsó tanyánk környékéről emberek érkeztek ide, a kik azon völgynek lakóit, a hol mi voltunk, lázítják és rá akarják bírni, hogy ellenünk közös támadást intézzenek. Az itteni benszülöttek egy részét ügyöknek megnyerhették volna, a másik rész azonban, és pedig a völgynek lakói maguk, semmit sem akartak róla tudni, mivel megveretés esetén, a következményektől félték. Ellenfeleink eljárását jól megfigyelhettük; csakhamar a főczinkosokat is megkülönböztethettük, a kik egyik csoporttól a másikhoz jártak, hogy a lakosság ellenszegülő részénél más hangulatot teremtsenek.

Mindaddig, míg az izgatott tanácskozások folytak és csak a hadi ordítás hangzott föl időnként, nem igen nyugtalankodtunk. Kilencz óra felé azonban bizonyos számú öregebb ember jelent meg tanyánkon, hogy azt az asszonyoktól és egyéb látogatóktól megtisztítsa; a megkezdendő ellenségeskedéseknek ez volt a rendes előjele. Ekkor azután mi is puskáinkhoz nyultunk; egyelőre azonban beértük azzal, hogy a körülöttünk történő dolgokat figyelemmel kísérjük. A lakosság háborús kedvű része a tanyánktól északnak fekvő hegyhátat tartotta megszállva, a többiek pedig a déli oldalon állottak, tanácskozó csoportokat alkotván. Az előbbieken élén meglett korú, feltűnően gonosz arczkifejezésű férfiú volt, a

ki egészen elől, tőlünk legfőlebb 80 lépésnyire állott. Balkezében egy íjjat és egy csomó lövésre kész nyilat tartott, jobbjával pedig minduntalan huzogatta az íj húrját, mintha meg akart volna róla győződni, hogy elég feszes-e; e mellett folytonosan át-átpislantott a völgy tulsó részén levő benszülöttekhez, a kiktől még remélhette, hogy a támadókhöz fognak csatlakozni. Egész magaviselete és arcának minden vonása izgatottságot és harczra vágyódást árult el. Mialatt a benszülöttek habozva sem a háborúra, sem a háború ellen magukat elszánni nem tudták, az egész helyzet egyszerre váratlanul megváltozott. A benszülöttek ugyanis elkezdtek egymás közt veszekedni és így szemünk láttára egymással formális harcot vívtak, a mi körülbelül 10 perczig tarthatott, de valószínűleg nem járt valami nagy vérontással, mivel meglehetősen távolságból és csakis füttykösökkel küzdöttek egymás ellen. E harczban, a mint látszott, a békepárt győzött, mivel csakhamar utána tanyánkra egy pár szamaki állított be, hogy velünk vérbarátságot kössön.

Épen azon voltunk, hogy ezt szokásos, ünnepies alakjában végrehajtsuk, midőn újabb események leptek meg. Most a déli oldalon levő benszülöttek csoportosultak össze, óriási harci lármát csaptak és ekkor ők szólították föl az északi rész lakóit, előbbi ellenfeleiket, hogy együttes támadást intézzenek ellenünk. Mi bírta őket e hirtelen nézetváltoztatásra, soha sem tudtuk meg; annyi azonban bizonyos, hogy már ekkor elkéstek vele, mert az *Orioi muma* már javában folyt. Ennek követ-

keztében a támadás ismét elmaradt és az egész lárma csak is azt a kellemetlenséget okozta, hogy fegyverhez kellett újra nyúlunk és a támadás visszaverésére készen állanunk. Éjjelre, mint rendszeren, rakéták által védtük magunkat; a beléjük vetett bizalmunkat ezen alkalommal sem csalták meg.

Igy teltek el a napok folytonos, aggodalmakkal telt izgatottságban, a mi közben harczra is mindig készen kellett állanunk. Ezen helyzet különösen Teleki grófra nehezedett legnagyobb súlylyal, mert a gondok nagy terhe csaknem kizárólag rajta nyugodott. Bennem, súlyos betegben, ez idő alatt csak csekély támasztékot talált. Betegségem nagy mértékben kimerített és csak az az egy jó oldala volt, hogy a külső események iránt csaknem teljesen közönyössé tett. Másrészt azonban a kívülről jövő, folytonos és izgató behatásoknak köszönhettem, hogy ezen időben egyáltalán képes maradtam a hosszú és fárasztó meneteket, gyalog vagy számárháton megtenni.

Mindez ideig mindig csak tetteleges nehézségekkel volt dolgunk; most azonban más körülmény is járult hozzá, a minek folytán helyzetünk még rosszabbra fordult: megjött a hamis hírek terjesztésének ideje. Mindig Dsumbe Kimemeta volt az, a ki tudomásunkra hozta; és bár nagyobbára hihetetlenek voltak, vagy őket elhinni nem akartuk, embereink hangulatát mégis nagyon befolyásolták. Sőt bennünk is támasztottak kétséget, a mi nagyon megkínzott és az estnek néhány aránylag nyugodt óráját is elkeserítette.

Igy terjedt el másnap reggel, midőn épen útra készültünk, a hír, hogy Kikujuország összes harcosai egyesültek és a legközelebbi patakon való átkelésnél meg fognak támadni. E hírnek valószínűségét azon körülmény is meg látszott erősíteni, hogy az nap reggel egészen váratlanul beállítottak hozzánk néhányan első kikujui barátainknak, a határvidék néhány harcosa, a kik barátságos magaviseletet tanusítottak ugyan, megindulásunk után azonban megint eltűntek. Menet közben tehát környezetünkre annál nagyobb óvatossággal ügyeltünk és különösen akkor tanusítottuk a legnagyobb figyelmet, midőn a völgyek alja felé közeledtünk. Mivel az első pataknál csakis benszülőtteket találtunk, a kik békeszerető módon közeledtek felénk, harcosokat pedig nem láttunk, a kósza hír természetesen mindjárt más alakot öltött és mindenki azt beszélte, hogy a legközelebbi völgyben várnak, a hol az átkelés különösen nagy nehézségekkel jár.

Délutáni 3 óra felé azonban bántatlanul elértünk tanyánk helyére. Ez szintén kis pataknak szélén, csaknem teljesen körülzárt völgykatlanban feküdt; a völgy lejtőit nagy számú benszülött tartotta megszállva, a kik kétségtelenül vártak ránk. Mivel a tömeg nagyobb részt harczra fölkészült és fölékesített emberekből állott, mindjárt első pillanatban láthattuk, hogy rosszban törik a fejökét. Miként az összes néptörzsek, a kikkel eddig találkoztunk, különös alkalmakkor a kikujuiak is beszozták kenni fejökét, arcukat és vállakat vörösre festett zsírral. Az itten ránk váró legények a színes zsíra-

dékot egészen különös módon mázolták magukra. Így például egyesek csak a szájuk és szemeik körül voltak befestve, mások ellenben egész testöket kenték be fehér vagy sárga földdel. A legtöbbnek azonkívül paizsa is frissen be volt festve.

KIKUJUI HARCZOSOK.

A harczosok kihívó módon viselkedtek; ennek daczára az eddigi szokás ellenére, a tanyát a legkisebb figyelemre sem méltatva, 2—300 lépésnyi távolságban maradtak. Mivel ismételt felszólításunk daczára sem jelent meg a törzsfejedelmek egyike sem a táborunkban,

szokott módon fölkészültünk a harcra. Fegyvercsörte-tésnél egyéb azonban nem történt. A harcosok több izben hallatták hadi lármájukat; de erre látszólag oda sem hederítettünk, mivel azt a kis kézmozdulatot, mely-lyel a kakasok fölhuzása jár, alig vehették észre; ki-hívásukra pedig csakis ezzel feleltünk. Midőn már este-ledni kezdett és a tömeg még mindig a helyén maradt, Kinyandsa vezérlete alatt 50 embert kiküldöttünk, hogy szólítsa fel a benszülötteket békés hazatérésre, mert ellenkező esetben a környékről el fogjuk űzni. Erre a harcosok visszavonultak. Raketák fölrepítésén kívül, az est beálltával ezen alkalommal még néhány vak töltés elsütésével is biztosítottuk nyugalmunkat. Ennek követ-kezménye az volt, hogy mindkét völgyoldal törzsfejedel-mei még későn este beállítottak és vérbarátság kötésére hajlandóknak nyilatkoztak.

Másnap, szeptember 20-án, a különös talajviszonyok rendkívül kanyargós S-alakú út megtételére kényszerít-tettek. Az egyenes út ránk nézve teljesen járhatatlan volt. Az nap is, miként leggyakrabban, két patakon kel-lett átkelnünk; de ez, bár a vizek egészen jelentéktelenek voltak, különösen nagy nehézségeket okozott. Az első pataknál a partokat és a mellettök fekvő magaslatokat legalább 2000 benszülött tartotta megszállva, a kiknek látszólag az volt a szándékuk, hogy komoly ellenállást tanúsítsanak; a hová csak néztünk, mindenfelé öregebb embereknek és harcosoknak sűrű tömegei meredtek felénk, a kiknek markai tele voltak lövésre kész nyilak-kal. Mivel az átmeneti engedélyért följánlott adónak

elfogadását kereken megtagadták és magával Teleki gróffal is szembeszállottak, midőn a hely színére érkeztem, a különös előkészületek már meg voltak téve. A legénység egyik fele lövésre kész fegyverekkel állotta körül az átkelő helyet, a másik fele pedig a terhek és szamarak átszállításán teljes erővel dolgozott. Egy óránál tovább kellett ezen helyzetben megmaradnunk, a mi támadás esetében ránk nézve bizonyára végzetessé válhatott volna. Nem történt azonban semmi sem, bár a benszülöttek kétségtelenül meg akartak bennünket támadni; nem is tudtuk sohasem elképzelni, hogy miként állhattak el ezen szándékuktól, holott sem előbb, sem utóbb kedvezőbb körülmények között velünk harczra kelniök, alkalmuk sohasem nyílt. Mivel a hirtelen támadás lehetősége mindaddig kizárva nem volt, csak akkor lélekzettünk föl, midőn a völgy tulsó oldalára értünk. Tovább menvén, kevésbé népes és gyengébben megművelt területen haladtunk keresztül, a mi abból is kitűnt, hogy tanyánkat kevesebben keresték föl. Banyána-ültetvények és jámszföldek gyakoriabbakká lettek; ezért azonban a köles egészen hiányzott.

Útunk szeptember 21-én is keleti, sőt gyakrabban délkeleti irányban vezetett, mivel itt a hegyhátak szélesebbek voltak és a völgyeken könnyebben át lehetett jutni. Menetközben ugyan nagyszámú benszülött szegődött kíséretünkbe, mivel azonban sok asszony és leány is találkozott köztük, aggodalmaink kevesbedtek. Csakis dél tájban, midőn nagyobb patakhöz érkeztünk, szamarainkról a terheket megint egyszer le kellett szednünk, nyílott

Teleki grófnak a karaván élén megint alkalma, gyanús jelek megfigyelésére. A mint a patakhöz értünk, azonnal észrevette, hogy számos benszülött nyilairól a børszijat lecsavarta; azonkívül az egyik vezetőnk csak kevéssel előbb jelentette ki, hogy rosszul van és vissza kell térnie. Midőn végre az egész karaván a patakhöz megérkezett és mi az átkelést megkezdhettük, természetesen mi is megtettük a szükséges intézkedéseket, a melyek első sorban abban állottak, hogy embereink egy része a benszülötteknek, a patakhöz való tódulásuknál útjokat állotta. Az előttük tátongó puskacső-nyilásoknál azonban nagyobb hatást tett rájuk személyes megjelenésünk, mert egyszerű közbelépésünk csaknem mindig elégséges volt arra, hogy még több száz főből álló tömeget is visszatérésre bírjon.

Bántatlanul keltünk át a patakon és a patak mellett álló fák keskeny árnyékában vártunk még egy pár szamarunkra, a melyeket még megnyergelnünk és megterhelniünk kellett. Embereink hosszú sora előtt, néhány lépésnyi távolságban, sűrűn mint valami fal, 800—1000 benszülött állott, a tulsó part lejtőjét pedig körülbelül ugyanannyian tartották megszállva. Az emberek nagy száma daczára természetellenes csend uralkodott, a mi csak rossz sejtelmeket kelthetett; a benszülöttek nyilvánvalóan csak valami alkalomra vágy jelre vártak, hogy ránk rohanhassanak.

És a jel megadatott. A tulsó partról féltuczat nyil nesztelenül repült át hozzánk. Sem Teleki gróf, sem magam őket röptükben nem láttuk; csak egyik emberünk fölkiáltásának első hangját hallottuk, a kinek lába előtt

egy nyílvesző a földbe furódott; minden egyebet a puskatűz ropogása és recsegése fojtott el, a mely ugyanabban a perczen az egész soron megkezdődött. A nélkül, hogy tudtuk volna, mit jelentsen tulajdonképen a lövöldözés, hirtelen irtóztató tolongásban, iszonyú füstben voltunk; legjobban azonban saját embereink lövései fenyegettek, a kik hátunk mögött állván, izgatottságukban szünet nélkül lövöldöztek a levegőbe. A benszülöttek tömege minden legkisebb ellenállás nélkül szétfutott, embereink csakhamar nyomukban voltak, úgy hogy Dsumbe Kimemetával és egy féltuczat beteggel csakhamar egyedül maradtam a hely színén, a melyet paizsok, dárdák és egyéb mindenféle dolgok takartak, de halott csak kevés.

Az egész eset olyan hirtelenül köszöntött be és olyan hirtelenül ért véget, hogy csak gonosz álomnak látszott. Magam csak egyetlen egy lövést tehettem; ezután pedig puska — Kikujuországban mindig Colt-féle tizenhat lövetű ismétlő fegyvert hordtam magammal — csütörtököt mondott.

A lövöldözés fokonként csillapult; lassanként azután csapataink is visszatértek, hozván magukkal mindenféle diadalmi jelt, néha-néha egy-egy fogoly asszonyt vagy fiút is. Teleki gróf is visszatért, a ki Maktubuval és néhány szomálival az ellenséget üzőbe vette; ennek daczára még jó ideig eltartott, mire mindnyájan együvé kerültünk. Mielőtt tovább indultunk, embereinket rákényszerítettük, hogy minden zsákmányukat szolgáltatassák ki, mert rablóságukat csak így korlátozhattuk. A zsák-

mány főképen fegyverekből állott. A paizsokat, a melyek málháinkat nagyon is megnövelték volna, összetörtük; a dárdákat, kardokat és egyéb értékesebb tárgyakat pedig csomókba köttettük. A foglyokat, szám szerint nyolczat, a kiket sorsuk nem látszott valami nagyon nyugtalanítani, szintén megtartottuk, mivel későbben a béke zálogává válhattak.

Vezetőnk, az északi határvidékről való kikujui ember, utólag bevallotta, hogy a benszülöttek ellenséges szándékát sejtette ugyan, de a harczot csak másnapra várta. Hogy e támadást tervezték és előkészítették, abból a több száz bőrtáskából is következtethettük, a melyeket a benszülöttek menekülés közben eldobtak és a melyek most mindenfelé elszórtan heverték; ezek a táskák üresek, vagy bennök bőrszíjjak voltak, a melyekkel alkalmasint számos tehercsomagunkat elhurczolni és talán a foglyokat is meg akarták kötözni, a kiket, miként remélték, hatalmukba fogtak volna keríteni.

A véres összeütközés után útunkat folytattuk; éber figyelemmel kísértük a közelünkben történő dolgokat, mivel különböző helyeken csakhamar újabb benszülött-csoportok tűntek föl, a melyek összegyülekeztek és bennünket messziről kísérték is. Útunk félóra hosszát csaknem teljesen kopár, lakatlan hegyháton, kelet-délkeleti irányban vezetett; ez idő eltelte után a gerincz egyik kimagasló helyén tanyát ütöttünk. Benszülött csoportok megint kezdettek és pedig nagyobb közelségben mutatkozni, a miért is Teleki gróf embereinek egyik csoportjával a tanyát elhagyta, hogy az ellent elűzze; midőn

ez belátta, hogy 1000 lépésnyi távolságban sincs teljes biztonságban, csak akkor vonult egészen vissza.

Tanyánk Kikujuországnak keleti határának közelében feküdt, 4—5 méternyire a határerdőtől, a mely a mint látszik, e földet minden oldalról körülveszi.

Miután tanyánk megerősítésével készen voltunk, vezetőinket megbíztuk, menjenek el a legközelebbi falvakba és szólítsák föl a törzsfejedelmeket, hogy velünk barátságot kössenek; ezenkívül azzal is megbíztuk őket, közöljék a benszülöttekkel, hogy a foglyokat egy-egy juhból álló váltságdíjért szabadon bocsátjuk. E felszólításra csakis két, még pedig az előttünk fekvő vidékekről való szamaki állított be tanyánkra. Mindketten, hogy velünk barátságot köthessenek, juhokat hoztak magukkal. Ezeken kívül későbbben este, foglyaink hét rokona jelent meg köztünk; de csak három fiatal asszonyt találtak a kiváltásra érdemeseknek. Az éj nyugodtan telt el.

Midőn reggel útnak akartunk indulni, tanyánkon az a hír terjedt el, hogy az egész, messze elterjedő környék lakossága egyesült, rajtunk bosszút állandó és előrehaladásunknak véget vetendő. A hír vezetőinktől eredt, a kik az éjjelt a tanyán kívül, a legközelebbi falvak egyikében töltötték. Mi az nap még egy darabig kelet felé mentünk egy olyan helyig, a hol a legközelebbi, szakadékszerű völgyön átkelhattünk. Sem útközben, sem ezen völgyben benszülötteket nem láttunk. A mélységben folyó patak csak 5 méter széles és 0.7 méter mély volt; ennek daczára két teljes óráig tartóztatott föl. A környék távolról sem volt olyan termékeny, mint azon vidékek,

a melyeken át ide jutottunk. A humusz-réteg itt vékonyabb, helyenként a gyeptakaró is hiányzik; vulkánikus sziklák pedig gyakran kerülnek felszínre; az egész völgy aránylag kopár és a napsugaraktól el van perzselve.

Útunknak további része is csaknem teljesen lakatlan vidéken vezetett keresztül. Tudunkra esett, hogy a föld a kambaiak ismételt betörései következtében van annyira elhagyatva. A kambaiak rabló-hadjárataikat csak a szomszédos területek ellen intézik; velök rabszolgákat akarnak megkeríteni. Mivel a kikujuiak sokkal többen vannak, mint ezen keleti szomszédaik, csakis alkalmi betörésekkel sikerül, rablóhadjárataikkal eredményt elérniök.

Benszülöttek csakis tanyánk helyén jelentek meg újra nagyobb számban, a mely egy nagyobb pataknak balpartján, meredek lejtőn és meglehetősen kényelmetlen helyen állott. Itt a kezünkben hagyott foglyokat kiváltották ugyan, a környék törzsfejedelmei azonban nem mutatkoztak; e helyett két szemtelen lopás történt. Ebből megérthettük, hogy a benszülöttek részéről békére még mindig nem számíthatunk. Teleki gróf tehát megüzente nekik, hogy ha másnap reggel, elindulásunk előtt, a lopott tárgyak meg nem kerülnek, magunk fogjuk a háborút megkezdeni. A fenyegetőzésnek csakugyan megvolt a kívánt eredménye.

Az elmúlt napokban, keletnek és délkeletnek irányuló meneteink Kikujuország mélyebben fekvő részeibe vezettek, a hol 1450—1550 méternyi magasságban tanyáztunk, holott előbb tanyánkat 1900—2000 méter magasságban szoktuk fölűtni. Ezen, önmagában véve

jelentéktelen különbség a napsugaraknak sokkal nagyobb ereje által vált érezhetővé!

A következő két napon, a határerdőtől 6—8 kilométernyi távolságban, északkeleti irányban haladtunk tovább. Különböző laposabb hegygerinczeken keresztül, szeptember 23-án szélesebb völgyhöz érkeztünk, a melyen mocsáros kis patak folyt keresztül; ennek szélén

KIKUJUI FALU.

ütöttünk mi tanyát. Útunk vége felé megint termékeny vidéken jártunk; el kellett itt viselnünk azon kellemetlenségeket is, a melyekkel a benszülöttek tolakodása járt. Bár ezeknek száma igen jelentékeny volt, sok külső jel mégis békés szándékukról tett tanuságot. Ezenkívül több ízben megfigyeltük azt is, hogy az ilyen vidékeken a támadások ellen sokkal jobban voltunk biztosítva,

mert a benszülötteknek okuk volt, saját birtokukat félteniök. Ha nincs ez a körülmény, a dolog bizonyára gyakrabban került volna háborúra; így azonban a benszülöttek ellenséges terveit nagybárára azon völgy lakóinak ellenállásán szenvedtek hajótörést, a melyben épen voltunk. Azon területek benszülöttei, a melyeken túl voltunk és a melyek előttünk feküdtek, ellenségeskedésre rendesen hajlandók voltak.

Ezen menetünk közben olyan szép és rendes ültetvényeket láttunk, hogy az ember Európában képzelhette volna magát. Bozótokat alig lehetett látni; sövénykészítésre nem is gondoltunk volna, ha a benszülöttek maguk nem ajánlkoznak, hogy a hozzá szükséges anyagot, természetesen kellő kárpótlás mellett, előteremtik, akár nagy távolságból is. További útunk alatt Kikujuországban, ez általános szabálylyá lett és a benszülöttek, mielőtt még cserekereskedésre, vagy pedig ellenségeskedésekre gondoltak volna, ezentúl mindig, még teljesen kopár vidékeken is, előbb a tanyakerítéshez való bozótokat hozták elő, a mi 150—200 gyöngyfüzérbe került.

Ámbár Kikujuország gazdag részében voltunk, vásárt még sem tudtunk összehozni. Valószínűleg nem igen bíztak még bennünk és ezért sem a leányoknak, sem az asszonyoknak meg nem engedték, hogy tanyánkat fölkeressék. A kik pedig eljöttek, öregebb férfiak és harcosok voltak, a kik általában elég kihívó magaviseletet tanúsítottak, a miért is vezetőink őket lehetőleg távol akarták tartani. Főképen idegen harcosok, a kik messziről jöttek, kísértették meg több ízben a völgy

lakóit ellenünk támadásra ingerelni. Az ismeretes harcrahívás egy féltuczatszor fölhangzott ugyan, de az itteni lakosság a támadást mindig meg tudta akadályozni.

Embereinknek és teherhordó állatainknak pihenőre égető szükségük volt; másnap is e helyen maradtunk tehát. Miként leggyakrabban, a benszülöttek, midőn látták, hogy mi a békét sehoggy sem zavarjuk meg és semmiféle erőszakosságot el nem követünk, idővel itt is mindig szemtelenebbekké lettek és már másnap az egész völgyben a harcra hívás olyan általánossá lett, hogy fegyvereinkhez kellett nyulnunk. Magam épen ekkor egészen egyedül és fegyvertelenül, a tanyától 700—800 méternyi távolságban, egy alacsony hegyháton állottam, a hová a környéknek embernyinél magasabb ültetvényein keresztül ellopózkodtam, hogy szemeimmel a Keniát fölkeressem; midőn azonban a hadi lárma hirtelenül mindenfelől fölhangzott, ugyanazon az úton siettem természetesen vissza a tanyára. A benszülöttek egyenetlensége miatt azonban a dolog ekkor sem vett komolyabb fordulatot; valamivel későbben pedig a völgynek tiz örege beállított tanyánkra, biztosítván bennünket békeszeretetökről. A délután folyamán azután megjelentek azon területek törzsfjedelmei is, a melyeken legközelebb tanyát kellett ütnünk, és békét, kiméletet kértek. Ezért is az est csöndjét gyakran szakította meg Kinyandsának ismeretes «Orioi muma»-ja.

Az utóbbi napok folyamában vettük észre, hogy a földfelület alkata jelentékenyen megváltozott; a következő meneteink közben ez még feltünőbbé vált. Az észak-

nyugat-délkelet felé huzódó hegyhátak ugyanis, a melyek az országot még mindig egyforma módon takarták, szélesebbekké és annyiban magasabbakká is lettek, hogy míg az ország déli részében a völgy feneké fölél 30—100 méternyire emelkedtek, most 100 és 150 méter közt váltakoztak. Ránk nézve ennek az volt a fontos következménye, hogy az utazás nehézségei észak felé utaztunkban kevesbedtek, mivel a szélesebb és magasabb hegyhátak a lakosokat jobb ösvények készítésére bírták. Így több kigyózó, jól csinált útra találtunk, a melyek azon gondosság által leptek meg, a melylyel őket jó karban tartották. A magasabb hegyhátak egyikéről, a melyen szeptember 25-én keltünk át, alkalmunk nyílt Kikujuország jó darabját belátnunk. Láthattuk innen a többek közt, hogy még mindig a nem messze fekvő határ mentén haladunk. Ugyancsak itt vettük észre, hogy a síkság, a mely Kikuju és Ukambani közt terül el, észak felé keskenyedik és végre egészen megszűnik, továbbá, hogy Kikujuország hegyekkel takart része odább Ukambani fensíkszerű magaslatába olvad belé. Tisztába jöttünk még azzal is, hogy ugyanezen hegyhátnak, a mely a kikujui hegyes vidékről az Észak-Ukambani fensíkjaira az átmenetet alkotja, a Szabaki és Tana közt a vízvázasztót kell képeznie és hogy ezért a kikujui összes patakok, a melyeken mi mindedig átkeltünk, számszerint 36-an, a Szabaki-folyam hálózatához tartoznak.

Menetközben 2000—3000 benszülött kísért és szállingózott körülöttünk; azon örvendetes megfigyelést tettük azonban, hogy most ők maguk igyekeztek a rendet

honfitársaik között fentartani. Délelőtti 11 óra felé kedvező tanyahelyre érkeztünk, a hol fák és bozótok is nőttek. Valamint menetközben, a benszülöttek itten sem háborgattak, mivel a törzsfeljedelmek senkinek sem engedték meg, hogy közelünkbe jöjjön mindaddig, míg a tanyakerítéssel el nem készültünk. A benszülöttek nyugodt és szokatlanul békés magatartása nagy mértékben hozzájárult, hogy hangulatunk engesztelékenyebbé váljék; izgatottságunk, a mely idővel rajtunk erőt vett, mert már hat nap óta mindig biztattak, hogy négy nap mulva Kikujuország határához fogunk érni, szintén csillapodott. Ngongo Bagászban azt a reményt tápláltuk, hogy nyolcz nap alatt leszünk túl ezen országon; most már közel három hete voltunk útban és még mindig nem tudtuk, mikor lesz vége!

Másnap északi irányban több hegyháton és patakon keresztül széles, szép völgybe érkeztünk, a melyen Marágua nevű jelentős patak folyt keresztül. Átkelvén ezen, tanyát ütöttünk. Az út pompás banyána-berkek és magas babokrok közt vezetett el. A benszülöttek, a kik most is ezer számra szegődtek kíséretünkbe, egészen jámborok, rendkívül félnékek és ijedősek voltak. Egy alkalommal, midőn szamaramról leszállottam, a mi betegségem miatt számtalanszor megtörtént, e mozdulatom elég volt arra, hogy körülbelül 500 főből álló benszülött-csoport nyakrafőre futni kezdjen; máskor egyszerű megállásom és a zsebkompasszal való tájékozódásom ugyanezt okozta.

Ezen útunk kezdetén embereink néhai Dr. G. Fischert, a ki Kikujuországban megelözött, juttatták

eszünkbe, mert némelyikök állítása szerint ekkor kelet-ről nyugatra vezető útján mentünk keresztül. Miként beszéltek, négy napra volt szükségök, hogy Kikujországon átjussanak és ez idő alatt mindennap fegyvert kellett fogniok.

A pompás völgy, a melyben tanyáztunk, nagy jólétre mutatott. Körülöttünk valami húsz kisebb falú vagy tanya volt látható.

Hasonló szép és termékeny vidéken mentünk keresztül szeptember 27-én is. Egyes hegyhátak 160 méternyire emelkedtek a völgy feneké fölé; sebes folyású patakon, a Tájahozon is át kellett kelniünk. Mióta Kikujországra jártunk, ezen napon volt először derült az égboltozat; egyik hegyhátról végre arra is nyílt alkalmunk, hogy áttekintsük azt a nagyszerű alpesi vidéket, a melyre már olyan soká vártunk hiába. Északnyugaton a Szettimaláncz emelkedett 4000 méter magas csúcaival; észak-tól $29\frac{1}{2}^{\circ}$ -nyira kelet felé pedig, persze a távolság kék színében, de tisztán és jól, a Kenia volt látható. A Kili mándsáronak ezen északi versenytársa, az alak és a körvonalak szépségét tekintve, az utóbbival semmi tekintetben sem mérkőzhetik. Délről nézve, nagyjában széles, lapos és annyira tompa piramisnak látszik, hogy az ember csaknem fensiknak tartaná. Csakis nyugaton, egészen a szélén emelkedik ki a hegytömegből meredek sziklacsúcs, a mely azonban legkevésbé sincs arányban azzal a hatalmas kolosszussal, a melyen áll. Ezen sziklacsúcstól északkeletre egy hegykúp tűnik föl, a mely lapos és hóval van fődve. A Kenia lejtői, a melyek

nyugaton nagyon lassan emelkednek fölfelé, kelet felé alig észrevehetőleg lejtősödnek, a miért is a hőtömegek ebben az irányban még messze lenyúlnak; a hegy tehát, délről nézve, hatalmas, glecserekkel takart fensíknak látszik.

Ámbár ezen afrikai hegyóriás tulajdonképen nem nyújtotta azt a látványt, a mit vártunk, képe mégis, mint útnk legközelebbi célja újra élesztőleg hatott reánk és bizalmunkra; és épen erre volt nekem különösen szükségem, mivel időközben erőtelen csontvázzá soványodtam, a kit csupán a szakadatlan izgatások tartottak még fenn mestérségesen.

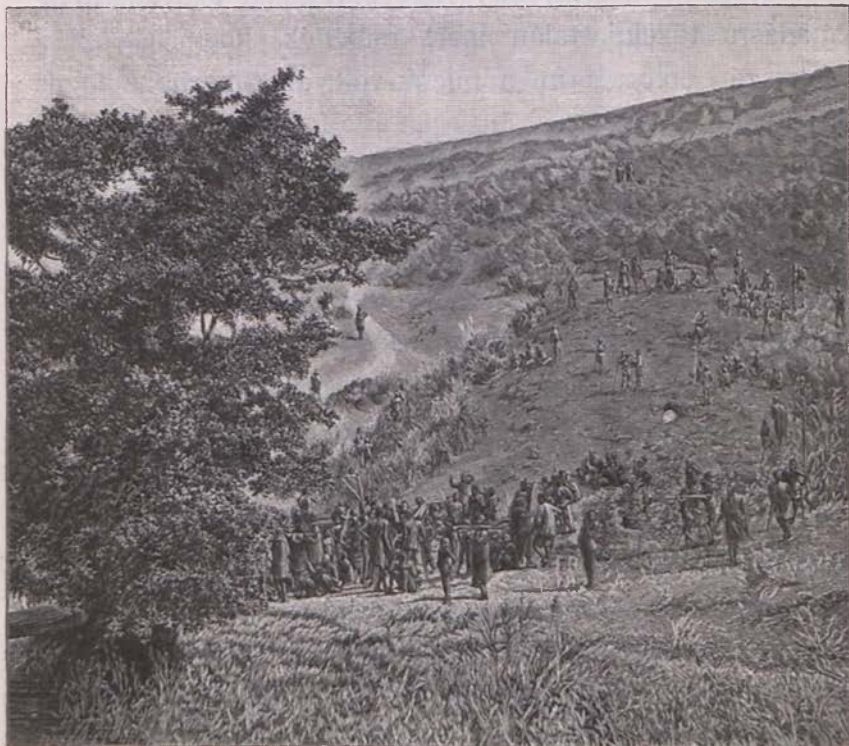
Bántatlanul érkezünk meg szeptember 28-án a Maszijoja nevű, nagyobb patakhoz, másnap pedig a hason nevű, 15—20 méter széles és 1 méter mély, rendkívül sebes folyású vízhez. Az első Maszijoján fatörzsből készült, egészen jó palló vezetett keresztül, az első, a melyet Kikujuországban találtunk. A második folyóvízen keresztül kellett gázolnunk. Mindkét napon a benszülöttek hullámozó csapatai környékeztek, a kik azonban kifogástalanul békés magaviseletet tanusítottak; alig viselt egy is közülök fegyvereket. Különböző jelekből azonban láthattuk, hogy békeszeretők nem érzelmeiknek kifolyása, hanem jól átgondolt számításon, talán azon büntetés emlékéen alapult, a melyben őket annak idején Dr. Fischer karavánja részesítette. Így a falvak közelében elvezető utakat, gyakran az ösvények mellett fekvő szántóföldek széleit is gondosan elzárták, őrizték és a földbe leszúrt, hegyesre faragott számtalan fadarabbal biztosították;

azonkívül mindig durván utasítottak a helyes útra, valahányszor róla letértünk.

Engedje meg t. olvasóm mellesleg megemlíteném, hogy az utazónak ellenséges érzületű benszülöttekkel szemben tanusított erőszakos föllépését illetőleg, a legszélesebb körökben helytelenül vélekednek. Olyan országokban, a hol az egyedüli törvény és erkölcsi szabály az erősebbnek hatalma és a megtorlás, az engedékenységet és a bántalmak eltűrését a félelem és gyöngeség hallgatag bevallásának tekintik; olyan helyeken az ellenállással szemben csakis a szükséges kényszer alkalmazásával lehet czélt érni. Az a legújabb időkben is gyakran hangoztatott nézet, hogy az utazóknak energikus föllépése folytán, követőinek nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, határozottan hamis; csakis olyan egyének vallhatják, a kik a valóságos állapotoktól mindig távol állottak. Mi legalább, ezen országban még csekélyebb erővel is inkább követnők olyan európai embernek nyomdokait, a ki tulnyomó hatalmának kifejtésével magának tiszteletet tudott szerezni, mint a bolyongó filantropét. Ebből továbbá az is következik, hogy nagyobb erőhatalommal rendelkező expedíció már csak ezen okból is valószínűleg könnyen fogja a vérontást kikerülni és hogy a «kis hadjáratok», a mely névvel egyes újabb fölfedező-expedíciókat megbélyegezni szoktak, még sem itélendők el olyan föltétlenül.

Tanyánkat a második Maszijoja-patak balpartján ott ütöttük föl, a hol egy kis, észak felé meredeken emelkedő mellékvölgyből jövő, Eszuruszuru nevű patak szakad

belé. A nagy számú benszülött, a kik a tanyán és környékén megfordultak, nem kevés öntudatot árult el és a mint látszott, megtámadásunkra is kedvet mutatott. Vezetőink erre már reggel figyelmeztettek, a midőn föl-

AZ ELSŐ MASZIJÓJÁNÁL.

szólítottak, hogy tartsuk készen puskáinkat. Ezen emberek soha bennünket rá nem szedtek és honfitársaikkal szemben, mindig velünk tartottak; őszinteségök kikujországi egész útunkban kétségtelenül a legmeglepőbb és igazán kimagyarázhatatlan jelenség volt.

Ellenségeskedésre a dolog nem került, csak egy párszor hangzott föl az «Uuui» kiáltás és egy párszor menekültek el a benszülöttek tanyáinkról. A harczi lármát gyakran a fiatal leányok csapták, a kik ezzel a harcosokat, fitestvéreiket vagy barátait akarták a támadásra tüzelni, talán mert remélték, hogy így az a sok szép dolog, a mi a mienk volt, az ő kezökbe fogna kerülni.

Szeptember 30-án útunk először az Eszuruszuru-völgy mentén és azután lapos hegyhátra vezetett föl, a mely észak felé szelíden lejtősödött. Erről, mindnyájunk nagy öröme, végre megpillanthattuk Kikujorszag északi határerdejét; bár az nap már el nem érhattük, mégis pontosan kiszámíthattuk, hogy kínos és gyötrelmes útunk mikor fog véget érni. Egyes, hosszú legyező-pálmák Távetá óta itt tűntek föl ismét legelőször. Tanyánk helye szelid lejtőn, apró elszigetelt erdőcske mellett állott, a melyben számos colobus ugrándozott; közeledtünkre azonban ezek hirtelen elmenekültek. A völgyben sekély, helyenként sással benőtt patakocska folyt.

Menetközben a benszülöttek olyan szemtelen, kihívó magaviseletet tanúsítottak, miként még eddig sehol sem tapasztaltuk. A harcosok mind fel voltak fegyverkezve, sokak testét friss zsírréteg borította, a legtöbbben ujonnan bekent paizsokat is viseltek. Az egyik, különösen pimasz legény a többi között abban lelte mulatságát, hogy Duallát, szomáli vezetőnket, a ki előttem ment, csupasz dárdájával több ízben megfenyegette. Dualla végre elvesztette türelmét és puskájával czélozni kezdett, de szintén csak

azért, hogy fenyegetőzzék. Magam az egész idő alatt a harczosnak mozdulatait figyelemmel kísértem; meg is voltam győződve, hogy aligha lesz bátorsága valami komoly dolgot végezni; megnyugtattam tehát Duallát, egyidejűleg a benszülöttnek is jól magyarul megmondtam, vigyázzon magára, a minek — miként már ezelőtt is gyakrabban — megvolt a kellő hatása.

Mégis nagyon megkönnyebbülve éreztük magunkat az nap, midőn végre bántatlanul elérkeztünk tanyánk helyére; hozzá is fogtunk azonnal minden erőnkkel a megerősítéséhez. Mivel e mellett embereink szükségképen szétszóródtak, a napnak rendesen ez volt a legveszedelmesebb része; lövésre kész fegyverekkel tehát mindig magunk is őrt állottunk.

A tanyai munkák elvégzéséig ez alkalommal a benszülötteknek kétséget nem szenvedő módon adtuk tudtukra, hogy maradjanak távol; de még későbben is csak keveseknek és pedig csakis fegyverteleneknek engedték meg, hogy tanyánkra bejöjjenek. Heves eső, a mely későbben délután megeredt és csekély megszakításokkal reggelig tartott, szintén hozzájárult, hogy ez a nap minden további és olyan baj nélkül folyt le, a melytől tartottunk. Ezzel azonban nem nyertünk semmit sem, mert ugyanekkor az utak is csúszósakká és járhatatlanokká váltak és mi nem is gondolhattunk arra, hogy útunkat folytassuk.

Másnap, midőn az idő barátságtalan és esős volt, de későbben kiderült, az első benszülöttek már napfölkelte előtt állítottak be hozzánk; a mint jobban kiderült

és melegebb lett, a tömeg is mindig jobban szaporodott. Legkevesebben azok voltak, a kik eladásra élelmi szereket hoztak; mivel pedig pusztán a kíváncsiság kielégítése végett a tanyára jönnie senkinek sem volt szabad, a néptömeg nagyobb csoportokban, leginkább közelünkben a magaslatokon és lejtőkön maradt. Valami azt súgta nekünk, hogy vigyáznunk kell; ezért is, bár a nép a környéken aránylag békében maradt, mozgulatait mégis folytonosan gyanakvó figyelemmel kísértük. Már az előtte való napon néhány különösen elbizakodott harczos abban lelte örömét, hogy a sok néző tomboló tetszésnyilvánításai közt embereinket fegyvereivel megfenyegesse vagy egyéb módon megijeszze. Ez utóbbi dolog azonban nagy meglegedésünkre, csak csekély mértékben sikerült, mert kísérőink idővel a könnyen kivívott győzelmek folytán egészen bátor csapattá váltak, a mely a veszélytől nem egy könnyen ijedt meg.

A benszülöttek szemtelensége egyébként folytonosan növekedett és szokásos fogságunk órái a tanyán úgy teltek el, hogy minden perczen a támadást vártuk. E helyzetben, egészen ártatlan eset, a mi délelőtt történt, csekély híján, nagy szerencsétlenségnek válhatott volna okozójává. Teleki gróf épen sátrában írt, magam pedig felöltözködve, ágyamban betegen feküdtem. Miként mindig, a sátorban most is mindenfelé különböző töltött puskák állottak, úgy hogy csak nyülnünk kellett értök. A benszülöttek tanyánk körül körben guggoltak; időközönként tanácsot tartottak, de aránylag egészen nyugodtan maradtak; így tehát csaknem természetellenes és

annál nagyobb csend uralkodott mindenütt, mivel embe-
reinknek, vállaikon puskáikkal, szintén nem volt valami
nagy okuk a vígságra. Ekkor hirtelen általános, heves
lárma keletkezett, mintha tanyánk ellen minden oldalról
egyszerre támadást intéznének. Miként említettem, effélé-
től már régen tartottunk; Teleki gróf és én tehát lövésre
kész fegyverekkel sátrainkból kirohantunk és csakugyan
láttuk is, a mint majdnem valamennyi benszülött több
száz torokból ordítva tanyánk felé rohan; a legközeleb-
biek már csak 50 lépésnyire voltak. A szerencsés vélet-
len úgy akarta, hogy sem Teleki, sem én, bár ebben a
perczen meg voltunk győződve, hogy ránk támadnak,
puskáinkat el nem sütöttük. Első lövéseinket kétségte-
lenül összes legénységünk tüzelése követte volna; így
azonban a perczyi habozás elég volt, hogy egyik embe-
rünk figyelmeztetését, bár mindjárt meg nem értettük,
meghalljuk. Ezzel azonban a veszély is el volt háritva.
A lárma okozója ugyanis csak egy törpe gazella volt, a
mely állat a közelben egyszerre fölbukkant és a ben-
szülöttektől környékezve, tanyánk felé menekült; a gazellát
megpillantván, mindnyájan fölugrottak és üldözése köz-
ben tanyánk felé rohantak. A gazellát azután bent a
tanyán el is fogták.

A délután folyamán Duallát, a ki a csekély meny-
nyiségű élelmi szereknek, a mit hoztak, bevásárlásával
foglalkozott, több ízben egészen komolyan megfenyeget-
ték, úgy hogy ez Telekinél panaszt emelt és óvó rend-
szabályokat kért. Teleki gróf erre a vezetőknek meghagyta,
figyelmeztessék honfitársaikat és mondják meg nekik,

hogy lőni fogunk rájuk, ha az alkalmatlankodással és fenyegetőzésekkel föl nem hagynak. Ez sem használt. Dualla megújította panaszát, a mire fölhatalmazást kapott, hogy bárki ellen, a ki támadásra kész fegyverrel feléje közelednék, használjon erőszakot. Ezt ágyamban még hallottam, azután pedig egészséges álomba merültem. Körülbelül egy óra hosszat fekhettem így, midőn erős puskaropogás álmaimból hirtelen fölriasztott. Ez természetesen talpra állított; nagy gyöngeségem daczára hamar kint voltam a sátramból és egyik golyót a másik után röpítettem a környéken látható benszülöttek közé. Teleki gróf néhány lépéssel állott előttem és szintén lőtt.

Kevés vártatva a benszülöttek futásnak eredtek; saját embereink azonban már nem voltak fékezhetők. A hetekig tartó izgatottság, a benszülötteknek naponként tanusított kihívó magaviselete, az őrállomáson álmatlanul töltött éjjelek őket annyira fölingerelték, hogy a rég visszafojtott düh most kitört és mint egy ember rohantak ki a tanyáról a benszülöttekre, a kik minden irányban menekültek. Teleki grófon, rajtam és Dsumbe Kime-metán kívül még csak négy beteg maradt a tanyán, a többiek mind üldözték a benszülötteket. Egy ideig, mindig messzebb húzódva, hallatszottak még lövések, azután pedig síri csend volt a völgyben.

Körülbelül egy órával későbbben fekete füstfelhőket láttunk a környéken fölszállani; a benszülöttek falvai voltak ezek, a melyeket legényeink fölgyújtottak. Ezután kiabálván, énekelvén és tánczolván, időnként puskaikat el-elsütvén és a zsákmányul ejtett dárdákat és paizsokat

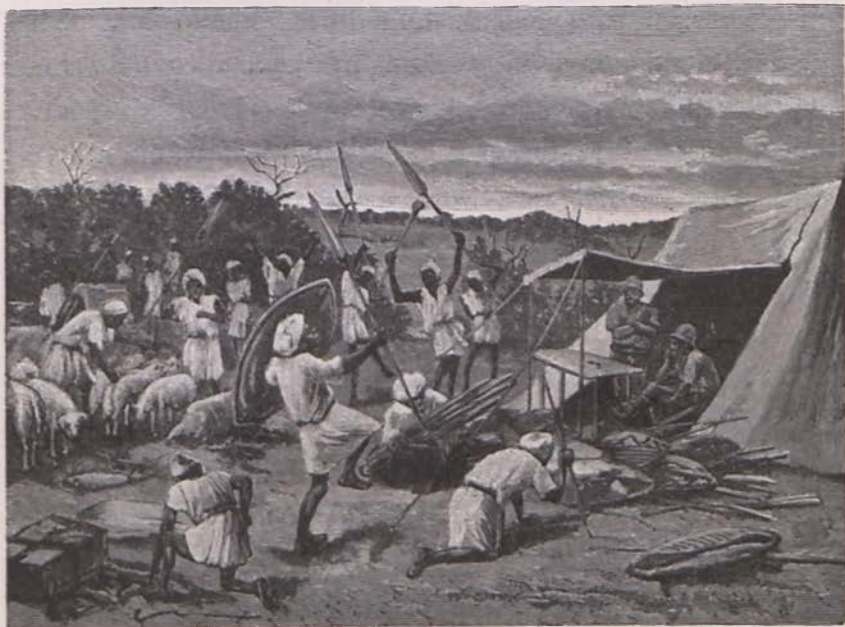
lóbálván, különböző irányból egyes csapatokban jöttek lassanként tanyánk felé. Csaknem mindnyájan kisebb-nagyobb marhanyájukat, egyesek pedig fogoly asszonyokat és gyermekeket is hajtottak maguk előtt. Egyik csoport a másik után vonult be a tanyára, a mely csakhamar szűknek bizonyult a sok szarvasmarha befogadására. A győzelmi mámor embereinket még sokáig tartotta fogva; bolondokként vagy részegekként, arcukat vérrel kenve be vagy egyébként rúttul eltorzítva jöttek ugrándozva Teleki sátra elé, ujjongások és ugrálások közt ellejtették a győzelmi tánczot, a mi közben zsákmányukat neki átadták.

Öt óra felé már csaknem mindnyájan együtt voltak; egyedül Dualla és vele hárman vagy négyen hiányoztak még. Abban a pillanatban, midőn távollétöket megállapítottuk, valami 1000 lépésnyire tanyánktól, a környék egyik dombján, megint nagy számú harczos bukkant föl épen abban az irányban, a honnan hitünk szerint Duallának jönnie kellett volna. Már-már attól kellett tartanunk, hogy veszve van, vagy hogy legalább is nagy veszélyben forog. Teleki gróf tehát azonnal kiküldte 40 emberét a harczosok ellen, hogy figyelmöket más felé fordítsa, a mit csakugyan el is ért. A harczosok egyike társait jóval megelőzvé, heves taglejtésekkel közeledett embereink felé. Lehet, hogy alkudozás végett közeledett hozzájuk; mivel azonban egészen föl volt fegyverkezve és zöld ágat sem tartott kezében, azonkívül nagyon kihívólag is viselkedett, elfogták és megkötözték. Ugyanekkor fölbukkant azon dombon Dualla is három kísérijével.

Alig pillantotta meg Dualla a mi csapatunkat, feléje sietett, azután pedig annak élén egy nyillövésnyire a harcosok felé közeledett. Eleinte a két fél alkudozni látszott, de csakhamar mozgalmat vettünk észre a harcosok közt, egy perczzel később pedig a puskalövések eldördültek és a harcosokat láttuk, a mint a puska-por füstje közben menekülnek. Miként Dualla később jelentette, a tüzelés megkezdésével a benszülöttek támadását előzte meg. A nap többi részében a nyugalmat semmi sem zavarta meg.

Az ellenségeskedések kitörését ismét egy pár harcosnak dölyfössége okozta. Dualla kiment a tanyáról, hogy az élelmi szerek vásárlására felügyeljen. Ennivalót ugyan keveset hoztak, mégis reméltük, hogy árúink mutogatásával és a bevásárlások iránt tanusítandó készségünkkel a benszülötteket rábírhatjuk nagyobb mennyiségek eladására és ezzel együtt hangulatukat is békésebbé tehetjük. Nehány harcos azonban miként előbb, most is embereink kigúnyolásával és fenyegetésével mulatott. Az egyik fiatal számárhajcsárunkat, a ki vízért ment és egy, általános ujjongás közt rárohanó harcoszt egészen nyugodtan bevárt, még meg is sebesítették. Végül pedig a kihívásokkal Dualla ellen fordultak. Az egyik harcos háromszor ugrott ki a tömegeből és rohant rá villogó karddal. Dualla mindannyiszor teljesen nyugodt maradt és csak arra figyelmeztette, hogy löni fog, ha pengéje testét csak meg is érinti. Ugyanaz a harcos azután negyedszer is előlépett, még pedig ez alkalommal egyik társának kíséretében; mialatt az egyik

dárdáját Dualla mellének szegezte, a másik hirtelen a karján lógó gyöngyfüzért ragadta meg. Ugyanabban a perczen valóságos ördögi, harczy zaj hangzott föl. Ekkor azonban Dualla elsütötte puskáját és ez okot szolgáltatott embereinknek, a kik ez eseményeket fölcsigázott

GYŐZELMI MÁORBAN.

figyelemmel kísérték, arra, hogy mindnyájan fegyvert ragadjanak.

Tanyánkon tehát váratlan vendégként 19 fogoly és körülbelül 90 tehén, meg valami 1300 juh és kecske tanyázott. A hely természetesen nagyon is szűk volt; az est és az éjjel borzasztó módon telt el. Az állatok a

legkülönbözőbb hangokon bögtek és mekegtek; embereink végtelen győzelmi mámorukban őrjöngtek és ujjongtak; a fogoly asszonyok és fiúk pedig jajgattak, még pedig a juhokért és kecskékért, a melyekkel meglepték és fogságba hurczolták. Mindezekon kívül a mi lelkünket az a gond nyomta, hogy a benszülöttek mindenestre még egyszer meg fognak támadni; támadásukat pedig az egyik oldalon a tanyánkon uralkodó hegyhát és a másik oldalon a határos kis erdőcske aggasztó módon megkönnyíthette. Minden oldalon tehát a tanyánkon kívül erős őrcsapatokat állítottunk fel és magán a tanyán is szigorú őrszolgálatot rendeztünk be, a melyben magunk is részt vettünk.

Miután ilyen módon biztonságunkról gondoskodtunk, elkezdtünk tanácskozni, hogy mit kelljen továbbra tennünk. Bármennyire sajnáltuk is a benszülöttek falvainak földülését, a tényt meg nem történtté nem tehattük. Dsumbe Kimemetának ugyan az volt a véleménye, hogy az ez alkalommal követelt eljárás az egyedül helyes eljárás, a melylyel a benszülötteket nyakunkról lerázhathatjuk és hogy csak ezt kell folytatnunk és akkor a siker el nem maradhat. E javaslatot azonban nem fogadtuk el és elhatároztuk, hogy a béke helyreállítására mindent meg fogunk tenni. A hatalmunkban levő foglyok és marhanyájak, azt reméltük, e szándékunk megvalósításában kedvező eszközökül fognak szolgálni.

Az éj, föltevésünk ellenére, nyugodtan telt el; virrasztva és a jövőendő eseményei iránt aggodalommal eltelve várva-vártuk a nap fölkelését. A reggel borús volt;

a felszálló könnyű ködoszlopok lehetlenné tették, hogy a környéken történő dolgokat jól láthassuk. Midőn végre az idő tisztulni kezdett, eleinte csak két ijedős alakot fedezhettünk föl, a kik körülbelül 800 lépésnyi távolságban, a déli hegyháton óvatosan közeledtek felénk; alkalmasint ki akarták tudakolni, vajjon a hely színén maradtunk-e vagy odább állottunk. Valamivel későbben másik négy bensülött lépdelt felénk, a kik kezökben zöld ágakat tartottak, minden 100 lépés után megállottak és *kutire kimandaja* kiáltásaikkal figyelmünket magukra akarták vonni. A békés hangulat ezen első híradóit nagy meglepedettséggel üdvözlöttük és fölszólítottuk, jöjjenek csak minden félelem nélkül tanyánkra. Ezt megtenni azonban nem merték és mivel végre is 300 lépésnyi távolságban leguggoltak és kijelentették, hogy közelebb nem fognak jönni: Kinyandsát és az egyedüli vezetőt, a ki nálunk maradt, hozzájuk kiküldtük. A másik vezető, mihelyt tanyánkat megszállottuk, azon ürügy alatt, hogy barátait fogja meglátogatni, eltávozott. Mivel semmiféle bért sem kapott, mindent inkább sejdítettünk volna, csak azt nem, hogy el fog tűnni, de csalódtunk; soha többé nem láttuk. A másik, aránylag fiatal ember, erre minden felszólítás nélkül adta tudunkra, hogy ne tartsunk tőle, ő nem fog bennünket cserben hagyni; ennek daczára izgatottnak és komoly-nak látszott. Teljesen el tudtuk képzelni azt a kényelmetlen helyzetet, a melyben volt, mert honfitársai mindenesetre árulónak tekintették; ezért tőlünk telhetőleg vigasztaltuk is, biztosítván őt arról, hogy hazájának

a legnagyobb szolgálatot fogja tenni, ha a határig még becsülettel velünk tart és békés törekvéseinket támogatja.

Teleki gróf ezt a vezetőt és Kinyandsát megbízta, adják a négy benszülöttnek tudtára, hogy magunk is a békét óhajtjuk; ezt azonban, mivel tudnunk kell, hogy útunk hátralevő részében a határig barátokkal vagy ellenségekkel lesz-e dolgunk, csakis az egész környéknek összes lakosaival köthetjük meg. Ezért is a közelfekvő vidék összes falvainak törzsfjedelmeit szólítjuk föl a vérbarátság megkötésére; mihelyt ez létrejön, hajlandók vagyunk a birtokunkban levő marhákat mind kiadni és a foglyokat is szabadon bocsátani.

A négy alkudozó üzenetünket tudomásul vette és dolgára ment. Egy órával későbben ismét megjelentek a közelben, hírül hozván, hogy az ő falvaik és néhány másik völgynek lakói hajlandók velünk a barátságot megkötni; a déli és észak-nyugati völgyek népessége azonban erről semmit sem akar tudni; ez háborút akar.

Erre azt feleltük, hogy délig még várni fogunk. Ha addig az időig a környék összes szamakii a barátságmegkötés céljából meg nem jelennének, azt fogjuk fölteni, hogy mindnyájan ellenségeink és a szerint fogunk azután eljárni.

A békeközvetítők ismét eltávoztak; több óra hosszat azután csend volt. Sem a négy alkusz, sem a törzsfjedelmek nem mutatkoztak; e helyett épen déltájban a déli hegyhát nyergén nagyobb számú benszülött jelent meg. A frissen bekent és élénk színekben

ragyogó paizsokból ítélve, kizárólag harcosok lehettek; mivel pedig a tanyánk fölött fekvő egyik magasabb pontról, a melyet a jobb kilátás végett megszállottunk, azt jelentették, hogy mögöttük még 1000-nél sokkal több benszülött látható: az állapotoknak békésebb fordulata tekintetében a reményről lemondottunk. Minden további várakozás nélkül tehát 120 emberből egy csapatot formáltunk és azt Dualla vezérlete alatt a harcosok ellen küldöttük. A benszülöttek ez alkalommal sem tanúsítottak ellenállást és egynehány sortüzelés után a környék meg volt tisztulva.

A következő éjjel semmi sem okozott zavart; október 3-ának reggelén készüléteket tettünk a tovább indulásra. Szívesen kötöttünk volna még most is békét, a völgy azonban csöndes és elhagyatott maradt. Még mikor megindultunk, akkor sem mutatkozott senkisem. Legnagyobb bajt nagy marhanyájunk együtt tartása okozott, mivel az állatok, alig voltak túl a tanya kerítésén, minden irányban szét akartak futni. Figyelmünket e menet közben természetesen főképen hátrafelé fordítottuk, mert tudtuk, hogy ezen irányban mindenki ellenségünk. Az előre vezető út mentén a falvak és benszülöttek vagyona bántatlanok maradtak; a lakosok egyetértésének hiánya miatt tehát remélhettük, hogy itt a benszülöttek, legalább nyiltan, ellenséges magatartást tanúsítani nem fognak.

Több falu mellett haladtunk el; mindnyájan üresen állottak. A távolban azonban az egyes dombokon és hegyhátakon láthattuk a lakosokat, a kik bennünket figyelemmel kísérték. Csak midőn meggyőződtek, hogy

velök nem törődve, békésen tovább haladunk, váltak lassanként bizalmasabbakká. Ekkor azután ott mertek maradni a kunyhóik mellett és bennünket békében hagytak tovább vonulni. Sokan zöld ágakat tartottak kezökben. Nyomunkban jöttek ugyan kisebb csapatokban harcosok, de aggodalomra okot nem szolgáltatottak, mivel nagyon közel jönni nem merészkedtek; mások bennünket különféle távolságban oldalt kísérték útunkban.

E menet közben egyik emberünket egész csendben elvesztettük. Abedi vadi Heri, miként magam is, beteg ember volt, a ki csak nagy nehezen bírt a karaván nyomdokaiban járni. Már sok alkalommal elmaradt, ilyenkor a bozótban el szokott bújni, hogy miként mondta, békében meghalhasson. Mostanig azonban hiányát még mindig kellő időben vettük észre; Dualla ilyenkor csak nagy bajjal tudta fölkeresni, mivel ha hitták sem felelt. Egyszer e szegény megint eltűnt; mikor azután visszafordultunk, hogy fölkeressük, 400 lépésnyi távolságban a harcosok egy csapatját vettük észre, a kik gúnyképen vérrel áztatott ingét tartották felénk. A golyó, a melyet a harcosok fölé röpítettünk, halálát alkalmasint megboszulta.

Most a bár sekély, de 25 méter széles, rendkívül gyors folyású Bura-folyóhoz érkeztünk. Teleki grófit itt egy csoport öreg ember fogadta, a kik zöld ágakat tartottak kezökben és biztosították, hogy nincs a környéken sehol ellensége. A folyón meglehetősen mesterségesen épült padló vezetett keresztül; a benszülöttek azonban arra kértek, hogy ezt kiméljük és mivel minden okot a

félreértésekre szívesen kikerültünk, Teleki a karavánt a vizen átgázoltatta. Daczára nagy számú szarvasmarháinknak, kecskéinknek és juhainknak, egy órai kemény munka után a túlsó parton voltunk. Ott időközben megint sok ember gyűlt össze, a kiket azonban a zöld ágas öregebb emberek visszaszorítottak.

Midőn azután az előttünk fekvő hegynyeregre föl-másztunk és fölebb jutván, a környéket jobban áttekinthettük, előttünk rendkívül gyanús kép terült el. A meddig csak elláthattunk, a hegyeket és lejtőket sűrű benszülött csoportok tartottak megszállva. Fegyveres béke volt-e az, a mely arra akart inteni, hogy békében menjünk az országon keresztül, vagy messze környék harczosai gyűltek-e egybe, a kik még kapuzárás előtt — ekkor ugyanis már a határerdő felé közeledtünk — az irtó háborút meg akarták koczkáztatni? Nem tudtuk, hogy az egészet mire magyarázzuk; az utóbbi esetben azonban a magunkénál legalább is százszorta nagyobb erővel volt volna dolgunk. Ezen nagy tömeg benszülött a távolból minden mozdulatunkra ügyelt. Míg mi a Bura-pataknál időztünk, ők is állva maradtak, midőn pedig tovább indultunk, észrevettük, hogy ők is velünk ugyanegy irányban haladnak tovább. Közvetlen környékünkől azalatt a kezökben zöld ágat tartó öreg emberek a benszülötteket távol tartották; majd előre siettek, majd az oldalt fekvő bozótokba mentek, szóval oda igyekeztek, hogy menetközben minden akadályt még idejében elhárítsanak.

Egy pár kisebb tolvajlási kísérlettől eltekintve, a melyeket a bozótos területeken juhaink és kecskéink

ellen intéztek, végre minden baj nélkül, kevéssel dél után, széles, sekély, náddal benőtt patakhöz érkeztünk, és közvetlenül az északi határerdő belső szélén tanyát ütötünk. Ez volt utolsó útunk Kikujuországban. Csak a határerdőn kellett átjutnunk és azután megint kint voltunk a szabad, lakatlan vadonban, a mely után az elmúlt hetek alatt számtalanszor vágyakoztunk.

Legszivesebben már másnap reggel szeretjük volna az erdőt közénk és a kikujuiak közé ékelni, de nem tehattuk mindaddig, míg támadástól kellett tartanunk és míg az ösvényekből, a melyek rajta keresztül vezettek, semmit sem ismertünk.

Tanyánkon ugyan megint megjelent egy pár, zöld levélcsomókat tartó öreg ember és biztosított békeszeretetről, de a szamakik közül egy sem mutatkozott. A környéken azonban lassanként aggasztó számban gyülekeztek fegyveres benszülött csoportok. Ezenkívül megérkezésünk után csakhamar kiderült, hogy utolsó vezetőnk is eltűnt, hosszú és jó szolgálataiért járó díját is cserben hagyván. Nem volt szándékunkban, hogy szolgálataival tovább is éljünk; ezért sajnáltuk, hogy meg nem ajándékozhattuk. Egész kikuju-vagyon lett volna jutalma.

A nap nyugodtan telt el, bár a benszülöttek értetlen handa-bandái miatt egy kissé aggódtunk. Ellenfeleink, miként részben láthattuk, élénk tanácskozásokat folytattak, a melyek miatt éjjel és másnap is a legrosszabbra lehattunk elkészülve.

Ennek daczára az éjjelt semmi sem zavarta meg; csak egyszer vált szükségessé, hogy egy benszülött csa-

patot, a mely nagyon is közel jött tanyánkhoz, puska-
lövésekkel elriaszszunk.

Kora reggel, 1000—1500 lépésnyi távolságban még
mindíg láttunk nagyobb csoportokat, a kik heves taná-
csot ültek. A gyülekezések, nyilvánvalóan, egész éjjel
folytak. Midőn pedig időközben nagyobb számú, nehéz
terhekkkel megrakott asszonyt láttunk, a mint az egyik

ABEDI VADI HERI A KIKUJUIAK
KEZÉBEN.

faluból kijöttek és tova
siettek, többé nem kétel-
kedtünk, hogy a sauri

határozata háborút követel. Meglepetésünkre azonban,
délelőtt 11 óra felé, a várt harcosok helyett tizenöt
öreg ember közeledett tanyánk felé. Ezek egy csoport-
ban haladtak, magasra feltartott zöld ágakat vittek ke-
zökben és khórusban énekeltek. A tanyához érkezhén,
leguggoltak és kezdetét vette a hosszas békesauri. Vendé-
geink tudunkra adták, hogy egész éjjel tanácsot tartot-

tak, mert azon falvak lakói, a melyeket mi megsemmisítettünk, eljöttek hozzájuk, hogy őket ellenünk boszúra tüzeljék; tanácskozásaik eredménye azonban az volt, hogy velünk békében akarnak élni. Ők általunk sem ökröket, sem juhokat nem vesztek el és ha azok mégis annyira pórul jártak, maguk lehettek okai; ezért is ők készek arra, hogy velünk vérbarátságot kössenek.

Ez több volt, mint a mennyire számíthattunk; az «*Orioi muma*»-t soha kellemesebb hangzásúnak nem találtuk, mint ezen utolsó alkalommal. A szövetséget Dualla kötötte meg egyik aránylag fiatal, nyugodt és félelem nélküli magatartást tanúsító harczossal, a ki magát a határon lakó kikujuiak leigvoánanjaként mutatta be. A sauri közben egyébként más kérdések is fölmerültek. Mi azt kívántuk, hogy hozzanak nekünk élelmi szereket eladásra Ndoroba, a Keniának (vagy miként a kikujuiak a hegyet nevezik, a Kilimarának) lábánál fekvő vidékre; a benszülöttek pedig hosszabb idő után ismét esőt kértek, a miről a szeptember 11-én tartott eső-sauri óta szó sem volt. Abban is megegyeztünk, hogy a határerdőn keresztülvezető útunkban benszülöttek kiséréstünkbe szegődnie nem szabad; a ki ezt mégis megtenné, azzal mint ellenséggel fogunk elbánni. Ennek fejében megígértük, hogy a mint az ország határán túl leszünk, valamennyi foglyunkat szabadon bocsátjuk.

Délelőtt Maktubu és 30 emberünk a fogoly asszonyok egyikének vezetése mellett megindult, hogy az erdőn keresztülvezető utat kitudakolja. Jelentése igen kedvezően hangzott: az erdőszegély igen keskeny, a

meglehetősen jó karban levő ösvény csak rövid ideig visz sűrű bozóton keresztül.

Október 5-én tehát, hideg, ködös időben útra kelünk. Először egy kis mocsárt kerültünk meg, azután pedig sűrű, bozótos erdőben folytattuk útunkat. Magas erdővel csak két, keskeny hegynyereg volt benőve; ezeken csakhamar túl voltunk és még elég korán délelőtt, a külső erdőszegélytől 100 lépésnyire, sekély vízer partján tanyát ütöttünk. Alig foglaltuk el ezen helyet, újból benszülöttek közeledtek felénk. Egyideig békében hagytuk, de midőn észrevettük, hogy minden oldalról hozzánk akarnak lopózkodni, vak lövésekkel őket elriasztottuk. Egyes lövések, a melyek ekkor már Hamiszon, a majmunkon kívül, a ki tőlük csaknem görcsöket kapott, már senkit meg nem ijesztettek, még hosszabb időn át el-eldördültek, míg végre a benszülöttek belátták, hogy nagyon is vigyázunk magunkra és a juhlopásra irányuló törekvéseikkel fölthagytak. Ezután csend volt a tanyánkon.

Kikujuország közepén levő, 1400—1500 méter magas tanyahelyeinkről lassanként megint följutottunk 1753 méternyi magasságba. Már menetközben elkezdett az eső esni; az időjárás a nap többi részében is hideg és ködös maradt; a sátrakból és a hirtelen fölütött lombkunyhókból nem is mozdult ki senki sem. Így történhetett meg tehát, hogy délután 5 órakor tizenkét ételmi szert hozó kikujui férfi és asszony bántatlanul tanyánkra érkezhettek és egyszerre csak Teleki sátra előtt megállott. Élükön a leigvoánon, vérbarátunk állott. Csodálkoztunk rajta, hogy a

csapatot embereink egyike sem vette észre; Sibü vadi Kombotól azonban, a ki egyenes és őszinte feleleteivel már nem egyszer vidított föl, megtudtuk, hogy igenis látták ők a benszülötteket, de a messziről integető czukornád-rudaknak nem tudtak ellene állani. A leigvoánan azonban, a kinek gratuláltunk, hogy a fenyegető veszélyt kikerülte, egyszerűen azt felelte: az emberek, a kikkel találkozott, figyelmeztették ugyan, hogy ne jöjjön köze-lünkbe, de ő ezzel keveset törődött, mert hiszen vér-barátunk.

A leigvoánan nálunk maradt, hogy a következő napokon vezetőnk legyen; a többiek, a kik vele jöttek, csakhamar visszatértek. Velök együtt mentek vissza fog-lyaink is, a kik a gazdag ajándékok miatt, a melyeket tőlünk kaptak, a legjobb kedvvel indultak útnak. Az asszonyok és gyermekek ugyan tudták, hogy nem lesz bajuk; a fogoly harczos azonban úgy érezte magát, mintha az égből pottyant volna le, midőn nemcsak szabaddá lett, hanem még sok szép dolognak birtokába is jutott.

Másnap reggel tovább indultunk; útunk több kopár hegyháton vezetett keresztül, a melyeken egyébként tisztán látszott, hogy egykoron sűrű erdők takarták. Két keletnek folyó, meglehetősen jelentékeny patakon is át-keltünk és a másodiknak partján, jól védett, üstalakú völgyben tanyát ütöttünk. Egyes félénk benszülöttek ezen menetünk közben is szállingóztak körülöttünk; midőn pedig embereink egy része a tanyáról elindult, hogy egy orrszarvúnak húsát elhozza, a melyet Teleki gróf útköz-

ben elejtett, azt már feldarabolva és szarvaitól megfosztva találta.

A vidék, a melyen az nap keresztülvonultunk, meglehetősen kietlen volt; egyes bozótok, a többi közt fa-nemű euforbiák és a *Calotropis procera* (arabul: Osár) mégis megteremnek rajta. E helyett azonban a völgy, a melyben mi tanyáztunk, gyönyörű kis hely volt. Minden oldalról meredek hegyoldalak környékezték, a melyeket, miként a völgy fenekét, rövid, kövér fű és egyes, magasra nyúló legyezőpalmák takartak. A lezajlott nyugtalan idők után azonban mindenek fölött nagyra becsültük azt a kellemes csendet, a mely itt uralkodott. Szívesen ütötük volna itt föl állandó tanyánkat, hogy a tervezett fölmászást a Keniára innen hajtsuk végre, azonban egyrészt nagyon közel volt a kikujui határhoz, másrészt pedig nagyon messze feküdt Ndorotól; ezért már másnap tovább indultunk.

Ndoroig még jó egy napig kellett mennünk; az út északkeleti irányban, szelíden emelkedő, halmos vidéken vezetett keresztül. Erdős részek, szürkés barna, rövid pusztai fűvel benőtt tisztásokkal váltakoztak; egyes helyeken a fű nagy darabokon le is volt égetve. Csaknem egy óra hosszat, elhagyatott, elvadult parkon keresztül kellett mennünk, a melyben burjánnal takart virágágyak, kis fa- és bozótberkek közt apró homokkal takart sima utak vezettek tova; a kép teljessé tételére csak a várrrom hiányzott.

A vulkánikus talajba mélyen bevágódott völgy, a melyen át kellett kelniünk, vetett a parknak véget.

Ösvények vezettek le a bozót-erdőn keresztül a mélységbe, a melyben tiszta vizű patakocska, a Ngare na erobi — azaz hideg patak — zúgott és onnan föl a sivár pusztára, a melyen délután tanyát ütöttünk. Meglepetésünkre, e helyen 20 kikujui embert találtunk, a kik különböző érlelmi szerekkal megrakottan ránk már váraoztak.

A hely, a hová eljutottunk, Ngoro volt ugyan, de céljainknak nem igen felelt meg. A vízhez vezető út hosszú, a fű pedig kevés volt. Tekintélyes marhaállományunknál fogva pedig ez fontos körülmény számba ment. Tanyánkat tehát másnap $\frac{3}{4}$ órányival odább vittük, a Ngare na erobi partjához, a mely itt, felső folyásában lapos, könnyen hozzáférhető mederben folyt. A pusztai fű ugyan itt is száraz volt mint a szalma, de magasabbra és sűrűbben nőtt; zöld fűvet a környéken találni sehol sem lehetett. A patak balpartja szélét erdő árnyékolta be, a mely hosszú nyelvként a Keniáról nyult idáig. Nagyjában és egészben tehát e hely szükségleteinknek megfelelt és ezért a következő hetekben megmaradtunk rajta.

Igy tehát programmunknak egy további feladatát is megoldottuk; Kikujországon keresztül a Keniához eljutottunk. Beteg, a reménytelenségig elgyengült állapotomat tekintve, nagyon is ideje volt már, hogy békésebb viszonyok közé érkezzünk, főképen pedig, hogy alkalmam nyíljon kizárólag friss, jó tejjel táplálkoznom. Egyéb körülmények közt a Kenia lett volna valószínűleg a határ, a hol útam véget ér.

Mielőtt a kikujuiak országától hosszabb időre búcsut

vennék, rövid, kiegészítő visszapillantást akarok vetni Kelet-Afrikának ezen leggazdagabb és legszebb jövőjű területére és annak lakóira.

A kikuju- vagy a mint magát nevezi, a kekoja-nép 14—20 kilométer széles földön lakik, a mely Ngongo Bagasztól északkelet felé a Keniáig nyúlik el. E föld a mi tapasztalataink szerint, délen 1800—2000 méter, közepén 1400—1600 és északon 1600—1800 méter magas; egészben véve a hegyhátak irányában, északnyugatról délkelet felé lassan lejtősödik. Hegyei északnyugatról délkelet felé egymással egyközűen húzódnak; a völgyek magassága 30 és 160 méter közt váltakozik. Egész Kikujuországot egykoron kétségtelenül erdők takarták. A föld belső részeiben azonban a szorgalmas ben-szülöttek ezeket csaknem teljesen kiirtották; manapság már csak a határokon van, 1—2 órányi szélességben, rendkívül széles erdőszegély.

Nagyszámú patak — mi 62-ön keltünk át — öntözi a földet. A déliek, szám szerint 42-en, a morio patakokkal együtt a Szabakinak «Kaja» nevű felső folyásával egyesülnek; a 20 északi pedig, a melyek vízben mind gazdagok, a Kenia több vízerével egyesülvén, a Szagana nevű jelentékeny hegyi folyót alkotják; ez pedig déli forrás-folyója az Indiai-oczeánba Lamunál beszakadó Tanának.

Az ország világosszürke vulkanikus földjében Kelet-Afrika csaknem minden mezei terméke kitünően tenyészik; Kikujuország tehát messze terjedő környéknek igazi gabona tára. Nagy mennyiségben természetnek többféle banyánát, továbbá babot, cukornádat, kukori-

czát, batátát, jamszgyökeret, eleuzinét, durrhát, kölest (Panicum italicum L.), mavélét (Pennisetum spicatum), tököt, kolokassziát és dohányt. A mezei termékek ezen különböző fajai egyébként nem mindenütt található az országban egyforma mennyiségben. A déli részeken például batáták és bab mellett még a köles van nagyobb mennyiségben, északon ellenben leginkább a banyánát termesztik, a köles pedig teljesen hiányzik.

A köles megtermése Kikujuországban különös figyelmet érdemel, mert mindeddig Afrika többi részeiben sehol sem találták. Dr. Schweinfurth György tanár nézete szerint e növény csak Indiából juthatott ide; elterjedése itten tehát indiai hatásra mutat, a mely a mohammedánus korszakot megelőzte volna. A kikujuiak a kölest «mkombe»-nek, kihántott állapotában pedig «mkombe mokonyore»-nak hívják.

A banyánát ritkán hagyják megérni; rendszeren éretlen állapotában szakítják le és vagy megfőzve eszik meg vagy megszáritják és lisztté őrlik. Érett banyánákat csak nagy ritkán kaphattunk. Lisztet a durrhából, az eleuzinéből és a jamszgyökérből is csinálnak. Buján terem még a czukornád, de ennek szárai már nem nőnek meg akkorákra, mint a tropikus lapályokon. A benszülöttek kiszopott nedvével táplálkoznak ugyan, de nagyobbára részegítő ital készítésére használják. E célra csaknem minden faluban található egy hosszú megfaragott fatörzset, a melyben négy sorjában, 10—12, körülbelül 3 literes, tisztára kivésett lyuk van bevágva; ezekben zúzzák össze az asszonyok a meghámozott és

összevagdalt cukornádat. A kisajtott nedvet három napon át hagyják erjedni.

A vadon termő növények közül, a melyek a kikujuiaknak hasznot hajtanak, egyedül a riczinuszbokor említendő még; ennek gyümölcséből a test bekenésére orvos-

POMBÉKÉSZÍTÉS.

ságul szolgáló, barna színű olajat préselnek. Praktikus értéke van továbbá, a mint látszik, az *Eriosema erythrokarpon*-nak is, egy hüvelyes növénynek, a melyből sötétsárga festéket készíthetni.¹

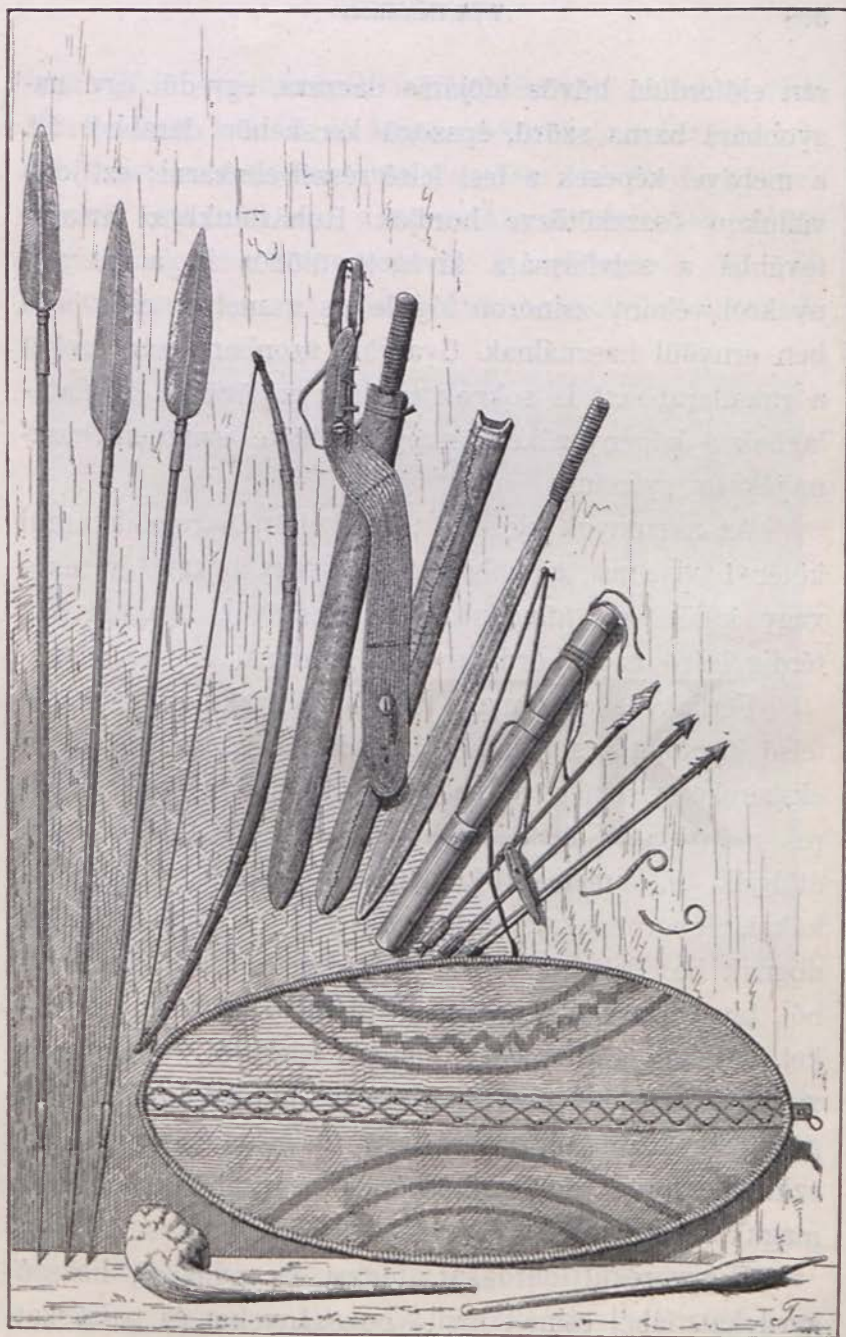
¹ Adenből és Harrarból, a hol ezen *varsz* néven ismeretes növény vadon terem és déli Jemenből, a hol a mezőkön termesztik, minden évben nagy mennyiséget visznek ki Indiába.

A föld szorgalmas megművelésén kívül, a kikujuiak állat- és méhtenyésztéssel is foglalkoznak; tyúkokat, juhokat és kecskéket (a kecskebakokat félig herélik ki) szívesen eladnak, szarvasmarhát azonban csak nehezen lehet tőlük venni.

Az ország lakóinak élénk, nyugtalan természete inkább vall arra, hogy ez emberek a nagy bantu-családhoz tartoznak, mint külső testi tulajdonságaik, a melyek felületesen nézve, erősen emlékeztetnek a mászáikra. A kikujuiak nagyobbára középtermetűek, de jól megtermett, izmos, kitartó természetű emberek; a hőmérsékleti különbségeket, a melyek országukban gyakran fordulnak elő, nagyon jól el tudják viselni. Bőrük többé-kevésbé világos csokoládébarna színű, a mi a vörös zsírréteg következtében, a melylyel testöket be szokták kenni, a vörösbe játszik át. Ruházatuk és cziczomáik szintén erősen emlékeztetnek a mászáikra, de azonkívül a kambaiakra is.

A fiatal emberek különbözőképen fonják hajukat, nagyobbára azonban oly módon, mint a távetáiak és a mászái moránok. Fiatal embereknél néha a hajukba sűrűn befont (a fogoly madarak vagy a vadgalambok hasából kitépett) tollakat látni, a mi fejöknél olyan külsőt kölcsönöz, mintha pikkelyes volna. A fiúk és öregebb emberek vagy rövidre nyíratkoznak, vagy hajukat tetszés szerinti állapotban hagyják. A fiatal lányok csak a fejük búbján, kerek, sapkaformájú nagyságban viselnek haját. Minden korú és nemű ember a szőrt a testéről kitépi.

A férfiak ruházata az országban meglehetősen gyak-

KIKUJUI FEGYVEREK.

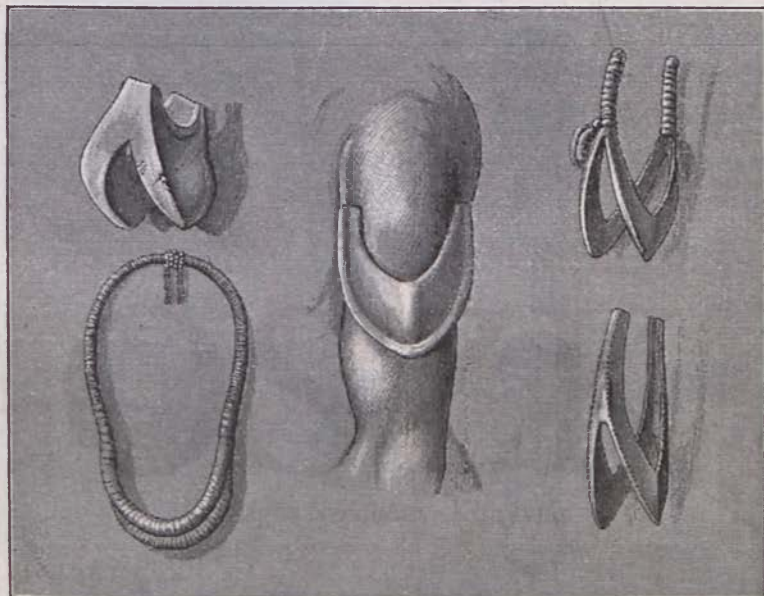
ran előforduló hűvös időjárás daczára, egyedül egy, nagyobbára barna szőrű, épszögű kecskebőr darabból áll, a melylyel képesek a test felső részét eltakarni; ezt jobb vállukon összekötözve hordják. Ruházatukhoz tartozik továbbá a szívformára kivágott ülőbőr is, a mely a nyakról vékony zsinóron lóg le és a melyet esős időben ernyőül használnak. Gyakran azonban már ezeket a ruhadarabokat is soknak tartják; különösen a fiatalabbak a köpenyegöket összegöngyölítve szívesen használják öv gyanánt.

Az asszonyok kicserzett kecskebőrből csípőik körül kötényt viselnek, a mely a térdig vagy bokáig ér; esős vagy különösen hűvös időben ezenkívül, nyakukról a térdig leérő nagy bőrdarabot is hordanak.

Férfiak és asszonyok füleikben, nyakukon, alsó és felső karjukon, csípőik körül, térdeik alatt és bokáikon ékszereket viselnek, a melyek gyakran a mászái ékszerek utánzatai. Füleik széleit ez emberek többszörösen átfúrják, fülczippáikat kitágítják és beléjük fapálczácskákat, fakorongokat, dróttekerceket és több efféléket dugnak be. Balkarjaik felső részén a férfiak elefántcsontból, bivalyszarvból vagy fából különféle alakú karpereczeket, derekuk körül pedig több sor sötétkék gyöngyfüzért vagy gyöngyökkel kivarrott bőrvet hordanak. Találni e gyöngyök között olyanokat is, a melyeket fényes fekete, cinnobervörös vagy szalmasárga magvakból az emberek maguk készítenek.

Fegyverekül dárdákat, ijjakat és nyilakat, hosszú kardokat, fából csinált hajító buzogányokat és paizsokat

használnak. Az utóbbiak kétféle alakúak; mind a kettő bivalybőrből készült és külső felén fekete, fehér és vörös színű czímerfestésekkel van ékesítve. Az újabb paizsok teljesen olyanok, mint a mászáiké; a régiebbek sokkal hosszabbak és keskenyebbek. A bőrtegeztek 10—15, nagyobbára méreggel bekent nyílvevesszőket tartalmaznak.

KIKUJUI KARÉKSZEREK.

A nyílhegyek vashól és csak ritkán tűzön megkeményített fából valók. A kardok pengéi kétélűek, gyakran méter hosszúságúak; a harcosok ezeket szép hüvelyben, 10—12 centiméter széles bőrvön, jobb oldalukon hordják, melléje pedig nagyobbára egy vagy két csinos fábuzogányt szúrnak. Ezen kis, szép simára csiszolt buzogányt szúrnak.

gányok, a mint látszik, inkább ékszerűl szolgálnak, mivel a tulajdonképeni harcra szánt hajító buzogányok többnyire egészen durván, fagyökerekből vannak kifaragva. Csaknem minden kikujui embernek látni kezében egy botot, a mely akkora, mint ő maga vagy néha nagyobb is és a melynek mindig vastagabb vége van lefelé fordítva — oly szokás, a melyet a mászái morúoknál és

KIKUJUI FÜLÉKSZEREK.

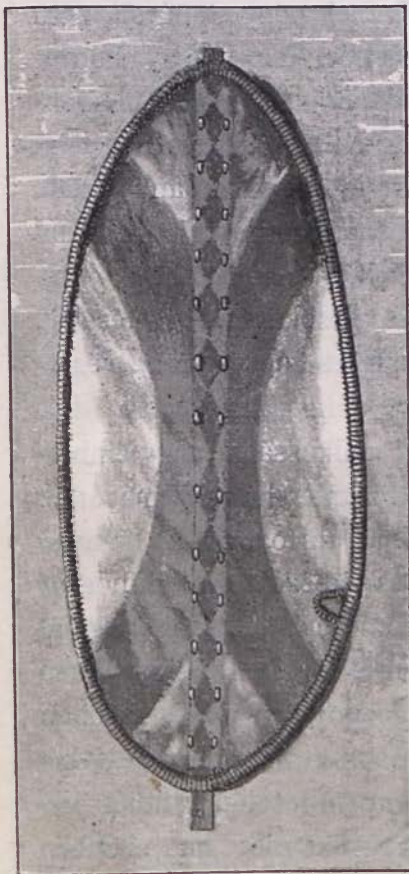
későbbben a kambáknál is föltaláltunk. Fegyvereikről ítélve a kikujuiak nagyon ügyes kovácsok.

Mind a férfiak, mind a nők tubákolnak és bagóznak; a tubákot elefántcsontból, szarúból vagy pálmagyümölcsből csinált és a nyakon lógó csinos alakú szelenczékben hordják.

A kikujuiaknál nincs oly éles különbség harcosok

és házas emberek közt, mint a mászáiknál. A harcban az idősebb emberek is részt vesznek, másrészt pedig a harcos is megházasodhatik és ennek daczára maradhat

katona, azaz bekenheti testét akárhányszor zsírral, felcizomázhatja magát, egész nap sétálgathat és a munkát méltóságán alul való dolognak tarthatja. A fiatal emberek szülei falvaikban, de külön kunyhókban laknak; a fiatal legények és leányok szabadon közlekedhetnek egymással.

RÉGIBB KIKUJUPAIZS.

KIKUJU KOVÁCS-SZERSZÁMOK.

Kikujországbán nincs olyan uralkodó, a kit az egész nép annak elismerne, sőt egyes nagyobb területeknek sincs közös uralkodójuk. Az egyes országrészek

összetartozóságának képviselőiül csak a két főleibon tekinthető. Egyébként az egész ország önálló völgyekre oszlik, a melyeket egymással még a szövetség kötelékei sem fűznek össze. Minden völgynek négy előljárója van: egy szamakija vagyis törzsfeljedelme, ennek egy helyettese, egy leibonja és egy leigvoánanja. Az utóbbi, rendszeren valami öreg katona, épen miként a mászáik leigvoánanja a tanácsban szónok és a harcban vezető. Mindezen méltóságok hatalma azonban, a mi tapasztalataink szerint, csak nagyon csekély lehet.

A szamakiknak kötelessége a szokásos büntetéseket, a melyek közül alantabb néhányat megemlítek, végrehajtani.

Ha valamely kikujui ember gyilkosságot vagy emberölést követett el, 100 ökröt kell fizetnie; ha neki magának ez módjában nem lenne, rokonai tartoznak a hiányzó ökröket megadni. Feleségeivel és rabszolgáival mindenki szabadon rendelkezhetik; de ha másnak rabszolgáját öli meg, négy ökör erejéig kárpótlást kell adnia. Ezen büntetés annyiban érdekes, a mennyiben az országban egy-egy rabszolga értéke ritkán tesz ki többet egy-két juhnál. Ha valaki egy ökröt vagy juhot lop, annak tizszeresét kell büntetésképen megfizetnie; ha ellenben többen lopnak el egy ökröt, elég sajtászerűen, mind-egyiknek csak egy ökröt kell kárpótlásul adnia. Ha valakit a lopáson rajta kapnak és ez alkalommal megölnék, a gyilkost semmi baj sem éri.

A kikujuiak, birtokuk arányához mérten, több aszszonyt vesznek, illetőleg vesznek meg feleségül; a háza-

sodás minden különös szertartás mellőzésével szokott megtörténni. Az elhalálozásnál szokásos ünnepség kizárólag a halotti torból áll, a melynél a vagyoni viszonyokhoz képest, egy ökröt vagy egy juhot költenek el.

A halottakat birtokukon temetik el; csak azokat hagyják egyszerűen fekvőhelyükön elkorhadni, a kiknek nincsenek sem rokonaik, sem barátaik. A férfiak körülmetélése, mászái szokás, szerint általános.

A kecskéket és juhokat a benszülöttek megfojtják, hogy a vér veszendőbe ne menjen. Az ökröket úgy ölik meg, mint a mászáik: a száját és orrlyukait erősen összeszorítják és ha így az állatot már félig megfojtották, késsel vagy dárdájukkal nyakon szúrják és így végzik ki.

Rendkívül nehéz dolog a benszülöttek vallásos nézeteinek világába behatolni. A velők összeköttetésben álló külső látható jelek közül csak amuletteket láthattunk, a melyek apró szarv-, pálczika- és más efféle csomókból állottak. Fetiseket és egyéb szentelt helyeket sem magunk nem láthattunk, sem róluk hírt nem hallhattunk. Ennek daczára kétségtelen, hogy a kikujuiaknak is van valami magasabb lényről fogalmuk. Ez nagyjában a megfoghatatlannak, a csodálatosnak fogalmával esik össze; másrészt azonban ezen magasabb lényt annyiban személyesítik is, a mennyiben azt hiszik, hogy a Kilimárán (Kenián) lakik. A túlvilági életben való hitökről szintén nem tudhattunk meg semmit sem.

Útunk a kikujuiaktól lakott területnek csak déli részén vezetett keresztül. Azonban a szerzett értesülések

szerint, az a Kenia keleti lába mellett még tovább terjed el észak felé egészen az egyenlítőig. A tőlünk bejárt tulajdonképeni Kikujuországához csatlakoznak még állítólag a Muimbi, Kitu, Embu, Djanya, Daicso és Meru nevű területek. A Guasszo Nagút-nak még ismeretlen folyása alkotja állítólag északi határukat. Mindezekben az itt említett kikuju-területeken valószínűleg ugyanazok az állapotok vannak, mint azokon, a melyeket mi láttunk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA.

I. FEJEZET

ÚTI KÉSZÜLŐDÉSEK ZÁNZIBÁRBAN ÉS A TENGERPARTON.

(1886. okt. 5-től 1887. febr. 4-ig.)

Lap

Az expedíció előzményei. — O'Swald Vilmos és Dehnhardt Gusztáv. — Megérkezés Zánzibárba. — James Martin. — Lloyd William Matthews generális. — A Dsumbe Kimemetával tartott első sauri. — Issza ben Mádi. — A Bvana mkubva megérkezik. — Kihallgatás a szultánnál. — Dr. Gregory d'Arbela. — Napi munkánk. — Knorr admirális. — Dr. Junker Vilmos és Dr. Lenz Oszkár megérkeznek. — Dualla Idrisz. — A csereárúk megvétele és elcsomogolása. — A legénység összetoborzása. — Zánzibári és mrima emberek. — Vezetők és aszkarik. — Bucsú Zánzibártól. — A «Star» Pangani előtt megfeneklik. — Pangani jelentősége 3

II. FEJEZET

A TENGERPARTTÓL A KILIMÁNDSÁROIG.

(1887. febr. 4-től április 30-ig.)

Elindulásunk Máviából. — Méhektől megzavart menet. — Zendülésről tanuskodó események Levában. — Visszatérek Zánzibárba. — Könyv- és térképládánkat ellopják. — Kimemeta az adósok börtönében. — A menet Korogvéba. — A Kva Mgumi melletti csata. — Teleki Szembodsához megy, magam pedig a Pángáni mentét követem. — Máfi. — Szedenga szultán. — Újabb szökevények. — Egyesülésünk Mikocseniban. — Teleki úti élményei. — Újból elválunk egymástól. — A vidék karaktere a Pángánitól

délre. — Ismeretséget kötünk az afrikai tövisbokrokból álló bozóttal. — A vápáne-k. — Nyika karakter. — Az első leopárd. — A Pare-hegyek mentén Száméba. — Találkozunk Telekivel. — Élményei a mászái-k közt. — Teleki mint kuruzsló. — Menet Távetaába. — A Dsipe-tó. — A Kilimándsárot először pillantjuk meg. — Bevonulás Távetaába	54
--	----

III. FEJEZET

TARTÓZKODÁSUNK TÁVETÁBAN: UTAZÁSUNK A KILIMÁNDSÁRON ÉS A MERUHEGYHEZ.

(1887. április 30-tól július 15-ig.)

Táveta igazi eldorádo. — Találkozás az angol vadász-társasággal. — Tanyaépítés, tanyai élet. — Hámisz, a majmunk. — A mtávetaák. — Dualla Idrisz — Az állati élet az erdőben. — Két karaván visszatér a tengerpartra. — Indulás a Meru-útra. — Orrszarvú vadászat. — Három nap a Kilimándsáron. — A Kilimándsáro alja mentén a Meruhegyhez. — További vadász-élmények. — Találkozás mászáikkal. — Az Engilátánál. — Az időjárás és az utak állapota az esős évszakban. — Bivaly-vadászat. — Első ismeretségünk a vámerukkal. — Békekötés. — A vámeruknál. — A Bálbál-tó. — Mátunda szultán. — A Dárdsámán. — A Rongán keresztül Kis-Árusába. — Káhe. — Újra Távetaában vagyunk. — Készleteink kiegészítése. — Vadász-kirándulás. — Megindulunk a Kilimándsárorra. — Tartózkodásunk Miriálinál. — Fölmenet a Kilimándsáro-nyeregére. — Egy éjjel — 11° C-nál. — Kísérletet teszünk a Kibora fölmenni. — Visszatérés Távetaába. — Megindulunk a mászáik földjére	132
--	-----

IV. FEJEZET

MÁSZÁIFÖLDÖN KERESZTÜL A KIKUJUI HATÁRHOZ.

(1887. július 15-től augusztus 27-ig.)

Elindulás. — A Kilimándsáro keleti oldala mentén. — A Csala krater-tó. — Meghiusult menekülésre való kísérlet. — Vadászkaland. — Kimangelia. — Teleki előre megy. — Élményei. — Málágo Kanga. — Mászái lakói közt. — A Ndsiri-tó partján. — Bivalyvadászaton. — A mászáiföldi szarvasmarhavész. — A Kilimándsárotól északra	
---	--

elterülő puszta. — A mászái nép. — A Dönye Erök la Matumbato alján. — Vadászatok. — A Ngare Kidongói-nál. — Vandorobbo. — Elefántsonkereskedés. — A szeki-i vízmedenczék. — A mászáik hunczfutságai. — Újabb orrszarvú-vadászatok. — A Bezilpatak partján. — Turukéba. — Kaland elefántokkal. — Oroszlánvadászat. — Sovány idők. — A Dönye Erök la Kapotéi-n keresztül. — A morio-méregfa. — Ngongo Bagász	297
--	-----

V. FEJEZET

A KENI ÁHOZ.

(1887. augusztus 27-től október 8-ig.)

A kikujuiak hírneve. — Czölöpkerítéses tábor. — A mászáik hunczfutságai. — Érintkezésbe lépünk a kikujuiakkal. — Barátságkötések. — Esőt árasztó bűvészmesterségünk. — A mászáik szerelmi élete. — Átkelünk Kikuju határán. — Üdvözlő sauri. — Kutire Kimandaja. — Első fogadtatásunk az országban. — Kellemetlen tanyai élet. — A mód, a hogyan utaztunk. — Esőt árasztó sauri. — <i>Orioi muma</i> . — A rossz utak Kikujuországban. — Az első harcz. — Békét kötünk. — Egy napi pihenő. — Az ellenségeskedések megújulása. — Küzdelem a kikujuiak közt. — Hamis hírek. — Veszedelmes átkelés egy patakon. — A második harcz. — Kikujuország keleti határa mentén. — Gazdag vidék. — Dr. Fischer G. útja Kikujuországon keresztül. — A Kenia első megpillantása. — A kikujuiak egyenetlensége. — A harmadik harcz. — Abadi halála. — Az északi határon. — A kikujui út vége. — Útunk Ndoroba. — A kikujuiak és országuk	405
---	-----

AZ I. KÖTET KÉPEINEK TARTALOMJEGYZÉKE.

	Lap		Lap
Gróf Teleki és 1888 januárius 16-án elejtett zsákmánya címkép	1	Mászái harcosok	209
A terhek kiosztása	11	A Bálbál-tó	217
Dsumbe Kimemeta	16	A vaviráknál	225
Dualla Idrisz	17	Makacs számár	233
A betegek kiselejtezése	25	Dsagga harcos	237
A legénység hajóra szállítása ..	29	Tanyánk a Kilimándsáron	241
Pangani	33	A kikujuiak úti szerelei	243
Jelenet a zendülés alkalmával ..	41	Antilope-szarv	255
A ragyogó mammon	53	Udsaggai harcos	257
Vászoncsolnakunk menetközben ..	55	Óserdő a Kilimándsáron	265
A karaván élén	61	Erica-fák	267
«Sir, people want to camp!» ..	65	Senecio Johnstoni és virága ..	269
Botbüntetés Panganiban	74	A Kimavenszi	273
Lánczra fűzött rabok	81	Karaván-szemle	289
Viziló vadászat	85	Kidsuma	293
Teherhordó számár	97	Orrszarvú-vadászat	299
A karaván utócsapatánál	113	A Kilimándsáro	305
Aristolochia	119	Mászái harcos, legyezőjével ..	321
Elenn-antilopék	129	Bivaly vadászat	329
Kapu-bejárat	145	Ndsiri és Masszimani közt ..	337
Kataveta	149	Vízmedence Masszimaninál ..	345
Tábor-égés	153	Mászái barnóti	349
Kilimándsároi szépség	161	Morán-harcos	353
Miriáli feleségei és leányai ..	165	Nyak- és fülékszer	355
Zsiraff-csoport	177	Tánczó moránok és dittók ..	361
Hydróna species	180	Vízmedence	369
Rhinocerosz-szarvak	181	Antilope-szarvak	377
Dögező keselyűk	193	Tavala morúo! (Állj meg morúo!)	385
Bivalyszarvak	195	Mászái paizsok	389
A Meru-hegy	201	Gezilá halála	393
		Mászái szjangik	401
		Ngongoi tanyánk	409

	Lap		Lap
Barátságkötés	417	Az első Maszijojánál	481
Vizipálma	425	Győzelmi mámorban	489
Kikujországban	433	Abedi vadi heri a kikujiak	
Dracaena species	435	kezében	497
Utaháj Uajaki faluja	441	Pombekészítés	505
Az ellenségeskedések kitörése a		Kikujui fegyverek	507
pataknál	449	Kikujui karékszerek	509
Vérbarátság-kötés	457	Kikujui fülékszerek	510
Kikujui harcosok	465	Régibb kikuju paizs	511
Kikujui falu	473	Kikujui kovács-szerszámok	511

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Miként a lefolyása ezen, sok tekintetben a tízézer visszavonulásához hasonlító fölfedező útnak, olyan szokatlan az alapja is a vállalatnak, a melyet e munka leír. Megtudjuk belőle, hogy egy magyar mágnás, TELEKI SÁMUEL gróf, erős vágytól ösztönözve, egy erejét és bátorságát, magasztos és szép czélokkal egybekötve, ily úton is érvényesítse; nagy expedíciót tervez és azt szerencsésen végre is hajtja. Mint vagyonos és független úr, vadászat és sport által a fáradalmak és káros behatások ellen megedzve, TELEKI gróf nagy mértékben egyesíti mindazon tulajdonságokat, melyek ilyen vállalat sikeres végrehajtását biztosíthatják. Egyedüli kísérője ezen útjában egy osztrák-magyar tengerésztiszt, VON HÖHNEL, ama tengerészlet tagja, a mely a háborúban szerzett gazdag babérmagányját nem egy békelevéllel gazdagította, vállalkozott rá, hogy a jelen munkában ezen csodálatraméltó utazásról hu képet adjon.

Az út tizenegy szélességi foknál többre terjed ki. Valódi kutató szellemtől áthatva nyomulnak elő ketten Afrika keleti partjairól a kontinens belseje felé. A *hóval koronázott Kilimándsáronak* és a még át nem kutatott *Keruhegynek* három hónapot szentelnek; ebben azonban csak előjátékát pillantjuk meg e merészen tervezett és elszántan végrehajtott nagyszerű vállalatnak. Fárasztó menetekben, folytonosan harcra készen — a mire őket a kétségtelenül túlhatalmas benszülőttek kényszerítik — számos küzdelem után legyőzik a *Keniát* és ők az elsők, a kik rajta *4900 méter* magasra feljutnak. Ezután átszelik a *hatalmas Leikipia-fensíket*, messze túl rajta előhatolnak és a *Rudolf*- meg *Stefánia-tó* fölfedezésével olyan munkát végeznek, a mely mindaddig minden erőfeszítéssel daczolt; az *első és egyedüli működő vulkánt*, a melyet Afrikában ilyenül elismertek, először pillantják meg európaiak. A nehéz körülmények föltételül megkivánták, hogy az első fölfedező katona és vadász is legyen; nagyszerűek is vadászati élményeik: eltekintve a különböző egyéb vadak százaitól, nem kevesebb, mint *36 elefántot*, *99 hatalmas orrszarvút és 92 bivalyt* ejtettek el; ez óriási hústömeget meg is kellett szerezniök, hogy eltarthassák karavánjukat azon lakatlan vadonokban, a melyeken útjok keresztülvezetett.

HÖHNEL sorhajóhadnagy úrnak sikerült élénk leírással ezen nagyszerű felfedező utat érdekesítően és a legszelesebb körök figyelmét is lekötő módon ábrázolnia; egyszersmind azonban a legmulattatóbb formában elszórt gazdag ethnografiai, természettudományi és földrajzi megfigyelések közzétételével a szép könyvet az értékes okulásnak valóságos bányájává is tenni.

És bár ezen *a nagy közönségnek szánt leírás* első sorban természetesen csak általános érdekű dolgokat tartalmaz, az expe-

dicziónak az összes természettudományok terén tett nagy vívmányai folytán a tudós sem fogja e könyvet benső megalégedés érzete nélkül letehetni; erre szolgál egyébként különösen is a rövidre fogott, tudományos függelék.

Nemcsak a karavanéletet, nemcsak az életet a vadonban írja le szemléltető módon e munka. A földrajzi vívmányoknál, nem kevésbé fontosak a geológiai és anthropológiai téren tett kutatások. Ezek egyrészt bebizonyítják, hogy a közép-afrikai hegységek geotektonikus összefüggésben vannak az Abbissiniai, a Vörös-tenger melléki és a Palesztinai fensikokkal, másrészt beigazolják és kimutatják azt is, hogy a Nilus-melléki népcsoport legdélibb ága, a mászái, összefügg és ugyauazon családhoz tartozik, a melybe a Nilusnál lakó négertörzseket, a lango-kat, bári-kat és inder-eket sorolják.

Szóval ezen első rangú útleírásnak, a mely Angliában is — a hol pedig az afrikai utazásokról alapos ítéletet tudnak mondani — nagy várakozást kelt, rendkívül nagy földrajzi értéke van. Oly könyvről van tehát itt szó, a mely a legszelesebb körben számíthat olvasókra és a mely alkalmas azok figyelmét mindvégig le is kötni.

A kitünő térkép, a mely két lapon (63 : 64 $\frac{1}{2}$, centiméter), 1 : 1 millió arányú méretben, a leggazdagabb színnyomatban készült, lehetővé teszi, hogy az olvasó a kutatókat lépésről-lépésre, minden útjokban elkísérje; ily módon kiegészíti a pompás leírásokat nyújtó könyvet.

A munka értékét nagyban emeli a *gondosan kiválogatott, kitünő* illusztrációk nagy száma, a melyek, az utazók eredeti, fotografiai felvételei után mesteri módon készültek és úgy a hűséget, mint a változatosságot, valamint a művészeti tökéletességet illetőleg, bizonyára a legjobbak közé tartoznak, a melyeket e téren alkottak.

Nem férhet tehát kétség ahhoz, hogy bátor hazánkfiának világszerte rendkívüli érdeklődést keltő fölfedező útjának leírása — a melyet *angol, francia és német nyelven is kiadnak* — ezen egyetlen eredeti, *rendkívüli anyagi áldozatokkal* járó magyar kiadásban a legszivesebb fogadtatásban fog részesülni, annál inkább, mivel az olcsó ár és a füzetekben való megjelenés megszerzését a kevésbé vagyonosokra nézve is nagyon megkönnyíti.

A munka körülbelül harmincz 30 kros füzetekben jelenik meg, a melyeket kéthetes időközökben fogunk kiadni; megrendeléseket minden könyvkereskedő elfogad.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

DR. HOLUB EMIL

A FOKVÁROSTÓL A MASUKULUMBÉK ORSZÁGÁBA.

Függelékül:

Hét év Dél-Afrikában kivonata.

Díszes nagy 8-adrét.

2 kötet vagy 33 füzet, több mint 160 illustratioval és térképpel.

Fűzve 10 frt. Díszes kötésben 13 frt. Minden füzet 30 kr.

A XIX. század bámulatos tevékenységet fejt ki Afrika kikutatása érdekében; e nagy munkában kezét fogja a világ minden állama, s ma már számos azok serege, kik szakítva családjukkal, elhagyva az édes hazát, a tudomány szomjának, a kutatás vágyának engedve, felveszik a vándorbotot, hogy ezernyi veszedelemmel szálljanak szembe, megküzdjenek a természet és a barbárság okozta akadályokkal.

Ezen utazók közé tartozik Dr. HOLUB EMIL. Mint fiatal orvos kiment Afrika déli részeibe, a *Foktartományokba*. *Port Elizabethbe* kötött ki, mely a Foktartományok legnagyobb s legjelentékenyebb kikötője, innen indult észak felé s a *Jakobdaalon* keresztül felkúszott a *délafrikai felföldre*; átkutatta a *Vaal folyó* gyémántkerületeit s házáat, mert *Dutoitspanban* mint gyakorló orvos működött, oly élet központjává tette, melyben a gyarmati és bennszülött lakosság minden viszonyával megismerkedhetünk. Innen hosszabb tartózkodás után észak felé tört, átvonult a *becsuana*-országok déli s a *Vaalon* túli tartományok délnyugati területein, és behatolt a *Kalahari* pusztáiba, melyet eddig kietlen sivatag-övek gondoltak, holott fűtenger borítja el s vadakban bámulatosan gazdag. A *Gyémántföldeken* kipihenve magát, átkutatja *Bamanquato* kivételével az összes *Transvaal államokat*. Még érdekesebb azonban harmadik utazása. Első két útjában eljutott *Sosongig*, a harmadikban Sosongtól északra megy, mely még alig ismeretes vidék, átvándorol a geográfiai szempontokból fölötte érdekes tómedenczék területén s eléri a *Zambesi* folyónak felséges szépségű *Viktoria-zuhatait*, átkel a folyam túlsó partjára s ott megismerkedik a *Marutsze-Mambunda* kettős királysággal, melynek élén a kegyetlen *Szepopo* király uralkodik, mely a művelődésnek egy aránylag magas fokán áll, s melynek lakosai sajátos szokásaikkal, erkölceikkel, viseletükkel, jóval felülmúlják Dél-Afrika többi bennszülött népeit. HOLUB innen a folyón felfelé akart hatolni, de a *Mucsila-Amzingasellőknél* isszonyú lázba esik, a bennszülöttek élelmi és gyógyszerreit elrabolják s kénytelen felhagyni a továbbnyomulás minden reményével s a leg-rövidebb úton a tengerpartra vergődni.

Ez azon út, melyet HOLUB első munkájában leirt «HÉT ÉV DÉL-AFRIKÁBAN» cím alatt, és mely azon ritka kitüntetésben részesült, hogy ő Felsőge a király felajánlását elfogadta.

Folytatás a tulsó lapon.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

HARMADIK FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

A LEGSÖTÉTEBB AFRIKÁBAN

EMIN PASA

EQUATORIA KORMÁNYZÓJÁNAK

FELKERESÉSE, MEGSZABADÍTÁSA ÉS VISSZAVONULÁSA.

IRTA

STANLEY HENRIK M.

Egyetlen jogosított magyar kiadás.

Nagy 8-adr. Két kötet, vagy 47 füzet. 150 eredeti felvételek után készült rajzzal és számos térképpel.

Füzve 14 forint. — Fényes díszkötésben 16 frt 80 kr. Egy-egy füzet 30 kr.

Ezen műből egyszerre 11 **jogosított** kiadás jelent meg, és pedig az angol eredeti kiadás kétféle alakban: nagy 4-ed rétbén, melynek ára 10 font 10 sh. = 140 frt, és nagy 8-ad rétbén, melynek ára 2 font 2 sh. = 27 frt. Mindkét kiadás ugyanazon képeket és térképeket tartalmazza, melyek a magyar kiadást díszítik. A francia Hachettenél megjelenő kiadás ára 30 franc = 15 frt, kötve 38 franc = 19 frt. Azonkívül egyszerre megjelentek jogosított kiadások: **Milanóban, Lipszében, Madridban, Kopenhágában, Prágában, Newyorkban, Arnheimban, Stockholm-ban** sat.

Az angol kiadók prospectusa következőkép hangzik:

Tekintettel azon mély és általános érdeklődésre, melyet a közönség Stanley könyve iránt tanusított, a kiadóknak alig van több mondani valójuk, mint hogy a maguk részéről semmit, a mit bár csak a legnagyobb áldozatokkal tehetnének is meg, elmulasztani nem fognak, hogy e könyvet minden tekintetben méltóvá tegyék ama nagy elbeszéléshez, a melyet a világgal megismertetni szerencsésjök van.

Bár nagy volt az érdeklődés, a mit Stanley „Hogyan találtam meg Livingstone“-t és „A sötét földrészen át“ című munkái fölkeltek, azt össze sem lehet hasonlítani azzal a leírhatatlan hévvel, a melylyel a most megjelenendő munkája felől mindenféle felvilágosítást kértek és azzal a versengéssel, a melylyel a világ minden civilizált országának kiadói a kiadás jogát megszerezni törekedtek.

Ezen munka tartalmának minőségéről élénk fogalmat nyújt Stanley következő levele melyet a kiadókhöz intézett akkor, midőn — J. S. Keltie szavaival élve — „az expedíció sorsáról a sötét földrész legmélyebb homályából, egyik lármás hír a másik után érkezett Európába, a melyek az egész civilizált világot állandó aggasztó izgatottságban tartották“. A levél a következőképen hangzik:

A KÖZÉP-AFRIKAI HITTÉRÍTŐ TÁRSASÁG ÁLLOMÁSA, A VICTORIA-NYANZA DÉLI VÉGÉN
1889. szept. 3-án.

Kedves Marston!

Egy emberi életkor folyt már le, nekem úgy látszik, a mióta Angolországot elhagytam. A mióta pedig önt nem láttam, bizonyára több emberi életkor is letült már. Tudja miért? Mivel az említett és a mostani idő közé a hallgatásnak naponként szélesedő fala tolakodott közbe egy olyan hallgatásnak fala, a melyet hiába kísértenénk meg áttörni. A magam részéről azt szeretném öntől megkérdezni, mit csinált ön azóta? Ön pedig azt kérdezhetné tőlem, mit csináltam hát én azóta? De most, midőn tudom, hogy ön életben van, biztos lehetek benne, hogy alig

Folytatás a tulsó oldalon.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

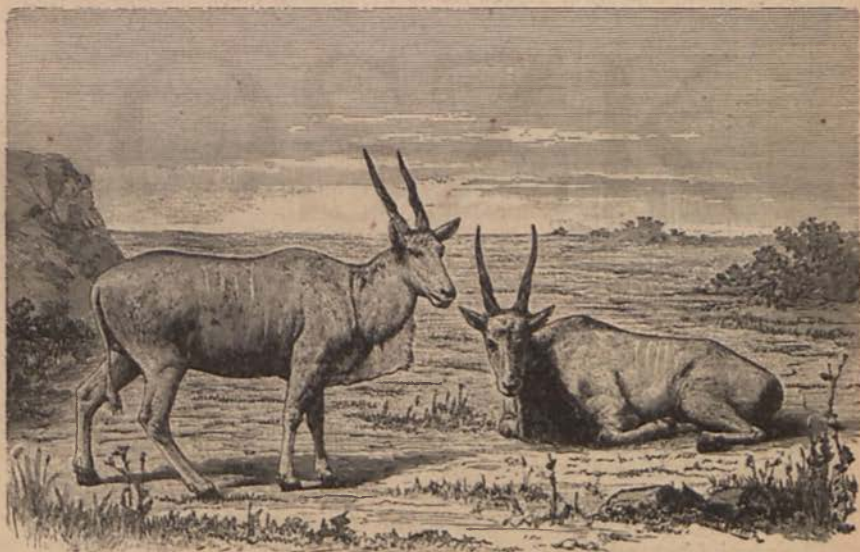
KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZAMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL
NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

A CSALÁD ÉS OLVASÓ-EGYLETEK EZEN KÖNYVTÁRA

díszes kiállításban, egyforma alakban, nagy betűkkel nyomtatva, és rendkívül olcsó áron csupán azon műveket foglalja keretébe, melyek megszerzése által a művelt magyar család vagy jól berendezett olvasóegylet oly könyvtár birtokába jut, mely minden tagjának érdekes és nemesítő olvasmányt nyújt, és elévületlen értékű marad.

 Minden 10 kötetre 1 kötet tisztelet-példány gyanánt ingyen adatik.

Eddig megjelentek :

- B. Eötvös József. A falu jegyzője. Negyedik kiadás. Füzve 4 frt 50 kr. Díszes kötésben 6 frt 80 kr. [I., II. rész 3 kötetben.
- Arany János. Toldi szerelme. Füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [III. kötet.
- Feuillet Octave. Szegény ifjú története. A kis grófné. Fordította SALAMON FERENCZ. Füzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [IV. köt.
- Petőfi Sándor. James. Robin Hood. Fordította PETŐFI SÁNDOR. Harmadik kiadás. Füzve 1 frt 40 kr. Díszes kötésben 2 frt 20 kr. [V. kötet.
- Horváth Mihály. Frater György élete. Füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [VI. kötet.
- B. Eötvös József A Karthausi. Füzve 3 frt. Díszes kötésben 3 frt 90 kr. [VII. kötet.
- Arany János. Toldi. Toldi estéje. Füzve 90 kr. Díszes kötésben 1 frt 70 kr. [VIII. kötet.
- Boz (Dickens). Twist Olivér. Fordította GONDOL DÁNIEL. Füzve 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [IX. kötet.
- Goethe. Faust. Fordította Dóczy LAJOS. Füzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [X. kötet.
- Arany János. Buda halála. Murány ostroma. Füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [XI. kötet.
- B. Hübner S. Séta a világ körül. Fordította DR. TOLDY L. Számos képpel. Füzve 4 frt. Díszes kötésben 5 frt 60 kr. [XII., XIII. kötet.
- Arany János. Az elveszett alkotmány. Nagyidai cigányok. Elegyes költemények. 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XIV. kötet.
- Scott Walter. Lucia, a Lammermoori menyasszony. Füzve 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [XV. kötet.
- Shakspeare. Szent-Iván-éji álom. Hamlet. János király. Ford. ARANY JÁNOS. Füzve 1 frt 80 kr. Díszes kötésben 2 frt 60 kr. [XVI. kötet.
- Manzoni Alessandro. A jegyesek. Milanói történet a XVII. századból. Olaszból fordította BEKSICS GUSZTÁV. Füzve 1 frt 80 kr. Díszes kötet. 2 frt 60 kr. [XVII. köt.
- Bozóky Alajos. Római világ. Művelődéstörténeti rajzok a császárság fénykorából. Számos képpel. Füzve 5 frt 60 kr. Díszes kötésben 7 frt 20 kr. [XVIII., XIX. kötet.
- Sámi Lajos. Délafrikai utazások és fölfedezések. Különös tekintettel Magyar L., Livingstone, Du Chaillou, Stanley, Grant, Speke, Cameron utazásaira. Dél-Afrika térképével. Füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XX. kötet.

(Folytatás a tulsó lapon.)

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL
ÖTÖDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

BENVENUTO CELLINI

ÖNÉLETIRÁSA

FORDÍTOTTA, BEVEZETTE

BIANCHI, CAMERINI, GOETHE

ÉS MÁSOK KIADÁSAI UTÁN JEGYZETEKSEL ELLÁTTA

SZANA TAMÁS.

Díszkiadás. Számos önálló és a szöveg közé nyomott képpel.

Két kötet vagy 15 füzet. Minden füzet 40 kr. Minden kötet füzve 3 frt. Angol kötésben 3 frt 80 kr. Díszkötésben 4 frt. A két kötet egy díszkötésben 7 frt.

BENVENUTO CELLINI, kinek emlékiratait magyar fordításban mutatjuk be a közönségnek, egyik legérdekesebb alakja a renaissance műtörténetének.

A XVI. század első esztendejében, 1500-ban született, olyan időszakban, midőn a sors különös kedvezése a művészet terén a lángelmék egész hosszú sorát adta Olaszországnak. Mert, hogy csak a lehangzatosabb neveket említsük, Cellini születésének esztendejében még élt a két Bellini, éltek Lionardo da Vinci, Perugino, Mantegna, Michel Angelo, Tizian, Giorgione, Raffaello, Andrea de Sarto, Giulio Romano, Coreggio; és pedig Gentile Bellini mint nyolczvanegyéves aggastyán, Raffaello Santi mint tizenhét éves ifjú. Benvenuto Cellini e világra szóló lángelmék közt is kitűnik: életében messze kihangzó hírnevet szerez. halála utánra maradandó emléket állít magának. Mint ötvös és véső hihetetlen gyorsasággal a legnagyobb művészek sorába emelkedik; a legelső mesterek szólnak elragadtatással tehetségéről; a fejedelmek, pápák, gazdag főurak elhalmozzák megrendeléseikkel s mindent elkövetnek, hogy állandóan udvaraikhoz bilincseljék. Daczára annak, hogy a nagy Michel Angelo korában él és sorsa Bandinelli mellé sodorja, szoborművei is a legnagyobb elismerésben részesülnek, s megéri azt, hogy Perseusát, a florenczi Loggia dei Lanziban, a bámulatra méltó mesterművek csarnokában, kitűntető helyre állíttják.

Valóban elkényeztetett gyermeke ő korának, annak a romlottsága daczára is végtelenül érdekes és lebilincselő korszaknak, mely egymás után szülte a nagy embereket és örök időknél szóló mesterműveket. Már mint gyermek-ifjú a legnagyobb művészek közt forgolódik, kik barátságukkal tisztelik meg; később fejedelmek és pápák udvaraiba kerül, kik nem csak a művészt becsülik benne, de magát az embert is bizalmukra méltatják. Korának fő-szereplőit egytől-egyig mind jól ismeri. sőt magának is jelentékeny része van az események intézésében. Az örök-város védelmében nagy szerepet játszik; megéri Róma kifosztását,

a flórenczi pestist és Flórencz ostromát. VII. Kelemen pápa megaláztatását, és szemtanúja V. Károly császár Rómában kifejtett pompájának.

Eseményekben gazdag múltja élte utolsó éveiben arra indítja, hogy emlékiratait maga adja át az utókornak. Tollat fog s megírja *ÉLETÉT*, a legérdekesebb, a legvonzóbb memoire-ok egyikét, melyről Horace Walpole kijelentette, *«hogy minden regénynél mulatságosabb»* s melyet a nagy Goethe méltónak talált arra, hogy német nyelvre lefordítson és *összes műveiben kiadjon*.

Benvenuto Cellini *«Vita»*-ja egyike az olasz irodalom legtöbbször emlegetett s legnépszerűbb műveinek. Az olasz kritikusok a remek művek közé sorozzák s úgy a tárgyak érdekességét, mint az előadás szépségeit illelőleg nem győzik eléggé magasztalni. De nemcsak Olaszországban, hanem a világ minden műveltebb nemzeténél akadnak csodálói. Többszörösen lefordítják s olyan fényes kiadásokat rendeznek belőle, mint csak nem régiben is a híres párisi kiadók *Quantin* és *Plon*, kik a fényűző nyomdászati kiállítás mellé az illusztrált művészetet hitták segítségül, hogy Cellini az őt megillető díszben jelenbessék meg a francia közönség előtt. *Ezen illusztrációk egy részét kiadásunk számára megszereztük*, úgy számos más Cellini korára vonatkozó illusztrációkkal díszítjük azt.

Ezt a maga nemében páratlan emlékiratot mutatjuk be tehát *minden kihagyás és csonkítás nélkül a magyar közönségnek*. Mint élénk korrajz és tanulságos, szórakoztató mű egyaránt megérdemli, hogy minél többen olvassák. Cellini élete egyike ama ritka műveknek, melyek *a közönség minden osztályában és körében megtalálják olvasóikat*.

Gróf Tolsztoj Leó. Háború és béke. Orosz történelmi korrajz. 2-ik kiad. I. TILSIT ELŐTT. 1805—1807. 2 kötet. II. Az INVAZIÓ. 1807—1812. 2 köt. III. BORODINO. A FRANCZIÁK MOSZKVÁBAN. EPILOGUS. 1812. 2 köt. A 6 kötet ára díszes kis 8-rétben füzve 6 frt. Díszes kötésben 8 frt 60 kr. Megszerezhető 15:40 kros füzetben is.

Gróf Tolsztoj Leó. Szebasztopol. 1854. Deczember. — 1855. Május. Augusztus. Orosz eredetiből fordította Cs. K. Díszes kis 8-rét. 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr.

Turgenjev Iván. DIMITRI RUDIN. 90 kr. **PUNIN és BABURIN.** 50 kr. **HELENA.** 1 frt. A 3 elbeszélés egy kis 8-r. kötetben 2 frt 40 kr. Díszesen kötve 3 frt 20.

TURGENJEV, a világirodalom egyik büszkesége, a XIX. század legkiválóbb szellemei közé tartozott. Regényeiben és elbeszéléseiben az életet mutatja a maga valóságában. Azért mindazok valóságos élvezettel olvassák műveit ismét és ismét, kiknek antipathicus a többnyire egy-két frivol témával bajlódó francia, a szenzátiós angol és a bölcseledő unalmas német szépirodalom. Erős meggyőződés, hogy a divatos regények legnagyobb részét 20—30 év alatt a feledékenység hullámai borítják el, míg TURGENJEV művei az elévületlen nagy alkotások mellett fogják méltó helyüket megtartani. Ez készítet arra, hogy azokat *gondos* fordításokban és díszes kiállításban közrebocsássam, csak csekély részük levén eddig valóban *jól* lefordítva:

RÁTH MÓR LEGUJABB KIADÁSA.

BENVENUTO CELLINI

ÖNÉLETIRÁSA

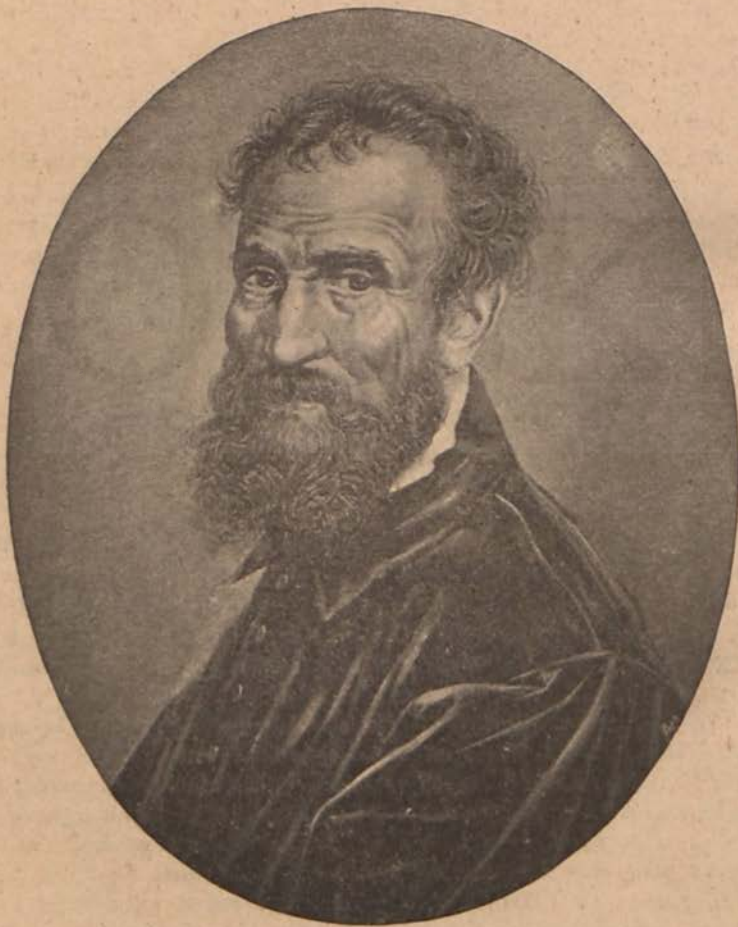
FORDÍTOTTA, BEVEZETTE

BIANCHI, CAMERINI, GOETHE

ÉS MÁSOK KIADÁSAI UTÁN JEGYZETEKSEL ELLÁTTA

SZANA TAMÁS.

Két kötet. Füzve 6 frt. Egy angol kötésben 7 frt

MICHEL ANGELO BUONAROTTI. (Mutatvány.)

A CSALÁD ÉS OLVASÓ-EGYLETEK KÖNYVTÁRA.

- Arany János. Prózai dolgozatok.** Tartalom: A magyar verselésről. Naiv eposzunk. Irányok. Visszatekintés. Bírálatok. Zrinyi és Tasso: Írói arcképek. Fűzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XXI. kötet.
- Horváth Mihály. Magyarország függetlenségi harcának története 1848-ban és 1849-ben.** Fűzve 7 frt. Díszes kötésben 9 frt 50 kr. [XXII—XXIV. kötet.
- Boz (Dickens) Barnaby Rudge.** Ford. BERCEK ÁRPÁD. Fűzve 2 frt 80 kr. Díszes kötésben 3 frt 60 kr. [XXV—XXVI. kötet.
- Laboulaye Eduárd. Páris Amerikában.** Ford. MÁRKUS ISTVÁN. Fűzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [XXVII. kötet.
- Kazinczy Ferencz Magyarországi utak. Erdélyi levelek.** B. EÖTVÖS J. KAZINCZY F. fölött tartott emlékbeszédével bővített kiadás. Fűzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [XXVIII. kötet.
- Gr. Tolsztoj Leó. Háború és béke.** Orosz történelmi korrajz. Fűzve 6 frt. Díszes kötésben 8 frt 50 kr. [XXIX—XXXIV. kötet.
- Arany János. Kisebb költemények.** Teljes kiadás. Fűzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [XXXV. kötet.
- Verne Gyula. A prémeek hazája.** Francziából GYÖRGY ALADÁR. Fűzve 1 frt 80 kr. Díszes kötésben 2 frt 60 kr. [XXXVI. kötet.
- Kölcsey Ferencz. Országgyűlési napló és Wesselényi védelme,** B. EÖTVÖS J. KÖLCSEY fölött tartott emlékbeszédével bővített kiadás. Fűzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [XXXVII. kötet.
- Jókai Mór. Életemből.** 2 frt 40 kr. Díszes kötésben 3 frt 20 kr. **Örök emlékek.** 2 frt 40 kr. Díszes kötésben 3 frt 20 kr. **Igaz történetek Humor. Útleírás.** 2 frt 60 kr. Díszes kötésben 3 frt 40 kr. [XXXVIII, XXXIX, XL. kötet.
- Turgenjev. Dimitri Rudin. Punin és Baburin. Heléna.** Fűzve 2 frt 40 kr. Díszes kötésben 3 frt 20 kr. [XLI. kötet.
- Sparks Jared. Washington élete.** Fordította CZUCZOR GERGELY. Fűzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [XLII. kötet.
- II Rákóczy F. emlékiratai a magyar háborúról. 1703—1711.** Közli THALY K. Fűzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [XLIII. kötet.
- B. Eötvös József. Magyarország 1514-ben.** Fűzve 3 frt. Díszes kötésben 4 frt 60 kr. [XLIV—XLV. kötet.
- Szemere Bertalan szépirodalmi dolgozatai és szónoklatai a szabadságharcz előtt és után.** Fűzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [XLVI. kötet.
- Szemere Bertalan levelei. 1849—1862.** Fűzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [XLVII. kötet.
- Déryné Naplója. A Kisfaludy-társaság megbízásából sajtó alá rendezte a jegyzetekkel ellátta TÖRS KÁLMÁN.** Fűzve 4 frt 50 kr. Díszes kötésben 6 frt. [XLVIII—XLIX. kötet.
- Szabó Károly kisebb történelmi munkái.** Fűzve 3 frt. Díszes kötésben 4 frt 60 kr. [L—LI. kötet.
- Kölcsey Ferencz válogatott prózai munkái.** Sajtó alá rendezte GREGUSS. Fűzve 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [LII. kötet.

(Folytatás a tulsó oldalon.)

A CSALÁD ÉS OLVASÓ-EGYLETEK KÖNYVTÁRA.

- Ebers György. Homo sum. Tört. regény. Fordította TÖRS KÁLMÁN. 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [LIII. kötet.]
- Kemény Zsigmond B. Férj és nő. Regény. 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [LIV. kötet.]
- Csengery Antal. Történetírók és a történetírás. 1 frt 40 kr. Díszes kötésben 2 frt 20 kr. [LV. kötet.]
- Toldy Ferencz. Irodalmi beszédek. 3 frt. Díszes kötésben 4 frt 60 kr. [LVI—LVII. kötet.]
- Tolsztoj Leó. Szebasztopol 1854. 1856. Oroszból fordította Cs. L. 90 kr. Díszes kötésben 1 frt 70 kr. [LVIII. kötet.]
- Tóth Kálmán összes költeményei. Első teljes kiadás. 2 kötet. 4 frt 40 kr. Díszes kötésben 6 frt. [LIX—LX. kötet.]
- Arany János hátrahagyott versei. Illusztrált kiadás. 3 frt 20 kr. Díszes kötésben 4 frt. [LXI. kötet.]
- Keleti Károly. Hazánk és népe. A m. tud. Akad. nagy jutalmával kitüntetett mű. 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [LXII. kötet.]
- Cooper Fenimore. Az utolsó mohikán. (A teljes regény egyetlen magyar kiadása.) Angolból fordította GONDOL DÁNIEL. 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [LXIII. kötet.]
- De Foë Dániel. Idősb Robinson Crusö útazásai, élményei és csodálatos kalandjai. A Robinsonádok történetével és a szerző életrajzával. Ford. MALMOSY KÁROLY, főgymn. tanár. (Az eredeti regény egyetlen magyar kiadása.) 90 kr. Díszes köt. 1 frt 70 kr. [LXIV. kötet.]
- Ebers György. Uarda. Regény két kötetben. A szerző engedélyével, a Kisfaludi-társaság megbízásából fordította JÓNÁS JÁNOS. Második kiadás. 2 frt 80 kr. Díszes kötésben 4 frt 20 kr. [LXV., LXVI. köt.]
- Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai. Új kiadás 1 frt. 40 kr. Díszes kötésben 2 frt 20 kr. [LXVII. köt.]
- Ipolyi Arnold. Magyar műtörténelmi tanulmányok. Új kiadás. 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [LXVIII. kötet.]
- Horváth Mihály. A kereszténység első százada Magyarországon. Új kiadás. 2 frt. Díszes kötésben 3 frt. [LXIX. kötet.]
- Shakspere. Macbeth. (Fordította SZÁSZ KÁROLY.) A velencei kalmár (Fordította ACS ZSIGMOND.) Coriolanus. (Fordította PETÖFI SÁNDOR.) Titus Andronicus (Fordította LÉVAY JÓZSEF.) 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [LXX. kötet.]
- B. Eötvös József. Nővérek. Regény. 4 ik kiadás. 2 frt 60 kr. Díszes kötésben 3 frt 80 kr. [LXXI. kötet.]
- B. Eötvös József. Gondolatok. 5-ik kiadás. 2 frt 60 kr. Díszes köt. 3 frt 80 kr. [LXXII. kötet.]
- Hugo Victor. A nevető ember. 2-ik jogosított kiadás. Ford. HUSZÁR IMRE. 3 kötet. 4 frt 50 kr. Díszes kötésben 6 frt 80 kr. [LXXIII., LXXIV., LXXV. kötet.]
- Verne Gyula. Utazás a föld központja felé. Fordította BEÖTHY LEÓ. 2-ik kiadás. 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [LXXVI. köt.]
- Greguss Ágost. Shakspere pályája. A m. tud. Akadémia által Karácsonyi-díjjal jutalmazott mű. 2 frt 80 kr. Díszes kötésben 3 frt 60 kr. [LXXVII. kötet.]
- B. Eötvös József. Költemények. Elbeszélések. Színjátékok. 2 kötet. Fűzve 3 frt. Díszes kötetben 4 frt 60 kr. [LXXVIII. kötet.]

telt el nap, a melyben ön nem hajtott végre lehető legbölcsebben és legjobban valami kiadói vállalatot; ugyanez idő alatt, elihethi nekem, mi nap-nap mellett kínos küzdelmeket vívtunk az akadályok minden neme ellen, a természeti és másneműek ellen, a mióta Jambuját 1887. aug. 28-án elhagytuk, addig, a míg ide meg nem érkezttünk. Az események egyszerű elsorolásával számos koncz papirost lehetne telmérni, a csatározások lajstroma szintén jó hosszú volna; följegyzése a kalandoknak, baleseteknek, halálázásoknak, a láz okozta szenvedéseknek, a beteges törprensének azon csapások felett, melyek bennünket értek, szörnyen hosszú sort tenne.

Jambuja és ezen hely között, miként ön tudja, az egész vidék ismeretlen volt, kivéve azt a részt, a melyet öt rendes napi menettel be lehet járni. Először hát itt van a térképnek az a fehér foltya, a melyet feketévé alakítottunk át; úgy értem ezt, hogy földünknek e legszűkebb részét a keleti hosszúság 25° és 29° 45'-e közt egy nagy, összefüggő, irtalmatlanul mogorva erdő foglalja el, a mely megszámlálhatatlan évek óta nő, a melyben időnként mérhetetlen számban gonoszlelkű, emberevő vadak és ravasz törpék zsbongnak, a kik zaklatásaikban pilhenőt nem ismernek. Ez után következik az a rét-öy, a mely ez erdő és az Albert-Nyanza közt terül el és a melynek lakói minden mértőföldet előrehaladásunk ellen hévvel védelmeztek és már azt kellett hinnünk, hogy valami végtelen értékű, a Nyanza partjain elrejtett kincsét védelmeznék, vagy hogy Emin pasa és ezredei ellen hadat viselnek. Egy Parczifal a szent Graal keresésében hevesebb ellenállásra nem találhatott volna, mint mi itt. A szükség kényszerített, hogy háromszor, három különböző időben keljünk át, különböző szerencsével ezen a boldogtalan vidéken. Az események gyakran egymást szorították ki helyükből. Emin pasa fogoly volt; egyik tisztünk kényszerűségből társává szegődött és valójában úgy látszott, hogy minket is közéjük fognak sorozni; azonban, miként ön tudja, van jó oldala ennek a feltartóztatatlannal előre törekvésnek is, mert megedzi az idegeket és megtanít szemébe nézni a szakadatlanul ismétlődő baleseteknek, a nélkül, hogy az állítólagos veszélyeket túlságos nagy figyelemben részesítsenők.

Az Emin pasa kormánya ellen pártot ütők biztak erejükben és ravasz fogásaikban, most azonban inkább mulatságul szolgál visszatekinteni a multakra, látván, hogy mily büntetések érték őket. A gondviselés vagy a szerencse műve volt-e ez? Bizzuk ennek vizsgálatát azokra, a kik szeretnek az ilyen dolgokon töprengeni. Árulókat találtunk a táborunkban és a táborunkon kívül; a legtevékenyebb összeesküvőt azonban fölfedezttük, elítéltettük és felakasztattuk: az árulók aztán egymásnak estek és önmagukat tették tönkre. Ha ezt nem a szerencse, akkor bizonyosan a gondviselés okozta, válaszul távollevő jó emberek imájára. Saját embereink a végtelen nyomortól és szükségtől kísértette esvén, puskáinkat és lövő szereinket természetes ellenségeinknek, a manyuema rabszolgakereskedőknek, azoknak az igazi ördögöknek adták el, a kiknek sem testében, sem lelkében nem volt a könnyörtletnek egy szikrája sem. Micsoda szerencsés befolyás volt az, a mi megakadályozott abban, hogy meg ne semmisítem azokat, a kik ilyet tettek? Valahányszor Nelson kapitány és Parke orvosunk szenvedéseinek történetét olvastam, mindig lelkiismereti furdalást éreztem ez elnézésemért és mégis most a hála érzelme tölti el lelkemet, mert az embernél magasabb hatalom a hidegvérű gyilkosokat keményen sújtotta, midőn Nelson és Parke megszababulása után néhány héttel őket egymással felfalatta. A visszaemlékezés ezen napokra, hol hemény lelkűvé, hol lágy lelkűvé tesz.

Miután a pasát, a szegény öreg Casatit és mindazokat, a kik Egyiptom húsos fazekait a Nyanza melletti tartomány bő termékenységénél többre becsülték, megszabadítottuk, visszafelé indultunk; türelmes várakozásunk alatt a pártütők teljes elpusztulása végbe ment.

Az aggodalmaknak és boldogtalan kilátásoknak ez ideje óta egy borzasztó betegség a sír szélére állított; az erőfeszítések nagyon is nagyok voltak; huszomvolez napig reménytelenül fektüdtem, Parke orvostól jóindulattal és ügyes kézzel ápoltatván.

Lassan-lassan ismét megerősödtem és kiadtam a rendelélet a hazaindulásra. A csodálatosan szép vidéken egyik fölfedezésünk a másikat érte; fölfedezttük a hó fedte Ruevenzori hegylánczot, a „Felső-király“-t vagyis: „Eso csináló“-t, a Szemliki folyót, az Albert Edward Nyanzát, Uzongora síkjait, a Kative sós-tavakat, új népeket, mint a magas hegységben lakó vakonyu-kat, a zsvány anyoro-kat, az Albert Edward melléki törzseket, a keleti feltöld juhtenyésztő népeit, a vanyan-korikat, azonkívül a vanyaruvambákat és a vazinyákat, míg végre megérkezttünk egy templomhoz, a melynek keresztény letelep jelzett; ekkor megtudtuk, hogy elértük tehát az áldott civilizáció végső határát.

Van okunk hálásaknak lenniük; bárha ez érzelem lelkemet örökké fogva tartaná. Igéreteinket, melyeket önkényt tettünk, beváltottuk olyan jól, mintha csak valami kormánytól kaptunk volna különös megbízást. Feladatunk megoldására mindannyian önkényt vállalkoztunk, különböző tehetségeinket, ügyességünket és energiánkat teljesen a vállalat szerencsés végrehajtásának szánván, stb.

Öszinte tisztelője:

HENRY M. STANLEY.

MUTATVÁNY A KÖVETKEZŐ MŰBŐL:
A LEGSÖTÉTEBB AFRIKÁBAN

EMIN PASA

EQUATORIA KORMÁNYZÓJÁNAK FELKERESÉSE, MEGSZABADÍTÁSA ÉS VISSZAVONULÁSA.
IRTA **STANLEY HENRIK M.**

VÉGRE ISMÉT TALÁLKOZIK JEPHSON STANLEYVEL.

Egyetlen jogosított, az eredeti után fordított magyar kiadás.
Két kötet; ára füzve 14 frt, diszkötésben 16 frt 80 kr.

Dr. Holub Emil afrikai utazásai.

(Folytatás a tulsó lapról.)

HOLUB ez első utazásai után nem soká pihent; alig jelent meg munkája s néhány tudományos értekezése a magával hozott és a bécsi múzeumnak ajándékozott bámulatos nagy anyagról, újra felvette a vándorbotot. Ez alkalommal célja volt a *Zambesi folyam* s a *Tanganjika* és *Bangveolo*-tavak közli, eddig teljesen ismeretlen földet: a *Masukulumbé*-k országát átkutatni; ő volt az első, ki *rettenthetlen neje hű kíséretében* ez országokról emberfölötti fáradsalmak, óriási áldozatok és három európai kísérvjének elvesztése után, az első megbízható adatokat megszerezte. Miután fáradságos és kalandos utazással átvergődött a *boerek köztársaságán*, a *becsuanak* földén át *Linokandán* és *Sosongon* keresztül, átkelve a *Limpopo*, *Zambezi* és *Luenge* folyókon, sikerült neki átszelni e félelmes vidéket; de közvetlenül célja elérésének küszöbén, a *Bangveolo-tó* partjain a *masukulumbék* táborát felégették, őt magát mindenétől kirabolták s a visszavonulásra kényszeríték. Iszonyú volt e visszavonulás, rabló törzsektől zaklatva éjjel-nappal, sátor és táplálék nélkül, éhínséggel és lázzal küzdve kellett átvergődnie mértföldnyi mocsarakon, krokodiloktól hemzsegő folyókon, míg végre a barátságosabb lelkületű *Matokakhoz* érkezett, kik nejével együtt védelembe vették, s így hálálták meg HOLUB orvosi működését. Végre megérkezett *Linokandába*, hol az utazó átvehette a továbbutazásra szükséges segélyt, melyet I. FERENCZ JÓZSEF ő Felsége és az utazó barátai küldtek neki.

Az itt fővonasibaiban vázolt utazás a legérdekesebb és legmegragadóbb jelenetek egész seregét nyújtja s az egész út lefolyása meggyőz mindenkit arról, hogy Dr. HOLUB EMIL *rettenthetlen utazó*, kit semmiféle akadály vissza nem riaszt céljától s ki egyedül a nyers erőszaknak engedett, mikor visszavonúlt. A mint egykor PAYER és WEYPRECHT a földgömb messzi éjszakai tájain szereztek halhatatlan dicsőséget az osztrák-magyar lobogónak, úgy Dr. HOLUB EMIL az afrikai kutatások terén biztosította azt.

Visszatérvén HOLUB, ez utazásáról is könyvet irt, melyet most bocsátunk a közönség elé. HOLUB jeles író és birtokában van mindama eszközöknek, melyek szükségesek, hogy útleírását ne csak a legtágabb körökben olvassák, hanem hogy az természetrajzi, földrajzi, történelmi, kereskedelmi és politikai megfigyeléseinel fogva nélkülözhetlen kézikönyv és forrásmunka legyen. *Munkáját becsessé teszi ezenkívül a helyszini felvételek alapján készült számos fametszet és térkép*, s így kétség sem foroghat fel az iránt, hogy a híres utazó ez új műve a művelt közönség minden rétegében a legbarátságosabb fogadtatásnak fog örvideni, annál s inkább, mert a füzetes megjelenés s az egyes füzetek csekély ára megengedi a mű apránkénti beszerzését.

Dr. Holub Emil délafrikai utazásai.

VILI ÉS KECSKÉI A VICTORIA-ZUHATGÁNÁL, VESZÉLYBEN FOLYOGNAK.

Műtárgy.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

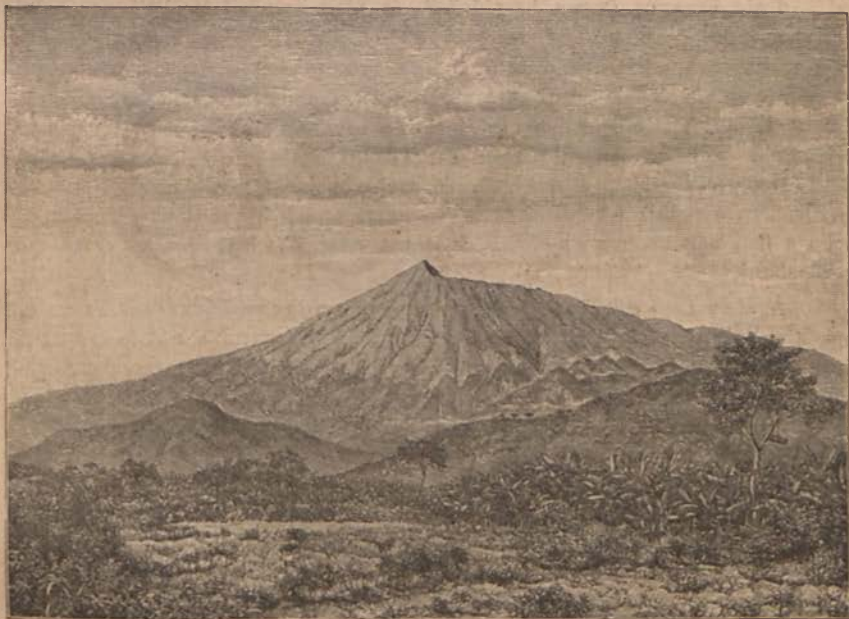
KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA. KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

HATODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1891.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

DEÁK FERENCZ EMLÉKEZETE.

GONDOLATOK. 1823—1873.

Fényes díszkiadás. Fűzve 4 frt. Gazdag díszkötésben 5 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 6 frt.

DEÁK FERENCZ EMLÉKEZETE.

LEVELEK. 1823—1875.

Fényes díszkiadás. Fűzve 3 frt 60 kr. Gazdag díszkötésben 5 frt 20 kr.
Könyvkedvelők félbőr-kötésében 5 frt 60 kr.

DEÁK FERENCZ összes beszédeiből és államirataiból 1823-tól az utolsó 1873-ban tartott beszédig, a nagy szónok hatyúdáláig, vannak gondosan kiszemelve a «GONDOLATOK», melyeknél szebbeket, egyszerűségükben mélyebbeket, formára és észjárásra nézve magyarabbakat nyelvünkön, mondhatni, senki sem alkotott. Az itt közölt, DEÁK igazságos szívének és egyenes elméjének hatalma alatt keletkezett eszmék, formabeli tisztaságukkal és tökéletességükkel, nyelvük keresetlenségével és erejével, a kifejezés és stylus pontosságával hivatva vannak — elvontan a politikai kérdésektől is, melyekre annak idejében vonatkoztak, — épen a mai napokban is az elméknek irányt adni, és klasszikusaink irodalmát gazdagítani.

A «LEVELEK» című második részben összegyűjtve közöljük DEÁK FERENCZ-nek a politikára, társadalmi kérdésekre és magán viszonyaira vonatkozó mindazon leveleit, melyek elszórva könyvekben, hírlapokban és folyóiratokban nyilvánosságra jöttek, és egy vagy más irányban közérdekűek, valamint azon eddig ismeretlen leveleket, melyek ezeken kívül rendelkezésünkre bocsáttattak, kizárva természetesen mindazt, mi bármely irányban az indiskréció színével bírhatna. A WESSELÉNYI-vel, KOSSUTH-tal és többi politikai barátjaival, a forradalom előtt és után váltott levelek, a sógorához a legválságosabb időkből intézett sorok, melyek meghatóan tükrözik vissza azon súlyos belső küzdelmeket, aggodalmakat, melyek külsőleg csendesnek látszó lelkét oly mélyen felzavarták, a számos, majd kedélyes, majd dorgáló, mindannyi bölcseséggel teljes levél, melyeket áldásos pályáján rokonaihoz, idegenekhez, politikai, családi és más kérdésekben írt, valóságos kincses bányái a legtisztább hazafiúi érzéseknek, az önzetlen nemes szív nyilatkozatainak.

L. a tulsó oldalt.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADAS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

HETEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

A BRIT BIRODALMON KERESZTÜL.

FÜGGELÉKÜL

A «LA FRANCE» PÓSTAHAJÓ ÉGÉSE 1886. DECZEMBER 20-ÁN.

Irta Hübner Sándor gróf

egykori nagykövet, minister. A «Séta a világ körül», «V. Sixtus» sat. szerzője.

30 nagy 8-ad rétű füzet, vagy 2 kötet. Számos képpel és térképpel.

Egy-egy füzet ára 30 kr.

A két kötet ára 8 frt, mely összeg két 4 frtos részletben is beküldhető.

Díszes bekötési táblák egy-egy kötethez 80 krért kaphatók.

Hübner gróf neve a magyar közönség előtt nem ismeretlen. Eltekintve attól, hogy monarchiánkat Parisban és Rómában hosszabb ideig képviselte és mint minister irántunk való barátságos érzelmei által kittünt, „Séta a világ körül“ című műve számos olvasó kezében megfordult. A külföld ez utóbb említett, mély belátásról, pontos megfigyelésekről és páratlanul kedves elbeszélő tehetségről tanuskodó könyv iránt olyan érdeklődést tanúsít, hogy a kiadók kénytelenek francia, német stb. nyelveken egyik kiadást a másik után sajtó alá rendezni, a melyek közül az egyik díszesebb és fényesebb mint a másik. De nem csak a külföld, hanem hazánk olvasói is nagy érdeklődést tanúsítottak a „Séta“ iránt „a világ körül“, amit az bizonyít, hogy mostanig az első kiadás már elfogyott. E páratlan siker igazolja, hogy könyvpiacunkon s a művelt világ könyvpiaczán az utolsó évtizedben Stanley új nagyhirű könyvének kivül ily népszerű utazási mű nem jelent meg.

Ezen érdeklődése a t. közönségnek Hübner gróf útleírása iránt indítja a kiadót arra, hogy legujabb útleíró munkáját: „A brit birodalmon keresztül“-t a magyar olvasó közönségnek szintén hozzáférhetővé tegye. Hübner gróf, miként az előszavában maga mondja, már első nagyobb útja alkalmával elhatározta, hogy Indiát, e mesés országot, meg fogja látogatni. Bár koros volta, a hosszú tengeri út fáradalmi óvatosságra intették, szíve vágyának nem állhatott ellen és fogadalmának teljesítésére elszánta magát. De nem csak Indiát látogatta meg ekkor, beutazta a Fokföldet, Uj-Zélandot, Ausztráliát, az ausztráliai nagyobb szigeteket, Canadát és így megismerkedett csaknem az összes angol gyarmatokkal: a brit birodalommal.

A munka tartalmáról felvilágosítást adnak a fejezetek címei, a melyek a következők: 1. rész. Dél-Afrika: I. Az átkelés a tengeren. — II. A Fokváros. — III. A keleti tartományok. Kaffraria. — IV. Natal. — V. Politikai megjegyzések. — 2. rész. Uj-Zéland: I. A hajó-utak. — II. A déli sziget. — III. Az északi sziget. — IV. Politikai megjegyzések. — 3. rész. Ausztrália: I. Victoria. — II. Uj-Dél-Wales. — III. Queensland. — IV. Politikai megjegyzések. — 4. rész. I. Jáva, Szingapur, Ceylon. — II. Madrasz. — III. Bombay. — IV. Radsputana. — V. A Pendsab. — VI. Az északnyugati

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN,

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS,

CS. ÉS KIR., SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

NYOLCZADIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.

KIADJA RATH MOR.

Ára 30 kr.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

KILENCZEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.

KIADJA RATH MÖR.

Ára 30 kr.

Teljesen megjelent.

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT IRATAI ÉS LEVELEZÉSE.

Nagy 8-adrétű díszkiadás, 4 kötet, vagy körülbelül 140 ív, az «Összes munkák»
8 kötetes kiadásának alakjában.

T A R T A L O M.

Első kötet: ARANY László bevezetése. Önéletrajz. Versek. Jegyzetek.

Második kötet: ARANY László bevezetése és jegyzetei. Prózai munkák.

Harmadik és negyedik kötet: ARANY László bevezetése és jegyzetei. ARANY János levelezése író barátaival.

Mellékletek: Rézmetszetű arczkép azon olajfestményű mellkép után, melyet HOROVICZ Lipót festőművész egy 1863-iki fénykép — Arany első fényképi fölvétele — nyomán készített. Rézmetszetű arczkép azon fénykép után, mely 1880-ban készült, és melyre a «Melyik talál» című költemény — lásd a jelen kiadás I. kötetének 82-ik lapján — vonatkozik. Ezen költemény hasonmása az arczkép alatt látható. PETŐFI által 1847-ben rajzolt arczkép, és a nagy-szalontai csonka torony PETŐFI által készített rajza. ARANY János-né, leánya Juliska, és unokája SZÉL Piroska arczképei. ARANY János szülőházának, Nagy-Szalonta fő terének és csonka tornyának látképei. A Geszti park és remetelak MÉSZÖLY Géza festménye után, melyet TISZA Kálmán-né úrhölgy volt szives emlék-albumából a sokszorosítás céljára átengedni. Arany nagy-kőrösi lakházának látképe. Az ARANY-család azon címere színnyomatban, melyre Toldi Szerelme XII. énekének 112. strophája vonatkozik. ARANY János 4 költeményének és 4 levelének hasonmása, köztük a «Naturam furca expellas» című költemény a költő trefás vázlatával. PETŐFI Sándor ARANY János-hoz intézett első levelének és költeményének, úgy ARANY PETŐFI Sándor-hoz intézett levelének hasonmása 1874-ből. TOMPA Mihály ARANY János-hoz intézett leveleinek hasonmásai, köztük 1868. július 31-éről kelt, kevéssel halála előtt írt utolsó levele. ARANY János síremléke stb.

Fűzve 15 frt 60 kr. Fényes díszkötésben 21 frt.

Könyvkedvelők félbőr-kötésében 23 frt.

Megszerezhető 38 fűzetben is. Egy-egy fűzet 40 kr.

Ugyanaz. Emlék-kiadás. Dupla velinpapíron, csak néhány példányban nyomtatva. 4 kötet. Ugyanazon mellékletekkel. Fűzve 20 frt. Könyvkedvelők gazdag félbőr-kötésében 35 frt.

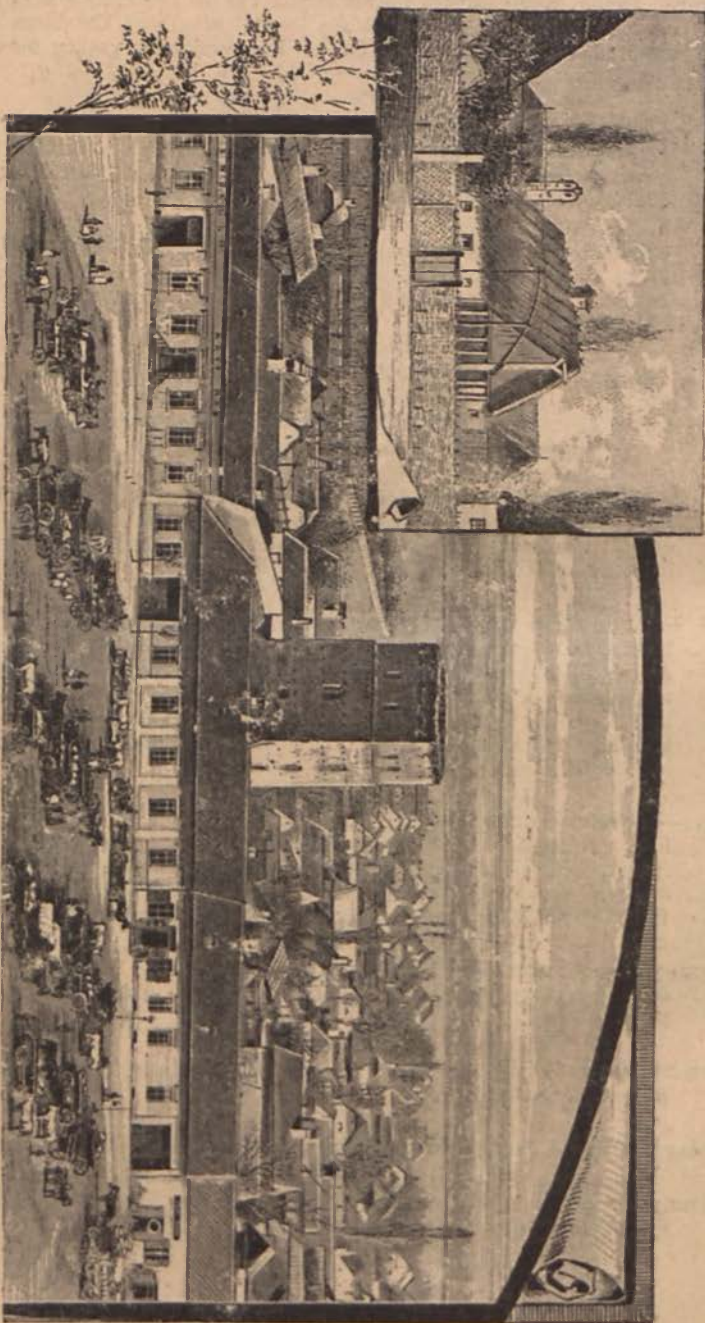
Külön kiadásokban kaphatók:

- Arany János hátrahagyott költeményei.** Fényes illusztrált emlékkiadás. Rézmetszetű arcképpel (1880. évi felvétel után) és 4 költemény kéziratának hasonmásával. Fűzve 5 frt 50 kr. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 8 frt 50 kr.
- — **Hátrahagyott költeményei.** Nagy 8-adrétű illusztrált díszkiadás. Rézmetszetű arcképpel (1880. évi felvétel után) és 4 költemény kéziratának hasonmásával. Fűzve 4 frt. Fényes díszkötésben 5 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 6 frt. (Az összes költemények 5-ik kötetét is képezi.
- — **Hátrahagyott költeményei.** Kis 8-adrétű illusztrált kiadás. 2 kötet. Fűzve 3 frt 20 kr. Díszkötésben 4 frt 20 kr. Angol kötésben 4 frt. Az összes költemények kis 8-rétű kiadásának 7-ik és 8-ik kötetét is képezik.
- — **Hátrahagyott prózai dolgozatai.** Terjedelmes jegyzetekkel. Rézmetszetű arcképpel 1863. évi felvétel után, a Geszti remetelak látképével és az Arany család czímerével. Fényes emlékkiadás. Fűzve 5 frt. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 8 frt.
- — **Hátrahagyott prózai dolgozatai.** Terjedelmes jegyzetekkel. Rézmetszetű arcképpel 1863. évi felvétel után, a Geszti remetelak látképével és az Arany család czímerével. Nagy 8-rétű díszkiadás. Fűzve 4 frt. Fényes díszköt. 5 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbörköt. 6 frt.
- — **Levelezése író barátaival.** Nagy-Szalonta és a költő szülőháza látképével. PETŐFI Arany-hoz intézett első levele, költeménye, és ARANY Petőfi-hez és TOMPA-hoz intézett levelei. TOMPA levelei stb. kézíratainak hasonmásával. Arany Jánosné, leánya és unokája arcképeivel. A nagy-kőrösi lakóház és Arany síremlékének rajzaival és Petőfi két rajzával. Emlékkiadás. 2 kötet. Fűzve 10 frt. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 16 frt.
- — **Levelezése író barátaival.** Nagy-Szalonta és a költő szülőháza látképével. PETŐFI ARANY-hoz intézett első levele, költeménye. Arany, Tompa stb. leveleinek hasonmásával és más mellékletekkel. Nagy 8-adrétű díszkiadás. 2 kötet. Fűzve 7 frt 60 kr. Fényes díszkötésben 10 frt 80 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 11 frt 60 kr.
- Arany János arcképe.** Új rézmetszet, 1880. évi felvétel után, az aláírás és az arcképre vonatkozó költemény hasonmásával. Kis folio. Khinai papíron 60 kr.
- Arany János arcképe.** Új rézmetszet, 1863. évi felvétel után. Kis folio. Khinai papíron. 60 kr.
- Arany Jánosné, leánya és unokája arcképei.** Kis folio. Khinai papíron. 60 kr.
- Arany János életéből** Irla ERCSEY Sándor, GYULAI Pál előszavával és ARANY hatvan levelével. 1 frt 40 kr.

Mutatvány a következő teljesen megjelent műből :

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT IRATAI ÉS LEVELEZÉSE.

ARANY JÁNOS SZILŐ HÁZA.
Hire pora sínesen már az öreg hazának,
Honnán elindultam földi utazásunk,
Nem is úgy épült, hogy századokig álljon,
Csak rövid tanúnál, mint a fecskekészék.....

SZALONTA FŐ-TERÉ A CSONKA TORONYNIVAL.
Szilőbeliyeim, Szalonta,
Nem szűl engem szalontá,
Azért vágyom naponta
Kunyhóba és vadonba.

AUSZTRIA ÉS MAGYARORSZÁG

A TIZENKILENCZEDIK SZAZAD ELSŐ TIZEDÉBEN.

KIADATLAN FORRÁSOK ALAPJÁN

Írta WERTHEIMER EDE.

Első kötet: A LUNEVILLEI BÉKÉTŐL A POZSONYI BÉKEKÖTÉSIG.

Második kötet: A POZSONYI BÉKEKÖTÉSTŐL A SCHÖNBRUNNI BÉKEKÖTÉSIG.

Díszes nagy 8-rét. Ara 6 frt 80 kr. Félbőr-kötésben 9 frt.

TARTALOM. Első kötet: I. Mária Teréziától a campo-formiói békekötésig, 1797 október 17-én. II. Campo-Formiótól a második koalíció létrejöttéig. III. A második koalíció és a lünevillei béke. IV. Ausztria-Magyarország belső viszonyai a lünevillei béke után. V. Ausztria veresége a kárterítési kérdésben. VI. Az 1802-iki magyar országgyűlés. VII. Két császárság megalapítása. VIII. A harmadik koalíció okai. IX. A válság a háború kitörése előtt. X. Ausztria viszonya Franciaországhoz a háború előtt. XI. A harmadik koalíció létrehozása. Poroszország visszautasító magatartása. XII. Ausbach. XIII. Az 1805-iki háború Károly visszavonulásáig Olaszországból. XIV. Austerlitz. XV. Az 1805-iki magyar országgyűlés és ez év hadi eseményei Magyarországon. XVI. A pozsonyi béke.

Második kötet: I. Ausztria belső viszonyai. II. Magyarország belső viszonyai. III. Cattaro és a német birodalom fölőslatása. IV. Poroszország veresége. A tiltsi béke. V. Az 1807-iki magyar országgyűlés. VI. Ausztria viszonya Franciaországhoz egészen az erfurti találkozásig. VII. Pjókészületek a háborúra. VIII. Az 1808-iki magyar koronázó országgyűlés. IX. Áspern. X. A győri ütközet. (1809. jún. 14.) XI. Wagram. XII. A béke.

Fraknoi Vilmos. Hunyadi Mátyás király. Fényes nagy 8-rétű díszkiadás. 22 önálló és igen számos szövegbe nyomott képpel, initálékkal, hasonmásokkal stb. Füzve 4 frt 50 kr. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 6 frt 40 kr.

Gindely Antal és Acsády Ignác. Bethlen Gábor és udvara. Fényes nagy 8-rétű díszkiadás. 16 önálló és számos szövegbe nyomott képpel, initálékkal, hasonmásokkal stb. Füzve 3 frt 20 kr. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 4 frt 80 kr.

Hübner Sándor gróf. A brit birodalmon keresztül. Díszkiadás. Két nagy 8-rétű kötet, számos képpel és térképpel. Füzve 8 frt. Igen szép díszkötésben 10 frt 80 kr.

Úgy hisszük, nem esünk meg nem érdemelt túlságos dicsőítésbe, ha Hübner művének nyújtjuk az első díjat mindazon utazási leírások közül, melyek a lefolyt 10—20 év alatt jelelték meg könyvpiacunkon stb. (Leipziger Zeitung.)

Marczali Henrik. Mária Therezia. Fényes nagy 8-rétű díszkiadás. 20 önálló és igen számos szövegbe nyomott képpel, initáléval, hasonmással stb. Füzve 4 frt. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 5 frt 60 kr.

Szádeczky Lajos. Kovácsóczy Farkas. Nagy 8-rétű fényes díszkiadás. 8 önálló és számos a szövegbe nyomott képpel, initáléval, hasonmásokkal stb. Füzve 1 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 3 frt.

Szilágyi Sándor. II. Rákóczy György. Fényes nagy 8-rétű díszkiadás. Számos önálló és a szövegbe nyomott képpel, initáléval, hasonmással stb. Füzve 2 frt 40 kr. Könyvkedvelők félbőr-kötésében 4 frt.

tartományok. — VII. Szikkim. — VIII. Bengália. — IX. Politikai megjegyzések. — 5. rész. Oceánia: I. A visszatérés Ausztráliába. — Áthajózás Colombóól Albanya. — Glenely és Melbourne. — II. Norfolk szigete. — III. Fidei-szigetek. — IV. Szamoa-szigetek. — V. A munkásokkal való kereskedés. — Politikai megjegyzések. — 6. rész. Észak-Amerika: I. Az átkelés a tengeren. — II. San-Francisco. — III. A kontinensen keresztül. — IV. A hazatérés.

A finom megfigyelő ezen munkájában sem marad a felszínen, nem elégszik meg azzal, a mi első pillantásra szemébe ütlik. Nem szorítkozik tehát annak leírására, a mi a felületes turisták figyelmét megragadni szokta. Szerzőnk a dolgok mélyére szokott hatolni; összeköttetései, a melyekkel Európában, mint előkelő diplomata rendelkezett, a messze tengereken túl is utat nyitnak neki a társadalom minden osztályába. Hübner gróf az alkalmat fölhasználja; tanulmányozza a társadalmat minden fázisában, megismerkedik a különböző intézményekkel, tudomást vesz a politikai pártok törekvéséről és a politikai élet minden mozzanatáról és mindezt a maga keresetlen és mégis olyan kedves elbeszélő képességével tárja elénk. — „A brit birodalmon keresztül“ nem tartozik azon úti rajzok közé, a melyek az olvasót ismeretlen vidékeken vezetik keresztül, a hol az európai úttörőnek a természet mostohaságával vagy vad népek kapzsiságával és kegyetlen vérszomjúságával kell dacolnia; ez meglehetősen ismert országokba, többé-kevésbé előkelő kulturnépek közé vezet; de azért még sem tárgyal ismert viszonyokat; az angol gyarmatokban az élet más mint az anyaországban, a lakosság törekvései eltűnek a hazaiaktól; ezeket kellő világitásba helyezni. plasztikus képpé összefoglalni csak olyan mesteri írónak sikerülhet, a minő Hübner gróf.

Azonkívül kiterjeszti figyelmét India leírásánál annak rendkívül érdekes régiségeire, sajtáságos intézményeire, felfogására és gondolkozásmódjára és élénk színekkel festi a tropikus természet életét; a Fokföld, Uj-Zéland és Oceánia ismertetésénél megemlékezik azok őslakosairól, vázolja helyzetüket, állásukat az európai civilizációval szemben. Nem mulasztja el a távoli angol gyarmatok nyers termékeiről, iparáról és kereskedelméről szólni és azt a helyet kijelölni, melyet a föld gazdaságában elfoglalnak.

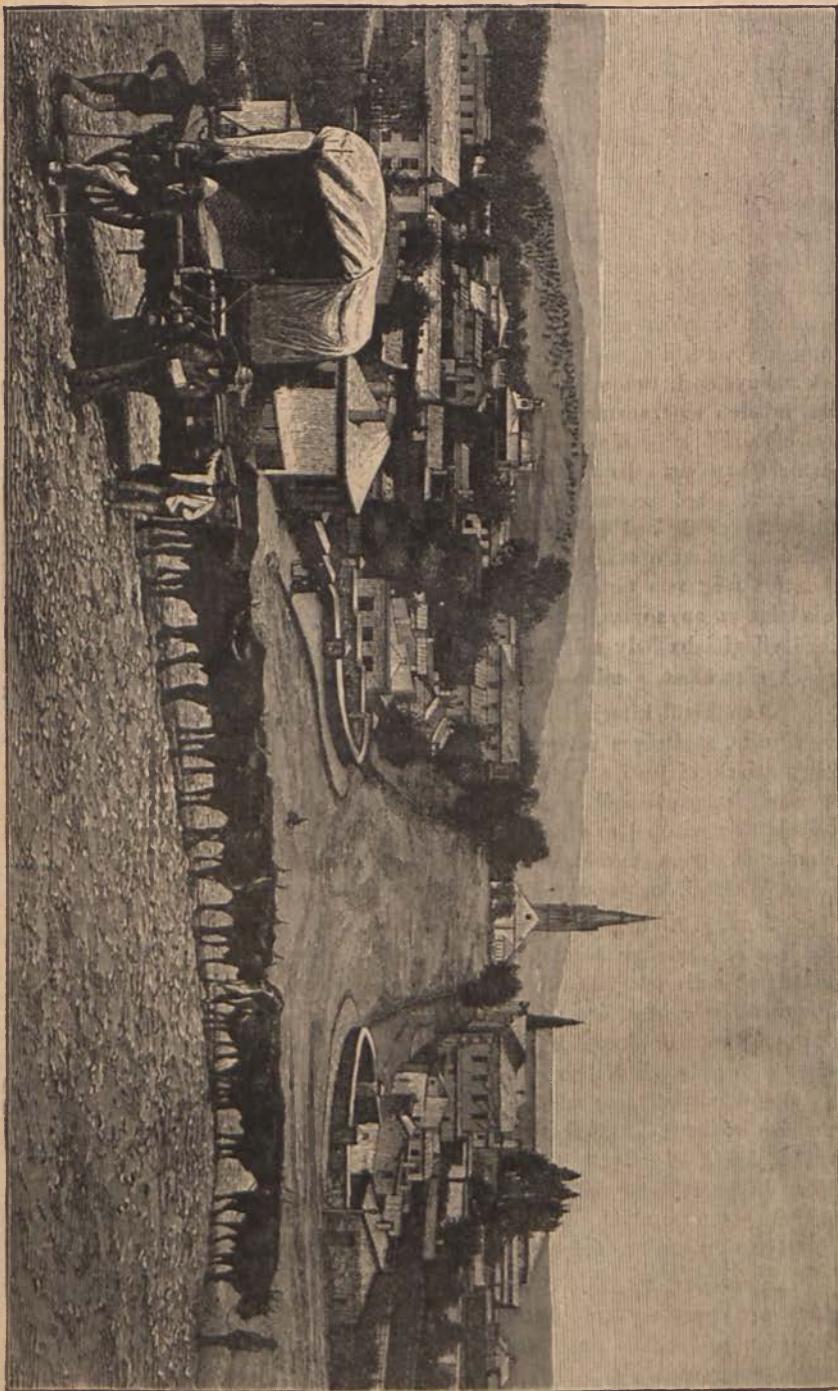
Ámde „A brit birodalmon keresztül“ nemcsak formája, nemcsak általános érdekessége miatt lesz kedves olvasmány; az anyag, a mit felülről, e munkát aktuális jelentőségűvé is teszi. Ismeretes dolog, hogy a nagyobb angol gyarmatok már évek óta az anyaországtól való függésüket mindig jobban és jobban lazítani törekcsenek; Canada el akar szakadni, Ausztrália önállóvá akar lenni és magában Indiában is — miként a legujabb események igazolják — az angoloknak helyzete mindig precariusabbá válik. Az angol gyarmatok életében nem sokára rendkívül fordulat állhat be, a mi az anyaországra nagy hatással lehet. A művelt világ e törekvéseket és mozgalmakat figyelemmel kíséri és ezért nem kételkedünk, hogy a magyar közönség is szívesen fog fogadni olyan munkát, a mely ezen világtörténelmi fontosságú események színhelyeit érdekesen, szépen és élvezetet nyújtóan ismerteti meg.

A munka értékének emelése végett gondoskodtunk számos díszes, tanulságos illusztrációról, és Hübner gróf útjainak nagy díszes térképéről is, a melyekkel úgy hisszük, a t. közönségnek kétségtelenül tetszését fogjuk megnyerni.

A BRIT BIRODALMON KERESZTÜL.

Irta Hübner Sándor gróf.

Számos képpel és térképpel. 30 nagy 8-ad rétű füzet, vagy 2 kötet.
Egy-egy füzet ára 30 kr. A két kötet ára 8 frt.

TEHERKOCSI GRAHAMSTOWNBAN.

(Mutatvány.)

DEÁK FERENCZ LEVELEI.

RÁTH MÓR-hoz

VÖRÖSMARTY ÖSSZES MUNKÁINAK KIADÁSA ÜGYÉBEN.

T. cz. RÁTH MÓR úrnak PESTEN.

Vörösmarty Mihály munkáinak utolsó kiadása a könyvkereskedésekben mindenütt elfogyott s a közönség egy újabb kiadást sürget.

Pest városának t. árvabizottmánya f. évi február 13-ról kelt végzése által engem, mint a Vörösmarty árvák gyámját meghatalmazott, hogy az írt árvák javára édes atyjok munkáinak kiadhatási jogát szerződés mellett több évekre is eladhassam; s én e meghatalmazásnál fogva bátor vagyok önt is bizalommal felszólítani, legyen szíves nyilatkozni az iránt: ha nem volna-e hajlandó Vörösmarty Mihály munkáinak kiadhatási jogát megvenni?

A föltételek, miket az árvák részéről kikötök, következők:

1. A kiadhatási jog átadatik 10 évre, úgy mindazonáltal, hogy az utolsó két évben a kiadó újabb kiadást nem nyomthat.

2. A kiadó köteles leendő Vörösmarty összes munkáinak legalább egy teljes kiadását egyszerre közölni; s minden kiadásnál a lehetőségig hibátlan nyomásról gondoskodni.

3. A kiadásnak irodalmi elrendezésében, melyet GYULAI PÁL úr volt szíves elvállalni, a kiadó önhatalmúlág semmi változtatást nem tehet.

4. A példányok számának s árának meghatározása a kiadó jogához tartozik. Ha ön e föltételek mellett a kiadási jogot megvenni kész, szíveskedjék ajánlatát lepecsételve márczius 18-ig hozzám elküldeni.

Az ajánlott összegnek, vagyis vételárnak mikénti lefizetésére nézve kijelentem, hogy annak 20%-ja a szerződés megkötésekor vagy készpénzben, vagy 30 napi lejáratú váltóban lefizetendő; a hátralevő összeg pedig teljes pupillaris hypotheca mellett 5% kamatra 5 évig a kiadónál maradhat s tőle függ, tartozását vagy ezen öt év alatt részletekben lefizetni, vagy az öt év lefolytával az egész tartozást egyszerre letenni; magában értetődvén, hogy a kamatok pontos fizetésének elmulasztása esetére a tőke azonnal fölmondottnak tekintetik.

Mindazon ajánlatokat, melyek márczius 18-ig az általam fölszólított uraktól lepecsételve hozzám küldetnek, az írt napon több erre megkérendő barátaim előtt fogom fölbontani s azzal, ki a legkedvezőbb ajánlatot tette s a teljes hypotheCAT kimutatja, a szerződést azonnal megkötöm.

PESTEN, 1863. február 23-án.

Tisztelettel

DEÁK FERENCZ

a Vörösmarty-árvák gyámja.

T. cz. RÁTH MÓR úrnak!

Multkori felszólításom folytán Vörösmarty Mihály munkáinak kiadására vonatkozó hat rendbeli ajánlat küldetett e mai napig hozzám lepecsételt levelekben.

Megkértem b. Eötvös József, b. Kemény Zsigmond, Toldy Ferencz, Szalay László, Csengery Antal és Gyulai Pál urakat, hogy ezen lepecsételt ajánlatok felbontásánál jelen lenni szíveskedjenek s a tisztelt urak ma nálam megjelenvén, hozzá fogtunk a levelek fölbontásához.

Azonban meglepetve láttuk, hogy az első levél, melyet fölbontottunk, nem tartalmaz határozott összegről szölvő ajánlatot, hanem azon általános nyilatkozatot foglalja magában, miként «a kitűzött határidőre több oldalról benyű-

Folytatása a tuloldalón.

tandott más kiadók ajánlatai folytán s a megajánlott összegek maximumát kiindulási pontúl vévén, kész tárgyalásba bocsátkozni. — melynek folytán szemmel tartván a Vörösmarty-árvák érdekét, a mások által ígért legnagyobb öszletnél lehetőségig nagyobbát ajánlani szándékozik.»

Első felszólításomban valoszínűleg nem volt elég világosan kifejtve, miként érttem én a teendő ajánlatok pecsét alatti beküldését? Nem vala szándékom oly árverést nyitni, melynél minden egyes ajánlat a többi ajánlkozóval közöltessék, ekkép egyik a másokra ígérjen, hanem oly concursust óhajtottam, melynél minden ajánlkozó a maga ajánlatát, vagyis a vételárt *határozott pénzösszegeben* fejezze ki; s ekkép elkészített, szabatos ajánlatát pecsét alatti küldje be hozzám a kitűzött határidőig; melynek elteltével a lepecsételt ajánlatok, miknek tartalmát én sem tudhatom és így előre mással szem közölhetem, több tanúk jelenlétében felbontatván, azzal köttessék meg a szerződés, kinek levelében a felszólításomban kitűzött föltételek mellett legnagyobb *határozott vételár* ígértetik; a fölbontás után újabb ígéretnak, vagy áremelésnek hely nem adatván.

Mivel pedig az ily concursusnál nem határozott összegről szóló általános ajánlatok, czélra nem vezetnek; nehogy első felszólításom félreértése miatt valamely ajánlkozó akaró a concursusból tetteleg kizárassék; azon tisztelt urakkal együtt, kik a fölbontásnál jelen voltak, abban állapodtunk meg, hogy minden részrehajlás elkerülése végett ezúttal a többi ajánlatot fel sem bontjuk; hanem, mivel megtörténhetik, hogy a többi öt ajánlkozó közül is valamelyik csak általános ígérést tett, mind a hat ajánlkozó úrral tudatva e körülményt, mindeniket külön felszólítom, hogy azon esetre, ha beküldött ajánlata csak általános volna, újabban hozzám küldendő lepecsételt levélben fejezze ki határozottan azon összeget, melyet ígérni kész.

Megjegyzem továbbá még azt is, hogy Shakespeare «Julius Caesar»-ja és «Lear király»-a, miket Vörösmarty Mihály fordított, hasonlóúl beleértetnek ugyan a most áruba bocsájtott kiadásba; úgy mindazonáltal, hogy mivel «Lear király» fordítását Vörösmarty még életében egy társaságnak eladta s az e fordítást ki is adta. «Lear király» említett fordítását csak, úgy lehet ezen újabb összes kiadásba felvenni, ha ama társaságnak kárpótlás adatik, mi körülbelül 150 frtra mehet. Továbbá a Kisfaludy-társaság — úgy hallva — «Julius Caesar» és «Lear király» fordítását ki akarja adni; erre nevezve azon vállalkozó, kívül mint legtöbbet ígérővel most az összes munkák kiadására nézve szerződnek, egyezkedhetik saját javára a Kisfaludy-társasággal.

Végre minden félreértés elkerülése végett megjegyzem azt is, hogy Károlyi István úr egykor az «Ezer egy éjszakát» magyar fordításban kiadta. E gyűjtemény egy részét Vörösmarty fordította honorárium mellett; de az Károlyi úrnak tulajdona lévén, a fordítás a most áruba bocsájtott kiadáshoz nem értetik.

Mindezekről van szerencsem kegyedet értesíteni oly kérésrel, hogy ha e soraimra válaszolni szükségesnek látja, legyen szives válaszát jövő vasárnapig, vagyis f. hó 22-ig és pedig legkésőbb reggeli 9 óráig lepecsételve hozzám küldeni. Ha az említett idő alatt kegyedtől választ nem veszek, azt arra fogom magyarázni, hogy kegyed minden részben, már előbb hozzám küldött s még felbontatlanúl nálam levő első ajánlata mellett marad.

Pest, márczius 19-én 1863.

Igaz tisztelettel

alázatos szolgálja

DEÁK FERENCZ.

En első, azután el is fogadott ajánlatom mellett (10.000 p. frt) maradtam. Az általános ajánlatot tartalmazó levél tudtommal Heckenast által küldetett be. Ezeket azért közlöm, mert úgy hiszem, rendkívül érdekes tanúsagai DEÁK FERENCZ rendíthetetlen igazságszeretetének. Még az általa annyira szeretett szegény árvák javára sem tűrte a méltánytalanságnak árnyékát sem.

R. M.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPSEL ÉS TÉRKÉPEKKEL

TIZEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.

KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL

TIZENEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

Készülő félben van: Teleki Sámuel gróf felfedező útjának nagy eredeti átnézeti térképe.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL
TIZENKETTEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

B. Eötvös József összes munkái

Első teljes diszkiadás (edition definitive).

18 kötet.

Tartalom: **Gondolatok**, 1 kötet. **Magyarország 1514-ben**, 3 kötet. **Nővérek**, 1 kötet. **Költemények, Elbeszélések, Színművek**, 2 kötet. **Emlékbeszéd**, 1 kötet. **A karthausi**, 2 kötet. **A falu jegyzője**, 3 kötet. **A XIX. század uralkodó eszméi**, 3 kötet. **Politikai beszédek**, 2 kötet.

Ára füzve 34 frt 80 kr. Díszkötésben egyszerre rendelve 56 frt helyett 52 frt. Könyvkedvelők félbörkötésében 60 frt helyett 56 frt.

B. Eötvös J. összes munkái külön kiadásokban:

- **Gondolatok.** Ötödik, a hátrahagyott kéziratokból bővített kis 8-rétű díszkiadás. Füzve 2 frt 60 kr. Díszkötésében 3 frt 80 kr. Emlékkötésben 4 frt 50 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 4 frt 20 kr.
- **Nővérek.** Regény. Negyedik díszkiadás. Füzve 2 frt 60 kr. Díszkötésben 4 frt. Félbörkötésben 4 frt 20 kr.
- **Magyarország 1514-ben.** Harmadik díszkiadás. 3 kötet. Füzve 4 frt 50 kr. Díszkötésben 8 frt. Könyvkedvelők félbörköt. 9 frt. Díszkötésben, arany metszet nélkül 7 frt. Ajánlat: Deák Ferencz barátomnak.
- **A falu jegyzője.** 5-ik díszkiadás. 3 kötet. Füzve 4 frt 50 kr. Díszkötésben 8 frt. Könyvkedvelők félbörkötésében 9 frt. Díszkötésben, arany metszet nélkül 7 frt.
- **A karthausi.** 10-ik kis 8-rétű díszkiadás. 2 kötet. Füzve 3 frt. Díszkötésben 5 frt 40 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 4 frt 60 kr.
- **Összes költemények. — Elbeszélések. — Színművek.** Tartalom: **Költemények.** Elbeszélések: A molnár leány. Egy tót leány az Alföldön. Téli vásár. Novella. Egy gazdasszony levelei. (Regény-töredék.) **Éljen a egyenlőség. (Vígjáték.)** **Boszú. Szomorújáték.** 2-ik kis 8-adrétű díszkiadás, 2 kötet. Füzve 3 frt. Díszkötésben 5 frt 40 kr. Könyvkedvelők félbörköt. 4 frt 60 kr.
- **Emlék- és ünnepi beszédek** 2-ik bővített díszkiadás. Füzve 2 frt 40 kr. Díszkötésben 3 frt 80 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 4 frt.
- **A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra.** Harmadik átdolgozott díszkiadás. Három kötet. Füzve 7 frt 40 kr. Díszkötésben 11 frt. Könyvkedvelők félbörköt. 12 frt.

Ajánlat: Atyja emlékének szeretettel, halálával és tisztelettel ajánlja a szerző.

- **Politikai beszédek 1840–1870.** Először összegyűjtve. Díszkiadás. Két kötet. Füzve 4 frt 80 kr. Díszkötésben 7 frt 20 kr. Könyvkedvelők félbörköt. 7 frt 80 kr.

Minden nagyobb beszéde ünnepet jegyez a magyar parlament történetében.
Toldy Ferencz.

RÁTH MÓR KIADÁSAI

SHAKSPERE SZINMŰVEI

ÚJ JAVÍTOTT KIADÁS.

BEVEZETÉSEKKEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

CSIKY GERGELY.

Royal 4° 6 kötet, vagy 36 színdarab, vagy 122 füzet, körülbelül 600
illusztrációval.

Minden füzet 40 kr. Minden színdarab 1 frt—1 frt 40 kr. A 6 kötet egyszerre rendelve füzve 45 frt.
Diszkötésben aranymentszettel 60 frt. Diszkötésben aranymentszet nélkül 50 frt.

Tartalom: I—II. kötet: Tragoediák.

12 színdarab. Minden kötet füzve 8 frt. Diszkötésben aranymentszettel 10 frt 80.
Diszkötésben aranymentszet nélkül 10 frt.

Külön-külön: 1. Othello. Fordította Szász Károly. 1.40. 2. Antonius és Cleopatra. Ford. Szász Károly. 1.40. 3. Romeo és Julia. Ford. Szász Károly. 1.40. 4. Coriolanus. Ford. Petőfi Sándor. 1.40. 5. Macbeth. Ford. Szász Károly. 1.20. 6. Hamlet. Ford. Arany János. 1.40. 7. Lear király. Ford. Vörösmarty Mihály 1.40. 8. Julius Caesar. Ford. Vörösmarty Mihály. 1.40. 9. Athéni Timon. Ford. Greguss Ágost. 1.20. 10. Troilus és Cressida. Ford. Fejes József. 1.20. 11. Cymbeline. Ford. Rákosi Jenő. 1.20. 12. Pericles. Ford. Lőrinczy (Lehr) Zsigmond. 1.20.

III—IV. kötet: Regényes és víg színjátékok.

14 színdarab. Minden kötet füzve 8 frt. Diszkötésben aranymentszettel 10 frt 80.
Diszkötésben aranymentszet nélkül 10 frt.

Külön-külön: 1. Makranczos hölgy. Ford. Lévy József. 1 frt. 2. A velenzei kalmár. Ford. Ács Zsigmond. 1 frt. 3. Vizkereszt. Ford. Lévy József. 1 frt. 4. Szent-Iván-éji álom. Ford. Arany János. 1 frt. 5. Téli rege. Ford. Szász Károly. 1.20. 6. Szeget szeggel. Ford. Greguss Ágost. 1 frt. 7. Minden jó, ha jó a vége. Ford. Győry Vilmos. 1.20. 8. A windsori víg asszonyok. Ford. Rákosi Jenő. 1.20. 9. A vihar. Ford. Szász Károly. 1.20. 10. Sok hűhó semmiért. Ford. Arany László. 1.20. 11. A hogy tetszik. Ford. Rákosi Jenő. 1.20. 12. A két veronai ifjú. Ford. Arany László. 1 frt. 13. Felsült szerelmesek. Ford. Rákosi Jenő. 1.20. 14. Tévedések játéka. Ford. Arany László. 1.—

V—VI. kötet: Történelmi színművek.

10 színdarab. I. kötet. füzve 6 frt. Diszkötésben 8.80. Diszkötésben aranymentszet nélkül 8 frt. II. köt. 6.60. Diszkötésben 8.50. Diszköt. aranymentszet nélkül 8 frt.

Külön-külön: 1. János király. Ford. Arany János. 1.20. 2. II. Richárd király. Ford. Szász Károly. 1.20. 3., 4. IV. Henrik király. I. és II. rész. Ford. Lévy J. Mindegyik rész ára 1.20. 5. V. Henrik király. Ford. Lévy J. 1.20. 6., 7., 8. VI. Henrik király. I. II. és III. rész. Ford. Lőrinczy Zsigmond. Mindegyik rész 1.20. 9. III. Richárd király. Ford. Szigligeti Ede. 1.40. 10. VIII. Henrik király. Ford. Szász Károly. 1.40.

Minden egyes színdarab külön is kapható. — Minden egyes kötet szinte külön kapható

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

RÁTH MÓR KIADÁSA.

TELJESEN MEGJELENTEK :

JÓKAI MÓR. GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ ÉLETRAJZA SZIBÉRIÁBÓL VALÓ MEGSZABADULÁSÁIG.

Nagy 8-rétű díszkiadás. Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Füzve 3 frt 60 kr.
Fényes díszkötésben arany Metszettel 5 frt. Arany Metszet nélkül 4 frt 60 kr.

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ ÉLETRAJZA SZIBÉRIÁBÓL VALÓ MEGSZABADULÁSÁTÓL HALÁLÁIG.

Nagy 8-rétű díszkiadás. Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Füzve 3 frt 40 kr.
Fényes díszkötésben arany Metszettel 4 frt 80 kr. Arany Metszet nélkül 4 frt 40 kr.

Gróf Benyovszky Móricz saját emlékiratai és útleírásai.

Az 1790. évi angol kiadás után fordítva. Nagy 8-rétű díszkiadás. Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Benyovszkynek eddig még sehol sem közölt számos eredeti levelel stb. 2 kötet. Füzve 6 frt 60 kr. Fényes díszkötésben, arany Metszettel 9 frt 20 kr. Arany Metszet nélkül 8 frt 60 kr.

Miként a fentebbi címekből is látható, ezen mű két külön részből áll. Az első rész 2 kötetben hozza a hős életrajzát, mely az emlékiratoknak is magyarázata és kiegészítése. A második rész 2 kötetben közli az 1790-iki eredeti kiadásnak bevezetését, az ott közölt életrajzot, okmányokat, leveleket és a BENYOVSZKY által irt emlékiratokat és útleírásokat teljesen.

A mellékletek jegyzéke: Benyovszky egykorú arcképe. Benyovszky útazása kutyaszánkón Kamcsatkában 1771. január 17-én. (Saját rajza után.) Téli vásár Szibériában, a háttérben Obdorsk. Szibériai szánkázás, a háttérben Berzosof. Fókák csoportja. Kamcsadál nők. Benyovszky anyjának levele férjéhez (Verbó, 1752. okt. 6. Hasonmás.) Benyovszky Móricznak 6 éves korában atyjához irt levele. (Verbó. 1752. okt. 6. Hasonmás.) Benyovszky verbói szülőháza. Tobolsk látkepe. Kamcsatkai fuvarosoknak pihenő helye a jéghegyek között. A jeges tenger partjai. (2 kép.) Nordenskiöld hajói a jeges tengeren és a téli állomáson. (2 kép.) Északi fény. Benyovszky Emánuel öcséséhez 1777. május 6-án Versaillesből intézett francia levelének hasonmása és fordítása. Benyovszky Japánban 1771. július 31-én. (Másolat az eredeti kiadásból.) A hajó, melyet Benyovszky kézre kerített és Formozasziget előtti csatározás. (Másolat az eredeti kiadásból.) Fókák milliói a Pribilow-szigeteken. Louisbourg Benyovszky által készített tervrajza. Számos látkep Japánból, Madagaszkárból stb. Ulipatchar Benyovszky által készített tervrajza. Benyovszky útazásainak és fölfedezéscinek új eredeti térképe, Benyovszky számos eredeti levele stb.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

EGYETLEN JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.
SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL
TIZENHARMADIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A

RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

TIZENNEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÖR.

Ára 30 kr.

OSZK

Nemzeti Könyvtár

A XIX. SZÁZAD NAGY FELFEDEZŐI.

A
RUDOLF ÉS STEFÁNIA TAVAKHOZ

TELEKI SÁMUEL GRÓF

FELFEDEZŐ ÚTJA

KELET-AFRIKA EGYENLITŐI VIDÉKEIN

1887—1888-BAN

LEIRTA KISÉRŐJE

HÖHNEL LAJOS

CS. ÉS KIR. SORHAJÓ-HADNAGY.

JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

SZÁMOS KÉPPEL ÉS TÉRKÉPEKKEL.

TIZENÖTÖDIK FÜZET.

BUDAPEST, 1892.
KIADJA RÁTH MÓR.

Ára 30 kr.

OSZK

1872

Arany János. Kisebb költeményei. Új teljes nagy-nyolczadrétű *díszkiadás* Füzve 2 frt 80 kr. Gazdag díszkötésben 4 frt 20 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 4 frt 80 kr.

— **Kisebb költeményei.** 9 ik kis 8r. teljes kiadás. Füzve 2 frt. Angol kötésben 2 frt 80 kr. Díszkötésben 3 frt 20 kr.

— **Toldi. Első lopás. Szt.-László füve. Jókai ördöge.** Népies kiadás. Képekkel. Díszes aranyozott kötésben csak 40 kr.

B. Eötvös József költeményei Első gyémánt-díszkiadás. Fényes díszkötésben 1 frt 80 kr.

— **Gondolatok.** Ötödik, a hátrahagyott kéziratokból bővített kis 8r. kiadás, Füzve 2 frt 60 kr. Díszkötésben 3 frt 80 kr. Emlék-kötésben 4 frt 50 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 4 frt 20 kr.

— **Nővérek.** Regény. Negyedik díszkiadás. Füzve 2 frt 60 kr. Díszkötésben 4 frt. Félbörkötésben 4 frt 40 kr.

— **A falu jegyzője.** Ötödik díszkiadás. 3 kötet. Füzve 4 frt 50 kr. Díszkötésben 7 frt. Könyvkedvelők félbörkötésében 8 frt.

— **Elbeszélések.** Első gyémánt kiadás. A molnár leány. Egy tót leány az alföldön. Téli vásár. Novella. Füzve 1 frt 60 kr. Díszkötésben 2 frt 80 kr.

Shakspere külön új javtott illusztrált díszkiadásai Csiky Gergely bevezetéseiivel és jegyzeteivel:

— **A windsori víg nők.** Ford. *Rákosi J.* 1 frt 20 kr.

— **Tévedések játéka.** Ford. *Arany László* 1 frt.

— **Felsült szerelmesek.** Ford. *Rákosi J.* 1 frt 20 kr.

— **A hogy tetszik.** Ford. *Rákosi J.* 1 frt 20 kr.

— **A vihar.** Ford. *Szász K.* 1 frt 20 kr.

— **Sok hűhó semmiért.** Ford. *Arany László.* 1 frt 20 kr.

Shakspere. Falstaff és cimborái. (IV. *Henrik Király.* I., II. rész. V. *Henrik Király.*) *Csiky G.* jegyzeteivel és bevezetéseiivel. Ajándékkiadás. fényes díszkötésben 6 frt.

Shakspere pályája Irta *Greguss Agost.* Vaskos 8r. kötet. Új kiadás. Füzve 2 frt 80 kr. Díszkötésben 3 frt 60 kr.

Benvenuto Cellini önéletírása. Olaszból fordította, Bianchi, Camerini, Goethe és mások kiadásai után jegyzetekkel ellátta *Szana Tamás.* Díszkiadás. 2. kötet. 6 frt. Könyvkedvelők félbörkötésében 8 frt 80 kr. Két díszkötésben 8 frt 40 kr. Aranymetszet nélkül 8 frt. Egy díszkötésben 8 frt. Egy félbörkötésben 7 frt 50 kr.

(**Jókai Mór**) **Gróf Benyovszky Móricz életrajza Szibériából való megszabadulásáig.** Díszkiadás. — Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Füzve 3 frt 60 kr. Fényes, díszkötésben, aranymetszettel 5 frt 20. Aranymetszet nélkül 4 frt 60 kr.

Gróf Benyovszky Móricz életrajza. Szibériából való megszabadulásától haláláig. Díszkiadás. Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Füzve 3 frt 60 kr. Fényes díszkötésben, aranymetszettel 5 frt 20 kr. Aranymetszet nélkül 4 frt 60 kr.

Gróf Benyovszky Móricz saját emlékiratai és útleírásai Az 1790. évi angol kiadás után fordítva. Díszkiadás. Számos kép, térkép, autograph-melléklettel. Benyovszkynak eddig még sehol sem közölt számos eredeti levelével stb. 2 kötet. Füzve 6 frt 60 kr. Fényes díszkötésben, aranymetszettel 9 frt 60 kr. Aranymetszet nélkül 8 frt 60 kr.

Arany János hátrahagyott költeményei. Fényes illusztrált emlékkiadás. Rézmetszetű arcképpel (1880. évi felvétel után) és 4 költemény kéziratának hasonmásával. Füzve 5 frt 50 kr. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 8 frt 50 kr.

— — **Hátrahagyott költeményei.** Nagy 8-adrétű illusztrált díszkiadás. Rézmetszetű arcképpel (1880. évi felvétel után) és 4 költemény kéziratának hasonmásával. Füzve 4 frt. Fényes díszkötésben 5 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 6 frt. (Az összes költemények 5-ik kötetét is képezi).

— — **Hátrahagyott költeményei.** Kis 8-adrétű illusztrált kiadás. 2 kötet. Füzve 3 frt 20 kr. Díszkötésben 4 frt 20 kr. Angol kötésben 4 frt. Az összes költemények kis 8-rétű kiadásának 7-ik és 8-ik kötetét is képezik.

— — **Hátrahagyott prózai dolgozatai.** Terjedelmes jegyzetekkel. Rézmetszetű arcképpel 1863. évi felvétel után, a Geszti remetelak látképével és az Arany család czímerével. Fényes emlékkiadás. Füzve 5 frt. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 8 frt.

— — **Hátrahagyott prózai dolgozatai.** Terjedelmes jegyzetekkel. Rézmetszetű arcképpel 1863. évi felvétel után, a Geszti remetelak látképével és az Arany család czímerével. Nagy 8-rétű díszkiadás. Füzve 4 frt. Fényes díszköt. 5 frt 60 kr. Könyvkedvelők félbörköt. 6 frt.

— — **Levelezése író barátaival.** Nagy-Szalonta és a költő szülőháza látképével. PETŐFI Arany-hoz intézett első levele, költeménye, és ARANY Petőfi-hez és TOMPA-hoz intézett levelei, TOMPA levelei stb. kéziratának hasonmásával. Arany Jánosné, leánya és unokája arcképeivel. A nagy-kőrösi lakóház és Arany síremlékének rajzaival és Petőfi két rajzával. Emlékkiadás. 2 kötet. Füzve 10 frt. Könyvkedvelők gazdag félbörkötésében 16 frt.

— — **Levelezése író barátaival.** Nagy-Szalonta és a költő szülőháza látképével. PETŐFI ARANY-hoz intézett első levele, költeménye. Arany, Tompa stb. leveleinek hasonmásával és más mellékletekkel. Nagy 8-adrétű díszkiadás. 2 kötet. Füzve 7 frt 60 kr. Fényes díszkötésben 10 frt 80 kr. Könyvkedvelők félbörkötésében 11 frt 60 kr.

Arany János arcképe. Új rézmetszet, 1880. évi felvétel után, az aláírás és az arcképre vonatkozó költemény hasonmásával. Kis folio. Khinai papíron. 60 kr.

Arany János arcképe. Új rézmetszet, 1863. évi felvétel után. Kis folio. Khinai papíron. 60 kr.

Arany Jánosné, leánya és unokája arcképei. Kis folio. Khinai papíron. 60 kr.

Arany János életéből. Irta ERCSEY Sándor. GYULAI Pál előszavával és ARANY hatvan levelével. 1 frt 40 kr.

Rendkívüli kedvezmény-ár.

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

GYULAI PÁL.

1873. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.
1874. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.
1875. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.
1876. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.
1877. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.
1878. évfolyam: 6 díszes tömött nyomású kötet; előfizetési ára	12 frt.

Ezen a legelső rangú írók dolgozatait tartalmazó 36 kötet, mely maradandó értékű, igen becses *egész könyvtárat* képez, és melynek előfizetési ára 72 frt volt :

egyszerre rendelve 20 forintért megszerezhető.

Egyes folyamok (6 kötet) 12 frt helyett: külön-külön 4 forintért kaphatók.

Egyes kötetek (számok) 2 frt helyett: 1 frtért kaphatók.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

